

Digitaliseret af | Digitised by

**DET KGL.
BIBLIOTEK**

Royal Danish Library

Forfatter(e) | Author(s):

Titel | Title:

Bindbetegnelse | Volume Statement:

Udgivet år og sted | Publication time and place:

Fysiske størrelse | Physical extent:

Nystrøm, Eiler.

Offentlige Forlystelser i Frederik den Sjettes
Tid : et Bidrag til dansk Kulturhistorie.

Vol. 1-2

København : Gyldendalske Boghandel Nordisk
Forlag, 1910-13

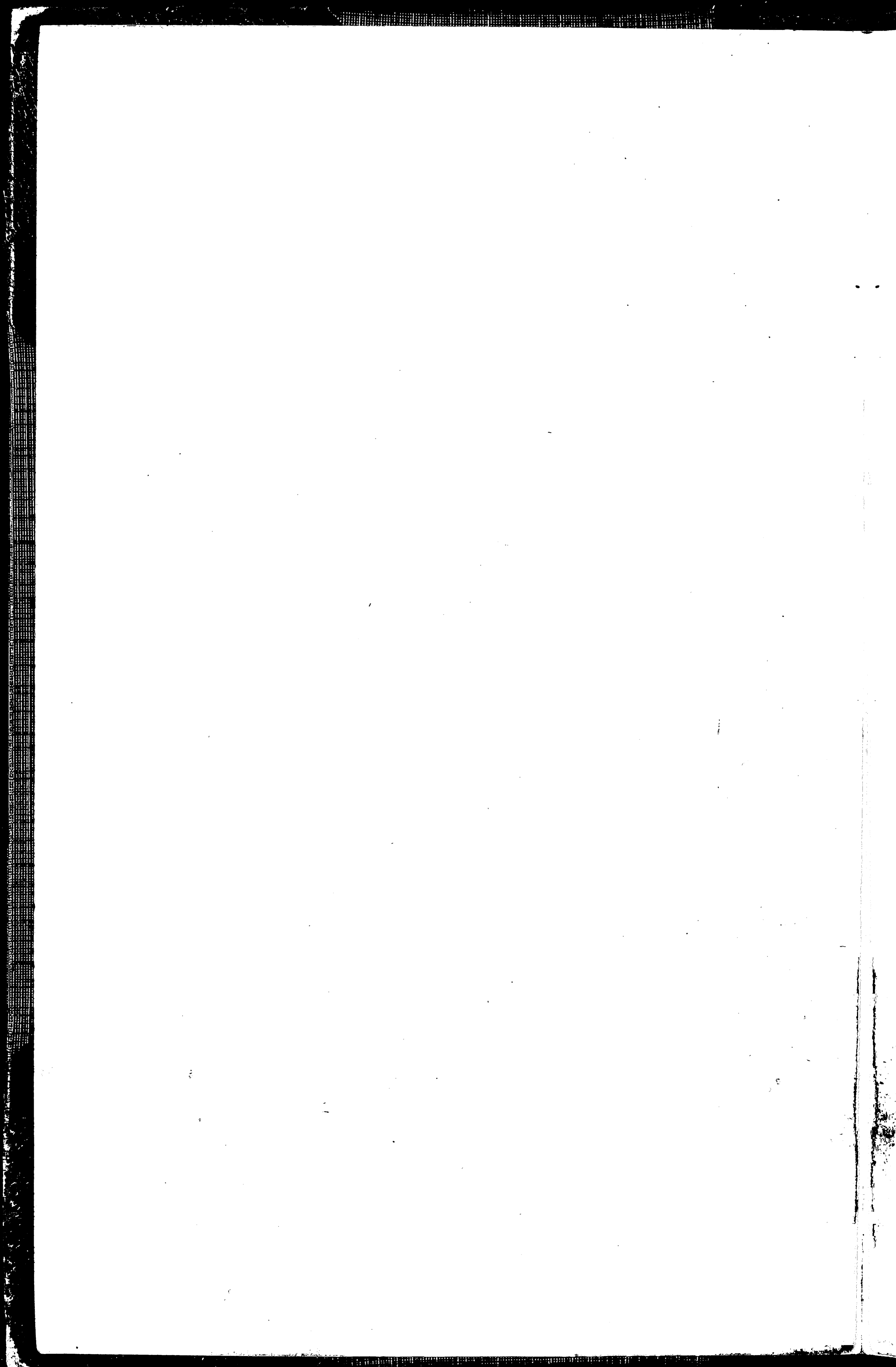
2 bd. :

DK

Værket kan være ophavsretligt beskyttet, og så må du kun bruge PDF-filen til personlig brug. Hvis ophavsmanden er død for mere end 70 år siden, er værket fri af ophavsret (public domain), og så kan du bruge værket frit. Hvis der er flere ophavsmænd, gælder den længstlevendes dødsår. Husk altid at kreditere ophavsmanden.

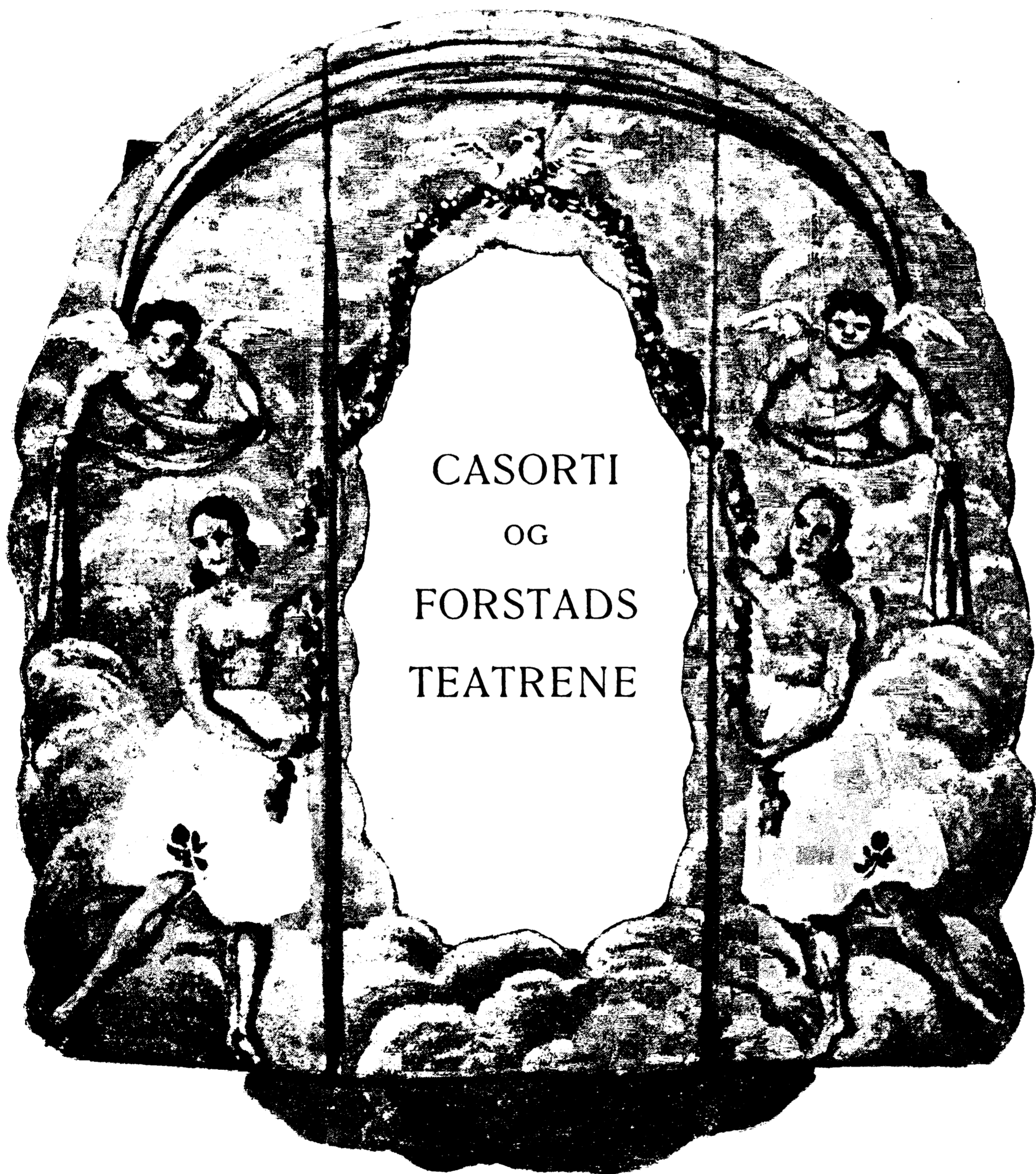
UK

The work may be copyrighted in which case the PDF file may only be used for personal use. If the author died more than 70 years ago, the work becomes public domain and can then be freely used. If there are several authors, the year of death of the longest living person applies. Always remember to credit the author

EILER NYSTRØM

OFFENTLIGE FORLYSTELSER
I FREDERIK DEN SJETTES TID

KØBENHAVN OG KRISTIANIA

GYLDENDALSKE
NORDISK

BOGHANDEL
FORLAG

MDCCCCX

32-160-80

Ex 2

OFFENTLIGE FORLYSTELSER I FREDERIK DEN SJETTES TID

CASORTI OG FORSTADSTEATRENE

ET BIDRAG TIL DANSK KULTURHISTORIE

. AF

EILER NYSTRØM

GYLDENDALSKE BOGHANDEL
NORDISK FORLAG

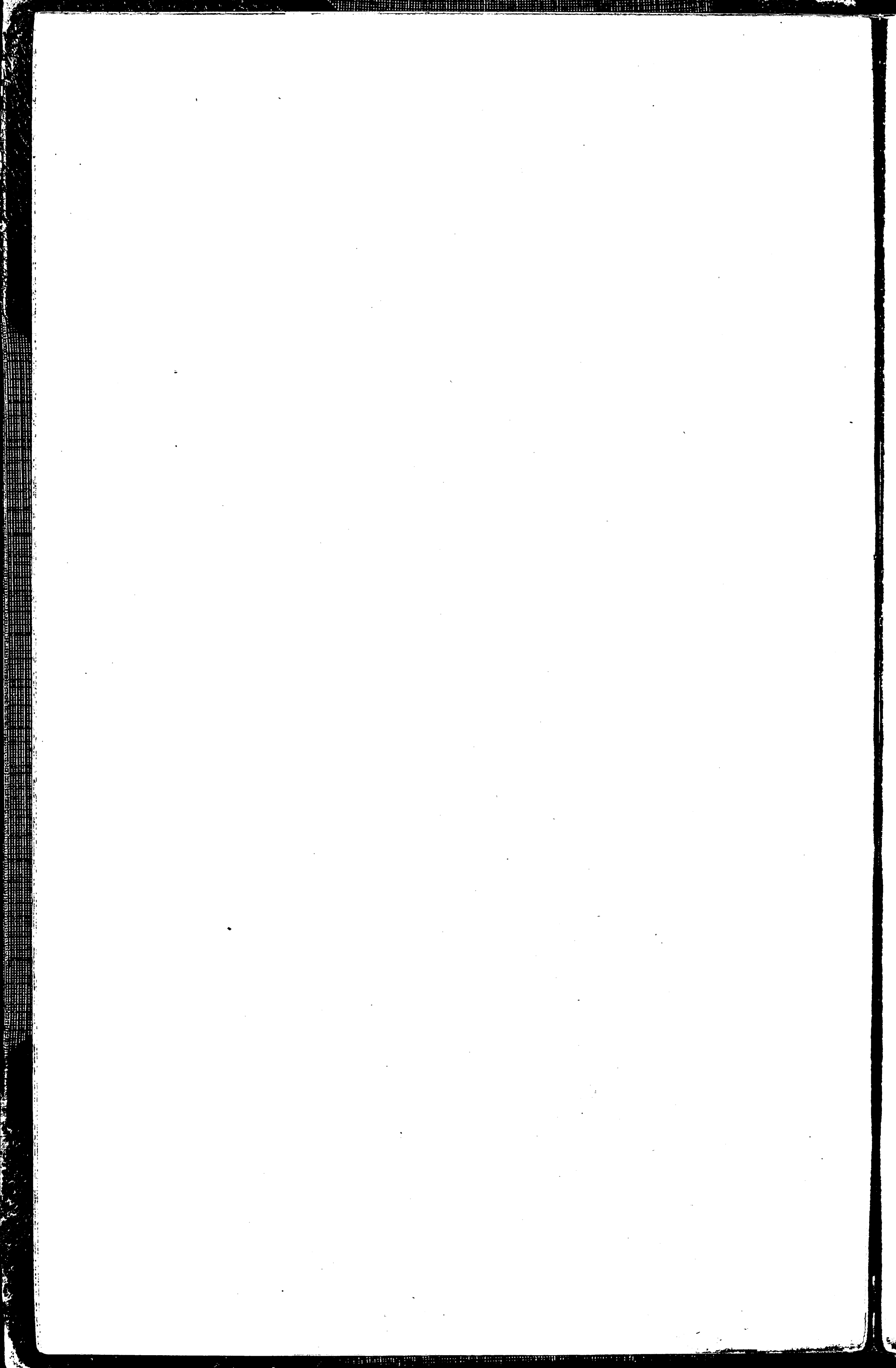
MDCCCCX

UDARBEJDET MED UNDERSTØTTELSE
AF CARLSBERGFONDET

KØBENHAVN — FORLAGSTRYKKERIET

OFFENTLIGE FORLYSTELSER
I FREDERIK DEN SJETTES TID

INDHOLD

	Side
INDLEDNING	
HOVEDSTADENS YDRE LIV VED AARHUNDREDSKIFTET . .	1
DE OFFENTLIGE FORLYSTELSERS LOVMÆSSIGE RAMMER	20
DET STORE ITALIENSKE SELSKAB (PASQUAL CASORTI)	29
PRICERNE OG DERES TEATRE PAA VESTERBRO	
PRICEFAMILIENS INDKOMST TIL DANMARK	42
JAMES PRICES TEATER 1801-1808	54
HANNE KUHNS SOMMERTEATER 1810(12)-1816	84
MORSKABSTEATRET 1817-1845	96
PETTOLETTIS TEATRE	
TEATRET PAA NØRREBRO 1828-1833	178
VESTERBROS NYE TEATER 1834-1875	218
HENVISNINGER OG TILLÆG	245
PRICEFAMILIENS GENEALOGI	259
FORTEGNELSE OVER BILLEDERNE	263

FORORD

DET lille Skrift, som her foreligger, handler ikke om den fremadstræbende og maalbevidste dramatiske Kunst; ikke om den Teatervirksomhed, der efter fattig Evne søgte at staa i Samklang med de intellektuelle Rørelser i Tiden. Det er en Skildring fra Forstædernes Smaateatre og fra Livet, som det formede sig i Fjæleboderne; men ogsaa her, paa Kunstens Overdrev, findes nu og da et Guldkorn at sanke op.

Selv om Stoffet ikke altid har den fulde Lødighed, har Æmnet dog Krav paa at tages op til Behandling; det store Folks Adspredelser og Forlystelser er et Led i den kulturhistoriske Udvikling lige saa vel som de højere Samfundslags Omgangsliv i de fornemme Saloner, og de højt dannedes indbyrdes Samvær og aandelige Nydelser. Netop Scenens Kunst havde i Frederik den Sjettes Tid en overordentlig Tiltrækning, saa meget mere som det politiske Element endnu kun i ringe Grad lagde Beslag paa Offentlighedens Interesse. Rent teaterhistorisk har Æmnets Behandling ogsaa sin Berettigelse, thi netop de smaa Scener uden for Stadens Porte er Forløbere for den offentlige Teatervirksomhed i Hovedstaden ved Siden af den danske Skueplads; det er i Virkeligheden de første Spirer til Nutidens Privatteatre. At der den Gang mere ydedes Kunster end Kunst, skyldes ikke Forstadsteatrene i sig selv, men udelukkende det kgl. Teaters stærkt privilegerede Stilling; Skuespildirektionen kvalte ethvert Forsøg paa dramatisk Konkurrence.

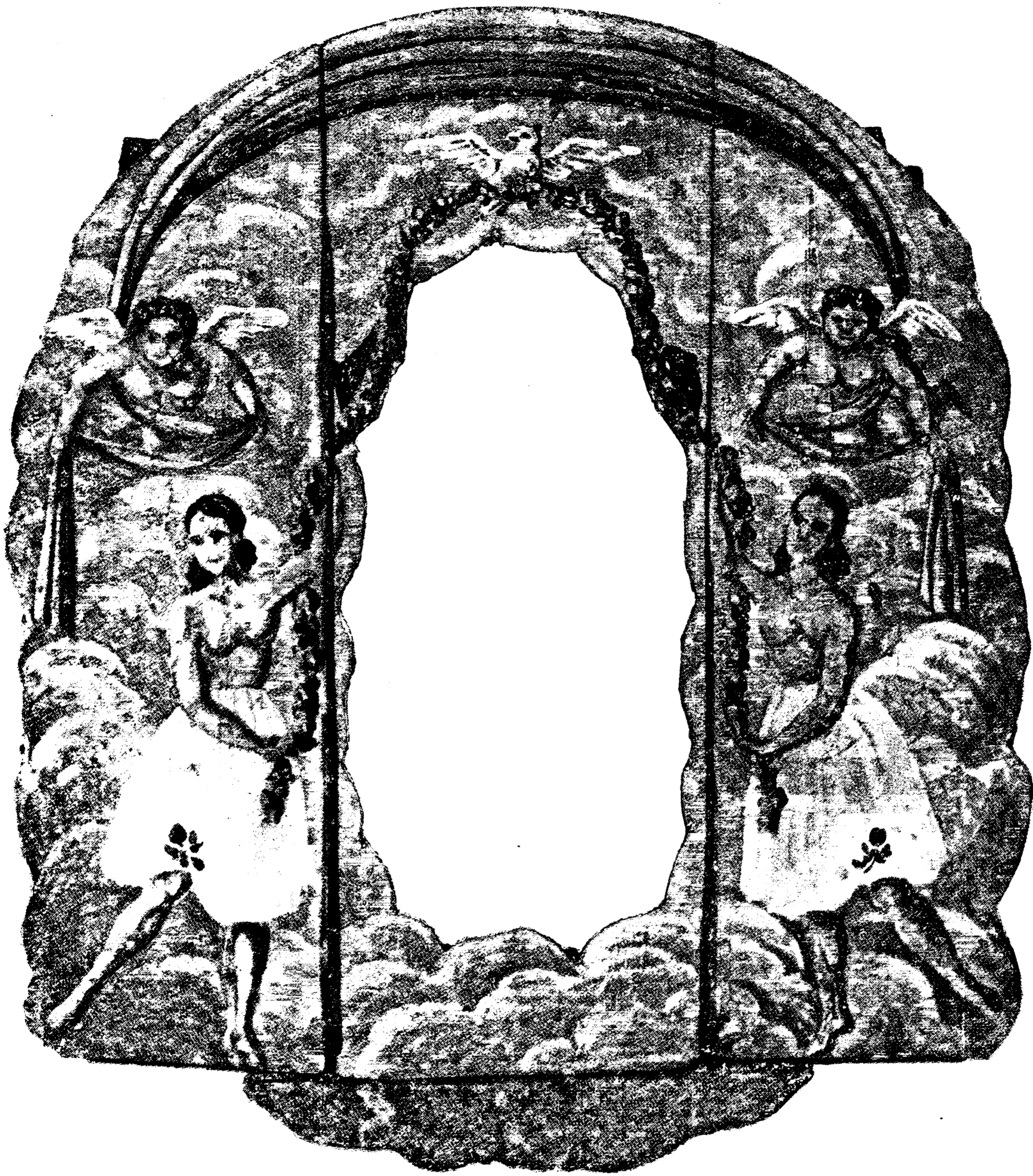
Rundt omkring i trykte Memoirer støder man paa Smaatræk, der hører hen under dette Omraade af Kulturhistorien, og navnlig har en enkelt Forfatter, Jacob Davidsen, syslet dermed. Hans „Gamle Minder fra Frederiksberg og Vesterbro“ (Kbhvn.

1866) og forskellige Bladartikler (saaledes „Pantomimen i dens Oprindelse og dens Fremstilling hos os“, 1878) er senere gaaet over i hans bekendte Skrifter om Livet i det gamle Kongens København, der endnu læses med Interesse. Form og Fortællemaade er i høj Grad tiltrækkende, og man finder mangt et karakteristisk Træk til Belysning af datidige Forhold; men der savnes rigtignok ofte Paalidelighed i Enkeltheder. Nogen egentlig kulturhistorisk Oversigt over Forlystelseslivets Udvikling i første Halvdel af det nittende Aarhundrede, da den indendørs Selskabelighed mere og mere begyndte at gaa over til Adspredelser paa offentlige Steder, har han dog ikke tilsigtet. Fristelsen til at forsøge en saadan maatte derfor ligge nær, ikke mindst fordi det store herhenhørende utrykte Materiale slet ikke var benyttet; men ikke blot i Arkiver, ogsaa i Datidens Presse laa endnu en Rigdom af nye Oplysninger, der blot ventede paa at drages frem. Og det er paa Grundlag af disse autentiske Kilder Fremstillingen er bygget.

Forfatteren staar i Taknemmelighedsgæld til Familierne *Price* og *Pettoletti* for den udstrakte Velvilje, man har vist. Chr. K. F. Molbech opfordrede i sin Tid Adolph Price til at nedskrive sine Erindringer eller blot diktere ham dem; men Adolph Price undslog sig. Nu er de forlængst begge døde. Hvad der her foreligger har naturligvis et ganske andet Tilsnit, og selv om Resterne af Traditionen i Pricefamilien er opsamlet og benyttet, savnes den personlige Karakter, der vilde have gjort Adolph Prices Oplevelser til et ejendommeligt Memoireværk af en ganske særegen Interesse. —

Forfatteren retter ligeledes en erkendtlig og ærbødig Tak til Arkivar *G. N. Kringelbach*, der har vist Arbejdet Interesse paa forskellige Maader, og til *Carlsbergfondets Direktion*.

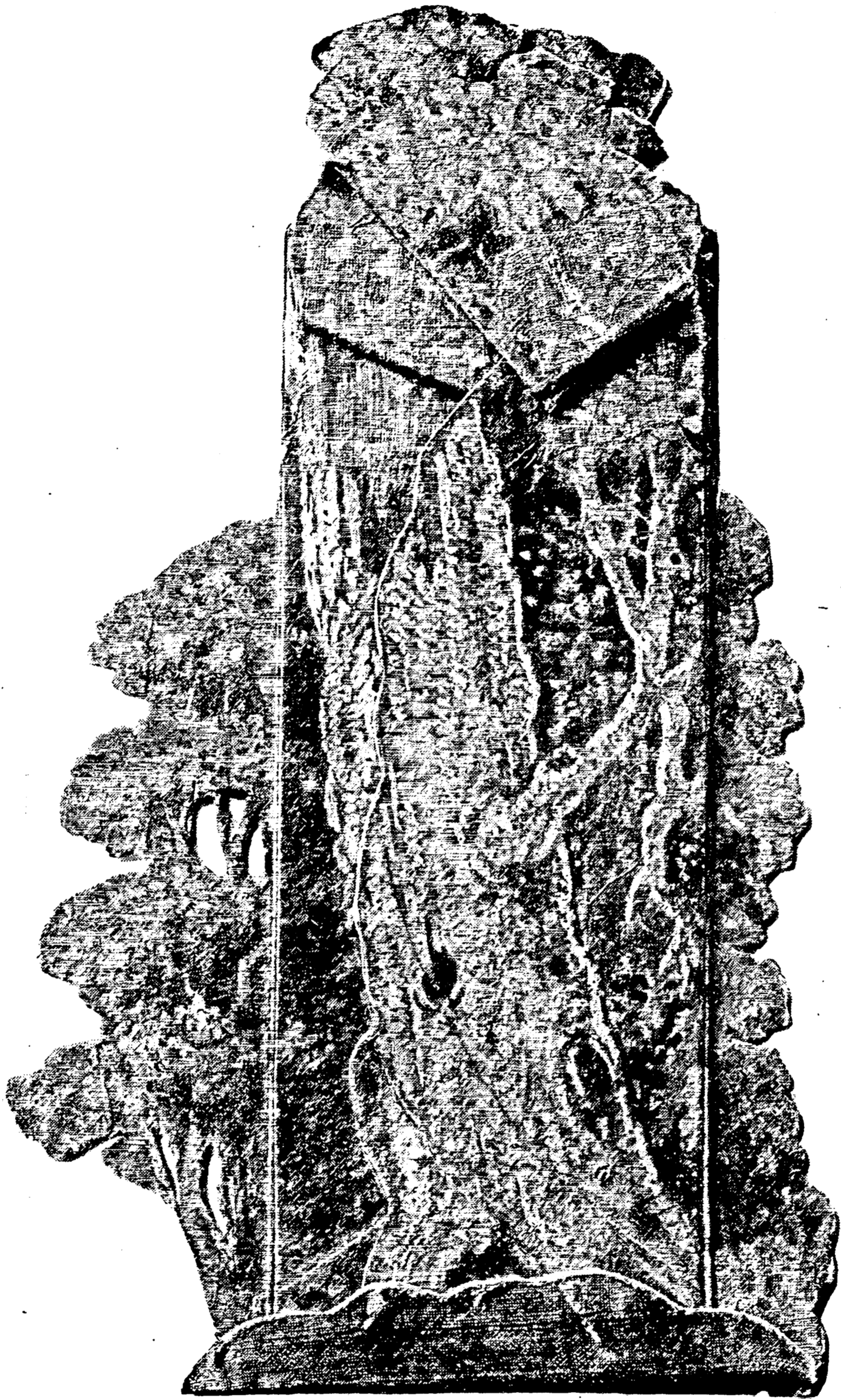

PANTOMIMEAPOTEOSE

FORVANDLINGSSÆTSTYKKE FRA MORSKABSTEATRET
(Efter haandmalet Model)

Sætstykket forestiller i sin anden Form en Træstamme
(Se Bagsiden)

INDLEDNING

HOVEDSTADENS YDRE LIV VED AARHUNDREDSKIFTET. — DE
OFFENTLIGE FORLYSTELSERS LOVMÆSSIGE RAMMER.

ET Blik paa Livet i Hovedstaden, som det formede sig paa Overgangen mellem det attende og nittende Aarhundrede, viser den smaaborgerlige Aand i Kamp med de moderne Smagsretninger. Den gamle tarvelige Levevis, den strenge Borgermoral stred haardt mod de lette Leveregler, der var trængt ind udefra. Den franske Aand havde i de højere og dannede Kredse bragt Kultur og Liv, en dybere Menneskeforstaaelse ind der, hvor før stiv og træg Selskabsomgang førte Tonen an, men i Folkets bredere Lag blev de Grundsætninger, der i Frankrig satte Blomst i store Omformninger, kun tomme Slagord. Paavirkningens Resultater viste sig i en udfordrende Afstand fra Fædrenes Nøjsomhed og konservative Holden fast ved den gamle Maade at leve Livet paa. Man politiserede, man snakkede om Menneskerettigheder og ideale Statssamfund.

Begunstiget af Trykkefrihedsforholdene havde hver og een rig Lejlighed til at drøfte Tidens brændende Spørgsmaal og at fæste andres Tanker og Ideer paa Papiret, saa Folkeskribenternes Tal blev saa stort

1910 . 2 272

som ingensinde før og knap senere. En Strøm af polemisk farvet Døgnlitteratur skylledes ud over Hovedet paa Borgerskabet, hvis yngre Medlemmer følte sig i Slægt med Tidens stærke Strømninger og villigt indsugede de store Ord. Trangen til Afveksling var paa dette som paa andre Omraader stor i Modsætning til gamle Dages Enkelhed. „Det som for et Aar siden syntes Publico at være nyt,“ siger Chr. Ditl. Reventlow i sin Betænkning over den ny Trykkefrihedsforordning af 1799, „synes ikke mere nu at være det. Forfatterne have derved set sig nødte, for at beholde Afsætningen, rolig at krydre deres Skrifter mere med Uterligheder, og Tøjlesløsheden er nu steget saa højt, at i intet Land haves Eksempel derpaa.“

Revolutionsaanden affødte ingen større aandelig Omvæltning herhjemme, noget blivende og synderlig dybt Indtryk afsatte sig ikke. Vel var den almene Oplysning steget mægtigt i den sidste Menneskealder, men dette var snarere en Følge af Forhold, der allerede tilhørte en svunden Tid: Bondefrigørelsen; Ewalds og Wessels Fremtræden. Den ny Tid i Halvfemserne hang nærmest i Klæderne, den gav sig Udtryk i Folks Liv udendørs, prægede deres Forlystelser og affødte Trang til at demonstrere i det ydre, at man var frigjort fra Fortiden. —

I Klædedragten spores ligesom et Brud med det gamle og en Overgang til Nutiden. Selve *Moderne* skiftede hyppigt og gav sig ofte mærkelige Udslag. De berømte Solhatte, hvis Fortrin laa i deres Størrelse og Form, svandt paa Modens Bud i Be-

gyndelsen af Halvfemserne ind, saa de netop bedækkede Issen, og ikke i mindste Maade holdt Solens Straaler borte fra Damernes Ansigter, som deres oprindelige Bestemmelse var; Vifte og Slør maatte gøre Tjeneste i Stedet. Parasoller var ved at komme paa Mode, men uvante med Brugen kolliderede man med hinanden, naar man i Trængslen spadserede i Kavalergangen. Moderne var et efterstræbt Æmne for Satiren, der i sig selv hørte Tiden til. En københavnsk „Lovise“ skriver i 1794 til sin „dyrebare Veninde“, at hun Søndag Eftermiddag ikke kan gøre hendes Følgeskab til Frederiksberg, hvor der vil komme saa mange pyntede Folk, thi hun har ikke faaet sin nye Solhat og Skræderen har narret hende med Kjolen; sin Sukkerduns kan hun da virkelig ikke tage paa, da de nu er saa almindelige, at enhver Stuepige løber med Sukkerdunskjole, og bruger hun sin lille Solhat, som hun fik for fjorten Dage siden og som dog skulde være nyeste Mode, saa gaar allerede deres Kældermands Datter med disse Solhatte. At gaa med bart Hoved blot med en Blomsterkrans om Haaret, vil udsætte hende for at ligne en af de sidste Konfirmander, og det er dog nu over et halvt Aar siden hun stod til Konfirmation. — Kavalererne fik ogsaa deres Bekomst; det Karrikaturbillede, der i 1803 oprulles af en københavnsk Modeherre, indgyder ikke Respekt. „Benklæder, der hænger som en Sæk omkring dem“, skriver en Avis, „og naar op til Brystet, en Vest, som er tre Tommer lang, et Halstørklæde, der ligger

som et stort Ankertov omkring Halsen og bedækker Halvdelen af et Ansigt med Bakkenbarter, der ser ud som en Halvmaane eller en Saks, Støvler, der skjuler et Par læggeløse Ben ligesom paa en maskeret Redoute — alt dette udkræves der til en komplet københavnsk Petitmaître.“

I *Omgangslivet* var der en stigende Tendens til Høflighed og affabelt Væsen; Tonen i den borgerlige Selskabelighed laa gerne et Trin over det sociale Niveau. Damernes Titler var „Frue“ og „Frøken“, naar der var Tale om Officerers eller Rangspersoners Hustruer og Døtre, derimod „Madame“ og „Jomfru“, naar det var Borgerfolks. Blev en Købmand eller Urtekræmmer Kaptajn ved Borgereskabet, blev Konen dog „Frue“; men denne Frue-titel var langt fra saa fin som den anden. Svenskerne, som ogsaa den Gang var udsøgt høflige, sagde „Frue“ til Borgermadamer.

Klublivet, der var opstaaet i Slutningen af det 18. Aarhundrede og netop havde sin Blomstringstid paa Overgangen til det næste, var i ikke ringe Grad Skyld i den tiltagende Higen efter at overgaa hinanden i Pragt og Levemaade, selv om den økonomiske Evne daarlig slog til. Betragter man de Klubber, som Middelstanden nærmest søgte, var Underholdningen her langt fra af aandrig Natur. Ungdommen dansede og de ældre spillede deres L'hombre. Var man træt af dette, kedede man sig, eller man beskæftigede sig venligt med Næstens Rygte. Hovedstaden var med andre Ord naaet til det Punkt af

Storstadsudvikling, der kendetegner Provinsbyen. Et andet ubedrageligt Ravnekrogstræk var Bourgeoisiets *Spadsereture*; hele Byen spadserede paa visse Steder til bestemte Tider, præsenterede sine pæne Klæder og lod Naboens passere Revy for de kritiske Blikke, og Rekreationen efter Dagens Besvær var i mange Tilfælde kun et Paaskud. Et almindeligt Spadsere-sted var Buegangene om Kristiansborg, men efter Slottets Brand i 1794 trak Strømmen af de vandrende Københavnere sig bort herfra, selv efter at Gangene var ryddeliggjorte og alle de mange Bygningsmaterialer fjernede, der umiddelbart efter Branden laa ophobede her. Man havde en vis Sans for Omgivelsernes Harmoni, og Slottets sorte Ruiner tilfredsstillede ikke Trangen til at have noget skønt for Øje. Filosofgangen var ogsaa en yndet Spadseresti, ligesom „Plaseren eller de elysæiske Marker“, som Grønningen den Gang kaldtes i Folkemunde; det var General H. W. v. Huth, der havde skabt denne smukke og kølige Spadsereplads ud af den stinkende Sump, der forhen strakte sig her. Voldene og Kastelsvejen var ligeledes søgte Steder; fremdeles de nærmeste Veje om Staden, Blegdamsvejen, Østerportsvejen og Frederiksberg Allé. Vejen ud til Assistenskirkegaarden var, alt eftersom Begravelserne derude blev mere og mere almindelige, ogsaa bleven et af de Steder, man henlagde sin Spadseretur til. Men Bænke var det smaat med alle Vegne, kun Kavalergangen i *Rosenborg Have* var tilstrækkelig forsynet. Kongens Have, der den Gang præsenterede sig i stiv fransk Have-

stil med klippede Træer og Hække, omfattedes iøvrigt med dyb Kærlighed af Stadens Indvaanere. Dens Terræn var nu og da bleven beskaaret og idelig gik der Rygter om, snart at Haven skulde sælges, snart at den skulde inddrages til Bebyggelse, hvad der med Rette bekymrede dens mange Besøgende. En sat Borgermand erklærede 1798 offentligt, at Haven omdannet til en glimrende Vauxhall med tusinde kulørte Lamper, hvor Indgangen købtes for Penge, med Loger, der lejedes af Skøger, og med Madlugt, ikke tilfredsstillende ham; „Husfaderen, Oldingen, Syglingen foretrækker den ukøbte, ubelampede, traktørløse Rosenborg Have.“ Her var ogsaa Stedet for Godtfolks politiske Kandestøberier; Bonapartes Chancer til Opnaelse af Kejserværdigheden drøftedes her lige saa indgaaende som Kursernes Fald paa Hamborgs Børs. En stor Sorg var det, at Kronprinsessegade omkring Aar 1800 anlagdes og en Række Huse langs den nye Gade efterhaanden rejste sig paa Havens Grund. Men jo mindre den blev, des kærere blev den. Hvor varmt man interesserede sig for den, viser alt det man havde at forlange til dens Forbedring: der var for lidt Grus i Gangene, for faa Bænke, og der tudedes for stærkt i Horn ovre fra Eksercerhuset, hvad der skurrede i Idyllen (Eksercerhuset var bygget 1787 og havde ogsaa krævet sin Part af Havens Terræn). Det var upassende, at enhver usselig Bierfidler paa dette Sted kunde plage de spadserende, og de nu saa nærgaaende Huse ønskede man skjult af grønne Træer, for ikke at støde

de spadserendes harmoniske Sans. Ligesom denne Sans havde gjort sig gældende i Buegangene ved Slottet saaledes ogsaa i Filosofgangen, hvor de omboende, til Forargelse for de promenerende, havde for Skik at tørre deres Tøj mellem Træerne; ogsaa paa Stadens Kirkegaarde fandt Tøjtørring Sted. — Spadsereturene var efterhaanden gaaet Københavnerne saaledes over i Blodet, at man slet ikke kunde undvære dem, selv ikke i daarligt Vejr. Under saadanne Forhold havde Buegangene gjort god Nytte, selv om man maatte taale nogle Albustød og undertiden en ubehagelig Trækvind; men nu da disse laa forladte hen, kom der Forslag om at indrette Eksercerhuset til Vinterspadserested. Lidt Musik vilde live op og man var villig til at løse Billet. Ogsaa fra Kristianshavn lod en Røst sig høre: her kunde det borgerlige Eksercerhus tjene samme Formaal. Men ingen af Røsterne blev hørt paa rette Sted.

Byens *Gader* indbød i og for sig ikke til netop der at trække frisk Luft, thi Ryddeligheden og Renligheden var langt fra fremherskende. Urtekræmmeren lagde Beslag paa Fortovet uden for sin Butik og stablede Tønder og Sække op, uden at tænke paa den Hindring, han derved lagde i Vejen for den offentlige Færdsel. I Gaderne ud mod Volden kunde man finde døde Hunde og Katte og Dynger af Skarn; Vejene ud til Nørrebro med den stærke Færdsel af Bøndervogne, og navnlig til Vesterbro, hvor Byens Slagterier laa, var alt andet end propre. Det værste var dog Renovationens Udførsel, der kunde efter-

lade synlige Spor i Byens Gader; indtil 1804 benyttede man sig af aabne Vogne, først da forsynedes de med Laag.

En staaende Figur i Datidens *Gadeliv* var Tjenestepigen. Til god Tone hørte, at selv mindre bemidlede Familier maatte holde een Tjenestepige og to til tre var ingen Sjældenhed hos nogenlunde velstillede Folk; man ser det af Datidens Folketællingslister. Byen kunde derfor opvise en Vrimmel af dem, de fleste pyntelige og fikse i deres Fremtræden. Tjenestepigernes Pynt, der ofte var noget udæskende, maatte skære Folk i Øjnene paa et Tidspunkt, da man inden for visse Kredse af Borgerskabet havde beskæftiget sig med Tanken om Nationaldragter til Indskrænkning af Overdaadighed; allerede 1788 var der bleven udsat en Prisopgave om dette Spørgsmaal, og Kristen Pram havde besvaret den.

Betleriet paa Byens Gader synes at have været ret almindeligt, indtil den gennemgribende Fattigordning i 1799 indskrænkede det. Tiggersker med halvnøgne Børn paa Armen drev om i Byen, og fattige Koner stillede sig op paa Gadehjørnerne med Børn ved Haanden og forlystede de passerende med deres Sang. I Grønningen kunde man i Sommeren 1799 hver Søndag Eftermiddag træffe en Mand, der midt i en Klynge Mennesker spillede Violin og sang Viser dertil. Store Nyheder, Ulykker og Forbrydelser af fødte Gadeviser, der falbødes Publikum; en Visekone lod sine to Dreng og en Pige synge Viserne

i en Terzet gennem Byens Gader, hvad der gjorde Lykke. Disse Viser kunde være bygget over helt grundløse Rygter; i 1805 fremkom en Vise om et græsseligt Massebord ved Ringsted, der var grebet ud af Luften, og indbragte Forfatteren (det var J. C. Bræstrup) et alvorligt Paalæg fra Politimesteren om at se sig bedre for en anden Gang. Gadehandelen synes at have været livlig i de Aar, og Æblekonerne, der om Efteraaret indfandt sig i rigeligt Tal, inspirerede en Indsender i „Politivennen“ til Finansbetragtninger. I Stedet for at drive ørkesløst over deres Æbler kunde de tage et Par Strikkepinde i Haanden og skaffe sig varme Strømper til Vinteren, da man i Hobetal saa dem gaa omkring med nøgne Hæle; de kunde derved tillige fortjene 4 Sk. om Dagen og Landets Nationalindtægt forøges med 3-4000 Rdlr. aarlig. Denne Art Nationaløkonomi er karakteristisk for visse moraliserende Bestræbelser i Datiden. — Gadelivets andre ejendommelige Skikkelser, Vægteren med sine Vers og Hundrakkeren, er saa velkendte, at de næppe behøver at nævnes.

Ungdommen førte et raskt og muntert *Vinterliv* med Kanefarter og Skøjtesport; den sidste krævede sine Ofre. „Lad det udybe Vands tynde Isflade“, siger en højpatetisk Avisskribent, „indskrænke den raske Løber, indtil Dybenes Glar faar tilstrækkelig Styrke.“ Gadedrengene, der ved Sommertide stak til Maals efter Kærlighedsfiguren paa Gammeltorvs Vandspring, hvorom de mange Smaasten inden for

Gitterværket tydelig bar Vidne, sloges om Vinteren med Snebolde paa Hallandsaas; enhver forbigaaende fik en Snebold i Nakken. Paa Byens Torve udlejedes Kaner, hvad Folk betjente sig af i udstrakt Grad. Paa Kongens Nytorv kunde man faa nogle smaa Kaner for fire til otte Skilling, og da denne Sum var overkommelig, lejedes de som oftest af Læredrenge og unge Mennesker, der overgivent før rundt om Hesten og gennem Gaderne i stærk Fart, og satte Skræk i Livet paa adstadige Borgermænd og gamle Damer. Denne Kanekørsel om Hesten var ogsaa længer ned i Tiden en almindelig Vinterforlystelse for den københavnske Almue.

Den tørstige Vandrer havde i Staden og dens nærmeste Omegn god Lejlighed til at faa sin Tørst slukket. Der var nok baade af Vintappere, Traktører og Kaffeværter, af Destillatører, Brændevinsbrændere og Brændevinsmænd, for ikke at tale om Øltappere, Billardholdere o. desl. Hvis man omkring Aarhundredskiftet sammentalte alle, der paa en eller anden Maade *holdt Kro*, vilde Tallet gaa op i Tusinder inden for Voldene, og udenfor, i Forstæderne, var næsten hvert Hus et Traktørsted. Folk drak bravt, men derfor være ikke sagt, at alle Byens 100,000 Indvaanere var Drankere. I Byens *Konditorier* nød man Is, Bakkelse og Chokolade, og længer ned i Tiden tillige spirituøse Drikkevarer.

Staden manglede ikke heller *Danseboder*; netop i disse Aar laa der en saadan bag Hovedvagten, hvor det undertiden synes at være gaet livligt til.

Af *løse Damer* var der ogsaa en artig Sværm i København; i Byen bar de Navn af „Salsnymfer“ eller „Smækfilleker“, men i Kildetiden, naar de gik paa Græs ved Dyrehavsbakken, hed de „Skovtrolde“. En Kavalers „Donna“ eller „Dulcinea“ kunde derimod meget vel være en anstændig Dame.

Landliggeriet var allerede den Gang en Modesag, som i hvert Fald de øverste Lag af Borgerskabet ikke godt kunde se bort fra, hvis de vilde regnes for noget. Det efterlignelsesværdige Mønster var her Aristokratiets Sommerophold paa deres Lystgaarde. Ligesom nu til Dags laa man paa Landet, enten det var Sommergejr eller ej, om man endog maatte lægge i Kakkelovnen for ikke at fryse ihjel i Floras Favnetag. De Store søgte Naturen længst ude, Middelstanden nærmere Byen og kun Smaafolk maatte nøjes med Stadens egen Natur. Om Sommereftermiddagene laa Byen øde hen og var præget af Kedsomhed. Havde man ikke andre Steder at tage hen, vandrede man ud til Klubbernes Sommerværelser uden for Porten for at nyde Aftenstunden i det fri, og undertiden tillige indtage Forfriskninger i Form af Asparges og Jordbær.

Kyststrækningen fra København til Helsingør havde allerede tidlig Ry for sin vidunderlige Skønhed, hvis Mage man skulde lede efter, og dog laa *Strandvejen* endnu i Begyndelsen af det 19. Aarhundrede hen i en Tilstand, der ikke var synderlig bedre, snarere daarligere end Naturen havde dannet den. Vandreren maatte med Møje arbejde sig gennem det levende

Sand, der for Heste var saa møjsommeligt, at man som oftest foretrak at køre en meget længere og mindre smuk Vej. Ved Dyrehavsrejserne benyttede man sig hyppigst af Lyngbyvejen og først ved Emilies Kilde, hvor Ordrupvejen løb stejlt ned mod Strandvejen, kom man ud paa denne det sidste Stykke af Vejen til Skoven. At Strandvejen var saa slet, maatte man undre sig over, især da der allerede den Gang laa en Mængde Gaarde og Landsteder, hvis Ejere til Dels var formuende Folk. Men i Foraaret 1804 skete der en glædelig Forandring. Den stejle Nedkørsel fra Ordrupvejen blev forbedret og Strandvejen, der her var meget smal, udvidet. Et Stykke af Kørevejen ved Charlottenlund blev udbedret og ved Paakørsel af Ler gjort til Chaussée. Men det allervakreste og det første i sit Slags her til Lands, var den langs med Kørevejen opførte højere Fodsti. Man ængstedes blot for, at de ridende Lapse ikke skulde respektere Fodgængernes Forret, men lade deres Gangere, som lejedes hos Klemmer i Gothersgade, sætte op paa Stien og ødelægge den.

Badelivet var endnu ikke i Flor i selve Landet, men der opløftedes Røster om, at vi ikke burde staa tilbage for Udlandet i denne Henseende. En Mand lod i 1804 i „Handels- og Industri-Tidenden“ falde en Ytring om, hvor herligt det vilde være at faa nogle Søbadeanstalter i Nordsjælland, i Egnen ved Bramsnæs, og Tanken blev straks taget op til Drøftelse i „Politivennen“. Det var ønskeligt, om sligt kunde iværksættes; Fædrelandet kunde da haabe

at spare nogle af de mange Penge, som virkelig og indbildte Syge drog ud af Landet og derved gjorde deres til at forværre den noksom ufordelagtige Vekselkurs. Men det vilde næppe lykkes, saa længe alle mulige Badefornøjelser ikke kunde forbindes dermed, som hos mange nok var mere Anledning til Rejsen end Vandenes Brug, hvis Nytte dog ikke kunde nægtes. Men en væsentlig Del af Baderejsernes oplivende Virkning laa i selve Rejsen, i Fritagelse fra Dagens Møje og Besvær og de mange nye Indtryk, man modtog.

Men — spurgtes der — hvorfor ikke søge disse Søbade meget nærmere, i Dyrehavens, Frydenlunds og Enrums fortryllende Egne? Fra Skovshoved lige ud til Vedbæk var de skønneste Sandgrunde, især mellem Taarbæk og Springforbi. For en overkommelig Bekostning kunde man indrette nogle af de rullende Badehuse, der allerede var i Brug ved Scarborough i England, hvor den fornemme og rige Verden paa den Tid brugte Strandbadet. Taarbæksdal og Traktørstederne i Vedbæk og Skovshoved laa bekvemt for saadanne Anstalters Indretning, og her maatte Badegæsterne kunne faa Kost og Logis for nogle Uger. —

Det økonomiske Opsving i Halvfemserne havde sin store Andel i det ret brogede Liv, der rørte sig i Hovedstaden. Folk tog almindeligvis Tilværelsen muntert og let, selv om Livet ikke var een lang Sus og Dus, som man undertiden faar Indtryk af, naar man læser Datidens moraliserende Beretninger. Guld-

strømmen, som driftige Storkøbmænd netop i disse Aar trak ind til Landet, omsattes saa godt som udelukkende i Hovedstaden, og Skibene fra Ostindien udlossede deres mægtige Værdier paa Københavns Toldbod. Det lette Liv var ikke blot et Særkende for de mere velstillede af Hovedstadens Indvaanere, det strakte sig ned til den Del af Befolkningen, der ikke havde Raad. Men man maatte være med og *levede over Evne*. Haandværksmanden gav ikke Smaaskillinger ud til sin Kones og Døtres Pynt, til Forandringer i Klædedragt, Solhatte, Loge paa Komedien, Skovrejser og Fadderstads. Selv om Anne Børstenbinderskes sorte Silkesalope til daglig hang Side om Side med Hans Velbaarenheds Kjole paa Assistenshuset, hvor al Standsforskæl hørte op, kunde man være sikker paa, at den blev hentet St. Hans Dag, naar hun skulde i Dyrehaven.

Den store Ildebrand i de første Dage af Juni 1795 lagde en kortvarig Dæmper paa Modernes altfor frodige Vækst og den herskende Sorgløshed. Branden ramte for en Del Fattigkvartererne, saa Smaafolk maatte indrette sig i Kristiansborgs Ruiner eller i Telte paa Fælled. De store Tab, den medførte, mærkedes vidt og bredt og opfordrede til Indskrænkning af Stads og unødvendige Udgifter. Selv Kavalererne — skriver Kiøbenhavns Aftenpost i en satirisk Artikel: „Herskende Moder efter sidste Ildebrand“ — har nu ganske aflagt at bruge forlorne Laar og Lægge og det er rent gaaet af Brug at kalde Middestandens Koner naadige Fruer. Men at Forlystel-

serne af den Grund blev lagt helt paa Hylden, var ingenlunde Tilfældet; den umiddelbart følgende Kilde-tid viste det klart. Medens Røgen endnu drev hen over den af Luerne fortærede Stad, rullede Folk skarevis ud til Dyrehaven. — Hovedstaden kom hurtigt over Tabet og rettede sig økonomisk snart igen. Ildebranden havde den Fordel, at der kom Penge i Cirkulation; mangen blank Daler, som hvilede paa Kistebunden, kom frem for Dagens Lys, og den første danske Kreditforening (Kreditkassen for Hus-ejerne i Kbhvn.) oprettedes netop i Anledning af Branden. Mange af de Penge, der var i Omløb, var dog imaginære, og mere end een Mand ruinerede sig selv ved sit Byggeri. Efter Branden blev lave Hytter til Gaarde og Gaarde til Palæer, og samtidig med at Boligsforholdene blev bedre, krævede Leve-maaden ogsaa mere.

I Aaret 1800 manede den da herskende *Dyrtid* til Sparsommelighed. Efter den daarlige Sommer i 1799 steg Priserne stærkt, ikke alene i Danmark, men ogsaa i de fleste andre Lande i Europa. I Juni 1800 kostede en Tønde Smør 100 Rdr. Der udstedtes Forbud mod Udførsel af Korn til Udlandet, og hen paa Efteraaret (5. Novbr. 1800) udgik en Raadstueplakat, hvorved det tillodes at sælge Blandings-Brød af Rug, Byg, Hvede og Ærter efter passende, nærmere bestemte Forhold. Den private Godgørenhed i Hovedstaden maatte træde til, for at Fattigfolk ikke skulde lide Hunger; Fattigvæsenet bagte selv Brød og lod daglig koge store Mængder Rum-

fordsuppe i Garderstalden bag Kristiansborg, der var skaanet ved Slottets Brand og nu tjente som Fattiggaard. En umiddelbar Følge af de dyre Tider, der iøvrigt kun var ret forbigaaende og heller ikke betog Publikum Lysten til at more sig, var ogsaa den kgl. Resolution, der faldt den 12. Decbr. 1800 og kundgjorde, at ingen Illuminationer eller andre penge-spildende Højtideligheder maatte finde Sted i Kongens Riger og Lande i Anledning af det kommende Aarhundredes Begyndelse.

Slaget paa Reden var af stor national Rækkevidde, men havde ikke nogen nøgtern Indflydelse paa Hovedstadens Befolkning. Tvertimod, Tilværelsen gik videre i den samme, noget højstemte Skure, og var nu blot ikke inspireret af Revolutionens mægtige Skuespil, men national. Nationen havde paa een Gang faaet Beundring for sine egne Heltegerninger. Price, selv Englænder, spillede med i det nationale Orkester; han forstod at udnytte Situationen, tog Publikum lige om Hjertet og trak det ud til sit nyoprettede „Danske National-Sommerteater“ paa Vesterbro.

Den ny Tid, der vældede ind over det smaat-skaarne stillestaaende Borgersamfund, havde ikke blot sine uheldige og — set med vore Øjne — tillige lidt komiske Sider, men ogsaa sine gode, der bl. a. viste sig i en større *Borgeraand*, en mere udvidet Interesse for det offentlige. Et Tegn herpaa blandt mange andre var, at et Blad som „Politivennen“ kunde fremkomme i 1798 og bestaa i en meget lang

Aarrække. Bladet hørte i sin lange Levetid til de mest udbredte, og hvis Werlauff er rigtig underrettet, var Politivennen det eneste danske Blad, som Frederik VI læste med Opmærksomhed. Det var indrettet paa at danne et Supplement til Stadens Polititsyn, at være paa sin Post med Anker og Henstillinger om Forhold, hvis bedre Indretning maatte være af Interesse for Almenheden. Det var Synd at sige, at Bladet altid stiledede højt eller rettede sine Reformforslag mod Forhold af synderlig væsentlig Natur. Det drejede sig ofte om Rendestensbrætter, der enten ikke fandtes eller laa forkert, om en Vandtud, der skyllede Tagvandet ned over de forbigasserendes Hoveder, eller om Bønderkarlene, der jog deres Heste i vild Galop gennem Byens Gader til Skræk for de fredelige Fodgængere. Eller det kunde være en Advarsel til „de to urolige Piger i Lille Kongensgade“, der stadig udskældte og raabte efter deres Genbo. — Men det var jo dog en Begyndelse, og Bladets Paatale kunde ogsaa berøre Ting af vidtrækkende Betydning. Og at der virkelig var Spirer i Befolkningen til at se lidt ud over dens egne trange, mest nærliggende Interesser, viser den Kendsgerning, at man som oftest fulgte de givne Raad og Henstillinger, ja selv Autoriteterne undsaa sig ikke for at indlede Diskussion med Bladet om et paaanket Forhold.

Af egentlige *Sommerforlystelser* var der i Hovedstaden lige indtil Midten af 1790erne i Grunden slet ingen; en sjælden Gang fik en Gøgler Lov

til at vise sine Kunster. I Kildetiden var der paa Bakken i Jægersborg Dyrehave allerede tidligere et lystigt Liv med Traktørtelte og Bierfidlere, men kun nogle faa Kunstmagere og Linedansere; Firserne og Begyndelsen af Halvfemserne synes at have været en Forfaldsperiode i Dyrehavsbakkens Historie, og det brogede, harmløse Folkeliv, vi kender fra „St. Hans-Aftens Spil“, var først ved at udfolde sig. Savnet af Sommerforlystelser i selve København hang for en Del sammen med Overklassens Fraværelse fra Staden i Sommertiden. I Mangel af bedre tog Borgermanden da til Takke med det Skuespil, der frembød sig paa Fælleden, naar en Synder skulde rettes, hvad der ikke gik saa sjældent paa; disse „Morgenfornøjelser“ — Henrettelserne foregik tidligt paa Formiddagen — samlede jævnlig et interesseret Publikum.

Vinterforlystelserne var for en stor Del af mere privat Natur. Aristokratiet havde som Regel sine inden for egne fire Vægge, og de andre Befolkningslag søgte deres Klubber og dramatiske Selskaber; af private Teatre kunde Byen opvise flere, og i Borgerhjemmene spilledes jævnlig Dilettantkomedie. Paa de offentlige Vinterforlystelser derimod havde det kgl. Teater udelukkende Eneret, selv Afholdelsen af Maskerader var forbeholdt Teatret og Hoffet. Nationalteatrets Historieskriver, Thomas Overskou, klager tit og ofte over den lidet kunstneriske Virksomhed i dette Tidsrum. De vekslende Direktioner forstod saa lidt at holde de nationale Traditioner i Ære, at

de tvertimod lagde an paa at vinde Publikum for sig ved at rette sig efter dets daarlige Smag. De danske Skuespil maatte vige Pladsen for Kotzebue-ske Stykker med grovkornet Effekt og tomt Føleri; Teatret var ved at synke ned til „en blot letfærdig Forlystelsesanstalt“. Men hvorledes kunde det være anderledes? Man maa vel erindre, at Teatret var et *Hofteater* og at Hoffet ingen litterære Anfægtelser havde; oven i Købet var det sparsommeligt anlagt og fordrede, at Tingen ikke maatte koste for meget. Teatret var privilegeret, for at al Konkurrence kunde udelukkes, men deraf fulgte atter, at der intet Afløb var for Trangen til den lettere Underholdning, som Teatret da rent naturlig ogsaa maatte paatage sig. I 1786 viste den sidste Linedanser, Spinacutta, sig paa det store Teater, tilmed uden for Sæsonen, saa Teatret maatte siges at være sluppet billigt, naar det i den følgende Tid kunde stille Publikum tilfreds ved Iffland og Kotzebue, der vel at mærke var paa Moden og ikke alene havde hærget os herhjemme, men det halve Europa. Da der endelig i Byen begyndte at ytre sig et Forlystelsesliv uden for Teatret, saa Skuespildirektionen med overdreven Ængstelse derpaa, skønt den burde have hilst dette Fænomen som en Befrielse; den havde kunnet hellige sig sine kunstneriske Opgaver, kunnet stile saa højt, som Tidens dannede Smag tillod det, thi der var Publikum nok; selv om Folk søgte en italiensk Pantomime, var der ingen Sandsynlighed for, at de derfor vilde lade den danske Skueplads i Stikken. Men det troede Skue-

spildirektionen, og den saa i alle andre Forlystelser en Undergravelse af Teatrets økonomiske Grundvold; den vilde raade over dem alle, og overlod derfor hellere vedkommende Kunstner en af sine to Scener, end den lod ham vise sig for Publikum andet Steds i Byen, for ikke derved at skabe mere Konkurrence end højst nødvendig. Tilladelserne til at benytte Hofteatret var dog undertiden dikteret umiddelbart af den kgl. Vilje.

Forinden vi gaar over til den egentlige Skildring, er det nødvendigt at skitsere de Rammer, som Lovgivning og administrative Foranstaltninger i Tidernes Løb havde sat for de offentlige Forlystelsers Udvikling, og i Korthed at betragte Forholdene som de havde formet sig omkring Aarhundredskiftet, fra hvilket Tidspunkt Begyndelsen til det egentlige — man kan maaske sige moderne — Forlystelsesliv daterer sig. Thi det kgl. Teater lades her ude af Betragtning som en højere Kunstanstalt, hvis Virksomhed ikke blot var til Lyst, selv om Teatret først langt senere forstod at drage den rette Skillelinje og overlade andre, hvad det selv burde undset sig for at føre frem.

Indtil 1738 forelaa egentlig intet Forbud mod, at Gøglere og Taskenspillere lod sig se i Danmark, og slige farende Folk benyttede sig deraf i stor Ud-

strækning. Der var allerede i gammel-Tid udgaaet flere kgl. aabne Breve om Udjagning af Tatere, der strejfede om i Kongens Riger og Lande og gjorde Undersaatterne stor Skade med deres Bedrageri, Kogleri og Trolddom, men disse Forbud ramte ikke de skikkelige Gøglere. Heller ikke Forordningen af 10. Januar 1685, der kun gjaldt København, kom dem til Livs. Den var affødt af en Klage fra Politimesteren og gik ud paa, at Doblere, Spillere og Lykkepottemænd, der anrettede Spil eller Dobbelt paa Gaden eller i Husene, og ikke holdt inde efter Politimesterens Advarsel, skulde have deres Vare forbrudt, hvis de da ikke var i Besiddelse af en særlig Bevilling. Derimod forbød Forordn. af 12. Marts 1735, at Skuespil eller deslige maatte opføres om Søn- og Helligdage eller Aftenen tilforn, og ved *Forordningen af 21. Marts 1738* formentes det udtrykkelig Komediantspillere, Linedansere, Taskenspillere eller de, som holdt Lykkepotter, overhovedet at indfinde sig i Danmark og Norge og enten i Husene eller paa publique Steder at øve deres Spil og Exercitier.

Det var Forholdene i Viborg, der direkte havde givet Anledning til dette Forbud, som iøvrigt kun var en naturlig Følge af den Vending i Nationens ydre Liv, der fulgte med Kristian VI's Tronbestigelse. Det var bleven Skik, at der Mandagen næst efter Quasimodogeniti (1. Søndag efter Paaske) indfandt sig i Viborg en Bande Linedansere og Komediantspillere, som i fjorten Dage, mens Snapstinget stod

paa, agerede offentlig paa Domhuset, hvori Lands-tinget forhen og endnu af og til holdtes, og som laa paa Domkirkegaardens Grund saa tæt op til Kirken, at ikke mere end et enkelt Menneske kunde gaa derimellem. Biskop Andr. Wøldike fandt derfor, at Forargelsen i Viborg var større end andet Steds, „da lige ved Siden af Kirken Satan saaledes søger at have sit Kapel“. Denne gejstlige Betragtning af Komedianernes Liv og Færden kunde ikke undre midt i Pietismens mørkeste Tidsalder, da selv Teatret i Hovedstaden var stænget. — Datidens verdslige Dom faldt godt i Traad dermed. Det hævdedes, at Forestillingerne ikke var til nogen Opbyggelse, saa at Tilskuerne kunde tage Lærdom eller godt Eksempel af dem, men kun gav Anledning til onde Lyster og Begærligheder og affødte Optøjer. Om der end kunde indvendes mangt og meget mod disse Betragtninger, havde Publikum dog langt fra den Opdragelse, der hørte til for at se paa Komedianterne i Ro. Det var ingenlunde uhørt, at Klammeri og Slagsmaal ledsagede Forestillingerne, at man rottede sig sammen og med Magt trængte ind i Huset i Stedet for at erlægge sin Entre. Omkring ved 1720 var det passeret i Viborg, at Latinskolens Dreng vilde tiltvinge sig Adgang til en Forestilling ved Magt, men var bleven holdt Stangen af det Medlem af Skuespillerbanden, der var bleven sat til Vagt ved Døren; for at hævne sig opsøgte de senere Manden en Aftenstund paa et Værtshus og overfaldt ham med mange blodige Hug og Slag. —

Med denne Forordning var der sat Bom for alt Teater- og Gøglervæsen i Danmark og Norge, og sandsynligvis er der i Kristian VI's Tid vaaget nøje over Forbudets Overholdelse, ogsaa uden for Hovedstaden. Ved Kongens Død ophævedes det ikke, men Skuepladsen aabnedes i København og der blev set stærkt gennem Fingre med de omvankende Bander ude i Landet.

Det er almindelig bekendt, hvorledes Struensee yderligere løsnede de stramme Tøjler, der havde været lagt paa Forlystelseslivet. Kort efter hans Fald udgik derfor et *kgl. Reskript af 11. Juni 1772* til alle Overøvrigheder i Danmark og Norge, hvorved Forordningen af 1738 indskærpedes, da man var kommen under Vejr med, at adskillige Komediantspillere saavel som andre Omløbere havde indfundet sig i Kongens Lande for at vise deres Spil og Kunster, hvorved det maatte antages, at en Del Penge gik ud af Riget; det skulde i alle Maader have sit Forblivende ved den gældende Forordning, til Trods for de Privilegier, som en og anden hidtil maatte have faaet, ene med Undtagelse af de i København privilegerede Skuespil. Reskriptet synes dog ikke at have frugtet, thi Aaret efter udstedtes den 27. *Oktbr. 1773* en ny *Forordning*, hvorved ikke alene de bestaaende Anordninger stadfæstes og skærpes, men Forbudet udtrykkelig udstrækkes til Personer, der omløbe med Dyr eller andet, som de udgiver for rart og usædvanligt og lader se for Penge. Især ved Grænserne, i Havnene og ved Færgstederne skulde

der træffes Foranstaltninger til, at det kunde blive betydet saadanne Omløbere, saasnart de maatte indfinde sig, straks at vende tilbage og forføje sig ud af Landet. Skulde de efter saadan Advarsel endda forblive her og øve eller forevise deres Kunster eller Rariteter, skulde de tiltales og straffes, ikke alene med Konfiskation af, hvad de havde med at fare, men tillige med Mulkt.

Ogsaa med Haandhævelsen af denne Forordning gik det kun trægt, hurtigt groede der Mos over den. Fremmede Gøglere gennemrejste Provinserne, uden at nogen krummede et Haar paa deres Hoveder, selv i Hovedstaden fik nu og da en farende Taskespiller Lov til at øve sin Kunst. I og for sig var det ogsaa kun rimeligt, at man ikke holdt sig saa nøje til Lovens Bogstav, da disse Kunstmagere ofte kunde bringe lidt Afveksling ind i den triste og ensformige Tilværelse i en Smaakøbstad. Ét karakteristisk Eksempel frembyder en tysk Ekvilibrist, der hjemsøgte Norges Købstæder fra Trondhjem til Kristianssand og alle Steder opnaede Stiftamtets Tilladelse. Da der ikke var mere at fortjene, kom han til København og bad om at vise sine Kunster paa det kgl. Teater. Dette nægtedes imidlertid, navnlig paa Foranledning af Magistraten — der atter og atter havde paapeget, at Forordningerne burde overholdes — og gav desuden Stødet til, at det ved en *Kancelliskrivelse af 22. Oktober 1791* paalagdes Amtmændene at sørge for Forordningens Efterlevelse.

Forbudet var, som man ser, væsentlig affødt af

økonomiske Bevæggrunde og derfor rettet mod de *fremmede* Kunstmagere, men derigennem rammes de offentlige Forlystelser i det hele. Thi i Begyndelsen af Halvfemserne kendtes danske professionelle Komedianter næppe uden for det kgl. Teater, og indfødte Gøglere var den Gang som siden saare sjældne Fugle. Nogle var der dog. Et Par københavnske Smaaborgere viste Marionetspil eller musicerede paa Dyrehavsbakken, og den kgl. Skuespiller Urberg, der var norskfødt, forsøgte sig først som Luftskipper baade her og i Norge, blev siden Bjørnetrækker og tilsidst ynkelig opædt af sine Bjørne. — Da det endelig kom dertil, at man ikke mere kunde holde det fremmede Element ude, ordnede man sig paa den Maade, at man lod de gamle Forordninger staa ved Magt, men dispenserede fra dem, ved at Kancelliet i hvert enkelt Tilfælde gav særskilt Tilladelse. Tidspunktet indtraf i Halvfemserne; de første Tilladelser gjaldt Dyrehavsbakken, men snart efter fik Kunstmagerne Foden inden for København, navnlig Forstæderne.

Autoriteterne satte paa en Maade selv Gøglerierne i System ved at gøre Bevillingerne afhængig af en vis Afgift til de fattige, og mangfoldige Tilladelser til at vise de mest ligegyldige Kunster og Rariteter maa udelukkende ses under det Synspunkt, at de bragte haardt tiltrængt Mønt i Fattigkasserne rundt om i Landets Byer, mest dog i Hovedstaden, hvor Nøden var størst. Allerede i *Forordn. af 24. Septbr. 1708*, der handler om fattiges Underholdning i København,

hedder det, at „Komedianter, Linje-Dansere eller andre, som noget Skue-Spil eller andet, enten udi Huse eller paa offentlige Pladser vil lade se, dermed Penge at fortjene, maa ej med noget saadant begynde, førend de for de Kommitterede paa Silkehuset haver fremvist Magistratens Tilladelse, og de siden med dennem ere akkorderede om hvad de fattige skal have af deres Profit, hvad heller saadant Skuespil skal ske til de fattiges Bedste en Dag om Ugen, som skal være Fredagen, eller og derfor en vis Sum Penge en Gang for alle skal gives.“

Ved den ny *Plan for Københavns Fattigvæsen af 1. Juli 1799* blev denne Afgift fikseret; i § 173 bestemtes, at enhver, der vilde give offentlige Forestillinger eller i det hele havde Sjældenheder eller Kunststykker at forevise for Publikum, maatte erlægge ti Procent af Bruttoindtægten. En kortvarig Ydelse af denne Skat mærkedes ikke synderligt, men for Folk, der slog sig ned i Byen for bestandig, og maatte tage de daarlige Tider med de gode, blev det ofte en trykkende Byrde. Tog de Borgerskab, maatte de desuden svare Skat, saa at de i Virkeligheden blev daarligere stillet end de andre Kunstmagere, der kun aflagde Byen et kort Besøg. Fattigdirektionen var ikke blind for Skævheden i dette Forhold, og naar Omstændighederne talte derfor, forandredes Fattigskatten til en fast, ringere Afgift. Rimeligere havde det været i saadanne Tilfælde at sætte Procentafgiften ned, og dette skete ogsaa ved *Reskript af 15. Aug. 1806*; Byens Borgere nød her

den Fordel for de fremmede, at de kun skulde yde Halvdelen, nemlig fem Procent, men først efter at de i et Aar havde svaret borgerlige Skatter og Afgifter. Ved denne Ordning klæbede dog den Ulempe, at andre Gøglere søgte Ly i de begunstigedes Boder og bragte Fattigvæsenet en lang Næse i Stedet for fulde ti Procent; siden søgte man paa forskellige Maader at begrænse de Tab, Fattigvæsenet derved led, men helt lykkedes det aldrig. Kancelliet selv var ofte lemfældigt i denne Henseende, navnlig over for Pricerne.

Fattigdirektionen havde langt op i Tiden sine Kvaler med denne Afgift og havde forsøgt mange Maader at inddrive den retfærdigt paa, uden at nogen af dem havde vist sig rigtig praktisk; selv Procentafgiften af den umiddelbare Indtægt, saaledes som det var bestemt ved Fattigforordningen af 1799, var vanskelig at sætte i System, og Direktionen maatte ofte paa Forestillingsstedet have en Kontrollør ved Kassen for at undgaa Uregelmæssigheder. I Begyndelsen havde man ment at kunne komme ud over Vanskelighederne ved at lade Bevillingshaverne give enkelte Forestillinger, hvis hele Overskud tilfaldt Fattigvæsenet, idet man forudsatte, at Godgørenheden i Byen med Begærlighed vilde gribe Lejligheden; denne Maade var den mest velkomne for Entreprenørerne, men Fattigdirektionen blev hurtig belært om, at det var den mindst lønnende, thi i saadanne Tilfælde var Udgifterne altid saa overordentlig store. Af Retfærdighedshensyn var det ogsaa prøvet at beregne

Agiften som en Procentdel af den virkelige Fortjeneste, men det gik heller ikke; i 1805-6 gav f. Eks. Mad. Price nogle Fyrværkerier, hvor Skatten fastsattes paa denne Maade, og efter de Beregninger hun forelagde, havde hun enten intet at betale, eller Fattigvæsenet kom til at skyldte hende Penge; og saadanne Regnskabsaflæggelser var hun ikke ene om.

I Hovedstaden maatte de fremmede Komedianter regne med endnu en Faktor, der i Tidens Længde viste sig at være den mest standhaftige. Det var *Direktionen for de kgl. Skuespil*, der stadig var paa sin Post, naar det gjaldt Byens offentlige Forlystelsesliv, og brugte de Forbudsmidler, den havde i *Privilegiet af 11. September 1750*. Det hed her i § 2, at der i Komediehuset alene og intet andet Steds i København og paa dens Grund maatte være tilladt at opføre Skuespil i det danske, tyske og franske Sprog. Direktionen holdt krampagtig fast ved dette sit Skuespilmonopol — der indskærpedes ved *Plakaten af 25. Juli 1817* — til hen mod Midten af det nittende Aarhundrede, da Bestemmelsen, der havde haft sin Berettigelse paa et tidligere Tidspunkt, forlængst var ganske forældet.

DET STORE ITALIENSKE SELSKAB

(PASQUAL CASORTI)

DEn berømte italienske Pantomime er som bekendt bragt til Danmark af Casorti. Første Gang dette Selskab søgte at bejle til det danske Publikums Gunst, men uden Held, var i Maj 1798. *Pasqual Casorti*, der den Gang opholdt sig i Hamborg, anmodede gennem det daværende Udenrigsministerium, det saakaldte udenlandske Departement, om Tilladelse til at lade sit Selskab et Par Maaneders Tid vise ekvilibristiske Kunster m. m. i Hovedstaden, men da det ikke kunde forenes med de gældende Anordninger, sagde Autoriteterne Nej. To Aar efter, i Maj Maaned 1800, fremkom der fra Joseph Regoli, en italiensk Gibsermester, der havde slaaet sig ned i København, et Andragende, hvori han for tvende Italienerne, Pasqual Casorti og Leonhardi, ansøgte om Tilladelse til at optræde i Kildetiden i Jægersborg Dyrehave; den første vilde spille *Komedie med Pantomime*, den anden fremvise en bengalsk Tiger, en Løve, en spættet Hyæne og en Leopard. Leonhardi fik Lov dertil, men Casorti ikke. Regoli kom imidlertid igen faa Dage efter og forlangte for sit eget Vedkommende at maatte vise *Lystspil i Dyrehaven*, og det fik han ogsaa. Men det var kun et Skalkeskjul, thi

ved Kildetidens Begyndelse averterede han ganske ugenert i Adresseavisen, at et italiensk Selskab, bestaaende af 22 Personer af begge Køn, under hans Direktion agtede at vise deres Lystspil i Dyrehaven. Og det var netop Pasqual Casortis Selskab. James Price, der allerede nogle Aar tidligere havde givet sine Kunster til Bedste paa Dyrehavsbakken, og stadig søgte at begrænse Konkurrencen, besværede sig over, at Regoli havde engageret fremmede Kunstnere, ikke blot til at vise Lystspil, hvortil han havde Lov, men tillige Linedansere og Luftspringerne, som det Casortiske Selskab var vel forsynet med — tilmed udmærkede Kræfter. Paatalen blev for saa vidt taget ad notam som Regoli maatte møde for Magistraten og afgive Forklaring, men der blev ikke gjort videre ved Sagen, da han erklærede, at hans Lystspil m. m. ikke blev opført af andre fremmede end han kendte og vilde indestaa for var ordentlige Folk, med hvem han var gaaet i Kompagni, og at Prices Klage bundede i den rene Misundelse.

Hele Kildetiden igennem fra 18. Juni til 9. Juli gav „Det store italienske Selskab“, som det kaldtes, da sine Forestillinger uantastet, og var ubestridelig den Trup, der paa Bakken det Aar høstede stærkest Bifald fra Publikum. Den 3. Juli blev der givet en Forestilling til Bedste for Gentofte Hospital, og skønt det indtraf med Regnvejr, indbragte den dog 121 Rdr. eller omtrent Halvdelen af det Beløb, der indkom fra samtlige Telte paa Bakken. Ved denne Forestilling opførtes *Harlekin som Statue*, der er den

første Casortiske Pantomime, som kan konstateres opført herhjemme.

Efter Kildetidens Ophør laa Selskabet i København. Det var lykkedes Casorti at faa vist sine Kunster for flere Medlemmer af Kongefamilien, og dette gav ham Dristighed til at fremsætte et Ønske om at maatte afbenytte det kgl. Teater nogle Gange nu i Sommertiden. Det var ganske vist ikke noget uhørt Forlangende, men den Tid var dog forbi, da Kunstmagere og Taskenspillere fik Lov til at benytte det store Teater. Mærkelig nok havde Price haft samme Ide paa det selvsamme Tidspunkt, men han holdt sig til Hofteatret, der ved en Kabinetsordre forlængst var sat ud af Funktion og nu kun brugtes til Prøver; han vilde have Tilladelse til der at give fire Forestillinger med Legemsøvelser og Linedans. Teaterdirektionen stillede sig ikke egentlig afvisende, men fandt det dog betænkeligt at indrømme dem Brugen af det store Teater, ikke fordi den synes principielt at være derimod, men fordi der i saa Tilfælde maatte foretages temmelig betydelige Omflytninger af Kulisser og Dekorationer; derimod mente man nok, at det kunde tillades Casorti og Price hver for sig fire Gange at gøre Brug af Hofteatret om Aftenen fra Kl. 6 til 9 eller 7 til 10, „saasom Haandværksfolk, som ønske at se disse Forestillinger, mindre vilde forsømme deres Arbejde, naar en sildig Time blev bestemt“. At Teaterdirektionen var Publikums Formynder og maatte vide at indrette alt efter dets Tarv og Bedste, var der ikke

noget at sige til, det laa til Tidens Autoriteter; ikke heller kunde det undre, at den saa nøjagtig vidste at bestemme Arten af det Publikum, der maatte antages at ville søge Forestillingerne, thi endnu havde Casorti saa lidt som Price vist sig offentlig i selve Byen. Teaterdirektionen mente tillige at burde bestemme Dagene, paa hvilke der skulde spilles, og at man i hvert Fald maatte være færdig inden 20. August., d. v. s. inden Teatret begyndte sine Prøver. Og herved blev det da ogsaa.

Men hverken Casorti eller Price fik foreløbig Lejlighed til at gøre Brug af Tilladelsen, thi der var forskellige Indretninger at iværksætte, forinden Hofteatret overhovedet kunde bruges til offentlige Forestillinger, og det havde ingen af dem Raad til. Casorti tog da sin Tilflugt til Kunstberider Jean Lustre, der havde nedsat sig i en Gaard paa Nørrebro, skraas over for Blaagaard. Synderlig egnet for Casortis Forestillinger var Stedet ikke, thi der var ingen lukket Skueplads; Forevisningerne maatte ske under aaben Himmel og derfor aflyses, naar det faldt ind med Regnvejr. Tilskuerpladsen var ogsaa indrettet i det fri, dog kunde man for særlig Betaling faa Lov til at følge Forestillingen fra Vaaningshusets Vinduer. Under disse Forhold var det udelukket, at Casorti kunde forlyste det københavnske Publikum med sine Pantomimer — han maatte indskrænke sig til Linedansen og de gymnastiske Opvisninger.

„Det store italienske Selskab“ var ikke alene et

af de største, men tillige det betydeligste Linedanser- og Pantomimeselskab, der hidtil havde gæstet den danske Hovedstad. Det bestod af lutter dygtige Artister og var indrettet som Datidens andre store europæiske Gøglertrupper med Gymnastikere, Springere, Linedansere, en stærk Mand og en Bajazzo.

Foruden Selskabets Leder Pasqual Casorti var der i Truppen ogsaa andre Medlemmer af dette Navn, saaledes Sønnen *Giuseppe* (eller Joseph) *Casorti*, Truppens Bajads, og Johan Casorti, der var en af dens bedste og fremmeligste Springere og Linedansere. Blandt disse sidste udmærkede sig iøvrigt Lorentz Ferezi og en „Amerikaner“, der ikke gik under andet Navn, af de kvindelige Kræfter *Mlle Theodora Bissi*. Den stærke Mand hed *Concetto Coco* og hans Hustru *Mme Angola Coco* var en dygtig Danserinde.

Forestillingerne hos Lustre fandt Sted i Juli og August 1800. Casorti viste den saakaldte Stigedans, sprang over 12 Personer og gjorde desuden „Salto mortale“ eller Dødsspringet over fire Personer og fire Heste og gennem en „Cirkelrundt“. En Linedanser gik med Æg under Fødderne og med Bind for Øjnene i en Sæk, en anden kørte et Barn i en Trillebør, ligeledes paa Linen. Den stærke Mand bar en Pyramide af 10-12 levende Personer, og Fruen dansede imellem Æg „à la Fandango Spaniol“ efter Musikken. Amerikaneren viste sig paa slap Line, blev hængende med Benene op og Hovedet ned og blæste af alle Kræfter i Trompet etc. etc. — Da Selskabet havde givet sine fire Forestillinger, fik

det Lov til at give endnu en femte, og da Casorti erklærede, at han havde lidt Tab paa denne, vilde han have Tilladelse til at give endnu otte Forestillinger, men det fik han ikke.

Selskabet brød da op og rejste til Skaane; Lustre fulgte med. Det var Meningen, at man skulde spille i Helsingør, hvortil Casorti havde erhvervet kgl. Bevilling, men han benyttede sig ikke deraf. Efter Besøget i Skaane drog han ind i Norge, hvor Selskabet høstede megen Anerkendelse, og først ved næste Aars Kildetid kan vi atter konstatere Italienerne i Danmark. Selskabet gav da Forestillinger paa Bakken og ligesom forrige Aar paa Joseph Regolis Bevilling.

Det store italienske Selskab havde i sine *Pantomimer* en Fordel fremfor alle de andre her optrædende Trupper. Vel var Pantomimen ikke herhjemme nogen ukendt Kunststart; paa det kgl. Teater havde man i en ikke fjern Fortid baade set italienske og engelske Pantomimer opført, men det Casortiske Selskabs Fremstillinger havde hele den italienske Oprindelighed over sig, og fremfor alt havde det en talentfuld Pjerrot i Selskabets nysnævnte Bajads, den bekendte Giuseppe Casorti. Af de andre Masker i Pantomimen blev Kassander spillet af Bissi, medens Harlekin og Kolumbine tilfaldt to Medlemmer af Truppen, der bar Navnet Pettoletti. — Pantomimerne var imidlertid slet ikke opført i selve Staden. Casorti havde endnu ikke gjort Brug af sin Tilladelse til at benytte Hofteatret, og maaske er det den

Omstændighed, at han ikke var Borger i Staden, og altsaa fremmed, der har lagt ham Hindringer i Vejen; thi Price, der havde sørget for Borgerskab, havde allerede samme Foraar (1801) givet sine Forestillinger paa Hofteatret, og ved at bekoste Teatret istandsat for saa vidt lettet Byrden for Casorti. Vist er det imidlertid, at Casorti denne Gang, ligesom da Selskabet viste sig paa Bakken, maatte træde i Forbindelse med en københavnsk Borger for at faa Forestillingerne paa Hofteatret i Gang. Det blev hans Landsmand *Antonio Cetti*. Cetti var kommen hertil fra Rostock i Sommeren 1797 for at vise optiske og fysiske Kunststykker i Dyrehaven, havde taget Borgerskab og slaet sig ned for bestandig i København som Barometermager. Cetti blev nu nominel Formand for Selskabet og forsøgte at faa Hofteatertilladelsen fornyet. Han stod sig godt med Teaterdirektionen, til hvilken han var anbefalet af adskillige agtværdige Mænd i Byen, saa Sagen gik let i Orden, og han opnaede Tilladelse til hele tretten Forestillinger. Den kgl. Resolution i Sagen, der som alle Teaterresolutioner for dette Tidsrum er affattet af Kronprins Frederik personlig og nedskrevet med hans egen Haand, indeholder den karakteristiske Bemærkning, at Teaterdirektionen har at vælge „en Tid dertil, hvorved Skuespillene intet taber af deres [o: Casortis Forestillinger] formodentlig ikke hyppige Besøgelser.“ — Tiden viste, at Kronprinsen tog fejl, og han skulde siden ofte selv glæde sig over Casortis Løjer.

„Cetti & Comp., Casorti“ — som Selskabets Navn nu blev — fik den første Forestilling paa Hofteatret sat paa Benene midt i August 1801; „Divertissementet“ faldt i 6 Akter, der bekendtgøres saaledes:

„1) Begynder Spektaklet med den store Linedansning, som bliver eksekveret af forskellige Dansere og Danserinder, hvorunder den store Linedanser Hr. Lorentz Ferezi befinder sig, som danser med og uden Balancerstang, som man vist forsikrer at [ville] fornøje det respektive Publikum.

2) Præsenterer sig forskellige Saltomortal- og Baudtspringere med deres store Færdighed i Springen frem og tilbage efter det engelske og spanske Springkunstners Akademi.

3) Viser Hr. Johan Casorti den Stigedans med megen Færdighed og til Slutning spiller han en Arie paa Ryggen i Balancen.

4) Præsenterer sig Mademoiselle Theodora Bissi paa Staaltraadslinje uden Balancerstang med megen Fermitet i løbende og stillestaaende Balance.

5) Foreviser sig den stærke Mand Hr. Concetto Cocco, som præsenterer forskellige Grupper og Pyramider, som bæres paa Hænder og Fødder.

Til Slutning opføres en komisk Pantomime i 1 Akt med Titel: Harlequin Hustyv af sin Herre, eller: den forstillende Hund af Kærlighed.“

Ved den anden Forestilling skulde efter Avertissementet „den berømte Bajads Hr. Joseph Casorti have den Ære at danse første Gang med to Drengene paa Fødderne paa stiv Line“.

Selskabet gav nu jævnlig Forestillinger, som Regel om Søndagene, da det kgl. Teater holdt lukket, og Tilløbet var stort. Lige indtil April det følgende Aar blev man ved, og gav ialt 39 Forestillinger. Flere Gange fik Selskabet sin Tilladelse til at benytte Hofteatret fornyet, først i September, siden i November 1801. Selskabet kunde ikke begive sig paa Hjemvejen i den forestaaende Vinter „dels for deres smaa Børns Skyld, dels for nogle af deres Koners Skyld, som nylig har været i Barselseng.“ Og Teaterdirektionen maatte løbe Linen ud, da den nu en Gang havde givet efter, thi overlod man ikke Selskabet Hofteatret, maatte man befrygte, at det skaffede sig Rum andet Steds; Direktionen havde i saa Tilfælde intet Hold paa Selskabet, der maaske kunde finde paa at give Forestillinger paa de samme Dage som den kgl. Skueplads, „og derved, naar et ofte set Skuespil gives, maaske drage en Del af det skuespilbesøgende Publikum til sig“.

Der opførtes ialt ni forskellige Pantomimer. Den øvrige, egentlige artistiske Del af Programmet var den samme hele Tiden igennem, blot med lidt Ændring hist og her, og et Par nye Numre, som da Mlle Seraphina Ferezi, et femaars Barn, tilligemed den lille Alexander Casorti, der var fire Aar, præsenterede deres Færdighed i adskillige Springkunster og Balancer paa Lysestager, eller da Mme Angola Coco dansede den spanske Fandango eller saakaldte Ego-Solo, og deri — og det var paa hine Tider noget nyt — virkelig dansede paa spansk Maner og

holdt Takt til Musikken med Kastagnetter i Hænderne. Eller endelig da Theodora Bissi optraadte i en for os noget dunkel Situation, der kaldtes „den kinesiske Godheds-Ballet, en Forestilling af Vaaben-Posituren, som eksekveres i Midten af Teatret med fire blanke Værger, som dermed præsentere forskellige Figurer“. Philippo Pettoletti, der ogsaa var Medlem af det store italienske Selskab, viste sig som stærk Mand og foreviste „den store Pyramide af Jupiter“.

Den 15. Novbr. gav Selskabet en Forestilling til Fordel for de kvæstede og tilskadekomne i Slaget den 2. April og der indkom halvandet Hundrede Rigsdaler. — Billetpriiserne var noget lavere end det kgl. Teaters; første Etage kostede 3 Mk., Parterret 2 Mk. og 2. Etage 1 Mk.

Da Selskabets Forestillinger sang paa deres sidste Vers, maatte det hidtil stumme Selskab aabne Munden for at sige Tak, og det blev Theodora Bissi, der fik denne Opgave tildelt. Hun foredrog ved de sidste Forestillinger „en Ariette med Recitativ finale“ og tolkede derigennem det store italienske Selskabs erkendtlige Taksigelse for den Godhed, som Stadens Indvaanere havde bæret Selskabet med, og dets inderlige Bedrøvelse over, at det skulde forlade dette kære Sted. Musikken til dette Toneværk, hvis Tekst — trykt paa Italiensk og Dansk — kunde købes ved Kassen for 8 Sk., var komponeret af C. G. Pettoletti, Selskabets Musikdirigent. Den egentlige Slutningsforestilling gaves Søndag den 4. April 1802 og

„Sukkerbageren“ gik for sidste Gang over Scenen, men Dagen efter spilledes til Bedste for Byens fattige, og „Harlekin sin Herres Hustyv“ var den uigenkaldelig sidste Pantomime, som det store italienske Selskab opførte i Hovedstaden.

Casortiske Pantomimer paa Hofteatret 1801-2:

(Pantomimens Dobbelttitel anføres kun første Gang den forekommer)

Torsd. 13. Aug. 1801:	Harlekin Hustyv af sin Herre, eller: Den forstillende Hund af Kærlighed.
Mand. 17. „ „	Mekanisten, eller: Harlekin forestillende Statue.
Onsd. 19. „ „	Le Musoleo (!) d'Harlequin.
Fred. 21. „ „	Harlekin bombarderet.
Sønd. 23. „ „	Harlekin & Kolumbine, eller: Deres Slaveri.
Tirsd. 25. „ „	Harlekin Kok.
Torsd. 27. „ „	Pjerrots Hverving eller: De tre frygtende Liebhabere.
Sønd. 30. „ „	Le Musoleo d'Harlequin.
Tirsd. 1. Sept. 1801:	Mekanisten.
Torsd. 3. „ „	Sukkerbageren, eller: Harlekin bombarderet.
Sønd. 6. „ „	Harlekin Kok.
Sønd. 13. „ „	Harlekin Hustyv af sin Herre.
Sønd. 4. Okt. 1801:	Harlekin og Kolumbine.
Sønd. 11. „ „	Le Musoleo d'Harlequin.
Sønd. 18. „ „	Mekanisten.
Sønd. 25. „ „	Sukkerbageren.
Sønd. 1. Nov. 1801:	Harlekin Kok.
Sønd. 8. „ „	Harlekin sin Herres Hustyv.
Sønd. 15. „ „	Harlekin og Kolumbine.
Sønd. 29. „ „	Harlekin Skelet.
Sønd. 6. Dec. 1801:	Harlekin sin Herres Rival, eller: Bistand af Kærligheds-Guden.

Sønd.	13. Dec. 1801:	Samme Pantomime.
Sønd.	20. „ „	Harlekin Hustyv af sin Herre.
Sønd.	27. „ „	Harlekin Statue.
Sønd.	3. Jan. 1802:	Pjerrots Hverving.
Sønd.	10. „ „	Pjerrot Køkkendreng, eller: Harlekin Kok.
Sønd.	17. „ „	Harlekin og Kolumbine.
Sønd.	24. „ „	Harlekin sin Herres Rival.
Sønd.	31. „ „	Harlekin Skelet.
Sønd.	7. Febr. 1802:	Pjerrots Hverving.
Sønd.	14. „ „	Sukkerbageren.
Sønd.	21. „ „	Harlekin Kok.
		(Sønd. 28. Febr. ingen Forestill. paa Grund af den lille Prinsesse Louise Julianes Død.)
Sønd.	7. Marts 1802:	Mekanisten.
Sønd.	14. „ „	Harlekin sin Herres Rival.
Sønd.	21. „ „	Le Musoleo d'Harlequin.
Onsd.	24. „ „	Harlekin sin Herres Hustyv.
Sønd.	28. „ „	Mekanisten.
Sønd.	4. April 1802:	Sukkerbageren.
Mand.	5. „ „	Harlekin sin Herres Hustyv.

Straks efter gjorde Truppen sig rede til endeligt Opbrud for at søge sin Lykke paa andre Steder. Pasqual Casorti klagede over, at det havde været smaat med Indtægterne, der ikke havde været større, end at Selskabets Medlemmer „fra den ene til den anden Gang endog med den allersparsommeligste Levemaade har kunnet fortære samme“. Han havde derfor ikke kunnet lægge noget op til Rejsen og kunde kun naa sit foreløbige Maal, Hamborg, hvis han fik Lov til at give Forestillinger paa Vejen der-

ned. Skønt man, vistnok med Rette, ikke troede paa Rigtigheden af Casortis Paastand, opnaede han dog den attraaede Begunstigelse og fik ved kgl. Bevilling af 13. April 1802 Tilladelse til at spille een Gang i hver af de Købstæder, hvorigennem Selskabet passerede paa den nærmeste Vej ud af Riget; paa Teatret i Odense optraadte Pasqual Casortis Selskab i Maj 1802 og gav bl. a. Harlekin Skelet. — Da Casorti kom herind i Landet, talte Selskabet 22 Personer, da det drog bort igen, var Tallet ikke fuldt. En af de optrædende Kunstnere, Ferzi, havde allerede i 1801 brudt med Selskabet. Han tjente kun lidt og havde en stor Familie at sørge for, og forsøgte sig derfor paa egen Haand i Byen ved at vise optiske Kunststykker paa Snedkermestrenes Lavshus i Store Grønnegade; han tog kun 8 Sk. i Entre og Forretningen gik strygende. Ogsaa Giuseppe Casorti slog sig for en Tid ned i København efter Selskabets Afrejse. Truppen havde nær mistet endnu en af sine Folk her i Staden, thi umiddelbart før Afrejsen faldt Bissi i Kanalen, og han havde ligget et helt Kvarter i Vandet og næsten opgivet Aanden, før to behjertede Mænd fik ham trukket op og bragt paa det tørre.

PRICERNE OG DERES TEATRE PAA VESTERBRO

PRICEFAMILIENS INDKOMST TIL DANMARK

ET Navn, der har god Klang i dansk Teaterhistorie og med usvækket Glans har straalet paa Ballettens Himmel i tresindstyve Aar, er Navnet *Price*. Til at begynde med hørte det udelukkende hjemme i Artistverdenen, og kun i denne Forbindelse faar vi at gøre med det her, men det indtog en særegen Plads, en Førerstilling inden for Kredsen. Den første Mand af denne Kunstnerslægt, der optræder i Danmark, er *James Price*. Han er født i London den 31. Oktbr. 1761, men hans Herkomst ligger skjult i et uigennemtrængeligt Mørke. I Familien gaar der forskellige Sagn om James Prices Fader. Efter een Tradition skal han have været Brygger, efter en anden Tobaksfabrikant, efter begge rig og velstaaende. Sønnens Lyst til et frit og ubudent Liv, til Ridning og Gymnastik, tiltalte ikke Faderen, der helst saa ham knyttet til Bedriften som sin Arvtager og Efterfølger, og dette medførte et Brud. Den unge James løb bort og indledede dermed sit omflakkende Liv, indtil han fandt et blivende Hjem i den gæstfrie danske Hovedstad.

De foreliggende positive Oplysninger bekræfter ikke disse Slægtstraditioner, og lige saa sandsynligt er det, at James Price oprindeligt har tilhørt en omrejsende Kunstberiderfamilie. Allerede i Juni 1787 hører vi om en „english Riding-Master“ James Price, der var kommen hertil for at skaffe sig Tilladelse til at give nogle Forestillinger paa Gennemrejsen op til Stockholm. Skønt den engelske Gesandt inter-venerede til Fordel for Prices Beriderselskab, satte Magistraten sig dog med Bestemthed derimod, og efter at Price havde ligget i Herberg en otte Dages Tid i Kræmmerkompagniets Gaard ved Gammel Strand, maatte han med uforrettet Sag drage tilbage til Hamborg, hvor han havde efterladt sine Heste og sit Selskab; denne Gang synes han altsaa ikke at være kommen til Sverig. Samme Efteraar indfandt *S. L. Price, née Masson*, sig i København og medførte femten Personer og ti Heste; hun kaldte sig „écuière angloise“ og angives at være James Prices Hustru. Hun fornyede Anmodningen om at maatte give Ridekunster her i Landet og støttedes atter af den britiske Gesandt, der anbefalede hende til Bernstorffs Velvilje. Selskabet, som i de sidste femten Aar havde fartet om i Europa og senest været i Konstantinopel, Wien, St. Petersborg og Berlin, var nu for Alvor paa Rejsen til Sverig, og attraaede kun en kort Tid at vise sine Færdigheder for det danske Publikum — men det lykkedes ikke.

Den her nævnte James Price er maaske identisk med ham vi kender; en Del Omstændigheder taler

derfor, andre ikke. Af senere Udsagn synes det nemlig at fremgaa, at den James Price, der slog sig ned i København, først begyndte sit Rejseliv ude i Europa omkring 1777, og sikkert er det, at han i 1791, da han havde Barn til Daaben i Hamborg, var gift med *Hanne Todd* (ell. Tott), der siden fulgte sin Mand til den danske Hovedstad; hun var født i Hamborg 1771 og Datter af Stephen og Hanne Todd. Hvis den ovennævnte S. L. Price, née Masson, har været hans Hustru, og ikke f. Eks. hans Moder, har han altsaa været gift to Gange.

Det er først i 1795 James Price kommer til at optræde i Danmark, og han gør sin Entre her i Landet, ligesom de fleste andre Kunstmagere, paa Bakken i Jægersborg Dyrehave. Han kom netop paa et Tidspunkt, da der foregik en Nyordning i Forholdene paa dette det ældste københavnske Sommerforlystelsessted, hvad der under Hensyn til hans mangelfulde Kendskab til danske Forhold maatte af føde Misforstaaelser. Men Price viser sig straks som den energiske Mand han er, og staar vedholdende paa sin formentlige Ret. Et af de ældste Aktstykker, der foreligger med James Prices Underskrift, er netop en Klage i den Anledning, Det er et meget morsomt Brev, der i hele sin ubehjælpomme Form og sit græsselige Sprog dog indeholder en Sum af Slagfærdighed. Det er stilet til Kancelliet, som han titulerer intet mindre end „Hey velborene Herrn“, og han bønfalder „Deres ædler Her mei for at paakalde Deres Retferdiehed Dom“. Og saa fortæller han løs:

„Efter at have lade see minne Tallenter og Conster for det kong schwenske Hovet, blev der mej sag, at her udi Hovettstaden Kiøbenhavn havde en ver Tilladelse i Dyr Haagen Skove-Tid at opbøcke Tel og Teater.“ Men da han saa kom hertil fra Stockholm, fik akkorderet om de 20 Rdr., han skulde yde for Pladsen, og rejst en Barakke derpaa, saa kom man netop i det Øjeblik, han skulde nyde Frugten af sine Anstrengelser, og forbød ham at bruge sin Bod, skønt han allerede havde averteret sine Forestillinger. Og derfor var hans „ymydist Tilbede“, at det „heye Cansilie“ enten vilde give ham Lov til at vise sine Kunster eller skaffe ham Erstatning for de Omkostninger, han havde haft. Aaret tilforn havde Kancelliet indskærpet, at de gældende Anordninger og Politibestemmelser maatte overholdes i Jægersborg Dyrehave, og da Familien Price var fremmed, havde Forstautoriteterne ikke uden videre turdet tillade, at Price med sin Hustru og Døtre foreviste deres Øvelser for Publikum. Kancelliet saa dog med velvillige Øjne paa det foreliggende Tilfælde og ræsonnerede som saa, at da han allerede havde begyndt at bygge Bod, burde han ogsaa have Lov til at vise sine Kunster, men kun for i Aar, og uden nogen Følge for Eftertiden.

Opholdet i Danmark havde aabenbart tiltalt Price og han havde ikke noget imod at fortsætte det. Tilfredsheden var iøvrigt gensidig; Opsynet paa Bakken vidste siden ikke nok at berømme den Price'ske Familie for dens smukke og rolige Optræden, der

stod i behagelig Modsætning til største Delen af Bakkens Kunstnere, der var ret urolige Hoveder og ofte lidet medgørlige. Straks efter Kildetidens Ophør søgte Price inde i Byen at forfølge sin ubestridelige Succes fra Jægersborg Dyrehave. De Kunster, han havde vist, var ikke tidligere set herhjemme, og han havde derfor fundet „mange høje Herskabers tilligemed det ærede danske Publikums Bifald“. Da der nu imidlertid var adskillige af Stadens Indvaanere, der ikke havde haft Lejlighed til at overvære hans Forestillinger paa Bakken, mente han, at det maaske kunde lade sig gøre at vise dem i Byen for en billig Betaling en fire Ugers Tid. Men det lod sig slet ikke gøre paa dette Tidspunkt.

Tvungen af Nødvendigheden maatte Price derfor søge sit Publikum andet Steds. I Slutningen af Aaret træffer vi Familien i Aalborg, hvor den en kort Tid i November gav Forestillinger i en Gaard mellem Apoteket og Klubben. Man præsenterede Gulvdans og Linedans, og Price selv viste Herkuleskunster; en af de smaa Jomfru Pricer dansede Menuet paa Linen. Aalborgenserne var henrykt over de to yndige Pigebørn, Louise, der var paa sjette Aar, og Anna Isabella, som var fire; det var en Glæde at se den Munterhed, de smaa gik til deres Øvelser med, og den Ømhed, Forældrene viste for dem. „Disse Virtuoser er værd at se,“ skriver Jydske Efterretninger, „da de kendeligen hæver sig over Markskriger-Klassen.“

Det følgende Aar — 1796 — findes Pricerne ikke

blandt Kunstnerne i Jægersborg Dyrehave, først i 1797 optræder de atter. Ogsaa denne Gang gjorde de særlig Lykke hos Publikum ved deres Kunstfærdigheder, og atter lyder der Vidnesbyrd om deres anstændige og gode Forhold. Familiens Forestillinger bestod stadig af Linedans og andre „ekvilibriske Ekshibitioners“ Forevisning, men Price havde haft i Sinde at vise noget nyt, den saakaldte Ridekunst; Cirkusforestillinger var nemlig i det hele endnu ret ukendte i København. „Men som man dertil,“ siger han, „i Forvejen skal være præpareret, og jeg heller ikke vidste, om jeg alene kunde blive saa heldig paa samme Maade at fornøje de lyststerende Folk fra Hovedstaden, som der i Kildetiden indfinder sig, saa blev intet af dette paa den Tid.“ Naar Kildetiden var omme, havde Price til Hensigt at drage til Norge, men søgte forinden at sikre sig Eneret paa Ridekunster i Dyrehaven det følgende Aar. Han anbefaledes paa det bedste og fik Lov til at komme igen, men Monopol opnaaede han ikke.

I Vinteren 1797—98 berejste da Price Norge. Han gav i September Forestillinger i Kristiania, og om Vaaren det følgende Aar var han naaet helt op til Trondhjem, hvis Magistrat stillede Raadhussalen til hans Disposition. I Norge, hvor der ganske vist var en Del stærkt søgte dramatiske Selskaber, men intet offentligt Teater, tog man med aabne Arme mod alle de fremmede Kunstmagere, der var villige til at gøre den lange og brydsomme Rejse op til dette fjerne Land; Prices Ophold trak derfor ud, saa han ikke fik

Tid til at komme til København i Kildetiden 1798, som Bestemmelsen var. Men Aaret efter var han her og blev her saa ogsaa for bestandig.

Om Price fik vist sin Ridekunst paa Bakken i Sommeren 1799, skal lades usagt. Heste havde han, men noget synderlig stort Materiel har det næppe været. Det var nu hans bestemte Hensigt at slaa sig til Ro i København, og da Teltene var taget ned i Jægersborg Dyrehave, fandt han paa at nedsætte sig i Hovedstaden som Lærer i Ridekunsten og andre Legemsøvelser, hvortil han opnaede en kgl. Bevilning under 19. Juli 1799; men Forudsætningen var, at han tog Borgerskab, og den 5. August blev han da Borger i Staden. Det gik imidlertid ikke saa let for Price, der paa Grund af sit Ukendskab med Landets Love og Forhold led Tab paa forskellige Maader. I Begyndelsen af det følgende Aar var han dog kommen saa vidt, at han midlertidig havde faaet lejet en stor Sal i Rosenborggaden, hvor han agtede at give Undervisning i alle Slags Legemsøvelser, i Særdeleshed i Dans, Springning og Fægtning; Ungdommen havde her Lejlighed til en sund Sport. Til Anlæg af en Ridebane udfordredes derimod saa betydelig en Bekostning, at han foreløbig ikke turde indlade sig derpaa. Imidlertid var Price ikke heldig med sin Ide — han var kommen bagefter; thi kort før, i Novbr. 1799, havde Franz Nachtegall aabnet sit Institut i Aabenraa, hvis Opgave ogsaa var Ungdommens gymnastiske Udvikling og det første Forsøg i den Art herhjemme. Price anskaffede sig Heste,

men fik ingen Elever og satte en Del Penge til. For nogenledes at komme paa Fode igen, gik han atter til Kancelliet med Anmodning om at maatte vise sine ekvilibriske Kunster og Ridning uden for en af Byens Porte, og denne Gang lykkedes det; han fik den 4. April 1800 en kgl. Bevilling, der tillod ham at give een offentlig Opvisning om Maaneden i København, hvor som helst han vilde.

Price fik dog ikke foreløbig givet nogen Forestilling. En tredje Datter, Hanne Sophie, var kommen til Verden i Marts 1800, og hans Hustru kunde ikke medvirke. Han fik Lov til at give Forestillinger hver fjortende Dag, han fik tilligemed Casorti Tilladelse til at benytte Hofteatret, men det hjalp altsammen ikke; Price havde sat sine Spareskillinger til og kunde ikke faa skaffet sig en passende Arena. Paa Dyrehavsbakken mødte han dog, men nu havde han ogsaa faaet en Konkurrent i Ridekunsten, Franskmanden Jean Lustre, som Price først synes at have villet sikre sig ved at tage ham i sin Tjeneste, men som siden arbejdede paa egen Haand baade paa Bakken og i Byen, hvad han havde faaet Bevilling til samtidig med Price. Men da Lustre tillige vilde fuske i Linedanser- og Luftspringerfaget, fik Price dette med Held forpurret.

I Eftersommeren støder vi paa Pricefamilien i Helsingør, hvor den fra Slutningen af August giver Forestillinger i Øresunds Klubs Lokaler. Price har nu tillige sikret sig en „berømt“ Springer. De to smaa Miss Pricer dansede Pas de deux og ungarsk

Nationaldans, og Mad. Price gik paa slap Line „lige saa godt, om ikke bedre end nogen“. I September er Price endnu i Helsingør, men har nu aabenbart faaet en Kompagnon, idet „J. Price & Komp.“ viser Vokskabinet paa Skydebanen. Og Kabinettet var meget aktuelt, bl. a. vistes Pjerrot og Kolumbine i Voks saaledes som de i den afvigte Sommer paa Dyrehavsbakken var bleven fremstillet i levende mimiske Figurer af det store italienske Selskab, hvis Ry allerede havde bredt sig viden om.

Muligvis har Price i Vinterens Løb været en hastig Tur i Skaane, men allerede i Februar 1801 finder vi ham bosat i Stormgaden paa Hjørnet af Frederiksholms Kanal. I det selvsamme Hus var det, at August Bournonville mange Aar senere (30. Novbr. 1879) endte sine Dage; ramt af et Slagtilfælde paa Stormbroen bragtes han døende ind i Ejendommens Gadedør. — Price havde i sin Bolig faaet samlet en Del „Kunstsager“ og arrangerede deraf et helt Kunstkabinet, som han i Marts Maaned aabnede for Publikum. Tilstrømningen var stærk, skønt man maatte erlægge 2 Mk. dansk for at komme ind; Standspersoner kunde betale efter Behag, hvilket dog ikke betød, at de skulde give mindre. Men det var ogsaa mærkelige Sager, der var at se:

„1. En Figur, som i naturlig Størrelse forestiller den uhyre store Slange af 25 Alens Længde, som den berømte Kaptajn Cook paa sin Rejse omkring Jorden fandt i Patagonien.

2. En Figur, som forestiller Oberea, Dronningen

af Øen Otaheite, i hendes Lands Klædedragt, saaledes som hun modtog Kaptajn Cook og hans medrejsende, der alle var enige om, at denne Øs Fruentimmere langt overgik de europæiske Fruentimmere i Skønhed.

3. En Automat eller Fruentimmer-Buste, som hænger frit i Luften ved Metal-Traade, saaledes at den ikke staar i nogen Forbindelse med noget i Stuen værende Møbel eller Machine, og dog alligevel ved sin besynderlige mekaniske Indretning svarer enhver, som taler eller hvisper til den, paa de Spørgsmaal, man behager at gøre den.

4. Et udstoppet Eksemplar af den i Naturhistorien saa mærkværdige elektriske Fisk fra Sydsøen, som har fire Rader Skæl paa Ryggen og Siderne, og i sit levende Live besidder en overmaade stor Grad af Elektricitet og endnu saaledes, som den her forefindes, i tørt Vejrlig giver svage Stød.“ — Senere blev Kunstkabinettet forøget med „Ober-Consul Bonapartes Figur i levende Størrelse“, forfærdiget i Paris, og hvis man tør tro Price, af en skuffende Lighed.

Imidlertid havde Price forhandlet med Teaterdirektionen om endelig at faa gjort Brug af sin Tilladelse til at benytte Hofteatret. Han fik nogle Kulisser til Laans, men maatte selv lade borttage det Gulv, der laa over Teatrets Parterre, for at kunne benytte denne Del af Tilskuerpladsen. Der var, som det foran kortelig er bemærket, ikke saa faa Bekostninger forbundne med at faa Teatret sat i brugelig Stand, og Grunden til, at han ikke før havde

faaet sine Forestillinger sat i Scene, var netop, at disse Omkostninger havde afskrækket ham. Hofteatret havde nemlig ligget hen, ubenyttet som Teater, siden Sæsonen 1785—86, da der her for sidste Gang blev givet offentlige Forestillinger af de kgl. Skuespillere, lige til Price og Casorti fik Tilladelse til at benytte det. Det blev dog ikke Price, der kom til at indlede Hofteatrets nye Æra, thi to Russere, Brødrene Kauffert, havde allerede en Maanedstid forud vist optiske og mekaniske Forestillinger paa det ny-indrettede Teater. Omsider fik Price, efter at Slaget paa Reden ogsaa havde bragt Forstyrrelse i hans Planer, begyndt sine Forestillinger Lørdagen den 25. Apr. 1801.

Efter Avertissementet skulde der først gives gymnastiske Øvelser, hvoriblandt Hoved-Entreerne og Pas de deux skulde udføres af de to smaa Jomfru Pricer, og dernæst opføres en komisk Pantomime, *Harlekin Skelet eller Benrad*, „hvilken i Europas mest berømte Hovedstæder har fundet udmærket Bifald.“ Vi faar samtidig Listen over Pantomimens forskellige Karakterer: „1. Pantalón, en gammel, rig og gerrig Mand. 2. Kolumbine, hans Datter. 3. En Troldmand med hans Troldkunster. 4. Harlekin, en Avanturier og Troldmandens Tjener. 5. Pjerrot, Pantalons Tjener. 6. En Barber og Frisør. 7. En Doktor eller Chirurgus, som gør Harlekin til en Benrad, og 8. Tvende Djævle.“ Der findes intet Steds angivet, at det store italienske Selskab, helt eller delvis, har medvirket ved disse Forestillinger, men det

ligger nær at formode, at det har været Tilfældet; Price har næppe kunnet stille et saadant Personale paa Benene. —

Forestillingerne fortsattes ind i den følgende Maaned; indtil 17. Maj havde Price givet otte Forestillinger. Ved de sidste fire var Forvandlingspantomimen Harlekin Troldmand bleven opført. Ved Slutforestillingen synes Casorti ikke at have været med; der gaves en pantomimisk Ballet, som udførtes af de to smaa Jomfru Pricer, og tillige forevistes en Luftballon, hvorledes den fyldtes og gik i Vejret efter Pilâtre de Roziers Metode.

Prices Forestillinger paa Hofteatret 1801.

(med Angivelse af de opførte Pantomimer).

Lörd. 25. April	}	Harlekin Skelet eller Benrad.
Sønd. 26. „		
Fred. 1. Maj		
Sønd. 3. „	}	Harlekin Troldmand.
Mand. 11. „		
Onsd. 13. „		
Torsd. 14. „		
Sønd. 17. „		
Sønd. 31. „		Den Gamle, som bliver ung igen (pantom. Ballet).

Efter denne korte Fremstilling af Pricernes første Optræden herhjemme, gaar vi over til Skildringen af deres Teatre, der var tre i Tal og alle hørte Vesterbro til; det sidste af dem var det minderige „Morskabsteater“.

JAMES PRICES TEATER. 1801-1808.

Naar Datidens Kunstmagere og Gøglere skulde give Forestillinger paa Dyrehavsbakken, løb de altid en ikke helt ubetydelig Risiko, thi Opførelsen af en Træbarakke, naar den skulde være nogenledes anselig og saa solid, at den ikke styrtede sammen over Hovedet paa Publikum, var forbunden med ret store Bekostninger, der tillige med Afgiften for Stadelplads gerne skulde komme ind med Renter i den korte 3 Ugers Kildetid. James Price, der ikke mente at have Raad og Evne dertil og ikke heller formaaede at tage Konkurrencen op med Italienerne, besluttede at hjælpe sig paa anden Maade. Paa Vesterbro lige over for Skydebanen laa Gaarden „Den hvide Svane“, hvortil der hørte en stor Have; en Del af denne Ejendom (Nr. 23 B) tilhørte en Tøjfabrikør inde i Byen H. Nehrmann og synes i Almindelighed at være kaldt *Storehaugen*. Price traf en Ordning med Ejeren, lod fire Tømrersvende under hans egen Vejledning slaa en Brædehytte sammen paa en Snes Alen i Kvadrat — og hans Teater var færdigt til at modtage Publikum. Det var i Juni 1801. Price var en Mand, der ikke gjorde mange Formaliteter, hvad der dog i dette Tilfælde var mindre heldigt, thi naar man den Gang vilde bygge Hus, skulde man ligesom nu spørge Autoriteterne om Forlov, og da han glemte at tage dette Hensyn, fik han Stadsbygmesteren paa Halsen; han maatte møde i Politiretten og give Forklaring. Imidlertid havde han æsket

Kancelliets Mening om Sagen, og Afgørelsen, der senere kom til at foreligge, var gunstig for Price, som fik Lov til vedblivende at benytte Bygningen, der laa frit i Haven og efter datidige Begreber ikke rummede nogen synderlig Fare for Offentligheden.

Denne allerførste Begyndelse til det senere saa velkendte Morskabsteater har sikkert været saare primitiv; der var som det hedder „sørget for de ærede Tilskueres Bekvemmelighed“. Muligvis har en Del af Forestillingen været henlagt til Haven, hvor de store Træer ligesom gav en Erstatning for Dyrehaveomgivelserne; i hvert Fald i Efteraarstiden aflystes Forestillingerne i Tilfælde af Regnvejr.

Vesterbro uden for Porten og Stadsgraven laa endnu ved Aarhundredskiftet hen ret uberørt af Kunstmagere og Taskenspillere. Paa begge Sider laa lave Huse og Gaarde, store Haver og grønne Marker; Price var blandt de første, der tog dette Forlystelsernes vordende Elysium i Besiddelse, men fik siden mange Efterfølgere. I de følgende Aar var der jævnlig Gøglere paa Vesterbro og længer ned i Tiden var der fuldt op af Traktørsteder med Gynger, Kegelbaner og andre folkelige Forlystelser; en halv Snes Aar igennem (1834-45) var der tillige hele to Forstads-teatre. Vesterbro fik saaledes efterhaanden Hævd som det Sted, hvor det store Folk morede sig, og har beholdt det lige til vore Dage. Endnu huser Tivoli inden for sine Enemærker næsten alle de Forlystelser, der hørte Broen til, blot i en forfinet og mere afklaret Form.

Vi vender tilbage til Prices lille Bod i 1801. Midt i Kildetiden, i Juni Maaned, aabnede han sit Teater. Han lovede Publikum, at det ikke skulde komme til at kede sig; der skulde baade blive Luftspring, Pantomimer, Balletter og Pas de deux'er tillige med alle de andre skønne Legemsøvelser — „netop de, som ellers gøres af de største Selskaber, og ikke skulde kunne bedre forevises“. Det var en Hentydning til Italienerne, som ikke kunde misforstaas; det samme var Tilfældet med Betegnelsen „Det lille danske Kunstner-Selskab“, der stod i tydelig Mod-sætning til „Det store italienske Selskab“. I disse Tider, da de nationale Bølger gik højt og Slaget paa Reden endnu var i frisk og blødende Minde, faldt det naturligt, at ogsaa Price anslog de nationale Streng og kastede et mildnende Slør over sin egen engelske Oprindelse, thi hans Berettigelse til at kalde sig dansk laa kun deri, at han var københavnsk Skatteborger, hvad Casorti ikke var. Men iøvrigt var James Price noget af en talentfuld Reklamemager, som vidste, hvad der gjorde Indtryk paa det store Publikum. Ikke for intet prydede han sig med Titel af „kongelig allernaadigst privilegeret Kunstberider og Mester udi Legems-Øvelser samt Borger her i Staden“; vidt udspunden som den var, havde den ligesom Kancellistil over sig.

Til at begynde med var det kun smaat med Personale i Det lille danske Kunstner-Selskab. Der synes kun at have været Price selv og hans to smaa Døtre, thi Mad. Price, der var nedkommet med en

Kancelliets Mening om Sagen, og Afgørelsen, der senere kom til at foreligge, var gunstig for Price, som fik Lov til vedblivende at benytte Bygningen, der laa frit i Haven og efter datidige Begreber ikke rummede nogen synderlig Fare for Offentligheden.

Denne allerførste Begyndelse til det senere saa velkendte Morskabsteater har sikkert været saare primitiv; der var som det hedder „sørget for de ærede Tilskueres Bekvemmelighed“. Muligvis har en Del af Forestillingen været henlagt til Haven, hvor de store Træer ligesom gav en Erstatning for Dyrehaveomgivelserne; i hvert Fald i Efteraarstiden aflystes Forestillingerne i Tilfælde af Regnvejr.

Vesterbro uden for Porten og Stadsgraven laa endnu ved Aarhundredskiftet hen ret uberørt af Kunstmagere og Taskenspillere. Paa begge Sider laa lave Huse og Gaarde, store Haver og grønne Marker; Price var blandt de første, der tog dette Forlystelsernes vordende Elysium i Besiddelse, men fik siden mange Efterfølgere. I de følgende Aar var der jævnlig Gøglere paa Vesterbro og længer ned i Tiden var der fuldt op af Traktørsteder med Gynger, Kegelbaner og andre folkelige Forlystelser; en halv Snes Aar igennem (1834-45) var der tillige hele to Forstads-teatre. Vesterbro fik saaledes efterhaanden Hævd som det Sted, hvor det store Folk morede sig, og har beholdt det lige til vore Dage. Endnu huser Tivoli inden for sine Enemærker næsten alle de Forlystelser, der hørte Broen til, blot i en forfinet og mere afklaret Form.

Vi vender tilbage til Prices lille Bod i 1801. Midt i Kildetiden, i Juni Maaned, aabnede han sit Teater. Han lovede Publikum, at det ikke skulde komme til at kede sig; der skulde baade blive Luftspring, Pantomimer, Balletter og Pas de deux'er tillige med alle de andre skønne Legemsøvelser — „netop de, som ellers gøres af de største Selskaber, og ikke skulde kunne bedre forevises“. Det var en Hentydning til Italienerne, som ikke kunde misforstaas; det samme var Tilfældet med Betegnelsen „Det lille danske Kunstner-Selskab“, der stod i tydelig Mod-sætning til „Det store italienske Selskab“. I disse Tider, da de nationale Bølger gik højt og Slaget paa Reden endnu var i frisk og blødende Minde, faldt det naturligt, at ogsaa Price anslog de nationale Strengte og kastede et mildnende Slør over sin egen engelske Oprindelse, thi hans Berettigelse til at kalde sig dansk laa kun deri, at han var københavnsk Skatteborger, hvad Casorti ikke var. Men iøvrigt var James Price noget af en talentfuld Reklamemager, som vidste, hvad der gjorde Indtryk paa det store Publikum. Ikke for intet prydede han sig med Titel af „kongelig allernaadigst privilegeret Kunstberider og Mester udi Legems-Øvelser samt Borger her i Staden“; vidt udspunden som denne Titulatur var, havde den ligesom Kancellistil over sig.

Til at begynde med var det kun smaat med Personale i Det lille danske Kunstner-Selskab. Der synes kun at have været Price selv og hans to smaa Døtre, thi Mad. Price, der var nedkommet med en

Søn i Slutningen af April, optraadte først noget efter Teatrets Aabning. Hun viste mange skønne ekvilibriske Kunster paa en Messingline, og de to smaa Jomfru Pricer dansede „Pastorale-Dans“ og gav smaa Pantomime-Balletter, bl. a. „Veillard rejeune“ (c: Vieillard rajeuni); Price selv bar hele Familien i Pyramide. For at bøde paa Kunstnernes Faatallighed tog han sin Tilflugt til de umælende, bl. a. fik han anskaffet en treaarig Mandril og en „Maqveboni fra de Moberoniske Bjerger“, der med megen Færdighed trakterede en Voltigerline. Længere hen paa Sæsonen gav Selskabet „Harlekin Benrad“ og samtidig kunde Price spille en Trumf ud; hans yngste kun seksten Maaneder gamle Datter Hanne Sophie, der var født i København — hvad han ikke glemte at meddele Publikum —, gjorde nemlig da sin første Entre paa Teatret med nogle smaa ekvilibriske Kunster, og maa altsaa have været en meget fremmelig lille Dame. Siden fik Selskabet en Bajads, der viste sig som Pjerrot og i Prices Mund var „berømt“, og endelig mod Sæsonens Slutning en amerikansk Springer Camillo Mario, som vistnok havde hørt til det store italienske Selskab og siden gik med Giuseppe Casorti til Norge. De smaa Jomfru Pricer var dog fremfor nogen anden Publikums Yndlinge og bar for en væsentlig Del det lille Teaters Program paa deres spæde Skuldre.

I Kildetiden spillede Price hver Dag i Ugen, og om Søndagen begyndte han Kl. fire om Eftermiddagen og blev ved saa længe der var Tilskuere. Siden

knappedes der af paa Forestillingsdagene, men helt hen paa Efteraaret, i Oktober Maaned, spillede der dog Søndag, Onsdag og Fredag; Tilstrømningen var stor, selv i denne første Sæson. Fornøjelsen var heller ikke synderlig dyr, thi bedste Plads kostede kun to Mark, og man kunde faa Adgang til Galleriet for fire Skilling; men det blev dog snart sat op til seks. I Sommertiden havde det ikke været nødvendigt at have Lys i Teatret, men ved Slutningen af August ytrede der sig Ønsker i denne Retning hos Publikum, og Price efterkom dem gerne; fra nu af blev derfor ved Aftenforestillingerne anvendt smaa runde Lygter, der forsynedes med farvede Glas, saa at Selskabets Kunster om Aftenen fandt Sted under „kulørt Illumination“.

Det lille danske Kunstner-Selskab holdt dette Aar ud til midt i Oktober, men saa tillod Vejret det ikke mere. Familien Price var i Sommerens Løb flyttet ud ved Teatret, og mens Regnen gød sine Strømme ud over det lille Fjælebodsteater, sad Familien lunt inden Døre og udpønskede et ganske nyt og skønt Illusionsspil for det ærede Publikum. Der blev ogsaa Lejlighed til at give endnu et Par Forestillinger, men i Begyndelsen af November sagde Himlen for Alvor Slut for denne Gang.

Var Vesterbro et Sted, hvor Stadens Indvaanere gerne søgte hen i Sommertiden, bort fra den trange By, saa var Forholdet et andet om Vinteren. Vejen var hverken proper eller vel holdt og efter Datidens Begreber meget lang; en Tur derud var en hel lille

Søn i Slutningen af April, optraadte først noget efter Teatrets Aabning. Hun viste mange skønne ekvilibriske Kunster paa en Messingline, og de to smaa Jomfru Pricer dansede „Pastorale-Dans“ og gav smaa Pantomime-Balletter, bl. a. „Veillard rejeune“; Price selv bar hele Familien i Pyramide. For at bøde noget paa Kunsternes Faatallighed søgte han sin Tilflugt til de firbenede, bl. a. fik han anskaffet en treaarig „Maudrille“ og en „Maqveboni fra de Mobe-ronske Bjerger“, der med megen Færdighed trakterede en Voltigerline. Længere hen paa Sæsonen gav Selskabet „Harlekin Benrad“ og samtidig kunde Price spille en Trumf ud; hans yngste kun seksten Maaneder gamle Datter Hanne Sophie, der var født i København — hvad han ikke glemte at meddele Publikum —, gjorde nemlig da sin første Entre paa Teatret med nogle smaa ekvilibriske Kunster, og maa følgelig have været en meget fremmelig lille Dame. Siden fik Selskabet en Bajads, der viste sig som Pjerrot og i Prices Mund var „berømt“, og endelig mod Sæsonens Slutning en amerikansk Springer Camillo Mario, som vistnok havde hørt til det store italienske Selskab og siden gik med Giuseppe Casorti til Norge. De smaa Jomfru Pricer var dog fremfor nogen anden Publikums Yndlinge og bar for en væsentlig Del det lille Teaters Program paa deres spæde Skuldre.

I Kildetiden spillede Price hver Dag i Ugen, og om Søndagen begyndte han Kl. fire om Eftermiddagen og blev ved saa længe der var Tilskuere. Siden

knappedes der af paa Forestillingsdagene, men helt hen paa Efteraaret, i Oktober Maaned, spilledes der dog Søndag, Onsdag og Fredag; Tilstrømningen var stor, selv i denne første Sæson. Fornøjelsen var heller ikke synderlig dyr, thi bedste Plads kostede kun to Mark, og man kunde faa Adgang til Galleriet for fire Skilling; men det blev dog snart sat op til seks. I Sommertiden havde det ikke været nødvendigt at have Lys i Teatret, men ved Slutningen af August ytrede der sig Ønsker i denne Retning hos Publikum, og Price efterkom dem gerne; fra nu af blev derfor ved Aftenforestillingerne anvendt smaa runde Lygter, der snart forsynedes med farvede Glas, saa at Selskabets Kunster om Aftenen fandt Sted under „kulørt Illumination“.

Det lille danske Kunstner-Selskab holdt dette Aar ud til midt i Oktober, men saa tillod Vejret det ikke mere. Familien Price var i Sommerens Løb flyttet ud ved Teatret, og mens Regnen gød sine Strømme ud over det lille Fjælebodsteater, sad Familien lunt inden Døre og udpønskede et ganske nyt og skønt Illusionsspil for det ærede Publikum. De fik ogsaa Lejlighed til at give endnu et Par Forestillinger, men i Begyndelsen af November sagde Himlen for Alvor Slut for denne Gang.

Var Vesterbro et Sted, hvor Stadens Indvaanere gerne søgte hen i Sommertiden, bort fra den trange By, saa var Forholdet et andet om Vinteren. Vejen var hverken proper eller vel holdt og efter Datidens Begreber meget lang; en Tur derud var en hel lille

Rejse. At give Vinterforestillinger uden for Porten, var derfor umuligt, og Prices Hu stod til Hofteatret. Da han havde haft en Del Udgifter i Anledning af dets Indretning i Foraaret og ikke var bleven holdt skadesløs ved sine Forestillinger, mente han nu i Vintermaanederne at kunne faa Lov til at spille der. Men Skuespildirektionen tillod det ikke, da Hofteatret ikke uden Afsavn, som den sagde, var bleven overladt Price og Casorti. I og for sig vilde det næppe heller været hensigtsmæssigt at lade James Price gøre Brug af Hofteatret paa et Tidspunkt, da Tilstrømningen til det italienske Selskabs Forestillinger var paa sit højeste; begge Konkurrenters Benyttelse af det samme Teater, selv paa forskellige Dage, vilde næppe være forløbet uden Rivninger.

Price og Casorti var ikke de eneste Kunstmagere, som i disse Aar bejlede til det københavnske Publikums Gunst. Omkring disse to store Profeter fylkede der sig adskillige smaa — om end just ikke i Endrægtighed; med gyldne Løfter og lokkende Avertissementer søgte de at faa Publikum i Tale, hver i sin Bod. Det fremmede Element, der paa een Gang var skyllet ind over Hovedstaden, da Sluserne aabnedes, blev næsten for meget af det gode, og Moralisterne og Satiren fik nyt og taknemligt Stof. Rahbek gjorde Løjer med alt dette Kunstmageri i „Den danske Tilskuer“, hvor han lod en opdigtet Person henvende sig til Publikum i Vendinger, der aabenbart var skaaret over Prices Læst. Det hedder: „Taknemlig for den Opmuntring og Borgerret, de i

ældre barbariske Dage som brødløse Kunster og modvilligt Tiggeri ubilligen foragtede og forhaanede magiske, optiske, ækvilibristiske o. a. d. l. Kunstfærdigheder har fundet i det ædle og oplyste København, som paa samme Tid er retfærdigt nok til at anse de af deres Titel af frie og skønne saa opblæste Søsterkunster, saasom Digtekunst, Tonekunst, Malerkunst o. s. v. med den højmodige Ringeagt og Lige-gyldighed, daarlig Stolthed saa vel forskylder, har undertegnede Don Comus Pinetti Philadelphia, blot af Erkendtlighed og Højagtelse mod et saa oplyst og virkelig kunstelskende Folk, og ikke i mindste Maade i nogen egennyttig eller vindesyg Hensigt foretaget sig den lange Rejse gennem hele den beboede og civiliserede Verden herhid, hvor han agter at ende sin Løbebane og tage sin Bopæl, sikker paa, at det københavnske Publikums vidtbekendte og berømte Højmodighed og Bevaagenhed hundredfold vil holde ham skadesløs for alt det han opofrer ved ikke at vælge det frie Paris, det humane London, det oplyste Wien, det paradisiske uskyldige Berlin eller det mandhaftige Hamborg til sit Sæde," o. s. v. Rahbek lader derefter Don Comus beskrive en Del vidunderlige Taskenspillerkunster med iflettede Hib til datidige Forhold og Begivenheder; der fastsættes ingen Pris for ikke at „fornærme de høje H. H. Københavneres vidtberømte Ædelmodighed“, enhver maa betale efter „egen velbekendte Generositet“; men „wer nichts bezahlt, sieht nichts“.

— —

I April 1802 lagde Price atter ud, og i Mellemtiden var Teatret undergaaet store Forandringer. Stadsbygmesteren havde vedblivende været utilfreds med Brædehytten, og skønt Price havde anstrengt sig for at befæste dens Soliditet, var Enden bleven den, at der, helt eller delvis, rejstes et nyt Teater, saa at Price kunde meddele Publikum, at han havde ladet opbygge „et rummeligt og med indvendige Dekorationer forsynet Komediehus“; han havde anmodet Teaterdirektionen om Laan af gamle Dekorationer, men faaet Afslag. Det nye Komediehus laa samme Steds som Brædehytten, paa Vesterbro Nr. 23. Ud mod Gaden var der et lavt grundmuret Beboelseshus, og ned mod den ene Side laa et Sidehus af Bindingsværk; paa den anden Side i Haven laa Komediehuset. Det var opført af Tømmer, beklædt med Bræder og Brædetag, og af vidtstrakte Dimensioner — 53 Al. langt, 35 Al. dybt og 8 Alen til Loftet, — men med temmelig faa Vinduer i Forhold til den store Udstrækning. Indvendig fandtes i den ene Ende en Forhøjning med fire Rækker høvlede Bænke, hvoraf den første Række endog var beklædt med rødt Klæde; antagelig har dette været en Art Loge. I den anden Ende af Komediehuset var ligeledes en Forhøjning til „Teatret“ (o: Scenen); paa hver Side var anbragt fire Kulisser og bagved seks afdelte Rum.

Men det var ikke blot et nyt Komediehus, der blev rejst; ogsaa til Publikums øvrige Bekvemmelighed var der truffet forskellige Anstalter. For at und-

gaa Trængsel var der opført to Billetkontorer, og ved Teatrets tre Døre stod Betjente, der paa en høflig Maade skulde anvise Folk deres Plads; Price gjorde dog udtrykkelig opmærksom paa, at Billetten ikke kunde bruges mere end een Gang. Og sluttelig var der tillige sørget for, at enhver, som ønskede sig et Glas Lemonade eller anden Rafrâichissement, kunde blive opvartet dermed paa Forlangende.

Price kunde altsaa med god Samvittighed anbefale Publikum sit nye Komediehus, som han i al Beskedenhed kaldte *Det danske National-Sommer-Teater*. I den tilstundende Sommer agtede han at forevise „alle mulige mekaniske og optiske Kunster, Legemsøvelser og underholdende Divertissements, for derved at foranledige enhver af Hovedstadens ærede Publikum, som vil begunstige ham med deres Nærværelse, nogle Timers behagelig og uskyldig Tidsfordriv“. „Med den Erfaring,“ fortsætter Price, „som undertegnede ved nu i en Række af Aar at have haft den Lykke at leve hos den ædelmodige danske Nation, og i Særdeleshed imellem denne Hovedstads Publikum, har samlet sig om sammes Smag, har han hverken sparet Bekostning eller Møje for at rette sig efter samme, og til den Ende indrettet sit Teater saa morende, behageligt og bekvemt, som hans Evne og øvrige Omstændigheder har tilladt ham“. — Ingen vil nægte, at Tonen i Rahbeks Satire var ægte nok.

Det Navn, Price havde døbt sit Teater med, var netop saa opsigtsvækkende, som det behøvedes for

at faa Greb i Publikum, men dog en Kende for anmassende, og Bogtrykker Seidelin, der holdt nøje Opsigt med, hvad der af den Art skete ude i Byen, tog en skønne Dag denne Sag op til Drøftelse i „Politivennen“: Fra alle Kanter stævnedes fremmede Brødsøgere herind, og der var næppe noget andet Land, som var saa velsignet med Udlændinge som Danmark; men der var næppe heller noget Eksempel paa, at de andet Steds saaledes kunde udle, haane og beklikke det godtroende Folk, der tog imod dem. Det var knebent nok, at de gad lære Landets Sprog. Af dem alle gav dog Price Nationen den sletteste Kompliment, naar han kaldte sin Fjælebod, der i Ildebrandstilfælde kunde blive en Ulykke for Vesterbro, for et dansk Sommer-Nationalteater, og naar han i Aviserne fortalte, at han med sine Gøglerier netop havde truffet Nationens Smag. — Price blev dog ikke Svar skyldig, men forklarede i Iversens Avis, hvorfor han havde givet sit Komediehus det omstridte Navn; det var blevet til i en dansk Stad og for et dansk Publikum, og han selv havde nu i syv Aar, som han skrev, levet i det lykkelige Danmark og paa fjerde Aar været bosat Borger i Hovedstaden, da han uventet fandt sig angrebet i „Politivennen“. — Det sidste Ord i Sagen blev dog Seidelins; han replicerede i sit Blad, at en Fjælebod ikke blev et nationalt dansk Teater, fordi det stod i en dansk By og fordi der spilledes for danske, og at det aldrig, selv om man en Gang kunde se paa sligt, blev Nationens Smag. Mellem alle Europas Gøglere,

Markskrigere, Taskenspillere, Linedansere, Murmeldyrsmænd og Bjørnetrækkere vilde man næppe finde en eneste indfødt dansk.

Og hermed endte denne Debat i Politivennen, men Price stak Piben ind og gav siden sit Komediehus Navn af *Dansk Sommerteater*. —

I Begyndelsen af Sommerteatrets Sæson 1802 udgjorde de *mekaniske Kunster* en væsentlig Bestanddel af Forestillingerne: der var tre Morianer og en stor Tyrk med Turban paa, som spillede for Publikum, og tillige teatraliske Fyrværkerier med forskellige „transparente Illusioner“. Disse Fyrværkerier, som vi første Gang hører om i 1802, afbrændtes i Modsætning til Luftfyrværkerierne i selve Teatret, og blev siden meget yndede paa Forstadsteatrene. Desforuden viste Pricefamilien sine sædvanlige Kunster og de tre unge Døtre gik stadig i Spidsen; den ældste tolvaarige var en særdeles ferm Linedanserinde og den lille toaarige forfulgte sin Succes fra sidste Aar — ogsaa paa Linen. Price havde tillige to Luftspringere eller Voltigerere, og Akrobatkunsterne vekslede med Balletter og Pantomimer; blandt de sidste var „den udræbelige Harlekin“ og „Jægeren og Fuglefænger“, spillet af de to ældste Jomfru Pricer. Men der manglede alligevel noget, for at Price kunde fastslaa det lille Teaters Eksistens i det københavnske Publikums Bevidsthed, og dette fandt han i Engagementet af *Giuseppe Casorti*.

Casorti var allerede den Gang en Mand paa over de halvt Hundrede Aar (han skal være født 4. Decbr.

1749), men havde til Trods for Alderen bevaret en forbavsende Smidighed og Letbevægelighed. Da hans Faders, Pasqual Casortis Selskab i Maj 1802 forlod København, blev Sønnen tilbage og i Forening med Antonio Cetti gav han Forestillinger paa Dyrehavsbakken i den kort efter følgende Kildedid. Casorti var lykkelig gift, men hans Hustru synes ikke at have hørt Scenen til. Ægtefællerne, der var uden Børn, havde taget et Par Smaapiger til sig, og i hvert Fald den ene af dem havde de adopteret. Det var *Theresia Casorti* (født i Glogau i Schlesien), som vi senere vil faa Lejlighed til nærmere at beskæftige os med; hendes oprindelige Navn var Theresia Kombold, og hun var elleve Aar gammel paa dette Tidspunkt. Den anden var en lille otteaarig Pige, dansk af Fødsel, der hed *Charlotte* og var Casortis Elev, men hvis Skæbne ellers ikke kan følges. Med disse to Smaapiger gjorde Casorti sin Entre paa Prices Sommerteater.

Det var den 18. Juli 1802, at den italienske Pantomimes talentfulde Pjerrot gjorde sit Indtog paa Vesterbro, hvor den ejendommelige Maskefigur siden har holdt sig; Pantomimer som „Mekanisten“ og „Harlekin Skelet“ fulgte i hans Spor. Men samtidig gav Casorti Bajads' Karakter og udførte tillige en stor Del artistiske Kunster. Han slog flere Trommer paa een Gang ligesom de mange senere Trommemajorer, der ikke blot kendes fra „Recensenten og Dyret“, men ogsaa in natura næsten hele det 19. Aarhundrede igennem. Et af Casortis bedste Kunststykker

bestod i, at han kom ind paa Linen med Bord og Stol, nød sit Maaltid og bragte det hele ud igen.

Af Casortis to Smaapiger var navnlig Theresia en fremragende Linedanserinde, medens Charlotte udførte Spring- og Voltigerkunster. —

Sommeren 1802 var i det hele meget indholdsrig; Price laa ikke paa den lade Side, men søgte paa alle Maader at drage Publikum ud til sit Sommer-teater. En Tid lang viste han udenlandske Dyr, Løver, Dromedarer og Bøfler, og lod tillige opstille en *Gynge* i Haven. Saadanne Gynger var kommen paa Mode blandt det store Folks Adspredelser, men de var ogsaa til en vis Grad frygtede. Mistroen stammede fra Dyrehavsbakken, hvor Gyngerne ikke altid var tilstrækkelig solide og derfor undertiden faldt ned; Prices derimod var af bedste Sort Materiale og meget sindrig — det forsikrede han da — og Betjente var ansat for at vejlede Publikum i Benyttelsen af denne moderne Indretning. Sommerteatret var saaledes ved at udvikle sig til et helt lille „Etablissement“.

Af selve Teatrets Beliggenhed drog Price ogsaa Fordel. De aarlige Fugleskydninger lige overfor paa Skydebanen gav regelmæssig Anledning til en Kraftudfoldelse fra Sommerteatrets Side. Disse Dage gaves to Forestillinger, næppe dog saa meget for at faa Skydebrødrene til at ende Dagen i det lille Teater som for at drage en Del af det skuelystne Publikum til, som ved saadanne Lejligheder samlede sig derude.

I Sæsonens sidste Dage bragte Price atter noget nyt, tilmed noget usædvanligt for Forstadsscenen. En tysk Skuespiller og Danser *F. Ehrling* var bleven engageret, og under hans Instruktion opførtes Lystspillet „De to Sedler“ paa Tysk, men kun nogle faa Gange; det angives at være af Anton Wall, men formentlig er det alligevel identisk med Florians lille Lystspil, der i en lang Aarrække hørte til det kgl. Teaters Repertoire. I og for sig var dette en Udvidelse af Prices Teaterbevilling, som stred mod det kgl. Teaters Privilegier, tilmed da Stykket blev givet i selve Teatrets Sæson, i Oktober Maaned; men antagelig har det hele været saa ubetydeligt, at Skuespildirektionen ikke har faaet Øje derpaa.

Atter kom Vinteren og med den Vanskelighederne for at faa øvet den Price-Casortiske Kunst. Indtil videre slog Price sig paa Forevisninger af Dyr. En levende Krokodille gav Kancelliet ham Lov til at vise frem i Borgergade, og siden havde han paa Østergade to afrikanske Leopardere. „Disse skønne og sjældne Dyr,“ siger Price, „hvis Art hverken Grækerne eller Romerne har kendt, og som har stor Lighed med Tigre og Parder, er meget tamme og slikker Mennesket paa Hænderne uden at nogen Skade er at befrygte De knurrer som en Kat, naar de er venlige, men brøler med en hul Lyd, naar de er vrede“. Krokodillen, der allerede paa et tidligere Tidspunkt skulde været sendt bort ad Søvejen, indefrøs i Staden og flyttedes derfor ogsaa

til Østergade; Price meddelte Publikum, at den var vokset betydeligt i Mellemtiden.

Vinteren fik dog et bedre og værdigere Forløb. Price opnaaede nemlig Tilladelse til at benytte Hofteatret, men kun om Søndagene; de andre Dage i Ugen fik han ikke Lov til at give Forestillinger, trods sin Anmodning derom. Det kgl. Teater spillede nemlig den Gang ikke om Søndagen; først senere indførtes dette til Stadighed. Den 14. Novbr. 1802 begyndte Price-Casorti deres Forestillinger paa Hofteatret; de indledes med Linedans og akrobatiske Kunster og sluttede med Pantomime. Foruden Pricerne medvirkede Casorti og hans to Smaapiger tilligemed Springeren Dupuy og Amerikaneren Camillo Mario; man fortsatte hele Vinteren igennem, først i Slutningen af Marts hørte Forestillingerne op. Der var altsaa rig Lejlighed for det Publikum, der ikke søgte det lille Teater uden for Porten, til her at genopfriske Bekendtskabet med den italienske Pantomime. Det er en bekendt Sag, at P. J. Frydendahl, det kgl. Teaters første Komiker i de Tider, saa langt fra forsmaaede at studere Casortis Mimespil, at han tvertimod ofte udlod sig med, at han havde draget gavnlig Lære deraf. Det uforlignelige Talent, hvormed Casorti forstod i Fagter og Udtryk at forlene Pjerrotfiguren med en fiffigdum Snuhed, en underlig klodset Listighed og Lune, parret med en fint beregnet komisk Opfattelse, maatte aftvinge enhver Kender Beundring. Aug. Bournonville siger om ham, at han var uopnaelig, fordi han var komplet original.

Price-Casortis Forestillinger paa Hofteatret
1802—1803.

(Ved de Forestillinger, hvor det har kunnet oplyses, findes Pantomimen angivet.)

14. Novbr. 1802	Harlekin som Slave og bombarderet.
21. „ „	Harlekens Død.
28. „ „	Le Musoleo d'Harlequin.
5. Decbr. „	Det tyrkiske Slaveri, eller: Harlekin bombarderet.
12. „ „	Mekanisten, eller: Harlekin forestillende Statue.
19. „ „	
26. „ „	
2. Jan. 1803	
9. „ „	Den indbildte Syge, eller: Harlekin Sukkerbager.
16. „ „	Det tyrkiske Slaveri.
23. „ „	Harlekin Skelet.
30. „ „	Den indbildte Syge.
6. Febr. „	
13. „ „	Den indbildte Syge, eller: Harlekin Pâtissier.
20. „ „	
27. „ „	Det magiske Perspektiv, eller: Harlekin sin Herres Rival.
6. Marts „	Samme Pantomime.
13. „ „	
20. „ „	Pjerrot Barnepige, eller: Harlekin Barber efter Moden.
27. „ „	Samme Pantomime.

Med Hofteaterforestillingernes Ophør afbrødes Samarbejdet mellem Price og Casorti; denne sidste, der var Selskabets ubetingede Førstemand, følte sig aabentbart tilsidesat. Selv nedsætte sig i Hovedstaden som Teaterentreprenør kunde han ikke, thi Price var een Gang kommen først, og Autoriteterne synes at have været uvillige til, naar det kunde undgaas, at skabe

ny Konkurrence paa dette Omraade. Han forsøgte at faa Borgerskab som Dansemester og Voltigermeister (d. v. s. Gymnastiklærer), aabenbart for ad denne Vej at komme sit Maal nærmere; var han først bosat Borger i Staden, maatte han bedre kunne faa et lille Teater rejst for der at vise de Forestillinger, som var hans egentlige Felt. I Byen var der adskillige, som lærte Børn at danse, og dertil behøvedes ikke Borgerskab, men for at Casorti kunde opnaa hvad han ønskede, smurte han Magistraten om Munden med en Ytring om, at den, som drev borgerlig Næring og havde borgerlige Rettigheder, nok ogsaa burde have borgerlige Tynger. Man var ikke rigtig klar over Tilfældet, men Kancelliet afgjorde Sagen derhen, at der intet Borgerbrev udkrævedes til denne Næringsvej. Casorti forsøgte saa alligevel at faa Bevilling til at opbygge en Bod paa Vesterbro, men fik Afslag.

Dette var i Foraaret 1803. I Kildetiden samme Sommer viste Giuseppe Casorti sammen med sine to Smaapiger og en Pietro Magrini ekvilibristiske Kunster og elastisk Dans paa Bakken; saa vidt man kan se, opførtes ikke Pantomimer, men som et Surrogat derfor gav Casorti Pjerrot paa Linen. Snart efter brød han op og drog til Norge, men synes forinden at have givet nogle Forestillinger i Helsingør. Vi finder dernæst Casorti i Kristiania fra Decbr. 1803 til Maj 1804, men her slipper hans Spor foreløbig.

Hvad Sommerteatret angaar, saa kunde dets Historie optegnes Aar for Aar, Maaned for Maaned, ja

næsten Dag til Dag — men Møjen lønner sig ikke. Det vilde i alt væsentligt blive de samme Fænomener, man kom til at beskæftige sig med, de samme Enkeltheder, der skulde fremdrages. En saadan Udpensling i Detailler vilde kun forflygtige det almindelige Indtryk eller gøre det altfor kalejdoskopisk, og vi lader derfor Skildringen skride frem i store sammendragende Træk. —

Hvad der øvede en mægtig og ubetinget Tiltrækning paa Hovedstadens Publikum var de *Luftfyrværkerier*, som James Price — efter at Kancelliet i Oktober 1802 havde givet ham Tilladelse dertil — opførte i Haven paa Vesterbro Nr. 23. Endnu før Teatrets Lukning samme Efteraar havde han lovet at berede Publikum denne Nydelse i en nær Fremtid, men det trak ud med Løftets Opfyldelse, og for at man ikke skulde tabe Taalmodigheden, lod han stadig tilflyde Offentligheden smaa Meddelelser om, at nu kom det snart. Endelig i December Maaned fik han Fyrværkeriet i Stand — og det var meget effektivt; bl. a. saa man Vesuv i Udbrud med sydende Lava, der flød ud og tændte Omgivelserne i Brand.

Disse Fyrværkerier fik efterhaanden en saa folkelig Tilslutning, at de ganske maatte opgives. Skylden laa ikke hos det Publikum, der mod Entre indlodes paa Prices Enemærker, men hos den store Mængde, der vilde have Fornøjelsen gratis og derfor trampede Gærder og Hække ned, og hærgede de omliggende Haver. Navnlig ved et Fyrværkeri i Eftersommeren

1803 gik det voldsomt til. Plankeværket om en Ejendom, der tilhørte en Bogbindermester og Fabrikør, blev straks ved Fyrværkeriets Begyndelse brudt ned af Slagterkarle, der den Gang udgjorde Pøbelen paa Vesterbro; Mængden stormede ind i Haven, sønderrev og nedtraadte alt. Bogbinderens Kone, der vilde vise dem til Rette, blev drevet tilbage med Stenkast, og Beboerne maatte skjule sig og overlade Huset til de nærgaaende Tilskuere, der endog brød Tagstenene af Vaaningshuset for at krybe op ad Lægterne og derved bedre nyde Skuet af det herlige Fyrværkeri. Det lyder lidet troligt, men noget lignende skete ogsaa ved andre Lejligheder, hvor det gjaldt om for enhver Pris at komme til Vejrs og vinde Overskue over en eller anden mærkelig Begivenhed.

At den arme Mand derefter klagede over den Medfart, der var overgaaet hans Ejendom, var kun rimeligt, og ligeledes at de andre Beboere uden for Vesterport sluttede sig dertil. Følgen blev, at Tillaelsen til at opføre Fyrværkerier paa Pladsen ved Teatret fratoges Price, skønt Skylden for de forefaldne Optøjer egentlig ikke kunde tillægges ham.

Fyrværkspladsen bag Sommerteatret laa nu øde hen, indtil Price 1804 paa dette Sted anlagde en *Karussel*, indrettet til tolv Personer. Der var placeret Bænke rundt omkring og man maatte betale særlig Entre. Karussellen begyndte Kl. to-tre, men ønskede Familier at begynde Fornøjelsen fra Formiddagen, kunde der ogsaa træffes Ordning i saa Henseende. I det hele bestræbte Price sig for at faa sit Publikum i

Tale allerede tidligt paa Dagen, før Teatret aabnedes, og et Led i disse Bestræbelser var de Forevisninger, han samme Aar gav til Bedste af „forskellige og overordentlige Forstørrelser af Naturriget, som ellers er skjult for Menneskets Øje“; men de kunde kun ses i klart Solskin. Saadanne optisk-fysiske Eksperimenter besad i hine Tider en ualmindelig Tiltrækningskraft, og et Utal af Smaagøglere, „Mecanici“, opererede inden for disse Felter; Kendskabet til Naturens Vidundere var ikke vidtgaaende hos den store Almenhed, for hvis Bevidsthed de almindelige Naturfænomener som oftest laa helt ude i Trylleriets taagede Verden.

Til Fyrværkerierne havde Price haft en kyndig Medhjælp i Kunstfyrværker *Pierre Magito*; han synes tillige at have været Linedanser og Gymnastiker, og er formentlig identisk med den førnævnte Pietro Magrini. Ogsaa hans Familie kom hertil fra Amsterdam og optraadte paa Sommerteatret, inden for hvis Vægge Fyrværkerierne i de følgende Aar trivedes; Pierre Magito optraadte som Bajads paa Linen med Fyrværk anbragt forskellige Steder paa Legemet. Ildkunster og Mekanik spillede til Tider en stor Rolle paa det lille Teater. Price fremførte i 1803 „transparente Divertissements“, saaledes en perspektivisk Illumination, i hvis Grund man øjnede Fredens Tempel, og en Ballet fra Luftaandernes Rige. Man saa Aanderne forandre sig i forskellige Gestalter, „formere sig af sig selv“, danse efter Musikken og til Slutning forvandles til Ildstøtter og forsvinde. Af an-

dre magiske Præsentationer vistes Kejser Alexander og Førstekonsulen Bonaparte i Generalsuniform; de kom — som det hedder — til Syne af en liden Stjerne, præsenterede sig i Legemsstørrelse og forsvandt igen til en liden Stjerne. I Vintermaanederne 1804 var Price rykket ind i Byen, inden for Voldene, med sine „mekaniske og pieriske Fantacini med mange nye Genstænder, Variationer og Forvandlinger“; de vistest tre Gange ugentlig i Avlsgaarden i Landemærket 101 for et meget interesseret Publikum. Et af Numrene var „De engelske Klopfægtere“, et andet „Det levende Skelet eller Geister-Maskeraden“. Nyeste Skilderie ironiserede over, at Price saaledes stadig gjorde sig fortjent af Nationen, om Sommeren ved sit Nationalteater, om Vinteren ved at bøde paa den store Mangel (!) paa Vinterforlystelser i Hovedstaden; blot kunde man ikke forstaa, hvorledes han var faldet paa sit sidste Paafund, thi levende Skeletter (♁: Modeherrer) saa man jo daglig paa Københavns Gader og maskerede Spøgelse paa næsten alle Maskerader.

Kunde Prices Virksomhed saaledes strejfe ind paa mangfoldige Omraader, saa var Sommerteatrets Linedans og Pantomimer dog Aksen, hvorom det hele drejede sig. Efter Casortis Bortrejse var Mulighederne for en værdifuld Forøgelse af det gamle Pantomimerepertoire ganske vist kun smaa, men Price sørgede dog for adskillige ny, skønt de næppe har været af synderlig høj mimisk Værd. Man finder Titler, der falder i Stil med de gamle Casortiske, saasom Har-

lekin beskyttet ved Kærlighed, Harlekin som Skorstensfejer, Harlekin Geist etc., medens andre falder udenfor, f. Eks. Sidonia eller den forliebte Jeronimus. En enkelt af disse Priceske Pantomimer bærer den lovende Titel: Harlekin frembragt af et Æg ved Solen, beskyttet ved Havguden Neptunus og kronet ved Kærlighed; om Indholdets Lødighed har staaet i Forhold til Navnets Længde, vides dog ikke.

Skønt Besøget jævnlig var godt, kunde det dog, navnlig Foraar og Efteraar, til Tider se sløjt nok ud; det kunde træffe sig — omend det sjælden skete — at Price maatte meddele Publikum, som havde samlet sig udenfor, at der var for faa Tilskuere at spille for. At man følte sig brøstholden ved forgæves at have ulejliget sig den lange Vej derud, er kun forstaaeligt, og Politivennen kunde med nogen Berettigelse spørge Hr. Price, om en saadan Aprilløben var noget, som væsentlig hørte med til et dansk Sommerteater.

I disse første Aar af Sommerteatrets Tilværelse var det almindeligvis det store almene Publikum, der søgte ud paa Vesterbro; det var jævne Borgermænd med deres Koner og Børn, Soldater og Tjenestepiger, der fordrev Søndag Eftermiddag paa Broen og slog en Markes Penge ihjel hos Price. Stadens højere Cirkler kom der næppe paa dette Tidspunkt, men saa var der til Gengæld andre pæne Folk, der aflagde den nye Sommerforlystelsesanstalt deres Besøg. Da den norske Litteratus Jens Johan Vangenstein i 1804-5 gæstede Hovedstaden, undlod han

saaledes ikke at tage de Priceske Gøglerier i Øjesyn; hans efterladte Dagbøger vidner derom. Price havde erhvervet sig et godt Navn i Byen ved Familiens uplettede borgerlige Levevis og ved den hensynsfulde Maade, han forstod at behandle sit Publikum paa, selv om den noget markskrigerske Tone undertiden kunde falde Borgerskabet for Brystet; men dette var noget, der hørte med til Gøglerierne. Ogsaa Pantomimen betragtedes jævnlig under Gøglets Synsvinkel. At Prices Virksomhed ikke afsatte synderlig dybe Spor i Datidens litterære og recenserende Organer, var derfor ikke andet end rimeligt; finder man en Ytring om hans Kunstmagerier, er Tilsnittet satirisk eller mildt ironiserende, men derimod sjælden saarende over for Manden i sig selv.

Et Mærkeaar i Sommerteatrets Historie blev 1805. Forestillingerne havde i 1804 vundet saa stærk Tilslutning hos Publikum, at Price kunde fortsætte Vinteren igennem ind i det nye Aar. Da man ikke havde „fundet sig inkommoderet af nogen Kulde“ paa Teatret, havde Price heller end gerne fulgt Folkeviljen og holdt aaben. Der spilledes paa Teatret om Søndagen baade i December, Januar og Februar, hvis Vejret da ikke faldt altfor strengt ind, og Kongens Fødselsdag gav Anledning til særlige Glansforestillinger, hvor det kgl. Navnetræk vistes i Brillantild under Fyrværkeriet; i Stedet for Pantomimer havde Price en Luftballon af seks Fods Diameter, der gik til Vejrs i selve Teatret. Til Fastelavns Mandag, den 25. Februar, averteredes Forestilling, men om den

er kommet i Stand, vides ikke, thi denne Dag døde James Price. Efter en Overlevering i Familien fik han et Kyllingebeen forkert i Halsen paa Hotel d'Angleterre, der den Gang indehavdes af Traktørerne Rau og Schmetzer, men for Traditionens Paalidelighed indestaas ikke.

For en Mand som Price var Fastelavns Mandag ganske vist en meget passende Dag at forlade det jordiske paa, men han kunde i og for sig godt have ventet nogle Aar. Endnu var han en Mand i sin bedste Alder, afholdt i Byen, og med en stor Børneflokk. For Mad. Price var det et haardt Slag, hun sad tilbage som sørgende Enke med fem smaa Børn (Sønnen Carl var bleven født 1803) og bar det sjette under sit Hjerte. Et Held var det, at hun var en energisk Kone, der ikke tabte Modet.

Det lille Teater uden for Porten, der var en Betingelse for Familiens Livsophold, kunde ikke ligge øde hen, og efter at Mad. Price havde faaet sin Mand i Jorden paa Frederiksberg Kirkegaard, spillede der atter paa Teatret om Søndagen den 10. Marts, Nu da Price var falden fra, blev det den ældste af Døtrene, der med sine to smaa Søstre, hendes Elever, for en væsentlig Del kom til at bære Repertoiret. Men Publikum var ved at blive træt af bestandig at se disse Smaapigers Kunststykker, og Mad. Price maatte derfor tage fremmede Folk i sin Tjeneste, ved hvis Hjælp hun foreviste Pantomimespil med Dukker; bl. a. var der en Scene, forestillende tre orientalske Prinsers Følge, som bragte den per-

siske Hersker Foræringer. Selv om Pragten ikke har været overvældende østerlandsk, bragte den dog ny Tilstrømning til de Price'ske Forestillinger.

Men nu kom der atter noget i Vejen. Af det gode Besøg tog Fattigdirektionen Anledning til at kræve højere Afgift, fordi Mad. Price havde benyttet fremmed Medhjælp; Assessor J. H. Bärens truede med at forsegle hendes Komediehus og forbyde hende at spille. Man havde hidtil stadig søgt at vælte de største Sten bort fra Pricefamiliens Vej og lette den Tilværelsen, saa godt det lod sig gøre, og allerede mens Price levede, i 1803, havde man derfor givet Afkald paa de ti Procents Afgift, mod at han erlagde 7 Rdr. for hver Helligdagsforestilling og 1 Rdr. for de andre; kort efter hans Død, da Mad. Price sad i meget smaa Forhold, i højfrugtsommelig Tilstand, havde hun faaet den yderligere nedsat til henholdsvis 1 Rdr. 48 Sk. og 24 Sk. Fattigdirektionen havde selv billiget Nedsættelsen og udtalt, at man ikke helt kunde fritage hende, da dette vilde drage uheldige Følger efter sig i Fremtiden, men nu, da Indtægterne flød rigeligt, fortrød Direktionen den Ordning, som den af sit eget gode Hjerte havde bidraget til, og søgte at komme bort fra den igen. Kancelliet gav dog Mad. Price Lov til at beholde Pantomimedukkerne i sin Bod Sommeren igennem, og næste Aar gav Selskabet *Robba* Forestillinger hos hende; der tjentes mange Penge, og Fattigdirektionen beklagede sig atter. Alle disse Forhold havde en væsentlig Andel i Udstedelsen af Reskriptet af

15. Aug. 1806, der forøvrigt kun anvendtes over for Mad. Price, for saa vidt hun benyttede sig af fremmede Kunstmagere.

HANNE PRICE, f. TODD
(Efter Akvarel)

Mad. Price søgte ogsaa at faa Luftfyrværkerierne genoptaget paa Programmet, thi hvor megen Ulejlighed de end havde afstedkommet for Naboer og Genboer, havde de dog været til ublandet Fornøjelse for

Stadens Indvaanere. James Price havde selv søgt at faa Forbudet omstødt og var mødt med Attester for Fyrværkeriernes Uskadelighed, men det nyttede intet; efter hans Død forsøgte Mad. Price det atter, men uden Held, skønt Naboerne gav deres Minde dertil, ganske vist paa Betingelse af, at hun holdt Husarvagt til Ordens Overholdelse. Da hun saaledes under ingen Omstændigheder kunde faa afbrændt sine Fyrværkerier paa Vesterbro, løstes Spørgsmaalet paa den Maade, at hun lejede en Plads mellem Sortedamssø og Farimagsvejen, og her gav hun de følgende Aar med Bistand af Pierre Magito adskillige skønne Fyrværkerier til stor Glæde for det københavnske Publikum.

I 1806 gik Mad. Price i Kompagni med en Ekvilibrist og Gymnastiker *Jaques Paran*, som var født i London, og i ham fandt hun samtidig en Mand til sin ældste Datter Louise, der var sytten Aar gammel og nogenlunde giftefærdig. Paran havde allerede 1792 i Lemberg i Galicien holdt Bryllup, men efter at Ægteparret havde samlevet tre Maaneder, løb Konen fra ham. Han opnaaede derfor let Skilsmisse og ægtede i December den unge Jomfru Price. Det er hende Oehlenschläger sigter til i sine „Erindringer“, naar han fortæller, at Fru Rahbek og han selv plejede at drille den senere bekendte norske Pædagog Lyder Sagen med at sige, at han var skudt i en smuk Jomfru Price. Lyder Sagen var Lærer i det lige over for ved Skydebanen liggende Christianis Institut; naar han da slog ud med Haanden og

Med Kongelig allernaadigst Tilladelse

Søndagen d. 19 Juli 1807, bliver paa Sommertheatret paa Børsen broe givet 2de Forestilling; den 1ste Kl. 4te; og den 2den Kl. 6te. Indgangen naabnes Kl. 3te.

De Forestillinger, som i Onsdag formiddels det flette Deyr ikke bleve opførte, gives i Dag.

Mandagen d. 20 Juli Kl. 6 gives ligeledes een Forestilling. Indgangen naabnes Kl. 5.

Undertegnede vil have den Ære at forebyrse:
Gymnastiske og Equilibristiske Kunst.

Hr. Paron vil paa en udmærket Maade danse den saa yndede Stier de Dands.

Mad. Paron vil have den Ære at vise sig paa sitv Linie til det ærede Publicums Fornøyselse.

Den lille Mamchuf, et Barn paa 4re Aar, vil vise sin Færdighed paa sitv Linie.

Et Skning vil Hr. Paron fra Crainboulin springe over et Høstak i Landen.

Ingen Flid og Umage skal blive sparet i at gjøre ethvert endog det mindste Stykke komisk, morende og interessant, saa man tør love sig de ærede Tilfueres fuldsomme Tilfredshed og Fornøyselse.

Priserne ere: 1ste Plads 2 Rtl. 2den Plads 24 Sk. 3die Plads 1 Rtl. 4de Plads 8 Sk.

Sor smaar Børn betales det halve, undtagen paa Galleriet. Billetter faaes ved Billet-Contoiret.

S. Price & Comp.

Kjøbt hos S. Strøm.

PLAKAT FRA SOMMERTHEATRET
(De sidste Forestillinger før Bombardementet)

sagde „Der ligger Norge“, pegede han over mod Prices Fjælebod for at antyde Retningen af sit Fædreland. — Efter Louises Bryllup drog Pricefamilien, sammen med de nygifte, kort efter paa Turné, og gav i de næste tre Vintermaaneder Kunstforestillinger i de danske Købstæder.

Mod Slutningen af Marts det følgende Aar (1807) begyndte atter Forestillingerne paa Sommerteatret. Baade Magito og Paran hørte nu til Selskabet foruden en lille Mameluk paa fire Aar. I Kildetiden var Mad. Price paa Bakken og fik derefter midt i Juli Tilladelse til at vise Panorama og opføre „smaa Komedier i det svenske Sprog“ (Marionetkomedier?), men benyttede sig næppe deraf. Thi snart efter drog det Priceske Selskab over Helsingør til Sverig, og en Mekanikus *Baronyai* optraadte i Mad. Prices Bod paa Vesterbro; han viste her sit „kymiske Æggemageri“ tillige med matematiske, magiske og fysiske Kunster, som han havde givet til Bedste paa Bakken i Kildetiden samme Aar.

Pricerne undgik saaledes at blive spærret inde i Hovedstaden under de paafølgende Krigsuroligheder. Endnu midt i August kunde man paa Vesterbro se Gautiers Elefant og et Kunstkabinet med den skønne Dyveke, men derefter hørte alle Forlystelser i Staden op — Godtfolk fik andet at tænke paa. Det varede dog ikke længe, inden Reaktionen efter den ophidsede Stemning begyndte at melde sig, og Trangen til Adspredelser vaagnede atter; allerede den 25. September, tre Uger efter Bombardementet, kunde

den franske Kunstberider Louis Chiariny paany anbefale sine interessante og morende Forestillinger til det respektive Publikums Gunst. Det kgl. Teater aabnede derimod først sine Porte en Maaned senere.

James Prices Komediehus gik frelst ud af Bombardementet, og delte saaledes ikke Skæbne med saa mange andre af den vestlige Forstads Huse, der gik til Grunde ved denne Lejlighed. Efter at Byen i Eftersommeren 1807 var bleven omsluttet af Englænderne, afbrændte vi selv alle de Bygninger, som laa mellem Porten og det nuværende Vesterbros Torv, for at de ikke skulde hæmme Forsvaret; uden for denne Linje hærgede de engelske Bomber, men hvad der fandtes her af Huse og Gaarde blev dog ikke helt lagt øde. I Familien Price gaar det Sagn, at Englænderne skaanede Teatret, da de fik at vide, at det var (eller havde været) en Landsmands Ejendom, men hvor meget der i Virkeligheden ligger til Grund for denne Overlevering, kendes ikke. Vist er det imidlertid, at Teaterboden blev staaende. Thi Aaret efter beklagede et Tømrerfirma, der havde Prioritet i Bygningen, sig til Magistraten over, at Mad. Price var rejst til Sverig for der at øve „samme Galskab“ som her, men ikke havde sørget for at klare sine Forpligtelser. Teatret var nu faldefærdigt og kunde befrygtes at anrette stor Skade paa de omliggende Bygninger, hvis en Storm blæste det om. Endnu ved Midsommertide 1808 stod Komediehuset, men formodentlig er det snart efter revet ned. Smaafolk i Nærheden har muligvis be-

fordret Undergangen ved at forsyne sig med Brændsel og Gavntræ fra det Price'ske Kunstpavlun, som nu laa ganske øde; en Musketer, der tillige var Snedkersvend og boede paa Stedet, var stærkt mistænkt for at have været derinde ved Nattetid sammen med sin Kone og brudt Planker og Tømmer ned af Bygningen, men da Vægteren, som havde overrasket dem, ikke var helt sikker i sin Sag, kunde Anklagen ikke opretholdes.

HANNE KUHNS SOMMERTEATER. 1810(12)-1816.

Bombardementet havde en gennemgribende Indvirkning paa Hovedstadens Bebyggelsesforhold. I Forstæderne, lige uden for Byens Volde, hvor Bebyggelsen netop havde begyndt at tage Fart, blev der dæmmet op for den af militære Hensyn. Der nedattes en Kommission paa fem Medlemmer for at undersøge, hvilke Bygninger der var til Hinder for Forsvaret i Stadens Forstæder uden for Portene, og derfor burde nedrives. Kommissionen havde tillige til Opgave at skulle fastslaa Bygningsmaaden for de Ejendomme, der i Fremtiden blev opført inden for en bestemt Afstand fra Fæstningen, den saakaldte Demarkationslinje, der i Aarhundredets første Halvdel laa betydeligt længer ude end senere. Ved et kgl. Reskript af 23. April 1808 fastsloges som Resultat af Kommissionens Forhandlinger, bl. a. at Bygninger paa dette Terræn ikke maatte bestaa af mere

end Kælder og een Etage, ikke opføres af Grundmur, men af Bindingsværk eller helst af Træ, da denne Bygningsmaade mindst vilde hæmme Byens Forsvar i givet Tilfælde. En Plakat herom udkom 11. Maj 1808. Denne Ordning stod ved Magt lige til Københavns Kommune i 1870 overtog Fæstningsterrænet, og endnu den Dag i Dag findes Bygninger, bl. a. paa Østerbro, opførte efter „Demoleringskommissionen“s Forskrifter.

Da Mad. Price med sit Selskab i Sommeren 1810 efter tre Aars Fraværelse kom tilbage til sit „saa kære Opholdssted“, var den gamle Teaterbod borte. Hun søgte derfor at faa Lov til paa Vesterbro, Familiens gamle Stade, at opføre „en løs Brædebygning“, for at Selskabet kunde vise sine Kunster der. Talen var om en aaben Ridebane af Træ, og Demoleringskommissionen fandt straks, at den vilde blive saa letbygget, som det var ønskeligt af Hensyn til Defensionen; thi en Teaterbygning uden for Voldene maatte lige saa lidt være brandsikker som ethvert andet Forstadshus, selv om en Del Menneskeliv derved sattes paa Spil. Ved en kgl. Resolution af 25. Juni 1810 bevilgedes hendes Andragende.

Midt i Dyrehavstiden 1810 aabnede Mad. Price da sine Forestillinger paa *Vesterbro Nr. 31*. Kildetiden til Trods havde hun godt Hus ved sin første Forestilling, og denne Omstændighed viser bedst, hvor yndet Navnet Price allerede den Gang var, thi Dyrehaven plejede ellers at opsluge alt, hvad der i København kunde krybe og gaa. — Hendes Pro-

gram bestod denne og den følgende Sommer af Riden, Voltigering og Linedans. De to sidste Kunstarter præsenteredes af Børnene og Svigersønnen Paran, den første bl. a. af en tysk Kunstberider *Frantz Joseph Kuhn*. Han var hjemmehørende i Luxemburg og havde to Brødre, der kom til at optræde her, Joseph og Louis. Det gik nu hverken værre eller bedre, end at den fyrretyveaarige Mad. Price optændtes af Kærlighed til Frantz Kuhn, der var mange Aar yngre, og endnu samme Efteraar som hun var vendt tilbage til København fik de Kongebrev og blev viiede den 5. Oktober 1810.

Forestillingerne i 1810 og 11 synes at have haft en mægtig Tilslutning; der spilledes begge Aar til langt hen i Oktober Maaned, ikke alene om Søndagene, men ogsaa Hverdage. I 1811 tog Selskabet end ikke i Betænkning at aabne midt i Paasken, paa et Tidspunkt, da Patrick og Belly Peale sammen med Familien Veltheim drog al Interessen til sig. — Hvad man saa derude i disse Aar var ellers af den sædvanlige Art, navnlig fremhæves Paran med hans Saltomortalekunster paa Linen, og Frantz Kuhns Broder Joseph, der var en fabelagtig Springer. Mad. Parans Kunster indrammedes af de smukke teatraliske Fyrværkerier, derimod var der i disse Aar ikke Tale om pantomimiske Forestillinger; man hjalp sig med nogle smaa Linedansersituationer, som f. Eks. „De fire beskænkede Dragoner“, der karakteriseres som et „ret komisk Stykke“, og en „Strid

mellem Skorstensfejeren og Mølleren“, en gammel Variation over Temaet Scylla og Carybdis.

I Vintertiden mellem de to Sæsoner, da Skuepladsen paa Vesterbro var lukket, gav Selskabet Forestillinger i sjællandske, jydske og fynske Købstæder i et Tidsrum af fire Maaneder. Ved Slutningen af Sæsonen 1811 skilte Joseph Kuhn sig ud fra Selskabet og drog bort fra Landet.

Den følgende Vinter blev der rejst en ny Teaterbygning paa Vesterbro Nr. 31. Den var helt igennem af Træ, baade Vægge og Tag, maalte 46 Alen i Længden, 21 i Bredden og indeholdt saaledes et Flademaal af henimod 1000 Kv.-Al., der optoges af „Teatret“ samt Tilskuerplads og Orkester. Gulvene var anbragt paa Pæle, nedrammet i Jorden. Der var Parterre og Loger med faste Bænke og paa hver af de tre Sider var anbragt Galleri; Brystninger paa Loger og Gallerier var ligesom Loftet brædeklædt og strøget med Limfarve. Endelig var der ved Indgangen tilbygget en lille Forstue med Dobbeldør og 4 Trappetrin op. — Det var hele Herligheden.

Gaarden Nr. 31 paa Vesterbro bar i det attende Aarhundrede Navnet „Det hvide Lam“. I 1812 var der, foruden det Kuhn-Priceske Komediehus, Traktørsted med Keglebane og Karussel, og Ejendommen tilhørte Traktør Hans Mortensen Wahl, der netop samme Aar havde faaet den sat i Stand. Bag Teatret boede Familien Kuhn og senere tillige Casorti.

Den 10. Maj 1812 blev der første Gang spillet paa det nye Sommerteater, og foruden de sædvanlige Linedanserkunster gik atter over Scenen den gamle Pantomime: „Arlequin et Columbine, Esclaves“, og med *Giuseppe Casorti* i Pjerrotrollen. Fra denne Aften daterer sig Genindførelsen af den Casortiske Pantomime i København, hvor den siden har floreret uafbrudt lige indtil vore Dage, ene med nogle Aars Afbrydelse i Tyverne og Trediverne, da Pricefamilien for længere Tid var fraværende i Udlandet. Bortset fra de Efterligninger, som gamle James Price i sine sidste Leveaar førte frem paa sit Teater, var den egentlige Casortiske Pantomime ikke set her siden Hofteaterforestillingerne 1803, efter hvis Ophør Casorti drog til Norge. Fra dette Tidspunkt indtil 1812 lod han ikke det københavnske Publikum høre fra sig.

I Aarene efter 1812 befæstede Sommerteatret paa Vesterbro først rigtig sit Ry. Madam Kuhn havde Forstaaelsen af, at det var Casorti, der trak Folk til, og Forestillingerne blev fra nu af sat under hans Direktion. Efterhaanden kom da de gamle Pantomimer paa Programmet, navnlig „Harlekin Skelet, eller: Pjerrots Forskrækkelse“, „Kassander indbildt syg, eller: Harlekin Statue“, „Harlekin Kok efter Moden, eller: Pjerrot, som opdager Fruentimmernes Træskhed“ og „Harlekin Kukkenbager og Pjerrot Bombardéer“ m. fl. Man genkender dem let under de noget ændrede Navne; Casorti har sikkert nok varieret dem lidt, men Sujetterne var de oprindelige.

Nye, som Casorti selv arrangerede, kom til, bl. a. „Harlekin, Formand for Tærskerne, beskyttet ved den triumferende Amor“ (første Gang opført i Oktober 1812), der gjorde stor Lykke og holdt sig længe paa Programmet. Forestillingerne paa Sommerteatret bestod ligesom det italienske Selskabs af et „Divertissement“ i flere „Akter“; de første Akter indbefattede Linedans, Springen og alle de andre gymnastiske og ekvilibriske Øvelser, den sidste Pantomimen. I denne spillede Casorti altid Pjerrot, men desuden gav den da allerede gamle Mand Bajads' Rolle og færdedes paa Linen saa godt som nogen af de yngre og endda med større Bravur. — Kassander udførtes som Regel af Frantz Kuhn.

Blandt det øvrige Personale indtog *Theresia Casorti* en Primadonnastilling. Hun var nu en Snes Aar gammel og spillede Kolumbine i Pantomimen; tillige producerede hun forskellige Ligevægtskunster, men var navnlig en fremragende Linedanserinde. Russiske, irlandske og spanske Danse viste hun paa Linen, selv Fandango med Kastagnetakompagnement. Linedansen (eller *Linjedansen* som man altid sagde) var i Datiden en yndet og højt udviklet Kunst. Vel var „Gulvdanseren“ i Modsætning til Linedanseren en Kunstner af højere Rang, men Linedansen var den Gang ligefuldt i Slægt med Balletten; Linedanseren traadte blot sine lette Pas paa den stramme eller slappe Line i Stedet for paa Jorden. Folk, der paa et senere Tidspunkt har set denne Art Linedans paa Morskabsteatret, paastaar, at det var en

gratiøs og ganske ejendommelig Kunststart, der slet ikke kendes mere.

Ved Sommerteatrets Aabningsforestilling 1813 debuterede Ægteparret *Winther* med gymnastiske og ekvilibriske Øvelser. Af andre Artister, der paa dette Tidspunkt var knyttet til Teatret, maa nævnes Linedanseren *Rohart*, der uden Tvivl er den samme som den bekendte Roat, der forulykkede ved Rosenborg. Han optraadte hos Kuhn 1812-14, og blandt hans Kunststykker var ogsaa det, at han paa sit smalle Stade gennemgik den hele militære Eksercits; Soldateropvisninger paa Linen synes iøvrigt langt ned i Tiden at have interesseret Publikum stærkt. Desuden taltes blandt Personalet Paran og Hustru, de tre Brødre Price, Søsteren Isabella og den lille Hanne Sophie; Børnene kom nu til at gaa i Skole hos Casorti, der opfandt nye Luftspring og Saltomortalekunster for disse sine dygtige og lærvillige Elever.

I disse Aar strømmede Publikum i stedse stigende Antal til Sommerteatrets Forestillinger, og der indrettedes ligefrem Loger til Abonnement. Publikum var ikke blot den store Mængde, selv Tidens kunstforstaaende Kredse lod sig henrive af Casortis geniale Løjer. Om Søndagen, naar der i Sommertiden spilledes to Gange, sondrede man Bukke fra Faar ved kun at give Pantomime ved den sidste Forestilling. Det gentile Publikum mødte med Frederik den Sjette i Spidsen. I August 1816, vistnok for første Gang, glædede den folkekære Majestæt og

hans Dronning sig over „Hververen, eller: De tre fejge Elskere ved det natlige Stævne“. Casorti havde i en af Tidens Ypperste en forstaaende Beundrer af sin Kunst; det var J. L. Heiberg, der — som mangt og meget i hans Skrifter viser hen til — havde et aabent Øje for det folkelige Forlystelseslivs venlige Idyl. Den unge spirende Digter havde i Casortis første Sæson flittig og med stor Interesse været Gæst i det nye Sommerteater, og da han samme Efteraar begav sig til Sverig paa sin første Udenlandsrejse, mente derfor Fru Gyllembourg — lidt spodsk — at burde sende ham det Avertissement i Adresseavisen, hvori hans „kære Casorti“ det Aar tog Afsked med Publikum, for ikke at forholde Sønnen hans Del af Casortis Taksigelser. Ogsaa Weyse bragte sin unge Ven Bud fra Teatret paa Vesterbro. Han skildrer i et Brev, hvorledes han sammen med sin Ven Carl Hyllested en Søndag drog den lange opblødte Vej ud for at se Casorti ved en af de sidste Forestillinger i 1812; de gik i en evig Damp af afskyelig Tobak og Stank fra Slagterierne, medens Regnen sivede ned fra Himlen. Trætte og mødige kom de endelig derud, og efter en artig Trængsel fik de med Nød og næppe en Plads til bageste Bænk. Her sad de nu en god Stund inden Tæppet gik, og havde rig Lejlighed til at anstille Betragtninger over, hvad deres Skæbne vel vilde blive, om Linen sprang og Stolpen, ved hvilken den stramt var udspændt, med Kraft slog tilbage. Bukkene til Linedansertovet var nemlig — baade her og i det senere Morskabs-

teater — anbragt paa selve Tilskuerpladsen, og Kunstnerne producerede sig henover Publikums Hoveder. Alt gik dog godt og Personalet fuldførte Programmet med vanlig Dygtighed og blev vældig applauderet. Paa Weyse gjorde disse allerede tit sete Kunster ingen morende Virkning, og han vilde mange Gange heller læse derom i Wilhelm Meister end sidde her og se paa det. Han var sikkerlig ogsaa gaaet sin Vej, om ikke Casorti med sit sande komiske Talent havde holdt ham fangen. —

I Vintertiden begav Selskabet sig endnu som oftest paa Rejse; i 1814-15 gik Turen til Odense, hvor man tre Maaneder igennem gav to Forestillinger hver Uge paa Byens faste Teater, og det med et Held, som intet andet Selskab før. Den forudgaaende Vinter havde Mad. Kuhn, der som Indehaver af James Prices gamle Bevilling stod i Spidsen for Selskabet, atter søgt at faa overladt Hofteatret, thi at trække Folk ud paa Broen i den barske Vintertid var umuligt, selv under det nuværende Tillidsforhold, hvori Selskabet stod til Publikum. Havde man derimod haft et Lokale i Byen, vilde Tilstrømningen til de Casortiske Forestillinger utvivlsomt have holdt sig hele Aaret rundt. Den kgl. Teaterdirektion øjnede imidlertid Faren og afværgede den. I disse pengeknappe Tider, da Statsbankerotten ved Forordn. af 5. Januar 1813 var bleven aabenlys, var der til de forskellige Kollegier og Forvaltningsgrene samtidig udgaaet et Reskript, der paa forskellige Maader søgte at indskærpe Sparsommelighed, og paalagde Embeds-

mændene saa vidt mulig at forøge Indtægterne og indskrænke Udgifterne. Teaterdirektionens daglige og uafledelige Omsorg var, som den skrev, at holde sig dette landsfaderlige Kongebud efterrettelig, og den maatte handle mod Overbevisning, Pligt og Samvittighed, hvis den ikke paa det indstændigste og alvorligste erklærede sig imod Mad. Kuhns Forlangende. Ved „et af Mængden saa yndet og til ringere Pris givet Spektakel“ maatte nødvendigvis Søgningen til det kgl. Teater formindskes og Beneficeindtægterne ikke flyde saa rigeligt, hvori Kongens „landsfaderlige Hjerter endnu mindre kunde ønske noget Skaar at ske“.

Skuespildirektionen havde denne Gang utvivlsomt en hel Del Ret; under de fortvivlede økonomiske Forhold var man ligefrem nødt til at se smaat paa Tingene, og det kunde maaske den Gang have været en farlig Ting for Teatret, om det yndede Selskab havde faaet Foden inden for Byens Volde. Men den vovede sig længer end til at fraraade Hofteatrets Overladelse til Mad. Kuhn; den anholdt Kongen om, at det, i det mindste under de nærværende Omstændigheder, saa længe Teatret spillede ikke maatte være dette Sommerteater eller noget andet Selskab tilladt at give Forestillinger i København eller paa dets Grund. Meningen var øjensynlig at faa indskrænket Sommerteatrets Virksomhed til de tre Månedes Juni-August. Teaterdirektionen opnaede dog ikke andet, end at Mad. Kuhns Andragende blev henlagt, uden at hun i øvrigt led noget Skaar i sine

gamle Rettigheder. Øjeblikket var ellers gunstigt for Direktionen til at male Fanden paa Væggen, men maaske har Frederik den Sjette ikke kunnet bringe det over sit landsfaderlige Hjerte at sætte yderligere Indskrænkninger for Casorti, der havde noget af en Mission i at holde Humøret oppe i Folk i disse sort fortvivlede Tider.

Medens Teaterdirektionen saaledes var Mad. Kuhns naturlige Fjende, havde hun i Politidirektør Haagen en beskyttende Ven ud fra den Betragtning, at den simple Borgermand for en ringe Bekostning Søndag Aften kunde nyde en uskyldig Fornøjelse paa Galleriet i Mad. Kuhns Komediehus i Stedet for at drive om paa Værtshusene. —

Der trængtes imidlertid nu til en Fornyelse af Selskabet, som Publikum kendte ud og ind. Paran, der i Vintertiden havde givet Forestillinger i Linedans og Gymnastik rundt omkring i Landet, erhvervede i 1815 ogsaa Bevilling for Sommertiden og udskilte sig fra Selskabet, der saaledes yderligere udtyndedes. Mad. Kuhn og Casorti maatte derfor tænke paa nye Engagementer og paa at berede Publikum en behagelig Forandring i Forestillingerne paa Sommerteatret. Casorti indforskrev da i Foraaret 1816 en Del italienske Artister, som han alle stod i Slægtskabsforhold til, og ved denne Lejlighed kom Familien Pettoletti til Danmark. Det var *Carlo Pettoletti* med hans fire Sønner *Philippo*, *Giovanni (Jean)*, *Giachimo (Joachim)* og *Pietro* samt Datteren *Antonia Pettoletti*. Endvidere Pettolettis Svigermoder *Rosalia*

Vidali og hendes Svoger *Antonio d'Amore* med Hustru *Francesca* og Datter *Barbara*. Slægtskabet med *Casorti* synes at være gennem *Rosalia Vidali*, der formodentlig var Søster til ham. Siden indkom muligvis endnu flere Medlemmer af Familien *Pettoletti*.

Pettolettierne havde set de danske Sletter før; i hvert Fald den gamle *Carl Pettoletti* og Sønnen *Philippo*. Begge disse, og maaske flere, havde været her med det store italienske Selskab i Begyndelsen af Aarhundredet, og *Carl Pettoletti* havde under Opholdet i København ægtet Jfr. *Victoria Vidali* (Juli 1800). De var alle meget musikalske. Faderen havde været Musikdirigent i *Pasqual Casortis* Selskab, *Joa-chim* og *Pierre Pettoletti* gav senere Koncerter paa Hofteatret. Musikken holdt ogsaa sit Indtog paa Sommerteatret samtidig med Familien, ved hvis Beneficer man f. Eks. hørte Brudstykker af „*Kalifen fra Bagdad*“. *Jean Pettoletti* var derimod Springer og Linedanser ligesom Jfr. *d'Amore*. Den ældste af Sønnerne *Philippo Pettoletti* var Komiker, og straks fra Førsteforestillingen i 1816 overtog han Udførelsen af *Bajads' Rolle*, som *Casorti*, der stadig gav *Pjerrot* i *Pantomimerne*, formedelst tiltagende Alder helst saa sig fri for. Ikke desto mindre trak *Casorti* siden flere Gange i *Bajadsklæderne*.

MORSKABSTEATRET. 1817-1845.

Vi er nu naaet til det tredje og sidste af Pricernes Teatre, det velkendte „Morskabsteater“. Hidtil havde Komediehuset ligget paa lejet Grund, denne Gang byggedes det paa Familiens Ejendomsjord, og man

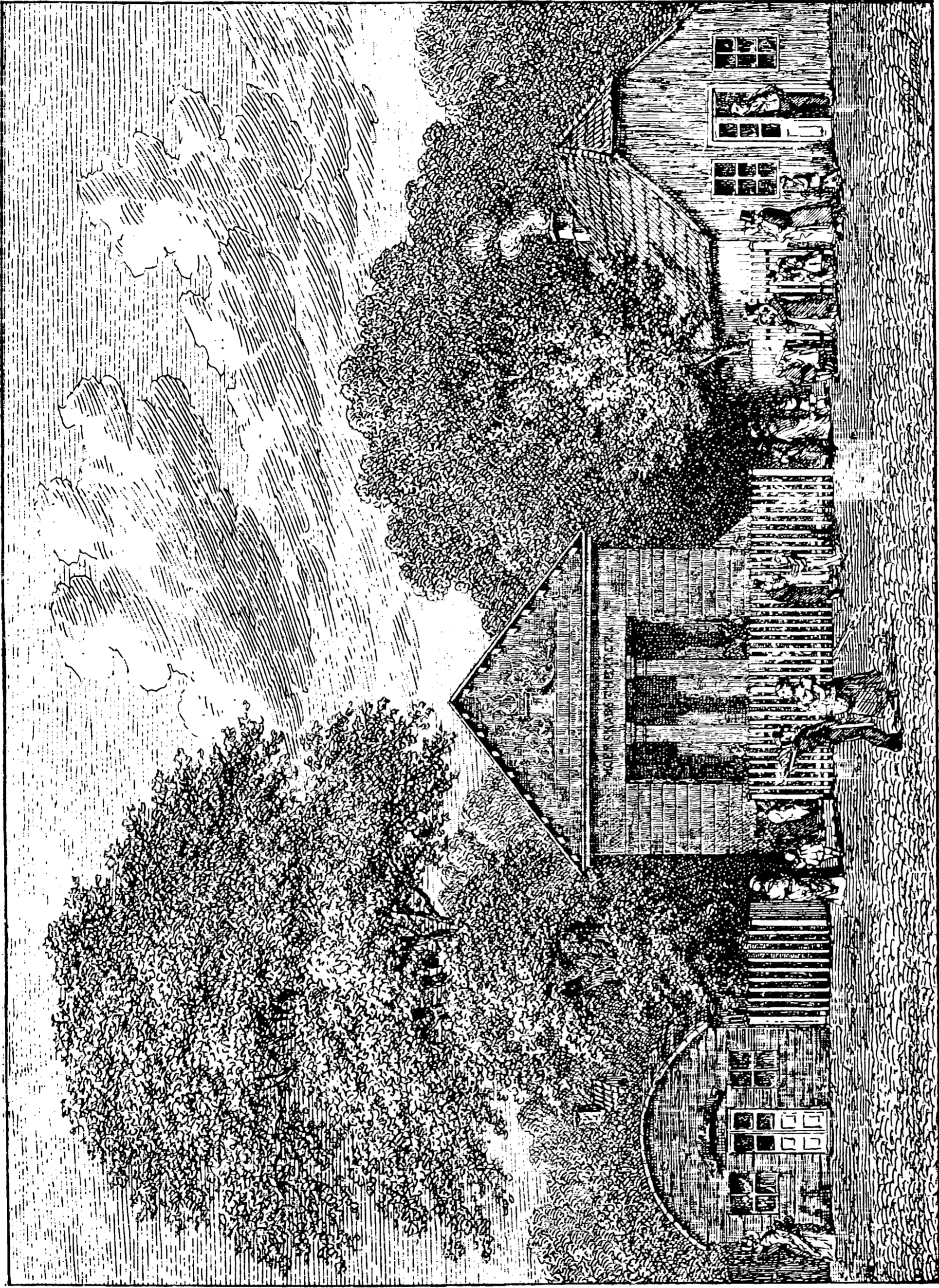

MORSKABSTEATRETS BELIGGENHED

(Udsnit af Stadsconductør Schlegels Kort i Raadstuearkivet, 1819)

Teaterbygningen findes angivet paa Grunden Nr. 27 B lige over for Skydebanen (Nr. 60); her var ogsaa James Prices Teater beliggende. Højere oppe paa Kortet ses Nr. 31, hvor Mad. Kuhns Sommerteater laa indtil 1817.

søgte tilbage til det Sted, hvor James Price oprindeligt havde opslaaet sit Kunstpavlun. Gaarden Vesterbro Nr. 23, der fra først af havde et stort Tilliggende, var ligesom de fleste andre Ejendomme ud mod Vesterbro, efterhaanden stykket ud i flere Par-

MORSKABSTEATRET
(Efter et samtidigt Stik af J. P. Lund)

celler. Prices gamle Lejegrund havde ved den almindelige Ommatrikulering i 1807 faaet nyt Nr. 27 og var fra Tøjfabrikør Nehrmann gaaet over til en Hestehandler Lars Wolff, der i 1812 solgte en Del af den til senere Kommitteret i Rentekammeret, Justitsraad C. Rothe, og dette Grundstykke kaldtes derefter *Vesterbro Nr. 27 B.* I 1816 erhvervede Frantz Kuhn Jordstykket tilligemed en Part af Grunden Nr. 88 paa Gl. Kongevej og betalte en tilsyneladende ret stor Sum derfor, hvad der dog ikke betød saa meget, da Pengenes Værdi i de Aar var saare ringe. Den samlede Ejendom, som Kuhn ved denne Lejlighed tilhandlede sig, indeholdt ialt ca. 8600 Kv.-Alen og strakte sig fra Vesterbro helt ud til Gl. Kongevej. Grunden mod Broen var bestemt for Teaterbygningen; til den anden Side laa et lille lavt Hus, der siden tjente Familien til Bolig. Davidsen fortæller, at Huset gjorde sig bemærket derved, at Vinduerne gik næsten lige ned til Jorden.

Man tog saa fat paa Opførelsen af det nye Komædiehus, der i Sammenligning med sine Forgængere var langt stateligere. Det var ganske vist ogsaa denne Gang en Træbygning, men havde faaet Tag af røde Teglsten, og de mod Vesterbro nærmest liggende Bjælkefag var beklædt med høvlede Bræder, kvadret og malet i Olie, medens Resten bag ved kun var ru Fjæle. Gavlen, der laa ud mod Alfarvej, var forsiret med Spærhoveder i Taget, havde Gesims og Frontispice og var prydet med paamaalede Attributter; foran Hovedindgangen rankede sig

to firkantede, brædeklædte Søjler med Postamentgesims fornedet og Kapitæl foroven. Indvendig var Udstyrelsen i al Tarvelighed, alt var af Træ, strøget med Limfarve, hist og her lidt Dekoration; Bænkene var uden Rygstød. Der var Loger paa Gulvet og i Etagen; Indgangen til de nederste Side-loger befandt sig i de to smalle Udbygninger, der ses paa Schlegels Kort. Scenen var ikke overvættens stor, en Snes Alen paa begge Leder; paa hver Side var der seks Kulisser og i Baggrunden fem Garderobekamre. Teaterbygningen, hvis Dimensioner var ret betydelige (57 Al. \times 20 $\frac{1}{2}$ Al.), laa noget tilbage fra Gadelinjen, saa at der fremkom en rummelig Forplads.

Til Højre for Teaterbygningen, men helt ud mod Broen, laa en Brædebygning, der var bestemt til Konditori. Konditorkagerne hørte ligesom med til Genren, og i Nærheden af det gamle Sommerteater havde der bestandig været et Kageudsalg. Boden ved det nye Teater lejedes af *Joh. Carl Apitz*, der inde i Byen havde sin Butik paa Hjørnet af Klareboderne og Pilestræde. Apitz var en fin Konditor, hvis væsentligste Næringsvej bestod i at ekspedere Bestillinger til Ministre og andre høje Herskaber, men da saadanne Notabiliteter kun om Vinteren holdt Hus i Hovedstaden, slog Apitz sig i Sommertiden ned ved Morskabsteatret.

Torsdagen den 15. Maj 1817 aabnede det nye Teater med en Glansforestilling, der sluttede med „Harlekin Kukkenbager“. Alle Billetter var udsolgte. Selskabet gik ligesom de foregaaende Aar under

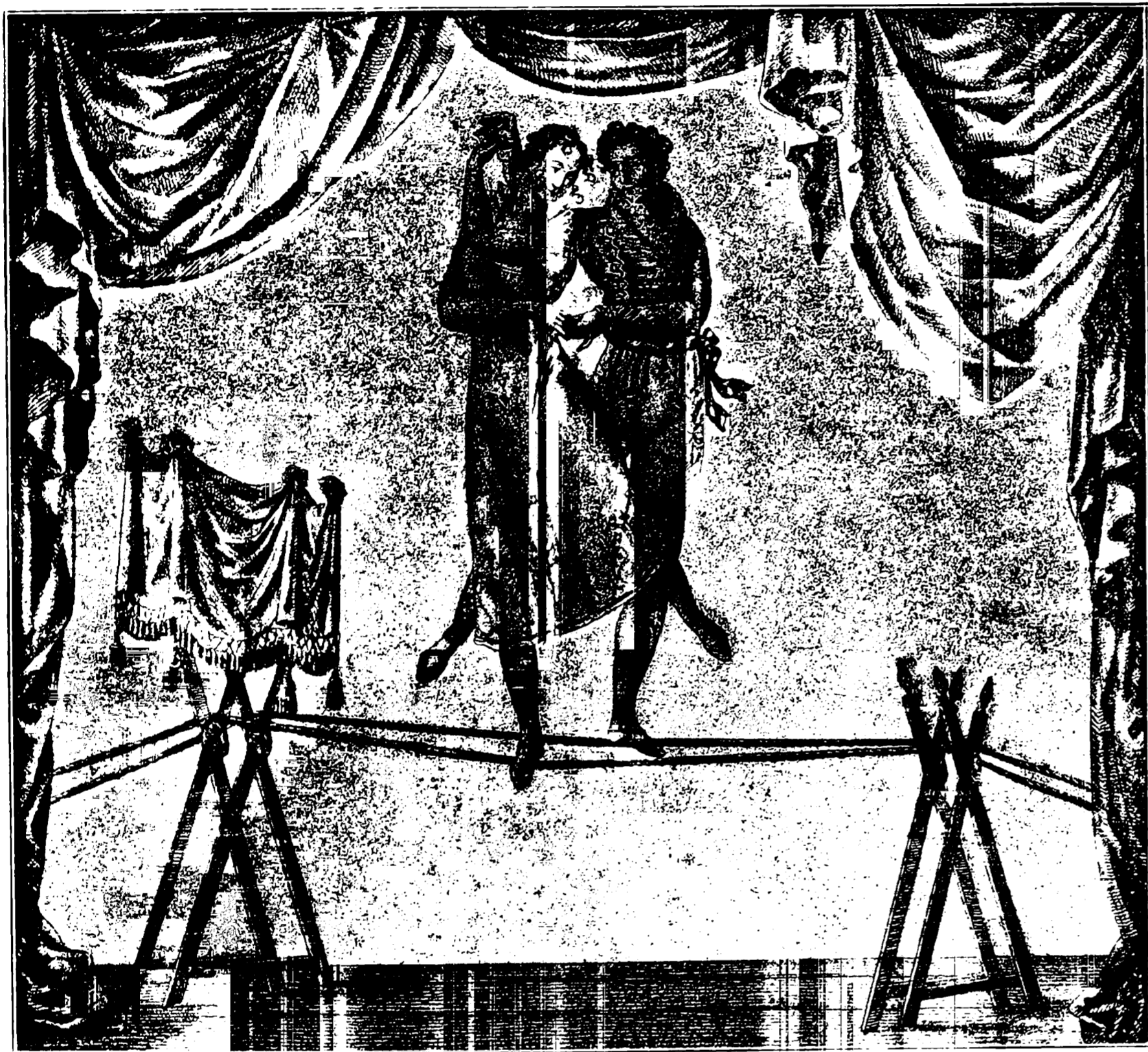
Navnet „H. Kuhn, forhen Price & Comp.“, men Casorti var vedblivende Leder, hvorfor baade Morskabsteatret og det gamle Sommerteater blandt det store Publikum oftest kaldtes „Casortis Teater“. Det var med saa meget des større Ret som Casorti

JEAN PETTOLETTI
(Efter Miniatur paa Elfenben)

var den bærende Kraft og tilførte Programmet nye Pantomimer, hvortil den gamle Carlo Pettoletti satte Musik. Desuden var Casorti Parthaver i Teaterbygningen. I Morskabsteatrets første Aar havde det i Bologneseren *Francesco Cocchi* en dygtig Medhjælp til Fremstilling af Dekorationer og Gruppearrangements. Cocchi var Arkitekt og havde kort i Forvejen vist „Kunsthøjstiller“ i St. Kongensgade 58 i det dramatiske litterære (o: Borups) Selskabs

Lokale; der var bl. a. mesterligt malede Teaterdekorationer og Transparents. Han havde ubetinget Talent for Teatermaleriet, udførte et Par Dekorationer for det kgl. Teater og det var stærkt paa Tale at an-

DANS PAA DOBBELT LINE
(Efter Kobberstik; Theresia og Jean Pettoletti?)

sætte ham som Teatermaler, men Sagen blev ikke til noget og Cocchi gik senere til Hamborg. — Casorti havde tillige ved Engagementet af *Benoît Frechon* sørget for en Balletdanser, hvad Morskabsteatret haardt tiltrængte; denne Frechon giftede sig kort efter (Septbr. 1819) med Jfr. Ludovica Pettoletti. Ogsaa en anden af Selskabets Kunstnerinder, nemlig

Casortis Plejedatter Theresia, indgik Ægteskab i disse Aar; hun holdt Bryllup 28. Oktbr. 1816 med Jean Pettoletti (der var født i Palermo). Næsten hele Truppen vedblev saaledes at være een stor Familie.

Paa Linedansens Omraade fremkom en Nyhed, der siden gentoges og varieredes i en Uendelighed. I 1819 dansede nemlig Jean Pettoletti og Hustru for første Gang uden Balancerstang paa to ved Siden af hinanden udspændte Liner. Det var veritable Dansenumre, der fremvistes: en „Allemande“, en „Adagio gratioso“ og en „Allegro Rondo“, altsammen i Takt efter Musikken. Til denne Scene havde Cocchi leveret Dekorationer, og man kunde til Minde om Forestillingen erhverve den i Kobberstik.

Første Sommer, den nye Teaterbygning var bleven aabnet, havde Publikum fra forskellige Sider vist Tegn paa Uro ved at give sig det letbyggede Træhus i Vold. For Brandfare synes man ikke at have næret synderlig Frygt, skønt Publikum i et saadant Tilfælde havde været i en frygtelig Situation og kun en ringe Brøkdal kunde sluppet derfra med Livet. Man fordybede sig saaledes i Beundringen af de teatraliske Fyrværkeriers Guldregn, at man ganske glemte Faren, naar Gnisterne fløj rundt mellem Kulisser og Soffitter, ovenover hvilke det primitive Maskineri strakte sig helt op mellem Hanebjælkerne. Det man var bange for, var derimod Nedstyrtninger og Sammenbrud, thi Soliditet var ikke disse Fjælebodteatres stærke Side. Et nylig indtruffet Tilfælde øgede kun Ængstelsen. En Kunstberider fra Wien, *Gustav Price jun.* (for-

mentlig i Slægt med de danske Pricer), havde haft Lejlighed til at vise sine Ridekunster for Frederik VI i Wienerkongressens Dage. Intet var derfor naturliggere, end at han søgte til det forjættede Land, hvor saa mangen Kunstmager før ham havde fundet et gæstfrit Asyl. Han fik Lov til at optræde baade i Jægersborg Dyrehave og i Hovedstaden, og opslog sin Ridebane paa Vesterbro Nr. 76 B, ikke langt uden for Porten. Ved den første Forestilling (det var Søndag den 10. August 1817) gik det imidlertid galt; Brædegalleriet faldt ned med samt dets Publikum, skønt der var foretaget lovlige Synsforretning; heldigvis kom kun een Mand til Skade, ikke en Gang farligt. Men Dagen efter kundgjorde Politidirektøren højtideligt ved en Plakat, at det indtil videre var forbudt Price at give Forestillinger. Han kom dog hurtigt ud over Vanskelighederne, brød resolut Galleriet helt ned, og allerede den følgende Fredag kunde han atter præsentere sig for et højtæret Publikum.

Morskabsteatret stod imidlertid urokket, lige til det omsider faldt for Øksen mange Aar efter. Der skete intet Sammenbrud hvad Teaterbygningen angik. Derimod skete der i 1819 et beklageligt Sammenbrud inden for selve Selskabet: Giuseppe Casorti brød op og tog Familien Pettoletti med sig. Den gamle Pjerrot var med sine halvfjerdsindstyve Aar begyndt at blive skrøbelig, og *Joh. Fred. Winther* havde et Par Gange maattet paatage sig hans Rolle; den egentlige Grund til Adskillelsen var dog næppe denne, men snarere Rivninger mellem Interessen-

terne. I Slutningen af September bød Casorti det københavnske Publikum et „lige saa ærefrygtsfuldt som hjerteligt Farvel“; han havde tilsammen tilbragt ti Aar i Danmark, og hellere end gerne havde han henlevet Resten af sine Dage i dette Land, som han efterhaanden havde vænnet sig til at anse for sit andet og bedre Fædreland — dog, han haabede at vende tilbage en Gang endnu.

Søndag den 3. Oktober slog Afskedens Time; Casortis Pantomime „Tryllegrotten“ gik over Scenen, men han selv optraadte ikke. Graaden flød den Aften i det lille Morskabsteater, og faa Dage efter græd Casorti Blæk i „Adresseavisen“, hvor det ikke havde manglet med Opfordringer til ham om endnu en Gang at spille i „Harlekin Skelet“. En Prøve af dette Taarebudskab, der dog til Slutning indeholder et Glimt af Haab om Gensyn, bør ikke forholdes Efterverdenen. „Undertegnede“, hedder det, „der ved den sidste Forestilling i Søndags er bleven berøret med saa rørende Beviser paa et ualmindeligt Bifald og almen Yndest, mangler Ord til værdigen at tolke de Taknemmelighedsfølelser, hvoraf hans Hjerte er gennemtrængt. Han haaber imidlertid, at det ædle danske Publikum vil tiltro ham, at han aldrig, saa længe han lever, vil forglemme det; at Mindet om samme vil gøre Skilsmissen end mere tung for ham, og at han, fjern fra det uforglemmelige København, vil mangan en Gang komme til at fælde vemodige Længselstaarer.“ — Faa Dage efter stod Casorti med sit Følge ud fra de danske Strande.

Den Kuhn-Priceske Familie skulde nu atter, efter at Kærnetropperne havde svigtet Fanen, begynde Kampen mod det vankelmodige og hjerteløse Uhyre, der hedder Publikum. At gaa ene ud i Kampen vilde let føre til Nederlag, man maatte søge friske Kræfter til Erstatning for dem, der var tabte. Man fandt dem i de to Brødre *Andreas* og *Christian Lehmann*, begge Linedansere og Ekvilibriste, den sidste tillige musikalsk og med Talenter i Malerkunsten. Til de nye Pantomimer, hvoraf der fremkom flere i 1819-20, satte Chr. Lehmann Musik, og desuden diverterede han Publikum med Koncertstykker paa Valdhorn og Harpe; ham tilfaldt ogsaa Pjerrots Rolle. Af Pantomimerne fra denne Tid holdt et Par sig paa Repertoiret i de nærmest følgende Aar, saaledes „Apollo, eller: Befrieren af den af Sarband bortrøvede Hyrdinde“, en heroisk Pantomime i 2 Akter, og „Trylle-Rosen, eller: Harlekin som Grenader“, der var komponeret af Frantz Kuhn; Musikken skyldtes i dette sidste Tilfælde ikke Lehmann, men Kapelmusikus P. L. Keck.

Familien Lehmann var en Kunstmagerfamilie, der navnlig havde holdt til i Skandinavien. Faderen til de to nævnte Brødre, Carl Lehmann, havde i Slutningen af det attende Aarhundrede i Rostock lært at kende en Dorothea Egestorff, der omkring 1776 var født i Hannover. Sammen med sin Familie var hun i Halvfemserne kommen til København, hvor den ene af hendes Brødre, Johan Heinrich Egestorff, var en af de første fremmede Gøglere, der produ-

cerede sig paa Dyrehavsbakken. Carl Lehmann var Musikus og Vokspousserer, havde ligeledes i Halvfemserne vist Vokskabinet og Marionetteater i Danmark og Norge, og syslede senere med Fyrværkerier og Luftmaskiner. I Tiden ved Københavns Ildebrand var han bleven gift med Dorothea Egestorff, og de fik tre Sønner Carl, Andreas og Christian; efter Mandens Død fortsatte hun det omrejsende Liv efter en Tid lang, navnlig sammen med Lustre, at have vist „Luftjagter“ her; drog derpaa til Sverig, hvor hun anden Gang ægtede en Joseph Legard eller Légat, der rejste med Marionetter. Sønnerne oplærtes i Musik og Maleri, navnlig Carl og Christian blev dygtige Portrætmalere. Carl giftede sig med en Pige fra Bergen og bosatte sig i Sverig, Christian, der skal have gaaet paa Malerakademiet i Stockholm, ægtede James Prices Datter Hanne Sophie.

Efter den sidste Casortiforestilling i Oktober 1819 tog Selskabet atter fat fjorten Dage senere og holdt ud lige til anden Juledag. Det er øjensynligt, at Niveauet de nærmest følgende Aar sænkedes, ikke blot med Hensyn til Pantomimegenren, i hvilken næppe nogen af de nye kom paa Højde med de gamle ærværdige, men ogsaa i andre Henseender var Selskabet i disse Aar gaaet nogle Trin ned paa Kunstens Rangstige. I Maj 1820 viste saaledes en Leipziger-Mekanikus *Thieme* sit mekaniske Kunst- og Metamorfose-teater fra Morskabsteatrets Scene, og opførte bl. a. et Ridderskuespil i 3 Akter „Hertug Carl af Brabant“ og en Skydekoration, der fore-

stillede „Fyrst Blüchers Forklarelse“. Det varede dog kun kort, og Thieme fortrak derefter til Bakken. Samme Aar havde Selskabet indrettet sig en Filial paa Vesterbro Nr. 68, hvor man Dagen igennem viste Vokskabinet og Prospekt af Slaget ved Leipzig; dette Vokskabinet var vistnok Mad. Legats. Vel stod endnu det Kuhnske Selskab inde med Førstepladsen i det københavnske Forlystelsesliv, men det manglede alligevel i disse Aar det Plus, der maatte til, for at ingen anden skulde gøre det Pladsen stridig. Ligevægten var derfor først atter oprettet, da Selskabet til Aabningsforestillingen 1821, den 16. Maj, kunde meddele, at det paany havde forenet sig med den Casortiske Familie. Casorti og Pettolettierne havde Ord for stadig at kunne finde paa noget nyt og at kunne bringe det frem med Elegance; dertil besad de Evne til med Sikkerhed at kunne træffe Publikums Smag. Denne samme Evne havde været gamle James Prices Lykkestjerne, og den viste sig senere at være gaaet i Arv til Sønnerne, der imidlertid endnu ikke var gamle nok til at staa paa egne Ben. Efter at Familien Lehmann var forsvunden fra Skuepladsen (den drog til Rusland) og Pettolettierne traadt i Stedet, kom Forestillingerne hurtigt i deres gamle Gænge, og Tilskuerpladsen befolkedes atter tæt. Navnlig de teatraliske Fyrværkerier synes paa denne Tid at have naaet et Højdepunkt og at have hørt med til Forestillingerne som en uafviselig Nødvendighed. Winther var en hel Mester i at forfærdige saadanne Fyrværksstykker, og Mad. Frechon dansede paa Line

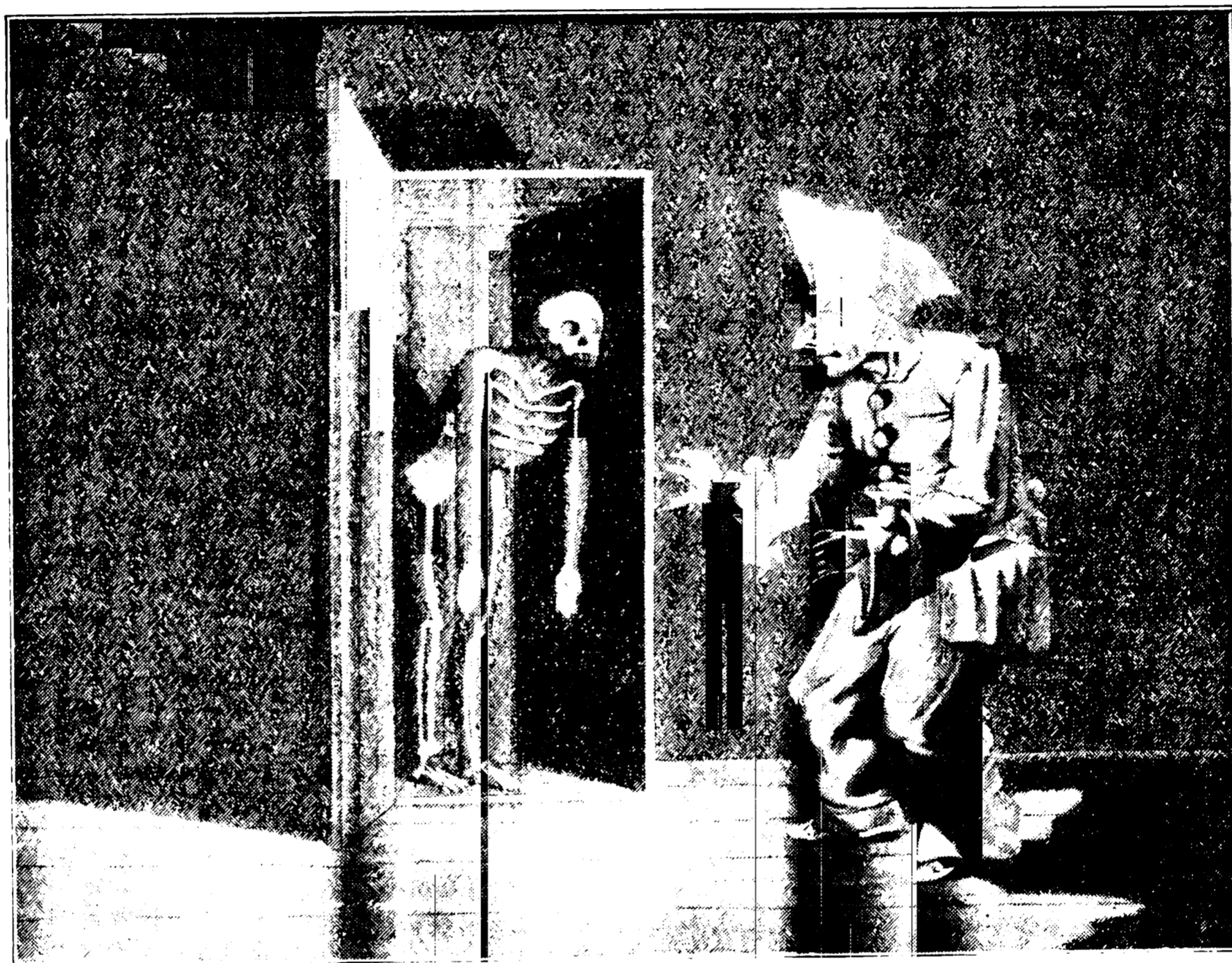
med en brændende Sol i hver Haand og en Ildhjelm paa Hovedet. Senere hen i Tiden optraadte Artisterne ogsaa med Fyrværkeri paa Læggene og andre Steder af Legemet, og at det ikke altid var en ganske ufarlig Sag, bar den yngre James Price Vidne om, idet han, saa længe han levede, havde ubehagelige Minder om disse Kunster i Form af Brandar paa Ryggen og Benene. Netop paa sin Bryllupsdag blev han forbrændt om Aftenen under sin Dans paa Linen, men bed Smerten i sig.

Om Giuseppe Casorti efter sin Tilbagekomst til Danmark holdt sit Løfte til Publikum om atter at vise sig i sin gamle Rolle, er tvivlsomt; sandsynligvis har han nu været for affældig til at give sig i Kast med de kaade Pjerrotløjer. I *Johan Frederik Winther* havde han faaet en Efterfølger, der med Troskab og Korrekthed traadte i sin Forgængers Fodspor, skønt han havde sine særegne Ejendommeligheder; Winthers Pjerrotfigur var stor og ubehjælpelig, og der laa noget virkelig komisk i hans uendelig lange Skridt og kantede Bevægelser. — Uvirkelig var Casorti dog ikke i disse sine sidste Leveaar; i Slutningen af 1821 tænkte han paa fra Udlandet at indbyde et Selskab af Linedansere, sætte sig i Spidsen for det og give Forestillinger i Hovedstaden. Dette Konkurrenceforetagende, der vilde have været ødelæggende for Morskabsteatret, fik Frantz Kuhn og hans Hustru med Held forpurret, og for yderligere at sikre sin Eksistens begærede Kuhn ved samme Lejlighed Borgerskab i København for i denne Hen-

seende at faa et Fortrin fremfor Casorti. Imidlertid — da Venskab og Uenighed mellem Teaterfolk og Artister som bekendt blusser hurtigt op, men lige saa hurtigt brænder ud igen, tør man antage, at Casorti, inden han sagde denne Verdens Publikum sit sidste Farvel, endnu med Raad og Daad har støttet sin gamle Scene, hvor han i mange Aar havde nydt Hovedparten af Indtægterne og Æren. Han henlevede sine sidste Dage i et lille Hus paa Vesterbro ikke langt fra Teatret sammen med sin Hustru Antonetta eller Antonina Casorti, født Damato, som han havde ægtet i sin Ungdom (18. Maj 1776) og trolig samlevet med. I 1824 gjorde Ægtefællerne deres Testamente, og Casorti viste sig ved denne Lejlighed at have elleve Broderbørn; i det hele synes Familien Casorti at have været mangfoldig som Sandet ved Havets Bred. Den 28. Februar 1826 døde Giuseppe Casorti, en Time efter at hans Slægtning Rosalia Vidali havde lukket sine Øjne for bestandig.

Det fortælles, at Casorti uden for Teatret var en tungsindig og indesluttet Natur, men om Udsagnet bør staa til Troende, er tvivlsomt. Anekdoten om Lægen, som uden at kende Casorti tilraadede ham at gaa i Morskabsteatret og se Pjerrot for at blive sit Tungsind og slette Humør kvit, er bekendt nok, men heraf tør man næppe slutte, at Casorti som Privatmand var Melankoliker; det synes at være et Vandresagn, der ogsaa er tillagt andre store Navne inden for det komiske Omraade. Historien er allerede fortalt om en bekendt parisisk Harlekin, der le-

vede i Begyndelsen af det 18. Aarhundrede, ligesom Tivolis Pjerrot Volkersen arvede den efter sit Forbillede Casorti. Afdøde Carl Price har gengivet den samme Anekdote med den Forandring, at den gode Raadgiver var Frederik den Sjette, som en Morgen-

HARLEKIN SKELET

(Efter Kobberstik af S. H. Petersen)

stund mødte den pæne gamle Herre i Frederiksberg Have og ikke kendte Pjerrot i de civile Klæder. Men ogsaa i denne Form er Historien mere tiltalende end troværdig.

Forinden vi forlader Casorti, maa et Par Ord om Pantomimen i Almindelighed og hans Forfatterskab i saa Henseende være paa sin Plads. Det er unødvendigt her at komme ind paa nogen længere Redegørelse for Udviklingen af Commedia dell'arte, hvor-

fra den italienske Pantomime stammer. Der er skrevet adskillige Afhandlinger over dette interessante Æmne, paa Dansk bl. a. af S. Meisling og Sophus Schandorph. At Kunstkomedien er en direkte Afføding af de romerske Maskespil og Atellaner, var i

HARLEKIN DØD
(Efter Kobberstik af S. H. Petersen)

det 18. Aarhundrede en almindelig Antagelse, men allerede Meisling hævder, som det synes med Rette, at den i hvert Fald umiddelbart skylder Karnevalsløj-erne sin Oprindelse. Forskellen mellem Kunstkomedien og den italienske Pantomime ligger deri, at de optrædende i den første Kunstart betjener sig af Talen som Meddelelsesmiddel til Publikum, i den sidste derimod udelukkende af mimiske Bevægelser, stumt Spil, men til dem begge er Improvisationens Kunst

nøje knyttet. I den egentlige gamle Commedia dell' arte bestaar den hele Tekst i et kort Udkast, et Kanevas, opslaaet i Kulissen, der knapt og fyndigt angiver de enkelte Situationer, som Skuespilleren saa selv maa udfylde, og ligeledes i Pantomimen

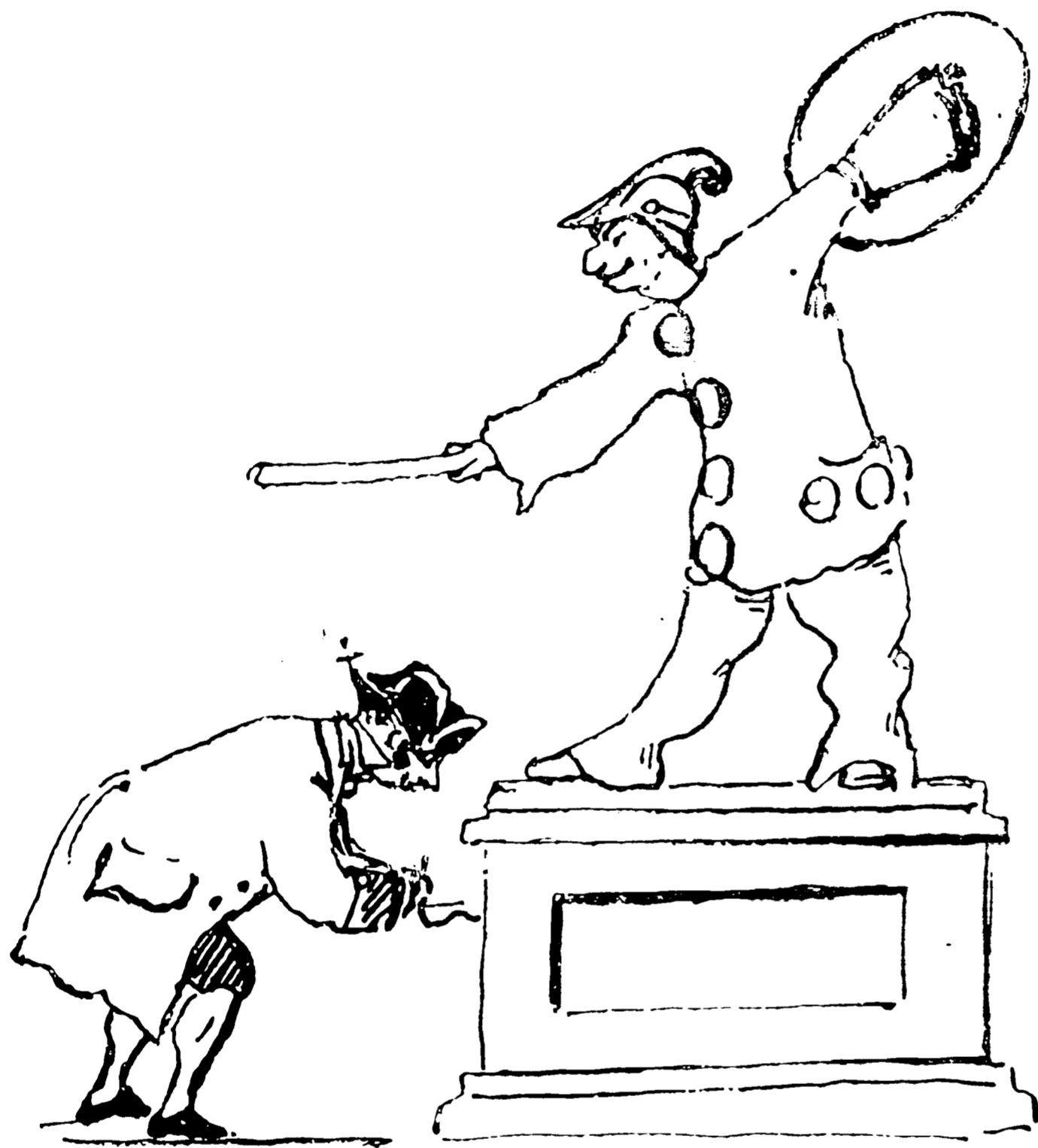

PANTOMIMEOPTRIN

(Efter Haandtegning af Korpslæge C. A. Hagen)

formes de mimiske Optrin over et løst udarbejdet Program. Nu og da er det nødvendigt at indlægge en Replik i Pantomimen, der da enten udsiges med Ord eller vises i Transparent eller paa Plakater. Ligheden mellem Kunstkomedien og den italienske Pantomime bestaar endvidere deri, at de begge har faste, altid ens klædte Masker, hvis Karakter og indbyrdes Forhold en Gang for alle er bestemt. I Pantomimen er *Kassander* eller *Pantolon* Husherren og svarer til Holbergs *Jeronimus*, *Kolumbine* (*Leonora*) er Pan-

talons Datter eller Myndling og *Pjerrot* (Arv) er i Tjeneste hos ham. *Harlekin*, der mest minder om Henrik hos Holberg, er Kolumbines lykkelige Elsker, og deres Forening er det, som Handlingen gaar ud paa. Ligeledes optræder, navnlig senere, en

PJERROT SOM STATUE
(Efter Haandtegning af C. A. Hagen)

Laps og uheldig Frier, *Petitmaitre*, og endelig til-sættes der i Pantomimen Troldmænd, Medici og Djævle efter Behov. Af disse almindeligst forekom-mende Karakterer, der for største Delen stammer fra *Commedia dell'arte* og genfindes som Lystspil-figurer hos Molière og Holberg, er Pantalón og Harlekin de oprindeligste. Pantalón, som i Kunstkome-

dien optræder i en venetiansk Købmands Lignelse med rød Slobrok (zimarra), viste sig paa Morskabs-teatret i ældre borgerlig Dragt, dog synes han endnu ved 1820 at have baaret rød Maske og Fip-skæg. Harlekin er sort i Ansigtet og med spraglede

PETITMAÎTRE

(Efter Haandtegning af C. A. Hagen)

Klæder; i Stedet for Kaarde bærer han en Briks, der undertiden faar Trolddomskraft, og saaledes optraadte han ogsaa i den Casortiske Pantomime. Pjerrotfiguren er yngre end disse to; den er opstaaet i Slutningen af det syttende Aarhundrede, men har meget tilfælles med Maskekomediens gamle Tjenerfigur Pedrolino. Iøvrigt kender enhver Dansk af Selvsyn den italienske Pantomime, der endnu lever midt iblandt os.

Af de vedføjede Afbildninger tilhører tre en senere Tid, men stammer fra et Medlem af Pricefamilien.

Naar man herhjemme kalder Pantomimen den Casortiske, betyder det kun, at disse stilægte Harlekinader bragtes til Danmark af det italienske Selskab, og at Giuseppe Casorti befæstede deres Position i Landet; intet andet Sted skal den italienske Pantomime være bevaret i en saa oprindelig Skikkelse, skønt Udførelsen paa Tivoli efter afdøde Carl Prices Udsagn nu kun fjernt minder om, hvad der i sin Tid fremførtes paa Morskabsteatret. Derimod er der ingen Vished for, at *Giuseppe* Casorti selv har tilrettelagt dem, og givet er det, at Sujetterne ikke er hans egen Opfindelse. Ideer og Motiver genfindes i „Théâtre italien“, hvor den fransk-italienske Harlekinsfremstiller Evarista Gherardi († 1700) har samlet de Maskekomedier, som hans Trup opførte paa sit faste Teater i Paris, og samtidig har han udfyldt de oprindelige Kanevas med en fortløbende Dialog. Om Casorti just har benyttet den trykte Bog, tør ikke siges; de forekommende Situationer kan have været almindelig anvendt af de italienske Trupper. Det ligger iøvrigt i Kunstkomediens og Pantomimens hele Natur med dens faste Masker og løst sammenknyttede Tema, at Enkelthederne uden større Vanskelighed lader sig sammenarbejde under nye Former. Hvad angaar de ni Pantomimer, som det italienske Selskab i Begyndelsen af Aarhundredet bragte med sig (se Side 39 f.), og som i langt højere Grad end de senere vandt Indgang hos Publikum, saa er det

muligt, at Arrangementet for nogles Vedkommende skyldes Giuseppe Casorti, men sikkert er det ikke. Den norske Forfatterinde C. B. Dunker (1780-1866), der interesserede sig meget for Teaterforhold og lærte Pantomimerne at kende under det italienske Selskabs Ophold i Kristiania,*) fortæller, at „Harlekin sin Herres Hustyv“, „Harlekin Statue“ og „Harlekin Skelet“ saavel som flere andre skyldes Casorti. Men hvilken Casorti det var, angives ikke. Bearbejdelsen af Pantomimerne tør her med lige stor Ret tilskrives Pasqual Casorti, Italienertruppens Overhoved, som Sønnen Giuseppe. Iøvrigt knyttes Navnet Casorti ikke til disse oprindelige Pantomimer i Datiden, men vel senere, da det havde faaet god Klang i Hovedstadens Publikum.

Derimod findes nedenfor opregnet en halv Snes Pantomimer, der alle er fremførte paa et Tidspunkt, da der ikke kan være Tale om nogen anden Casorti end Giuseppe. Listen kan muligvis suppleres. Af disse holdt „Hjortejagten, eller: Harlekin Informator“ sig langt ned i Tiden jævnsides med adskillige af de ni. Enkelte af dem er dog næppe meget forskellige fra et Par af de gamle, og Harlekinadens Ejendommelighed er i andre helt eller delvis fraveget. Saaledes holder „Don Juan“ sig nogenlunde til Lorenzo da Pontes Operatekst, blot i stærkt forkortet Form og med nogle Afvigelser hist og her. Zerlina (der i Pantomimen hedder Rosalba) drukner

*) I Norge opførte Selskabet yderligere et Par Pantomimer, der dog muligvis overvejende har været Balletdivertissementer. Disse synes ikke at være givet her, medens flere af de ni fra Hofteatret er opført i Kristiania.

sig, og i Gæstebudsscenen er der indlagt en spansk Bolero med Akkompagnement af Kastagnetter og en fransk Arie. Don Juans Tjener Leporello er bleven til Pulcinella (spillet af Casorti), der gør adskilligt flere Løjer, og Handlingen er desaarsag henlagt til Neapel i Stedet for Sevilla; af Maskefigurer forekommer ellers ingen. — I „Olympen“ er vi endnu fjernere fra den italienske Pantomime. Her er benyttet Sagnet om Amor, der flyver den døende Psyke til Hjælp. Venus stiger ned i lyse Skyer og hæver dem begge op til Olympen. Skyerne, der nu dækker Scenen, fordeler sig og Tilskuerne ser Olympen med Jupiter og alle Guderne; derpaa kommer Venus op fra Jorden med de to elskende, som forenes for Jupiters Trone. At Cocchi har haft den væsentligste Andel i denne Pantomime, der ligesom „Don Juan“ udtrykkelig tillægges Casorti, er utvivlsomt. Iøvrigt fremtrylledes der i „Olympen“ med smaa Midler et Sceneri af fortræffelig Virkning, og Pantomimen nød den Ære at blive anmeldt af Prof. L. Kruse i hans Tidsskrift „Theatret“. Ogsaa Militærpantomimerne, der lagde an paa den rent ydre Effekt, synes repræsenteret blandt de her omhandlede.

Allerede Samtiden var klar over, at største Parten af Pantomimernes Indhold ikke var originalt, at baade Casortis for en Del var tilskaaret over ældre italienske Forbilleder og at de, der senere fremkom paa Morskabsteatret, ofte var et Kompositum af Motiver og Situationer, laante fra de Casortiske. Morskabsteatret

maatte imidlertid stadig have nye Pantomimer, thi den lille Samling af de oprindelige blev hurtigt gennemspillet. Hvert Aar begyndte man forfra med det gamle Repertoire, og først efter at dette var frisket op, kom Nyhederne. Da Casorti faldt fra, maatte Pettolettierne og Kuhn, allerede fra Begyndelsen af Tyverne, jævnlig finde paa nye Omstillinger af det ældre Materiale eller stoppe andre Æmner ind i de gamle Rammer; undertiden gik man dog bort fra de faste Masker, men jo længer man kom væk fra den italienske Oprindelighed, jo svagere synes Pantomimerne at være blevne. Et virkelig morsomt Paafund kom dog frem i „De forstilte Krøblinger, eller: Pjerrot og hans Familie“, der første Gang opførtes den 31. Juli 1823. Det er altsaa ikke rigtigt, naar Davidsen fortæller, at den komponeredes i det Øjemed at danne en Ramme om Fyrrernes opvoksende Price-slægt, thi denne havde endnu ikke set Dagens Lys, da Pantomimen fremkom. Langt senere angives den at være af Casorti. —

I England havde Harlekinaden udviklet sig paa en saadan Maade, at den stærkt afveg fra den italienske. Ogsaa den engelske Pantomimegenre fik det danske Publikum, som det senere skal ses, rig Lejlighed til at stifte Bekendtskab med. De herhjemme opførte Pantomimer af denne Art skyldte (ligesom de Casortiske) for en væsentlig Del ældre Originaler deres Indhold, og i den bekendteste af dem, „Guld-nøglen, eller: Trylleriets Magt“, fandtes Motiver baade fra „Harlekin Skelet“ og „Pjerrot Bombar-

deer“ — formodentlig fordi den var bygget over de samme Forbilleder.

Pantomimer, som antagelig skyldes Giuseppe Casorti.

(Med Angivelse af Tidspunktet for den første Opførelse.)

Paa Hofteatret:

Marts 1803: Pjerrot Barnepige, eller: Harlekin Barber efter Moden.

Paa Hanne Kuhns Sommerteater:

Oktbr. 1812: Harlekin Formand for Tærskerne, beskyttet ved den triumferende Amor, Trylle-Pant. i 2 Akter („hvori den Scene med Pjerrots lille Barn fremstilles“).

April 1813: Harlekin, som bestjæler sin Herre, eller: Det fortryllede Træ (samme som: Harlekin sin Herres Hustyv?).

Maj 1814: Harlekin som Edelmand for et Øjeblik, eller: Den forheksede Maler.

Juli 1816: Hjortejagten, eller: Harlekin Informator, komisk Pant. i 2 Akter.

Paa Morskabsteatret:

Aug. 1817: Harlekens Grav, eller: Det fortryllede (magiske) Spejl, Pant. i 2 Akter (samme som: Le Musoleo d'Arlequin?).

Oktbr. 1817: De fire Troldkvinder i Uenighed, eller: Harlekin som engelsk Dogge af Forliebelse, Pant. i 2 Akter.

Aug. 1818: Don Juan, eller: Sten-Gæstebudet, Pant. i 2 Akter med Maskineri, uddraget af den italienske Original af Casorti, med 9 Dekorationer, Musikken af C. Pettoletti, Finalen af Gluck.

Novbr. 1818: Den befriede Psyke, eller: Olympen, Pant. af Casorti, Musikken af Pettoletti, Dekorationer og Grupper af Cocchi.

- Aug. 1819: Tryllegrotten, eller: Rytteriet til Fods, som forfølger Harlekin, af Casorti, Musikken af Pettoletti.
- Sept. 1819: Den fra Krigen tilbagekomne Søn, eller: Røveroptøget, Musikken af Carlo Pettoletti.
- [Juli 1823: De forstilte Krøblinger, eller: Pjerrot og hans Familie, komisk Pant. i 1 Akt.]

Vi vender atter tilbage til Morskabsteatret i Aarene efter 1820. — Tilskuerne samledes sædvanligvis i god Tid paa Pladsen foran Teatret og fordrev Ventetiden med at se indenfor i Konditorbutikken. Naar Klokken ringede, begyndte Forestillingen:

Klokken nu lyder,
Ja det betyder,
At vi skal se det herlige Spil.

Og saa strømmede Folk ind i Teatret. Ogsaa i Mellemakten opholdt man sig paa Forpladsen. Undertiden var Publikum ret nærgaaende mod Selskabet, og havde for Vane under Forestillingerne at aflægge Kunstnerne Besøg mellem Kulisserne. Til at begynde med bad man sig lempelig forskaänet for disse Visitter og holdt Tilgangen til Scenen lukket, men da det ikke hjalp, underrettede man høfligst Publikum om ikke at tage det ilde op, at man viste disse altfor stærkt interesserede Vintervejen. Efter som Selskabets Anseelse steg, kastede man særlig sin Kærlighed paa de mere fornemme Dele af Publikum. Man ser paa foranstaaende Stik af Morskabsteatret to Stakitporte. De var indrettede, for at de Herskaber, der ankom til Vogns, kunde køre op for Teatret, ind ad den ene og ud ad den anden. Fra

Tilskuerne paa første Plads var der jævnlig indløbet Klager over Uordener og Støj paa Galleriet. Mellem Parterre og Galleri var der nemlig et højt Brystværn, og Børn, der anbragtes bag dette, kunde ikke se Forestillingen uden at krybe op, ligesom Ungdommen paa andre Maader lavede Spektakler, der foruroligede det øvrige Publikum. Selskabet fandt derfor paa at sætte Prisen for Galleribilletter i Vejret for at formindske Tilgangen, men da Spektaklerne blev ved, sløjfede man helt Galleriet og indvandt derved Rum til en Udvidelse af første Plads. Dette skete i Foraaret 1823, og der vaagedes siden over, at ingen uanstændig klædt Person fik tilstedt Adgang til anden Plads. Denne Plads kostede i 1844, umiddelbart før Teatret blev revet ned, 24 Sk., der altsaa var den ringeste Sum, man kunde nyde Morskabsteatrets Glæder for; første Pladsloge, der var det fineste, kostede fem Mark. Resten var Tremarks-Pladser.

I Efteraaret 1823 gjorde Selskabet atter en Runde i de danske Købstæder og fortsatte ned i Slesvig og Holsten; næste Foraar var man naaet til Hamborg, og Kuhn foretrak derfor at forfølge sin Succes og lade København hvile ud i 1824, for at Interessen for Selskabet kunde vokse sig stærk, til det kom igen. Morskabsteatret stod imidlertid ikke tomt, men det var en fremmed, en „Professor v. Linsky“, der dette Aar svang Sceptret over Stadens populære Forlystelsessted. *Louis Linsky* og hans Søn viste der et *malerisk mekanisk Teater*, som oven i Købet skulde være Hovedstadens Publikum fordelagtig bekendt fra

en fjern Periode; det skulde nemlig være det samme, hvormed to Franskmænd Pierre og Gabrielle allerede i 1795 havde gjort stor Lykke i København. Linskys Teater var temmelig stort, og han bad udtrykkelig Publikum om ikke at forveksle hans Forestillinger med de sædvanlige optiske Fremvisninger. Hans Teater var en Art Kombination af Maleri og Mekanik, og præsterede navnlig Udsigter over europæiske Storbyer og Landskaber, Krigsbegivenheder o. lign.; han forsmaaede heller ikke Temaet Napoleon, der i Datiden ved alle den Slags Forestillinger havde en uhyre Tiltrækning. Mellem Akterne gav Sønnen, „Fysikeren v. Linsky junr.“, Behændighedskunster og Tryllerier.

Den gamle Linsky gjorde lige saa mægtig Lykke med sit Teater hos Publikum i Almindelighed, som Fysikeren gjorde det hos Damerne i Særdeleshed — først ved Juletider fandt man Tidspunktet modent til at slutte af og lukke Teatret. Ved de sidste Forestillinger vistes en Illusion fra Frederiksberg Have med Udsigt over Slottet og Kanalerne. Folk spadserede rundt i Gangene, Svanerne brystede sig paa Vandet, og Sjette Frederik sad til Rors i Baaden, omgivet af sin høje Familie og med et talrigt Følge, lige saa grangiveligt som man saa det i Virkeligheden en Sommersøndags Eftermiddag; Linsky garanterede for, at Tilskuerne meget let vilde genkende Hans Majestæt ved „den udmærkede Lighed“. Om dette nationale Illusionsmaleri blot var et Udslag af Foreviserens Forretningssans, eller det skulde tilkendegive

hans Tilfredshed over at have faaet en dansk Svi-
gerdatter, faar staa hen. Men sikkert er det, at Sønnen,
der ogsaa hed Louis, forinden han forlod Staden,
hjemførte en københavnsk attenaarig Borgerjomfru
som sin Brud. Hun var Steddatter af Kommerceraad
A. G. Lund paa Vesterbro, og Brylluppet stod i Marts
1825 i Huset hos den frederiksbergske Sognepræst.
Læsere med Tilbøjelighed for Romantik vil kunne
slaa efter hos Davidsen og se, hvorledes hun trods
Forældrenes Modstand slap ud gennem et Vindue i
sit Værelse for Dagen efter til deres store Sorg at
lade sig vie til sin udkaarne; faa Aar senere blev
hun dræbt ved et Vaadeskud, hvad der tog saa stærkt
paa den dybtsørgende Ægtemand, at han kort efter
gik i Graven. — Paalideligheden i denne Beretning
er en Sag for sig. Forældrene var i hvert Fald ikke
mere standhaftige i deres Modstand, end at Bru-
deparret paa Vielsesdagen kunde møde med deres
Samtykke, og at Brudens Stedfader sammen med
gamle Giuseppe Casorti kunde agere Forlover.

Efter dette Interregnum tog det Kuhnske Selskab
atter sin Skueplads i Besiddelse og indledede Kam-
pagnen i April Maaned 1825 med „Harlekin meka-
nisk Statue“ og „Pjerrot og hans Familie“. Det var
i den senere Tid bleven almindeligt, at man paa en
og samme Aften gav to Pantomimer, hvor da en af
de ældre gik først, den nyere til Slutning. Selskabet
havde fra sin Kunstrejse hjembragt Nyheder paa det
artistiske Omraade, der i høj Grad tiltalte det hjem-
lige Publikum, bl. a. den saakaldte *røde Flamme*,

der nylig var opfunden i England og skulde have en engelsk Mimiker, *Joseph L. Lewin*, til Ophavsmand. I Slutningstableauet af „Moskovs Brand, eller: Napoleons Retirade fra Rusland“, en stor Militærpantomime med Marscher, Fægtninger og Nationaldanse, der fremkom i Maj 1825, saa man første Gang anvendt denne fra Tivolipantomimerne bekendte bengalske Belysning. Det var dog foreløbig kun i saadanne Pantomimer, hvor Effekten passede, at den bragtes til Anvendelse. Blandt de andre nye Pantomimer, der fremkom i 1825-26, var ogsaa „Guld-nøglen, eller: Trylleriets Magt“, hvis Titel og Motiv var laant fra den nævnte engelske Mimikers Pantomime af samme Navn; det er derfor rimeligt, at Selskabet paa sin sidste Rejse har haft Lejlighed til at komme i Forbindelse med denne Mand, der tillige med sine Døtre siden kom til at spille saa indgribende en Rolle i det københavnske Forlystelsesliv.

Morskabsteatrets Sæson 1825 var rig paa Indhold, ikke alene nyt Stof, men ogsaa nye Artister. Den lille seksaarige *Jomfru Josephine Winther*, en Datter af Fr. Winther i hans andet Ægteskab med Barbara d'Amore, viste sig dette Aar første Gang paa Linen og vandt straks alles Hjerter. Et andet nyt Medlem af Selskabet var *Philip Ledet*, der for første Gang i Oktober 1825 dansede en „Pas de Telegraphe“ i den Kuhnske Pantomime „Pjerrot og Harlekin paa Rejse, eller: Den forstyrrede Maskerade“. Ledet, der var kommet her til Byen med et Stockholmsk Danserselskab, optraadte i 1819 paa det kgl. Teater

og var, som Overskou siger, en god lavkomisk Danser, der gjorde sine Løjer med Smag. — For første Gang siden gamle James Prices Dage, lod det sig gøre i 1825-26 uden Afbrydelse at spille fra det ene Aar over i det andet, uden noget Vinterophold; vel spillede der i den barske Vintertid ikke saa hyppigt, men der blev dog jævnlig givet Forestilling en Gang om Ugen. Og ikke blot dette Aar, men ogsaa det følgende, saaledes at der uafbrudt, Vinter og Sommer, gaves Forestillinger paa Morskabsteatret fra April 1825 til Novbr. 1827. I Sommeren 1826 blev Konkurrencen skrap, idet *Brødrene Foureaux* med deres Beriderselskab, der var et af Datidens bedste, aflagde deres første Besøg i den danske Hovedstad, hvor de ogsaa siden søgte hen, og i lange Tider bevarede i venligt Minde. I Juli 1826 opslog Brødrene deres Circus gymnasticus paa en Reberbane paa Vesterbro Nr. 67; Selskabet talte 26 Personer (hvori blandt den bekendte *Mancini*) og havde 37 afrettede Heste; der opførtes pragtfulde Pantomimer, bl. a. „Fra Diavolo“, og præsteredes tillige paa Linedansens Omraade fortræffelige Ting. Det Kuhnske Selskab havde nogen Tid i Forvejen fremført en tredobbelt Linedans, hvor Carl, James og Isabella Price dansede Pas de trois paa tre parallelle Liner; dette Kunststykke vistes ogsaa hos Foureaux, der paastod selv at have opfundet det og præsenteret det første Gang for det parisiske Publikum. I det hele var det Kuhnske Selskab i den nærmeste Tid efter Casortis Afgang ikke synderlig originalt, men røvede Ideerne

til nye Kunststykker, hvor det kunde komme afsted dermed.

En anden Kunstmager, der paa dette Tidspunkt interesserede København, var „Indianeren“ *Mooty Madua Samme* fra Madras, der gav et „indiensk Akademi“ til Bedste, med Stokkemarsch, Knivkunster o. lign.; det er denne „Indianer“, der sigtes til i Arnesens „Intriguen ved Moerskabsteatret“. Denne indiske Fakir optraadte i 1826 først paa Morskabsteatret, men fik siden Hofteatret overladt til tre Forestillinger; han medførte som Impresario en *André Magni*, som vi senere vil komme til at stifte nærmere Bekendtskab med. Inderen kom Aaret efter til Stockholm, hvor han døbttes og indgik Ægteskab med en svensk Pige. — For at udfylde det Hul, han havde efterladt i Morskabsteatrets Repertoire, knyttede Selskabet til sig den saakaldte Tyrolerherkules *Carl Rappo* fra Innsbruch, der ogsaa siden vandt Lavrbær baade i Udlandet og herhjemme. Den danske Hovedstad synes i det nittende Aarhundredes første Halvdel at have været et sandt Eldorado for mere fremragende, fremmede Artister og at have øvet samme Tiltrækning paa dem, som de selv gjorde paa det københavnske Publikum; atter og atter vendte de tilbage. Rappo efterlignede med Færdighed Inderen, og ligesom denne jonglerede han med store Jernkugler.

Efter Casortis Død fulgte Mad. Kuhn snart denne sin gamle Medarbejder til bedre Egne. I Begyndelsen af 1825 begyndte Hanne Kuhn at skrante og

den 15. August 1826 døde hun i sit 55. Aar. Den stræbsomme og stille Kone var almindelig agtet og afholdt. Morskabsteatret, som i hende — sammen med Casorti — havde haft en energisk Ledelse, der med fast Haand holdt sammen paa Selskabets uensartede og varmbloedige Elementer, begyndte nu kendelig at indtræde i Splittelsens og Ufordragelighedens Tegn. Frantz Kuhn var, efter hvad man mindes i Pricefamilien, en retsindig og godlidende Mand, men en haard Hund paa visse Omraader. Saaledes fortælles det, at han, naar de unge Pricer ved Prøverne skulde opøves i at slaa en fortløbende Række Saltomortaler, lagde en rund Stok paa Gulvet, for at de kunde følge den lige Linje; var de blot en eneste Gang kommet til at røre Stokken, naar de med Hænderne satte af paa Gulvet, vilde den være rullet ud, og de unge Artister ufravigelig have brækket Armen. Dog — saadan var vel Livet i disse Kredse. Som Selskabets Leder synes Kuhn imidlertid ikke at have været den rette Mand. Allerede i Slutningen af 1826 var det Pettolettiernes Hensigt at trække sig ud af Selskabet, og Aaret efter skete det afgørende Brud.

Den 1. August 1827 opsagdes Interessentskabskontrakten mellem den Kuhn-Priceske Familie paa den ene Side og Familierne Pettoletti og Winther paa den anden; Pettolettierne trak deres Andele ud af Foretagendet, og den mest fremragende af dem, Philippo, nedsatte sig Aaret efter paa Nørrebro som Teaterentreprenør og Konkurrent til Kuhn. Største

Parten af Selskabets andre Bestanddele sluttede sig paany sammen, og da der under de forhaandenværende Omstændigheder ikke var nogen Udsigt til med Held at kunne producere sig her i Staden, fik Kuhn i Efteraaret 1827 udvirket en Bevilling til i seks Maaneder at give Forestillinger i samtlige Købstæder i Danmark. Selskabets Rejseliv, der havde været standset for en kort Stund, fortsattes atter. Man holdt til i Jylland, og fra Begyndelsen af det følgende Aar til hen mod Slutningen af Marts spillede der paa Teatret i Aalborg til almindelig Tilfredshed. Direktionen for det dramatiske Selskab i denne By anbefalede ved Afrejsen Kuhn — „dette dannede Selskab“ — til enhver Velvilje. Ved Bevillingens Udløb var Teatret paa Vesterbro, der efter Pettolettis Opbrud var raseret for Dekorationer og andet lignende nødvendigt Tilbehør, endnu ikke bragt i brugbar Stand, og først hen i August Maaned, da den gode Tid allerede var forbi, var atter alting bragt i saadan Orden, at der kunde være Tale om en Genaabning. Det var Meningen, at *Lehmans Menageri*, der siden blev en af Stadens Seværdigheder, skulde have været fremvist for det københavnske Publikum paa Morskabsteatret allerede da, men det skete ikke. Menageriet bestod baade af firføddede Dyr, Fugle og Amfibier, men da det husede vilde Rovdyr, mente Magistraten at burde sætte sig imod Fremvisningen af Frygt for den Fare, der var forbunden dermed; senere blev disse Dyr udskilte, og Forbudet hævet. Dette Menageri havde sin ejendom-

melige Historie, der er lang og indviklet, men ikke uden en vis Interesse.

I de første Aartier af Aarhundredet sad i Paris en *Jean Julien Dennebecq* med sin meget unge Hustru. Manden var Gibser, og Ægteparrets Kaar var smaa, saa Konen maatte lægge sig efter Jordemoderkunsten, for at de kunde opholde Livet. De fandt da paa, sammen med Mandens Broder, at forfærdige et Vokskabinet, som de solgte, og tjente en Del Penge. Siden havde Brødrene Dennebecq erhvervet sig et Metamorfoseteater, som de foreviste i Jægersborg Dyrehave 1820; og efter Kildetidens Udløb gjorde det stor Lykke paa Vesterbro. Konen var imidlertid ikke her i Byen den Gang, men opererede paa egen Haand i Rusland med Forevisning af et Menageri. Paa dette Tidspunkt synes Forholdet mellem Ægtefællerne at have været godt, men senere, da hun fik Nys om, at hendes Mand samlevede med en af deres forhenværende Tjenestepiger, slog hun Haanden af ham, krævede Skilsmisse og nægtede at udlevere ham Menageriet, saaledes som han forlangte. I Begyndelsen af Tyverne kom Familien Lehmann til Rusland, traf der 1823 Catharine Dennebecq, og mellem hende og Andreas Lehmann opstod et intimt Forhold, der begunstigedes ved Rygtet om, at Dennebecq var død. Hun sluttede sig til Brødrene Lehmanns Linedanserselskab, og Menageriet, som hun og Andreas forestod, og som oprindelig ikke havde været synderlig righoldigt, udvidedes ved gentagne Køb af Dyr i London (som det synes for omtrent

1300 P. St.), saa det tilsidst opnaede ligefrem Navnkundighed. I lange Tider havde man ikke set saa vel forsynet et Menageri; det indeholdt endogsaa en Hvalros, et Dyr, der aldrig før skulde være set levende i Europa. I 1829, da Lehmann foreviste Menageriet baade paa Vesterbro og i Dyrehaven, var Mad. Dennebecq med ham, og gik almindeligvis for hans Kone; Manden var den Gang ikke her i Byen. — Imidlertid døde Mad. Dennebecq ret pludselig i St. Petersborg i Begyndelsen af 1831, og i Slutningen af Aaret kom Andreas Lehmann tilbage og averterede Menageriets Forevisning i København, men under Broderens Navn; straks efter indfandt Dennebecq sig, nedlagde Forbud mod hans Pas, indstævnede Brødrene og deres Moder for Gæsteretten, idet han paastod, at Menageriet var hans retmæssige Ejendom, og fordrede, at de skulde gøre ham Rede og Rigtighed for hans Hustrus Efterladenskaber. Der paafulgte nu en Retssag, der vakte overordentlig Opsigt, ikke mindst fordi Dennebecq lod forstaa, at Lehmann havde forgiven hans Kone for at blive Eneejer af Menageriet; at dette ikke var Tilfældet, synes dog godtgjort ved den foretagne legale Obduktion, men Lehmann havde Skinnet imod sig, da han 1832 havde købt en stor Gaard paa Kongens Nytorv. Som Vidner afhørtes under Sagens Gang saa godt som alle Kunstmagere og Gøglere i København, ligesom mange andre, der stod disse Folk nær. Fru Heibergs Forældre, Traktør C. H. Pätges og Hustru, der holdt Telt paa Bakken i Kil-

detiden, vidnede ogsaa i Sagen. Ved Gæsteretsdommen, der faldt 14. Jan. 1834, frikendtes Lehmann og hans Familie, og Dommen stadfæstedes ved Højesteret den 31. Maj 1837 efter en Procedure paa seks Dage. —

Da Morskabsteatret efter Adskillelsen fra den

ISABELLA WINTHER, f. PRICE, (som gammel Kone) med sin Datter

WILHELMINE; midt imellem hænger JOHAN FRED. WINTHER
(Efter Fotografi)

Pettolettiske Familie genaabnedes i August 1828, havde Selskabet følgende Sammensætning: Entreprenøren selv, Frantz Kuhn, Brødrene Carl, James og Adolph Price, samt Chr. Lehmann, der tillige — hans andre Færdigheder ufortalt — var en habil Maler, og i denne sidste Egenskab havde sørget for nye Dekorationer til Teatret; hertil kom Winther, der var bleven gift tredje Gang med Anna Isabella Price, og hans tvende

Børn Josephine og Carl. Endvidere Mad. Frechon, hvis Mand efter Casortis Død og Selskabets Opløsning forgæves havde søgt at komme ind ved den kgl. Ballet, og endelig Personalet af Mad. Roats Selskab, bl. a. den saakaldte lille Pariser. Mad. Roat omfattedes paa Grund af sin Ægtefælles sørgelige Endeligt med stor Medfølelse af alle Befolkningens Kredse. Omtrent fra det samme Tidspunkt (1829) nævnes *Mesorsky* (hvis rigtige Navn skal have været Petersen) som Trolldmand eller Trolldkvinde i Pantomimen. Denne hjemlige Artist, der stod ensom blandt alle de fremmede Fugle, var siden i mange Aar knyttet til Pricerne.

Til Forestillingerne paa Morskabsteatret var Tilløbet som sædvanlig stort, saa meget mere som det endnu ikke var lykkedes Pettoletti at faa sit nye Teater aabnet. Navnlig gjorde en ny Pantomime „Jocko, eller: den brasilianske Abe“ stor Lykke; den var arrangeret efter Taglionis Ballet af den allerede nævnte engelske Mimiker Joseph Lewin, der samme Aar var bleven knyttet til Nørrebro's Teater, men endnu ikke var kommen her til Byen. Paa Vesterbro spilledes den store Abe af James Price, der ellers i denne Tid gav Bajads' Karakter, og den mindre af Carl Winther. Af Lehmanns nye Dekorationer var navnlig en Forvandlingsdekoration, der anvendtes i denne Pantomime, fortræffelig; den fremstillede det Indre af et Skib, hvorefter hele Scenen forandredes til et Hav i Uvejrs mellem Klipper. Man saa en Baad med Mennesker arbejde sig frem gen-

nem Bølgerne og knuses; et lille Barn tumles om paa det oprørte Hav, og Aben styrter sig i Havet fra Klipperne og redder det. Ogsaa i denne Pantomime agerede Pjerrot.

Morskabsteatret fortsatte sine Forestillinger hele Efteraaret 1828 uden nogen Konkurrence fra det nye Nørrebros Teater; først i Begyndelsen af November blev man færdig til at begynde derude, og med Udgangen af samme Maaned afsluttede ogsaa det Kuhnske Selskab sine Forestillinger for denne Vinter. Den sidste Pantomime, der opførtes, var en af de ældste Casortiske, „Harlekin og Kolumbine som Slaver“, der nu som forhen i høj Grad morede Publikum, ikke mindst ved Winthers karakteristiske og lunefulde Pjerrotfigur.

I de følgende tre Aar var det en fast Regel, at det Kuhnske Selskab hvert Efteraar drog bort fra Danmark; Forholdet var jo det, at Selskabet i København ikke *kunde* spille paa Broen og ikke *maatte* i selve Byen. Men hver Sommer vendte det tilbage for at spille Komedie paa Morskabsteatret i Kirsebærtiden, som der staar i „Aprilsnarrene“. — I 1828 havde Kuhn allerede inden Teatrets Lukning sikret sig Bevilling til at give Forestillinger i Hertugdømmerne, og forinden Aarets Udløb havde Selskabet produceret sig i Flensborg, hvor det høstede udelt Anerkendelse. Turen gik dernæst til Rendsborg, Kiel og sluttede hen paa Foraaret i Slesvig By. I Kiel var Forestillingerne bleven afbrudt ved en Henstilling fra det akademiske Rektorat om ikke

at fortsætte ud over Tidspunktet for Sommerforelæsnningernes Begyndelse midt i Maj. — I Vinteren 1829-30 var det kun en Del af Selskabet, der drog af Sted, bl. a. Carl og James Price foruden C. Lehmann, hvorimod Kuhn og Adolph Price blev hjemme; Aaret efter, 1830-31, var ogsaa disse to med. Begge Gange gik Vejen over Danzig, hvor Selskabet i 1830 kontraherede med Direktionen for Stadens Teater og i nogen Tid gav Forestillinger i Forening med Skuespillerne, saaledes at der efter hver dramatisk Forestilling opførtes en Pantomime. Fra Danzig drog Selskabet til Rusland, der siden atter og atter blev Maalet for Pricefamiliens Rejse-liv. I St. Petersborg spillede der navnlig i to Terminer, som særlig var bestemt for saadanne Forlystelser, nemlig Karnevalstiden (Fastelavn) og den russiske Paaske. I Karnevalstiden var Kulden undertiden meget stærk, men til Trods herfor var der den livligste Folkevrimmel paa Isaakspladsen, der var fast Stæde for Karnevalslystigheden; fra Vinterpaladset langs med Admiralitetet laa en lang Række Fjæleboder, af hvilke navnlig den Lehmann-Priceske var Genstand for Opmærksomhed; selv Czaren med sit hele Hof indfandt sig for at bivaane de fortræffeligt udførte Pantomimer og de kunstfulde „Gambader“, der præsteredes paa Linen. Forestillingerne begyndte om Middagen Kl. 1, og det kunde ske, at man paa een og samme Dag gav indtil ni Forestillinger. Af Pantomimer gik navnlig „Guldnøglen“. —

I Foraarstiden pyntedes og pudsedes der i Køben-

havn paa Morskabsteatret, for at det kunde danne en værdig Ramme om Selskabets Kunstfærdigheder, naar det atter indfandt sig. I 1829 fik Scenen saaledes ny Dekoration og blev gjort et Par Kulisser dybere, medens Tilskuerpladsen blev malet og dekoreret. Det var dog kun Vandfarve, og Folk maatte passe paa deres pæne Søndagstøj, der desuden stod Fare for at lide Overlast af Konditordrengene, som i deres Ubehændighed spildte flydende Varer og søde Sager ud derover. De arme Drengene maatte ogsaa udvise stor Paapasselighed for ikke at falde over Publikum, der navnlig paa anden Plads stod pakket som Sild i en Tønde og næppe kunde drage Aande; thi der var jævnlig solgt alt for mange Billetter, og man maatte som sagt tage sig i Agt for at komme i for nær Berøring med Væggene, der smittede af. Det var derfor en velkommen Foranstaltning, at Morskabsteatret i Foraaret 1830 undergik saadanne Forandringer og Udvidelser, at der blev bekvem Plads til 600 Tilskuere.

I Sommertiden, naar Selskabet atter vendte tilbage, hilstes det med overstrømmende Venlighed; dette „yndede Selskab, som i en Række af Aar har glædet Københavnerne“, skrev Dagen i Juli 1829, umiddelbart efter at Teatret var aabnet. Hjemkomsten fejredes som Regel ved et Par af de mest uopslidelige gamle Glanspantomimer, hvori Winther lagde nye Laurbær til de allerede vundne.

Dette Treaar indtager en fremskudt Plads i Priernes og Morskabsteatrets Historie, og navnlig den

23. Aug. 1829, da *Jomfruerne Lewin* holdt deres Indtog paa Vesterbro, staar som en Mærkedag. Joseph Lewins tre Døtre, *Rosa, Flora* og *Elisa*, var sammen med Faderen bleven engageret til Nørrebros Teater, men da Lewin kom paa Kant med Pettoletti, indtraadte han i det Kuhnske Selskab og trak samtidig sine Døtre bort fra Pettolettis Teater, hvor de havde henrevet Publikum til Begejstring over deres skønne Dans og gratiøse Fremtræden. Bifaldet fra Nørrebro fulgte de tre feterede Jomfruer ud paa Morskabsteatret. Uagtet det slette Vejr paa Debutaftenen blev første Plads og Loger straks ved Indgangens Aabning udsolgte, og mange maatte vende tilbage uden at kunne komme ind.

Sammen med Lewin vandt en Del af hans engelske Pantomimer Indgang paa Morskabsteatret, saaledes „Den gyldne Drøm, eller: Kassander den gerige“ (fremkommet Aug. 1829) og „Ildkongen, eller: Guld- og Sølv-Pilen“ (Maj 1830); navnlig den sidste var karakteristisk for Genren med dens mange indlagte Forvandlinger og Rigdom paa ydre Effektmidler. Ligesom i mange andre engelske Pantomimer var Ekspositionsscenerne tydeliggjorte ved enkelte Replikker; her havde Ildkongen, Sultanen og Sølvpilens Fe hver sine Verslinjer at fremsige. Uheldigvis gav Feens Fremstillerinde sin Replik med saamegen Svulst og travesterende Højtidelighed, at Publikum brast i Latter. I samme Pantomime optraadte tvende Pjerrots og tillige Marionetter, saaden blev nærmest en Karrikatur af den italienske.

De Lewinske Pantomimer, hvori Arrangøren selv, den Tid han var ved Teatret, jævnlig spillede Harlekin, holdt sig imidlertid for de flestes Vedkommende paa Repertoiret sammen med de gamle. Men fortrænge disse kunde de nye paa ingen Maade; de Casortiske Pantomimer blev ikke lagt paa Hyl- den, tvertimod hørte „Harlekin Skelet“ og „Harlekin Kukkenbager“ til Morskabsteatrets bedste Forestil- linger. Det viste sig atter og atter, at de gamle Pan- tomimer havde en magisk Tryllekraft over Publikum, og paa Festaftenerne var det som oftest dem, der blev taget frem. Rosa eller Flora agerede da Kolumbine.

Værd at lægge Mærke til er ogsaa Lewins Ballet- Pantomime „Skovpigen, eller: Den vilde Pige“, der første Gang stod paa Programmet til en Benefice for de tre Søstre i Septbr. 1829. Hovedpartiet var tildelt Rosa, og navnlig i en Scene, som Lewin havde indlagt, vistnok efter Taglionis Mønster, udfoldede hun sin talentfulde Mimik foran Spejlet, hvor hun dansede for sit eget Billede. Langt senere anvendte Bournonville det samme Motiv i sit lille Diver- tissement La Ventana, der var skrevet til en af de Priceske Forestillinger i Halvtredserne, men siden vandt Indgang i det kgl. Teaters Repertoire. Gulv- dansen kom i det hele fra nu af til at spille en sideordnet Rolle med Pantomimen, medens Line- dansen dog endnu røgtes med stor Fuldkommen- hed af Winthers Børn, Carl og Josephine. Mellem to Pantomimer indlagdes ofte et Dansedivertissement, og af saadanne vandt især en engelsk Matrosdans,

der karakteristisk og tillige yndefuldt gaves af Jomfruerne Lewin, en stor Popularitet; navnlig Rosa vandt siden manges Hjerter ved sin kække Udførelse af den. — Senere vil der under Omtalen af Nørre-

ROSA PRICE, f. LEWIN, DANSER ENGELSK MATROSDANS
(Efter en Tegning af Carl Plötz, 1840)

bro's Teater blive Anledning til at komme tilbage til de tre Søstres første Optræden i København, før de kom til Morskabsteatret, ligesom til den gamle Lewin og den engelske Pantomimegenre overhovedet.

I disse Aaringer var Prinserne og Kongehusets andre Medlemmer, ikke mindst Christian Frederik,

jævnlig Gæster i Teatret. Loyaliteten trivedes frodigt inden for det lille Morskabsteater og satte stadig skønne Blomster paa Hoffets Fødsels- og Mindedage. Da Prins Ferdinand i 1829 formæledes med Prinsesse Caroline, var der de dejligste Fyrværksstykker med mange Kulører og Navnetræk i pragtfuld Ild. Ved en af de sidste Forestillinger i Efteraaret 1830 blev der i Anledning af Dronningens Fødselsdag af hele Publikum endog afsunget en af Kammerjunker F. Scholten til Melodi af Kong Kristian affattet Sang: „Beskærm vor Dronning, store Gud“, hvorefter hele Forsamlingen raabte Hurra. Poemet blev senere overleveret Efterverdenen gennem „Nyeste Morgenpost“.

Af Kunstnere, der ellers ikke hørte Morskabsteatret til, optraadte paa denne Tid ogsaa et Par. I Eftersommeren 1830 saaledes Prestidigitateuren *B. Bosco*, der gav fem Forestillinger og i høj Grad overvældede Københavnerne med sine Tryllekunster. Ved sin sidste Optræden affyrede han en Pistol ud over Publikum, og i samme Øjeblik dalede Mængder af hvide og kulørte Smaablade med hans „Taksigelse til det højtærede, kunstelskende Publikum“ ned over Tilskuerpladsen. Takken var paa Vers, og Stroferne havde et helt Oehlenschlägersk Tilsnit:

Om Nordens Tempe, Herthas Bøgelund,
Mig Sagnet hvisked' sært i mangan Stund;
Et Land, Naturen gav sin rige Gunst,
Et Folk, som trofast elsker Vid og Kunst!
Ved Eders Bifald vandt jeg, stolt og glad,
I Kunstens Krans et friskt og herligt Blad;
o. s. v.

Erindringen om Bosco, der aabenbart var en fænomenal Trolldmand, levede siden længe i Hovedstaden. — Det paafølgende Foraar, endnu før Pricerne var vendt hjem, gav Winther en Del Forestillinger sammen med Familien Ledet og Ægteparret *Dallot*, der havde været knyttet til Teatret paa Nørrebro, og da hele det Kuhnske Selskab i Juli 1831 var samlet, associerede det sig med *Brødrene Legat*. Derimod var Joseph Lewin ikke mere Medlem. I Efteraaret 1830 var Winther og hans Børn ikke fulgt med Pricerne til Rusland, men havde foretrukket Hertugdømmerne, hvor de havde givet Forestillinger sammen med Lewin; Turneen var afsluttet i Lybæk, og herfra var Winther taget hjem til København, medens Lewin ikke mere vendte tilbage. Han var bleven to Døtre fattigere, og hermed hang det saaledes sammen.

De tre Søstre Lewin var efterhaanden bleven Publikums erklærede Yndlinge, ikke alene ved deres talentfulde Mimik og lette jomfruelige Dans, men tillige ved deres moralske Vandel, der, som J. Davidsen bemærker, ingenlunde var et Særkende for den Verdens Kunstnerinder, hvortil de hørte. Det kan tilføjes, at den kgl. Ballets Damer herfra ikke dannede nogen Undtagelse. Omstændighederne formede sig nu saaledes, at Jomfruerne Lewin, der allerede for den københavnske Bevidsthed stod som Indbegrebet af Morskabsteatrets Idyl, yderligere befæstede deres Samhørighed med denne Scene; thi alt eftersom de erobrede Publikums Hjerter, tabte

ROSA PRICE, CA. 1865
(Efter Maleri af Albert Price)

Rosa og Flora deres egne til de to unge Pricer, James og Adolph, som de snart efter ægtede.

Om dette Dobbeltbryllup gik der siden mange romantiske Frasn i København. Paa en og samme Aften skulde begge Parrene, trods Faderens Modstand, i al Hemmelighed være blevet viede hos Traktør Braun ved Siden af Morskabsteatret; det fortælles ogsaa, at begge Søstre, der tilhørte den mosaiske Tro — hvad Faderen dog ikke gerne vilde vedgaa — døbtes paa den ene Søndag, konfirmeredes paa den næste og endelig viedes paa den tredje. Dette stemmer imidlertid ikke helt med Kendsgerningerne. Lewins tre Døtre døbtes samtidig den 3. Oktbr. 1830, men konfirmeredes ikke. Rosa og James holdt derefter Bryllup den 10. Oktbr., Flora og Adolph først senere (27. Oktbr.). At den gamle Lewin var imod Partiernes, er derimod rigtigt nok; han nægtede i begge Tilfælde at give sit Samtykke, men Protesten forkastedes af Magistraten. Fra Lewins Side var det en ren Finansbetragtning, der gjorde sig gældende, thi med Savnet af Døtrene maatte hans Forestillinger tabe i Tiltrækning. Rosa og James blev dog viede, uden at Faderen gjorde yderligere Vanskeligheder, og de tog Bolig i det lille Hus, der laa bagved Teatret ud mod Gl. Kongevej. Flora og Adolph maatte derimod gribe til List, da den gamle ikke under nogen Omstændighed vilde af med sin anden Datter, der ubetinget bar Prisen som den smukkeste. Efter en Overlevering i Familien bar de to sig da ad paa den Maade, at de benyttede en for-

FLORA PRICE, 1862
(Efter Fotografi)

udset Situation, da Faderen i Slutningen af en Pantomime skulde gaa til Vejrs i Soffitterne paa en dertil indrettet Maskine; efter een Beretning skete det ved Forestillingens Slutning, efter en anden var det under en Prøve. Gamle Lewin blev hejset op, men fik ganske rolig Lov til at hænge, indtil Parret var kommet ud af en Bagdør, ned i James Prices Lejlighed, hvor den reformerte Præst, Pastor C. Hamburger, stod parat. Faderen, der rasede oppe under Loftet, blev først hisset ned, da Floras Giftermaal var en fuldbyrdet Kendsgerning; Præsten var en jovial og gemytlig Mand, der nok kan antages at have gouteret denne lidt ejendommelige Bryllupsfærd. De to Søstre blev siden Stammødre til den bekendte danske Teaterslægt Price.

I Oktober 1831 havde det Kuhn-Priceske Selskab atter forladt København og sat Kursen mod Rusland. Denne Gang trak det længe ud med Tilbagekomsten, og Begivenhederne inden for Truppen var under Opholdet i det fjerne Land af gennemgribende Betydning for Pricerne og deres Kunstfæller. Familien Winther var fulgt med, hvorimod Lewin var og blev borte; kort efter fik han i Tyskland dannet et Pantomimeselskab, og gav bl. a. „Guldnøglen“ i Weimar 1832. Efter Lewins Død opholdt Enken sig en Tid i København; hun døde i Treserne. Elisa blev gift i Koburg med en Hofkok ved Navn Noblin. — I Begyndelsen af 1832 spillede Selskabet paa forskellige Teatre i St. Petersborg, men mistede her sin dygtige Pjerrot, Winther, der døde af Blodstyre-

ning, og Adolph Price overtog fra nu af Fremstillingen af denne Karakter. Andre Uheld stødte til. James Price forvred Foden og Harlekins Rolle maatte udføres af Flora Price. Kuhn faldt endelig i en svær Sygdom og i Januar eller Februar 1832 døde han i St. Petersborg.

I København laa Morskabsteatret ubenyttet hen, indtil Skifteretten efter Kuhns Død fik det under Hænder. I Sommeren 1832 udlejedes Teaterbygningen til en Mekanikus *Mayrhofer*, der her producerede sit Verdensteater eller geografiske Skueplads, som samme Aars Kildetid var fremvist paa Dyrehavsbakken; det var en Art Kosmorama, hvor der bl. a. fremvistes saadanne Stykker som: Morgen i en romantisk Egn, Mexiko, Ætna etc. Samtidig bortlejedes et Stykke af Grunden til Fremvisning af Brødrene Lehmanns Menageri, som hidtil havde været at se paa Kongens Nytorv.

Aaret efter stilledes Morskabsteatret til Bortsalg ved Auktion, og under 21. Maj 1833 fik Brødrene Carl, James og Adolph Price samt Chr. Lehmann tilslaaet Teaterbygningen med tilhørende Grund (Vesterbro Mtr. Nr. 27 B) for 4500 Rbd. Sølv, hvoraf dog de 4000 efter Konditionerne kunde indestaa i Ejendommen som Prioritetsgæld; i Købet indbefattedes ikke Nr. 88 paa Gl. Kongevej, der allerede tidligere synes at være gaaet tilbage til den oprindelige Sælger. Kuhns Bo fik intet, da Købesummen end ikke strakte til Dækning af Pantekreditorerne, men Arvingerne kunde ikke klage, da de

fik Ejendommen for en billig Penge, hvorimod For-
dringshaverne synes at have lidt Tab. Mellem disse
var Theresia Pettoletti, Casortis Plejedatter, der havde
arvet Faderens Andel i Morskabsteatret; Konditor
Apitz, der ogsaa var Prioritetshaver i Ejendommen,
optraadte paa de fraværende Køberes Vegne ved
Auktionen.

Pricerne forblev dog foreløbig i Rusland med Pe-
tersborg som Hovedkvarter, hvorfra de i Sommeren
1833 begav sig til Nishnij-Novgorod for at give
Forestillinger ved Aarsmessen. Under deres Fravæ-
relse fra København kom der for en Stund atter
Liv i Morskabsteatret.

Det vil senere blive udviklet, hvorledes den oven-
for omtalte Philippo Pettoletti, efter at Nørrebro
Teater var brændt, fik et længe næret Ønske opfyldt
om at opføre dramatiske Smaastykker, Lystspil og
Vaudeviller, og da han i Øjeblikket ikke raadede
over nogen egen Scene, enedes han med sine for-
henværende Interessenter om for denne Sommer at
rykke ind paa sit gamle Teater, der alligevel stod
tomt. Pettoletti havde indforskrevet det *Beckerske*
tyske Skuespillerselskab, der jævnlig havde givet
Forestillinger i de danske Købstæder, og den 17.
Juli 1833 aabnede man med en Farce efter Scribe
og den tyske Lystspildigter Louis Angelys morsomme
Vaudeville „Rataplan, eller: Den lille Tambour“.

Disse Skuespil paa Morskabsteatret sætter Skel i
Teaterhistorien. Tyske Skuespil var ganske vist ble-
ven opført flere Gange i den sidste Snes Aar baade

paa Hofteatret og det kgl. Teater, tilmed meget bedre; Hovedstaden havde set Kunstnere som Görbin Franck, Roepke, Holbein og Marie Renner, Emilie Pohlmann og hvad de nu alle hed; desuden var der et holstensk Teater blandt Byens dramatiske Dilettant-scener, som den Gang kaldtes Privattheatre; Becker havde selv spillet paa det dramatiske Selskabs Teater i 1827. Mod disse Privattheatre, hvor det kgl. Teaters Kunstnere ofte medvirkede, og som havde en Tendens til at træde ud i Offentligheden, var det navnlig, at Plakaten af 25. Juli 1817 var rettet. Men denne Gang havde Skuespildirektionen frivilligt givet Slip paa sin Eneret og tilladt, at et virkeligt Skuespillerselskab offentlig gav Forestillinger i København uden for de kgl. Scener; før 1817 havde Baron F. C. Wedel-Jarlsberg dog ogsaa opnaaet Bevilling til at spille offentlig i København i Sommermaanederne.

Der var fuldt Hus den første Aften til Beckers Forestillinger, men Publikum var ikke tilfreds; man havde spændt sine Forventninger for højt. At anvende samme Maalestok paa et omrejsende Provins-selskab, der gav Forestillinger paa et Forstadsteater, som paa det kgl. Teaters øvede første Klasses Kræfter, var ubilligt, men det gjorde man, og derfor hysedes der, navnlig efter det første Stykke. De følgende Aftener gik det dog bedre og Besøget holdt sig jævnt. Selskabets Midtpunkt var Beckers Datter *Madam Adolphine Rosenbusch*. Hun var den nydeligste Ingenue, gratiøs og livlig, hendes Spil tænksomt og røbede virkeligt Talent; uheldigvis var hendes

Taleorgan temmelig utydeligt, men den udtryksfulde Mimik kastede ligesom et forsonende Skær over denne Mangel. Mad. Rosenbusch bar for en væsentlig Del Repertoiret. „Rataplan“, der den første Aften modtoges ret køligt, vakte siden stærkt Bifald ved hendes Spil: Denne Vaudeville med sin afblegede Napoleonsforherligelse tog de kgl. Skuespillere sig straks til Indtægt; H. P. Holst oversatte og lempede den, og næste Aar opførtes den ved Sommerforestillingerne paa det kgl. Teater med Fru Heiberg i Titelfrollen. En anden lille Vaudeville, der gjorde stadig Lykke, var „Discipel-Streger, eller: de smaa Vildttyve“, hvor Mad. Rosenbusch var en allerkæreste lille Vildttyv. Foruden Angelys „Rataplan“ opførtes hans berømteste Stykke „Haandværkernes Fest“, der havde gaaet sin Sejrs gang over de tyske Scener og overalt vundet Laurbær paa sin Forherligelse af tysk Haandværkerliv; her fandt Publikum det trivielt, for langtrukket og kedsommeligt. Dette skyldtes dog maaske i væsentlig Grad Udførelsen, der ikke var god.

Selskabet havde en dygtig komisk Skuespiller i *G. A. Pöschel*, navnlig fremhæves hans Staberl i „Paraplymageren“; et andet fremtrædende Medlem paa den mandlige Side var *Heinrich Hanstein*. Selskabets Elsker, Adolphine Rosenbusch's Mand, var derimod lige saa talentløs og uheldig, som hans Kone var heldig; hans Fremtræden indbragte ham jævnlig ironiske Bifaldsytringer fra Publikum, der havde stærk Lyst til at spille med, naar han var paa Scenen.

I Repertoiret forefandtes iøvrigt nogle Smaastykker i den Ifflandske Genre og et Par Kotzebue'ske Stykker, f. Eks. „Ildprøven“, der ofte, altfor ofte, var gaaet paa det kgl. Teater, og nogle Fragmenter af „Armod og Højmodighed“. Selskabet var ogsaa inde paa Stykker, der langt fra talte til den ædleste Smag hos Publikum, saaledes Henslers Trylleopera „Djævelsmøllen ved Wienerbjerget“, som baade kunde opvise Riddere, Knægte og Personer med „lange, herligt udviklede Lokomotionsorganer“; der var Turneringer og Spøgelses, ja selv Mor Ludlam manglede ikke. Skønt Udførelsen var upaaklagelig og Dekorationerne fulde af Pragt og Effekt, var Selskabet her inde paa et Omraade, der ikke tiltalte Publikum. Derimod gik Vaudevillen „Die Wiener in Berlin“ helt igennem med Held og vandt Publikums udelte Tilfredshed; Sammenspillet var godt, og der var Liv og Lystighed. Valget af denne Vaudeville, den første, som var bleven opført herhjemme, var ellers voveligt; den var spillet flere Gange tidligere under Jfr. Pohlmanns Medvirkning, og Interessen for den var stadig levende, ikke mindst fordi dens yndede Melodier var gaaet over i de danske originale Vaudeviller. I denne spillede Mad. Rosenbusch Luise von Schlingen.

Selskabet sluttede sine Forestillinger den 31. August. Tidspunktet var ikke frivillig valgt; man havde tvertimod ønsket at fortsætte, men Teaterdirektionen havde sat sig derimod af Hensyn til Sæsonens Begyndelse. Mad. Rosenbusch fremsagde Epilogen.

Hendes „Tak og Afsked“ var ved et besynderligt Misgreb taget fra den rørende Side, saa at Frem-sigerinden endog optraadte sortklædt og — som Kritikken siger — ekspektorerede sig om „Skæb-nens Ubønhørlighed“, om „Taarer“ og om Kunstens Lod „at gaa efter Brød“. Slutningsbønnen „Lebe wohl! Vergiszt uns nicht!“ vakte dog levende Del-tagelse hos Publikum, der fremkaldte baade Mad. Rosenbusch, Pöschel og Hanstein.

En rimet „Selv Tak“ fremkom umiddelbart efter fra en Anonymus i „Kjøbenhavnsposten“. Digtet, der er formet som et Farvel til Selskabets fejrede Prima-donna, udtrykker tillige nogle af de ejendommelige Følelser, der knyttede sig til det gamle Morskabs-teater:

Stakkels Pjerrot, gamle Ven!
 Du er død og borte, —
 Gaar som Minde kun igen
 I den hvide Skjorte;
 Tvungent du paa Skiltet ler
 Fra den gamle Rønne.
 Det er ikke dig man ser;
 Ej Diogenes er mer —
 Det er kun hans Tønde.

Men undertiden spøger han i Tønden i et Sommer-aftenspil og besøger atter sine gamle Kendinge, thi:

Himlen med sin høje Ro
 Bli'er dig ren Tragedie —
 Bort du lister, kan jeg tro,
 Gaar igen med store Sko
 I en tysk Komædie.

Digteren dvæler dernæst ved Mad. Rosenbusch:

Lidt hun gav os af Mignon,
Noget af Philine;
Ret manerlig, ganske fion
Spillede hun en garçon
Med en listig Mine.

Men hun kommer dog lidt til kort i den store By,
hun var ingen Blomst i Maj, ingen Rose,

Hun var kun en Glemmigej
Paa en Sommeraftenvej
Med Kærminde-Blikke.

Ogsaa til de andre, hele den „lille Kunstnerkrans“,
har Digteren en Tak, fordi de vakte Liv og Latter
i det døde Skur:

Kært er os det gamle Sted,
Der har Pjerrot hjemme;
Der gik mangan Aften ned
Over Spøg og Lystighed,
Som vi ej forglemme.

Beckers første offentlige Forestillinger i København.

(Paa Vesterbros Morskabsteater 1833.)

- Onsd. 17. Juli: 1. Kysset efter Sigt (Der Kuss nach Sicht),
Farce i 1 Akt efter Scribe. — 2. Rataplan, el-
ler: Den lille Tambour, Vaudeville i 1 Akt af
Louis Angely.
- Fred. 19. Juli: 1. Hovmesteren i tusinde Forlegenheder, eller:
Magister Kvadrat, Lystspil i 1 Akt af Th. Hell.
— 2. Discipel-Streger, eller: De smaa Vildt-
tyve, Vaudeville i 1 Akt af Angely.
- Sønd. 21. Juli: 1. Shawlet, Lystspil i 1 Akt af Kotzebue. —

2. Staberls Rejse-Eventyr, eller: Paraplymage-
ren, kom. Lystspil med Sang, i 3 Akter af Carl.
- Mand. 22. Juli: 1. Den skinsyge Kone, Lystspil i 2 Akter af
Kotzebue. — 2. Kalkbrænderen, eller: Den fal-
ske Virtuos, Vaudeville i 1 Akt af Karl v. Holtey.
- Onsd. 24. Juli: 1. De to Løgnere, eller: Høg over Høg, Lyst-
spil i 1 Akt efter Collin d'Harleville. — 2.
Discipel-Streger.
- Fred. 26. Juli: 1. Kærlighed kan Alt, eller: Den betvungne
Genstridige, Lystspil i 4 Akter af F. v. Hol-
bein. — 2. Paschaen af Tunis, mimisk-plåstisk
Fremstilling i 12 Billeder.
- Sønd. 28. Juli: 1. Bedstefaderen, Lystspil i 1 Akt, frit efter
det franske ved Friederiche Elmenreich. —
2. Rataplan.
- Onsd. 31. Juli: 1. Suffløren i Knibe, orig. Lystspil i 3 Afdl.
af Th. Hell. — 2. Haandværkernes Fest, Vau-
deville i 1 Akt af Angely.
- Fred. 2. Aug.: 1. Kom her!, dramatisk Opgave i 1 Akt. — 2.
Søslaget og Marekatten, Lystspil i 1 Akt af Kot-
zebue. — 3. Familien Lorentz, eller: Husge-
sindet, komisk Vaudeville i 1 Akt.
- Sønd. 4. Aug.: 1. Overhof-Pauker- og Trompet-Inspektøren,
Skuespil i 1 Akt af Kotzebue. — 2. Skræder
Kakadu, eller: De to Søstre fra Prag, komisk
Vaudeville i 2 Akter.
- Onsd. 7. Aug.: 1. Margarethe, Landsbypigen, Lystspil i 2 Ak-
ter af Iffland. — 2. Paris i Pommern, eller:
Den besynderlige Testamentklavsul, Vaudeville
i 1 Akt af Angely. — 3. Epilog, fremsagt af
Pöschel (Beneficiant).
- Fred. 9. Aug.: 1. Fætterren fra Bremen, eller: De tre Skole-
mestre, Lystspil i 1 Akt af Körner. — 2. Skræ-
der Kakadu.
- Sønd. 11. Aug.: 1. Familien Lorentz. — 2. Discipel-Streger.

- Onsd. 21. Aug.: 1. En Dag før Jul, en sand Skildring af Borgerlivet, i 2 Akter af Dr. C. Töpfer. — 2. Skræderen Straks, eller: Tonekunstens Magt [kaldes ogsaa: Den musikalske Skræder, eller: o. s. v.], Vaudeville i 1 Akt.
- Fred. 23. Aug.: 1. Ildprøven, Lystspil i 1 Akt af Kotzebue. — 2. Brudgommen fra Holland, Lystspil i 1 Akt af Kotzebue. — 3. Die Wiener in Berlin, Vaudeville i 1 Akt af Holtey.
- Sønd. 25. Aug.: Djævelsmøllen ved Wienerbjerget, Trylleopera i 4 Akter, efter et østrigsk Folkesagn af F. Hensler.
- Onsd. 28. Aug.: 1. En Dag før Jul. — 2. Die Wiener in Berlin.
- Torsd. 29. Aug.: 1. Benefice-Forestillingen, eller: Suffløren i Knibe, Lystspil i 4 Akter af Th. Hell. — 2. Rataplan.
- Fred. 30. Aug.: 1. Staberls Rejse-Eventyr. — 2. Discipel-Streger.
- Lörd. 31. Aug.: 1. Duellen, eller: Manden i Ilden, orig. Lystspil i 3 Akter af Ziegler. — 2. Die Wiener in Berlin. — 3. Tak og Afsked, Epilog, fremsagt af Mad. Rosenbusch.

Vi er nu naaet til det sidste Afsnit af Morskabs-teatrets Historie. I Henseende til Forestillingernes Art er dette Tidsrum lig de nærmest foregaaende, saa at der paa dette Punkt kun er Anledning til i store Træk at betragte Teatrets sidste Leveaar. Det er nu mere end nogensinde Personerne det gælder; Pricerne skyder sig i Forgrunden og indleder deres kommende Storhedstid inden for Teaterverdenen. Morskabs-teatret træder samtidig ind i de gamle Minders Tegn og formaar derfor endnu en Tid lang at trodse den Kon-

kurrence, der vokser op omkring det. Det er ram-mende Ord, naar en Anmelder skriver, at Navne som Price og Winther ganske vist stedse vil blive hilst med gammelt Venskab og Hjertelighed paa de Bræder, hvor Lune og Lystighed saa tit har op-muntret andre og selv mødt Opmuntring, „men den største blandt alle de magiske Kunster, deres Meta-morfose-Verden frembyder os, den mægtigste Trold-dom, hvoraf de er i Besiddelse, er unægtelig den, at de kalder de gamle Skygger i Live, disse groteske Skygger med skarpe Konturer, som en forsvunden Tids Latter og Smil tilhører, Minderne fra saa man-gen under uskyldig Skæmt bortfløjen Time“. —

Saa snart Frantz Kuhn havde lukket sine Øjne, havde James Price fra St. Petersborg paa alle tre Brødres Vegne søgt Bevilling til at fortsætte Sted-faderens Næringsvej. Price forlangte Eneret i hvert Fald paa Vesterbro, saa ingen anden dør kunde træde Selskabet hindrende i Vejen; set fra Prices Synspunkt var Forlangendet ret rimeligt, thi Erfarin-gen fra Nørrebroteatrets kortvarige Eksistens havde vist, at to Teatre uden for Byens Porte havde Vanskelighed ved at bestaa samtidig. Men for Publikums Vedkommende var en saadan Monopoli-sering forkastelig. Dette Punkt af Begæringen ind-rømmedes ikke heller, skønt Price havde haft god Grund til at nære Betænkeligheder, thi endnu førend Brødrene var kommen til Danmark, havde Pettoletti oprettet sit nye Teater paa Vesterbro. Imidlertid fik James, Carl og Adolph Price kgl. Bevilling af 7.

September 1832 til at drive det gamle Morskabs-
teater, mod at de hver især tog Borgerskab i Staden.

CARL OG JOSEPHINE WINTHER (siddende)

(Efter Daguerreotypi; den staaende Person
kendes ikke)

I Sommeren 1834, efter halvtredje Aars Fraværelse, viste Pricefamilien sig atter paa Vesterbro, og „Kjøbenhavnsposten“ hilste Morskabsteatrets Genaabning med en aandrig Bemærkning om dette italienske Barn, opammet af en dansk Plejemoder, der overtraf

alle sine fattige paarørende i Hjemmet. Det var først og fremmest Pantomimen, der havde sit store og sikre Publikum, men ogsaa Selskabets øvrige fantastisk-halsbrækkende, skønt saare elegante Forestillinger fandt Sangbund i Datidens København, hvis Publikum allerede den Gang havde Ord for at nære Forkærlighed for nervepirrende Optrin, selv om dette almindeligvis tilskrives Nutidens Overkultur. James Price glimrede ved sin overordentlige gymnastiske Færdighed, og en engelsk Ekvilibrist *Croft* vakte Forbavselse ved en til Ledeløshed grænsende Smidighed. Med Glæde gensaa man de to unge Søskende Carl og Josephine Winther („der som en ung Gudinde næppe syntes at berøre den sitrende Line“), og senere paa Sæsonen Mad. Theresia Pettoletti, hvis Mand var død 1830 (27. Novbr.) og havde ladet hende tilbage i Enkestand med to Børn. Hos denne fejrede Linedanserinde, der ikke havde optraadt i de sidste syv Aar og nu var over de Fyrre, beundrede man den gratiøse Holdning, der mindede om længst forsvundne Dage.

Det københavnske Publikum lod det ikke mangle paa Tilslutning; „intet fortjener vistnok heller“, stod der i en Anmeldelse, „mere Opmuntring end et Foretagende, hvis Resultat er alles Fornøjelse paa ingens Bekostning, uden at det skulde være Pjerrots, der imidlertid selv næppe er den sidste, der ler ad sine store Knapper“. Ved den første Forestilling efter Hjemkomsten, Søndagen den 27. Juli 1834, spillede „Harlekin mekanisk Statue“, og heri viste

ADOLPH PRICE I SIT 70. AAR
(Efter Fotografi)

Adolph Price sig for første Gang i København som Pjerrot, denne evige Komiker, der gik fra Slægt til Slægt i sin hvide Kittel, uden i ringeste Maade at lade sig genere af Skik og Mode. I det rent ydre laa Karakteren for Adolph Price; hans ejendommelige Ansigt med den store Næse var ypperlig egnet for Pjerrotmasken, og hans Maskeringsteknik bestod derfor kun i, at han kridtede og malede sig, hvorved Ansigtets Bevægelighed ikke hindredes, og de forskellige Udtryk for de mimiske Situationer derved i høj Grad kom til sin Ret. Hans Opfattelse af Rollen var finere og mere smagfuld end Winthers, den kom i og for sig paa Højde med Casortis. Price havde et fuldkomment Herredømme over sit Legeme og var i Stand til at bevæge sig med Letthed samtidig med at bibeholde Figurens groteske Manerer og kantede Bevægelser, saaledes at den vel kom til at staa i komisk Modsætning, men ikke i ukunstnerisk Modsigelse til Harlekins og Kolumbines elegante Partier; desuden forstod han med Tydelighed og ægte Pjerrotgestus at anskueliggøre sine Tanker og Følelser, der i høj Grad prægedes af den Karakteren ejendommelige Snildhed og snu Lunefuldhed. Prices Egenskaber som Pjerrotfremstiller traadte tydeligst frem i de gamle Casortiske Pantomimer, hvor Situationerne altid var velbereg-nede og virkningsfulde, selv om Handlingen tit var saare enkel, medens de yngre ofte led af en følelig Mangel paa Sammenhæng i Begivenhederne. — Pantomimens to andre Hovedfigurer, Harlekin og Ko-

lumbine, var ogsaa i de bedste Hænder. James Price spillede Harlekin med Lethed, Liv og Lyst, og til den anden Karakter havde Selskabet i de to unge Madamer Price ypperlige Fremstillerinder. Bedre Kolumbiner havde København aldrig set; selve Rolens Ide var legemliggjort i deres nydelige og gratiøse Fremtræden, deres yndige Skælmeri, fine Plastik, og lette, skønne Dans. —

Alle tre Brødre var dog ikke vendt tilbage; Carl Price var kommen til Skade og laa syg i Moskov. Adolph Price kom ogsaa galt afsted, idet han paa Morskabsteatret den 11. September 1834 ved et Fejlspring forvred sit ene Knæ, hvilket var sket nogle Gange før; Pjerrotrollen i den følgende Tid overtages af Ledet, hvis Datter Constance ogsaa medvirkede ved Selskabet. Disse Begivenheder gjorde det klart for Brødrene, hvor farlig deres Metier i Virkeligheden var, og hvor ringe Udsigter de havde for Fremtiden, naar Alderen meldte sig med stive Lemmer, og Kræfterne tog af. Da tilmed Søgningen om Vinteren nu som altid var sløj, blev dette den direkte Aarsag til, at James og Adolph Price i Oktbr. 1834 forsøgte at opnaa Tilladelse til ligesom Pettoletti at engagere et Skuespillerselskab og give Lystspil og Vaudeviller paa Morskabsteatret. Anstrengelserne var imidlertid forgæves, thi Anmodningen blev afslaaet. Hvad angaar Udstedelsen af saadanne Bevillinger, handlede Datidens Autoriteter (bortset fra Skuespildirektionen, der helst modsatte sig alt) efter

et prisværdigt og som oftest meget fornuftigt Overlæg, og søgte efter bedste Evne at mage det saaledes, at den ene ikke tog Brødet ud af Munden paa den anden. Pricerne havde endnu i deres overleverede Pantomimefremstilling en saa absolut Fordel fremfor Pettoletti, at denne for at gøre sig gældende nødvendigvis maatte have et Omraade, hvor Morskabsteatret ikke kunde naa hen.

I Trediverne førte Pricerne en meget omflakkende Tilværelse, selv om de regelmæssig søgte tilbage til Hjemstavnen om Sommeren; i 1835 og 38 svigtede de dog helt, og Morskabsteatrets Publikum maatte nøjes med ringere Surrogater for den Priceske Kunst. Men Rejserne var nødvendige til Underhold for Familien, der hurtig øgedes. Baade James og Adolph satte mange Børn i Verden, og Forældrene var altfor omhyggelige til at efterlade deres Afkom her i Byen, naar de selv rejste bort. Disse Smaabørn, der siden saa godt som alle gjorde sig bemærkede i Teaterverdenen, kom derfor allerede i en tidlig Alder ud at se sig om i den vide Verden, og flere af dem saa Dagens Lys langt borte fra Fædrelandet; ja, Amalie Price havde som bekendt ikke en Gang noget rigtigt Fødeland, idet Moderen nedkom med hende paa Østersøen under Overfarten fra København til St. Petersborg i Novbr. 1831.

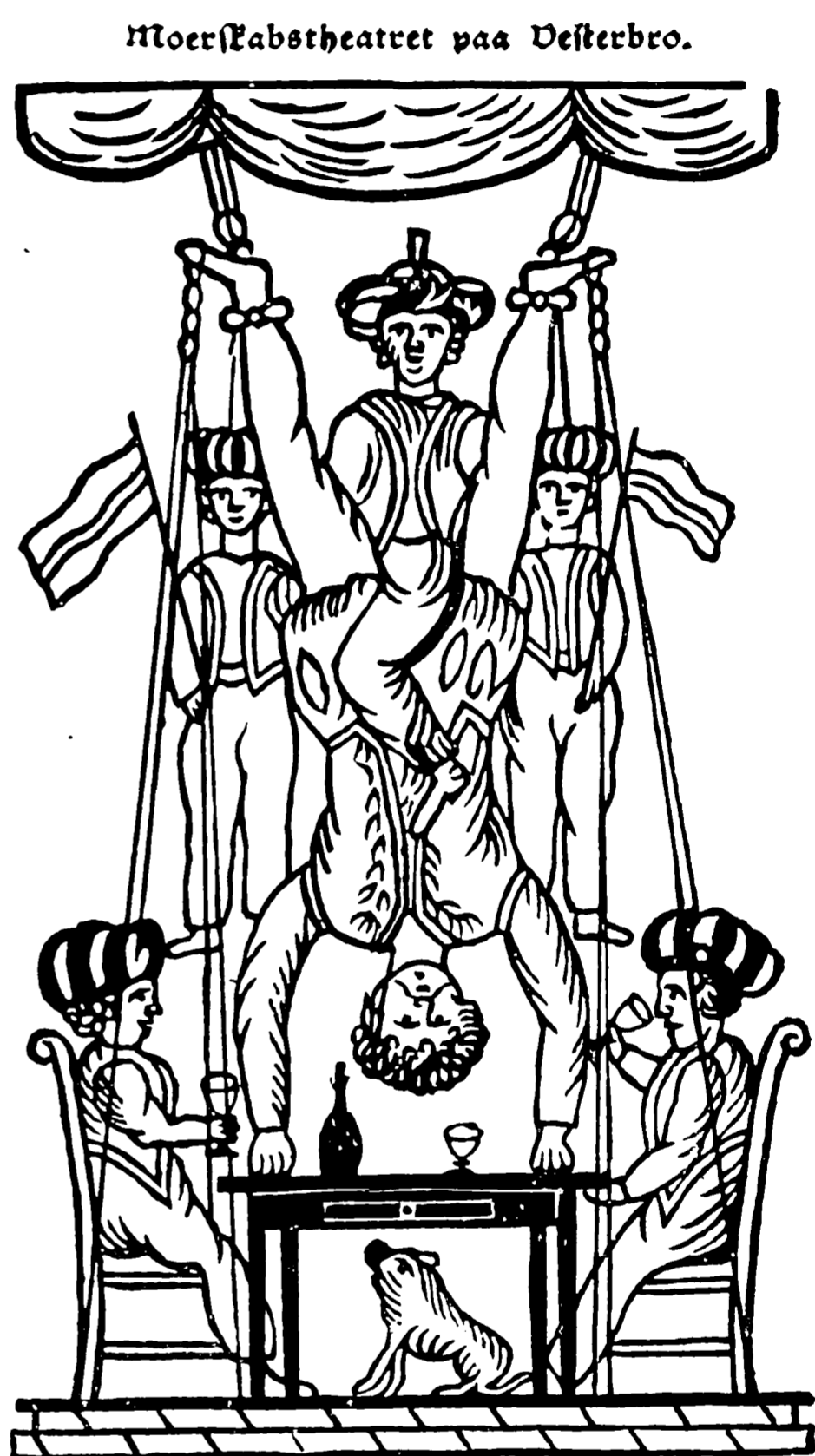
Paa disse Rejser førtes Familien forskellige Steder hen; i 1834-35 var man en kort Tid i Odense, i 1837 i Hamborg. Men navnlig i Rusland, hvor Pricerne havde vundet Navnkundighed, var der et stort

Opland for deres Kunstydelse. Det var uhyre Strækninger, man gennemrejste, helt ud til Kasan i det russiske Riges fjerne Østen. Man fór gennem de vidtstrakte Skove, mens Ulvene tudede rundt omkring, og naar de russiske Embedsmænd gjorde Opførelser over Passene, afvæbnedes de med en Daler under Bordet. Mangt et Rejseæventyr oplevede man. Bl. a. fortælles det i Pricefamilien, at Kusken en Gang kørte Slæden fast i en Snedrive; i al Hemmelighed spændte han Hestene fra og forsøgte at bortfjerne sig, aabenbart for at overlade de rejsende til Banditter, han stod i Ledtog med. Brødrene Price kom dog under Vejr med Kuskens Anslag, og Resten af Vejen maatte de spadsere ved Siden af Slæden for at opmuntre ham ved Synet af deres skarpladte Pistoler. Det var dog navnlig til Nishnij-Novgorod med det store aarlige Marked, til Moskov og St. Petersborg, at de søgte hen. I denne sidste Stad overgik der Pricerne en Kalamitet af højst uhyggelig Art; den vakte Bestyrtelse viden om og paaførte dem stort Tab. Man spillede i Lehmanns interimistiske Brædeteater, og da det var bitterlig koldt (det var i Februar 1836), havde en af Kunstnerinderne forlangt sit Paaklædningsværelse lunet; Rummet var da blevet beklædt med Maatter. Et Lys var anbragt under Loftet og midt under Forestillingen antændtes Maatterne ved en Trækvind. Polichinel gik frem paa Scenen og anmodede Publikum om at forlade Teatret, da der var opstaaet Brand, men Folk lo blot og antog det for en grovkornet Bajadsspøg. Ende-

lig da de saa Flammerne slaa ud, styrtede de til Udgangene, og en vild Panik opstod. Brødrene Price gjorde, hvad der stod i deres Magt for at redde de halvt afsindige Mennesker, og hjalp dem ud af Teatret over Scenen, men 126 Personer omkom. Tilsidst maatte Rosa Price trække sin Mand ved Benene ud af Flammerne.

Omtrent paa dette Tidspunkt skilte Carl Price sig ud fra Brødrene og dannede eget Selskab; medens han hidtil havde deltaget i Pricernes Farter i Udlandet, havde han Trediverne igennem vistnok ikke været i København. I 1836 begyndte han sine selvstændige Rejser, paa hvilke han drog omkring til næsten alle europæiske Lande, ja endog Ægypten. — Henriette Price, gift med Cirkusdirektør Ciniselli, er hans Barnebarn.

I 1835 og 38 var Pricerne som nævnt fraværende fra Hovedstaden; medens Morskabsteatret i 1838 laa ubenyttet, var det i 1835 *Rappo*, der lokkede Publikum ud til det yndede Forlystelsessted. Fra det tid-

RAPPO SOM HERKULES
(Træsnit i „Adresseavisen“)

lige Foraar til Slutningen af August Maaned gav Carl Rappo med sin syvaarige Søn „atletisk-olympiske“ og „huronisk-kirgisisk-herkuliske Akademier“ paa Morskabsteatret. Ud paa Sommeren associerede han sig med Linedanserfamilien *Niemczek* fra Paris og gav bl. a. ogsaa Pantomimer til Bedste, hvori han selv spillede Pjerrot; en af Pan-

Morskabs-Theatret paa Vesterbro.
 RAPPO SOM BALANCEKUNSTNER
 (Træsnit i „Adresseavisen“)

tomimerne led dog den Medfart at blive udpebet. Mad. Pettoletti medvirkede ved disse Forestillinger, hvad der gav dem ligesom en Nimbus af gammel Glorie. — Det følgende Foraar, inden Pricerne var begyndt at spille, var Morskabsteatrets Scene atter i fremmede Hænder, idet et Selskab af russiske Nationalsangere tillige med en Taskenspiller *M. Becher* i April 1836

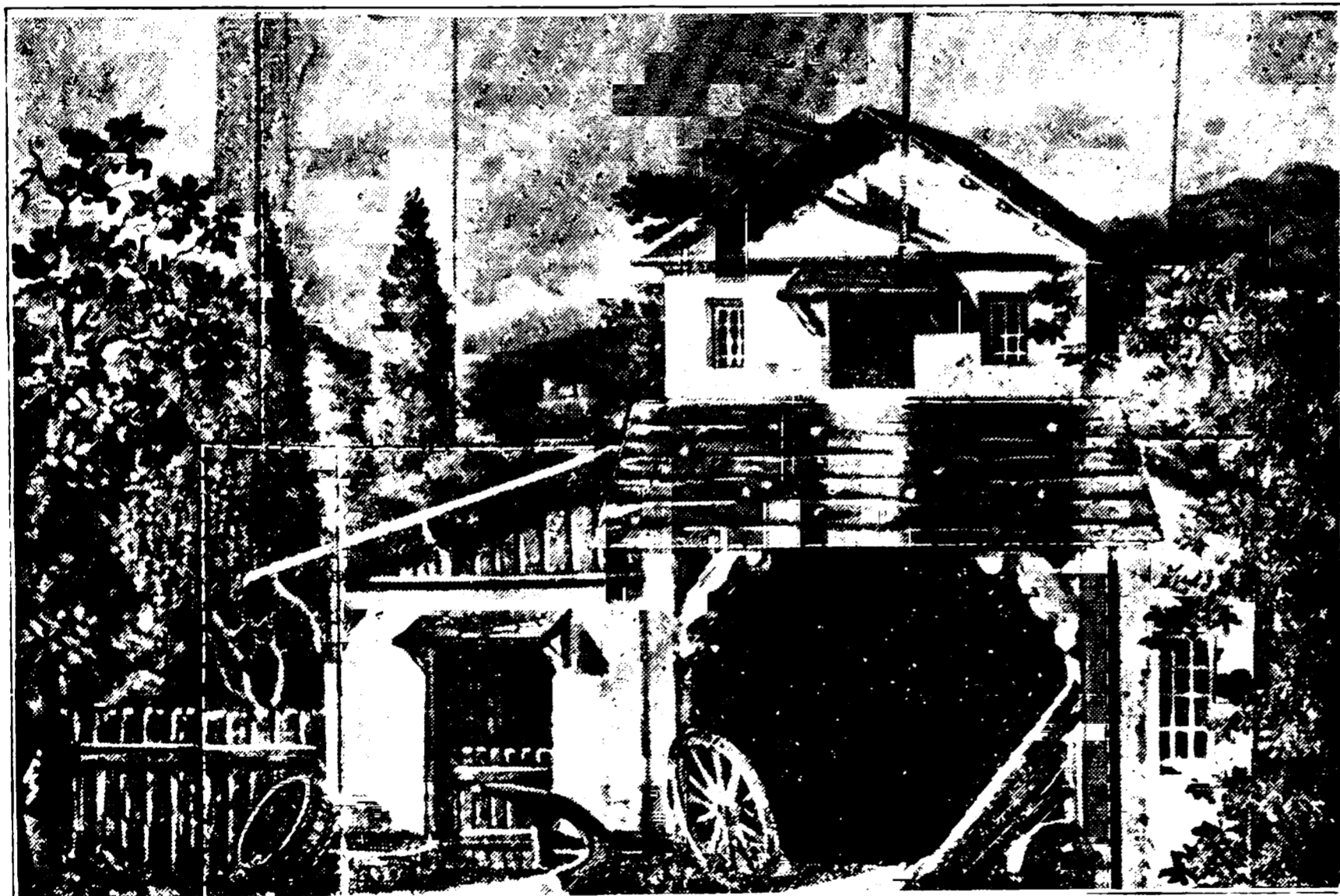
gav deres første Forestillinger der; sidstnævnte havde kemiske Gaseksperimenter og Fantasmagorier paa Programmet, men Teatret var saa daarlig besøgt, at Forestillingen en Aften af den Grund helt maatte aflyses.

Aarene efter Kuhns Død hører i visse Henseender

til de glansfuldeste Afsnit af Morskabsteatrets Historie; hver Gang Pricerne vendte hjem, mødte Publikum med ny Begejstring, og Selskabet søgte saa vidt Omstændighederne tillod det at holde Teatret paa den rigtige Side af Kunsten, uden at Gøglet tog altfor stærk Overhaand. Blandt Bestræbelserne i saa Henseende indtog de *antikke Stillinger*, som Chr. Lehmann viste i 1837, en smuk og fremskudt Plads; det smagfulde Arrangement og den sikre Udførelse, Lehmann vidste at give disse Attituder, ydede selv de mest dannede Dele af Publikum en virkelig Kunstnydelse. Navnlig fremhæves hans Herkules, der var i den Grad fuldendt, at man skulde tro at have den skønneste klassiske Billedstøtte for sine Øjne. Adolph Price udvidede senere dette Virkefelt med *Tableauarrangementer*, hvori han var en Mester. Interessen for den bildende Kunst var stor i Begyndelsen af Fyrreerne, da fremragende danske Kunstnere sendte deres Arbejder hjem fra Rom; Georg Carstensen gengav dem som artistiske Bilag i sine Tidsskrifter „Portefeullen“ og „Figaro“, og Pricerne bragte dem videre ud i Livet som „plastiske Billeder“. Navnlig Kuchler synes at være foretrukket ved disse Tableauer, og især hans „Familieliv i Albano“ vakte Beundring. Ogsaa Thorvaldsen, Eckersberg og af fremmede Horace Vernet var repræsenteret, foruden andre mere vilkaarlige Kompositioner. I Pricefamilien lever Erindringen om en Madonna della Sedia efter Raphael, fremstillet af Flora Price med sin lille Søstersøn Carl paa Armen; det er den

Dekorationen i sin første Skikkelse

Samme Dekoration forvandlet

FORVANDLINGSDEKORATION FRA MORSKABSTEATRET

(Efter haandmalet Model)

Forvandlingen iværksættes ved Hjælp af Klapper, der slaas til Side.

samme Carl Price, der siden blev en dygtig Skuespiller, og nu for nylig er død. Dette Tableau fremstilledes i hvert Fald ved de „Festinoer“, Carstensen gav i Kristiansborg Slots Ridehus i Marts 1843, hvor Pricerne medvirkede i en Række levende Malerier.

Paa Teatermaleriets Omraade var Adolph Price ogsaa gaaet i Lehmanns Fodspor. Endnu den Dag i Dag eksisterer nydeligt udførte Modeller til Dekorationer og Sætstykker fra det gamle Morskabsteater, der for en Del skal stamme fra Adolph Prices Haand. Dette gælder dog næppe det store Vandretæppe til Pantomimen „Rejsen til Ægypten“ (fremkommet 1837), som utvivlsomt skyldes Lehmann. Perlen blandt dem alle er den her gengivne Forvandlingsdekoration, der er et helt lille Mesterværk. Af saadanne Forvandlingsdekorationer og Maskiner, som navnlig den engelske Pantomimegenre nødvendiggjorde, havde Morskabsteatret efterhaanden faaet samlet et betydeligt Magasin. I Inventarielisten fra 1832, da Teatrets Sager vurderedes af det kgl. Teaters Maskinmester, finder man mange morsomme Forvandlingssætstykker, saaledes en Kanon, der kunde omskaves til Hundehus, og en Kommode af Træ og Lærred, der kunde forvandles til Fuglebur; det farvetrykte Bilag viser en Pantomimeapoteose, der i sin anden Form fremstiller en knudret Træstamme. Teatret var ogsaa i Besiddelse baade af Regn- og Tordenmaskine.

Morskabsteatrets sidste Leveaar falder i Fyrrernes første Halvdel. Efter halvandet Aars Fraværelse holdt

Pricerne i Sommeren 1839 atter deres Indtog paa Vesterbro. I Stedet for Chr. Lehmann medbragte Selskabet denne Gang en fransk Balletdanser fra Théâtre St. Martin i Paris *Telemaque Gabrie*, der tyve Aar tidligere havde danset paa det kgl. Teater. Forestillingerne synes nu (i hvert Fald i den første Tid) udelukkende at have haft Dans og Pantomime at byde paa, derimod ikke Linedans og gymnastiske Kunster. Et nyt Moment af Interesse kom samtidig ind i Morskabsteatrets Forestillinger, idet Gabrie arrangerede Balletdivertissementer („Den lille Malkepige“ f. Eks.), hvori udelukkende Gabriels og Pricernes Børn medvirkede. Den Børneflokk, de to Madamer Price havde sat i Verden, havde i rigt Maal arvet Mødrenes Gratie og Ynde, og samtidig med at Linedansen var bleven banlyst fra Morskabsteatret, faldt Børnenes naturlige Virkefelt ind under den højere Kunstart, Gulvdansen; ingen af den yngre Pricegeneration vides at have produceret sig paa Linen, naar man ikke dertil vil henregne, at Juliette i en ganske ung Alder sad paa Ryggen af sin Fader, naar han gav Bajads. Det senere saa stærkt for-gudede Trekløver Amalie, Juliette og Sophie Price dansede allerede i 1839 deres beundrede Pas de trois paa Morskabsteatret. — I disse og de følgende Aar komponerede Adolph Price en Del Pantomimer, der gik jævnsides med de Casortiske og et Par af de Lewinske (navnlig „Guldnøglen“). Af Pantomimepersonalet kan foruden de Personer, vi allerede har stiftet Bekendtskab med, bl. a. mærkes

Armand (Amy) Lewin (en Søn af den gamle), som spillede *Harlekin*, *Alexander Kuhn*, Brødrene *Prices Halvbroder*, og *Josephine Winthers senere Mand Schles*, der medvirkede i *Smaaroller*.

Efter *Frederik den Sjettes Død* kom en mat Tid for *Forstadsteatrene*. Medens *Pettoletti* havde et rigere, mere afvekslende Repertoire at byde paa med *Skuespil om Sommeren* og *Cirkus om Vinteren*, havde Brødrene *Price* Vanskelighed ved at genopvække en mere almindelig Interesse for den *Casortiske Pantomime*, som man kendte ud og ind; kun det alleryngste Publikum, der ikke sad inde med rodfæstede Erfaringer paa dette Omraade, nød de berømte *Harlekinader* med *Nyhedens friske Indtryk*. Selskabet tog atter sin Tilflugt til *Akrobater* og *Jonglører*, og blandt disse bør nævnes *Volkersen*, *Hesse*, Brødrene *Bils* samt *Westerblaa* og *Busholm*, de fleste kendte fra *Tivoli*. Men heller ikke paa dette Omraade kunde man konkurrere med de moderne og fremragende *Cirkusselskaber*, der gav *Forestillinger* hos *Pettoletti*. Hertil kom, at *Morskabsteatret* blev mere og mere brøstfældigt og tilsidst ganske faldefærdigt. Om *Sommeren* kunde *Pricerne* dog endnu med *Besvær* holde de nærgaaende *Konkurrenter Stangen*, men *Vintertiden* var den haardeste. *Morskabsteatret* laa jo længere ude end *Pettolettis Teater* og kunde vanskelig opvarmes; det havde gentagne Gange vist sig, at *Vinterforestillingerne* derude gav *Tab*, og da *Pricefamilien* nødvendig vilde rejse med de smaa *Børn*, søgte Brødrene alle-

rede inden Udgangen af 1839 at faa Lov til i Vinter-tiden at give deres Forestillinger nogle Gange ugentlig inde i selve Byen. Teaterdirektionen satte sig derimod, skønt Privilegierne kun hjemlede det kgl. Teater Eneret hvad dramatiske Forestillinger angik, og ikke indbefattede Dans og Pantomime. Imidlertid opnaede Direktionen, at der blev givet et Afslag. Men Brødrene Price havde formaaende Velyndere; baade Thorvaldsen, hos hvem Adolph en Tid gik og tegnede, og Oehlenschläger var jævnlig Gæster i Morskabsteatret. De lod sig derfor ikke nøje med den Afgørelse, der var truffen; i Efteraaret 1840 fremsatte de atter deres Begæring, og denne Gang havde Oehlenschläger, der paa Kunstens Omraade vel nok var den bedst anskrevne Mand hos Kristian VIII, givet Familien Price et Adelsbrev, som var en vægtig Støtte for deres Anmodning. Han skriver:

„ . . . Med Hensyn til det Æsthetiske i dette Selskabs Kunstforestillinger vover jeg at betragte dem som værdige til allernaadigst Hielp og Understøttelse. Den afdøde Casorti vidste at indbringe en Poesie og Natur i Pierros Overdrivelser og Overgivenheder, som man i hele Europa ikke fandt Mage til, og som forædlede denne Rolle, fra en almindelig, til en Carricatur, Shakespeares Genie værdig. Af denne skønne poetisk groteske Maske giver Herr Price os med stort Talent en tro Copie, efter sin genialske-Forgienger. Fremstillingen af Pierros Rolle har i mange Aar været en Yndlingsfornøielse for Kiøbenhavnerne og det var Skade, hvis de skulde

miste den. Hertil kommer endnu begge Madame Pricernes yndige Væsen som Columbiner, hvis Lige i dette Genre heller ikke let findes.

Foruden denne æsthetiske Grund, vover jeg endnu at anføre den personlige: at den Price'ske Familie i alle de 40 Aar vi kiende den, har levet sammen i et høist sædeligt og smukt Venskabsforhold, og langt fra at give Anledning til Misnøie, tvertimod været et Mynster for: hvorledes Kunstfæller bør leve med hverandre . . .“

Virkingen udeblev ikke; ved et kgl. Reskript af 11. Novbr. 1840 fik Pricerne Tilladelse til i Vintermaanederne at give deres Forestillinger i et Lokale i København inden for Voldene hver Søndag og Onsdag Aften. Denne Begunstigelse havde dog foreløbig ingen praktisk Betydning for Familien, idet det hverken i Vinteren 1840-41 eller 1841-42*) lykkedes at opdrive noget passende Lokale i Byen; Hofteatret var blevet Pricerne nægtet, og Byens private Teatre var dels for smaa, dels kunde man ikke faa dem overladt til stadig Benyttelse. Kravet om at faa bygget sit eget Teater inde i Byen meldte sig derfor; to Spilleaftener om Ugen kunde imidlertid ikke strække til de forøgede Udgifter ved et nyt Teater, og da man ikke turde vente at faa nogen til at interessere sig pekuniært for et Foretagende, der ikke kunde bære sig, forsøgte Brødrene Price atter at faa deres Privilegier udvidet, og det lykkedes

*) Pricernes Scene benyttedes nogle Gange i disse Vintre af Plougs nystiftede Studenterforening „Academicum“ til dens private Forestillinger; her gik flere af de Atellaner, der fremkom under Pseudonymet Poul Rytter, saaledes „Sylvesternat“ (opført Fastelavn 1841), i hvis Forspil de sædvanlige Pantomimefigurer forekom med Hentydninger til Stedet, hvor man var. Bl. a. medvirkede Kr. Mantzius.

ogsaa i Sommeren 1842 — stadig under Modstand fra Teaterdirektionen — at opnaa Bevilling paa fire ugentlige Spilleaftener.

Pricerne fik dog aldrig bygget noget Teater inden for Voldene. Hele Vinteren 1842-43 spilledes der paa Morskabsteatret; men i den følgende Vinter (1843-44) benyttede man sig i Maanederne Novbr.-Febr. af den lille Privatscene paa Hjørnet af Store og Lille Kannikestræde, der er bedst kendt under det populære Navn „Kalkeballen“; Programmet bestod udelukkende af Tableauer, Balletdivertissementer og Pantomimer. Men Pladsen var altfor indskrænket, og ved mere festlige Lejligheder (Nytaar, Fastelavn) rykkede man ud paa Morskabsteatret; fra Marts 1844 spilledes atter til Stadighed paa Vesterbro.

Hvad der omsider gav det gamle Morskabsteater Naadestødet var Oprettelsen af Tivoli. Det er bekendt nok, at Tivoliteatret slog ind paa Pantomimerne, som opførtes under Navn af „Rustiques“, og at Pricerne fik nedlagt Forbud derimod; men det er mindre bekendt, at det var Heibergs og Bournonvilles Udtalelser, som Adolph Price havde indhentet, der gjorde Udslaget. I Carstensens Privilegium stod, at han maatte give Kunstpræstationer, men ikke sceniske Forestillinger; Carstensen holdt paa, at Pantomimer ikke var sceniske Forestillinger, men heri gav hverken Heiberg eller Bournonville ham Ret. Det er ogsaa klart, at Pantomimen maatte anses for en saadan, da den baade indbefatter Handling og dramatiske Situationer, skønt det anførte

Forbehold i Tivoliprivilegiet sikkert nok saa meget tog Sigte paa det kgl. Teaters Tarv som paa Morskabsteatrets. Imidlertid betydedes det i Juli 1844 Georg Carstensen, at han ikke kunde anses for berettiget til at opføre Pantomimer, og dermed var den værste Hindring fjernet for Pricekomediens fortsatte Bestaaen. Det blev dog kun en stakket Stund, den endnu kunde modstaa Konkurrencen fra Tivoli, thi netop Aaret 1844 blev Morskabsteatrets sidste.

Da Portene lukkedes den 27. Oktober 1844, efter at den Casortiske Pantomime „Hjortejagten eller Harlekin Informator“ var gaaet over Scenen, aabnedes de ikke mere. Teatret stilledes til Auktion i Begyndelsen af det følgende Aar, og den 10. Marts 1845 bortsolgtes det for 4525 Rbdr. til Murermester Berlin, som overdrog Halvdelen til den bekendte J. H. Lütthans, hvis Datter Julie Werliin ægtede Chr. Winther. Største Parten af Købesummen gik til Udlægshaverne i Ejendommen, kun en Tredjedel tilfaldt Pricerne og Chr. Lehmann til Deling. Hermed var da Morskabsteatrets Saga ude, og paa den gamle Grund opførtes to statelige Gaarde, nu Nr. 58 og 60. Den sidste tilhørte i mange Aar Gehejmearkivar Wegener, og hans mægtige Bibliotek fik her sit Bo mellem de selvsamme Træer, hvor gamle James Price fordum havde vist sine skønne Kunster for et højtæret Publikum.

Pricernes Fata efter Morskabsteatrets Nedlæggelse
hører egentlig ikke hjemme i nærværende Skildring,

og skal derfor kun berøres i al Korthed. Rejselivet begyndte atter. I Efteraaret 1844 havde Pricefamilien faaet en kgl. Bevilling til at give ekvilibristiske Forestillinger og Pantomimer, saavel som andre herunder hørende teatraliske Forestillinger, overalt i de danske Købstæder. Bevillingen, der i Modsætning til andre lignende ikke var indskrænket til nogen bestemt Tid, skyldtes ikke mindst Politidirektør Bræstrup, som havde megen Interesse og Velvilje tilovers for Familien. I Efteraaret 1844 var Selskabet i Jylland, og den følgende Sommer gav man Forestillinger hos Pettoletti paa det nye Vesterbros Teater. I 1845-47 foretog Pricerne en længere Tur i Sverig og Norge, hvor de befordredes i egne Køretøjer med indrettede Sengesteder; paa denne Rejse skete det Uheld, at en Vogn væltede og Flora Price brækkede Kravebenet. Om Efteraaret 1847 kom man tilbage, og James Price med Familie flyttede for en kort Tid ind paa Vesterbros nye Teater, hvor han fra Beboelseslejlighedens Vinduer havde Udsigt til Jernbanen — den nye Tid, der voksede op omkring Broens gamle Idyl. Samme Aar havde Georg Carstensen faaet aabnet Kasino, der efter sin første Bestemmelse som bekendt skulde tjene til Koncertsal og lettere Forlystelsessted, og efter Pricernes Hjemkomst blev de straks engageret. Efter at derpaa Kasino Aaret efter var omdannet til Teater, og „Talismanen“ (spillet af det Langeske Selskab) den 26. Decbr. 1848 havde indledet den ny Æra i dansk Teaterhistorie, som Kasinos Oprettelse betød, forblev

Pricerne der alligevel, og Pantomimerne gik over Scenen jævnsides med de egentlige Skuespil indtil Februar 1851.

I disse Aar skete den store Omvæltning i Pricefamiliens Skæbne. August Bournonville havde set Børnene danse paa Kasino, og var derved bleven lydhør for Forældrenes store og lønlige Kunstnerønske: at faa dem anbragt ved den kgl. Ballet. Skønt af og til en Skuespiller fra et af de Selskaber, der havde spillet paa Pettolettis Teater, var bleven ansat ved Nationalscenen (hvad der for Resten i de faa Tilfælde, det skete, ikke blev af stor Betydning), stod der dog en tyk Mur af Fordom mellem Forstadsteatrene og det kgl. Teater, hvor Balletten som saadan, Bournonvilles Scepter til Trods, end ikke ansaas for nogen rigtig Kunststart. Man maaler Afstanden ved Bournonvilles bekendte Ord om Pricefamilien i „Mit Theaterliv“:

„Trætte af det omrejsende Liv bad Forældrene mig, netop som jeg kom tilbage fra min Parisertur, om at give deres hele Børneflokk privat Undervisning, da de endnu ikke kunde undvære deres Medvirkning ved deres egne Forestillinger, men dog ønskede at se dem anbragte ved det kgl. Teater. Jeg krympede mig i Begyndelsen ved at paatage mig dette Hverv, da jeg, rent ud sagt, betragtede Terpsichores Stedbørn som min Stræben aldeles uvedkommende; men jeg fik snart Øjnene op for de smukke Anlæg, der blot behøvede en kyndig Vejledning for at udfolde sig til virkeligt Talent. Det

var mig en sand Forfriskning at give disse Børn Lektion, og blandt de mange gode Egenskaber, som jeg opdagede hos dem, vil jeg blot fremhæve den inderlige Hengivenhed, de havde for deres Forældre.“

Da saaledes Bournonville først havde faaet Øjnene

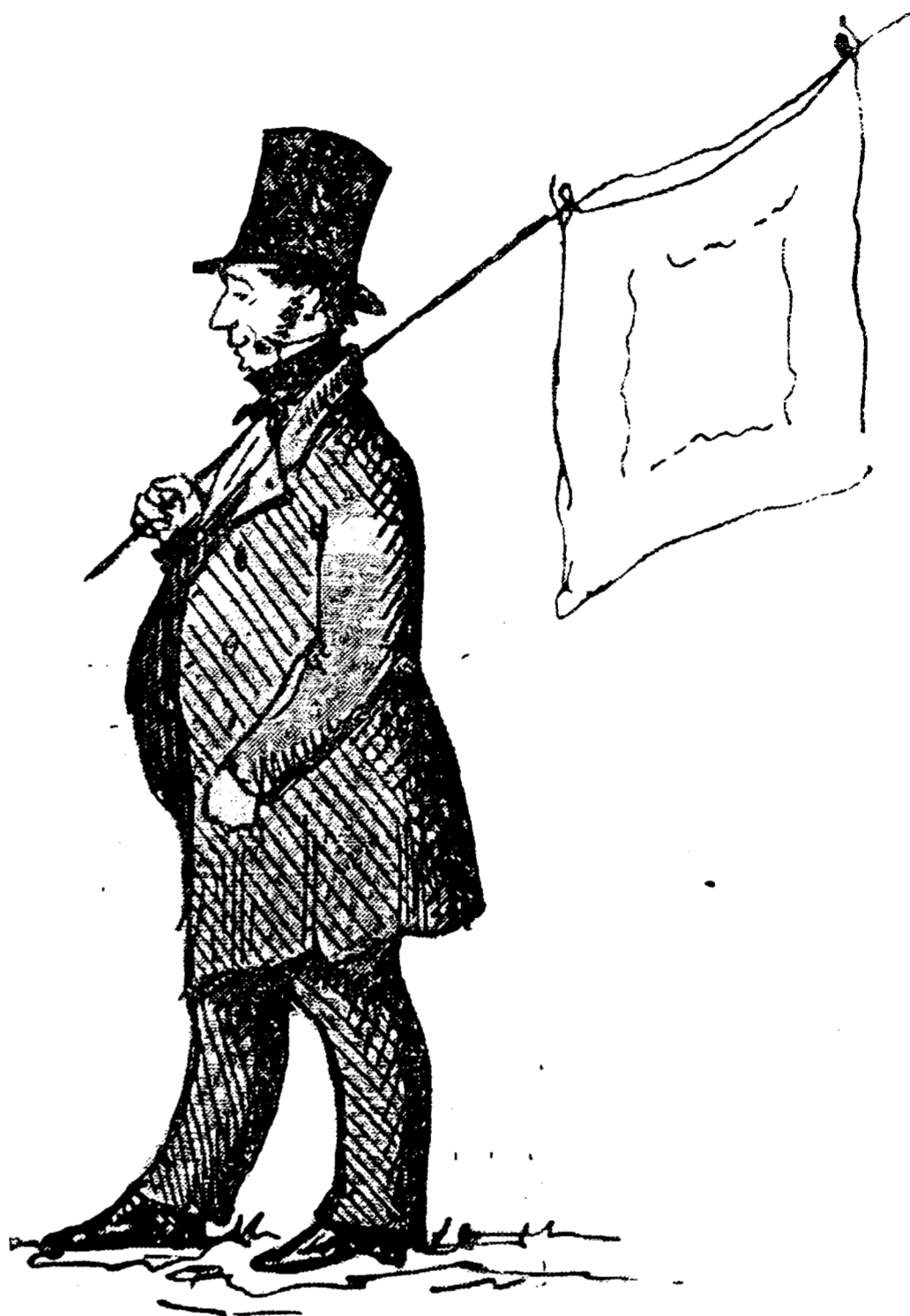
JAMES OG ROSA PRICE MED DATTEREN AMALIE
(Efter en Pennetegning af Amalie Prices Mand, Korpslæge C. A. Hagen)

op for Børnenes Talent, kendte hans Beundring ingen Grænser; han blev deres Beskytter og Ledsager paa Overgangen over det Svælg, der strakte sig mellem Fjæleboden og Landets største Teater. *Juliette* var den første, der fik Foden paa den kgl. Scene (1849), — med hvor stort Held, ved enhver. Iøvrigt er den yngre Priceslægts Kunstnerskæbne saa vel kendt, at ingen indgaaende Omtale gøres behov. Af James

Prices Børn helligede *Carl* og *Amalie*, gift Hagen, sig snart Skuespillet, den sidste i sin Tid Kasinos fejrede Primadonna, medens *Julius* blev ved Balletten; tillige med sin Kusine Juliette var han første Gang i Wien i 1855 og følte sig siden stærkt knyttet til denne By, hvor han i en lang Aarrække virkede som Balletdanser ved Hofoperaen og døde som Professor ved Konservatoriet. Af Adolphs Børn har foruden Juliette navnlig *Valdemar* erhvervet sig et stort Navn, medens *Sophie* hævdede sig som en dygtig og net Balletdanserinde. To af Børnene har arvet Pricernes Tegnetalent, nemlig James Prices Søn *Albert* og Adolph Prices Datter *Mathilde*; den første begyndte som Kunstmaler og er endt som Skuespiller, den sidste gik den omvendte Vej, fra Balletten til Malerkunsten.

Til Slutning et Par Ord om den ældre Generations sidste Aar. Flora Price var den, der først lukkede sine Øjne (1863), og kort efter døde James (1865). James Price, der havde faaet sit ene Ben amputeret (der var gaaet Koldbrand i et Brandsaar, foraarsaget ved Fyrværkeri paa Linen), spillede i sine sidste Aar Violin ved sin Hustrus, Rosa Prices Danseundervisning. Af James Price eksisterer intet andet Portræt end den her vedføjede Penningtegning, der viser ham paa Hjemvejen fra Dyrehaven, i glad Stemning med Lommetørklædet fæstet til en Gren. — Rosa og Adolph levede længst. Rosa Price døde i Wien hos Sønnen Julius i 1887, Adolph Price først 1890 i en Alder af næsten 85 Aar;

aandsfrisk og livlig henlevede denne sidste Repræsentant for en længst forsvunden Tid sit Livs Aften hos Datteren Juliette, ivrigt syslende med Tegning, Maling og kunstfærdige Smaaarbejder. Den Casortiske Pantomime døde ikke ud med de gamle Pricer; den var gaaet i Arv til Tivoli, hvor den forlængst var genindført efter Forbudet i 1844, og stod senere en Tid under Adolph Prices personlige Instruction. I Halvtredserne og Tre-serne havde det københavnske Publikum adskillige Gange Lejlighed til at beundre denne Kunst-art i Pricefamiliens egen Udførelse, bl. a. paa Vesterbros Teater og ved Aftenunderholdninger, især paa Hofteatret, hvor Frederik VII og Grevinde Danner gav Møde. En Del af Pricerne optraadte tillige i Hippodromet (hvor nogle af de ældre Pantomimer gik) og paa Alhambra; her dansede bl. a. Valdemar i 1857-58, kort efter Etablisementets Aabning. Sidste Gang Pricefamilien agerede samlet, var i Begyndelsen af Halvfjerdserne; Adolph Price var Pjerrot, og om ham fylkede sig den unge Slægt.

JAMES PRICE
(Efter en Pennetegning af
Korpslæge Hagen)

PETTOLETTIS TEATRE

TEATRET PAA NØRREBRO. 1828-1833.

I det foregaaende er der stiftet et flygtigt Bekendtskab med Venetianeren *Philippo Pettoletti*, som i en Aarrække var Medlem af det Kuhnske Selskab paa Morskabsteatret. Kuhn og Pettoletti, den første som Bevillingshaver, den anden som Medinteressent, havde samarbejdet i mange Aar under gensidig Tilfredshed, men efterhaanden var det gode Forhold bristet. Pettoletti, der var en energisk Mand med Foretagsomhed og mange Ideer, har vistnok efter Casortis Fra-fald fundet sin Plads for snæver inden for Selskabet, og han synes at have stillet større Krav til Kuhn end denne har kunnet overkomme. Morskabsteatret var ingen ligefrem Guldgrube, selv om det havde en fremtrædende Plads i det københavnske Publikums Hjerter, i hvert Fald ikke paa dette Tidspunkt, i Slutningen af Tyverne. I Tidens Løb var der opstaaet saa mange Sommerforlystelser og forskellig Anledning til Indbyggernes Morskab, at det maatte mærkes paa Kuhns Teater, om end intet andet Forlystelsessted paa langt nær kom paa Højde med det. Og om Vinteren var Besøget — af Grunde, der gentagende er paapeget i det foregaaende — næsten altid sløjt. Under disse Forhold modnedes

Pettolettis Planer om at skabe noget nyt og selv forsøge sig som Teaterentreprenør.

I Sommeren 1827 henvendte han sig til Kongen

PHILIPPO PETTOLETTI
(Efter Akvarel)

om Bevilling for sig og sin Familie til at give de Vinterforestillinger, som det var bleven tilladt at opføre ude paa Vesterbro, inde i selve Byen. „Maaske“, mente Pettoletti, „kunde det da endnu lykkes os næsten forladte Komus' Børn at afvinde Københavns

Indbyggere et Bifaldssmil, naar Thalia og Melpomene hvile“, hvilket i mere nøgtern Stil vilde sige, at han kun attraaede at spille paa de Aftener, det kgl. Skuespilhus var lukket. Han opnaaede alligevel intet. Ved et kgl. Reskript bemyndigedes Skuespildirektionen at tilkendegive Pettoletti, at der ikke kunde være Tale om at give Forestillinger i København inden for Byens Porte. Men næste Gang havde han bedre Held med sig. „Frygtsom og skælvende“, som han skriver, forelagde han atter sin Bøn for Kongen. „Frygtsom fordi min første Begæring, altfor formastelig maaske, kunde opvække min Konges Uvilje, og skælvende for min Fremtid, hvis denne min anden allerunderdanigste Bøn skulde have samme Skæbne. Men nej! Den Konge, som udbreder sine Arme beskyttende over saa mange Tusinde Sjæle, vil ikke give en af Glædens ringe Tjenere til Pris for Mangel og Fortvivlelse.“ Det havde været langt fra hans Tanke at ville gøre Indgreb i nogen Persons Næringsvej, end sige at konkurrere med de kongelige Skuespillere. Nu bad han blot om at maatte oprette et lidet Teater uden for Voldene, og han ønskede Bevilling, ikke saa meget for at gøre Brug af den, saa længe han paa antagelige Vilkaar kunde fortsætte Forbindelsen med Kuhn som for at sikre sig mod vilkaarlig Behandling fra denne Kant. Pettoletti havde heller ikke samlet sig noget Selskab endnu eller tænkt over Teatrets Beliggenhed, men naar han kom saa vidt, at han fik det rejst, var det hans Agt navnlig at benytte det som Pan-

tomimeteater. Dette sidste gjorde Udslaget, thi Plakaten af 25. Juli 1817, der indskærpede det kgl. Teaters Eneret til enhver Art egentlig Skuespil, gav Teaterdirektionen et Magtmiddel i Hænde, der ikke var til at komme uden om. Den 9. November 1827 fik Pettoletti da omsider sin Bevilling, og den lød paa, at han uden for Stadens Porte maatte indrette et Teater og der give saavel ekvilibristiske som pantomimiske Forestillinger. Men i Betragtning af, at han var fremmed og ikke havde erhvervet Borgerkab, maatte han yde Fattigvæsenet en Afgift af ti Procent, medens Kuhn paa Vesterbro nøjedes med fem.

Forinden var det Kuhnske Selskab bleven opløst, og Pettolettierne havde trukket sig ud deraf; en Del af Familien forlod efterhaanden Landet, medens i hvert Fald Filippo, Broderen Jean og deres gamle Fader endte sine Dage i Danmark. Filippo havde Andel i det Kuhnske Selskabs Garderobe og Kullisser, og disse sine Ejendele trak han ud af Foretagendet til Brug for sit eget Teater.

Hvis Pettoletti ikke fik sin nye Scene rejst og gjort Brug af Bevillingen inden to Aar, fortabte han den; derfor gjaldt det om at arbejde paa Sagen. Først arrangerede han sig med en københavnsk Borger, Bagermester Georg Scheer, som ved Blaa-gaards Udstykning, der netop stod paa, underhaanden havde tilkøbt sig Hovedparcellen med den gamle Slotsbygning og et Haveareal paa over to Td. Land; endvidere associerede Pettoletti sig med Inderen

Samme ovennævnte Impresario, *André Magni*, der førte en ganske velklingende Majortitel. Denne Magni traf i Juli Maaned 1828 i Hamborg *Joseph L. Lewin*, der just stod i Begreb med at rejse til Lybæk for der at give Forestillinger.

Lewin var af jødisk Afstamning og hjemmehørende i London. Han var gift med en Dame ved Navn Juliette Rosette Maan eller Moon, og i Familien Price gaar det Sagn, at han oprindelig var hendes Sproglærer, men løb bort med hende. Fra anden Side fortælles det, at han allerede i 1801 var knyttet til Drurylane Teatret og efterhaanden tildrog sig Londonernes Opmærksomhed ved sit udpræget mimiske Talent. I 1815 foretog han sin første Kunstrejse til Spanien og Portugal, og efter at være vendt tilbage til London vandt han meget Bifald for sin Harlekinsfremstilling, der faldt i det engelske Publikums Smag. I de følgende Aar var han i Paris, i Nederlandene og i Wien, hvor han som Pantomimester ved Theater an der Wien arrangerede Melodramer og Pantomimer. Senere besøgte han Ungarn og Italien, gav atter Forestillinger i Paris og drog i Slutningen af Tyverne rundt i Tyskland paa sin Kunst. Paa Königstädter-Teatret i Berlin opførtes hans Pantomime „Jocko“, der gjorde megen Lykke. Han var tillige en Mester i Teatrets Maskinteknik og skal ved forskellige større udenlandske Teatre have indrettet meget sindrige Maskinerier, især egnede til hurtig Udførelse af Sceneforandringer.

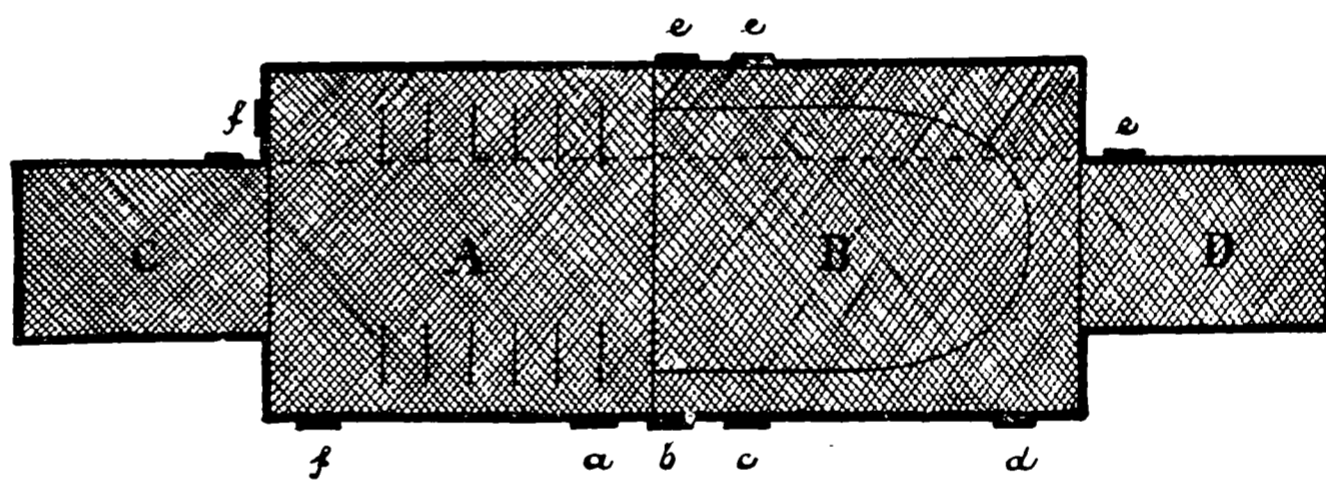
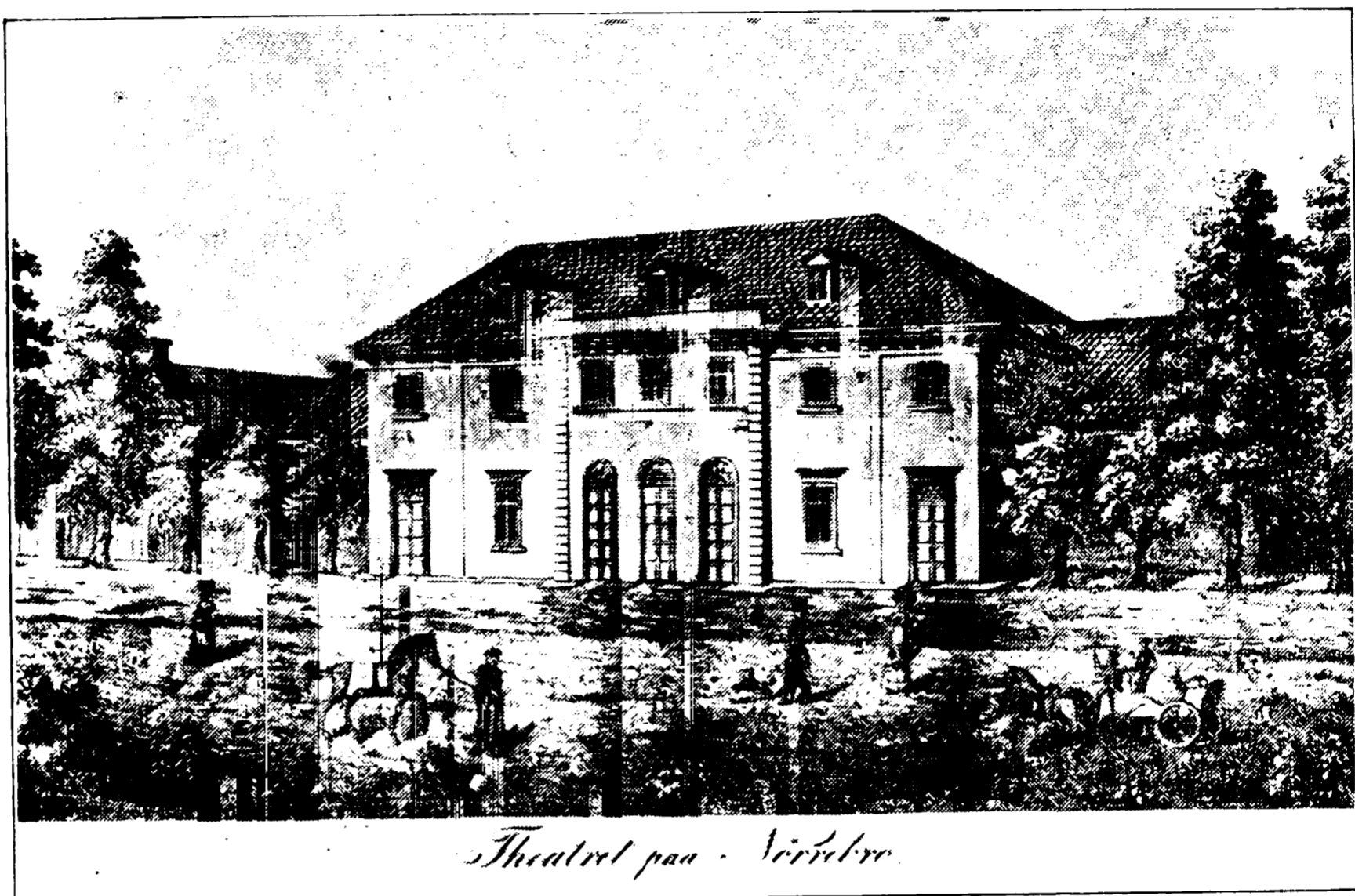
Pettoletti og Magni havde Brug for Lewin. En

Mimiker var der netop Trang til paa det nye Teater, for at det med nogenlunde Held kunde tage Konkurrencen op med Morskabsteatret, hvor Traditionerne fra Casortis Glansperiode endnu var i frisk Minde, og Lewin var, som det ogsaa senere viste sig, i sit Fag en betydelig Kunstner. Og saa var han i Besiddelse af en stor Del Teatereffekter, der netop vilde komme til Pas. Magni anmodede ham derfor om at træde i Interessentskab med sig og Pettoletti om det Teater, der skulde aabnes i København, men Lewin vilde i Begyndelsen ikke. Magni forestillede ham da, hvor glimrende Foretagendet var. Pettoletti var en af de første Linedansere og Komikere i Europa, Teatret var kongeligt, ganske nyt, fortrinlig indrettet og beliggende i Danmarks Hovedstad, hvor der foruden dette kun var et kongeligt Teater til og et Fjælebodsteater. Magni, der desværre ikke kunde stille personlige Talenter til Raadighed for Teatret, gav sig ud for Matadoren, som til Gengæld vilde tilskyde de ikke ubetydelige Summer, der maatte voves de første Aar. Saa overgav Lewin sig. Der oprettedes en Kontrakt for 4 Aar fra 1. September 1828, hvorefter de tre slog sig sammen om Bestyrelsen af Teatret paa Nørrebro.

Ved Kontrakten knyttedes tre af Lewins Døtre til Teatret. Forinden havde Magni og Pettoletti allerede engageret den franske Akrobat- og Linedanserfamilie *Longuemare*.

I Sommeren 1828 havde Teatret rejst sig paa det gamle Blaagaards Ruiner. Den fordums kongelige

Lystgaard havde efterhaanden tjent højst forskellige Formaal; Tid efter anden havde Gaardens Bygninger været anvendt til Fabriksvirksomhed, til Skolelærer-

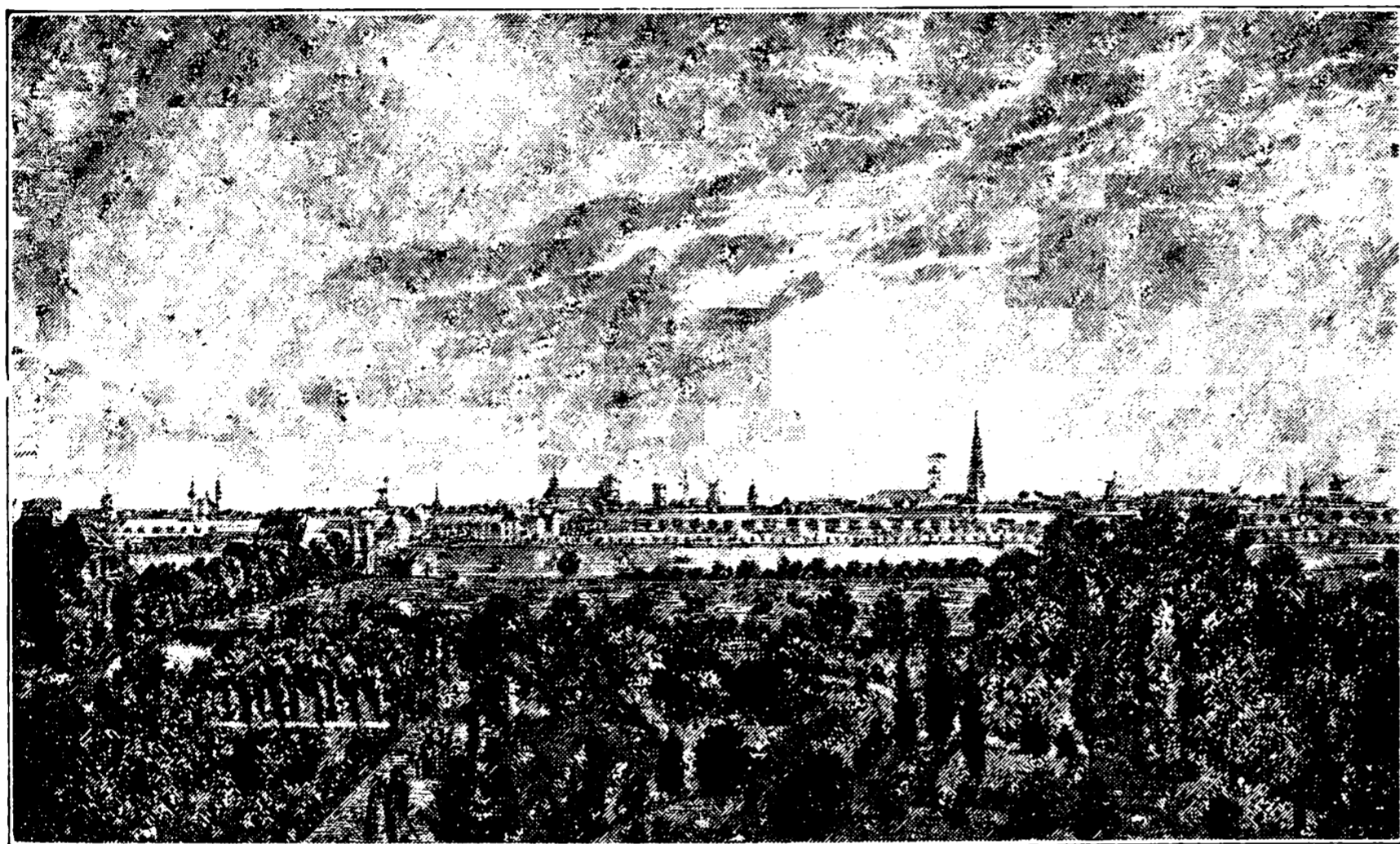

Paa Planen betegner *A* Scenen, *B* Tilskuerpladsen, *C* og *D* to lavere Sidebygninger; i den sidste „Punschsalen“. *a* er Indgangen til Billetkontoret, *b* til Kongelogen, *c* til Parkettet, *d* til Parterret; *e* betegner tre andre Indgange til Teatret, *f* Opgangene til Scenen. Den punkterede Linje markerer Blaagaards gamle Grundplan.

NØRREBROS TEATER
(Facadetegningen efter Kobberstik)

seminarium og til Militærlasaret. Den egentlige Hovedbygning, Slottet som den kaldtes, havde faa Aar forinden været indrettet til Brændevinsbrænderi og endte nu som et Tempel for Dans og skønne Kunster. Ombygningen, der var meget gennemgri-

bende, kostede Bagemester Scheer 40 à 50000 Rbdr. Teatrets Hovedfacade laa ud mod Peblingesøen og foran strakte sig den gamle Have; Murene var forhøjet og Taget omlagt, men alligevel genkender man Karaktertrækkene i B. Rocques Stik af det gamle

UDSIGT OVER KØBENHAVN FRA NØRREBROS TEATER
(Efter Kobberstik)

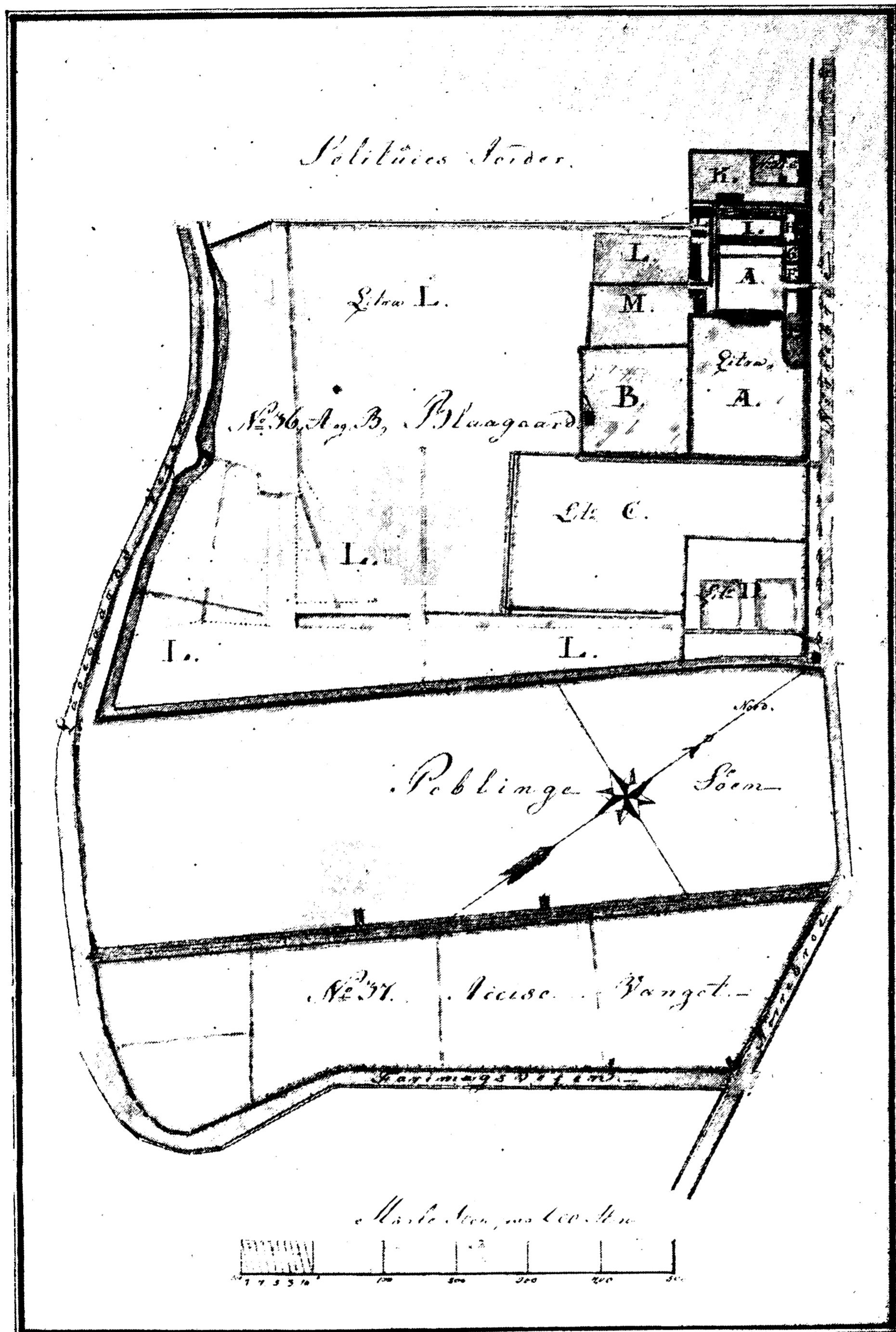
Blaagaard. Paa den modsatte Side fik Bygningens Grundplan derimod en Udvidelse.

Indvendig var alt forandret. Tilskuerrummet, der opgives at kunne rumme 14-1500 Mennesker, bestod af 3 Etager, de to nederste afdelt i Loger, den øverste fri som Amfiteater eller Galleri; Gulvet var indrettet til siddende Parket. Kongelogen, hvortil hørte to smaa Aftrædelsesgemakker, var — ligesom i det kgl. Teater — anbragt til Venstre for Scenen og lige overfor var Hofdamelogen beliggende. Selve Scenen havde i Lysningen af Prosceniet en Bredde af $13\frac{1}{2}$ Alen og Kulisserne maalte 10 Alen i Højden, og var

saaledes noget højere end det daværende kgl. Teaters; dens Dybde udgjorde ca. 29 Alen, Bredden 24 Alen fra Mur til Mur. Der var 14 Alen fra Parkettets Gulv til Loftet, hvor en forgyldt Lampekroner hang i fire Kæder og med sine 24 Blus gød Lys ud over Tilskuerrummet.

I den indre Udstyrelse skilte Teatret sig ud fra det almindelig gængse. Prosceniet var komponeret i en herhjemme hidtil ukendt Smag og dannede „en sammentrykket Bue med Kassetter og Rosetter og forgyldte Lisener af korinthisk Orden“. Det var tilstræbt at give Maskineriet saa sindrigt et Tilsnit som muligt: Tæpperne dreves med Vægte og Spil ligesom paa de parisiske Teatre; Gulvet var forsynet med saa mange Lemme, at det kunde aabnes, hæves og sænkes paa saa at sige hvilket Sted det skulde være; ved en Valse kunde man fremstille drivende Skyer; Sætstykkerne løb i Kanaler i Gulvet og kunde skydes helt ud, Kanalerne dækkes og Teatret forandres til Balsal. Kun Fortæppet og Luftkulisserne var malet i København, de øvrige Dekorationer skyldtes Cocchi og den berlinske Teatermaler Gropius. — I Teatret fandtes et Rafrâichissementslokale, der var lejet af Konditor Pedrin og bestod af 3 Værelser, hvortil der var Adgang fra hver Etage.

Hvor moderne Teatret end var anlagt i alle Enkeltheder, viste det sig snart, at det havde svære Mangler paa det teatertekniske Omraade. Fra Publikums Side ankedes der over, at Parterret var for horisontalt — Gulvet ikke lagt skraat nok, saa at

BLAAGAARD OG NÆRMESTE OMGIVELSER, CA. 1825
 (Efter et haandtegnat Kort i Rigsarkivet)

Blaagaards Hovedbygning (siden Nørrebros Teater) ses paa Litr. A.; Syd for ligger Haven, Nord for Hovedindkørslen (nu Slotsgade)

Personer af Middelhøjde ikke kunde se, og selv velvoksne Folk hindredes i Udsigten, naar Damer med store Solhatte anbragte sig foran. Som man ser, var Krigen mod Damehattene allerede da en Kendsgerning. En anden Ulempe for Publikum var den slette Passage ind til Teatret; over Vejgrøften var slaet en Træbro, men for at naa ind til den, maatte man fra den brolagte Nørrebro over et bundløst Stykke Jordvej.

Da Lewin kom til København den 24. September, var Teatret endnu ikke færdigt, skønt det skulde have været aabnet ved Maanedens Begyndelse. Lewin syntes det var daarlig indrettet, hvad han forøvrigt snart fik Ret i. I det hele havde Magni forestillet ham Sagen i saa rosenrødt et Skær, at Virkeligheden kontrasterede stærkt imod hans blændende Udmalinger. Teatret var beliggende i den mindst besøgte af Forstæderne, det kunde ikke skjules, og den Fjælebod, nemlig Kuhns Morskabsteater, som det skulde rivalisere med, var grundmuret i Publikums Yndest; godt indrettet som det var og med et dygtigt Personale var det vel egnet til at gøre Grundmuren paa Nørrebro til Skamme. Og Magni var saa langt fra at være den Velhaver, han gav sig ud for, at han tværtimod var i en højst uheldig økonomisk Forfatning. Lewin var utilfreds, og det varede ikke længe, inden han kom paa Kant med sine to Medinteressenter. Da han ansaa sig for den mest erfarne, vilde han være Teatrets egentlige Styrer, hvad der ogsaa var hans Ret efter Kontrakten; men det

vilde de andre ikke tillade, og med nogen Grund, thi Lewins Ledelse af Teatret bragte det straks fra den første Aften i et skævt Forhold til Publikum. Allerede efter de første Par Forestillinger skubbede de ham ud af Ledelsen af Teatret, forbød det spillende Personale at efterkomme hans Ordre og tiltog sig ene Kassen. I Decbr. 1828 anlagde Lewin Sag ved Gæsteretten mod sine to Medinteressenter, der imidlertid gjorde Gengæld og anlagde Kontragsmaal. Dommen faldt den følgende Sommer og Lewin tabte Sagen, der drejede sig om nogle Pengebeløb, som de interesserede Parter gensidig mente at have tabt ved Kontraktens Misligholdelse.

Det daarlige Forhold paa Teatret rygtedes snart ude blandt Publikum. I „Nyeste Morgenpost“ fandtes en skønne Dag refereret et Slagsmaal mellem „første Direktør“ og en af Personalet, og det skulde være første Direktørs meget upassende og fornærmelige Adfærd, der havde forvoldt denne Scene; forøvrigt var det adskillige Gange — det paastod Bladet — kommet til Haandgribeligheder mellem denne Direktør og Teatrets Kunstnere. Dette gav Anledning til, at en Indsender i „Politivennen“ tog til Orde i en Artikel: „Om Nævefægtingen paa Nørrebros Teater“. Da Pettoletti var Indehaver af Bevillingen og altsaa maatte anses for første Direktør, gik Rygtet ude i Byen, at det var ham, der var Hovedmanden i den skandaløse Affære, og „med Forundring antog man den joviale Mand, der saa ofte havde moret Københavnerne med sit udmærket komiske Talent,

forvandlet til en gulsottig, kamplysten Klopfægter“, men man havde dog snart opdaget, at det var Lewin og ikke Pettoletti, der var Ophavsmanden. Dette maatte Indsenderen pointere, og han lagde Lewin alvorligt paa Sinde „for sin egen Skyld at erindre, at han hertillands ej mere end noget andet Sted i Europa lever blandt uopdragne Mennesker og Bjørne, en Tanke, som desværre end ikke skal være udryddet hos uvidende Udlændinge“. Men Lewin lod ikke Beskyldningen sidde paa sig; i en Erklæring i „Kjøbenhavnsposten“ hævdede han, at det var pure „Instigation“, der laa til Grund for Angrebet. —

Da Lewin havde rømmet Marken, maatte han for at bjerge Livets Ophold assistere hos Konkurrenten Kuhn paa Vesterbro, hvad der kun gjorde ondt værre i Forholdet mellem ham og hans Medinteressenter. Lewin paastod, at Pettoletti havde formaaet sin Landsmand, Hofviktualiehandler Dominico Capozzi, til at opkøbe Gældsfordringer paa ham, og, som han insinuerede, maatte Pettoletti og Magni have forstrakt Capozzi med Pengene dertil, blot for at bringe ham i Ulykke. Hvordan det nu var eller ikke var, saa er det sikkert, at Capozzi var bleven Ihændelever af nogle Fordringer paa Lewin, som i den Anledning blev sat i Gældsfængslet, hvorfra han i November 1829 (han sad der fra 2. Novbr. til 5. Decbr.) sendte to lange og rørende Bønskrifter til Kongen om Sagen. Lewin var dog næppe ført bag Lyset, saaledes som han paastod, thi i Januar 1830 gik alle tre Interessenter paa Forlig og

Lewins Navn blev samtidig slettet af Leje- og Interessentskabskontrakterne.

Alt dette foregik mere eller mindre mellem Kulisserne. Vi fæster dernæst Blikket paa den offentlige Side af Pettolettis første Sæson.

Med Oktober Maanedes Udgang 1828 var Forberedelserne til Teatrets Aabning saa vidt tilendebragte, at den første Forestilling kunde gives den 3. November. Den indledes med akrobatiske Opvisninger af Familien Longuemare og sluttede med Lewins Pantomime „Guldnøglen, eller: Harlekin Bombardeer“; oprindeligt havde det været Bestemmelsen, at „Harlekin i Tryllehaugen“ skulde opføres ved Førsteforestillingen, men det blev opgivet. Aabningen af det nye Teater var af Publikum imødeset med Forventninger, som imidlertid bittert skuffedes. Man havde ikke noget at udsætte paa de agerendes Dygtighed, men Forestillingen var uden tilstrækkelig Forberedelse og harmonisk Samvirken. Scenearrangementet og Maskineriet, der ved de Lewinske Pantomimer paa Grund af de mange forekommende Forvandlinger var af største Vigtighed, var i Uorden og funktionerede ikke hurtigt og præcist nok, saa at hele Forestillingen snarere lignede en Prøve. Var det galt paa Scenen, saa var det ikke meget bedre paa Tilskuerpladsen. Der var udstedt mange flere Billetter, end Huset kunde rumme (et Forhold, som der iøvrigt ogsaa ofte klagedes over paa det kgl. Teater), saa at mange maatte gaa hjem igen uden at kunne komme ind, og blandt de mange sammen-

stuede Mennesker, der var komne indenfor, satte Trængslen og de ubekvemme Forhold den velvillige Stemning ned. Men det var ikke alene de rent ydre Omstændigheder, der ikke behagede, selve Forestillingens Art fandt ingen rigtig Sangbund i Publikum. Casorti havde indført den italienske Pantomime, og ved hans Form holdt det københavnske Publikum trolig fast, og følte sig — sin gode Smag til Ære — ikke tiltrukken af Lewins nye Genre. Der var nemlig en ret betydelig Forskel mellem ham og Casorti. I den italienske Pantomime, hvis enkelte Dele sammenknyttedes af en virkelig Handling, var Pjerrotfiguren, saaledes som vi kender den den Dag i Dag, den langsomme, godmodig kejtede Person med de ejendommelige Bevægelser, i Modsætning til den livlige Harlekin. Lewins Pantomime derimod var oprindelig anlagt paa det engelske Publikum, der fordrede mere ydre Effekt. „Guldnøglen“ var for lang Tid siden af Lewin bragt frem paa Scenen i London, og var beregnet paa at vinde sit Publikum ved en Række hurtige, slaaende Forvandlinger, bestandig Afveksling af prægtige Dekorationer og ved overraskende Spring og Kunststykker, mere end ved en virkelig komisk Handling. Pjerrot havde maattet vige Pladsen for den engelske Klovn, den letbevægelige Klodriansfigur, — og Harlekinsskikkelsen, der udførtes af Lewin, var afløst af en Badutspringer, der snart stod paa Hovedet, snart paa Benene. Longuemares Udførelse af Pantalón behagede heller ikke, selv om han med stor Kunst forstod at ryste i Knæ-

erne; dette tilfredsstillende ikke Publikum, der var vant til den gamle adstadige Kassanderfigur i de Casortiske Pantomimer. Lewins Døtre tog derimod — de andres Nederlag til Trods — straks den første Aften Publikum med Storm. Den 18aarige *Rosa Lewin*, der allerede i fire Aar havde spillet Kolumbine i Faderens Pantomimer, vandt udelt Bifald ved sin indtagende Fremstilling af denne Figur, lige saa meget som ved den Ynde, hun og hendes to Søstre, *Flora* og *Elisa*, lagde for Dagen i de indlagte Danse. Med disse skønne og gratiøse Kunstnerinder, der nødvendigvis maatte lægge Tilskuerne for deres Fødder, havde Teatret faaet Eksistensberettigelse. Deres Dans betog og henrev til Begejstring; en hamborgsk Kritiker ytrede, da han kort forinden deres Ankomst til København havde set dem opføre en Pas de trois paa Teatret i Altona, at det var som om Vaaren udøste sit Fyldehorn af Blomster, et saa yndigt Syn var denne Trio.

Ved de følgende Forestillinger blev der raadet Bod paa de værste Ulemper ved Maskineriet og Iscenesættelsen, og den nye Pantomimegenre fandt derved en mere velvillig Modtagelse, selv om Publikum aldrig kom bort fra de „rigtige gamle“ Pantomimer. Da Lewin senere kom til Vesterbros Morskabsteater, maatte han derfor ogsaa ty til Københavnernes yndede, evig unge, skønt gamle Kendinge som „Harlekin Skelet“ og „Harlekin Kukkenbager“.

Indtil 18. November 1828 var der paa Nørrebros Teater givet seks Forestillinger, de fem første under

Direktion af Lewin, den sidste, der fandt Sted Søndagen den 16. Novbr., arrangeret af *Philip Ledet*, som Pettoletti efter Brudet med Lewin havde knyttet til Teatret som Iscenesætter af Pantomimer og Balletter. Derimod opretholdtes Jomfruerne Lewins Engagement ved Teatret.

Familien Longuemare var en af Datidens bedste Linedansertrupper; i Paris, hvor Linedanserkunsten blev drevet til en høj Grad af Fuldendthed, erkendtes Longuemarerne for Artister af første Rang. Dette gjaldt dog kun den mandlige Del af Familien, thi paa Spindesiden hævede den sig ikke over det almindelige; Jomfruerne Longuemare var hverken i Besiddelse af ualmindelig Færdighed eller udpræget kvindelig Gratie. Familien Longuemare var dog bleven ydet al mulig Anerkendelse fra Publikums Side. Af Hyacinthe (eller Jacinthe) Longuemares og Broderen Jean Baptistes mange forskelligartede Numre kan fremhæves deres tyrkiske og græske Pas paa to Liner ved Siden af hinanden; de fægtede med Sabler og brødes med Faner; enkeltvis dansede Hyacinthe f. Eks. med Fødderne i en Kurv og Jean Baptiste, Selskabets bedste Linedanser, opførte bl. a. en „Noble pas polonais“ af egen Invention, gjorde „Luftpromenader“ uden Balancerstang og gav den vogesiske Bonde paa Linen. Tillige var Longuemarerne Akrobater og Springere.

Allerede paa dette Tidspunkt — efter en Maanedes Virksomhed — var det Pettolettis Hensigt at bryde af, for at Teatrets Indretning kunde undergaa en

Forbedring, medens han med sit Selskab for en kort Stund drog til Sverig, hvor der allerede var sluttet Kontrakt med Ejerne af Gøteborgs Teater om 18 Vinterforestillinger. Dette blev dog ikke til noget, da Lewin nægtede at tage med og lagde Beslag paa Magnis og Pettolettis Rejsepasser. Forestillingerne fortsattes da i de følgende Maaneder, ind i det nye Aar. Af Pantomimer spilledes den gamle „Harlekin Statue“ foruden flere ny — „Harlekin Maler“ f. Eks. —, hvori navnlig Longuemarerne medvirkede; af Balletter fremkom „Lucas og Laurette“, og i Slutningen af Januar 1829 „Den dobbelte Fest“, begge arrangeret af Ledet, den sidste med Musik af den halvfjerdsindstyveaarige *Pierre Jean Laurent*, en danskfødt Franskmand, der havde været Hofdansemester og faaet nogle Balletter opført paa det kgl. Teater; de tre Jomfruer Lewin og den ældre Ledet, der som sædvanlig udførte en komisk Elskers Rolle, tog heri Hovedparten af Bifaldet. Foruden den ældre Ledet medvirkede i denne Tid paa Nørrebros Teater både Constance og August Ledet. Pettoletti selv optraadte i komiske Scener, og de to mest fremragende af Longuemarerne, Hyacinthe og Jean Baptiste, fremførte mod Slutningen af Sæsonen en ny komisk Dans paa to parallele Liner, kaldet „De to Polichineller“, der var meget yndet af Publikum. Kort sagt enhver stræbte, som det hedder, „ved Talent og Lune at bidrage sit til det ærede Publikums behagelige Moro“.

Den sidste Forestilling i Vintersæsonen blev givet

den 22. Marts og kort efter aflagde Direktionen sin Tak til Publikum for den Velvilje og Overbærenhed, man havde vist Teatret i de forløbne Maaneder.

Nørrebro Teater havde i sin første Sæson virkelig nydt godt af det københavnske Publikums Velvilje. Besøget havde i hvert Fald i det første Fjerdingaar været jævnt godt — om end ikke meget indbringende —, skønt Vejen derud var slet og Manglen paa Lygter mere end følelig i de mørke Vinteraftener. Bortset fra den første uheldige Aabningsdag havde Publikum ogsaa været nogenledes tilfreds, skønt det ikke rigtig kunde forsones sig med Lewins Pantomimer. Teatret kunde i og for sig heller ikke siges at have talt til den daarligste Smag, og nogen Sammenligning med de moderne Variétéer vilde her saa lidt som ved Morskabsteatret være paa sin Plads. Akrobatikken stod som den underordnede Bestanddel af Programmet i Reglen først, Pantomimer og Balletter sidst; som en naturlig Overgang var den gratiøse Linedans anbragt midt imellem. Den mimiske og navnlig den koreografiske Del af Forestillingerne blev her ligesom paa Vesterbro fortræffelig udført, og Æren herfor tilkom i første Række Søstrene Lewin, der besejrede selv det mest kritiske Publikum, navnlig Flora Lewin stod højt i Gunst som en fremragende Gulvdanserinde. — Paa det kgl. Teater havde de nærmest foregaaende Aar været en Nedgangstid for Balletten; det hørte til Sjældenhederne, at der fremkom noget nyt af Betydning, og Publikum henvistes naturligt til Forstads-

teatrene for at nyde denne Kunststart, der alle Dage havde tiltalt Københavnerne i høj Grad. Paul Taglionis Ballet „Jocko eller den brasilianske Abe“, der som foran nævnt var bleven bearbejdet af Lewin som Pantomime og i denne Form opført paa Morskabsteatret, indstuderedes ved det kgl. Teater i Foraaet 1829 og imødesaas derfor med megen Interesse. Den fremkom i de sidste Dage af Sæsonen under Navnet „Danina“ med Peter Larcher i Abens Rolle og Lucile Grahn (der her for første Gang betraadte Scenen) som det reddede Barn. Overskou raser, ikke uden Grund, mod denne „Fjælebodspantomime“, der bragtes frem paa den Scene, som Galeotti havde gjort berømt i Udlandet, men som nu var „sunket saa dybt, at den anglede efter Publikums Interesse med Dyr“. Det blev ogsaa den sidste Ballet, der opførtes, forinden den store Blomstrings-tid oprinder med August Bournonvilles Hjemkomst og „Gratiernes Hylding“. —

Ved Vinterforestillinger paa Nørrebros Teater klæbede de samme Ulemper som ved Morskabsteatret — de maatte begge fornemmelig være Sommerteatre. Pettoletti havde faaet sit Teater aabnet paa en ugunstig Aarstid, og dette havde til en vis Grad mærket Sæsonen; de sidste Par Maaneder havde Besøget været tyndt og Forestillingerne medført Tab for Entreprenørerne. Pettolettis økonomiske Evner var derfor smaa, saa han ikke turde ligge stille, og for at bestride Omkostningerne ved Teatrets Istandsættelse, gav han med Kancelliets Tilladelse den følgende Maa-

ned, fra 29. Marts til 26. April 1829, Forestillinger i Helsingør. paa det dramatiske Selskabs Teater. Pettoletti havde kun den Longuemareske Familie med, derimod ikke de tre Søstre Lewin; han gav ti Forestillinger og opførte fem forskellige Pantomimer, hvoriblandt baade „Harlekin Statue“ og „Harlekin Skelet“, men det økonomiske Udbytte var ikke stort, da Besøget langt fra var saa talrigt, som man havde ventet; den første Forestilling havde næppe samlet 300 Tilskuere.

Mens Pettoletti opholdt sig i Helsingør, havde Teatret paa Nørrebro Natten mellem den 3. og 4. April været hjemsøgt af en, ganske vist ret ubetydelig, Ildsvaade. Der var laaset og lukket alle Vegne og ingen til Stede, men ved en Overbrandmesters Snarraadighed blev Dørene sprængt og Ilden dæmpet, inden den fik Tid til at brede sig. — I Midten af Maj var Teatret imidlertid kommet i Orden og forskellige Ændringer foretagne. Lewin var efter Overenskomst med Pettoletti og Magni atter indtraadt i Direktionen og havde overtaget Bestyrelsen af Pantomimerne, og hvad der var af lige saa stor Betydning for Teatret, hans tre Døtre var atter bleven knyttet dertil.

Sommerkampagnen indledes den 17. Maj. Ved Aabningsforestillingen opførtes en ny Tryllepantomime af Lewin i to Akter, „Harlekin fristet af Gratiernerne“, hvortil der var anskaffet nye Dekorationer og Kostumer. Huset var fuldt besat og Pantomimen gjorde usædvanlig Lykke; Flora og Elisa Lewin samt

Constance Ledet var de tre Gratier og Jfr. H. Longuemare udførte Venus' Parti. Kort efter bragtes en af Ledet arrangeret Pantomime „Den slet bevogtede Pige“ frem. Ledet havde paa det kgl. Teater for en halv Snes Aar siden, i Forening med Danseren Gabriele, udført nogle Partier i Balletten af samme Navn, og ved dens Fremkomst paa Nørrebro modtoges den med jævnt, om end ikke udelt Bifald; Ledets karakteristiske Udførelse af en gammel Bondekone og Rosa og Flora Lewins henrivende Udførelse af de tvende Elskende frembød ogsaa fra Mimikkens Side mange heldige Momenter. I det hele havde Teatrets Forestillinger efter Genaabningen været godt besøgte. Maskineriet var nu i sømmelig Orden og navnlig „Harlekin fristet af Gratiernerne“ gjorde vedblivende Lykke.

I Juni Maaned fik Nørrebros Teater et nyt Trækplaster, da „den første Herkules i Europa og første Gymnastarch hos H. M. Kongen af Frankrig“ *Victor Venetien* begyndte at give sine Forestillinger. Aften efter Aften var Teatret fuldt besat for at beundre denne Atlet, der, som Kendere forsikrede, var „en betydelig plastisk Kunstner, hvis Pantomimer er mærkeligen mere antikke end Madame Hendel-Schütz's“! Firskaaren og undersætsig af Legemsbygning var han mere kraftfuld end smuk, men i Besiddelse af stor Smidighed, og gik for det stærkeste dalevende Menneske. Venetiens Kunstspecialitet var de „horisontale Stillinger“, og heri præsterede han vidunderlige Ting, som naar han med Anklerne fast-

bunden til den øverste Ende af en oprejst høj Stang lod Legemet danne en ret Vinkel med Stangen. I Slutningen af Maanedens forlod han Teatret for at optræde paa Dyrehavsbakken, men kom atter tilbage senere hen paa Sæsonen.

I Juli Maaned var Pettoletti mindre heldig, da han engagerede „kejserlig russisk Teater-Maskinmester“ *Griffe* til at vise „Skyggespil“. Forestillingerne maatte gives i Mørke og straks den første Aften, da en Uorden i Maskineriet bevirkede en Standsning, fremkaldte dette Støj og Mishagsytringer og adskillige Pøbelagtigheder fra Galleriet. *Griffe* undskyldte sig i Adresseavisen med sin Mangel paa nødvendig Lokalkundskab, og lovede til næste Gang at rydde alle Hindringer af Vejen. Men da han faa Dage efter gentog sine Forestillinger for temmelig tomt Hus, gentoges ogsaa de larmende Scener; efter hver af Præsentationerne udbrød en frygtelig Støj, Trampen, Piben, Klap og Bravoraab, saa Øret ganske døvedes. Denne Gang havde Foreviseren dog taget sine Forholdsregler. Paa begge Sider af Prosceniet havde han anbragt nogle stærktlysende Lamper, der tildækkedes under „Fantasmagorierne“, men naar Larmen blev for stærk, kastede de pludselig deres Skin ud over Tilskuerpladsen, hvorved sædvanligvis øjeblikkelig Ro tilvejebragtes. Iøvrigt bestod Forestillingerne i en simpel Laterna magica med bevægelige Glas, og var altfor ubetydelig for Hovedstadens Publikum; den kejserlige Maskinmester kom da ogsaa snart af Programmet.

Efter at Kuhn i 1829 var kommen hjem fra sin Turné i Hertugdømmerne, var Vesterbros Teater atter bleven aabnet i Slutningen af Juli, og kort efter forsvandt Søstrene Lewin fra Nørrebro og knyttedes for bestandig til Morskabsteatret. Med Tabet af de gratiøse Kunstnerinder fik Nørrebros Teater sit Dødsstød; fra dette Tidspunkt daterer sig Nedgangen i Publikums Yndest for det nye Forstadsteater, hvis Glansperiode kun havde været saa saare kort.

Efter Kildetidens Ophør engageredes Venetien atter til Nørrebros Teater. Foruden sine Herkuleskunster foretog han bl. a. en Opfart fra Scenen til Teatrets Galleri i sin græske Medeasvogn, belyst af hvid Ild. Under Nedfarten i Straalerne af rød Ild tog dette Skuespil, under hvilket Venetien viste sig svævende i forskellige horisontale Stillinger, særdeles nydeligt ud; smaa Genier i en under Triumfvognen anbragt Gondol strøede Blomster ud over Publikum. Venetien var ogsaa tilligemed sin Hustru engageret til at give Pantomimer, men denne stærke Mands Pantomimer maatte nødvendigvis i endnu højere Grad end Lewins afvige fra Casortis gamle klassiske Mime-spil. Det blev rene Kraftpantomimer, saaledes „Kyklopernes Ødelæggelse eller Polichinel slugt af Hvalen“, i hvilken Venetien spillede Herkules, hvis Kamp med Kykloperne og Rundsvingning med en Fyrværkerisol lige saa vel som den yngre Longuemares Polichinel paa Stylder lod til stærkest at interessere Publikum.

Blandt Pettolettis Artister tyndedes efterhaanden

Rækkerne, ogsaa Longuemarernes Kontrakt var ved at udløbe; blandt deres sidste Præstationer havde navnlig Orfeus' Nedfart til Helvede, et effektivt Nummer med Ildregn og bengalske Flammer, der udførtes af Jean Baptiste, vakt Publikums Beundring. Efter deres Afrejse havde Pettoletti saa godt som intet Personale og hans Agt var at rejse til Tyskland for at søge nye Kræfter til sin unge Scene. Forinden havde han dog faaet sat en Beneficforestilling paa Benene til Indtægt for sig selv som Teatrets Stifter; den skulde finde Sted den 17. September 1829, og Kongen havde tilsagt sin Nærværelse. Men et Par Dage før blev Teatret lukket, og denne Gang var det ikke med Pettolettis gode Vilje.

Han var nemlig kommet i Restance med Fattigafgiften, og saa havde Politiet forbudt ham at spille. Pettoletti angiver at have betalt henimod 700 Rbd. til Fattigvæsenet i mindre end et Aar. Flere Gange havde han forsøgt at faa Afgiften nedsat til de fem Procent, der paalignedes Teaterentreprenørerne, naar de var Borgere i Staden, men Pettoletti havde hver Gang faaet Nej, da han ikke opfyldte denne Betingelse. Kancelliet, der omfattede Pettoletti med en vis Bevaagenhed, havde anbefalet Magistraten at lade ham faa Borgerskab; den var ogsaa villig dertil, men det blev ikke til noget, sandsynligvis fordi Pettoletti har haft Vanskelighed ved at udrede den dermed forbundne Afgift. Og nu sad han altsaa fast i det stængede Teater med Udsigt til naar det skulde

være at blive berøvet sin Frihed, da han ikke var i Stand til at tilfredsstille Kreditorerne.

I sin Kvide fandt Pettoletti paa en Plan, der ganske vist kunde trække Folk til Teatret, men blot ikke kunde forliges med de gældende Anordninger. Han bønfaaldt Kongen om Tilladelse til at give nogle smaa Vaudeviller i det tyske Sprog i Forening med de pantomimiske Forestillinger, men fik Afslag, skønt han som sædvanlig tilbød kun at spille paa de Aftener, det kgl. Teater var lukket, og lovede aarlig at give to „Fattigforestillinger“ i den bedste Aarstid, hvad der heller ikke var meget tillokkende for Fattigvæsenet. Trods Afslaget var Pettoletti ikke forknytt. Det varedé ikke en Maaned, før han „i den ulyksaligste Stilling, hvori noget Menneske kan befinde sig“, kom igen med en Begæring af samme Indhold, blot med den Forandring, at han vilde give sine tyske Vaudeviller i Sommermaanederne. Men ogsaa denne Gang fik han Nej. Pettolettis Situation var i det hele fortvivlet. Var hans Medinteressent Lewin paa Vej til Slutteriet, var han selv ikke meget bedre stedt. Kreditorerne havde forbudt ham at rejse fra Byen, og han havde maattet bortsende sin Familie, Hustru, Barn og den firsindstyveaarige Fader, der havde Opholdet hos ham, for at lade dem leve af fremmedes Godgørenhed. Da Teatret var lukket, havde han intet Erhverv, og da han var bundet til det ved en fleraarig Kontrakt, maatte han sidde rolig og se til, at Gælden voksede; hele sin forhen

sammensparede Formue havde han sat til i de sidste Par Aar.

I den følgende Tid laa Teatret øde hen; snart hed det sig, at man havde faaet Lov til at give franske Vaudeviller paa Nørrebros Scene, snart at en ellers i Provinserne omrejsende Trup (vistnok det Beckerske Selskab) vilde opføre tyske Komedier, men ingen af Delene blev til noget. Pettoletti var foreløbig sat ud af Spillet, og i Marts Maaned det følgende Aar tænkte Ejeren paa at afhænde Teatret til et Handelsselskab, der vilde indrette Lokalet til en Dampmølle. Men heller ikke denne Plan blev til noget.

I 1830 efter Forliget med Lewin synes Pettoletti saa nogenlunde at være kommen ud af sine pekuniære Vanskeligheder; i hvert Fald havde han faaet sit Pas frigivet, thi i Vintertiden havde han opholdt sig i Gøteborg, hvor han i Forening med den Ledetske Familie og Venetien havde givet Forestillinger. Den franske Herkules drog til Stockholm, og i Begyndelsen af April satte Pettoletti atter Kursen mod København. I Gøteborg optraadte det *Foureaux'ske Kunstberiderselskab*, og med dette, der nu lededes af Louis Foureaux, havde Pettoletti truffet Arrangement.

Den 5. Juni 1830 aabnedes atter Nørrebros Teater efter den lange Hviletid. For at afgøre sin Gæld til Fattigvæsenet og faa Teatret genaabnet, havde Pettoletti, der var bleven indstævnet for Forligskommissionen, maattet love at betale Halvdelen af Forestillingsindtægten paa Teatret, hvad der naturligvis var

haardt for ham; men der blev ogsaa set gennem Fingre dermed. Foureaux gav sine Forestillinger for egen Regning mod hver Gang at betale Pettoletti fem Rbdr. for Brugen af hans Bevilling. Den 3. Juli 1830 vandt Pettoletti Borgerskab i København, og den Omstændighed hjalp ham for en Del ud over det stadig tilbagevendende økonomiske Tryk.

Foureaux' Beriderselskab var siden sidst vokset til henimod 60 Personer, hvoriblandt den lille 5aarige Benoît Foureaux og *Mancini*, der var en god Bajazzo og iøvrigt gammel Kending af det københavnske Publikum. Selskabet havde ogsaa flere gode Line-dansere. Paa Aabningsaftenen opførtes bl. a. en historisk-pantomimisk Ballet „Jenny eller Englændernes Indfald i Skotland“, hvortil Musikken angives at være af Dupuy. Mad. Foureaux spillede Jenny og Pantomimens Pjerrot var her erstattet af den komiske Bondefigur Jack. Det var en Udstyrsballet med megen Knaldeffekt, Fægtninger, Stridsmænd til Hest og Musketsalver — i Stil med Nutidens Cirkuspan-tomimer. „Den mexikanske Heltinde eller de barbariske Korsarer“, der fremkom senere, var i samme Smag, med Fægtninger, Optog og Danse; ogsaa Militærballetten „Husarpigen“ hørte til denne Kategori. — Efter at Foureaux i Kildetiden havde givet Forestillinger paa Dyrehavsbakken, aabnedes Nørrebros Teater atter i Slutningen af Juli, men Pantomimerne, navnlig de der faldt uden for de militære Rammer og ikke kunde glimre ved Effekten alene, synes ikke at have tilfredsstillet; det var i det hele

et Punkt, hvor Svaghed ikke gerne blev taalt. I Forstaaelse heraf blev ogsaa den Ledetske Familie gengageret og „Harlekin fristet af Rosen“, en af Pantomimerne fra den forrige Sommer, kom atter paa Programmet, selv om Jenny ogsaa spillede og endog blev givet „efter fleres Forlangende“.

Til egentlige Cirkusforestillinger egnede Nørrebro Teater sig dog ikke. Parterret var altfor indskrænket til, at der kunde indrettes en Ridebane, og for at raade Bod derpaa, besluttedes det at opføre en Træbygning ved Siden af. Pettoletti opnaede Tilladelse dertil, skønt Kuhn, hvis Mening om Sagen blev hørt, ivrede derimod og mente, at Pettolettis Bevilling ikke indbefattede denne Kunststart; han var bange for at lide Afbræk i sin Næring, hvis der ogsaa blev forevist Ridekunster paa Nørrebro. Men Pettoletti fik alligevel Lov til at rejse Bygningen, saaledes at Foureaux til Afveksling kunde give Forestillinger i Kunstridning, men der maatte ikke samtidig spilles paa Teatret; dette var en Indrømmelse til Kuhn. Den nye Bygning blev opført i Juli og Aug. 1830 og her fremførtes de egentlige Cirkusforestillinger. Det var en god Ide, thi Foureaux' *Circus gymnasticus*, som den kaldtes, samlede jævnlig godt Hus, og det vilde sige noget, da den, som det angives, kunde rumme 1800 Mennesker.

Foureaux' Beriderforestillinger tildrog sig efterhaanden, og vedligeholdte ogsaa i en ualmindelig Grad det københavnske Publikums Yndest og Opmærksomhed; Hestenes Dressur var god og flere af Sel-

skabets Medlemmer udmærkede sig ved ekvilibristisk Færdighed. Foruden Militærpantomimerne var der Danse og Kunststykker til Hest tilligemed komiske Scener; blandt Bravurnumrene maa mærkes den lille Benoît Foureaux' Pas d'Amour paa usadlet Hest og Mad. Foureaux' gratiøse Cendrillon. Men ogsaa Teatret samlede Publikum, ikke mindst ved de mere festlige Forestillinger, hvortil Kongehusets Mærkedage, her som paa Morskabsteatret, gav et passende Paaskud. Den 20. Septbr. 1830 var der saaledes Galaforestilling paa Nørrebros Teater i Anledning af Prins Christian Frederiks Fødselsdag; Forestillingen endte med et Divertissement: „Festen 18. September eller Folkets Kærlighed“, som sluttede med en pragtfuld Dekoration, Transparent og Fyrværkeri, under hvilket Musikken spillede God save the King. Nørrebros Teater ydede denne Vinter det københavnske Publikum mangen fornøjelig Aften; paa Pettolettis Beneficeaften traadte han ind paa Scenen i sin gamle Rolle som Bajads og blev vældig applauderet; samme Aften gik „Pjerrot og hans Familie“ med Ledet og Mancini som Ægteparret Pjerrot, og en anden Aften opførte det Foureaux'ske Selskab en hel Tyrolerballet paa Stylter. En Nydelse af usædvanlig Art paa dette Sted beredtes Publikum af Teatrets Musikdirektør *Joachim Pettoletti*, der bl. a. udførte Mayse-derske Violin-Variationer under megen Tilfredshed. — I de mørkeste Vinteraftener lod Foureaux Vejen fra Nørreport til Cirkus og Teatret oplyse ved Lygter. Foruden Hestene paa Cirkus havde Nørrebros

Teater i denne Tid ogsaa andre firføddede Kunstnere, baade Aber, Hunde og Papegøjer, der tilhørte det Trede'ske Dyreteater. Den mærkeligste herhenhørende Artist var dog Foureaux' *Elefant*, der ligefrem vandt en vis Navnkundighed i København. Den optraadte i Skuespiloptog og trak med Lethed fuldt Hus. Ved Foureaux' sidste Forestilling i Juli 1831 styrtede Elefanten gennem en stor Lem i Teatergulvet ned i den underste Maskinkælder, hvor den kom til at ligge paa Ryggen og brølede frygteligt. Tæppet gik ned, Forestillingen blev afbrudt og først en halv Time efter kom Elefanten paa Benene; da den derefter var bleven styrket ved et Par Flasker Vin og iøvrigt viste sig ikke at have taget nogen Skade, fortsattes Forestillingen.

Pettolettis Teater kunde trods de Erfaringer, dets Grundlægger havde indhøstet, ikke lade være med at strejfe ind paa Skuespillets strengt forbudte Omraade, og skønt Forsøgene var saa uskyldige, at man ikke skulde tro, at nogen privilegeret Scene kunde tage Forargelse deraf, nedlagde Skuespildirektionen dog bestemt Indsigelse. Hele Sagen indskrænkede sig til, at der paa Nørrebro i Marts og Begyndelsen af April 1831 var givet tre franske Forestillinger med Sang og Recitation, hver Gang i 1 Akt, og de agerende var Børn mellem fem og ti Aar, dels Foureaux', dels andre af Personalets. Skuespildirektionen, der i denne Henseende havde et Øje paa hver Finger, anmeldte det for Kancelliet og krævede Politiforhør optaget. Pettoletti, der som Indehaver

af Teaterbevillingen maatte bære Ansvaret, undskyldte sig med, at han ikke kunde tro, der var noget lovstridigt deri, da det af Hensyn til Børnenes unge Alder umuligt kunde betragtes som noget ordentligt Skue- eller Syngespil, og de var kun arrangeret som smaa Mellemspil, mens de optrædende klædte sig om. Han fremhævede, at disse Børne-Divertissementer blev givet paa Fransk, et Sprog, som ingenlunde var almindelig forstaaeligt for den større Mængde af det Publikum, der besøgte Nørrebros Teater, og at det kgl. Teaters Kasse kunde have lidt Afbræk derved, var næppe tænkeligt. Balletterne, som man samtidig havde paaanket, var Pantomimer med indlagte Danse, saaledes som de stadig opførtes saavel paa Morskabsteatret som paa Nørrebro; Forbudet mod disse sidste blev da ogsaa stiltiende frafaldet af Skuespildirektionen, da den ikke havde nogen Lovbestemmelse at støtte sig til, skønt den kun ugerne saa, at Forstadsteatrene gik det kgl. Teater i Næringen.

Hvad de franske Børneforestillinger angik, saa kunde man ikke sige andet, end at de blev meget vel udførte; bl. a. gav et femaars Barn Rollen som gammel Pebersvend med en ikke ringe Virkning. En af disse Vaudevilleaftener var Kronprinsen og Prins Ferdinand nærværende i Teatret, og da der i København kun undtagelsesvis var Lejlighed til at se franske Skuespil, kunde maaske nok Folk, der ikke hørte til Smaateatrenes stadige Publikum, af den Grund komme derud, men at de derfor mindre hyppigt

skulde besøge det kgl. Teater og lægge deres Penge der, var urimeligt og viser, hvor smaat man tænkte. Politidirektør Bræstrup saa meget fornuftigt paa Tingene og Kancelliet for den Sags Skyld med; man fandt det „klart, at de omhandlede Børnekomedier ikke kunde gøre det kgl. Teater noget andet Afbræk end det, der og kan følge af enhver anden Forlystelse, der maatte være endnu mere heterogen fra dem, Teatret giver Adgang til, og at det derfor synes ubilligt at lægge Hindringer i Vejen for bemeldte Børneskuespil, især naar de kun gives saa sjældent“.

Men Teaterdirektionen var stejl. Man var bange for, at Tingen fra en ringe Begyndelse skulde udvikle sig, saa at disse sceniske Forestillinger, naar de første Forsøg var forbigaaet i Tavshed, efterhaanden kunde udvides til det kgl. Teaters Skade. Under Hensyn til disse Betragtninger, og — det understregede man stærkt — efter Kongens mundtlige Befaling til Holstein var det, at man havde paataalt dette Indgreb i Teatrets Privilegier. Nu bøjede Kancelliet sig og gav Pettoletti en Advarsel, en Formaning om for Fremtiden at afholde sig fra al Slags Skuespil og holde sig sin Pantomimebevilling og Plakaten af 1817 efterrettelig.

Pettoletti havde saaledes stadig Genvordigheder nok. Hans Foretagsomhed og Opfindsomhed hjalp ham ikke stort, thi det var kun sjældent, at han ikke løb Panden mod Forordninger og smaalige Hensyn, selv om Autoriteterne i Grunden gerne vilde

hjælpe ham ud over de økonomiske Vanskeligheder, han lige siden Teatrets Aabning havde kæmpet med. I Juli 1831 vilde han have Lov til at afbrænde Fyrværkeri i den rummelige Have ved Teatret — Blaa-gaards store Have — og lade smaa Luftballoner stige op; saadanne Fyrværkerier havde Monigatti arrangeret ved sin Pavillon i Frederiksberg Allé. Men det fik han ikke Lov til. Ikke saa meget af Frygt for Brandfare, som fordi man var bange for en Gentagelse af de Ubehageligheder, man i sin Tid havde haft i Anledning af gamle Prices Fyrværkerier paa Vesterbro Nr. 23. Til Pettolettis mange Prøvelser kom ogsaa den, at Foureaux forlod ham og tog en stor Del af Selskabets Medlemmer med sig. Han besluttede derfor at gaa paa Turné i Købstæderne med et nyt Selskab, som han vilde danne, men ogsaa dette satte Kancelliet sig imod. I Efteraaret 1831 gav da *Marteau* (en Svoger til Foureaux) Ridekunster paa Nørrebro.

I 1832 fik Teatret en ny Tiltrækning i det *de Bach'ske Kunstberiderselskab*, der den 18. Januar gav sin første Forestilling paa Nørrebros Cirkus. Ved Selskabet var Kunstrytteren *Filhol*, der som Bajads til Hest udførte de vanskeligste Evolutioner og gjorde Lykke ved sine hurtige Forvandlinger som Pjerrot, Harlekin, Kolumbine etc. *Filhol* og den beredne Jonglør *Motti*, var de, der navnlig samlede Interessen om sig; de Bach selv viste dresserede Heste i den højere Skole. Det var Cirkusforestillinger af væsentlig samme Art, som de kendes den Dag i Dag;

Kostumerne var smukke, Ridebanen stærkt oplyst og hele Arrangementet effektivt og ordnet med Smag.

Selskabet gav ligesom Foureaux baade Forestillinger paa Cirkus og paa Teatret. Her optraadte ogsaa — i April 1832 — for første Gang i København de to italienske Sangere *F. Annato* og *P. Percini*, der gav Sangnumre med Guitarakkompagnement. Især Annato var i Besiddelse af „en frappant Tunge-Volubilitet“ og medvirkede i Pantomimen i en indlagt venetiansk burlesk Terzet. Paolo Percini havde en ret smuk Tenorstemme, men kom ikke paa Højde med Annato. Disse Italienerne repræsenterede en Nyhed paa Forlystelsernes Omraade, og gjorde siden Lykke baade paa Dyrehavsbakken og i Monigattis Pavillon, hvorfra de er særlig kendte. Percini ægtede samme Efteraar en københavnsk Pige, Marie Schøyer, og slog sig ned her for bestandig. — Ved en Forestilling paa Cirkus faldt Filhol af Hesten og brækkede Ankelen.

Pettoletti stod stadig nominelt som Teaterdirektør, og i Begyndelsen af Maj blev der af Selskabet givet Beneficforestilling for ham. Ved denne Lejlighed gik en historisk Pantomime i fire Akter „Napoleons Død og Begravelse paa Øen St. Helena“, der var komponeret af Pettoletti, og hvori han selv spillede Napoleon, en Rolle, som han for flere Aar siden havde vist sig i paa Vesterbro. Der var al ønskelig Effekt med Tropper til Hest og til Fods, man saa Napoleons Bolig paa St. Helena, Værelset, hvori

han døde, Graven med Taarepilene etc. Ligesom Foureaux spekulerede de Bach i Militærpantomimer, der trak Hus i særlig Grad, saaledes „Bataillen ved Kulm“, der ligesom „Napoleon“ baade bød paa Kavalleri og Infanteri og tillige regulære Feltslag. Til Brug ved disse Cirkuspantomimer var der i Fonden rejst en lille Scene, der hørte med til Ridebanen.

I Maj rejste Selskabet til Odense efter at have givet sin 50de og sidste Forestilling. Kort efter gav *Dallot* og *Venetien*, der atter var kommen til Byen, Forestillinger paa Teatret, assisterede af *Mancini*, der var paa Gennemrejse fra Frankrig til det de Bachske Selskab. Besøget var dog kun daarligt paa Grund af det varme sommerlige Vejr.

Om Efteraaret og det følgende Foraar gav *J. J. Dennebecq* Marionet- og Metamorfose-Forestillinger paa Nørrebros Teater; i den mellemliggende Vintertid betjente han sig af Teatret i Kannikestrædet, da det andet laa for langt borte. Saadanne Smaagøglerrier, som ingen Indflydelse kunde have paa Besøget i det kgl. Teater, tillodes nemlig i selve Byen. Pettoletti havde andraget om at holde Maskerader, men ingen Bevilling faaet, og havde i Begyndelsen af 1833 maattet give Koncert i Helsingør og forevise tamme Rensdyr i Haven ved Siden af Circus gymnasticus og siden andet Steds, for derved at bøde noget paa sin mislige økonomiske Stilling. Dennebecq, der nu paa andet Aar laa her i Staden, medens hans ovenfor refererede Sag mod Familien Lehmann

verserede for Retterne, erhvervede et nødtørftigt Udkomme ved sit Metamorfose-Teater, som han utrættelig forbedrede og forskønnede; med sine Marionetter, der var ganske vakre, gav han smaa Komedier og franske Vaudeviller, og viste bl. a. ogsaa græske Marionetballetter. Trods hans hæderlige Anstrengelser var det hele dog ret tarveligt og Søgningen sløj. Søndagen den 14. April 1833 havde han anmeldt Forestilling paa Teatret med sine Marionetter, men da der kun blev solgt for fire Rbdr. Billetter, aflyste han den. Samme Nat brændte Nørrebro's Teater. Ved Firetiden Mandag Morgen blev der slaaet Alarm inde i Byen. Vægterne peb og raabte Brand, Klokkerne klemtede og Trommen gik, men Ilden opdagedes for sent. Bygningen stod paa alle Kanter i lys Lue og i Løbet af kort Tid var den lagt i Aske. Hovedbygningen nedbrændte totalt, kun Murene stod tilbage, men desuden brændte alle Dekorationer og Maskiner, ligesom Dennebecq's Marionetter blev et Rov for Luerne. Havde Dennebecq forhen været daarlig situeret, blev han nu ganske forarmet, saa at den franske Konsul i Avisen maatte bede Godtfolk om Hjælp til sin hjemsogte Landsmand.

Hvorledes Branden i Teatret var opstaaet, opklares ikke; straks efter forlød det, at den var paa-sat, da Ilden samtidig var brudt ud paa flere Steder; og tidligere indtrufne Omstændigheder, som syntes at tyde paa Forsøg af lignende Art, bestyrkede Rygtet. Teatret rejste sig aldrig mere, men endnu længe

efter laa de sværtede Ruiner hen som et vemodigt Minde om den første offentlige københavnske Privat-scene, der raadede over en virkelig og efter Dattidens Forhold stor og god Teaterbygning. Men Teatret havde i sin korte Levetid ikke haft den Lykke at vinde Publikums Gunst, og Grunden laa lige for. Beliggenheden var absolut uheldig, Konkurrencen fra Vesterbro for stærk, og saa havde det kgl. Teater fra første Færd af lagt den døde Haand paa det ved at stænge alt, hvad der kunde faa Navn af Skuespil, ude fra dets Scene.

Men hvem kunde granske Skuespildirektionens uransagelige Veje? Aldrig saa snart var Nørrebros Teater sunket i Grus, før Pettoletti fik Lov til at give sig af med virkelige dramatiske Forestillinger. Han havde arrangeret sig med det Becker'ske tyske Skuespillerselskab, der havde Bevilling til at opføre Skuespil i Købstæderne, og han fik i Juni 1833 Tilladelse til inden den følgende Maanedes Udgang at lade Selskabet give tolv Forestillinger paa Vesterbros Morskabsteater, der paa dette Tidspunkt var ledigt, fordi Kuhn var død og Pricerne i Rusland. Det var første Gang efter 1817, at det blev tilladt et Skuespillerselskab at give offentlige dramatiske Forestillinger i København uden for de kongelige Scener. Det var ganske vist kun for en Sommermaaned, men netop derom havde Pettoletti forhen tigget og tryglet, uden at hans Bønner blev hørt. Da han kom denne Gang, erklærede Teaterdirektionen ganske kort, at der „i Betragtning af Omstændighederne“ ikke var noget i

Vejen fra dens Side; maaske havde Pettolettis mange Genvordigheder omsider gjort den blød om Hjertet.

Da de tolv Forestillinger ikke naaede at blive opført inden Maanedens Udgang, fik Pettoletti ogsaa med Lethed Lov til at fortsætte til 10. August, og først da han kom tredje Gang, fik Direktionen Betæneligheder. Kancelliet havde denne Gang paa egen Haand forlænget Bevillingen til August Maanedes Udgang, og samtidig med at man gav Skuespildirektionen Meddelelse om denne Kendsgerning, spurgte Kancelliet, hvorledes den stillede sig til en yderligere Fortsættelse ud over dette Tidspunkt. Det var ogsaa at sætte dens Langmodighed paa Prøve. Allerede Hensynet til de mulige Uordener, der kunde afstedkommes ved slige Forestillinger, naar den mørkere Aarstid indtraadte, mente Skuespildirektionen burde afskrække fra yderligere Afvigelser fra Plakaten af 25. Juli 1817 og Teatrets hævdvundne Privilegier. Men man maatte jo ogsaa erindre — det er Direktionens Ord —, at den havde det kgl. Teaters Tarv at sørge for, og at heller ikke den kunstneriske Værd af de Forestillinger, Selskabet gav, kunde være tilstrækkelig Anledning til en Forlængelse. Denne Paa-beraabelse af den ringe kunstneriske Værd var lidt af en Overdrivelse. Naturligvis kunde det Becker'ske Selskabs prima donna Mad. Rosenbusch ikke sammenstilles med selveste Fru Heiberg (saaledes som Aalborg-Avis formasteligen havde dristet sig til), men mange Smaating spillede Selskabet da ellers meget pænt. Det var Kotzebue og desl., som det

kgl. Teater i en ikke fjern Fortid havde levet højt paa. I hvert Fald stod Forestillingerne højere paa den æstetiske Rangstige end Luftspringene og Line-dansen, som Broens Publikum ellers var henvist til.

Ude i Byen gik Rygtet, at Skuespildirektionen midt i August havde nægtet sit Minde til Forestillingernes Fortsættelse, fordi den var bange for, at de skulde aflede Publikums Opmærksomhed fra Loge-Auktionen. Rygtet talte næppe sandt, men desuagtet var de Betragtninger ganske træffende, som „Kjøbenhavnsposten“ anstillede over Direktionens smaalige økonomiske Beregninger. „Naar vor Skueplads“, hedder det, „blot nogenlunde vil bestræbe sig for at opfylde de Fordringer, man har Føje til at gøre, baade med Hensyn til dens Benævnelse af *kongelig* og *dansk*, og til de Midler, den ejer, behøver man vist aldrig at frygte for Tab eller Skade, om end det Becker'ske Selskab spillede paa Vesterbro hele Sæsonen igennem, ja om ogsaa det Foureaux'ske Selskab kom hertil i Vinter og fik Lov til paa Kannekestrædets Teater at opføre de proskriberede franske Børnevaudeviller . . .“

Den nærmere Omtale af det Becker'ske Selskabs Forestillinger hører ind under Vesterbros Morskabs-teater og er allerede givet der.

Førend vi forlader Teatret paa Nørrebro, kunde det være interessant at følge nogle af de Trupper, der havde været knyttet til det, et Par Aar frem i Tiden. Thi ligesom der fra Grundlæggelsen havde svævet en uheldig Stjerne over Teatret, saaledes

synes mærkelig nok Uheldet at have forplantet sig til de Mennesker, der havde haft med det at gøre. Pettoletti selv var bragt til Ruinens Rand. *Longuemarerne* turede rundt i Tyskland — optraadte bl. a. i Berlin, Bremen og Leipzig — og tiltrak sig vedvarende Opmærksomhed trods Damernes tiltagende Embonpoint, men ikke lang Tid efter lagde Jacinthe Longuemare de akrobatiske Kunster helt paa Hylden, og hans ældre, endnu dygtigere Broder Baptiste tog sig selv af Dage i Hamborg i Foraaret 1833. Det *Foureaux'ske* Selskab var paa samme Tid helt i Opløsning, da baade Kunstberidersken Mad. Foureaux og den gamle Foureaux begge var døde. Og endelig mistede det *de Bach'ske* Selskab kort efter Opholdet i Danmark sin bedste Mand, Filhol, der afgik ved Døden i Magdeburg.

VESTERBROS NYE TEATER. 1834-1875. c

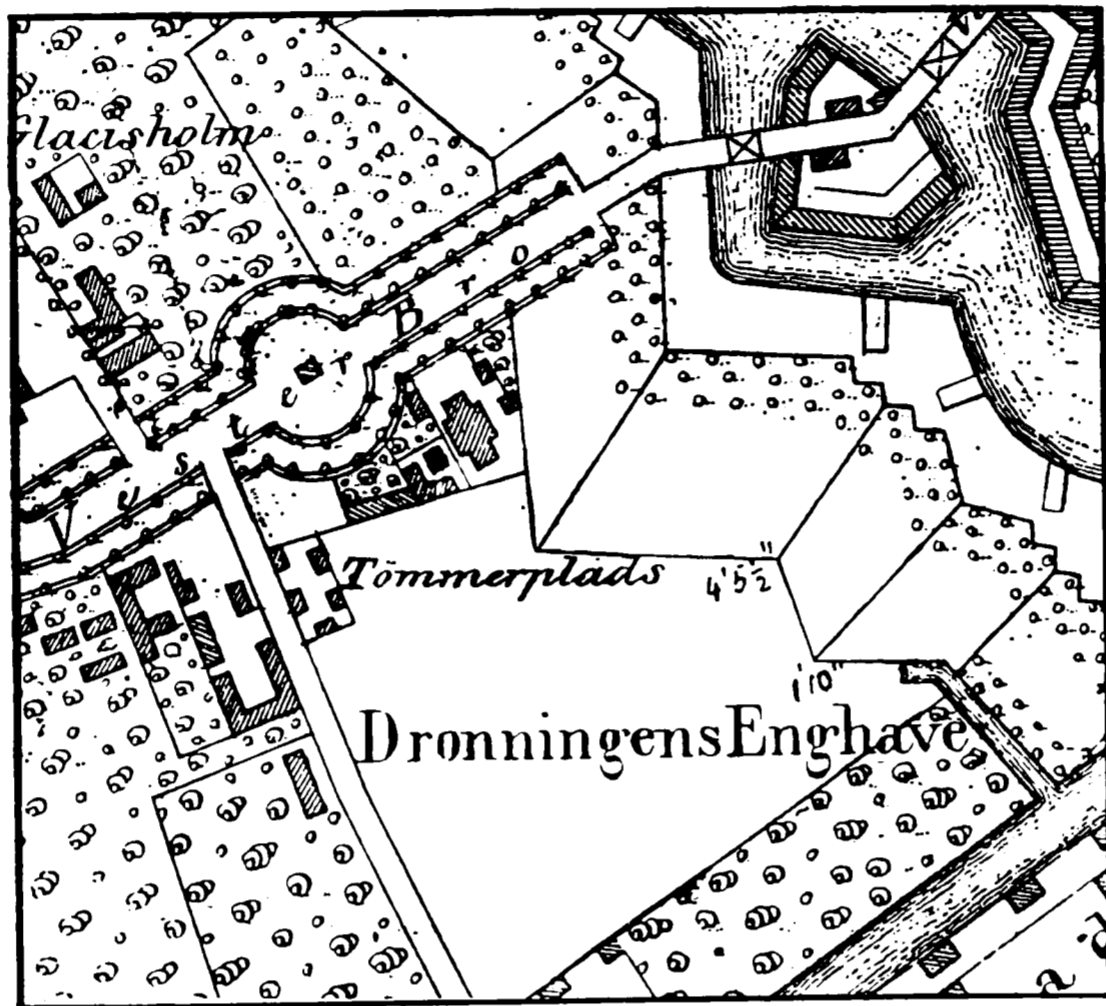
Pettoletti havde nu faaet Foden inden for det dramatiske Omraade og forfulgte med Energi de Fordele, han havde opnaaet. Efter de Becker'ske Forestillingers Ophør paa Morskabsteatret traadte han endnu samme Efteraar i Forhandling med Autoriteterne, og Resultatet blev saa gunstigt for Pettoletti som vel muligt under de forhaandenværende Omstændigheder. Den 1. November 1833 udfærdigedes der nemlig gennem Kancelliet en kgl. Bevil-

ling, hvorved det tilstodes Pettoletti i de tre Sommermaaneder, Juni, Juli og August at foranstalte dramatiske Forestillinger paa et dertil passende Sted i en af Forstæderne, og det overlodes til Pettolettis frie Valg, hvilket Skuespillerselskab han vilde benytte sig af. Blot paalagdes det som sædvanligt Politiet at føre Tilsyn med, at der ved Forestillingerne intet upassende eller „af skadeligt Indhold“ opførtes.

Da der ingen Udsigt var til, at Pettoletti fremtidig til Stadighed kunde komme til at benytte sig af Pricernes Teaterbygning paa Vesterbro, var et nyt Teater en Nødvendighed. Ved Branden paa Nørrebro var det i Nærheden af Teatret liggende overdækkede Circus gymnasticus bleven skaanet af Ilden, og i Efteraaret 1833 var der Tale om, at et Atlet- og Kunstberiderselskab skulde leje Manegen, men da Sagen ikke blev til noget, havde Pettoletti Planer fremme om at flytte hele Bygningen hen til et Sted, der laa nærmere Nørreport, nemlig Pladsen ved Glaciet paa Hjørnet af Nørrebro og Vester-Farimagsvej. Saa snart Pettoletti havde faaet sin Bevilling til at give dramatiske Forestillinger om Sommeren, fik Planerne fast Form og Bygningens Indretning maatte nu lempes efter Skuespillets Behov. Imidlertid blev der hverken Teater eller Ridebane paa denne Plads, da Københavns Kommandantskab og Ingeniørkorpset satte sig derimod; Pettoletti søgte da ud paa Vesterbro, hvor han lejede en Jordparcel, der tilhørte Magistraten, men var forpagtet ud. Den laa straks uden for Ravelinen paa

venstre Side af Frihedsstøtten; Beliggenheden var meget bedre end Nørrebro, endogsaa gunstigere end Morskabsteatret, der laa betydelig længere ude.

Først hen paa Foraaret 1834 begyndtes Opførel-

DET NYE TEATERS BELIGGENHED
(Udsnit af Kort over Kbhvn. ca. 1840; den store Bygning, der ligger Sydøst for Frihedsstøtten, er Teatret. Dimensionerne var 61×30 Al. Grundens Matr. Nr. var 78 B.)

sen af Teatret. Capozzi var atter denne Gang Pettolettis Bankier og fik Prioritet i det nye Teater. Pettoletti havde selv intet økonomisk Rygstød og maatte borge sig frem. I mindre end elleve Uger var Teatret bleven færdigt — der var arbejdet

energisk og Værket var skredet rask frem. Som det træffende bemærkedes i Dagspressen, var Bygningen ganske vist kun at betragte som *en Skitse* til et Teater, men paa den anden Side var alle Fordringer til et saadant sket Fyldest, saa vidt Midlerne og Rummet tillod det, selv om Ideer og Principper kun var antydet. Det er troligt nok, at Teatret efter Omstændighederne har været et smukt Stykke Arbejde, thi det var den dygtige Arkitekt og Teatermaler *Troels Lund*, der havde staaet for Opførelsen. Han var den Gang en ung Kunstner, der netop var kommen hjem fra et syvaarigt Ophold i Ud-

landet, hvor han navnlig havde anvendt sin Tid til Studiet af Teatermaleri og den sceniske Teknik. Til Dekorationerne havde han haft Medvirkning baade af Wallick og C. F. Christensen; hver især havde de malet en Dekoration, men Teatret raadede til Gengæld heller ikke over flere end disse tre.

Hele Teatret stod kun i 5-6000 Rbdr., saa der var ikke anvendt megen Luksus. Bygningen var i al Tarvelighed opført af raa Bræder paa en muret Sokkel, Facaden strøget med Kalkfarve. Korridorer og Loger var der kun i ringe Grad bleven Raad til, men Pladsen var god og Teatret kunde rumme henved 1200 Mennesker. Indvendig var Bygningen af en rund Form, der ganske særlig begunstigede Akustikken; overalt kunde man høre, og fra enhver Plads kunde næsten hele Scenen overses. Salens Udsmykning og Fortæppet var holdt i pompeiansk Stil, den Gang ny og moderne, og man havde saaledes vovet at bryde med den gængse Festsalsstil med ensformige Forgyldninger paa mat, hvid Grund; det harmoniske Farvespil, her var anvendt, virkede oplivende. Husets Dekoration lige saa vel som Loftets var malet paa Lærred og slaet op paa Bjælkelaget bag efter; Lampen var ikke indrettet til at drages op, men blev nede under Forestillingen; dog var den saaledes anbragt, at den ikke kunde genere Galleriet. — Alt var gjort paa den nemmeste Maade, det gjaldt blot om hurtigt at faa et Teater rejst.

Ved Siden af Pettolettis nye Teaterbevilling stod

hans gamle Tilladelse til at vise Linedans og ekvilibristiske Kunster stadig ved Mågt; denne indbefattede tillige Cirkusforestillinger, der nu havde vundet Indpas i den københavnske Smag, endogsaa lidt paa Bekostning af den gamle tit sete Linedans. For ikke at ligge stille uden for Sommermaanederne maatte man altsaa sørge for, at det nye Teaters Indretning tillod dets Anvendelse som Cirkus. For dette Tilfælde var det indrettet saaledes, at Scenen kunde benyttes som Tilskuerplads, medens Orkestret blev liggende, hvor det laa, og Gulvet omdannedes til Manege.

Længe forinden Teatrets Paabegyndelse var der truffet Aftale med det *Becker'ske Selskab* om at give Forestillinger ligesom i den afvigte Sommer; Pettoletti havde haft flere Tilbud, men havde foretrukket Carl Becker. Selskabet indtraf ogsaa paa det bestemte Tidspunkt 1. Juni, men Teatret var ikke færdigt, og først Søndagen den 8. Juni 1834 spilles der for første Gang paa Vesterbros nye Scene! Et Par Enaktere, den ene af Angely, foruden en Prolog, der fremsagdes af Mad. Rosenbusch, havde Selskabet at byde paa. Synderlig stor Lykke gjorde Smaastykkerne ikke, og Besøget var allerede kende- lig tyndt ved de første Forestillinger. Hertil bidrog for en Del de Rygter, der gik i Byen om Teatrets, som man mente, altfor spinkle Bygningsmaade. Det var den gamle Frygt for nedstyrtede Gallerier o. lign., som man havde hørt om baade fra Dyrehavs- bakken og fra Gøglerboderne paa Vesterbrø, og som

Morskabsteatret til Tider ogsaa havde maattet lide under. I dette Tilfælde var Frygten dog ugrundet, thi Stadsbygmesteren havde, belært af Erfaringen, nøje undersøgt Teaterbygningen, før det blev tilladt at give Forestillinger. — Den ringe Tilstrømning havde dog nok saa meget sin Grund i andre Aarsager. Det Becker'ske Selskab havde denne Gang ikke Nyhedens Glans, og Sommerforestillingerne paa det kgl. Teater, der var begyndt 2. Juni, bortledede for en Del Interessen fra det nye Teater. De kgl. Skuespillere gav netop „Rataplan“, som Becker sidste Aar havde introduceret i Hovedstaden, og Vaudevillen gjorde stadig Lykke; vel anerkendte Kritikken ikke Stykkets Berettigelse til at opføres paa den nationale Scene, men berømmede Fru Heiberg, der som den lille Tambour var uimodstaaelig i sin muntré og livlige Fremtræden med sine mange, næsten altfor mange, smaa Eder.

Beckers Nederlag paa det nye Teater faldt i nogen Grad tilbage paa ham selv, thi Pettoletti havde udtrykkelig betinget sig, at han skulde medbringe nye og dygtige Skuespilsobjekter (det var det tekniske Udtryk for Skuespillere) og spille nye Stykker, der kunde samle Interessen om sig. Det havde Becker ikke gjort i den Udstrækning, som han skulde. Men Skylden var dog ikke hans alene, thi selv den bedste Skuespildirektør kunde ikke knibe et mangesidigt og afvekslende Repertoire ind i Teatrets tre Dekorationer, hvoraf den ene var en Skov, den anden en Bondestue, selv om de var aldrig saa mesterligt

malede. Enden paa det blev, at Pettoletti, tilskyndet af Kreditorerne, midt i Juli, da der var givet fjorten Forestillinger (de sidste med lidt mere Tilstrømning), maatte afbryde Engagementet med Becker og faa et nyt og bedre Selskab hertil. Der var ikke noget at sige til Pettolettis Fremfærd, thi han maatte benytte den korte Tid, der var levnet ham til de dramatiske Forestillinger, og Becker havde ikke holdt sig Kontrakten efterrettelig. Ikke desto mindre beklagede denne sig til Kongen over Pettoletti, men Sagen blev afvist som et privat Anliggende, der henhørte under Domstolene. Becker bad tillige om Bevilling til selv at give Forestillinger, som han med Brødrene Princes Samtykke foregav at have Lejlighed til paa Mor-skabsteatret, og skønt Politidirektør Bræstrup ynkedes over ham og anbefalede Anmodningen, lykkedes det ham dog ikke at opnaa noget. Becker stod tomhændet med sit Selskab paa 16 Personer, og af Medlidenhed gav Efterfølgerne paa Vesterbros nye Teater den 1. August en Forestilling til Understøttelse af „den sig 12 Aar i Danmark opholdende, nu forulykkede Skuespildirektør.“ Senere trøstede Carl Becker sig dog med sit gamle Tilflugtssted Odense.

I en Haandevending fik Pettoletti det saakaldte *Slesvig-holstenske Hofteaterselskab* under Direktion af Bornholdt og Schleemüller hertil; allerede i Forvejen havde han sat sig i Forbindelse med det. Selskabet aabnede den 17. Juli under gunstigere Auspicier end Becker, thi nu var Sommerforestillin-

gerne paa det kgl. Teater atter ophørte. Første Aften gav man Operaen „Johan fra Paris“ med Boieldieu's Musik, og efter et Par Vaudeviller og Lystspil fulgte i hastig Rækkefølge et Repertoire af de mest glimrende verdenskendte Operaer, hvis Fremførelse ingen Storstadscene kunde skamme sig ved. Der var baade „Barberen i Sevilla“, „Tryllefløjten“, „Figaros Giftermaal“, „Den hvide Dame“, „Othello“ og „Don Juan“ — og flere til endda. Alt dette præsteredes i 6 Uger. Udførelsen var naturligvis derefter, men tør man tro Datidens Kritikker, alligevel ikke saa tarvelig, som man havde Grund til at formode i Betragtning af det mægtige Repertoire. Selskabets Kræfter var særlig afpasset efter Syngespillets Fordringer, baade *Mad. Christiany*, *Mad. Ubrich*, *Jfr. Hofmeister* og af Herrerne *Fackler* og *Seest* (den sidste som Gæst) var alle dygtige Sangerinder og Sangere; *Mad. Christiany* endog fremragende og fejrede siden Triumfer rundt om paa tyske Scener. Men til alt Uheld var Selskabets Orkester slet og taalte ikke en blot tilnærmelsesvis Sammenligning med det udmærkede kgl. danske Kapel. Skønt Selskabet ubetinget raadede over saadanne Sangkræfter, som netop manglede paa det kgl. Teater, kom de enkelte Rollers Udførelse eller Sammenspillet dog ikke paa Højde med Teatrets, og største Parten af Publikum forstod nu saa lidt som ellers kun daarligt at tage billige Hensyn og slaa af paa sine Fordringer. Efter „Barberen i Sevilla“, hvor *Mad. Ubrich* sang *Rosines Parti*, hørtes en Del Piber,

som dog snart bragtes til Tavshed af den mere villigt og fornuftigt dømmende Del af Publikum. Trods alt havde Forestillingerne stort Tilløb, og Selskabet gjorde rigtigt i at holde sig til Syngespillene, da Lystspil laa altfor fjernt for Truppens Medlemmer; kun faa af de opførte Vaudeviller og Lystspil havde tilfredsstillet Publikum, maaske med Undtagelse af Franz v. Holbeins „Dobbeltgænger“, hvori der som Gæst medvirkede en Skuespiller fra det Darmstadtske Hofteater Rütbling, et Navn, der den Gang havde god Klang i den tyske dramatiske Verden. „Dobbeltgænger“ gik iøvrigt kort efter, 16. Sept. 1834, første Gang paa det kgl. Teater, men oplevede kun ialt seks Opførelser i denne og den følgende Sæson. — En Fordel havde det Slesvig-holstenske Hofteaterselskab i sit rene tyske Sprog, der kende- ligt afveg fra den her i Byen paa den Tid almindelige holstenske Mundart; dets Forestillinger maa vistnok regnes blandt de bedste tyske, der var givne i København.

Seest blev senere engageret til det kgl. Teater, som Overskou fortæller under Pression fra Hoffets Side, der havde fulgt Selskabets Forestillinger med stor Interesse. Overskou, der sandsynligvis her taler af Selvsyn, giver iøvrigt en morsom Karakteristik af Seest's Spillemaade; hvorledes han gjorde sin Entre under al mulig ydre Teatereffekt: Hatten kastede han højt op i Luften hen i en Krog af Scenen, Kappen i den anden, og smældede saa sin Arie ud over Tilhørerpladsen. — Hans Virksomhed ved det

kgl. Teater var dog kun en kort Tid af nogen større Betydenhed, siden medvirkede han i Korene eller gav Statistroller; W. Schorn fortæller at have set ham i „Napoli“, hvor han havde den Rolle at sidde paa Altanen og spise Is.

Hofteaterselskabets Forestillinger var noget af en Begivenhed for det københavnske Publikum, og under Indtrykket af den gennemgaaende Tilfredshed, Selskabet havde vakt, udvirkedes der for Pettoletti et kgl. Reskript, hvorved det indrømmedes ham at udstrække Skuespilopførelserne et Par Dage ind i det kgl. Teaters Sæson. Den 4. Sept. 1834 sluttede Selskabet med „Don Juan“, hvis Fremførelse dog var afgjort uheldig; alligevel fremkaldte man Mad. Christiany, der spillede Zerlina. Ved de sidste Forestillinger havde Selskabet inddraget alle Fribilletter, maaske for at sikre sig en upartisk Bedømmelse, hvis Grunden da ikke simpelthen var den, at man indsaa der var Publikum nok til alligevel at fylde Teatret.

Efter de dramatiske Forestillingers Ophør indrettedes Teatret til Cirkus, og Pettoletti sikrede sig det *Gauthier'ske* Kunstberiderselskab, der opholdt sig i Gøteborg. Selskabet kom dog først til København i Slutningen af November, men spillede derefter jævnlig hver Onsdag og Søndag hele Vinteren igennem indtil April Maaned det følgende Aar. Man gav akrobatisk Dans (Linedans), atletiske og herkuliske Kunststykker og Kunstridning. Linedansen præsenteredes navnlig af Rosa, Carl og Alexander Gauthier, de atletiske Øvelser af den her i For-

vejen kendte Jonglør Motti. Blandt de egentlige Cirkusnumre kan nævnes „Julius Cæsars Triumftog, paa to Heste uden Sadel og Tømme“ og „Den moderne Snelpost fra London til Paris, paa en Vogn med ét Hjul, trukken af to Heste.“

De følgende Aar afløste Dramatikken og Kunst-ridningen hinanden. I de tre Sommermaaneder florerede Opera og Skuespil paa Vesterbros nye Scene, medens Vintersæsonen var helliget Cirkus. Sceneheldet var vekslende, snart strømmede Publikum til i Mængde, snart var Teatret kun tyndt besat. En udførlig Redegørelse for Teatrets Repertoire i Aarene 1835-40 vilde i det væsentlige blive Gentagelser, og vi skal derfor kun i al Korthed gennemløbe dette Tidsrum.

I Somrene 1835 og 36 var det atter *Det slesvigholstenske Hofteaterselskab*, der lagde Beslag paa det københavnske Publikums Interesse. Man aabnede med „Romeo og Julie“, og kort efter opførtes „Fra Diavolo“. En af Selskabets bedste Forestillinger var Salieris „Axur, eller: Kongen af Ormus“, en ganske ny Opera herhjemme, hvori Urspruch og Mlle Schindler gav Hovedroller. Operaen var sat op med en Kostumepragt, som sjælden saas uden for det kgl. Teater, og Dekorationerne var upaa-klagelige; Christensen og Troels Lund malede vedblivende for Teatret. Af Farcerepertoiret kan mærkes Nestroys „Lumpacivagabundus“, der for første Gang i København opførtes i Sommeren 1835 og ligeledes de følgende Aar kom frem paa Vesterbros

nye Teater, hvor Stykket vedblivende gjorde stor Lykke. — I 1836 fremførte Selskabet Rossinis Opera „Corinths Belejring“, der først kom op paa det kgl. Teater i 1845. Kritikken paaskønnede Selskabets Anstrengelser for under de indskrænkede Forhold at „skænke det danske Publikum en Kunstnydelse, hvortil vort Teaters Gavnildhed hidindtil ikke har været tilstrækkelig“. S sammenspillet var godt og det hele ret harmonisk, men for at være sikker paa sit Publikum, havde man anbragt den røde Flamme i Operaen, hvilket næppe rigtig var i Stil med det stort anlagte Toneværk. Dette Aar søgte Bornholdt at sikre sig Tilladelse til yderligere at give Forestillinger hele September, og i og for sig var der ingen Tvivl om, at en saadan Anmodning kunde være imødekommet uden Skade for Skuepladsen. Byen var allerede saa stor, det kgl. Teater saa lille og Lysten til Komædie saa udbredt, at to Teatre med nogenlunde duelige Skuespillere og et godt Repertoire maatte antages at kunne bestaa ved Siden af hinanden, til gensidig Gavn og uden Fare for, at den mindre Scene skulde fordunkle den større. Men Bornholdt opnaaede kun delvis at faa sit Ønske opfyldt; det tilstodes nemlig saavel ham som det franske Skuespillerselskab *Delcour*, der i August Maaned under stærk Tilslutning havde givet Forestillinger paa det kgl. Teater, at fortsætte een Uge ind i September. I denne korte Tid spilledes der da afvekslende Tysk og Fransk paa Vesterbros nye Teater; Delcour gav tre Forestillinger, den 2., 5. og 6. Septbr., Bornholdts

Selskab sluttede Søndagen den 7. September med Aubers Opera „Maskeballet“.

I Vinteren 1835-36 mellem de to Sommersæsoner tog det *Wolffske Kunstberiderselskab* Teatret i Besiddelse. Wolff var Prøjsler, raadede over et Antal af henimod tredive Raceheste, og hans Cirkus havde i tyske Stæder vundet Ry. Blandt Selskabets Medlemmer var *Alexander Price* og *Mad. Filhol*, der berømmes for sin gratiøse, ægte kvindelige og sædelige Anstand. Ligesom sine Forgængere slog Wolff sig paa Pantomimer og historisk-mimiske Krigsmalerier, og heller ikke her manglede en Napoleons-pantomime, hvori Pettoletti, lige udmærket ved Masket og Kostume, kom til Syne til Hest, iført Kejserens berømte graa Overkjole.

Gauthier havde i den følgende Cirkussæson (1836-37) atter gæstet den danske Hovedstad, men havde navnlig i Begyndelsen lidt under Konkurrencen fra Pricernes Side, der i disse Aar stod paa deres Berømmelses Tinde. I Sommertiden søgte *C. Bornholdt* igen tilbage til København, men denne Gang var det et nyt tysk Selskab, han havde med. Hofteaterselskabet, der synes at have nydt Understøttelse af Prins Carl af Hessen, er sandsynligvis opløst ved dennes Død 1836. Operaen var nu traadt i Skygge for Farcen. Et Kassestykke for Selskabet var *J. Nestroys* „Stuen og første Sal“, der kom op i Kildetiden og midt i Juli var gaaet ti Gange, hvad der efter datidige Forhold var en stor Succes; det samme Stykke havde gjort overordentlig Lykke

i Wien og overalt i Tyskland. Senere (1865) opførtes det paa Kasino i Fristrups Oversættelse. Ogsaa „Lumpacivagabundus“ trak endnu godt Hus, særlig om Søndagen. Blandt Bornholdts nye Kræfter fremhæves især *Wilcke* og *Zimmermann* (der spillede Syl i Lumpacivagabundus), af Damerne *Jfr. Schultz*.

Den paafølgende Vinter (1837-38) var der ingen Cirkus i København. Om Efteraaret gav en „Professor tours d'adresse“ *Heesbe* Forestillinger i den naturlige Magi paa Vesterbros nye Teater, og det følgende Foraar bragte atter noget nyt. I de sidste Par Aar havde en Trup Beduiner rejst rundt i Europa og ved atletiske og gymnastiske Forestillinger vundet Mønt og Beundring, og for at vi ogsaa heroppe skulde mærke et Pust derudefra, fik Pettoletti i Maj 1838 et Par Medlemmer af dette Beduiner-selskab, *Rhigas* og *Abdala*, en voksen Mand og en Dreng, til at optræde paa Vesterbros nye Teater, og Bifaldet ved deres Forestillinger var stort. De afløstes i Juni af det *Heuserske tyske Skuespillerselskab*, der i de sidste Par Aar havde spillet i Sverige, navnlig i Gøteborg. Selskabet lagde for med Operaen, men maatte, for ikke at lide for store Tab, siden gribe til „Lumpacivagabundus“, Angely's „Recreations-Reisen“ og Vaudevillen „Frölich“. Saa-danne Stykker, der aandede en overgiven, harmløs Lystighed, og Vaudeviller med fikse Melodier undlod aldrig at gøre Virkning.

Som Gæst engagerede Selskabet en mærkelig Frem-

toning, Abefremstilleren *Springer*, oprindelig russisk Groteskdanter, der var i Besiddelse af megen Smidighed og havde en højst karakteristisk Opfattelse af Ejendommelighederne hos det Dyr, han fremstillede. Han optraadte i dialogiserede dramatiske Kompositioner, der iøvrigt udførtes med Assistance af Skuespillere. Sine Gæsteroller paa Vesterbro afleverede han i et Melodrama „Domi, den amerikanske Abe“, der skyldtes hans egen Pen, og som han for nogle Aar siden havde tilbudt det kgl. Teater, der imidlertid med Tak havde afslaaet det; siden spilledes en anden Komposition: „Domis Død“.

Blandt de forskellige Kunstberiderselskaber, der nu snart i et betydeligt Antal havde gæstet Byen, bar det *Tourniareske Selskab* ubetinget Prisen, baade som det talrigste og det dygtigste. Cirque Tourniaire kom første Gang hertil fra Hamborg i Vinteren 1838-39 og var her atter den følgende Vinter. Det bestod af henved et halvt Hundrede Personer og mere end halvfjerdsindstyve veldresserede Heste; det havde smukke Kunstberidersker og en livlig Bajads, mere kunde ikke med Billighed forlanges. Der spilledes ikke mindre end fem Gange ugentlig paa Cirkus, og alligevel var der til Stadighed talrigt Besøg. Til Overflod fik Selskabet den første Vinter Forstærkning af en Trup Beduiner, der, som berørt, var paa Moden i disse Aar, og ligeledes fremførtes Napoleonspantomime. En Foranstaltning, der i høj Grad var egnet til at holde Publikum til Huse, var den, at Teatret blev opvarmet

og Gulvet i Logerne belagt med Tæpper. Alt i alt synes denne Sæson hidtil at have været en af Teatrets bedste. Da Brødrene Tourniaire ved Foraarets Komme brød op, besluttede de derfor at efterlade nogle Erindringer til Stadens Indvaanere, og ved Selskabets næstsidste Forestilling foranstaltedes en Gevinsttrækning for Publikum. Gevinsterne var afpasset efter Rang og Stand: for Logerne og første Plads en Hest, tjenlig til Ridning og Kørsel, for anden Plads en Dame-Nécessaire og for Galleriet — selvfølgelig — en Tobakspibe med Sølvbeslag. Disse Souvenirs blev modtagne under megen Lystighed fra Publikums Side; om deres Bonitet tvivlede ingen, undtagen „Kjøbenhavnsposten“, dette skeptiske Organ, der ikke undsaa sig for at lægge sine Læsere paa Sinde det tyske Ordsprog, som siger, at „Einem geschenkten Gaul, schaut man nicht ins Maul“.

I Selskabets Forestillinger den følgende Vinter bragte Landesorgen over Frederik den Sjette en to Maaneder lang Afbrydelse; i 1840 medvirkede det *Bono'ske Linedanserselskab* og *Alexander Gauthier*.

Forinden Cirque Tourniaire sluttede paa Vesterbro i Foraaret 1839 arrangeredes nogle Vædderidt paa Kristiansborgs Ridebane, bl. a. et Amazoneløb, hvori dog kun een Dame deltog, men hun vandt ogsaa Prisen fra sine to mandlige Medbejlere. I 1837 havde Gauthier ligeledes foranstaltet Væddeløb paa Ridebanen, og i et af Løbene stod Kampen mellem tre Drenge til Fods. Sejrherrn blev den yngste af dem, *B. Hesse*.

Af Skuespilsæsonerne 1839 og 40 paa Vesterbros nye Teater optoges den første af et tysk Skuespiller-selskab under Direktion af *Munck* og *Wilcke*, den anden af *Lübecker Stadttheaters Selskab*. Medens det lybske Selskab foruden Stykker som „Discipel-streger“ tillige gav sig i Lag med store Operaer, uden forøvrigt at have Heldet med sig, var *Munck* og *Wilckes* Repertoire nærmest Lystspil og Folke-skuespil, saaledes Fr. Raimunds romantiske Trylle-æventyr „Ødelanden“ (Førsteforestilling) og *Angely's* „Ungdommen maa rase“ og „Syjomfruerne“. Man saa dog ikke Regning ved at holde sig strengt til Skuespillet, og engagerede derfor en spansk Danserinde, „Staaltraadslinens Sylfide“ *Signora Romanini*, der siden sluttede sig til Cirque Tourniaire; hun var baade Gulv- og Linedanserinde, og den korte Tid, hun optraadte, var der stærk Søgning. Samme Sommer viste *Jean Depuis*, en uovervindelig Bryder, sig paa Teatret sammen med „Herkulesinden“ Dem. *Catharina Teutsch*; *Depuis*, der allerede om For-aaret havde optraadt paa Cirkus, udlovede 500 Daler til den, der kunde overvinde ham i Legemsstyrke, og en stærk Slagter *Ferdinand Ludvigsen* meldte sig. Ved „den store Kamp“, der fandt Sted 15. August 1839, blev han dog hurtig overvunden. Publikum fordrede paa en støjende Maade en Gentagelse af Kampen og opildnede ham med Tilraabet: Paa'en igen; Kampen blev givet da capo, men *Ferdinand Ludvigsen* blev atter den lille. Lykkedes det ham saaledes ikke at erobre den udsatte Pris, opnaaede

han dog, at hans Navn gik over i Ordsproget. Jean Depuis optraadte siden paa Morskabsteatret og er tillige kendt fra Tivolis første Aar. —

Ved begge de to nævnte Skuespillerselskaber optraadte *Carl Pallesen*. Han var danskfødt og oprindelig Musiker, men var tidlig gaaet til Tyskland og kom nu tilbage i 1839 som Skuespiller og Medlem af Munck og Wilckes Selskab. Han var i Besiddelse af stor Jovialitet og Lune, forstod at skabe munter Stemning paa Tilskuerpladsen, men var personlig en højst ustadig og flygtig Karakter, hvis hele Naturel i Virkeligheden faldt sammen med de Roller, han gav bedst, f. Eks. Titelrollen i Vaudevillen „Den rejssende Student“. Fra det kgl. Teater fik man Øje paa hans ubestridelige Talent, engagerede ham, men slap ham atter efter en kort Virketid, fuld af Spektakler. Da han i Eftersommeren 1840 som Gæst paany optraadte paa Vesterbro i sin gamle Glansrolle „Frölich“, ekstemperede han heri paa en saadan Maade, at Publikum udlagde det som Stiklerier mod Skuespildirektionen. Kort efter spillede han „Kean“, og da han fremkaldtes efter Forestillingens Slutning, benyttede han Lejligheden til at beklage sig i en dansk Tale til Publikum over de mange Krænkelser, der var overgaaet ham her i Landet.

I disse fem Aar 1835-40 bedredes Pettolettis økonomiske Stilling, og hans Teaterforetagende blev efterhaanden stabilt; Bruttoindtægten for Nørrebros og Vesterbros nye Teater fra Aabningsdagen i Novbr. 1828 til Udgangen af 1834 opgøres til omtrent 58000

Rbdr., men efter dette Tidspunkt gik Indtægterne stærkt i Vejret. Stadens fornemste Publikum, de kgl. Herskaber og de fremmede Diplomater var ofte Gæster i Teatret. Pettolettis trykkende Gæld til Fattigvæsenet, der stammede fra de uheldige Aar paa Nørrebro, fik han afviklet, ligesom det efterhaanden lykkedes ham at tilfredsstille sine øvrige Kreditorer. Hertil bidrog ikke mindst, at Admiralitetskollegiet i 1838 overtog et Prioritetslaan i Teaterbygningen paa 1000 Rbdr., en Pengetransaktion, der viser, at Pettoletti var vel anskreven hos Autoriteterne.

Blot ikke hos Teaterdirektionen. Pettoletti ønskede i 1835 en Bevilling, der een Gang for alle gav ham Ret til i Fremtiden at give dramatiske Forestillinger i de tre Sommermaaneder. I og for sig var det en urimelig Tanke, at man efter at have brudt det gamle Princip, skulde vende tilbage til Fortiden, og skønt Pettolettis Begæring mødte Afslag, fik han siden hvert Aar sin Bevilling, naar han blot søgte derom. Men Skuespildirektionen, der var bleven nervøs, benyttede Lejligheden til om muligt at trække i Land. „Erfaringen har desværre,“ skrev den, „i det afvigte Efteraar [1834] allerede tilfulde vist, hvor megen Indflydelse det har paa Skuespilbesøget, naar Publikum kan have denne Nydelse uafbrudt hele Aaret igennem;“ derfor havde de kgl. Skuespillere, naar de gav Forestillinger for egen Regning, kun faaet Lov til at spille i Juni Maaned. Direktionen nærede naturligvis ingen Frygt for, at det kgl. Teater jo med Lethed skulde overtræffe en saadan Medbejler som dette

Forstadsteater, „men det vil være let for enhver opmærksom Iagttager af Publikums Lyst og Lune at erhverve sig den Overbevisning, at Publikum med faa Undtagelser lettere lader sig lokke af det nye, det frappante, det hyppigen vekslende, om det end er af ringere Gehalt, end af det gamle sædvanlige, selv det nok saa gediegne og til største Fuldkommenhed udrustede og fremstillede.“ Det værste var imidlertid, at Pettolettis Teater kunde komme Skuespildirektionen i Forkøbet med Nyheder, som den selv agtede at bringe frem, hvilket netop var Tilfældet med „Dobbeltgængeren“, som Hofteaterselskabet opførte i 1834. Skuespildirektionen oversaa, at det kunde være rart for Publikum at vide, at den havde Kniven paa Struben og ikke længer end højst nødvendig udskød Opførelsen af saadanne fremmede Stykker, som det maatte være af Interesse at faa ført frem herhjemme; eller som „Kjøbenhavnsposten“ udtrykte det: „Konkurrence er her som overalt behagelig og gavnlig for Konsumenterne“. At Pettoletti ikke havde noget Ansvar for Forestillingernes sande Værd og Opretholdelsen af den gode Smag, havde Teaterdirektionen derimod Ret i, men skulde denne Side af Sagen ikke overlades til Publikums egen Dom, maatte Stykkerne underkastes Censur, og denne Udvej paapegedes ogsaa. Fordringen om Censur synes dog ikke at være bleven til Virkelighed over for de Selskaber, der optraadte paa Vesterbros nye Teater forinden 1840. Der var saa meget mindre Grund dertil, som Kritik og Presse allerede den Gang gan-

ske godt forstod at sondre mellem det gode og det slette, at fremhæve det dygtige og gøre det tarvelige til Latter. Og hvad de rent moralske og sædelige — ikke mindre end de politiske — Tendenser angik, da var Politidirektøren udrustet med en Aarvaagenhed, der sjælden svigtede, men heller aldrig synes at have været nødvendig.

Vesterbros nye Teater bestod længe efter Frederik den Sjettes Død. Allerede i 1841 holdt *den italienske Opera*, der siden fejrede saa store Triumfer paa Hofteatret, sit Indtog her. Det var Pettoletti, som skaffede den hertil. I samme Anledning udvidedes Teatrets Spilletilladelse til ogsaa at omfatte nogle Vintermaaneder, og denne Begunstigelse, der foreløbig var indskrænket til at gælde de italienske Forestillinger, udvidedes senere til andre. Pettoletti havde saaledes naaet sine Ønskers Maal: at der ogsaa kunde gives dramatiske Forestillinger paa hans Scene inden for det kgl. Teaters Sæson. Fra Nytaar 1842 fik det italienske Selskab imidlertid Hofteatret overladt, hvor Forholdene i Vintertiden var mere gunstige for de sarte Stemmer end Brædeteatret paa Vesterbro, og kort efter blev Lucia di Lammermoor givet til Benefice for Pettoletti.

Ogsaa den *italienske Pantomime* fandt Ly paa Pettolettis Teater. Den senere bekendte Mimiker, Tivolis Pjerrot *N. H. Volkersen*, der oprindeligt var Atlet og Gymnastiker, vandt her i Begyndelsen af Fyrreerne sine første Sporer, uddannet tilligemed

Busholm i mimiske og plastiske Fremstillinger af Philippo Pettoletti; Volkersen optraadte en Tid (1842) paa Morskabsteatret og fik saaledes tillige Lejlighed til at studere Adolph Price, men vendte siden tilbage til Pettoletti. Tivoli fandt ogsaa her sin gratiøse Kolumbine *Caroline Pettoletti* (en Datter af Jean Pettoletti og Theresia Casorti), som sammen med Volkersen direkte bragte Traditionen om den oprindelige Casortiske Pantomime med sig; i sin ydre Optræden mindede hun om Juliette Price. *Jean d'Abis*, der ogsaa er kendt fra Tivoli, spillede Harlekin paa Vesterbros nye Teater, hvor Entreprenøren selv udførte Kassanders Rolle. At Priserne nu og da øvede deres Kunst her, er nævnt i det foregaaende.

VESTERBROS NYE TEATER I 1841

(Efter et daarligt Træsnit
i Adresseavisen; orig. Størrelse)

Inden Pettoletti døde, blev hans Teater det eneste offentlige i Byen, fraset den kgl. Skueplads. Men kun en kort Tid: Morskabsteatret nedlagdes i Foraaret 1845 og Kasino blev aabnet i Februar 1847. I Mellemtiden afgik Pettoletti ved Døden, den 1. September 1845; han var født i Venedig 1. Marts 1783 eller 84, og blev altsaa godt 60 Aar gl. Hans Ansigtstræk vidner om Intelligens og Energi, hans Færd over for Offentligheden ligeledes. Men rent bortset herfra har han en hidtil upaaagtet Betydning i Teaterhistorien. Skønt hans Virksomhed ingenlunde fandt Paa-

skønnelse i Datidens teaterinteresserede Kredse, hvor hans Scene, selv om den søgtes, kun nød ringe Anseelse, saa bør Pettoletti dog regnes blandt Pionererne for de københavnske Privatteatre, der nu om Stunder indtager en Plads i den hele dramatiske Kunst, som man meget vanskelig kan tænke sig tom. Det var Pettoletti, der i sine mangfoldige Andragender til Konge og Kancelli saa ufortrødent stødte i Basun, at Jerichos Mure endelig faldt, og Teaterdirektionen slap Taget i de gamle Privilegier, som navnlig efter 1817 var bleven opretholdt i deres fulde Udstrækning. Et offentligt Skuespilteater i København, som fortrinsvis skulde dyrke den lettere Underholdning, var dog ingen ny Tanke. Allerede i 1811 forsøgte Baron F. C. Wedel-Jarlsberg at faa et Teater rejst, der skulde spille i Sommermaanederne, men uden Held, og i 1817 havde to saa betydelige Mænd som Professor L. Kruse og H. H. Schönberg søgt at realisere Ideen om et „Almueteater“. Den første Gang var det økonomiske Hindringer, der lagde sig i Vejen, den anden Gang var det Skuespildirektionen, som slog Forehavendet ned.*) Ganske vist var der løbet meget Vand i Stranden siden da, Tider og Forhold havde skiftet, men man maa alligevel indrømme Pettoletti en vis Fortjeneste som den, der fik sat Tanken i Værk. Det kunde sikkert være gjort paa en bedre Maade af en mere kunstforstandig Mand, men det er dog et Spørgsmaal, om ikke den anvendte Metode: lidt efter lidt at liste Skuespillet ind paa

*) Det bør dog bemærkes, at af de tre Direktører var G. H. Olsen venlig stemt for Forslaget.

Forstadsteatret, den Gang var den rette, og den eneste, der kunde føre til et Resultat. Isen var i hvert Fald nu brudt, saa at Overskou i 1846 kunde have realiseret Prof. Kruses gamle Ide, om ikke andre Hindringer, der var uden Berøring med Sagens Realitet, var kommen i Vejen; Overskou havde Planen til et „Folketeater“, som skulde være „blot til Lyst“, helt færdig, og kun fordi Sagen strandede, blev Kasino det første Privatteater i Hovedstaden. —

Efter Pettolettis Død drev hans Enke Johanne Laurentze Kobben, svensk af Fødsel, Vesterbros Teater i nogle Aar, men da ogsaa hun døde i Foraaret 1848, var det en Tid sin Undergang nær. Philippo Pettoletti havde i 1838 sluttet Lejemaal med Magistraten om Grunden, hvorpaa Teatret stod, for et Tidsrum af ti Aar, og ved dettes Udløb i Oktbr. 1848 stillede Stads-kæmneren gentagne Gange Bortlejen af Grunden til Auktion, for at drive Forpagtningsafgiften, der for Pettolettis Vedkommende havde været 100 Rdr., i Vejret. Den ene Gang blev en Vognmand, den anden Gang en Kludegrosserer den højstbydende, men Skiftekommissarierne, der havde overtaget Teatret tilligemed det øvrige Bo, fik hver Gang den endelige Overtagelse forpurret. Det var ingen Ulykke, at Teatret fik Lov til at ligge, saa at fremmede Trupper her kunde have et Sted at opføre Skuespil i Sommer-tiden, og det havde næppe været til større Pryd for Byen, om den stærkt søgte Spadsereplads, som Vesterallé mellem Jernbanen og Tivoli var bleven, laa begrænset af en Losseplads eller et Oplagssted for

gamle Klude og Ben, i Stedet for af Pettolettis Teater, hvis Ydre, om end tarveligt, dog var mere pyn-
teligt. Da Lejemaalet med Magistraten var bragt i
Orden, overdroges Vesterbros Teater i Aaret 1850
til Arkitekt *Henrik Petersen* for 7000 Rdr.

Den nye Ejer var ligesom Pettoletti en Mand med
en vis Foretagsomhed. I 1836 havde han faaet Til-
ladelse til Anlægget af en Strømbadeanstalt i Bassinet
mellem Langebro og Estakaderne og udført dette
Forehavende tilfredsstillende; ogsaa havde han haft
sin Interesse henvendt paa Teaterplaner. Paa Over-
gangen mellem Trediverne og Fyrrerne, da han ind-
saa der var Mangel paa et stort og rummeligt For-
stadsteater, som svarede til Tidens Fordringer, var
her en Opgave, der lokkede ham, men han evnede
ikke at føre sine Planer igennem. Denne Sag afgiver
ligesom saa mange andre et interessant Eksempel
paa, hvorledes den gamle og den nye Tid — den
gamle patriarkalske og den nye med lige Ret for
alle — ogsaa paa dette Omraade brydes i Fyrrernes
Begyndelse. Stadens Politidirektør søgte at holde sin
Haand over Familien Price og skærme den mod
mere Konkurrence, end Forholdene allerede bød,
medens Borgerrepræsentationen mente, at de per-
sonlige Hensyn maatte træde i Baggrunden. Den
Petersen'ske Teatersag skilte ogsaa Magistraten; et
Flertal hyldede Borgerraadets Anskuelse, et Mindre-
tal fandt, „at de almindelige Principper om Ønske-
ligheden af en fri Konkurrence ikke kunde komme
til Anvendelse, hvor der handles om Forlystelser“.

Enden blev jo, som sagt, at der den Gang intet blev af Henrik Petersens Teaterplaner; men ti Aar efter, da han overtog Pettolettis gamle Teater, fik han samtidig Tilsagn om Bevilling til at drive det. Den nye Entreprenør var den Gang en Mand paa fyrretyve Aar.

I Henrik Petersens Tid var Teatrets Virkeomraade i Grunden mere broget end i Pettolettis. Alle Afarter af Kunsten og Gøglet havde Tid efter anden til Huse her. Danske Skuespil holdt sit Indtog paa Vesterbros Teater, hvor dog endnu Operaen til Tider florerede ligesom forhen. Danske og fremmede Skuespillerselskaber vekslede, snart var der Cirkus, snart magiske Kunster, Panoramer og Cycloramer etc., snart Dans og Pantomime, Vokalkoncerter og musikalske Soiréer. Ved Siden af den oprindelige Teaterbygning, der allerede i Pettolettis Tid undergik en Del Udvidelser, var opført en mindre, hvor anatomiske Museer, Marionetteatre, udenlandske Dyr og deslige vist frem.

Vesterbros Teater opnaede en større Levealder end Pricernes Morskabsteater, først efter fyrretyve Aars Bestaaen gik dette Kunsttempel sin Opløsning i Møde; ved de dramatiske Forholds Udvikling havde det forlængst mistet sin oprindelige Betydning. Mange nulevende mindes endnu tydeligt den omfangsrige Træbygning, der i sine sidste Aar var stærkt medtaget af Tidens Tand. Henrik Petersen fik sidste Gang i 1875 sit Lejemaal fornyet for en kort Tid, og samme Sommer blev Teatret nedbrudt; Træbyg-

ningen ved Siden af, der den Gang benyttedes af Restauratør Schweitz til Pavillon, blev derimod liggende. Ogsaa den blev nedrevet faa Aar efter (1878), men opførtes atter, og er navnlig kendt under det populære Navn „Brædehytten“. En Del af Teatrets Jordareal indgik under Tivoli, Resten henlaa ubenyttet indtil 1883, da Arkitekt Henrik Hagemann fik Skøde derpaa, og her rejste den mægtige Ejendom, hvori Panoptikon og Folkemuseet indrettedes.

HENVISNINGER OG TILLÆG

Forkortelser: RA = Rigsarkivet; LAS = Landsarkivet for Sjælland m. m.; Raadst. = Raadstuearkivet i Kbhvn.; TA = Det kgl. Teaters Arkiv (i RA). Endvidere betyder R altid: Danske Kancellis 2. Depts Registrant eller Registrantsager (Missiver og aabne Breve), og B altid samme Departements Brevbog eller Breve; disse Protokoler findes i RA. — Adr. = Adresseavisen; Pol. = Politivennen; Skild. = Nyeste Skilderie af Kiøbenhavn; Kjbhp. = Kjøbenhavnsposten. Avismaterialet er citeret i en Del Tilfælde, men ikke overalt; det vilde føre altfor vidt.

Indledningen er for en Del bygget over datidigt Avisstof, navnlig er Kiøbenhavns Aftenpost, Pol. og Skild. benyttet; det er tilstræbt at give nye Enkeltheder og forbigaa det mest bekendte. *Trykte* Fremstillinger af Hovedstadslivet omkring Aarhundredskiftet findes i Hist. Tidsskr. 4. R. 4. B., S. 245 ff. (Werlauffs Erindringer), i Rubin, 1807-14, første Bog, i Carl Bruuns Kjøbenhavn og i K. Bokkenheuser, Saa By som Borger, m. fl. Desuden adskillige mindre Afhandlinger. — **S. 2.** Danske Mag. 5. R. 6 B., S. 339. — **S. 4.** Om Selskabslivet (navnlig i højere Kredse) se Museum 1896 I, 133. — **S. 5.** Om Rosenborg Have se Brock, Hist. Efterretn. om Rosenborg. — **S. 8.** Folketælling 1801 (RA). Pram, Forsøg om Dragten, især for Danm. og Norge, 1791; jvfr. Chr. Bruun, P. F. Suhm, S. 405. — **S. 9.** B. 1805, 528, 680; LAS. Kbhvns Politirets Arkiv, 4. Prot. 1803-7, Nr. 8, S. 78. — **S. 12.** Klemmer: se Vejviser 1801; Handels- og Industri-Tid. 1804, Nr. 43. — **S. 15.** Dyrtiden: se trykte Forordn. 1799-1800. — **S. 16.** LAS. Politidir.'s Ark. Raadstuebreve 1800, 9. April; B 1800, 2446. — **S. 17.** HT. 4. R. 4. B., S. 395. — **S. 18.** Om de dramatiske Klubber (navnlig Borups Selskab) se Museum 1892 II, 341 ff.; jvfr. Knud Bokkenheuser, Drejers Klub, Kbhvn. 1903. — **S. 19.** Overskou, Den danske Skueplads III, S. 828. — **S. 21.** Kanc. Brevb. 1561 ^{18/11}, 1570 ^{6/9}, 1589 ^{31/5} (jvfr. F. Dyrhund, Tatere og Natmandsfolk i Danm., 1872); Sjæll. aabne Breve 1685, 6 (jvfr. O. Nielsen, Kjbhvns Hist. V, 317 og Kjbhvns Dipl. VII, 91 f.); Sjæll. aabne Br. 1738, 102. — **S. 23.** Danske Kanc. 1. Depts. Miss. 1772, 355-56; Sjæll. aabne Br. 1773, 425. — **S. 24.** D. Kanc. Breve 1787, 567, 865; 1791, 3633 og 3639. — **S. 25.** Den Skuespiller „Holberg“, der nævnes i Aage Skav-lans Kulturbilleder, S. 85, er ingen anden end Urberg; det beror paa en Fejllæsning (Aktstykket i Stiftsark. i Trondhjem). — **S. 26 og 28.** R. 1806, 950.

Det store italienske Selskab. — **S. 29.** RA. Udl. Dept. Gehejmereg. 1798, Maj, Nr. 67, jvfr. D. Kanc. Breve, 1798, 2185; B 1800, 893, 938. Regoli: Folketæll. 1801, Kbhvn. St. Anne Øster Kv. 164; en italiensk Tobakspræparator og Tehandler Joseph Regule (Ricolo) nævnes 1778 (RA. Kommercekoll. Sager ang. Tobaksfabrikkerne Pk. 602, Nr. 59). — **S. 30.** B 1800, 976, jvfr. Ekstraktprot. s. A., 1855; Adr. 1800, 214, 222. — **S. 31.** TA. Kgl. Resol. 1800, 2. — **S. 32.** R 1800, 1273; B 1800, 1361, 1422, jvfr. Ekstraktprot. s. A., 1989, 2024. — **S. 33.** Efter kat. Kbg. ægtede Joseph Cocco ^{14/7} 1800 Jfr. Angela Bissi. — **S. 34.** B 1800, 1541, 1580, 1609, 1611, jvfr. Ekstraktprot. s. A., 3227; R 1800, 1359, jvfr. Ekstraktprot. s. A., 2759; Huitfeldt, Christiania Theaterhist., S. 228 ff. — **S. 35.** D. Kanc. Breve 1797, 2838; B 1801, 1573, jvfr. Ekstraktprot. s. A., 1495; TA. Kgl. Resol. 1801, 28. — **S. 36.** Adr. 1801, 266, 272. — **S. 37.** B 1801, 1781, 2394, jvfr. Ekstraktprot. s. A., 1806, 2312; TA. Indk. Breve 1801, 388, Resol. s. A., 32. — **S. 38.** Adr. 1802, 119, 127. Musikken til Italienernes Pantomimer var efter samtidige Udtalelser meget smuk (jvfr. Huitf., anf. Skr., S. 231 f.). — **S. 39.** Det synes at staa i Modstrid med den S. 35 citerede Resolution, der er dateret 15. Aug., at Selskabets Forestillinger allerede begyndte den 13. Den første Forestilling maa dog antages at have fundet Sted paa denne Dag, thi allerede den 14. averteres den næste, og Forestillingerne den 17. og 19. Aug. angives udtrykkelig at være den anden og tredje. — **S. 40.** R 1802, 431. — **S. 41.** Karl Schmidt, Meddel. om Skuespil og Theaterforhold i Odense (1896), S. 41. Hos Huitfeldt (S. 231) angives Selskabets Størrelse til 60 Personer, men hertil maa regnes Lustre og hans Personale og maaske flere; Pasqual Casorti opgiver i Marts 1802, at Selskabet bestaar af et Personale paa 20 Personer (jvfr. R 1802, 431). Ferzi ell. Fersen: B 1801, 2651, jvfr. Ekstraktprot. s. A., 2431, og Adr. 1801, Decbr., og 1802, Jan.; Bissi: Adr. 1802, 255. — Navnet Casorti skrives undertiden *Casotti*. Det kan her bemærkes, at det italienske casotto betyder en Bod eller lille Hus (casotto dei burattini = Marionetbod).

Pricerne og deres Teatre paa Vesterbro. De faa paalidelige Oplysninger, der foreligger trykt om de ældre Pricer, findes i Arthur Aumonts Artikelserie om de forskellige Medlemmer af Familien i Biogr. Lex. Carl og Sophie Price har offentliggjort Smaa-Erindringer i kbhvske Dagblade. — **S. 42.** James Prices Fødselsdag fra Antegnelsen om hans Død i Reform. Kirkebog. — **S. 43.** Danske Kanc. Breve 1787, 1264, jvfr. Pers. Tidsskr. 5. R. VI, S. 51; D. Kanc. Breve 1787, 1953. — **S. 44.** Adr. 1802, 222; Meddel. fra Statsarkivet i Hamborg; D. Kanc. Breve 1795, 2801. — **S. 45.** D. Kanc. Breve 1794, 4202. — **S. 46.** D. K. Breve 1795, 3645; Jydske Efterretn. 1795, Nr. 92, 93. — **S. 47.** D. K. Breve 1797, 2605, 5537; Huitfeldt, Chria. Theaterhist., S. 166;

Stiftsark. i Trondhjem, jvfr. Skavlan, anf. Skr., S. 86. — **S. 48.** D. Kanc. Breve 1799, 2724; Sjæll. Reg. 1799, 841; Borgerskabsprot. i Raadst.; R 1800, 1275, jvfr. Ekstraktprot. s. A., 2011, 2106; Adr. 1800, 17. — **S. 49.** R 1800, 545; B 1800, 560, 970, 985, 1424; Ekstraktprot. s. A., 858, 2156, 2757. Helsingørs Efterretn. 1800. — **S. 50.** At Mad. Price var en meget smuk ung Dame af en impositant Figur, som Jac. Davidsen siger (Fra det gl. Kongens Kjhvn. II, S. 197), tør næppe betvivles, men naar han fortæller, at hun havde „dejligt sort Haar, som i lange naturlige Lokker bølgede ned ad hendes Skuldre“, gætter han galt, thi endnu paa sine gamle Dage var hun, som hendes Portræt viser det, i Besiddelse af en smuk brun Haarfylde. — Folketælling 1801 (RA); B 1801, 549, 584; Ekstraktprot. s. A., 533; Adr. 1801, 82. — **S. 51.** TA. Indk. Breve 1801, 350; kgl. Resol. 1801, 15. — **S. 52.** TA. Kopibog 1798-1801, Nr. 405-8; Adr. 1801, 124. — **S. 54.** LAS. Kjbhvn's Politirets Arkiv, 3. Prot. 1801-9, S. 27 ff. Jvfr. Carl Bruun, Kjbhvn, III, 774 (Hvad der siges her om James Price og Sommerteatret er, som man ser, ikke korrekt). — **S. 55.** B. 1801, 1422, 1553; Ekstraktprot. s. A., 1228. Vesterbro Nr. 23 B kaldes ogsaa Nr. 24. Adr. 1801, 188. — **S. 56.** Adr. 1801; jvfr. Museum 1894 I, 184. — **S. 57.** Adr. 1801, 260. — **S. 59.** TA. Indk. Breve 1801, 379, Kopibog 1798-1801, 476; Den danske Tilskuer 1801, Nr. 88. — **S. 61.** Raadst. Mag.'s Kopibog for 2. Hovedfag 1802, 1. Halvaar, Nr. 61; LAS. Politiretens Arkiv, 3. Prot. 1801-9, S. 70; Adr. 1802, 160; TA. Indk. Br. 1802, 436, Kopibog 1801-6, 33; Raadst. Vurderinger. — **S. 63.** Pol. 213 (1802), jvfr. Museum 1894 I, 185; Iversens Avis 1802, 69; Pol. 216, 217. — **S. 65.** Biogr. Lex. III, 415; Casortis Moder var Theresa Rinaldi; Katolsk Kopulationsbog 1816; Adr. 1802, 281. — **S. 66.** Adr. 1802, 323. — **S. 67.** Adr. 1802, 395; B 1802, 1700-1, 2281, 89, jvfr. Ekstraktprot. s. A., 1477, 2151; Adr. 1802, 405, 431. — **S. 68.** TA. Indk. Br. 1802, 529, 1803, 556; Kopibog 1801-6, Nr. 150, 178. Bournonville, Mit Theaterliv II, S. 101. — **S. 70.** B 1803, 580, 829, 995, 1818. Huitfeldt Chria. Theaterhist., S. 327 f.; Huitfeldt sammenblander de forskellige Casorti'er. — **S. 71.** B 1802, 2224, 25, jvfr. Ekstraktprot. s. A., 2015. — **S. 72.** Pol. 278 (1803); B 1803, 2038, 2065a, 2098; Adr. 1804, 363. — **S. 73.** Adr. 1804, 250; 1803, 133. — **S. 74.** Adr. 1803, 165; 1804, Jan., Febr.; Skild. 1804, 15. — **S. 75.** Pol. 1803, S. 4209, 1804, S. 5080. — **S. 76.** Pers. Tidsskr. 5. R. 4. B., S. 46. — **S. 77.** LAS. Hof- og Stadsrettens Skifter 1810, 5. Prot. Nr. 298; R 1805, 321. I Frederiksberg Kirkes Ministerialbøger kaldes han Jenusbri (!) Price. Adr. 1805, 80, 143. — **S. 78.** B 1805, 1772; 1803, 923, 34; 1804, 1602, jvfr. Ekstraktprot. s. A., 1162; 1805, 1622, 32b; R 1806, 950; B 1806, 2044; Robba: B. 1807, 1717. — **S. 80.** B 1804, 1184, jvfr. Ekstraktprot. 910; B 1805, 900, 1259, 1867, 2106, 2370, jvfr. Ekstraktprot. 1082; B 1806, 309, 318, 2095, 2347; R 1806, 1416. Oehlenschlägers Erindringer I, S. 200. — **S. 82.**

B 1806,2738; 1807, 1718, 1798. — **S. 83.** Raadst. Vurderinger. — **S. 84.** LAS. Politir.'s Ark. 4. Prot. (1808-13), S. 16 (Indlæg). R 1808, 493; jvfr. D. Kanc. 2. Depts. kgl. Breve 1808-23, Nr. 99. — **S. 85.** B. 1810, 1848, 1880. Adr. 1810, 144, 147. Skild. 1810, 26. Juni; jvfr. B 1810, 1771. — **S. 86.** Raadst. Borgerskabsprot. 1820-24, S. 193; i Katolsk Kbg. staar, at det er „*Antonius Kuhn Vindebonensis*“, som ægtede Hanne Kuhn, men det maa være urigtigt (jvfr. LAS. H. & S. Skifter 1832, Prot. 5. 125). — Joseph Anton Kuhn og Beate Skau fik en Søn døbt 1811, en anden Anton Kuhn blev 1810 gift med Anna Pauletta Jensen (Kat. Kbg.). — **S. 87.** B 1810, 1548, 3692; R 1811, 1516; Adr. 1811, 245; Raadst. Vurderinger; Stadsbygmesterens Indberetn. 1802-14, Nr. 138. — **S. 88.** Adr. 1812, 105, 107. — **S. 89.** Adr. 1813, 87, 158; 1814, 197; 1816, 184. — **S. 91.** Museum 1890, S. 480, 539 f. — **S. 92.** Karl Schmidt, anf. Skrift, S. 63; jvfr. R 1814, 1183. TA. Kgl. Resol. 1813, 184. — **S. 94.** B 1816, 2490. Paran: R 1810, 1419; 1811, 1313; 1812, 1504; 1814, 1183; 1815, 235; B 1812, 2995; jvfr. Gl. Minder fra Frederiksberg og Vesterbro, S. 40, hvor det fortælles, at Paran og hele hans Familie druknede i Norge. Om det er rigtigt, vides ikke. Paran havde ogsaa forgæves søgt at faa Hofteatret overladt (TA. Journal 1811, 1164); jvfr. Davidsen, anf. Skr. II, S. 8 f.; B 1816, 1346. — **S. 95.** Barbara d'Amore havde som Barn været her med det italienske Selskab; det var aabenbart Resterne af det store italienske Selskab, der her kom tilbage. Overskou anf. Skr. IV, 802, 828; Adr. 1816, 109, 201. — **S. 97.** En Akvarel af Morskabsteatret (udført af Adolph Price) tilhører Familien; en Del Enkeltheder fremtræder tydeligere end paa Stikket, men Billedet er ikke fuldført. — **S. 98.** LAS. Hof- og Stadsrettens Skifter 1832, 5. Prot. Nr. 125, jvfr. Skødebog 48, S. 460 (Brevskriverkont.); Davidsen, anf. Skr. II, S. 201; Raadst. Vurderinger. — **S. 99.** B 1817, 1889; 1819, 1085; 1820, 865; 1821, 935; jvfr. Adr. 1810, 243; Skild. 1817, Sp. 622. — **S. 100.** Cocchi: B 1817, 4317; 1818, 1131, 1576; Adr. 1818, 97; Overskou IV, 508 f., 526 f. — **S. 102.** Adr. 1819, 138; Skild. 1817, Sp. 1109; B 1817, 2045; at den her nævnte Gustav Price er identisk med den Søn af James Price og Hanne Todd, der fødtes i Altona 1796 og døbttes Chr. Gustav, er dog ikke sikkert, thi han nævnes ikke i det Skifte, Hanne Price lod foretage i 1810, da hun ægtede Frantz Kuhn; det kunde dog tænkes, at man ikke kendte hans Opholdssted og antog ham for død. — **S. 103.** B. 1817, 2490; Raadst. Vurderinger; Skild. 1817, Sp. 1023; Adr. 1817, 187, 189. Gustav Price jun. gav ogsaa Kunster ude i Købstæderne (R 1817, 1476; 1818, 1090, 1202, 1764; B 1818, 4137); den samme Price var det, der 1817-18 foretog Ballonopstigninger, ikke James Price (jvfr. Museum 1891 I, 241); Adr. 1818, 87. Casorti havde midt i Decbr. 1818 faaet kgl. Bev. til i 8 Uger at give Forestill. i Helsingør (R 1818, 1934). — **S. 104.** Adr. 1819, 232-35. — **S. 105.** Adr. 1819, 259.

Familien Lehmann: B 1800, 1333; 1803, 1583, 1950, 2156; 1815, 15; jvfr. F. M. Lange, Udvalg af danske og udenl. Criminel-sager, II og III, Kbh. 1836-37 (især II, S. 260 f.). — **S. 106.** Adr. 1820, 116, 139. I Juli 1820 fik Hanne Kuhn kgl. Bev. til i 6 Md. at give Forestillinger i Købstæderne med et Kunst- og Forvandlingsteater. Det er aabenbart Thiemes Teater, der her er Tale om. Det vistes i de sjællandske Byer, sidst i Korsør; det Kuhnske Selskab spillede derimod stadig i Kbhvn. (LAS. Hof- og Stadsrettens Skifter, 1832, Prot. 5. Nr. 125; jvfr. B 1820, 4823). — **S. 107.** Adr. 1820, 178; 1821, 111. I 1822 forekommer som Medlem af det Kuhn-Casortiske Selskab en Linedanser *Terzi* (Ferzi?), der trods sine 57 Aar gav Rollen som Bajads (Adr. 1822, 200). — **S. 108.** B 1821, 4417; Kuhns Borgerbrev udfærdigedes dog først 24. Juni 1823. — **S. 109.** D. Kanc. Testamenter 1826; Adr. 1826, 52; LAS. Hof- og Statsr. Skifter 1826-27, Prot. 5, Nr. 125; Rosalia Vidali, der var gamle Pettolettis Svi-germoder, blev 80 Aar gl.; Davidsen, anf. Skr. II, S. 197; Arlaud, Bevingede Ord, 2. Udg., S. 115 f.; Guthmann og Melbye, Tivoli, S. 46. — **S. 111.** S. Meisling, Dramatiske Eventyr af Carlo Gozzi, K. 1821 (med en Indledning om Kunstkomedien); S. Schandorph, Goldoni og Gozzi, K. 1874; Davidsen har ogsaa en Udsigt over Pantomimens og Kunstkomediens Historie, der dog ikke er præget af nogen større Originalitet. De Værker, der behandler Maskekomediens Udvikling, anføres af Schandorph (S. 8). — **S. 114.** Jvfr. Meisling, anf. Skr. S. XXXI. — **S. 115.** Første fuld-stændige Udgave af Gherardis „Théâtre italien“ udkom i Paris 1700; siden er Bogen flere Gange oplagt. Udgaven fra 1721 er forsynet med Kobber. — **S. 116.** Jvfr. Huitfeldt, Chria. Teater-hist., S. 232. — **S. 117.** En Del af Pantomimerne tryktes, for at Publikum bedre kunde følge Handlingen; dette synes dog ikke at have været Tilfældet med de ni gamle, hvis Indhold var godt kendt. De Pantomimetekster, der er trykt før 1830, findes op-regnet i Bibl. Dan. IV, S. 427 ff. Fra Tiden efter 1830 foreligger ogsaa nogle. Antallet af de utrykte overstiger dog langt de trykte; foruden den danske Dobbelttitel havde de ofte tillige en fransk. — Theatret, I, S. 109 f.; Kjbhp. 1828, 96. — **S. 118.** Davidsen, anf. Skr. II, S. 201; jvfr. Swendsen, De kbhvske Privattheatres Repert., S. 45. — **S. 120.** Intriguen ved Moerskabstheatret (udg. af Collin), S. 62; Adr. 1825, 259; 1821, 112, 195; 1818, 92. — **S. 121.** Adr. 1821, 121; 1823, 112. LAS. Hof- og Stadsr. Skifter 1832, Prot. 5, 125; Adr. 1824, 118. — **S. 122.** Adr. 1824, 290, 297. — **S. 123.** Frederiksberg Kbg., jvfr. Davidsen, anf. Skr. II, S. 12. Adr. 1825, 76, 107; „Pjerrot og hans Familie“ var, siden dens sidste Opførelse her, bleven „forskønnet med en Del militære Manøvrer og Marscher“ (!) — **S. 124.** Adr. 1825, 181, 238. — **S. 125.** Overskou, anf. Skr. IV, S. 597. Adr. 1826, 175, 188. — **S. 126.** Adr. 1826, 148, 175, 192, 198; Kjbhp. 1827, 98. Om Rappo (1800-54) se iøvrigt „Fahrend Volk“, Leipzig 1895, S. 25; Kjbhp.

fortæller, at R. i Breslau viste sine Kunststykker med et saa uhyre Bifald og Tilløb, at den derværende Teaterbestyrelse, for ikke rent at standse med sine Forestillinger, maatte lade en Balletdanser kopiere ham (1833, 75). — **S. 127.** LAS. Hof- og Stadsr. Skifter 1826, Prot. 5, 515, 1832, Prot. 5, 125; Adr. 1826, 192, 93, 294, 98, 305. I Oktbr. 1826 fik James, Carl og Adolph Price kgl. Bev. til i de forestaaende Vintermaaneder at give Forest. i Linedans m. m. i de danske Købstæder (R 1826, 961), men de har næppe benyttet den. — **S. 128.** R 1827, 863; B 1828, 2355; Dagen 1829, ^{29/5}, ^{3/6}. — **S. 129.** Dennebecq og Lehmann: B 1820, 2196; Adr. 1820, 157, 182, 185, 229; B. 1821, 2217; Adr. 1822, 149. Jvfr. F. M. Lange, anf. Skr. II og III. — **S. 130.** R 1831, 781; jvfr. Davidsen, anf. Skr. II, S. 11 f. Andr. Lehmann fik 30. Jan. 1832 Skøde paa Justitsraad P. F. C. Bugges store Gaard (i hvis Bagbygn. der fandtes et Privatteaterlokale) paa Kongens Nytorv Nr. 206 A og B. Købesummen var 80000 Rbdr. (Brevskriverkont. Skødebog Nr. 60, S. 491). — **S. 131.** Kjbhp. 1837, 139, 149; 1828, 67. — **S. 132.** TA. Indk. Br. 1827, 1662; Kopibog 1827, 1015. Jvfr. R 1826, 914, 1015. Teksten til „Jocko“ er trykt. — **S. 133.** Kjbhp. 1828, 98; Aprilsnarrene, 14. Scene; LAS. Ofte citerede Skifte fra 1832; Dagen 1829 ^{29/5} — **S. 134.** Kjbhp. 1830, 119, 141; 1831, 2, 128. — **S. 135.** Kjbhp. 1829, 108; 1830, 61; Pol. 1829, 713, 715; Dagen 1829 ^{24/7}. — **S. 136.** Dagen 1829, 201; Navnet Lewin findes undertiden (som Følge af den engelske Udtale) skrevet *Luin*; Kjbhp. 1830, 118, 121. — **S. 137.** Teksten til „Den vilde Pige“ foreligger trykt; Bournonville, Mit Theaterliv II, S. 77; Kjbhp. 1829, 143. — **S. 138.** Musikken til Matrosdansen skal være benyttet af Bournonville i „Livjægerne paa Amager“. — **S. 139.** Dagen 1829, 188; Kjbhp. 1830, 258; Nyeste Morgenpost 1830, 306. Bosco (1793-1863): Dagen 1830, ^{23/6}, ^{6/9}; Kjbhp. 1830, 209; Nyeste Morgenpost 1830, 231; han gav et Par Forestillinger i Helsingør. Jvfr. Farend Volk, S. 73, 75. — **S. 140.** Kjbhp. 1831, 111, 165; Davidsen, anf. Skr. II, 200, jvfr. Hist. Meddel. om Kbhvn. I, S. 566. — **S. 142.** Davidsen, anf. Skr. II, 201; Museum 1895 I, S. 32; Pers. Tidsskr. 4 R. 2 B., S. 99; Ref. Kbg.; R 1830, 432; Raadst. Mag. 1. Sekr. 1830. — **S. 144.** Elisa Wilhelmine Louise Lewin var f. i London 2. Juni 1815. Kjbhp. 1832, 24, 62, 162. — **S. 145.** LAS. Ofte cit. Skifte fra 1832; Kjbhp. 1832, 1; LAS. Auktionskont.: Kond. 1833, 1. Halvaar; jvfr. B. 1834, 3107, 3797. Ligesom Teatret købtes i Forening af alle de Medlemmer af Pricefamilien, der samarbejdede, saaledes spillede man altid paa Deling, baade før og efter Kuhns Død; ogsaa i økonomisk Henseende var der det bedste Sammenhold i Familien. — **S. 147.** Plakater fra Forstadsteatrene og fra private Forest. (lille Saml. paa Kgl. Bibl.); Kjbhp. 1833, 139. — **S. 148.** Kjbhp. 1833, 144. — **S. 149.** Samme 1833, 166, 167. — **S. 150.** Samme 1833, 172. — **S. 154.** Samme 1836, 219; R 1832, 610; B 1832, 1628, 2786. — **S. 155.** James Price tog Borgerskab 30. Aug. 1834, Adolph 11.

Oktbr. s. A. (Raadst. Borgerskabsprot. 1825-36, S. 575, 582), Carl derimod ikke. Kjbhp. 1834, 164. — **S. 156.** Samme 1834, 208, 175; Adr. s. A., 201; jvfr. Plenge, *Livet i Kjbhvn.*, 1873, S. 104; LAS. H. & S. Skifter 1830. Jean Dominique Pettoletti var 40 Aar gl., da han døde, Theresia P. opnaede en høj Alder, 83 Aar, og døde først 29. Juli 1873. To af deres Børn var døde smaa forinden Faderen; bl. de to efterlevende var Caroline P. — Kjbhp. 1834, 171; Adr. s. A., 176, 77. — **S. 158.** Kjbhp. 1837, 199. — **S. 159.** B 1834, 3642; Kjbhp. 1834, 183; Adr. s. A., 195. Ogsaa i 1836 søgte Brødrene Price at faa Lov til give tyske og franske Lystspil, men uden Held, Skuespildir. satte sig imod (B 1836, 1248, 1584, 85). — **S. 160.** Schmidt, anf. Skr., S. 95; R 1836, 774. — **S. 161.** B 1836, 1248, 1584, 85; 1840, 3738-40. Teaterbranden i St. Petersborg, der indtraf Sønd. 14. Febr. 1836, er fortalt væsentlig efter Tradition i Pricefamilien. I „Dagen“ for Marts 1836 findes meget udførlige Beretninger, der afviger lidt m. H. t. Ildens Opstaaen; Tabet ansloges til 40000 Rbdr. Af Enkeltheder kan nævnes, at en Institutbestyrerinde med hele sit Pigeinstitut indebrændte, men ellers var det navnlig Smaafolk, det gik ud over. Lehmanns og Pricernes Teater i Moskov var Dagen forinden ligeledes brændt, men her mistede ingen Livet; af Brødrene var Carl i Moskov. Et andet større Uheld ramte Familien Price i Slutningen af Tyverne; da de til Søs kom tilbage til Kbhvn. fra et kolerasmittet Sted i Udlandet, blev deres Kulisser og hele øvrige Teatertilbehør nedsænket ved Toldboden. — **S. 162.** Rappo og Niemeczek: R 1835, 196, 245, 347, 514 b; B 1835, 777, 2333, 86, 2537. — **S. 163.** Adr. 1835, 190; Kjbhp. 1835, 195; 1836, 107, 134. — **S. 164.** Kjbhp. 1837, 199. I 1836-37 nævnes blandt Selskabets Medlemmer *Laurençon*, i hvis Pantomimer der var indlagt adskillige Replikker. Allerede i ældre Tid var det almindeligt, at Bajads *talte* ved Forestillingerne paa Morskabsteatret. Adr. 1842, 298; 1844, 252. — **S. 166.** Jvfr. Davidsen, anf. Skr. II, 201. Det bevægelige Panorama af „Rejsen til Ægypten“ gjorde saa stor Lykke, at det vistest alene (Adr. 1842, 24). LAS: oftere cit. Skifte fra 1832. — **S. 167.** Kjbhp. 1839, 181; Adr. s. A., 155. TA. Indk. Br. 1819, 288; jvfr. Overskou, IV, 597. — **S. 168.** Kjbhp. 1840, 76; Plakater fra 1841 i Windings Saml. (Kunstindustrimuseet). I 1840 fik Pricefamilien gentagne Gange Till. til at give Forest. i Helsingør (B 1840, 975, 76, 1121, 22; R 1840, 762). Den norske „Padoutte-Springer“ P. Dahl optraadte i 1842 (Adr. 1842, 93; jvfr. Holtens Erindringer, S. 40). — **S. 169.** B 1839, 3806; 1840, 573, 74, 3738-40. — **S. 170.** TA. Kopibog 1841, 108; R 1842, 466; B 1842, 1415, 1723, 2150-52; Lund, Studentforen.'s Hist. II, S. 94 ff., 106 f. — **S. 171.** Adr., Nov. 1843-Febr. 1844; B 1844, 2392, 93. — **S. 172.** Adr. 1844, 253; LAS. Auktionsprot. over faste Ejend., 2. Distrikt, 1845; Brevskriverkont.: Skødeprot. 66, Pag. 571 ff. Wegeners Biblioteksbygning ligger der endnu, medens Bøgerne som bekendt er overgaaet

til Statsbibl. i Aarhus. — **S. 173.** R 1844, 650; Aalborg Stiftstid. 1844, Nov. og Decbr. („Over Hr. Adolph Prices Pjerrot,“ siger Bladet, „er endnu bestandig udbredt den samme joviale Munterhed, der endog kan bringe den mest hypokondriske til at smile.“ 1844, 235); Kjbhp. 1845, 141; Adr. 1845, Juni-Juli. — **S. 174.** Bournonville, Mit Theaterliv II, 102; Pricebørnernes Deltagelse i Studenterkomedie paa Hofteatret, se Hostrup, Erindringer, S. 193. — **S. 177.** Adr. 1855, Juni-Aug.; ved de „Wiener-Soireer“, der i Efteraaret 1856 gaves paa Kbhvn.s Hippodrom, medvirkede Pricerne (Adr.); Adr. 1857, 207; forsk. Programmer over Forest. paa Hofteatret.

Pettolettis Teatre. — **S. 179.** TA. kgl. Resol. 1827, 189; Orig. har „Momus' Børn“, men det maa bero paa en Fejltagelse; Momus giver i dette Tilfælde ingen Mening. Det bør bemærkes, at adskillige af de citerede Andragender og Bønsskrifter ikke skyldes vedkommendes egen Pen; slige Aktstykker konciperedes ofte af underordnede Embedsmænd og Prokuratorer, der væsentlig beskæftigede sig med Smaasager. — **S. 180.** R. 1827, 855; B 1827, 2346, 2661; TA. Journal 1827, 1665, Kopibog 1827, 1023. — **S. 181.** I P. V. Jacobsens Dagbøger (P. T. 4. R. 2. B., S. 61 ff.) siges under 12. Oktbr. 1828, at Pettoletti har været hos Kongen og faaet Lov til at „snakke lidt“ i Pantomimerne; hvis dette har noget paa sig, kunde man her tænke paa Ekspositionsscenerne i de engelske Pantomimer. — B 1828, 2355; G. Scheer købte af Staten Blaagaards Hovedbygning med Have (Nørrebro Nr. 36A) i Foraaret 1828 for 6150 Rbdr. Sølv; Salget approberedes ved kgl. Resol. af 7. Maj 1828. Skøde fik han først 25. Maj 1831. Arealet var ialt 34590 Kv. Al. (Statsgældsdirektionens Forest. 30. Apr. 1828; Kont. for Statsaktiverne, Pakken: Blaagaard II). — **S. 182.** B 1829, 3773, 74; Kjbhp. 1828, 83, 84. — **S. 183.** B 1829, 3773. Ved Kontrakten engageredes ligeledes *Charles Malmberg*, Hamborger af Fødsel, der siden 1824 havde udført Pjerrot- og Klovns-Roller i de Lewinske Pantomimer; hans Virksomhed paa det nye Teater afsatte dog ikke dybe Spor. — **S. 184.** At Teatret var indrettet i selve Blaagaards gamle Hovedbygning, udvidet og forandret, fremgaar ganske klart af Opmaalingen 1827 af 36A (med Tilføjelse fra 1829) i Stadskonduktørens Arkiv. Jvfr. LAS. Politirettens Ark. 4. Prot. Nr. 71, S. 493; Pers. Tidsskr. 4. R. 2. B., S. 201; Folkets Avis 1861, 241. Otto B. Wroblewskis Angivelse af Teatrets Beliggenhed stemmer ikke; den tagløse Bygning uden Vinduer og Døre, som han tror at kunne erindre (Museum, 1895 I, 32), er simpelthen Nørrebros afbrændte Teater. Paa Kortene over denne Bydel fra 1834 og 1841 findes det endnu afsat. — Raadst. Vurderinger. Om Blaagaards ældre Historie se Carl Bruun, Kjbhvn. II, 371, jvfr. Rahbeks Erindr. I, 21 ff. — **S. 185.** Et Eksempel af Rocques Stik i Müllers Pin. 18, LXXXII (Gengivelse i Carl Bruun, Kjbhvn.,

anf. Sted); Kjbhp. 1828, 87. — **S. 186.** Pol. 1829, 703. — **S. 187** (Kortet over Blaagaard). I 1827 tilhørte Litr. I Boghandler Steen, Litr. K (tillige med Nr. 36C) Voksdugsfabrikør J. A. Schorn, Litr. L Sekretær J. D. Wroblewski, Litr. M Snedkermester Wille og Litr. B Isenkræmmer A. Heegaard. — **S. 188.** Pol. 1829, 700. — **S. 189.** LAS. Gæsteretten: Justitsprot. Litr. I, Pag. 428 ff, Domsprot. Litr. D, Pag. 483; B 1829, 2836; Nyeste Morgenpost 1829, 229; Pol. s. A., 705. — **S. 190.** Kjbhp. 1829, 111; LAS. Kongens Fogeds Kont. Gældsarrestantprot. 1829, Nr. 10 (S. 304); Pol. 1829, 724-27; Kjbhp. 1829, 196. Lejen, som den første Direktion ydede Scheer for Teatret, var 1700 Rbdr. — **S. 191.** Teatrets Forestillinger væsentlig efter Bekendtgørelser og Kritikker i Dagen, Adr., Kjbhp. m. fl. — **S. 192.** Jvfr. Bournonville, Mit Theaterliv III, 2. Afsnit, S. 95. — **S. 193.** Kjbhp. 1828, 84. Lewin havde ialt syv Børn; foruden de tre nævnte Døtre var der endnu to, nemlig *Cathrine* (Katy), gift d'Obson, og *Ernestine*, gift Corrigen; Katy dansede paa Alhambra. Af de to Sønner hed den ene *Joseph* og var Handelsmand, den anden, *Armand*, er nævnt ovenfor (S. 168). — **S. 195.** Dagen 1828, 18. Nov.; Pol. 1829, 725; om Pierre Jean Laurent se Bournonville, anf. Skr. III, 2. Afsnit, S. 228 f., jvfr. Aumont og Collins Teaterstatistik, 2. Afsnit, S. 72. — **S. 196.** Dagen 1829, 28. Marts; Indtægten af de første fjorten Forestill. blev opgjort til 3975 Rbdr., hvoraf Udgifterne beløb sig til 3737 Rbdr. foruden Leje af Teatret (LAS. Gæsterettens Domprot. D., Pag. 483 ff.); Pol. 1829, 713. — **S. 197.** Overskou, anf. Skr. V, 880. — **S. 198.** B 1829, 847; Helsingørs Avis; Kjbhp. 1829, 52; LAS. Politirettens Ark.: Akter til 4. Prot., Sluttede Sager, Aug.; jvfr. Pol. 1829, 694, 98, 99; Kjbhp. 1829, 1. Juni. I „Harlekin fristet af Gratiernerne“ træder Skarguel (Ledet) i Stedet for Pjerrot, og Argentine (Rosa Lewin) for Kolumbine. Skarguel bringer uden at vide det Harlekin i en Kurv med Blomster til Argentine (jvfr. Aprilsnarrene). I Pantomimen er meget Trolderi: Harlekin bliver malet i en Kaffemølle, men naar Kaffen er lavet, stikker hans Hoved op af Kanden etc. — **S. 199.** Dagen 1829, 23. Juni; om den berømte Mad. Hendel-Schütz se navnlig Deutsche Biogr. XI, 734; jvfr. Overskou, anf. Skr. IV, 321. — **S. 200.** Dagen 1829, ¹⁷/₇; Kjbhp. s. A., 111, 113. — **S. 201.** Teksten til „Kyklopernes Ødelæggelse“ er trykt; en anden af Venetiens Pantomimer hed „Samson“. — **S. 202.** Kjbhp. 1829, 127, 146; Kongefamilien havde besøgt Teatret allerede kort efter dets Aabning (Nyeste Morgenpost 1828, 23); B 1828, 3334; 1829, 693, 94, 2684, 3041. — **S. 203.** B 1829, 3345. *Carl Johan Pettoletti* døde 6. Jan. 1838, 90 Aar gl.; Mad. *Helene Pettoletti*, f. Deba, var død 31. Aug. 1821, 34 Aar gl. (formodentlig en af hans Svigerdøtre) (Kat. Kbg.). — **S. 204.** Kjbhp. 1830, 65, 90, 129. I Gøteborg gav Venetien Forestillinger paa det store Teater med Artistselskabet fra „Théâtre du Nord“ i Kbhvn.; Ledet og Pettoletti spillede

ogsaa paa det lille Teater (bl. a. gaves Pantomimen „Den förälskade Kocken, eller: Intrigen i Köket“). Joachim og Pierre Pettoletti gav Koncerter i Bloms Sal, hvor Ledet foranstaltede Assembléer; Foureaux optraadte i Ridehuset (Aftonbladet 1829-30). — **S. 205.** B 1830, 2223; Raadst. Borgerbog 1825-36, S. 288. — **S. 206.** B 1830, 1987; Raadst. Vurderinger (Udenb. Klædebo Kv. Nr. 36); Kjbhp. 1832, 19. — **S. 208.** R 1830, 805; Kjbhp. 1831, 111, 172; Louis Foureaux fik Till. til at spille i Helsingør i de første Maaneder af 1831 (B 1831, 383-84); B 1831, 1135, 1543, 2248, 49. Foruden de nævnte tre franske Forestillinger blev i hvert Fald givet een til; den endelige Afgørelse af Sagen forelaa nemlig først i Juli Maaned. — **S. 209.** Kjbhp. 1831, 71. — **S. 211.** B 1831, 2569, 2978. — **S. 212.** Kjbhp. 1832, 89; Adr. 1834, 183; B 1832, 1589, 1828-30; R 1832, 635b. — **S. 213.** B 1833, 97, 98, 344, 45; R. 1833, 60; jvfr. Kjbhp. 1832, 193; Helsingørs Avis 1833, 23. — **S. 214.** Landbygn.'s Brandforsikrings Taksationsprot. for Broerne I, Nr. 15 (hos vedk. Branddirektør): Teatret med tilh. Sidebygninger var assureret for 42460 Rbdr. Sølv, Skaden ansloges til 34315; ogsaa Sidebygn. led af Ilden. — Kjbhp. 1833, 74, 76; Dagen s. A., 90, 92; Nyeste Morgenpost s. A., 75, 77; Museum 1895 I, 32 f.; P.T. 4. R. 2. B., 201. — Branden affødte mange og lange Forhør i Politiretten; en Mand blev sat fast som mistænkt for at være Brandstifteren, men løslodes atter (LAS. Politir.'s Ark. 4. Prot. 1833, navnlig Prot. Nr. 70, 71; Akter i Sluttede Sager for Aug.). I de følgende Aar blev Blaa-gaards Hovedparcel udstykket af Ejeren i flere mindre Lodder. — **S. 215.** R 1833, 442; B. 1833, 1967; TA. Kopibog 1833, 43. — **S. 216.** R 1833, 493, 542; B 1833, 2491-93; TA. Kopibog 1833, 108. — **S. 217.** Kjbhp. 1833, 154. — **S. 218.** R 1833, 714, 15. — **S. 219.** B 1833, 3364-66; Kjbhp. 1833, 204, 19, 22; Krigsmin. Ark.: Kbhvns Kommandantskab, Reg. o. indk. S. 1833; Samme: Kopibog; Generalkomm. Koll. kgl. Resol. 1833, 345 (RA); Kjbhp. 1834, 37. — **S. 220.** Kjbhp. 1834, 69, 116. Raadst. Mag. 2. Sekr. Referatprot. 1834, 547, 661, 2100; jvfr. Museum 1894 II, 283. *Dominico Capozzi* døde i Kbhvn. 29. Jan. 1862; han var interesseret i mange forskellige Foretagender, men spillede Fallit. — **S. 222.** Adr. 1834, 134; Kjbhp. s. A., 115, 120. — **S. 223.** Overskou, anf. Skr. V, 184; jvfr. Kjbhp. 1834, 113; B 1834, 2240, 97. — **S. 224.** Adr. 1834, 181; jvfr. Schmidt, anf. Skr.: Adr. 1834, 168; jvfr. Overskou, anf. Skr. V, 219 f. — **S. 225.** Kjbhp. 1834, Aug. Om Mad. Antonie Christiany se Eisenbergs Biogr. Lex. der deutschen Bühne, Leipzig 1903. — **S. 226.** Overskou, anf. Sted; Seest ansattes ved Resol. af 30. Juni 1836 (TA) som virkelig kgl. Skuespiller, men med Forpligtelse til at gøre fuld Tjeneste i Koret efter Direktionens nærmere Bestemmelse. — **S. 227.** Schorn, Da Voldene stod, S. 116; B 1834, 2823; Kjbhp. 1834, 178. — **S. 228.** B 1835, 2805-6. „Der böse Geist Lumpacivagabundus oder das liederliche Kleeblatt,“ var opført første Gang

i Wien to Aar tidligere, saa Stykket var ganske nyt. — **S. 229.** Kjbhp. 1836, 189; B 1836, 2886, 2954, 55; siden fik Bornholdt Till. til at spille 2 Maaneder i Helsingør (B 1836, 3030). — **S. 232.** TA. Kopibog 1835, 158. I 1835 havde Teaterdir. modsat sig, at Springer optraadte her (Kopibog 1835, 175). — **S. 233.** Adr. 1839, 97; Kjbhp. 1839, 92, 116, 1837, 116. — **S. 234.** Adr. 1839, 190; Kjbhp. s. A. 224. — **S. 235.** Mad. Depuis nævnes i den bekendte Tivolivise og i „Stegekjælderens“ (Arlauds Udg.), S. 45; Adr. 1842, 182; Kjbhp. 1840, 215, 19, 21, 40; om Pallesen se ogsaa Karl Schmidt, Meddel. om Skuespil og Theaterforhold i Odense, S. 116 ff.; B 1834, 3630; 1835, 819, 3409. — **S. 236.** Raadst. Mag. 2. Sekr. Referatprot. 1838, 3495; LAS. H. & S. Skiftekomm. Ekstraordinære Boer 1851, 25; B 1835, 173. Pettolettis aarlige Bevillinger se R 1835-41 (gælder alle tyske og franske Forest.) jvfr. B 1839, 1655; 1840, 902. — **S. 237.** Kjbhp. 1836, 249. — **S. 238.** B 1840, 2773-4; 1841, 3181, 3394-5; 1842, 1368-9, 1568, 2238-9; TA. Kopibog 1840, 123; 1841, 129-30; 1842, 47. Det italienske Operaselskab skulde have været her i 1840, men kom først 1841; Forest. paa Vesterbros nye Teater begyndte 18. Novbr. 1841 og fortsattes fra 6. Jan. 1842 paa Hofteatret. Direktøren *Giovanni Savio* døde 31. Decbr. 1841, 38 Aar gl., jvfr. Overskou, anf. Skr. V, S. 494 ff.; Adr. 1842, 24. — Volkersens Fader, cand. theol. *Chr. Rodbøl V.*, døde som 3. Graver ved Frue Kirke den 4. Juni 1826, 53 Aar gl., efter 20 Aars Ægteskab med Dorothea Piccardi; Ægteparret havde ti Børn (jvfr. Biogr. Lex.). — **S. 239.** Plakater i Windings Samling (Kunstindustrimuseet). — *Caroline Barbara Louise Pettoletti*, der var født 15. Aug. 1824, druknede i Juli 1886. — Af Vesterbros nye Teater i ældre Tid vides intet andet Billede end det her gengivne Træsnit at eksistere; heller ikke noget Fotografi fra en yngre Tid har kunnet opdrives. Hos Davidsen, anf. Skr. II, S. 5, findes i Vignetten et Billede af Teatret, hvis Gavl prydes af en senere opført Veranda. — Pettolettis Datter opgiver Faderens Fødselsaar til 1783; i den kat. Begravelsesbog kaldes han Philip François P., 60 Aar gl. (jvfr. Folket. 1840, 45 i RA). — **S. 240.** R 1811, 514; Rubin, 1807-14, S. 543; TA. kgl. Resol. 1817, 89a, jvfr. Overskou, anf. Skr. IV, S. 491 f. — **S. 241.** R 1846, 457; Overskou, „Folketheatret“, K. 1846; det var Vanskeligheder ved Overtagelsen af den til Teatret udsete Ejendom, der bragte Sagen til at strande (jvfr. B. Lex. XII, S. 490). — Pettolettis Enke, f. ca. 1800, døde 27. Maj 1848 og efterlod sig 3 Børn: 1. *Alexine Wilhelmine*, f. $\frac{1}{5}$ 1829, g. m. Ekvilibrist Arthur Barns, † i England; 2. *Ferdinand Philip*, f. $\frac{7}{6}$ 1840, † 1902 (Enke og Børn lever i Kbhvn.); 3. *Caroline Sophie Georgine*, f. $\frac{7}{6}$ 1842, gift Petersen (lever endnu i Kbhvn.). — Raadst. Mag. 2. Sekr. Referatprot. 1838, 3545; LAS. H. & S. Skiftekomm. Ekstraordinære Boer 1851, 25. — **S. 242.** B 1835, 3783; jvfr. Raadst. Mag. 2. Sekr. Referatprot. 1835; B 1840,

3470. — **S. 243.** Arkitekt *Henrik Jørgen Petersen* døde 21. Marts 1895 i en Alder af 84 Aar. — Claudius Rosenhoff, Kjøbenhavn, K. 1857, S. 135 og S. 178 (Kort); Overskou VI, 537. I 1835 havde Pettoletti ladet opføre en Bolig ved Teatret, i 1836 en Konditorpavillon (Raadst. Mag. 2. Sekr. Referatprot. 1834-36). Grundens Areal var i 1838 5170 Kv. Al. — **S. 244.** Skrivelser fra Økonomiforvalteren i Kbhvn. til Stadskonduktøren af 3. Juli 1875 og 9. Oktbr. 1878; jvfr. Adr. 1875, 104; Berl. Tid. 1878, 221.

Tilføjelser. — **S. 142.** Til James og Rosa Prices Bryllup skrev *Carl Winsløw* en Sang; i Slutningen hedder det:

En sneehvid Lillie paa Gudens Vink
 Forvandles til en huldsalig Pige,
 Sødt lyner det kulsorte Øies Blink,
 For Læbens Purpur maa Rosen vige.
 Der staaer den Søde,
 Med Smil, som gløde,
 Bestraalt af Kjærligheds Morgenrøde
 Og Uskylds Glands.

Lad tone nu Glassenes Klang med Lyst
 For Dagens Helt *Arlichino Price!*
 Han hviler ved Columbines Bryst
 Og hør' med Smil paa Acteurens Vise.
 Saa deel da kjærligt
 Det Søde ærligt,
 Og find det Bittre ei for besværligt
 Paa Livets Vei!

S. 148 og 174. Angelys „Rataplan“ var, ligesom saa mange andre af hans Stykker, en Bearbejdelse efter fransk Original. — Under Omtalen af de Beckerske Forestillinger paa Morskabs-teatret i 1833 er iøvrigt glemt at anføre Jfr. *Pauline Lichtenstein*, senere gift *Rung*, der her optraadte for første Gang i København; ganske ung, som hun var, stod hun dog endnu ikke i første Række. Siden overgik hun som bekendt til det kgl. Teater, hvor hun blev en fortræffelig dramatisk Sangerinde. — **S. 152.** I Repertoirelisten er den sidste Linje paa Siden udfalden; der skal tilføjes: Sønd. 18. Aug.: 1. Magister Kvadrat, 2. Staberls Rejse-Eventyr. — **S. 197.** Jvfr. Bournonville, Bidr. til Ballettens Hist. (Efterl. Skr., S. 142).

PRICEFAMILIENS GENEALOGI

(Kun omfattende de Medlemmer af Familien, der har haft fast Bopæl i Danmark)

FØRSTE SLÆGTLED

James Price, f. i London 31. Okt. 1761, † i Kbhvn. 25. Febr. 1805. Gift [? 1° med *S. L. Masson*, 2°] med *Hanne Todd*, døbt i Hamborg 14. Febr. 1771 (Datter af *Stephen* og *Hanne Todd*), † i Kbhvn. 15. Aug. 1826. Efter *James Prices* Død ægtede Enken 5. Okt. 1810 *Frantz Joseph Kuhn*, † i St. Petersborg i Jan. eller Febr. 1832, 49 Aar gl.

ANDET SLÆGTLED

James Prices Børn:

1. *Louise*, f. i Stockholm ca. 1790, døbt i Hamborg sammen med Søsteren *Anna Isabella* 20. Maj. 1791. G. 1. Decbr. 1806 med *Jacques Paran*, f. i London. *Paran* g. 1° i Lemberg 4. Marts 1792 med *Anne Spittler* fra Polen, skilt i Kbhvn. 21. Novbr. 1806.
2. *Anna Isabella* (*Bella*), f. i Hamborg 16. Maj 1791, † i Sverig. G. 4. Juli 1827 med *Johan Frederik Winther*, † i St. Petersborg i Vinteren 1831-32. *Winther* var gift 1° med *Maria Theresia Charlotte Godard*, 2° 14. Juli 1818 med *Johanne Dorothea Barbara d'Amore* (ell. *d'Amour*), † 7. Jan. 1827, 33 Aar gl. — Blandt *J. F. Winthers* Børn af de to første Ægteskaber var *Josephine Francisca Caroline* født 25. April 1819 (Moder: *Barbara d'Amore*), gift *Chiavèlli*, siden *Schles*; *Carl*, hvis Moder ogsaa var *Barbara d'Amore*, synes at være født i Udlandet. *W.s* Datter med *Isabella Price* var *Wilhelmine Albine Christiane Caspare*, f. 9. Maj 1830, gift *Egelin*.

3. *Christian Gustav*, f. 2. Oktbr. 1796 i Altona (muligvis identisk med den S. 102 nævnte Gustav Price; omtales dog ikke i det Skifte, der 1810 holdtes efter James Price).
4. *Hanne Sophie*, f. i Kbhvn. 25. Marts 1800, g. ca. 1820 med Chr. Lehmann.
5. *James*, f. i Kbhvn. 22. April 1801, † smstds. 8. Jan. 1865. G. 10. Oktbr. 1830 med *Rosa Sophie Caroline Lewin*, f. i London 6. April 1810, † i Wien 16. April 1887, Datter af Joseph L. Lewin og Juliette Rosette, f. Moon ell. Maan.
6. *Carl*, f. i Kbhvn. 8. April 1803, † i Udlandet, hvor hans Efterslægt lever.
7. *Johan Adolph*, f. i Kbhvn. 24. Juni 1805, † smstds. 5. Febr. 1890. G. 27. Oktbr. 1830 med *Flora Mathilde Henriette Lewin*, f. i London 5. Novbr. 1813, † i Kbhvn. 2. Novbr. 1863, Søster til Rosa Lewin.

Hanne Prices Søn med Frantz Kuhn:
Alexander Gustav, f. i Kbhvn. 23. Maj 1814.

TREDJE SLÆGTLED

James Prices Børn:

1. *Hanne Amalie Nicoline*, f. paa det russiske Dampskib „Nicolai“ paa Rejsen fra Kbhvn. til St. Petersborg 24. Oktbr. (gl. Stil) 1831, † i Kbhvn. 3. Juni 1892. Skuespillerinde. G. 30. Juni 1862 med Læge i Søetaten *Christian August Hagen*, f. i Kbhvn. 8. Juni 1828, † smstds. 20. Oktbr. 1902.
2. *Julius*, f. i Nishnij Novgorod 12. Juni 1833, † i Wien 24. Jan. 1893. Prof. og Solodanser i Wien, hvor hans Efterslægt lever.
3. *Andreas Nicolai Carl*, f. i Kbhvn. 6. Juni 1839, † smstds. 22. April 1909. Skuespiller. G. 28. Juni 1868 med *Helga Collin*, f. i Kbhvn. 15. Jan. 1841, Datter af Kammerassessor Gottlieb C. (ældste Søn af den bekendte Jonas Collin).
4. *Christian Carl Emil Eduard*, f. i Kbhvn. 31. Maj 1842, † 3. Marts 1876.
5. *Albert Joseph Thorvald*, f. i Kbhvn. 25. Jan. 1844. Maler og Skuespiller (Aarhus). Ugift.

Adolph Prices Børn:

1. Elise *Juliette* Christiane, f. i Kbhvn. 13. Aug. 1831, † ugift smstds. 4. April 1906. Solodanserinde.
2. Hanne *Sophie*, f. i St. Petersborg 14. Jan. 1833, † ugift i Kbhvn. 6. Septbr. 1905. Danserinde.
3. *Theodor*, f. i Moskov ca. 1835, † i Amerika. Handelsmand.
4. Adolph Frederik *Waldemar* (Valdemar), f. i Kbhvn. 1. Septbr. 1836, † smstds. 4. Jan. 1908. Danser. G. 4. Juni 1883 med Cathinca *Balle*, f. i Kristiania 2. Septbr. 1857, Datter af Grosserer Carl Chr. Aug. B. (en Sønesøn af Biskop N. E. Balle).
5. *James*, f. ca. 1840, † som Barn.
6. Heinrich *Thorvald* Julius, f. i Kbhvn. 28. Septbr. 1844, † smstds. 11. Juli 1849.
7. *Mathilde* Juliane Engeline, f. i Kbhvn. 6. April 1847. Malerinde. Ugift.
8. *August Christian*, f. i Kbhvn. 5. Aug. 1849, † ugift i Erzerum (Lilleasien) som Læge under Røde Kors 29. Marts 1878.

FJERDE SLÆGTLED

Amalie Hagens Børn:

1. Rosa Augusta Hagen, f. 29. Decbr. 1863, † 25. Febr. 1864.
2. *Dagmar* Price Hagen, f. 28. Jan. 1867. Lærerinde. Ugift.

Carl Prices Børn:

1. *Aage*, f. i Kbhvn. 27. April 1869.
2. *Karen*, f. i Kbhvn. 16. Juni 1870, † smstds. 25. Oktbr. 1888.
3. *Ellen Juliette* Collin Price, f. i Snekkersten 21. Juni 1878. Solodanserinde. G. 3. Juni 1902 med Jean Louis Eugen Etienne Xavier *Price de Plane*, f. i Aarhus 27. Maj 1880. Cand. phil., Assistent under Kongens Civilliste.

Valdemar Prices Børn:

1. *August*, f. 13. Aug. 1884, † 12. Novbr. 1889.
2. *Valdemar* Ludvig, f. 8. April 1886.
3. *Guy* Adolf, f. 30. Maj 1888.

FEMTE SLÆGTLED

Ellen Price de Planes Børn:

1. *Karen Ellen Eugenie*, f. 21. Marts 1903. Elev ved det kgl. Teater.
 2. *André Xavier*, f. 19. Marts 1907, † 8. Juli 1908.
 3. *Helga Rosa Ina*, f. 30. Oktbr. 1908.
-

FORTEGNELSE OVER BILLEDERNE

	Side
1. Hanne Price, f. Todd (Originalen tilhører Frk. Dagmar Price Hagen.)	79
2. Plakat fra Sommerteatret, 1807..... (Orig. tilh. Enkefru E. A. Winding.)	81
3. Kortudsnit, der viser Morskabsteatrets Beliggenhed .. (Orig. i Raadstuearkivet.)	96
4. Morskabsteatret..... (Eksisterer flere Eksemplarer af Stikket.)	97
5. Jean Pettoletti..... (Orig. tilh. Enkefru Th. Pettoletti.)	100
6. Dans paa dobbelt Line..... (Paa det Eksemplar, der tilh. Enkefru Winding (saa vidt vides det eneste eksisterende), findes paaskrevet, at Billedet forestiller Carl og Josephine Winther; det er dog meget tvivlsomt, om Stikket hidrører fra saa ny en Tid.)	101
7. Harlekin Skelet.....	110
8. Harlekin død..... (Orig. til 7 og 8 tilh. Enkefru Winding.)	111
9. Pantomimeoptrin.....	112
10. Pjerrot som Statue.....	113
11. Petitmaître..... (Orig. til 9, 10 og 11 tilh. Frk. Dagmar Price Hagen.)	114
12. Isabella Winther, f. Price, og Joh. Fred. Winther med Datteren Wilhelmine.....	131
13. Rosa Price danser engelsk Matrosdans..... (Orig. tilh. Enkefru Valdemar Price.)	138
14. Rosa Price, ca. 1865..... (Orig. tilh. Frk. Dagmar Price Hagen.)	141
15. Flora Price, 1862.....	143
16. Carl og Josephine Winther.....	155

	Side
17. Adolph Price i sit 70. Aar	157
18. Rappo som Herkules	162
(Adresseavisen 1835, Nr. 92.)	
19. Rappo som Balancekunstner	163
(Adresseavisen 1835, Nr. 90.)	
20. Forvandlingsdekoration fra Morskabsteatret	165
21. Forvandlingsstykke fra Morskabsteatret (farvetrykt)	166
(Orig. til 20 og 21 tilh. Enkefru Valdemar Price.)	
22. James og Rosa Price med Datteren Amalie	175
23. James Price	177
(Orig. til 22 og 23 tilh. Frk. Dagmar Price Hagen.)	
24. Filippo Pettoletti	179
(Orig. tilh. Enkefru Th. Pettoletti.)	
25. Nørrebro Teater	184
(Kobberstikket findes i Nationalmuseet; Grundplanen rekonstrueret bl. a. efter nogle løse Rids i Landsarkivet for Sjæll.: Politirettens Arkiv.)	
26. Udsigt over København fra Nørrebro Teater	185
(Eksisterer flere Eksemplarer af Stikket.)	
27. Blaagaard og nærmeste Omgivelser, ca. 1825	187
(Orig. i Rigsarkivet: Kontoret for Statsaktiverne, Pakken Blaagaard II.)	
28. Kortudsnit, der viser Beliggenheden af Vesterbro nye Teater	220
29. Vesterbro nye Teater i 1841	239
(Adresseavisen 1841, Nr. 61.)	

TRYKFEJL OG RETTELSER

- S. 62, L. 14 n. uskyldig — læs: uskyldig morende
 S. 80, L. 15 n. Jaques — læs: Jacques
 S. 149, L. 9 o. Riddere, Knægte og — læs: Riddere og Knægte,
 S. 169, L. 5 o. dramatiske — læs: egentlig dramatiske
 S. 173, L. 14 n. Om Efteraaret — læs: I Foraaret
-

GYLDENDALSKE BOGHANDEL, NORDISK FORLAG

Af samme Forfatter er under Udarbejdelse:

DYREHAVSBAKKEN
OG DERMED BESLÆGTEDE FORLYSTELSER
I HOVEDSTADEN

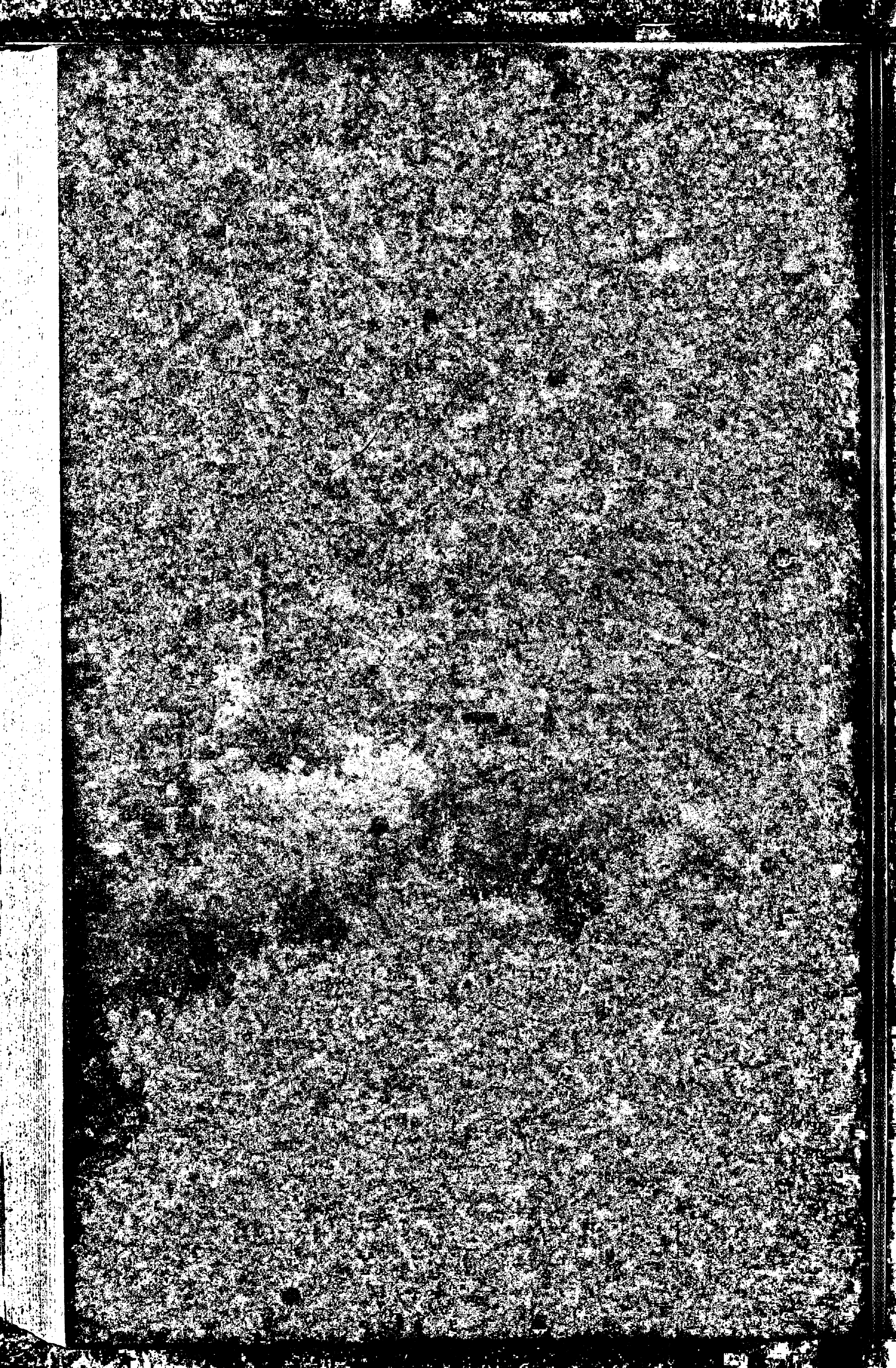
EILER NYSTRØM

OFFENTLIGE FORLYSTELSER
I FREDERIK DEN SJETTES TID II

KILDE
FORLYSTELSER
i
DYREHAVEN
m. m.

GYLDENDALSKE BOGHANDEL · NORDISK FORLAG
KJØBENHAVN OG KRISTIANIA · MDCCCXIII

OFFENTLIGE FORLYSTELSER
I FREDERIK DEN SJETTES TID

Af samme Forfatter er tidligere
udkommet:

OFFENTLIGE FORLYSTELSER I
FREDERIK DEN SJETTES TID.
CASORTI OG FORSTADSTEATRE-
NE. 1910.

SØLLERØD SOGN I FORTID OG
NUTID. 1911.

OFFENTLIGE FORLYSTELSER I FREDERIK DEN SJETTES TID

KILDEFORLYSTELSER I DYREHAVEN
M. M.

ET BIDRAG TIL DANSK KULTURHISTORIE

AF

EILER NYSTRØM

GYLDENDALSKE BOGHANDEL
NORDISK FORLAG

MDCCCCXIII

UDARBEJDET MED UNDERSTØTTELSE
AF CARLSBERGFONDET

KØBENHAVN — FORLAGSTRYKKERIET

FORORD

NÆRVÆRENDE Bind slutter sig nøje til det tidligere udkomne om Casorti og Forstadsteatrene. Det fortsætter og afslutter Skildringen af de offentlige Forlystelser i Tiden fra omtrent 1785 til 1840; er Forfatteren undertiden gaaet uden for Tidsgænsen, er det enten for at faa Basis og historisk Forudsætning for et behandlet Fænomen eller for at faa Lejlighed til at afslutte et Hele. Skildringen befatter sig kun med de Forlystelser, der i alt væsentligt falder uden for Begrebet Kunst. Det er ikke Kunsthistorie, men en Art Folklore. Det er fortrinsvis Folkets, det store, brede Publikums Adspredelser, der er gjort til Genstand for Behandling.

Det er et beskedent Emne. Men alligevel — i Dagliglivets Smaating, i Døgnets Interesser spejler Folkelivet sig ofte med stor Styrke. Skildringen er lutter Mosaik, bygget op af tusinde bitte smaa Enkeltheder, og det er da kun naturligt, at det ikke altid er lykkedes at udmønte Stoffet i jævne, anskuelige Billeder.

Er Fordringen om en nogenlunde harmonisk Fremstilling et rimeligt Krav, saa er Fordringen om mange og nøjagtigt bestemte Enkeltheder det ikke mindre. Smaa Detailler, som Nutiden forlængst har glemt, men som Datiden havde god Rede paa, kan ofte faa Betydning. Et vigtigt Brev, der mangler Dato, kan tidsbestemmes, en historisk Begivenhed kan gives den rette Lokalkolorit, et bestemt Sted i et Digterværk opløser sig i uanede Perspektiver, naar Detaillen belyses paa rette Maade. Mange Enkeltheder i et Arbejde som nærværende er derfor vel anbragt. Ganske vist interesserer Kulturhistorien sig mere for Tingenes Udvikling, Tendensen, end for den enkeltstaaende Kendsgerning, men bliver let et udflydende Begreb, naar de positive Støtte-

punkter tages bort. Forfatteren har derfor haft dette dobbelte Synspunkt for Øje: saa vidt mulig at skabe Helhed med mange positive Enkeltheder som Baggrund.

Som Helhed betragtet maa man sige, hvad der er sagt saa ofte før, at Frederik den Sjettes Tid var en fattig og nøjsom Tid, men tillige, at det var en Tid med godt Humør, ikke tynget af indviklede Problemer. Publicisterne skrev lystigt fra Leveren, udtalte sig djærvt om Dagens Emner, Publikum levede med og interesserede sig for Omgivelserne. Man havde Sans for Idyl og Romantik — det laa i Luften —, men forstod ogsaa at nyde Livet. Mændene var Mandfolk, Kvinderne langt fra at være de sentimentale Væsener, en senere Tid har villet gøre dem til. Al denne Memoirelitteratur med „Duft“ fra „gamle Skuffer“, det er Frederik den Sjettes Tid i Mindets Glans, ikke Datiden som den i Virkeligheden tog sig ud paa nært Hold.

Mange vil mene, at Forlystelser og Adspredelser er en mindre væsentlig Side af Folkelivet. Det gælder maaske vor Tid, men næppe Frederik den Sjettes. Man gør sig vanskelig noget Begreb om, hvad de betød for det offentlige Liv. Naar Grundtvig i en satiriserende Bladartikel fra 1815, i sin høje Stil taler om „de offentlige Forlystelsers vældige Stamme, der som Ygdrasil fordem har sin egentlige Rod i den høje Luft og udstrækker sine, af dansende Chariter med frugtbar Dejligheds-Vand bestænkede, altid grønne Grene over de lystige Aser“, er der virkelig noget om det. Det offentlige Liv og Forlystelseslivet faldt saa at sige sammen, Interessen var stærk og gav sig kraftige Udslag. I Teatret gav man højlydt sin Mening til Kende, man peb af Hjertens Lyst, naar man fandt Mishag i, hvad der foregik paa Scenen, og i Dyrehaven gik Lystighedens Bølger højt, undertiden meget højt. Der var Trang til Livsnydelse, skjulte Kræfter, som i Trediverne og Fyrerne, da de fik betydningsfulde Maal at stile mod, udløstes med en sjælden Energi. En umiddelbar Friskhed og Kraft, som den der kom til Udbrud i Fyrerne, kommer kun tilbage med Aarhundreders Mellemliv.

Folkelivet i Frederik den Sjettes Tid var et broget Folkeliv, og den romantiske Digtning forstod at hente sig Emner derfra. I nærværende Skrift er ofte hentydet til Digterværker, som i sig har optaget Enkeltheder, hentede fra Folkelivet, men det har ikke ligget i Arbejdets Plan at eftervise dem alle; det henhører

under Litteraturhistoriens Omraade, ikke Kulturhistoriens, og Litteraturhistorikerne kan, om de føler Lyst og Trang dertil, let selv supplere. Skildringen holder sig endvidere i det store og hele til Hovedstaden og nærmeste Omegn, men peger videre for saa vidt som Provinsen i denne Henseende var en svag Afglans af Hovedstaden. Det vilde have været en let Sag, med det store Materiale, der har staaet til Raadighed, at gøre nærværende Bind mere vidtløftigt end sket er. Forfatteren har imidlertid troet at burde beflitte sig paa Korthed og at begrænse Fremstillingen til et rimeligt Omfang. —

Til *Carlsbergfondets Direktion* bringer Forfatteren en ærbødig Tak.

KILDEFORLYSTELSER I DYREHAVEN

DA Fru Heiberg døde, skrev Holger Drachmann et pragtfuldt Digt, hvori han lagde den henfarne Kunstnerinde disse Ord i Munden:

Nej, Kunsten begynder i Dyrehavs-Bod,
blandt Gøglere findes dens Moder;
den fødes til Liv i en Kælderhals,
drejer sig ej i en Sagtevals
efter de sirligste Noder!

De Brædder, hvorpaa den har bygt sit Hus
Zigeunersnedkeren skyldes:
for Folket den virker — fra Folket den kom,
den krænger sig ej til Filister om,
hvor rigt saa Brædtet forgyldes!

Om Fru Heiberg virkelig har udtalt sig i denne Retning, maa Digteren staa inde for, men der ligger aabenbart en Sandhed gemt i disse udpræget Drachmann'ske Linjer. Den ældste dramatiske Kunst, naar den ytrede sig uden for Kirken og Skolen, fik Tag i Folket gennem omvankende Bander, der agerede fra Fjæleboder, og endnu sætter det forædlede Gøglerberlod ofte den rette Lød paa Scenekunsten.

Det er gaaet med Dramatikken i det smaa som det er gaaet med Naturens Udvikling i det store:

der har fundet en Udvælgelse Sted. Fra den fælles Urform har udskilt sig lykkeligere Elementer, der i Tidens Løb er steget i Kultur, medens andre har holdt sig paa det primitive Standpunkt. Inden for den modtagende Part har der fundet en tilsvarende Udvikling Sted; Dele af det store Folk staar endnu paa et primitivt Trin i Valget af dramatiske Nydelser, og selv i Kredse, der forstaar at afvinde den højere Kunst Interesse, ligger gemt en vis Modtagelighed, der sætter Sindet i Stand til for en kort Stund at glæde sig over de naive Løjer. Vor endnu eksisterende Dyrehavsbakke er i og for sig ikke noget for os særegent Fænomen, vi træffer det samme Gøglerleben i eller ved andre Storbyer: i Wiens Volksprater, paa Messepladsen i Leipzig, paa de ydre Boulevarder i Paris og paa Spielbudenplatz i Hamborg. Ingen af disse Steder er Dramatikken naaet ud over sin oprindelige Urform.

Vor egen hjemlige Dyrehavsbakke har dog Krav paa særlig Interesse. Man maa ikke hefte sig ved dens dalende Anseelse i de sidste Menneskealdre; der var et Tidspunkt (og det falder omtrent sammen med Frederik den Sjettes lange Regeringstid), da Dyrehavslystigheden fremfor nogen anden Adspredelse var knyttet til det københavnske Forlystelsesliv, da høj og lav søgte derud. Den ligger endnu i Omgivelser saa smukke som noget andet lignende Forlystelsessted, end ikke den wienske Prater kommer paa Højde med den. Det nære Øresund, de gamle Bøge, der danner Løvtag over Telte og Boder,

Vejen op gennem Skoven og de talrige Landsteder skaber en indtagende Ramme om det brogede Folkeliv. Den har yderligere Krav paa Interesse ved sin Oprindelse, der hænger sammen med folkelige Forestillinger fra en længst forsvunden Kulturperiode. Den Dag i Dag opretholdes den gamle Kilde-tid. Kun i nogle faa Uger omkring St. Hansdag aabner Dyrehavsbakken sine Telte, og dette bunder i ældgammel Sæd og Skik.

Allerede i Oldtiden holdtes Midsommerfest i Norden. Midt i Sommertiden, i den lyse nordiske Nat, drog man til de hellige Kilder. Man tændte Blus paa Højene, drak af Kildernes Vand, ofrede i dem og plukkede Trylleurter. Ved Kristendommens Indførelse gik Midsommerfesten over til St. Hans, Johannes den Døber; de hellige Kilders Tal formeredes, indviedes ogsaa til andre Helgener, og paa enkelte Egne i Landet var der ikke et Sogn, uden at det havde sine undergørende Kilder. Munkene holdt fast ved Traditionen, da Pilgrimsvandringen bragte milde Gaver til de Kirker eller Kapeller, der undertiden fandtes ved Kilderne.

Reformationen bragte her, som paa mangfoldige andre Omraader, Forandring i de hidtil bestaaende Forhold. Mange af Middelalderens Kilder udtørredes efterhaanden eller Troen paa Vandets heldbringende Virkning tabte sig, og Besøgene svandt ind. Men ingenlunde alle; den nye Kirkelære kunde ikke tilintetgøre de gamle Skikke og den nedarvede Overtro, og Kilderejserne holdt sig. Helene Kilde ved

Tisvilde, der skal være et af Oldtidens gamle Valfartssteder, havde størst Ry og dens Berømmelse formindskedes ikke i Tidens Løb; baade Kristian IV og de følgende Konger besøgte den. Syge og værkbudne søgte stadig dertil for at vinde Helsebod for deres Vunder, drak af Kildens Vand, badede sig dermed og søgte Hvile for Natten i dens Nærhed. Naar Morgen gryede, havde det styrkende Bad og den klippefaste Tro paa Underet, der skulde ske, undertiden gjort sin Virkning; de syge rejste sig, kastede Krykker og Bind og drog karske hjem. Men der var ogsaa dem, der satte Livet til ved den haarde Kur. Endnu i de første Tiaar af det nittende Aarhundrede samlede der ved St. Hansdag fire til fem Hundrede Mennesker, mest Bønderfolk, ved Helenes Grav, og Pladsen fandtes jævnlig besat med smaa Trækors, rejst af de taknemmelige Kildegæster. Det franske Valfartssted Lourdes, der er blevet bekendt over hele Europa ved Émile Zolas Skildringer, er en moderne Parallel til Helene Kilde i en svunden Tid.

Livet ved Kilderne var ikke idel Bedrøvelighed. Vel var de syge til Stede i stort Tal, men ogsaa andre Godtfolk drog did, dels for Fornøjelsens Skyld, dels for at tjene et Par Skilling. Ved Kilderne, hvor der kom mange Folk sammen, opstod Markeder; der handledes og købsloges, og med den gode Handel, man havde gjort, fulgte Forlystelserne; Markskrigere, løst Kvindfolk og alskens Pak blandede sig mellem de skikkelige Bønder. Man slog Gækken løs, og

Glæderne var ikke altid af de helt uskyldige. I mere afsides Egne af Landet, paa visse Steder i Jylland f. Eks., hvor Sindet ligesom var præget af mere Alvor, og Striden for Udkommet tungere, sad Overtroen mere fast; Kilderne var her overvejende de Steder, hvor man søgte Lægedom, skønt Glæderne heller ikke manglede. Men i Hovedstadens Nærhed gik det lystigt til under Kilderejserne, og det oprindelige Formaal tabtes til sidst helt af Syne.

Ved København var der i det syttende og attende Aarhundrede flere saadanne Kilder. Naar en ny kom i Ry, tabte Tilstrømningen til den gamle sig. Deres Historie gaar dog ikke synderlig langt tilbage i Tiden, og Forklaringen ligger maaske deri, at Københavns Indvaanere er søgt til Helene Kilde, forinden Trangen til Kilderejser var bleven saa stærk, at det var fornødent at have en nærmere Lokalitet at ty til.

Vartov-Kilden kom tidligst i Gunst. Den laa uden for Østerport, paa Strandsiden Syd for det nuværende Tuborg, ved Lyst- og Traktørstedet „Kildendal“, der først er opstaaet efter 1621; tidligere var der her et stort Morads. Kilden havde Navn efter Gaarden Gammel Vartov, men omtales ikke før i sidste Halvdel af det syttende Aarhundrede, da den var et almindelig søgt Valfartssted. I Jens Bircherods bekendte Dagbogsnotits om hans Besøg ved Kilden St. Hansaften 1675, tales om de mange Mennesker, som sædvanlig drager dertil, men endnu ikke om særlige Kildeforlystelser; Bircherod fortæller, hvor-

ledes han om Eftermiddagen lod sig „forlyste at spadsere uden for Byen hen til den Kilde, som er ved Gammel Vartov, hvilken mange Folk denne Sankt Hansaften, efter aarlig Sædvane, søgte til, fordi man indbilder sig, at den skal have nogen Lægedoms kraft hos sig; ihvorvel at den dog ikke er i saa stor Æstime som Helenæ Kilde, hvilken, propter majorem sanctitatis opinionem, af langt flere paa denne Tid besøges. Der jeg saa, hvor begærligen samme Kilde-Vand af plerisque adventantium blev brugt, lod jeg noget deraf i en Skaal henbære til en afsides Krog ved Strandbredden, hvor jeg (ab hominum conspectu remotus) toede mig dermed.“ Tilstrømningen til Vartov-Kilden holdt sig langt ind i det attende Aarhundrede, og Folkelivet antog efterhaanden grellere Farver. Sæderne slappedes, Slagsmaal og Optøjer gav undertiden St. Hansløjerne en vild og utæmmet Karakter.

I „Kilderejsen“ behandler Holberg som bekendt disse Valfarter, og at han tager særligt Sigte paa københavnske Forhold, selv om der ogsaa i Komedien findes Situationer, der kan eftervises i fremmede Forbilleder — er ganske tydeligt. Det er forlængst paavist, at Holberg ikke kan have tænkt paa Kirsten Pils Kilde og Dyrehaven — hvad den historiske Udvikling iøvrigt i sig selv forbyder; P. M. Stolpe har sikkert Ret i at stedfæste Stykkets Handling til Vartov-Kilden, da Folkelivet ved Vangede Kilde, der straks skal omtales, synes at have været af en anden, mere skikkelig Art. De faa lokale Hentydning-

ger, der forekommer i Komedien, giver ingen klar Besked. Naar Leonora og hendes Elsker tager Vejen langs Stranden for at fly over til Skaane, maa man tænke paa Strandvejen, og Vartov-Kilden bliver da det naturlige Udgangspunkt. Des mærkeligere er det, at Parret indhentes i „den store Kro“, hvormed næppe kan være ment andet end Store-Kro i Lyngby. Men i den Art Smaating tør man fornuftigvis ikke tage Holberg altfor bogstavelig; Digterens Tid og Lejlighed var ikke til Pedanteri i Detaillen.

Komediens Kilde-Kolorit, navnlig Intermediet, er sikkert historisk. Kildegæsterne, der drager afsted til Hest og til Fods, forsynede med Spande, Krukker og Bouteiller; Bønderne, der gaar Sommer i By med Majgrene og Faner; de gamle Kællinger, som paa deres Krykker humper afsted i Takt efter Liren, og selve Kildeinteriøret med de smaa Telte, den blinde Bierfidler og de dansende Bønder — er aabenbart virkelige Folkelivsbilleder, hentede fra Vartov-Kilden i 1720'erne, da „Kilderejsen“ blev til.

Imidlertid var der i 1709 sprunget en ny Kilde frem paa Vangede Mark, paa den nordre Side, tæt ved Gentofte Sø. *Vangede Kilde*, som den kaldtes, drog snart den Del af Kildegæsterne til, der fortrinsvis søgte Lægedom i Kildevandet og følte sig frastødt af de grove Løjer ved Vartov-Kilden; der opsattes en Blok for „at indsamle hvad Guds Børn, som ved St. Hansdags Tid besøgte Kilden, vilde lægge deri til de fattige.“ Det fortælles, at en Graver ved Trinitatis Kirke, som tyede til Kilden en St. Hansnat

og blev hjulpen for en Mangel paa sit Syn, af Taknemmelighed lod Blokken indrette; da den aabnedes efter Kildetiden 1712, var der ganske vist kun fem Daler deri, men man haabede paa Fremtiden. Der blev da truffet en Ordning, hvorefter Amtmanden og Præsten i Gentofte-Lyngby (som den Gang hørte sammen) fik Nøgler til Blokken og skulde sørge for Uddelingen.

Haabet skuffedes heller ikke. Kildegæsternes Tal øgedes saa stærkt, at man for de indkomne Midler var i Stand til at opbygge et helt Hospital, hvori et Antal fattige Mennesker til Stadighed underholdtes. Der var dog trukket lidt for store Veksler paa Kildegæsternes Godgørenhed, thi i 1735, da Hospitalet husede 24 Fattiglemmer, saa man sig nødsaget til ad andre Veje at hjælpe paa Indkomsterne.

Kirsten Pils Kilde er blandt de københavnske Valfartskilder langt den interessanteste. Den er kommet sidst i Ry, skønt Traditionen beretter, at den er meget gammel, ja endogsaa nævner et bestemt Aar, 1583, for dens Opdagelse og tillægger en navngiven Person Æren derfor. En altfor romantisk Udformning har villet gøre Kirsten Pil til Adelsdame, en Ridder Aksel Skrams Hustru. Den i sin Tid bekendte Digter T. C. Bruun, der boede paa Egnen, er Mester for dette Sagn, som i alle Henseender er uhistorisk, lige til de benyttede Navne. Der eksisterer overhovedet ingen Aksel Skram i den ældre danske Adel. Men ogsaa Videnskaben har haft fat i Kirsten Pil og er gaaet til den modsatte Yderlighed: fra

adelig Frue er hun blevet til Jordemoder og Spaa-kælling. Man har nemlig paavist en svenskfødt Kvindesperson, Kirsten Pihls, der i en Række Aar havde praktiseret som Fødselshjælper i København og i 1744-45 var indviklet i en Retssag om Signen og Manen; da man endvidere har troet, at Kirsten Pils Navn i Forbindelse med Kilden i Dyrehaven, som paa den Tid kaldtes Brinchmans Kilde, tidligst dukkede frem 1750, har man draget den, ikke synderlig nærliggende Slutning, at der kunde eksistere en Tilknytning; den hele Legende om Kildens Opdagelse skulde da være opstaaet paa dette Tidspunkt. Men denne Formodning er ganske løs. Dels træffes Navnet Pil (Piil, Pihl) ikke saa sjældent baade i det sekstende, syttende og attende Aarhundrede, dels foreligger hidtil ukendte Efterretninger, der allerede til Brinchmans Kilde knytter Overleveringen om Kirsten Pil.

Kilden kan meget godt have eksisteret før Dyrehaven anlagdes i Slutningen af Frederik den Tredjes Tid; den kan have været kendt og benyttet paa Eggen, men næppe som Lægedomskildè. En indsigtfuld Mand som Luxdorph, der i mange Aar boede i Nærum og var nøje hjemme i Omegnens stedlige Forhold, synes ikke at have næret Tvivl om, at Kilden virkelig var fundet 1583. Kirsten Pil er næppe heller nogen blot og bar Sagnfigur — det er sikkert en Bondepige eller anden Kvinde af Folket, hvis Navn paa den Maade er bleven bevaret ned gennem Tiden. Efterretninger derom savnes imidlertid. No-

get egentligt Sagn kendes heller ikke, naar undtages den Lokal-Tradition (thi en saadan er det aabenbart), som er overleveret Efterverdenen gennem et Par Indskrifter, der senere kom til at staa over Kilden.

Først fra Aarene omkring 1730 kan man følge dens Historie. Paa dette Tidspunkt laa den øde hen og Vandet løb, hvor det bedst kunde. En kgl. Dansemester Henrich Brinckman var ved sine Spadsere-ture i Dyrehaven stødt paa Kilden, syntes godt om Omgivelserne og besluttede at rense den op og sætte den i Stand. Dette skete 1732. En halv Snes Aar efter beskrives den saaledes: „Vandet haver sit klare Løb gennem en udhuggen Sten, hvorover er en anden indsat udi Banken med denne Inskription:

Naturen viiser her, hvad godt den har i Eye,
Da Kilden brød sig ud af hine skiulte Veye.

Kirstine Piil var den, som fandt det Kilde-Vand, 1583.
Som blev ved Brinchman og ved Greve sat i Stand. 1732.

Vandet falder dernæst udi en temmelig stor Kumme af Sten og af denne har den [ø: Kilden] sin Gang under Jorden til den derved liggende Mose. For ved denne Kilde er som udi en halv Maane en liden Plads indhegnet med brede Sten, ungefær en Fod høj fra Jorden, hvorpaa Folk kan sætte sig.“

Om de to Mænd, der ikke blot blev Kirsten Pils Kildens Fornyere, men de egentlige Ophavsmænd til, at den kom i Folkeyndest, vides kun lidet. Brinckman blev i Juli 1710 Danser ved den franske Trup

og var Dansemester ved Hoffet i Kristian den Sjettes Tid. Rimeligvis var han Udlænding. Han var i hvert Fald Katolik og gjorde alt for at opretholde den fædrene Tro i Familien; en af Døtrene faldt fra og gik over til Pietismen. Da han blev gammel, opnaede han Frederik den Femtes Tilladelse til at afstaa sit Embede til Sønnen, Frederik Brinckman, der blev Hofdansemester 1749 og døde 1784. Om Greve vides endnu mindre; det fremgaar af Mandtallerne over Stadens Indvaanere efter Branden 1728, at Dansemester Brinckman boede i Hus sammen med en Parykmager Greve, og man tager næppe meget fejl ved at gætte paa ham.

Kristian den Sjettes Regimente lagde en Hæmsko paa Kilderejserne som paa alle andre Forlystelser; der har øjensynligt været en Nedgang i deres Tal, men de er ingenlunde helt hørt op. Fra Slutningen af denne Konges Regeringstid haves Efterretninger om alle de københavnske Valfartskilder. Paa dette Tidspunkt var Vangede Kilde den stærkest søgte. Hver St. Hansaften drog mange Mennesker derud, baade til Vogns, til Hest og til Fods, saa mange, at der jævnlig samledes et Hundrede Rigsdaler i Fatigblokken, undertiden endogsaa mere; ligeledes paa Mariæ Besøgelsesdag (2. Juli) frekventeredes denne Kilde, men ikke saa stærkt. Vangede var nu den egentlige Sundhedskilde; der gik Rygter om Mirakler, om syge og vanføre, der havde drukket af dens Vand og faaet deres Helsen igen — ligesom ved Helene Kilde. „Og er det derfor,“ hedder det i en

samtidig utrykt Beretning, „intet rart at se syge Folk komme derhen, som enten toe sig med Vandet eller drikke deraf og dernæst med en Slags særdeles Ærbødighed nærme sig til Blokken og derudi nedlægge deres Gave, som bestaar udi ulige Tal af Penge, og naar Blokken aabnes, findes adskillige saadanne Paqvetter, hvorudi ere indviklede udi nogle 3 Eneste-Skillinger, udi nogle 3 15-Skillings-Stykker og saa fremdeles. Naar saadant er sket, tage de af Vandet med sig udi en Flaske og begive sig straks derpaa paa Hjemreisen, de fleste af saadanne syge, som ere kørende, med Ansigtet tildækket, at de ikke kan se nogen.“ En Mængde Mennesker kom der imidlertid blot, fordi det var Skik og for at fornøje sig i det grønne, ligesom fordem ved Vartov-Kilden. Denne var nu næsten helt glemt, kun nogle enkelte trofaste søgte stadig derud. Nær ved Landevejen stod ogsaa her en Fattigblok, som blev staaende meget længe til Trods for, at der kun samledes lidet deri; paa et Kort fra Tiden omkring Aar 1800 findes baade Vartov-Kilden og Blokken endnu afsat.

Brinckmans Kilde var paa denne Tid noget andet end den senere blev; som Lægedoms- og Mirakelkilde havde den intet større Ry, og den var endnu ikke Midtpunkt for noget larmende Folkeliv. Folk drog derud for at dyrke Naturromantikken, for at glæde sig over den grønne Skov og Kildevandets Rislen:

Welch liebliches Geräusch? Was hör ich dort zur Linken;
Dort ladet meinen Mund ein frischer Qvell zum Trincken,

Den unter jenem Baum, der ihn vor Regen schützt,
Der Erde reicher Schoosz aus ihren Adern spritzt.

I den store Bøg, der ludede ud over Kilden, indridsede man sit Navn. Det var noget af den samme Rousseau'ske Naturkultus, der senere, i et endnu mere sentimentalt Tilsnit, fandt sit Udtryk i Haverne ved Dronninggaard og Enrum. Men samtidig „betjente“ man sig af Vandet som paa et Kursted. Lange fortæller i sin mærkværdige Bog om „de naturlige Vande“ (1756), at Vandet fra Brinchmans Kilde var vel egnet til at drikke, og navnlig for sangvinske og koleriske Personer, for Børn og syge, tillige for flegmatiske Naturer, men ikke for melankolske. Besøget faldt ikke blot ved St. Hansdagstider, Sommeren igennem rejste Folk derud. Af samme Art som Brinchmans Kilde var den mindre bekendte Ordrup Kilde, der laa tæt uden for Dyrehaven i Krattet mellem Ermelunden og Kristiansholm. Ogsaa denne søgtes om Sommeren af en Mængde Mennesker, der drog til Skovs for at forlyste sig.

I Tidens Løb forfaldt Brinckmans Kilde atter; Stenene forvitredes og Indskriften slettedes ud af Vind og Vejr. Kilden blev igen sat i Stand, og da den nu var almindelig yndet, udgik Initiativet fra højere Steder end forhen; Stiftamtmanden, Grev Conr. Ditlev Reventlow tog Sagen i sin Haand. Den blev indplanket og Vandet kom til at vælde ud i en armtyk Straale gennem et kort Rør; i Stil med den gamle Inskription opsattes en ny — de bekendte og oftere citerede Verslinjer:

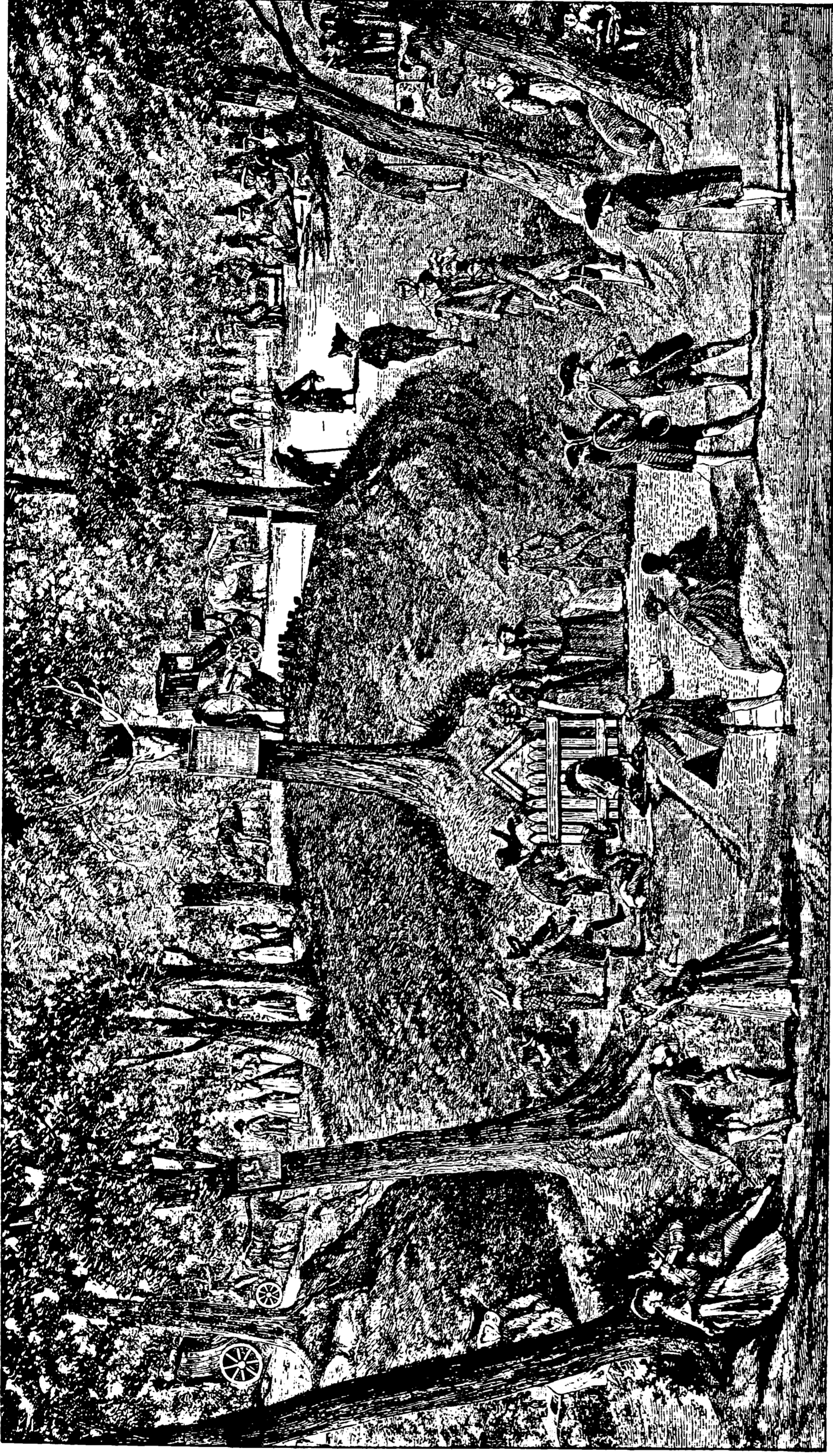
Det Kilde-Vand, som her sit Udløb haver taget,
 Er af Kirstine Piil først fundet og opdaget; A. 1583.
 Men nu til manges Lyst og Nytte sat i Stand
 Ved Græv' af Reventlou, som Stifts-Befalingsmand. A.1750.*)

Betegnelsen „Brinckmans Kilde“ tabte sig, og det siden gængse Navn traadte i Stedet.

Strømmen begyndte nu at vende sig fra Vangede Kilde. Man søgte til Kirsten Pils Kilde St. Hans-aften, som man tidligere havde gjort det til Vartov-Kilden, medens Besøget i den øvrige Sommertid efterhaanden svandt ind. Naturromantikken holdt sig, men maatte give Plads for Resterne af den folkelige Overtro og navnlig for den folkelige Lystighed, der atter fik frit Løb efter Frederik den Femtes Tronbestigelse; det var Kongens Ønske, „at det fremdeles ligesom i forrige Tider maa være alle skikkelige Folk tilladt at indpassere og divertere sig i den kongelige Dyrehauge.“ Allerede 1754 var Tilstrømningen saa stærk, at der til Fordel for Gentofte Hospital opstilledes en Fattigblok ligesom ved Vangede. Paa denne Tid sorterede Dyrehaven under den bekendte Forstmand, Overjægermester C. C. v. Gramm, der villigt indrømmede Forlystelserne Plads paa sine Enemærker og lod Folkelivet udvikle sig; man fik Lov til at opslaa Telte under Skovbetjentenes Opsigt.

Gennem Treserne øgedes Kirsten Pils Kildens Tiltrækning; Vangede Kilde, der endnu stod i Gunst,

*) Indskriften findes der endnu. Den er overensstemmende med den her anførte, blot staar der i første Linje „Kilde-Væld“ i Stedet for „Kilde-Vand“.

VED KIRSTEN PILS KILDE I SIDSTE HALVDEL AF DET ATTENDE AARHUNDREDE

(Træsnit udført 1874; tegnet af Bernhard Olsen efter et Maleri af Peter Cramer)

I Originalmaleriet, der senere maa være restaureret, er forskellige Enkeltheder udvaskede. Figuren paa Bakken oven for Kilden er f. Eks. at Tegneren, vistnok med Rette, opfattet som en Pottehandler med sine Krukker og Kar, men i Originalen er Krukkerne blevet til Græs. Se nærmere om Billedet Side 217.

maatte give tabt, skønt den først langt ned i det nitende Aarhundrede gik helt i Glemsel. Det Publikum, der søgte Kilden i Dyrehaven, var ingenlunde den lavere Del af den københavnske Befolkning — tvertimod; ikke blot Rangspersoner, ogsaa Hovedstadens Intelligens nød Kilderejsens Glæder. Luxdorph for Eksempel var en sikker Gæst, og Indtrykkene, han havde hentet sig derude, opbevarede han i smaa Dagbogsoptegnelser; kun nødig forsømte han sin Kilderejse. St. Hansdag 1766 noterer han: „Mange Telter og fornemme Folk ved Kilden. Kongen og Prins Fridrich droge der forbi;“ to Aar efter hedder det paa Mariæ Besøgelsesdag: „Om Eftermiddagen ved Kilden med min Kone og Friises, traf der Kancelliraad Mangors Selskab.“ Af Berlings Københavnske Tidender ses ogsaa, at Dronning Karoline Mathilde, ledsaget af Enkedronningen og Arveprins Frederik, St. Hansdag 1768 var i Dyrehaven „ved den der værende, og bekendte Sundheds-Kilde, hvor vel hele Sommeren igennem, men især paa denne Dag, og Aftenen før, en stor Mængde af Københavns Indvaanere og andre plejer at indfinde sig.“ Mængden var stor, men — tilføjer Bladet loyalt — „Glæden iblandt samme over de høje Herskabers Nærværelse og hulde Aasyn endnu større.“

Kildens Publikum blev maaske nok efterhaanden en Kende mere blandet. Det store Folk havde atter faaet Smag paa disse Forlystelser i det grønne, ligesom Fædrene ved Vartov-Kilden. Meget tyder paa, at det undertiden er gaaet vildt til; en samtidig siger

ligefrem, at Folk ved St. Hansdagstider ved Kilden i Dyrehaven selv blev til Dyr. Matroserne hørte til Kildens Stampublikum, og satte næppe Tonen op; efter det bekendte Tog til Hirschholm frygtede man endog i politiske Kredse for, at der skulde ske noget ubehageligt, naar Matroserne paa St. Hansdag 1771 satte hinanden Stævne ved Kilden i Dyrehaven, som de havde for Skik. Men Borgerskabet gav ligefuldt Møde. Rahbek beretter, at han som Barn i Begyndelsen af 1770'erne en Kildedag var med sine Forældre og Bedsteforældre i Skoven; man drak først Te i Klampenborg, puffede sig dernæst i Trængselen ned til Kilden og drog sluttelig tilbage til Klampenborg og spiste stegte Kyllinger. Den fine Portion savnedes ikke heller, men maaske man mere studerede Folkelivet end man tog Del i det. I et Brev af 25. Juni 1774 til Louise v. Gramm fortæller C. Stolberg, at han Dagen før havde gjort en Pilgrimsrejse til Kilden, men det Aar var der kun faa Mennesker og muntert var der ikke; han havde glædet sig saa meget til at se Bønderpigerne danse, men den Fornøjelse blev han narret for.

Dyrehavskilden fik nu en Betydning i Hovedstadens Forlystelsesliv, som den beholdt et helt Aarhundrede igennem. Dagen til St. Hansaften var allerede i Halvfjerdserne en stor Dag for det københavnske Borgerskab. Alle skulde for enhver Pris til Kilden, til det store Sommerstævne, som man talte om længe i Forvejen. Var Tiderne daarlige, maatte Assistenshuset og Jøderne træde hjælpende

til. Mødrene slog sig den Dag løs fra de huslige Sorger, Fædrene glemte alle Bekymringer og Kærestefolkene satte hinanden Møde i Dyrehaven. De unge Piger iførte sig deres prægtige „Amazonedragter“*) og de store Solhatte, der gik helt ned i Øjnene. Vognene, pyntede med Løv, holdt for Døren, og heri satte Damerne sig til Parade med deres yndigste Smil. Ud mod Dyrehaven bevægede sig en lang Række Faetons, Chaiser og Kareter, eskorteret af unge Herrer, der hele Foraaret havde dresseret deres Heste for at kunne „skære“ rigtig elegante Kaprioler for Amazonernes Faeton. De svinger dem i Sadlen med deres medfødte Færdighed — bemærker en Kildeskribent lunt ironiserende —, og sætter med en uovervindelig Grandezza Sølv- og Jernsporerne i Siden paa Hesten, som forstaar sin Herres Vilje og stiger i Vejret med en modig Manke. Havde Modeherrerne ikke Raad til at leje Hest, drog de til Fods til Fortunen, spændte Sporerne paa der og ankom saaledes „alamodisk“ udrustet til Kilden. Uden for Porten holdt allerede den Gang Bøndervogne, der kaprede Kildegæster, og disse „ret gode, ærlige Kildervogne“ drog da afsted med svingende Læs af glade Mænd og Kvinder med Løv i Hattene og i Hænderne. Og de, der ikke kunde køre, travede lystigt afsted paa „blak Skinneben“, Matroner og Nymfer

*) En Damemode med udpræget maskulint Anstrøg; Udtrykket træffes ikke sjældent i satiriske Skildringer. Hermed kan jævnføres, at Fortælleren i C. A. Thielos belletristisk-satiriske Pjece *Den angemne May* (1762), da han rider en Tur uden for Byen, støder paa mange Mennesker, ogsaa „nogle af det smukke Køn i Mandfolkedragt med dejlige Hatte paa Hovedet“. — Karoline Mathildes bekendte Mandsdragt var altsaa ikke uden Sidestykke.

med deres „Chapeau“ under Armen, og hver Chapeau med sin Ølkande i Haanden og Pibe i Munden.

Datidens Aviser beskæftigede sig con amore med Kildelivet, og Trykkefrihedsskribenterne greb dette efterstræbte Emne med Begær; man finder drastiske Skildringer, der maler Kildens Herligheder med den brede Pensel. Fri for Tendens er de næppe, men yder alligevel værdifulde Billeder af Folkelivet ved Dyrehavskilden i Struenseetiden og kort efter. Et Par af disse Situationer oprulles for Læseren i stærkt sammentrængt Form, thi een Fejl har de alle: de er umaadeligt vidtsvævende.

En gammel Pebersvend har sat sig for at se denne berømmelige Dyrehavens Kilde og det paa den mærkværdige St. Hansaften; thi den Aften og to Døgn efter har den sin mirakelfulde Kraft, hvis man skal tro de gamle ærværdige Matroner, der selv har prøvet det og indfundet sig der hvert Aar. Han haaber samtidig paa dette folkerige Sted at kunne opsnuse sig en gammel giftetrængende Jomfru. Han er næppe traadt ind i det brogede Selskab, førend han omringes af to i Sandhed ret lækre unge Pigebørn; paa de slemme Hatte og forkerte engelske Dragter ser man straks, at det er to københavnske Jomfruer. De kigger ham lige op under Øjnene, fniser og siger, at han ser forbandet komisk ud og nok aldrig har været ved Kilden før. De faar imidlertid et Par lækre unge Herrer i Sigte, iler efter dem, men Herrerne undløber

I et andet Dyrehavsbillede er Realisme og Digt

vævet ind i hinanden: En Nordmand traver St. Hansaften efter Sædvane ud til Kilden. Han drikker en Portion Kildevand under Paakaldelse af Kirsten Pil i mystiske Ord og vandrer derefter en ensom Runde i Skoven. Proviant fører han med; han har et halvt Skaalpund godt Spegeflæsk, en halv Pot gammel fransk Vin og en halv Pægl Akvavit fra Reverentsgaden. Han spiser Flæsket, drikker en Pægl af sin Vin og lægger sig til at sove under et Træ. Midt om Natten viser Kirsten Pil sig for ham. Med Forfatteren som Talerør giver hun sin Glæde Lúft over den nye Tingenes Tilstand i Danmark efter Struensees Fald, men beklager sig over sine Kildegæster: „Hvorledes haver jeg ikke i mange Aar mærket, at Laster og Udyden har tiltaget, Guds Bespottelse, Overdaadighed, Hovmod og Pragt, Drukkenskab og Horeri, hvilke tvende sidste Laster at være, er næsten Aarsagen til de flestes Kilderejse.“ (Man mindes Jeronimus' bekendte Replik i „Kilderejsen“). Skildringen gaar derefter over i Moraliseren og løber sluttelig ud i Opbyggelse. —

Endelig hidsættes et lille Naturmaleri med Øjeblikkets hurtigt vekslende Indtryk, et Kildeinteriør, der lige til Enkelthederne ser helt troværdigt ud:

Liflig Sang, Pokalers Klang,
Midt blandt Skovens Fuglesang!
Skønne Møe, hvor er du sød
I Naturens Skiød!

Det er fra et af Teltene, en flygtig Visestump, der skærer gennem Latteren, Musikken og Slagsmaalene.

Ved Indgangen til Skoven strømmer Folk til Kilden, og Replikkerne svirrer i Luften som Myg paa en lummer Sommeraften: Holdt, holdt, hvor Fanden vil I hen? — Til Kilden, Messieurs! Lad staa til, Per! — Klask! der gled den fulde Kælling ned i Suppedasen. — Naa, min søde Jomfru, hvor smager det grønne? — Ak, det er sødt, hvem der dog altid kunde være i det grønne, der lever man dog meget uskyldig. Behager Majoren ikke at spadsere ind i vort Selskab Varsko, Varsko! lyder det fra en anden Kant, et helt Læs af Ølkander, Bierfidlere, Haandværkssvende, Fioler og Amazoner. Er I gale, Karle? Tværs over Vejen, Kusk! lyder Svaret, i fuld Galop ind ad Skoven til! Aa, Bravo, Bravo! Snups! der ligger den hele glade Bande. Bierfidlerne i Filteri med Kusken, Haandværkssvendene med Amazonerne, Fiolerne med Ølkanderne Et andet Sted gaar Konversationen yderst poleret: Min Herre, hun er ikke Pige, hun er Madame. — Ha! Madame, Allergiereste Madame. Véritablement, so hab' ich in Frankrig ni geseen. — Jeg skal skaffe Dem Connoissance, om De behager. — Vous, Monsieur! Elle behaker mi mangfoldig Her falder Replikkerne mere borgerligt: Levnede du nogen Sylte, Mor? Giv Mester Frants et Stykke. Sid ned Mester. — Tak, tak, Tobias! Lærken synger altid i min Lomme. God Taar, Tobias! Vil du smage min Finkel? Nu kommer Amagerne dragende til Kilden, en hel Vogn fuld, hver med sin Flødekrukke og et Tørklæde med Mad. — Vil du se, Christoffer, Tøse, som de var

æltet i en Smørbøtte. — En af Amagerne falder over Tømmestrengen, slaar en Kolbøtte over sin Datter, saa hun faar den ene Fod i Flødekrukken og vælter den skønne Fløde ud i Græsset — Matthias! Her er det Land, som flyder med Mælk og Honning! Hundsvot, Slyngel, Fukssvanser, Mameluk! Hille-mænd, hvor det regner med Skældsord hist henne! Her kan man komme i Rangen for et godt Ord, ellers koster det Penge Et andet Sted er Opbrudet i fuld Gang, man drikker den sidste Soppen: Es lebe Frederike! Es lebe Christiane! Es lebe alle die Schönen! Und sterbe alle die Grimmen! Adieu Monfrère! Adieu Mascœur! Ha ra sa! ha ra sa! along! along! hui! hui! hurra!

— — —

Kildelivet havde næppe ændret sig synderligt siden Aarhundredets Begyndelse. Der var sket Forskydninger i de ydre Former, som Tidernes Forandring og skiftende Moder førte med sig, men i Dyrehaven som ved Vartov-Kilden morede Folk sig selv, assisteret af en Bierfidler eller Lire. Halte, blinde og lamme, der fordum havde søgt Lindring ved Kilden, kom nu for at indhøste en Skærv, og deres Legemsbrist var ikke altid saa slem som den saa ud til. Allerede ved Vartov-Kilden spekuleredes der i Kildegæsternes Medlidenhed; Phönixberg harcellerer i „Den forkerte Mercurius“ 1727 over Stodderne, der henimod Aften „indpakke deres Arme og Ben“, som næst deres Veltalenhed havde indbragt dem de Skillinger, for hvilke de næstkommende Nat vilde

drikke Brændevin i Stedet for Kildevand, hvilket de mente var sundere — og det var næppe bedre fat ved Dyrehavskilden i 1772. Ved alle Leddene kunde man træffe vanføre Stakler; men om Aftenen traadte den eenbenede en sirlig Menuet i Fortunen — hvor Kildegæsterne den Gang sluttede Dagen —, og den blinde fandt uden Vanskelighed Vej til Kroen.

Man havde endnu ingen til at agere for sig, først omkring 1775 fik Linedanserne Indpas ved Kilden. Nogle Artikler i Københavns Aftenpost er i denne Henseende oplysende. I Sommeren 1772 gav den bekendte Antonio Brambilla med sit Linedanserselskab Forestillinger paa det kgl. Teater, og dette Fænomen diskuteres i Bladet i en Række satiriske, men ret udvandede Bemærkninger; bl. a. falder den Ytring, at de „ret belejlig kunde lade deres Kunster se ved Kilden, nu da alle stormer til den“. Det synes at tyde paa, at den Art Forestillinger tidligere har været ukendt der. Faa Aar efter, i 1776, er Savnet imidlertid lykkelig afhjulpet — en lille kvikt fortalt Satire giver os Beviset i Hænde. Et muntert Selskab, der har slaaet sig ned ved Kilden, morer sig med Ølkander og Brændevinsglas, og en Linedanser faar i Hast sin Skueplads færdig. Han svinger sig lystigt, til stor Glæde for sit Publikum, men Linen brister, han falder ned og kommer til at ride paa en gammel Flæskepapas Skulder, der netop skal føre Kanden til Munden; han taber den og overspilder sin Kones Triumfantes-Skørt. Konen skraaler op, Manden bander og der bliver stor Staahej,

indtil Matroserne tilsidst kommer imellem og gør rent Bord. —

Linedanserne har utvivlsomt været Dyrehavskildens tidligste Kunstnere — et højst ambulante Folkefærd, der næppe havde fast Stade, men spændte Linen ud mellem to Træer og producerede sig, hvor der var Publikum. Det maa være en af disse, en Forfatter i „Nyeste Skilderi af København“ 1806 sigter til, naar han fortæller, at der for tyve Aar siden ikke var andre Gøglere end en gammel Linedanser, der uden for Kildetiden var Kok af Profession, og som kun drejede sig tre-fire Gange rundt paa en slap Line, mens han bestandig raabte: Geben Sie nun wohl Achtung!, men alligevel ansaas for et rent Vidunder i Linedanserkunsten. Han tænker næppe paa den Linedanser, Luxdorph i Kildetiden 1786 tog ud i Dyrehaven for at se, thi det var utvivlsomt Spina-cutta, som denne Sommer tillige optraadte et Par Gange paa det kgl. Teater. Hele Byen talte om ham, han besynges i en Gadevise som større end Tubal-Kain og i Aftenposten lægger Malene, Husets jydsk Pige, sin Beundring for Dagen i en Ytring om, at den Karl absolut maa have med Fanden at bestille. Selv Pram og Rahbek tog i Minerva, i deres eget Blad, en venskabelig Holmgang for hans Skyld; Rahbek mente, at Skuepladsen profaneredes ved en Linedanser, men deri var Pram ganske uenig med ham.

Werlauff, der var født 1781, fortæller ogsaa, at det i hans tidlige Barndom næsten udelukkende var Linedansere, der forlystede Dyrehavens Publikum. Aften-

posten opregner 1785 som de fornemste Forlystelser ved Kilden foruden Linedanseren kun den italienske Sanger med Brillerne, Lirendrejeren, der er ekscellent, og Teltet, hvori der spilles paa Davidsharpe,*) og naar den nysnævnte Malene i Aftenposten for 1786 baade husker en stærk Mand, en Madame, der gik paa gloende Jern, Bjørnetrækkere og Manden med Gripomenussen (o: Rinocerossen) foruden Voksdykkerne („var det andet end Fandens Kunster, at de saadan nikkede og drejede Hovederne,“ siger hun) — saa synes det at fremgaa af Sammenhængen, at der snarere sigtes til Gøglere, som af og til søgte til Hovedstaden, end til Kildens Kunstmagere. Men netop i disse Aar begyndte Udviklingen at tage Fart. Utvivlsomt har der mod Slutningen af Firserne været en Marionetbod i Dyrehaven og nogle magiske Kunster eller Ombres chinoises. „Harlekins-Manden“, Oprindelsen til senere Tidens blaarædende Pjerrot, synes ligeledes i en temmelig tidlig Periode at have faaet Indpas ved Kilden; Oehlenschläger saa allerede som Barn Mester Jakel og Harlekin, der spiste Blaar. Medens det længer ned i Tiden kunde blive en kostbar Historie at gøre sig bekendt med samtlige Dyrehavens Herligheder, navnlig for „Standspersoner“, som betalte „efter Behag“, var Forholdet et andet nu; man kunde den Gang skri-

*) De gammeldags folkelige Musikinstrumenter, *Harpe*, *Hummel* og *Lire*, var stadig i Brug i Dyrehaven. Af Harper var der Davidsharpen og Spidsharpen, den første med Tarm-, den sidste med Messingstreng. Hummelen var en Slags Citar med afstemte Messingstreng, der sloges med en Pind eller Pænefjer. Endelig Liren: et Strenginstrument med Tangenter og Haandsving i Enden; den er nu her i Landet næsten helt fortrængt af den i det 19. Aarhundrede opfundne Lirekasse eller Positiv.

ver Skilderiet, se alle Dyrehavens Mærkværdigheder for nogle Mark, om man end talte seksten Aner.

Alt i alt har Forlystelserne ved Dyrehavskilden dog lige til 1790 overvejende været af personlig Art. Kildegæsterne spiser og drikker — ikke just altid med Maade — og medbringer selv det gode Humør. Man synger Fredmanske Epistler, medens Fætter Mikkel, Manden med Liren, giver den gamle Ugle-vise, en Tid lang Dyrehavens Nationalhymne:

Katten er mit Sydskende Barn,
 Han har gode Dage
 Frem for mig det slemme Skarn,
 Jeg maae staae tilbage.
 Gaaer jeg ud og gaaer jeg ind,
 Alle plukke de mit Skind.
 O! jeg maae vel hyle,
 O! jeg maae vel hyle.

Naar Ungersvenden træffer paa en „alsomsødeste“, byder han den „lille Fløyknap“ op til en Svingom; hun tager hjertensgerne derimod. „Harpeslaaeren“ spiller op til den „hollandske Mollevet“ [c: Menuet] og Parret danser ud, mens *han* synger:

Lystig min Pige! Corante Magret,
 Træd net om paa Taaen, min søde Magnet,
 Stræk saa ud Armen den hvide saa blank,
 Saa gaaer hun saa lystig og herlig og frank,
 Hold saa Takten
 Med Fagten
 Med Beskeden
 Gjør Kieden
 So sag' ich dir hundert mahl dausen Dank,
 Dank!

Det vrimler omkring Kilden med Sirener og Amazoner, Skomagerdreng og Bierfreunde, Renegater og Kalmukker, Poltroner og Mamelukker, Springere og fejende Fyre, ærbare Sibyller og kyske Helener, Junkere, Mamseller, Spradebasser og Natfrøkener. (Datiden savner ikke Kælenavne for de mange Kategorier!). De „søde Snutter“, som har Kærester, de „stakkels Glutter“, som ingen har, og Matronerne, der trænger til „en Rultning og Pultring“ i det grønne — alle slaar de Gækken løs; selv de ærværdige Bedstepapa'er, som ikke er til at slaa et Smil af hjemme, er færdig at le sig fordærvet ved en Svinsteg og en Flaske Vin eller to under et Dyrehavetelt. Der er Værter nok ved Kilden, baade Kavaler-Værter, Mamsel-Værter, Kaffe-Værter og Punsche-Værter. Man væder hyppig Ganen og ikke med Kildevandet alene. Det er en fjerntliggende Periode, Rahbek synger om i en Drikkevise fra 1784, der begynder saaledes:

Vor Frue og St. Hans til Priis
Det var de gamle Fædres Viis
At gaae til Kirstens Kilde.
Dens Vand de ansaae for en Skat,
Som de Sanct Hans og Frue Nat,
Andægtig drak af Haand og Hat,
Det var et mavert Gilde.

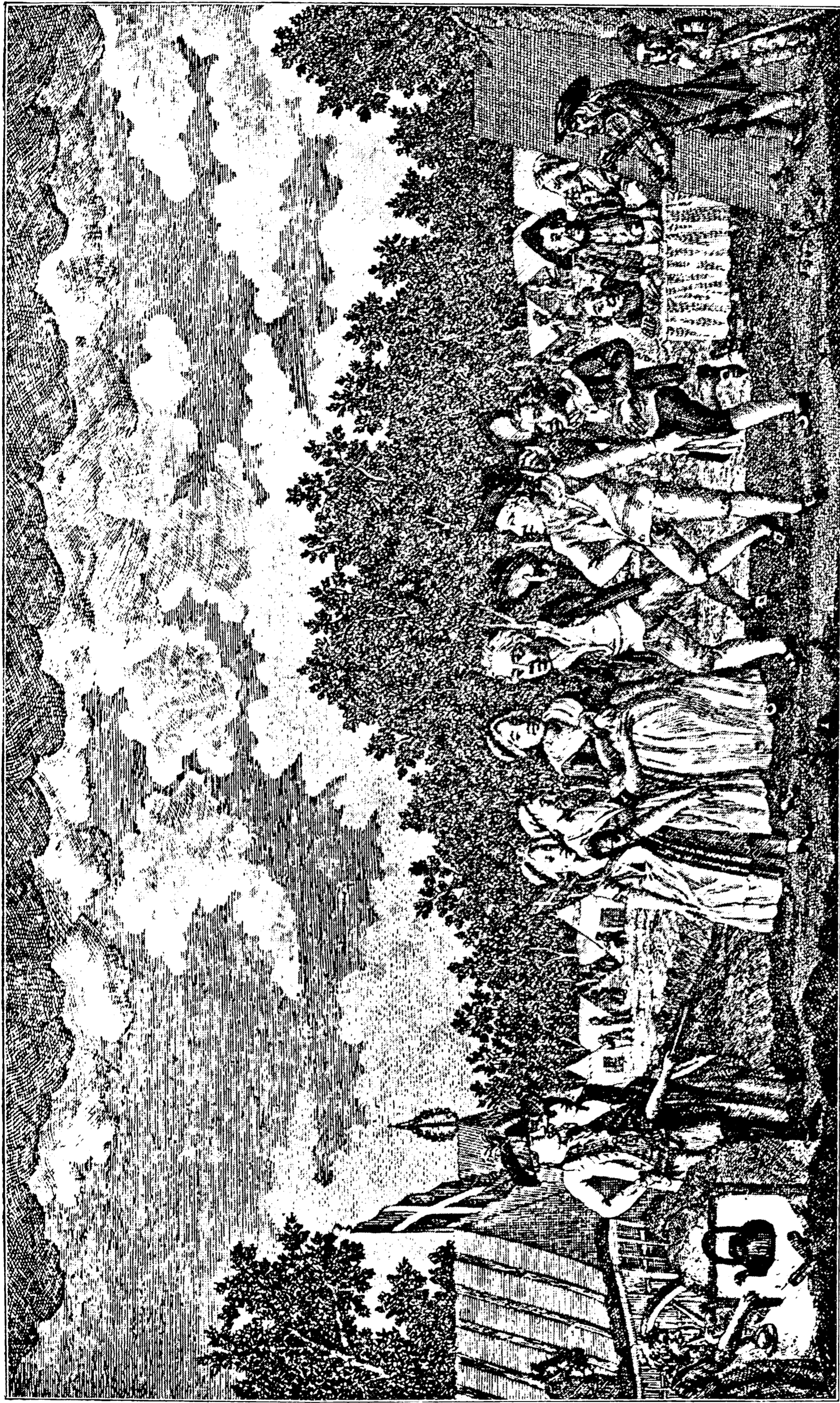
Derimod er det Samtiden, der skildres i følgende Linjer, hentet fra en Dyrehavspjece fra 1783:

Den Tid den kom, den Skov blev grøn
Rosenrøde Skiermante,

Men Dyrehaugen meest var skøn,
Hver dandsed sin Corante,
Der drog ud baade Qvinde og Mand
Og drak det skønne Kildevand,
Dandset, drak, og drak og aad,
Aad og drak og dandset.

Den Skov blev fuld af Sang og Fryd
Rosenrøde Skiermante,
Saa knap man hørte Øren Lyd
For Spil og Trimulante,
I Telten gik det meget flink,
Kluk, kluk, kluk med Klang og Klink,
Strengen hørtes, Sangen gik,
Lystigen man dandste.

Dyrehavskildens egentlige Glansperiode oprinder i Halvfemserne og varer ved til Bombardementet; derefter indtræder nogle magre Aar, men atter i den sidste Snes Aar af Frederik den Sjettes Tidsalder over den en mægtig Tiltrækning paa Hovedstadens Publikum. I Aarene efter 1790 synes Tilstrømningen at have været uhyre og mange af Kildegæsterne kamperede St. Hansnat i Dyrehaven. Kildeforlystelsernes Ry havde tillige bredt sig ud over Landets Grænser og hidlokkede de tilrejsende. Den bekendte Filosof og Digter Lavater, der i Sommeren 1793 opholdt sig i Danmark, anslog Tallet paa Vogne og Chaiser, der var stævnet til Kilden St. Hansdag, til over 200 — og Vejret var endda slet. Søndagen før Vor Frue Dag, da han atter aflagde Dyrehaven et Besøg, var der henimod 800 — skriver otte Hundrede Køretøjer, mest aabne, store Vogne, der kunde rumme 10-12 Personer, medens et Hav paa otte til tolv Tusinde

„DYREHAUGE FORLYSTELSER“

(Malet af Erik Pauelsen, stukket af Fridrich 1792)

Midt i Billedet dansende Kildegæster, til Venstre et fornemt Par, der ser til.

Mennesker puffedes og trængtes for at komme til ved Seværdighederne eller faa et Glimt af Majestæten og den kongelige Familie at se; andet Steds finder man Besøget paa de egentlige Kildedage omkring Aarhundredskiftet anslaaet til gennemsnitlig 7000. En tysk rejsende, Küttner, der besøgte Dyrehaven i Kildetiden 1798, var ligeledes stærkt betaget af det rigt pulserende Folkeliv og især af de mange brogede Nationaldragter: Amagerne i deres gamle hollandske Kostumer og de unge Piger fra Fyn og Sjælland i røde strikkede Livstykker, der gav dem et helt koket Udseende.

Et Vidnesbyrd om den Opsigt, Dyrehavsforlystelserne havde vakt i Udlandet, og tillige om de snurre Forestillinger, man undertiden gjorde sig om danske Forhold, afgiver nogle Breve, oversat fra Fransk og trykt i Archenholz's Minerva 1805. Det fortælles her, hvorledes Hovedstaden om Sommeren var næsten blottet for Folk, fordi de fleste tog ud paa Landet; det saakaldte gode Selskab drog til sine Landejendomme i Finland(!) og Fulster(!), men kom tilbage fra den lange Rejse i Juni Maaned og samledes i en Skov, et Par Timers Vej fra København, som kaldtes „Parken“ og var indesluttet af Mure; her var Skuespil og Linedansere, Værtshuse og Kræmmere, der handlede med alle Slags Smaating, især Sukkergodt.

Frue Dag synes navnlig i 1780'erne at være foretrukket som Kildedag fremfor St. Hans og ansaas en Overgang for den fineste; men siden sank begge

Dage i Renommé og Kildetiden udstraktes efterhaanden til alle de mellemliggende Dage og ud derover. Der var stadig en øjensynlig Tendens til at trække Dyrehavstiden ud, saa at Rentekammeret i Aaret 1800 maatte fastsætte den til tre Uger; den varede fra otte Dage før St. Hansdag til ind i Juli. De stedlige Autoriteter havde dertil Vanskelighed ved at dirigere de vældige Folkeskarer, og Amtmanden maatte hvert Aar udstede Bekendtgørelse og træffe særlige Foranstaltninger for at undgaa Ulykker. Vejen forbi Kilden og Teltene spærredes ved Bomme, og Vagtposterne tillod kun Fodgængere at passere. Sognefogden og Tingmanden i Lyngby med tiltagne Husmænd som menigt Mandskab holdt Opsyn; men de var bestandig fulde og foraarsagede selv Uordener. Først efter Aar 1800 overtog Politimesteren denne Tjeneste, som ingenlunde hørte til de behagelige. Jagtbetjentene, der udviste Plads til Teltene, havde i 1804 givet Politimesterens Telt Plads mellem to Punscheværter, og da der en Nat opkom Slagsmaal, blev Øvrighedens Ly jævnet med Jorden tillige med de to andre Telte.

Eftersom Tilstrømningen steg, gik Taskenspillernes Chancer i Vejret. Dyrehavskildens Ry var ogsaa naaet til de fremmede omrejsende Gøglere, der snart besværede Kildens Veteraner med en ublid Konkurrence; fra Midten af Halvfemserne oversvømmede de Dyrehaven. De hjemlige Kolleger søgte at holde dem Stangen ved at paaberaabe sig de gældende Anordninger om Taskenspillere og Omløbere, men

det lykkedes ikke; Kancelliet, der tidligere havde søgt at overholde Loven, dispenserede nu derfra i stedse videre Omfang og Strømmen af Gøglere flød fra Dyrehaven efterhaanden ud over hele Hovedstaden.

Omslaget indleddes 1794. Tidligere havde Forstvæsenet mod visse Kendelser til Gentofte Hospital udstedt Tilladelsessedler til at bygge Boder i Dyrehaven og vise Kunster, nu overtog Kancelliet selv denne Myndighed, i hvert Fald for en Del. Det var en Borgermand, en Mekanikus Joh. Konrad Francke fra Reverentsgaden, der ved sine Besværinger gav Stødet til en Tingenes Orden, som han næppe selv ønskede. Han havde i fire Aar haft sit væsentligste Levebrød ved Marionetspil i Dyrehaven, da et Par Udlændinge gjorde ham Rangen stridig; de opnaaede de bedste Pladser ud mod Passagen og var oven i Købet saa lidet hensynfulde, at de viste de selvsamme Stykker og Kunster som han, der havde maattet tage Plads bag deres Boder. Den ene var en Tysker, Johan Henrich Egestorff, der ligesom Francke fra omtrent 1790 i Dyrehaven havde „amuseret Publikum med at spille Komoëdier i et dertil opslagen Træhus“, den anden hed Galiver (eller Galiveri), og levede ellers af at præparere Sæbekugler og Pomade. Francke ærgrede sig saare, fandt i Konkurrenternes fremmede Oprindelse Stof til et Angreb, og gik til Kancelliet for at faa dem underkastet Lovens Bydende og udvist af Dyrehaven. Sagen blev nøje overvejet, saa nøje, at Afgørelsen først kom til at foreligge længe efter Kildetidens Ophør,

og Resultatet blev det, at Amtmanden fik Paalæg om at sørge for Anordningernes Overholdelse.

I 1795 fik Egestorff og en ny Mand, nemlig James Price, begge Tilladelse til at optræde i Dyrehaven, medens Amtmanden, der holdt sig Kancelliets Bud efterrettelig, udelukkede Francke, formodentlig fordi han havde anset det for unødvendigt at søge Bevilling (eller nøjagtigere udtrykt: Dispensation fra de gældende Anordninger). Saaledes faldt den stakkels Mand selv i den Grav, han omhyggeligt havde beredt sine paatrængende Konkurrenter; først Aaret efter fik han Oprejsning og Tilladelse til at fortsætte Forevisningen af sine Marionetter og mekaniske Figurer. Der var indledet en ny Praksis, som siden opretholdtes: Dyrehavskildens Kunstnere maatte hvert Aar søge Bevilling til at udøve deres Metier. Det gjaldt dog ikke de utallige Smaaerhverv, Tilladelser til at sælge Bagværk og Brændevin, at bære Vand og passe Heste ved Kilden o. desl., der stadig indrømmedes gennem Forstvæsenet, saaledes at bortløbne Læredrenge og slige Personer kunde tilrane sig en Indladelsesseddel hos Skovrideren og paa den Maade opholde sig i Dyrehaven Kildetiden igennem. En Del Aar var Kildens Retsforhold endnu vaklende, først i 1806 blev de endeligt ordnede ved en kongelig Resolution (af 23. Maj), der fordelte Magtens Udøvelse ligeligt mellem Kancelliet, Politimesteren og Jagtvæsenet.

Dette Omslag i Autoriteternes Holdning over for de fremmede Kunstmagere bragte Gentofte Hospital

forøgede Midler; hver Bevilling blev gjort afhængig af en Ydelse til denne Stiftelse, tidligst i Form af en Fattigforestilling, senere en kontant Kendelse. At de mange nye Tillokkelser drog et stedse større Publikum til Dyrehaven, mærkedes ogsaa paa Kildeblokken, der til Tider var saa spækket, at den fristede Gavtyvene. I 1797 var den Genstand for et Attentat; den blev opbrudt og Skatten røvet.

Dyrehavsrejserne i Kildetiden havde efterhaanden begyndt at faa Karakter af en national Sommerforlystelse, der maatte sætte sig Spor i Litteraturen. Tidligere havde de navnløse Trykkefrihedsskribenter beskæftiget sig med Kilderejserne. De debatteredes i Dagspressen og blev besunget i utallige Gadeviser. Dr. Gigas har i sine „Antegnelser til St. Hansaften-Spil“ opregnet en hel Række saadanne Viser, hvis Indhold ganske vist ikke er meget bevendt, men hvis Titler ofte er stærkt fristende, og undertiden i sammentrængt Form giver et helt lille Billede af Kildelystigheden; en af dem (fra 1787) kaldes:

En
Nye Viise
om
Dyrehaug's Telte,
Besoffene Helte,
Sminkede Tøse,
Sporede Knøse,
Narre-Caprioler,
Snøvlende Violer,
Brændeviin, Skinke, Øl og
Tobak,
Unge og gamle Loppenborgs
Pak.

En splinter nye
Kilde-Reise,

eller den

nye Wiise

om

de angennemme Forlystelser i Dyrehaven,
ved Kilden og i Teltérne.

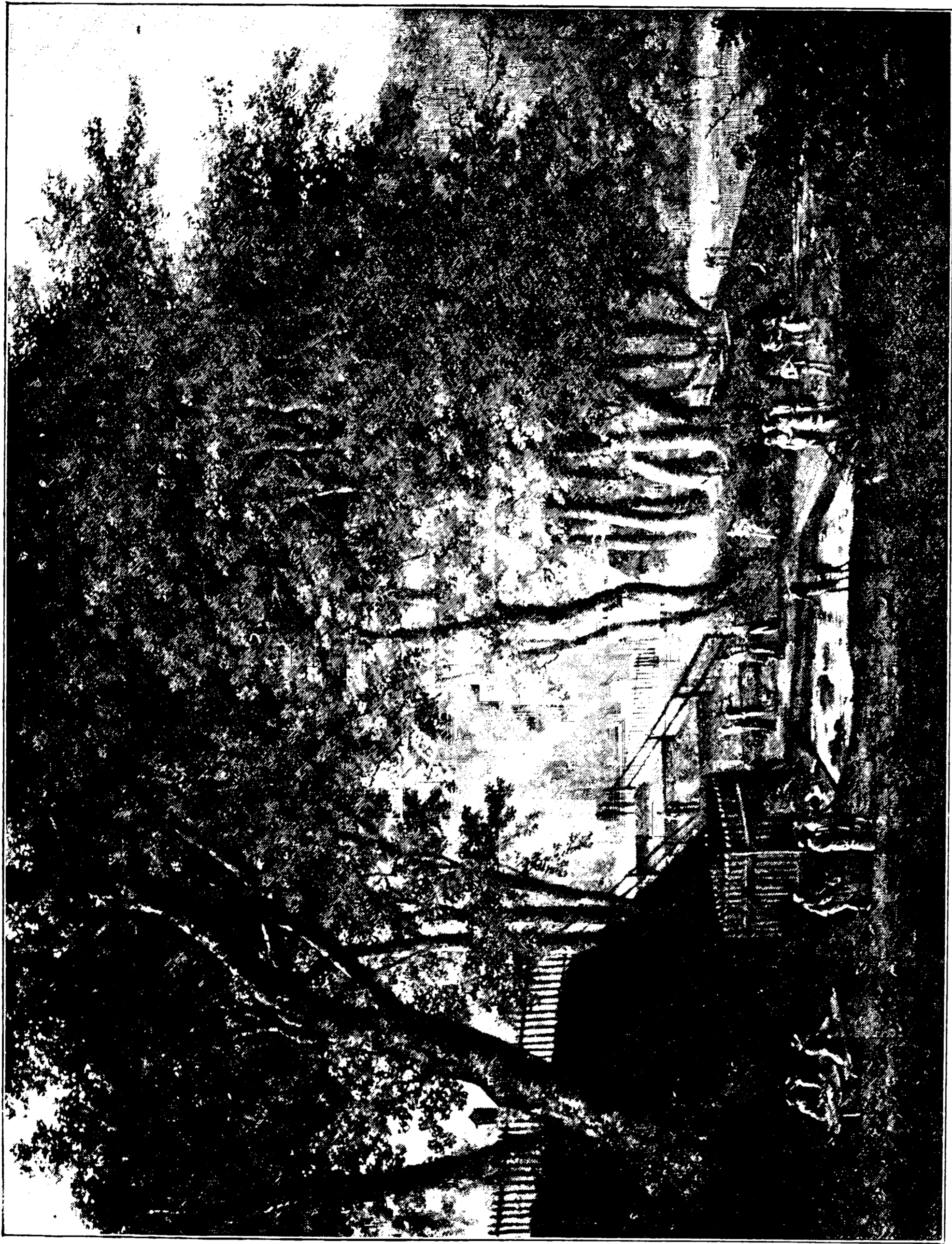

Mel. Jeg fattige Pige, jeg lider stor Nød.

Trykt hos N. Horrebow.

KILDEVISE FRA DET ATTENDE AARHUNDREDE
Vignet: Manden med Liren

Men nu naaede Dyrehave-Emnet op i Litteraturrens højere Lag. I Fred. Ekkards Ugeskrift „Samlere“ (for 1793) hævdedes, i fuldt Alvor, Nytten og Betimeligheden af, at Hovedstaden havde flere Markskrigere og Taskenspillere; der savnedes Markeder, hvor saadanne Chevaliers d'Industrie havde fri Adgang; og navnlig var det beklageligt, at vi fik saa faa Ekvilibrister at se. Maaske var det Overvejelser af den Art, der havde foresvævet Statsstyrelsen, da den lukkede op for Sluserne og indlod de fremmede Kunstmagere i større Tal end det tidligere havde været Tilfældet. I samme Retning udtaler Amtets Politimester sig endnu 1805; han mente, at „denne Hovedstads Indvaanere i Hensyn til andre store Stæder i Amerika og Europa, hvor jeg paa mine Rejser haver opholdt mig, efter min Skønsomhed kun ere slet forsynede med Sommerfornøjelser“. Rahbek derimod tog stadig St. Hansløjerne fra den satiriske Side; i „Den danske Tilskuer“ gav han jævnlig Kildegæsterne moralske Revselsler og de fremmede Gøglere mangt et velment Hib. Disse fingerede Breve, Avertissementer og lignende skyldes hyppigt hans egen Pen og er ikke altid lige vittige; de er ofte mærkede af Tidens ferske Smagløshed. Men smukke Undtagelser er der. I Aargangen 1797 findes et Kildedigt (omskrevet i Prosa), der er langt over Gennemsnittet, en vellykket Travesti i Gesnersk Idyl-Stil, svulmende af fed Patos. Snart bolttrer Digterens Pegasus sig i en højbenet poetisk Prosa, snart traver den af Sted i taktfast mar-

KIRSTEN PILS KILDE CA. 1800 (Maleri af Elias Meyer)
Over Nedgangen til Kilden skimtes Teltene

scherende Distika i Lighed med Hesten for Kildevognen:

O! hvor sveder du hist under din talrige Byrde!
 Stakkels venlige Hest, du en Families Haab!
 Fem have stablet sig op paa Karmen, du ene maae drage!
 O! men vredes dog ei, ak thi de stunde til Fryd.

Kilderejserne gav ikke blot Satiren, ogsaa Lyrikken Stof. En rimet Fortælling i tre Sange, „Reisen til Dyrehaugen,“ af den frafaldne Teolog Otto Horrebø fremkom i Boghandler Poulsens „Nytaarsgave 1801“. Noget Digterværk af høj Rang er det ikke, hverken fra Intrigens eller Formens Side:

Langs skønne Strandvej de rullede frem.
 I tryllende Vexel rundt om dem
 Natur og Kunst sine Ynder udbredte.

De ikke forbi Constantia droge.
 En styrkende Frokost der de toge
 I skyggefuld Løvsal, hvor Lærkers Sang
 Omtonte dem fra den lysgrønne Gang. o. s. v.

Disse Forsøg, dels paa en Vurdering, dels paa en Skildring af Kildelystigheden og Dyrehavsrejserne, baade de nøgternt reflekterende, de satirisk-hudflettende og de mildt-idealiserende, overskygges imidlertid ganske af et Værk, der bliver til i Efteraaret 1802 — et Værk, der hører til de allerypperste i dansk Digtekunst og vil bevare Mindet om Dyrehavskilden til de seneste Tider: Den unge Oehenschlägers St. Hansaftenspil.

Den Interesse, der efterhaanden knyttedes til Sommerforlystelserne i Dyrehaven, fandtes i alle Sam-

TELTE VED KILDEN CA. 1800 (Akvarel af Elias Meyer)

Til Venstre i Billedet Nedgangen til Kilden; Teltene havde endnu ikke Plads paa „Bakken“. Se S. 84 og 220.

fundets Klasser, men var begrundet i en Skala af forskellige Følelser, afstemt efter de forskellige Samfundslags Intelligens og Naturel. Der var den rent historiske Følelse af noget overleveret, gamle Minder, der var værd at opretholde; nogle satte Pris paa den ejendommelige Mystik, der trods alt yderst ude i Periferien satte sit Præg paa Kildelivet; andre yndede Gøglet og den lette Sommerfornøjelse; nogle tog det helt alvorligt, andre morede sig derover med en vis Ironi og Overbærenhed eller glædede sig over det lystige og maleriske Folkeliv. Atter andre kom der blot for at se og ses, eller fordi de yndede Opholdet i den grønne Skov, Bægerklangen og de smukke Piger. Kun den unge Digter forstod at sammenfatte det hele og give det poetisk Udtryk.

Men nu Enkelthederne, Dyrehavens Kunstnere og alle dens Seværdigheder, vilde det være Umagen værd at opholde sig ved dem? Næppe i nogen særlig vid Udstrækning. Uden større Vanskelighed vilde det være muligt fra midt i 1790'erne at give en nogenlunde fuldstændig Liste over dem alle med samt deres skønne Kunster og Rariteter; men det vilde blive et højst broget Selskab, og for de allerflestes Vedkommende vilde det være ufortjent, om deres Bedrifter skulde bevares for Efterverdenen. Hist og her støder man dog paa et Navn, der fanger Interessen og et Kulturtræk, som det lønner sig at optegne.

Blandt Dyrehavens bekendteste Kunstnere staar *James Price*, der første Gang optraadte i 1795, men

KIRSTEN PILS KILDE I BEGYNDELSEN AF DET NITTENDE AARHUNDREDE
(Maleri, vistnok af Elias Meyer). — Viser navnlig Kildebygningens daværende Udseende.

som faa Aar efter havde den Lykke at faa fast Fod i Hovedstaden. Med *Casorti* og det italienske Selskab gik det paa en lignende Maade. Det samlede Selskab gav Akrobatforestillinger og Pantomimer i Dyrehaven i 1800 og 1801, medens Giuseppe Casorti i de to følgende Aar, 1802-03, var alene med „sit lidet Selskab“, hvis væsentligste Tiltrækning var hans to Smaapiger, Theresia og Charlotte; de viste sig her første Gang offentlig og optraadte senere paa James Prices Teater paa Vesterbro. Det maa være Casorti og hans smaa Damer en forarget Kritikus sigter til, naar han om Linedanserne i Dyrehaven 1802 siger, at de er gode nok og gør hvad de kan, men „de maa sandeligen koste et Par andre Bukser til den lille Mademoiselle, thi i de hvide Strikketøjs ser hun lidt vel naturlig ud“. Netop i 1802 led Casorti den Tort, at Galleriet i hans Bod faldt ned, men lykkeligvis kom ingen til Skade. Han bad om Undskyldning i Adresseavisen, og faa Dage efter var alt i saa solid en Stand, at der ikke var nogen „videre Sammenbrækning eller Skade“ at befrygte. Den Slags Smaauheld tog Publikum aabenbart med en vis Sindsro, thi næsten hvert Aar faldt et Amfiteater ned eller en Bod styrtede sammen, fordi der var sparet paa Sømmene og udvist en altfor stor Økonomi i Anvendelsen af solidt Tømmer. „Brækkende Stillager og Gynger kunne af og til sætte enkelte Menneskers Liv i Fare“ læses der hos en Forfatter, som beskæftiger sig med Dyrehaven i dette Tidsrum. I 1807 saa man sig derfor nødsaget til at

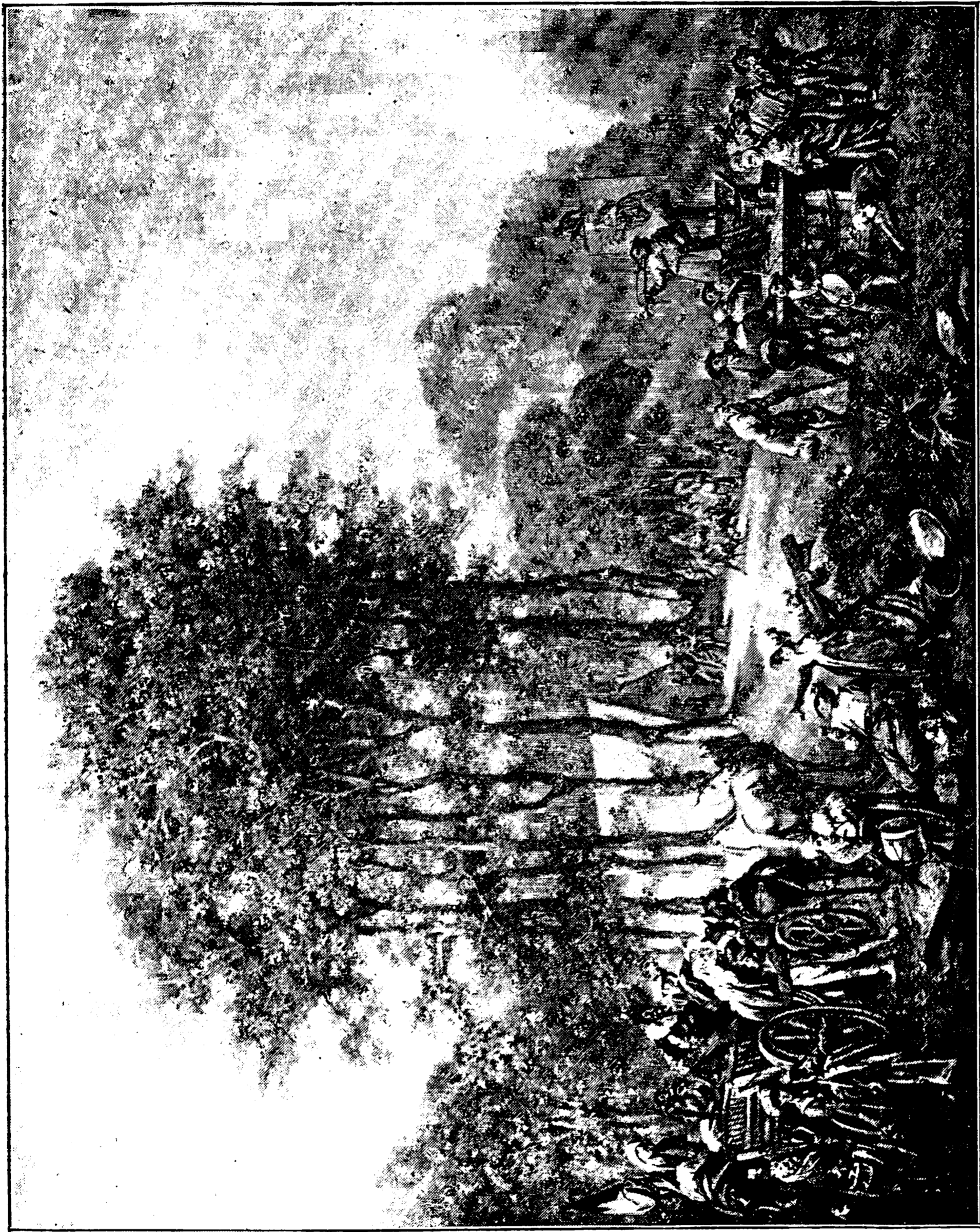
udstede en Bestemmelse om, at to Tømmermænd skulde have Opsigt med Bodernes Opbygning, saa længe den stod paa, og desuden toges der andre Forholdsregler, som sigtede til at betrygge Publikums Liv og Lemmer.

Price og Casorti naaede op paa Tinderne af Dyrehavens Kunst; højere kom man hverken før eller senere. Det var et ret enestaaende Fænomen, at et *tysk Skuespillerselskab* i Kildetiden 1802 rullede Thespiskarren ind mellem Dyrehavens Bøge for at give Komedier, Opera og Pantomimer, vel at mærke ikke med Marionetter, men med virkelig levende Skuespillere. Der var nye Forestillinger hver Dag, og en samtidig beretter om Opførelsen af Kotzebues „Menneskehad og Anger“, der netop paa den Tid var stærkt fremme og hørte til det kgl. Teaters faste Repertoire. Det hele var naturligvis ikke bedre bevendt end man med Billighed kunde forlange af et Drama ved Kilden. Husets Udseende var elendigt, og i de agerendes Tale blandede sig Børneskrig og Hundeglam bag Scenen. Udførelsen stod paa Højde med det ydre. Man gjorde sig øjensynlig ingen Umage, der sporedes ikke megen Færdighed og Skuespillerne lod ikke til at bekymre sig om, hvorledes de agerede. Den ubekendtes Rolle spillede af en Person, der understregede de følsomme Steder med farceagtige Gebærder; han optraadte i en gammel Uniform, der havde kendt bedre Dage, og i Hytte-Scenen, hvor han grunder over den geniale Skønhed i Zimmermanns „Einsamkeit“, dampede han lystigt

paa en Tobakspibe; den angrende Eulalia var ganske øjensynlig i interessante Omstændigheder etc. etc. Men Teatret var fyldt til sidste Plads.

Det var aabenbart de samme Skuespilentreprenører, Müller og Aarbye (eller Aabye), som kort efter oprettede et af de første omrejsende Provinsselskaber herhjemme og gav Forestillinger i Køge og Næstved 1802-03, iøvrigt til stor Glæde for Indvaanerne, der var ganske uvant med den Art Forlystelser; „adskillige, som ellers i deres Levetid ikke fik at se et Skuespil, faa dog saameget af samme at se, at de derom kan gøre sig et tydeligt Begreb,“ skrev Borgmesteren i Køge. Truppen bestod af 12-13 Personer, hvoraf nogle, fire eller fem, oprindelig hørte til det ophævede Skuespillerselskab i Odense; andre var muligvis identiske med de Kunstnere, der havde ageret i Dyrehaven.

Til Dyrehavens højere Kunstnere regnedes ogsaa *Kunstberiderne*. Beriderforestillinger var endnu ved Aarhundredskiftet kun lidet kendte i Danmark, og James Price tænkte alvorligt paa at indføre dem, men det lykkedes ham næppe; derimod kom *Jean Lustre* hertil i 1799 og opnaaede samme Aar Tilladelse til at give Forestillinger i Dyrehaven. Næste Aar gjorde han atter stor Lykke. Hans Amfiteater var meget større end tilforn og „langt trofastere og stærkere, saa at ingen Uorden skal kunne finde Sted.“ Det lykkedes ham yderligere at faa kongelig Bevilling til at nedsætte sig i Hovedstaden som Kunstberider, han tog Borgerskab og anlagde en

ET FREMMED GØGLERSELSKAB ANKOMMER TIL DYREHAVEN

(Maleri af C. A. Lorentzen, signeret 1812(?), udstillet 1821) — Motivet er aabenbart hentet fra Aarhundredets første Aar

Ridebane i Gaarden Nørrebro Nr. 8 skraas over for Blaagaard. En Overgang var han borte, men kom igen 1803-04 og indrettede sig denne Gang paa Vesterbro. Han var stadig i stor Yndest, men ikke desto mindre gik det ham galt; ubarmhjertige Kreditorer satte ham i Slutteriet, hvor han tilbragte det meste af et Fjerdingaar. Snart efter maatte han fortrække fra Hovedstaden, slog sig en lille Tid ned paa Amager og kom siden til Hamborg, hvor han af Mangel paa Heste maatte gribe til Kunstfyrværkeriet.

I 1805 afløstes Lustre af *Louis Chiariny*, der holdt sit Indtog i Dyrehaven med 25 Heste og et Selskab paa 17 Personer. Navnlig hans to Døtre, Truppens eneste Kunstberidersker, var Genstand for megen Beundring, den ældste blev endog stukket i Kobber og hendes Portræt udstillet paa Børsen. Chiariny rejste en Bod i Dyrehaven til 800 Rdlr., og ligeledes i sine øvrige Foretagender, som der senere vil blive Lejlighed til at omtale, viste han sig som en Mand af et efter de daværende smaa Forhold vist grandioست Tilsnit. I 1807 var Chiariny atter ved Kilden.

De fleste andre Forlystelser i Dyrehaven hørte til i et lidt lavere Plan. Vi møder her først og fremmest Marionetterne, et af Dyrehavens tidligste Fænomener, og støder paa et Navn, der langt fra er bekendt, men i denne Forbindelse har en vis Interesse. *Jørgen Qvist* var en jævn Borgermand, aabenbart vel lidt, og hørte til Dyrehavens gamle Garde

fra Midten af Halvfemserne. Han var oprindelig samtidig med de tidligere nævnte Marionetspillere Francke og Egestorff — og man kunde tilføje Carl Lehmann, der ogsaa midt i Halvfemserne viste Marionetter i Dyrehaven — men efter disses Forsvinden synes „Borger Qvist“ en Tid lang at have været saa nogenlunde ene paa dette Felt. Fra ham er det, Dyrehavens traditionelle *Jakelkomedie* nærmest stammer ned. Oehlschläger fortæller i sit „Levnet“ (og det gentages i „Erindringerne“), hvorledes han en Dag i Sommeren 1811, da han boede paa Kristiansholm ved Dyrehaven, uventet fik Besøg af en Mand, der var temmelig slet klædt, havde et stærkt koparret Ansigt og en besynderlig Mine. Han tænkte straks, det var en Røver, da Manden i det samme aabnede Munden og meget venligt bad om at maatte laane „Skriften“. „Jeg troede først,“ skriver Oehlschläger, „han vilde have Bibelen; men da det kom til nærmere Forklaring, var det „Borger Qvist“, der spillede Mester Jakel i Dyrehaugen, der havde hørt, at jeg havde sat hans Comødie i Vers (St. Hansaftenspillet), og nu ønskede at læse den i denne Form. Jeg havde ikke Digtet ved Haanden, og maatte lade ham gaae med uforrettet Sag.“

Den gode Qvist døde samme Efteraar, træt af Livets Omskiftelser. I 1794 havde han faaet Borgerkab som Øltapper, var vistnok ellers Brolægger (en Tid Marskandiser tillige), men Kunsten, som han udøvede ikke blot i Dyrehaven, men ogsaa i Forstædernes Traktørhaver og i private Selskaber, naar

han engageredes dertil, har sikkert staaet hans Hjerte nærmest. Han havde flere Efterfølgere, der bragte Traditionen videre. Ved Midten af Aarhundredet var det en Skomager, der tumlede med Dukkerne i den lille Bod; hos ham optegnede Robert Watt den gamle Jakelkomedie, bevaret i mundtlig Overlevering siden Qvist's Dage, og udgav den i Trykken 1869.

Om end der i Dyrehavens mange Herligheder i Tidens Løb har været en vis Udvikling gennem Paavirkning af skiftende Moder og Smag, har Mester Jakel været uforanderlig den samme. Selve Marionetspillet er meget gammelt, brugtes af Grækere og Romere, og fra Italien kom disse „burattini“ — Navnet paa Dukkerne — over Tyskland til Danmark; de kendtes her længe før det blev almindeligt at drage til Kirsten Pils Kilde, men det er først i Dyrehaven, Dukkespillet har vundet Stabilitet. Ungdommen har nu i mere end eet Aarhundrede, Generation efter anden, faaet sine første dramatiske Indtryk foran den lille Scene, hvor Situationerne hastigt skifter uden al for megen Refleksion, og hvor de mest elementære menneskelige Følelser i bogstavelig Forstand giver sig slaaende Udtryk. Det er ikke nogen national Scene, kun Navnet er vort — skønt ogsaa det er oprindeligt laant. I Frankrig hedder den lille Træbod som bekendt „Monsieur Guignol“, i England „Punch and Judy“, i Tyskland og Østrig „Kasperle“, kun hos os „Mester Jakel“. Jakel, et plattysk Diminutiv af Jakob, der ligefrem kan betyde en udstoppet Dukke, er oprindeligt Navnet paa et Par Personer i

Komedien (Gamle og Unge Jakel), og først senere, omkring 1810-20, er det gaaet over til at betyde selve Genren. Dette Navn viser tydelig hen til, at den hele Jakelkomedie er tysk Laanegods, bragt hertil af Franckes og Borger Qvist's tyske Kaldsfæller, næppe tidligere end i 1780'erne. I Tyskland havde Marionetkomedien mange Udøvere, og der vaagedes over, at de var deres Dont voksen. Marionetspillerne dannede et ligefremt Lav med særlige Fordringer til dem, der vilde regnes med. Alt hvad Stykkerne og deres Opførelse angik, maatte overleveres ved Tradition, intet Stykke maatte skrives op; man skulde kunne det udenad og have lært det gennem Øret. Mange gamle Komedier var paa den Maade bevaret uden nogen sinde at være nedskrevne.

At den rigtige Jakelkomedie, saaledes som den fremstilledes i Dyrehaven omkring Aar 1800, gaar igen i St. Hansaftenspil, derfor har vi ikke blot Oehlen-schlägers egne Ord, men det fremgaar — som Dr. Gigas allerede har paavist — tydeligt ved en Sammenligning med den overleverede Tekst. Marionetspillerens Drama har dog ikke kunnet undgaa under Digterens Pen at faa en poetisk Klangfylde, som man forgæves leder efter i den virkelige Dukkekomedie, ligesom den unge Oehlen-schläger her har haft en ideel Tumbleplads for sin Spot over Datidens litterære Strømninger og de hæderkronede Poeter. Alt det hører forstaaeligt nok ikke hjemme i Jakelkomedien, hvis Tekst, saaledes som den nu kendes, næppe heller er den helt oprindelige: Navne er

ændret og hele Scener er faldet ud. Heltinden Fru Lisette er blevet til Mad. Rosette (yderligere forvansket i den endelige Nedskrivning til Roset), og hendes lange Monolog, der indleder Komedien i St. Hansaftenspil, og næppe er opfundet af Oehlenschläger, savnes i den overleverede Tekst. Har dette Ur-Drama end nogenlunde ubeskaaret holdt sig i Dyrehavens Marionetbod gennem et langt Spand af Aar, er der næppe Tvivl om, at Marionetspilleren har forstaaet at variere sit Tema for stadig at holde det paa Højde med Tidens Krav.

Et ejendommeligt Moment i Jakelkomedien er de Potter og Krukker, som stadig figurerer deri; jo længer man kommer ned i Tiden, des flere Potter slaar de stumme Skuespillere itu paa hinandens Træhoveder, og tilsidst faar det hele Drama Navn af Pottetekomedie. Disse Potter er aabenbart en Overlevering fra Fortiden. At der tidligt ved Kirsten Pils Kilde, ligesom ved andre Kilder, har været en Kræmmer med Pottemagerarbejde, for at Kildegæsterne kunde faa Kar til at øse med eller bringe Vandet hjem i, er der al Grund til at antage (jvfr. det Side 15 gengivne Kildeinteriør). Man skulde næsten tro, at Marionetspilleren selv har drevet denne Forretning, naar det i 1802 henstilles til „Pottemanden at vælge mindre stødende Sujet for sine pantomimiske Forestillinger“; eller maaske var det blot et Kompagniskab, thi i 1805 hedder det, at Qvist har sin Skueplads i Jægersborg Dyrehave „ved Siden af Pottehandleren“.

Marionetterne var i Grunden — skønt lidt langt ude — i Slægt med *Vokskabinetterne*. I Dyrehaven vistest tidligt Vokskabinetter, baade egentlige Panoptikons med Personer og Grupper, og mekaniske Teatre, hvor bevægelige Dukker opførte Danse og Tableauer. Kunsten at poussere i Voks var i hine Tider temmelig anset, benyttedes i udstrakt Grad til Fremstilling af Portrætter, og naar Vokspoussereren var i Besiddelse af nogen plastisk Evne, var disse Portrætter, der paa samme Tid besad Maleriets og Skulpturens Egenskaber, ofte særdeles instruktive.

En af disse Vokspousserere var *A. Campioni*, formentlig en Italiener, der var kommet til Danmark midt i 1790'erne. Han havde fartet vidt omkring; Hofferne i Paris, Wien, Berlin og London havde „yndet hans Geni“, som han skrev, men ikke desto mindre havde han forundt det lille Faaborg Æren af at tælle ham blandt sine Borgere. Her slog han sig ned og tog Borgerskab. Efterhaanden havde han forfærdiget nogle og fyrretyve Voksfigurer, „standsmæssig ikklædte“, med hvilke han rejste rundt i Danmark, og han havde forevist dem mange Steder, da han i Foraaret 1796 kom til Hovedstaden, hvor det ogsaa efter en Del Anstrengelser lykkedes ham at faa dem vist offentlig, og i Kildetiden samme Aar var det hele Kabinet at se i Dyrehaven.

Det var fortrinsvis Europas store politiske Personligheder, der in effigie befolkede Campionis Vokskabinet, lige fra den tysk-romerske Kejser med Gemalinde, de fleste Konger og Dronninger, hvoriblandt

Kongen og Kronprinsen af Danmark, til Dumouriez, Robespierre og Charlotte Corday, og endda den tyrkiske Storsultan og mange flere. Det mærkelige var, at alle disse Stormænd, i Klæder efter deres Stand, sad ved eet og samme Taffel, den skikkelige Kronprins Frederik broderlig bænket ved det samme Bord som den blodtørstige Robespierre og den fanatiske Charlotte Corday! Ved et andet Taffel præsiderede Ludvig den Sekstende med hele sin Familie, og paa den anden Side havde Majestæten Udsigt til Voltaire, Franklin, den forladte Ariadne og andre mærkelige Væsener. En sovende Venus fyldte Beskueren med Indtrykket af guddommelig Skønhed, naar han havde set sig mæt paa Jordens mægtige.

Campionis var et af de første større Vokskabinetter, der vist i Dyrehaven, men fik i Tidens Løb utallige Efterfølgere. Et Par af de tidligste skal endnu nævnes. Toscaneren *Antonio Martinis* Vokskabinet kom hertil i Kildetiden 1799 efter at have været rundt i franske og tyske Byer, bl. a. i Rastadt under Kongressen; det indeholdt Rædselsperiodens Forgrundsfigurer, der endte paa Skafottet efter niende Thermidor. I *Stefano Comoglios* Vokskabinet saa man (Aar 1800) en hel Roman — i to Afdelinger — om en skinsyg Ægtemand, der i syv Aar havde holdt sin Kone indespærret i et underjordisk Fængsel, havde dræbt hendes formodede Elsker og sat det afpillede Skelet ind hos hende. Det viser sig, hun er uskyldig; Anger og Fortrydelse staar malet i den uheldige Ægtemands Ansigt og en Tjener med

Fakkel i Haanden staar fuld af Forundring og Skræk ved Synet af Benraden og det skrækkelige Værelse. I det næste Rum er Familien atter samlet i Fryd og Herlighed, omgivet af Vennekredsen; i Tilgift fik man endda i et tredje Værelse Bonapartes Hjemkomst fra Ægypten og den sorte General Toussaint-Louverture. Aaret efter viste *S. Meyer* ikke mindre end 55 Voksfigurer i Dyrehaven, Kejsere, Konger og Stormænd jævnsides med Pjerrot og Harlekin.

I Vokskabinetterne mødtes Modsætningerne. Københavnske Originaler og Visekællinger, i naturtro Gengivelse, delte Pladsen med franske og engelske Politikere, og den vidtberømte Røverhøvding Schinderhannes, der havde huseret i de romantiske Rhinegne og netop 1803 med nitten af sine Fæller havde maattet række Hals i Mainz, — stod paa lige Fod med de kronede Hoveder. Naar Moden krævede det, maatte Konger, Kejsere og Statsmænd gaa igen som Banditter. Forvandlingen har næppe været vanskelig, thi — som „Skilderiet“ forsikrede om et Vokskabinet paa Vesterbro i 1804 — Kejsere var klædte som Stodderkonger og Kejserinder som sande Gadenymfer. Banditterne var nok saa populære som Fyrsterne og optraadte i betydelige Mængder. „Det Selskab af Schinderhanneske Voks-Røvere,“ hedder det 1805, „som nylig har været i Odense, er ikke, som nogle have ønsket, druknet undervejs, men i bedste Velbefindende lykkelig arriveret til Jægersborg Dyrehauge. Ordsproget: den drukner ej, der hænge skal, stadfæstes her endog ved livløse Skælmer. Selskabet be-

staar af tredive Personer, alle Mordere og Tyve af første Skuffe. Manden, som foreviser disse Figurer, foredrager offentligen deres vita ante acta meget oratoriskt. En Digter vilde her finde Stof til ti saadanne Stykker som Johanne Montfaucon og lige saa mange Rinaldo Rinaldiner“

Vokskabinetterne grasserede ikke alene i Dyrehaven — de oversvømmede baade Hovedstaden og Provinserne. Stiftamtmanden for Fyn krævede som Fynboernes naturlige Ret, at de lige saa vel som Sjællænderne maatte faa Lejlighed til at se *Carl Lehmanns* Vokskabinet (1797). I København havde *Johan Ludvig Tenler*, en Tegnemester fra Strassborg, slaaet sig ned paa Vesterbro Nr. 31. Hans Vokskabinet bestod af tre Værelser, men nogen Forkærlighed for europæiske Monarker synes han ikke at have haft — eller maaske var de paa dette Tidspunkt (det var 1802) noget paa Retur. Bonaparte var der, men han var endnu kun Førstekonsul. Tenler klippede tillige Silhouetter og tog 1806 Borgerskab i Hovedstaden som Vokspousserer og Silhouettør; i 1806-07 viste han atter, denne Gang baade i Dyrehaven („i den blaamalede Bod med Glasruderne udi“) og paa Vesterbro Nr. 23, et Vokskabinet, der var endnu større end det foregaaende. Ogsaa inden for Byens Porte satte Vokskabinetterne sig fast. *Frantz Joseph Schöffel* fra Bøhmen havde i 1802-03 i mere end et halvt Aar sine Voksfigurer installeret paa Snedkermestrenes Lavshus i Store Grønnegade.

Disse første Vokskabinetter var ganske righoldige, omend de overfløjedes i Størrelse af de senere. I *Heinrich Hill's*, der i Juli 1821 vistes i Wahls Gaard paa Vesterbro Nr. 31, var der ikke mindre end 15 Grupper med ca. 160 Figurer.

Perspektivkassen hørte i Grunden til samme Kategori som Vokskabinettet. Det var en Blanding af Dukkespil, Illusionsteater og Panorama, og den savnedes sjældent i Dyrehaven. Kassen, der var forsynet med Kighuller, undertiden ogsaa med Musik, trilledes ofte rundt paa en Vogn, og standsede hist og her, omringet af en lyttende Klynge; Perspektivkassemanden leverede gratis Tekst til de vidunderlige Billeder, der skiftede paa hans Vink som Figurerne i et Kalejdoskop, og snart var Pladsen ved Hullerne optaget af en Skare, der gerne ydede den nødvendige Toskilling for at kaste et Blik ind i den store Verden og dens Mærkværdigheder; Verdenshistoriens aktuelle Optrin indesluttedes i den snævre Kasse. „Und so seer De,“ begyndte Perspektivkassemanden, „den sture General Bonaparte, som i en Luftmaschine goer til Echipten“ „Und so seer De,“ begyndte han igen, „wie denne sture und weldtberemte General goer med en lang Skeeg som en andæchtig Muselmand, — wie han med en Turban, som der staer Ali paa, goer ind i en stur tirkisk Mosche und beder. Und so seer De den Stursultan, som kommer ridende paa en stur Dromedarius med sin hele Hofstads“

Alle de hidtil omtalte Forlystelser i Dyrehaven

var egentlig af dramatisk Art; det var Teaterforestillinger baade med Replik og stumt Spil, med levende Personer eller Dukker, der enten var bevægelige eller blot lod sig beskue som et Slags Optrin eller enkeltstaaende Figur. Skalaen løb gennem virkeligt Komediespil, Pantomimer, Kunstberidere og Line-dansere til Marionetter, mekaniske Teatre, Voksfigurer og Kukkasser med vekslende Tableauer. De øvrige Herligheder, der var at se, var væsensforskellige herfra: Dyr, der i sig selv var mærkelige eller afrettede til visse Kunster, mærkelige Fremtoninger inden for Skabningens Rammer, Rariteter af enhver Art, og Eksperimenter, der grundede sig paa almindelige Naturlove eller Taskenspillerkunst.

Fremmede Dyr var bleven forevist i Danmark allerede i gammel Tid, indtil Forordningen af 1773 søgte at standse denne Trafik. Helt lykkedes det dog næppe — Bjørnetrækkere og slige Omløbere besøgte jævnlig Købstæderne i Danmark og Norge; undertiden indtraf de ogsaa i Hovedstaden og har næppe manglet i Dyrehaven i 1790'erne. Schellenberg, der i sine „Freie Bemerkungen über Kopenhagen“ (1796) sammenligner Dyrehaven med Leipziger Vogelwiese, beretter om fremmede Dyr, afrettede Hunde og Aber. Men først omkring Aar 1800 kom *Menagerierne* til at indtage en fremskudt Plads blandt Dyrehavens Seværdigheder. Italieneren *Luigi Caramatti* mødte i 1799 med en Dromedar og nogle Abekatte, Lustre med en Elefant, og Dyrene vakte stor Opsigt. Især Elefanten tildrog sig Opmærksomhed, da sligt et

Dyr ikke var set herhjemme i Mands Minde.*) Rahbek fik Stof til et helt Nummer af sin „Tilskuer“, og Folkets Røst hævede sig for at faa den ublu „Setakst“ (fra een til fire Mark) sat ned. Fædre, hvis Drengene havde læst om Pyrrhus' Elefanter, maatte jo dog tilfredsstille Børnenes Videbegærlighed. „Muligt kan der og,“ skrev Politivennen, „komme en Del simple Tilskuere, som sædvanligt sker paa St. Hans og Frue Dag, hvis Nysgerrighed overvinder deres Uformuenhed, og uden at bryde sig om Vagten, med Magt kunne tiltvinge sig at se den“

Allerede Aaret efter var Menagerierne i Dyrehaven mere righoldige. Caramatti, der var gaaet i Kompagni med en Kollega, havde tre Kameler, syv Bjørne og to Abekatte, der oven i Købet alle gjorde Kunster; Leonhardi, en Landsmand til Caramatti, kunde byde paa intet mindre end en bengalsk Tiger, en ung afrikansk Løve, en asiatisk Leopard og en spættet Hyæne samt en Del andre Dyr. Til Overflod var der afrettede Hjorte og Heste, adskillige smaa udenlandske Dyr og en levende Sælhund. Lustres Elefant var næppe mere til Stede, men selv den foruden er det forstaaeligt, at et „Bidrag til Underretning for Ukyndige i Naturhistorien“, sammenskrevet af en Studiosus Ulrik Fred. Winther og omhandlende de mærkværdigste af alle de mange frem-

*) Allerede i Kristian den Fjerdes Tid, i Vinteren 1639-40, havde der været en Elefant i Hovedstaden. Kongen omtaler den i et af sine egenhændige Breve til Korfits Ulfeld, og Ole Worm beretter i en latinsk Epistel om det vældige Dyr, der var utrolig lærenem; den kunde baade danse og fægte.

mede Dyr, der forevistes i Jægersborg Dyrehave, maatte være paakrævet. Dyrebestanden ved Kilden holdt sig dog ikke længe paa samme Højde; det ser ud som om Autoriteterne er blevet bange for, at de mange vilde Dyr skulde gøre Ulykker. Man begyndte at holde igen og udelukkede de „glubende“ Dyr. Caramatti fik Lov til at vise et Elsdyr i Kildetiden 1801, men da det kreperede, og han vilde erstatte Elsdyret med Bjørne og Abekatte, blev det afslaaet. Aaret efter, da en Italiener desuagtet indførte tre Bjørne og foreviste dem i Præstø og ude paa Landet, blev Ejeren tiltalt, dømt til en Bøde og fik Dyrene konfiskeret; han slap dog med at betale Bøden, hvorefter han selv og Bjørnene blev sat paa et Skib og ført ud af Landet med Advarsel om ikke mere at indfinde sig.

Det var lutter skikkelige Dyr, der i de nærmest følgende Aar indlodes i Dyrehaven: Francesco Sacchi's Dromedarer og Bøfler (1802), der — som en Recensent udtrykker sig — paa et Haar lignede et Par skindmagre sjællandske Stude, Bellis afrettede Hunde (1804), ikke at tale om en Kalv med to Hoveder og to Haler, der sikkert var from som et Lam. Efterhaanden fik de fremmede Dyr dog atter et vist Raaderum, om end Adgangen spærredes for de mest vilde Bestier. Leonhardi kom igen 1806, med sine Dyr forsvarligt indesluttede i Jernbure, Caramatti i 1807, og samme Aar indtraf Gautiers Elefant i Dyrehaven. Efter Kildetiden gik der Rygter om, at Ele-

fanten ikke var mere, og „Skilderiet“ skrev en Nekrolog over „det største Dyr i begge Riger, bekendt af sin Fromhed, sin Klogskab og sin Styrke“, der nu var hensovet „ved en sagte og rolig Død (formodentlig af for *megen* Appetit)“. Det viste sig at være Opspind, og for at slaa alle Rygter ned, blev den navnkundige Elefant, som Gautier selv kaldte den, vist frem paa Vesterbro, i en Træbygning skraas for Acciseboden; her holdt den sig til midt i August, til Bombardementet saa at sige hang Byens Indvaanere over Hovedet.

En vis æstetisk Sans var ikke fremmed for Dyrehavens besøgende. *Abnormiteter* og *Vanskabninger* som Forevisningsobjekter var derfor ikke hyppige, naar der ikke fandtes et eller andet oplivende Moment, som kunde tilfredsstille det lysere Anstrøg i den københavnske Humor. I 1803 fik to Omløbere Lov til at forevise en levende Mandsperson med tre Arme og een Fod, to vilde Mandfolk og et vildt Fruentimmer, men det viste sig saa langt fra at være Vildmænd, at det tvertimod var nogle sølle Stakler, befængt med „Krop“, store hæslige Udvækster paa Halsen; Selskabet var alt andet end hyggeligt at se paa, Folk væmmedes og forbitredes. Den offentlige Mening vendte sig mod de to Omløbere: Kancelliet fik anonyme Skrivelser og berettigede Protester fandt Vej til Dagspressen. Den bekendte Pastor Pavels ved Nicolai Kirke udtalte sig skarpt derimod, og bad den ædle Regering sørge for, at slige Veder-

styggeligheder ikke oftere stilledes til Skue. Autoriteterne var iøvrigt uden Skyld, og gjorde hvad der kunde gøres for at forebygge Gentagelser.

Et langt mere tiltalende Præg havde alle de mange forskelligartede *mekaniske, fysiske, optiske, ja selv matematiske Kunststykker*, der præsteredes i Dyrehaven; det var halvvejs Naturvidenskab, halvvejs Taskenspillerkunst, og Genren omfattedes langt ned i Tiden med en ganske særegen Interesse.

Disse Kunstmagere synes en Tid at have været af stor Anseelse og begunstigedes aabenlyst af Hofet, hvor Mystikken, med Prins Carl af Hessens Spiritistkunster som Midtpunkt, netop i Aarene omkring 1790 var paa Mode. Fra Kronprins Frederiks første Regeringsaar kan nævnes *Broun*, en hollandsk Fysikus, Mekanikus og Taskenspiller, der i Slutningen af 1786 gav Forestillinger paa det kgl. Teater. Kort efter indtraf Jøden *Philip Jonas*, der en Tid lang var stærkt søgt i offentlige og private Selskaber, og i Begyndelsen af 1787, paa Trods af Magistratens og Kancelliets Forestillinger, ved en særlig kongelig Resolution erhvervede Tilladelse til at vise sine Kunster offentlig i sit Logis i Vimmelskiftet. Fra hans Forestillinger er hentet Ideen til den bekendte Række satiriske *Laterna magica*-Billeder: Københavns Skilderi Nr. 1, 2, 3 osv., hvor hans Navn findes anvendt som fingeret Signatur. I 1799-1800 gav Jonas atter Forestillinger, først privat, siden i det forenede musikalske Selskabs Lokale paa Østergade og i Avlsgaarden i Landemærket, hvor Salen var

„illumineret med Voksllys“ og opvarmet. Han havde meget stort Tilløb, og belavede sig paa at blive her for bestandig, men døde paa Vejen fra Stockholm, hvor han var draget hen for at hente sin Familie. *Pierre* og *Gabrielle* var to franske Kunstmagere, der i 1795, ligeledes ved særlige Gunstbevisninger fra Hoffets Side, opnaaede Tilladelse til at vise optiske og perspektiviske Forestillinger. Pierre skilte sig fra sin Kunstfælle og forblev her i længere Tid; han optraadte endnu i Foraaret 1797 og huskedes længe efter. Rahbek mindedes endnu hans Navn i 1829, da han skrev paa den sidste Del af sine Erindringer, maaske dog nærmest, fordi han i Anledning af denne Franskmand havde haft en lille Kontrovers med P. A. Heiberg, der som Translatør oversatte hans Avertissementer i Adresseavisen. I Eftersommeren 1798 havde Mekanikus *Carl Enslén* med sine optiske og mekaniske Kunstværker haft Foretræde for Hoffet paa Frederiksberg Slot og fik derefter Lov til at forevise sit Kunstkabinet paa Hofteatret fra 2. Septbr. til 7. Oktbr. Hans mekaniske Figurer var saa ypperligt gjorte, at Publikum troede det var levende Mennesker. *Brødrene Kauffert* fra Riga fik i Marts 1801 ligeledes overladt Hofteatret, hvor de baade havde mekaniske Luftspringerinder, Aander og optiske Fantasier at byde paa — alt ledsaget af et velbesat Janitschar-Orkester; i 1805 gav de Forestillinger i Snedkermestrenes Lavshus og paa Vesterbro. *Körner* og *Zirn*, der i 1801-02 holdt til i Landemærket, gav sig navnlig af med Tryllekunster

og teatraliske Fyrværkerier, men forgreb sig ogsaa paa Nationens Hæder — som Politivennen skrev — ved at give de jammerligste og falskeste Forestillinger af Slaget paa Reden. I Sammenligning med Pierre var de rene Fuskere i Mekanikken.

Af alle de nævnte indfandt kun Zirn sig i Dyrehaven, hvor han 1802 havde mekanisk Teater med fire Fod høje Dukker. Men foruden ham var der mange andre, navnlig i de nærmest følgende Aar. Som en udpræget Repræsentant for disse „Nichtsmagere“, som de spottende kaldtes, kan nævnes Casortis Kompagnon *Antonio Cetti*, en Mand med mange Jern i Ilden.

Han var Italiener, barnefødt i Como omkring 1760 og kom hertil i Sommeren 1797, aabenbart hidlokket af det Ry, der gik af Forlystelserne i Dyrehaven. I Kildetiden viste han sine Færdigheder og Rariteter og slog sig derefter ned i Hovedstaden, hvor han straks tog Borgerskab som Barometermager. Hand øde først 1835, da hans Søn Giovanni forlængst havde vundet Navn som Sanger.

Cetti hørte i en længere Aarrække til i Dyrehaven, hvor han dyrkede Kunsten fra de mest forskellige Sider. Hans Specialitet var at vise fysiske og optiske Eksperimenter og „præparerede Glas-Kunstværker“; han spandt Glasset ud til den fineste Traad, og lavede paa Stedet de dejligste Emailleblomster. Men han havde meget andet under sit Tag. I 1801 havde han Voksfigurer, Naturaliekabinet, afrettede Kanarie-fugle, ja, han gav endog „Pantomimer af afrettede

tamme Dyr“; i 1803 fremviste han tillige en Dverg-dame, en lille velproportioneret Mademoiselle, fire Spand høj og 44 Aar gammel. Mamsellen hed Stöberinn og var maaske identisk med det „lidet Fruentimmer“, som Johan Stöber allerede i 1772 fik kgl.

ANTONIO CETTI

(Tegnet af Bressendorf efter Erindring fire Aar efter hans Død, stukket af Licht).

aabent Brev om at maatte vise frem for Penge i København; berømt var hun i hvert Fald, thi Lavater havde foreviget hende i sin Physiognomik, dog næppe for hendes Skønheds Skyld. I 1805 havde Cetti to Boder med „metamorfosiske Figurer“ og Vokskabinet, i 1806 endda tre og et fuldstændigt Menageri. Cetti drev ligefrem Stordrift i Dyrehaven. Som dansk Borger var han Talsmand for de fremmede Kolleger; de søgte Ly under hans Navn eller

gik i Kompagniskab med ham, maaske fordi der paa den Vis kunde spares lidt af Afgiften til Gentofte Hospital. Han dyrkede Reklamens Kunst som sin store samtidige James Price; hans Naturaliekabinet, som han „ved flere lange besværlige og bekostelige Rejser havde opnaaet at samle“, var „et af de sjældneste og rigeste“; der var Konkylier, Søplanter, Koraller, Søhyrer, „de sjældneste Naturspil i Søfrembringelser“, Insekter, Kryb m. m. „Hvilket tilsammen visselig fortjener dette oplyste Publikums Opmærksomhed, og som skal vorde fremstillet i en Strækning af 30 Fods Længde og 12 Fods Bredde saaledes, at intet skal undgaa enten Kenderens og Elskerens Eftersøgende eller Almenmands nysgerrige Øje;“ ikke alene vilde det „tilfredsstille den blotte Nysgerrighed, men tillige være yderst lærerigt for enhver, som ønsker at gøre sig bekendt med disse Dele af Naturens underfulde Frembringelser“. Dette Raritetskabinet (der — som Cetti sagde — i Grunden kun kunde ses, men ikke beskrives) var senere, under Navn af Museum, installeret paa Hjørnet af Gothersgade og Store Kongensgade i Forbindelse med et Vokskabinet, der indeholdt alt, hvad Tiden krævede: Konger, Tyve og Røvere samt københavnske Originaler.

Cetti overdrev maaske nok en Smule og maatte gentagne Gange høre ilde i „Skilderiet“, der sammen med „Politivennen“ trak Tidens moralske Brøst frem til offentlig Beskuelse. Man fandt det upassende, at han fyldte en hel Pille i Adresseavisen med lok-

kende Avertissementer, og saa blot opvartede med nogle Eksperimenter, som man kunde se hos enhver Glaspuster her i Staden, med at elektricere tre Bønderpiger og tre Bønderkarle og med at spille paa et simpelt Positiv; det var dog for galt at betale et Par Mark for saadant Lapperi og saa oven i Købet blive vist Døren med et høfligt „Godt Nacht, mine Herrer!“ Publikum var heller ikke helt tilfreds med, at der herskede en saa fuldkommen Lighed i hans Vokskabinet, at den, der betalte en Rigsort nød lige Rettighed med den, der betalte mindre.

Cetti maa dog have indtaget en Magtstilling i Dyrehaven. Han var en kendt og skattet Mand og har næppe manglet godt Humør; man overtydes derom ved et Blik paa hans Portræt. Horrebow nævner hans Navn i sit tidligere anførte Digterværk og der er ingen Tvivl om, at det gentagne Gange staar at læse mellem Linjerne i St. Hansaftenspil. Det maa være et af hans optiske Underværker, der er forevigtet i Linjerne:

Speilecabinet!
 Nok saa net!
 Kommer hid og leer.
 Paa Hodet I seer
 Alleting!
 Alt vendes omkring.

De mekaniske Kunster i Dyrehaven var ikke Taskenspilleri til Hobe; Projektmageriet, der flore-rede livligt i de sidste Aar af det attende Aarhundrede, og under stærkt primitive Former syslede med store Opfindelser, sporedes ogsaa her. Frantz

Lichey opsendte i Kildetiden 1803 *Luftballoner* fra Dyrehaven og Borger Qvist foreviste i 1796 en kunstig, *selvkørende Vogn*. Maaske var det den samme, som en bornholmsk Tømmermand havde konstrueret, en mekanisk Indretning, der kunde køre frem uden nogen udefra virkende Kraft og som med et Læs af to Tønder Korn, foruden Opfinderen selv, kunde tilbagelægge over en Mil i en Time. Han vilde gerne have den bedømt af Kendere, og da Kildetiden var nær, kom den i Dyrehaven. Siden forfærdigede Qvist selv en Vogn, som han foreviste i 1801, ikke i Dyrehaven, men paa Vesterbro. Det var en „mekanisk Motionsvogn“, og Mekanikken vilde efter Konstruktørens Mening „gefælde mange landlige og Byens Herskaber, formedelst den skønne Motion, som denne Mekanik fører med sig.“

Om saadanne Køretøjer hører man iøvrigt baade før og senere; i 1787 omtales en mekanisk Vogn, fremstillet af en Mand fra Falster, og i 1815 en anden, der bevægede sig frem uden Heste, blot ved Vindens Kraft; Opfinderen fik Lov til at vise den for Publikum paa Nørrefælled. Men den mærkeligste Indretning var dog Lars Andersen Ladebyes Trillebør, der kunde køre paa Vandet, og blev vist frem i en Mængde af Landets Købstæder, hvor den overalt vakte Opsigt. I København kunde den i Sommeren 1804 ses i Virksomhed paa Sortesø ved Gammel Kongevej.

Qvist's mekaniske Vogn genfindes i St. Hansaftenspil i de bekendte Linjer:

Her kan I kiøre,
 Allersombedst,
 Uden Hest.
 I kan selv være Hest.
 Indretningen er huul.
 I dreier et Hiul,
 Saa kiører I til,
 Saa meget I vil.
 Det er for Penge at spare,
 I denne Tid,
 Da Hestene er rare.

Meningen er ganske klar — der kan hverken være Tale om Gyngesang eller Karrusel.

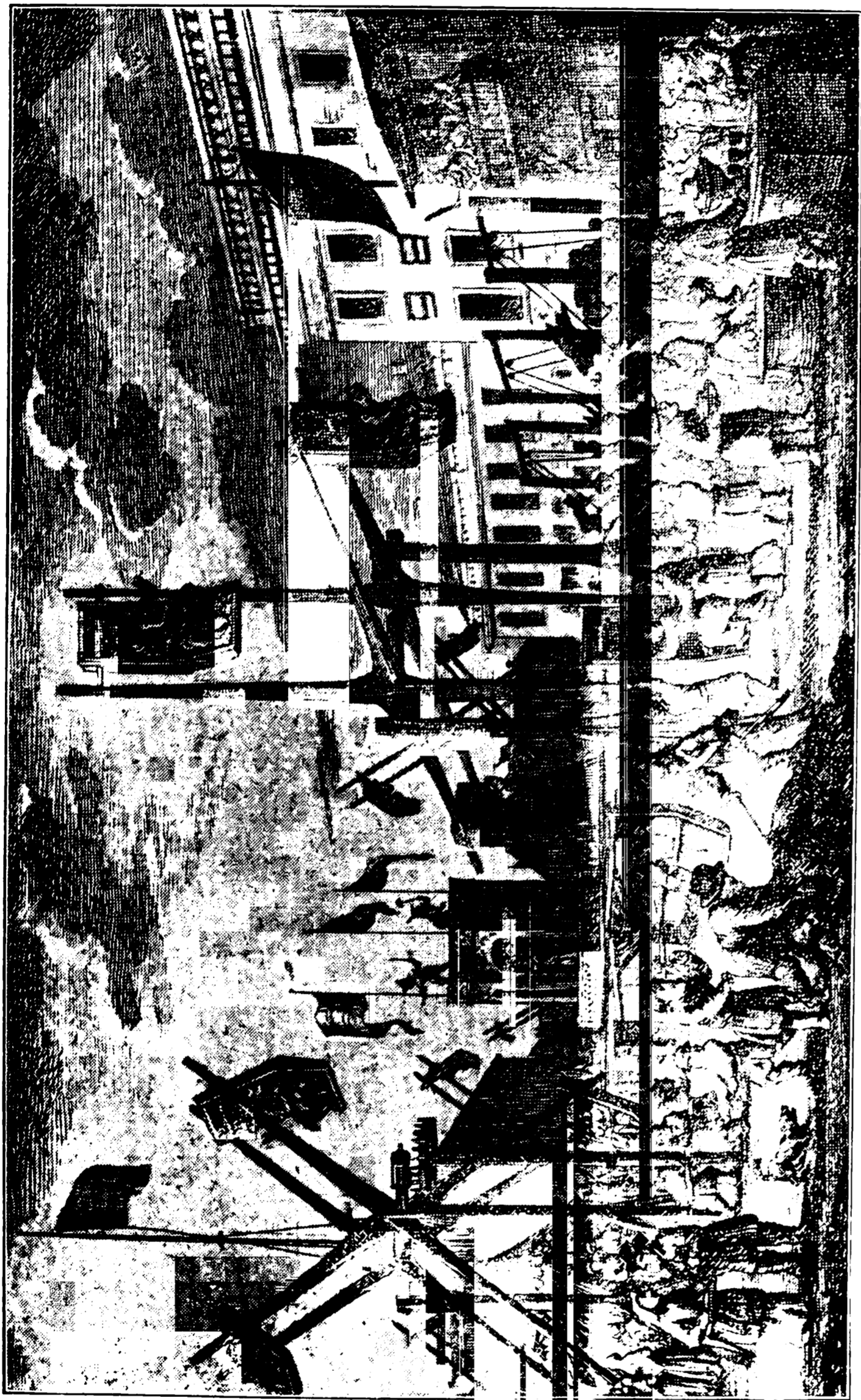
Dyrehavens *Gynger* har Oehlenschläger foreviget i den dejlige Gyngesang. Disse mærkelige Indretninger, som Digteren hyller i saa poetisk et Klædebon, hørte til Dyrehavens mest attraaede Nydelser; det var oprindelig en russisk Almueforlystelse. Luxdorff saa allerede 1788 „de nye Mølle-Gynger“ i Dyrehaven, i 1790 fandtes i Aftenposten en Gyngesang i Drikkevisesmag. Alverden kendte disse lodret roterende Gynger, og at det er dem, Oehlenschläger sigter til, er uden for al Tvivl. Gyngens „Stole“ var snart „ved Blomsterbed“, snart „over Egens Top“, men fulgte bestandig hinanden som Møllevinger eller — med et smukkere Billed — som Timerne i Døgnet's Kredsløb:

Under Spil og Klang
 Vore Stole gaae,
 Med Timernes Gang,
 Hinanden bagefter,
 Af alle Kræfter,
 Uden at naae.

En Tid lang var denne Art Gynger eneraadende, indtil den horisontale Gynges (som man i vore Dage efter et gammelt Ridderspil kalder Karrusel) kom i Brug 1804; „i Dyrehaugen har man nu,“ skrev Københavns Skilderi, „foruden den bekendte Gynges, hvori man gynes for 4 β , fundet paa en ny Machine til at movere Folk med, hvortil Ideen er tagen af den første. Den løber i en Kreds og drives meget let af to Karle.“ Aaret efter var der rejst flere Gynges i Dyrehaven, blandt andre to med Stole af egen Indretning; paa den ene var det tiltaklede Skibe, paa den anden en Slags tronlignende Æsker med Gardiner for. Der kunde man gynes i et trygt Skjul, thi „i denne behagelige Obscuritet befinder den skælmske Amor, der altid har været en Elsker af Ensomhed, sig saare vel“.

— — Men det er nødvendigt at holde op; det vilde føre alt for vidt at blive ved med Beskrivelsen af de talløse Tillokkelser, Dyrehaven i denne glimrende Periode havde at byde paa. Ved hvert Skridt var der en Bajads eller Tusindkunstner, der raabte Publikum an — akkurat som i vore Dage. Men den Gang lød det mere babylonisk: Nehmen Sie Billet — nur herein — jetzt ist die Zeit — das ist das letzte Mal — die Zeit ist kurz — Kommen Sie herein — Allons, courage, courage!*) Omkring de „berømte“ Dyrehavskunstnere, som man talte om i Byen og skrev om i Aviserne, var der allerede da

*) Naar Oehlenschläger benytter dette Udraab, er det altsaa hentet fra Virkeligheden.

GYNGER UNDER PAASKEFESTEN I ST. PETERSBORG

(Kobberstik fra 1790'erne)

I Forgrunden ses to Møllegynger, i Baggrunden flere; i Mellemgrunden en horisontal Gyng, længst til Højre tre almindelige Svinggynger.

den behørige Staffage af Smaagøglere og Almueforlystelser, som ned gennem Tiden har holdt sig; baade stærke Mænd, Skydebaner (til Flitsbueskydning), Sangere, Liremænd og Fiolspillere, blandt hvilke den vidtberømte Jøde under Træet. Disse Fiolspillere og Lirendrejere fik læst og paaskrevet for deres liderlige Viser, der næppe heller var anlagt paa strengt høviske Øren; i et officielt Aktstykke fra 1805 hedder det, at „anstændige Damer have været incommoderet med at høre en yderlig grov Lirendrejers i højeste Maade fornærmelige og upassende Sange, som han stedse haver søgt — naar deslige Folk nærmede sig — at udbrøle paa en afskyelig Maade“.

Moralprædikanterne, som Tiden var saare rig paa, skød ganske vist jævnlige over Maalet i deres idelige Paatale af Dyrehavsforlystelsernes uheldige Indflydelse, disse lidet opbyggelige Løjer, som desuden slugte Smaafolks Penge; men noget var der om det. Gemytligheden gik ofte over Stregen, og Tode kunde have Ret i, at Forholdene i 1793 var vidt forskellige fra hin Tid, da man tog i Dyrehaven for at se Naturens Herligheder, de stolte Hjorte og de frygt-somme Hinde, og smage paa Mineralvandet, hvor friskt og koldt det var. Rentekammeret maatte netop fastsætte Kildetiden til de tre Uger for paa den Maade at indskrænke „de Uordener og den Usædelighed, som efter temmelig almindelige Klager skal foregaa ved Dyrehaugens Kilde.“ Det var Ulemper af gammel Dato, der i mere eller mindre forblommede Udtryk jævnlige kommer frem i ældre Sati-

rer og Gadeviser. En Visedigter fra 1780'erne, der taler nettest om de Dele, udtrykker sig saaledes:

Man seer der en Række af Telte,
Hver fører et vayende Flag,
Som udi en Leyer, hvor Helte
Staaer færdig til Træfning og Slag:
Der Veneris Døttre camperer,
Der Nympherne ligge i Feldt,
Og Amor som Chef commanderer;
Parolen er: Alles für Geld.

En Forfatter, hvis Paalidelighed er hævet over enhver Tvivl, fortæller endog, at der ligefrem fandtes offentlige Huse, eller rettere Telte, hvor de sminkede Fruentimmer, „Skov-Nymferne“, hele Dagen stod udenfor. Det er derfor en lidt mærkelig Udtalelse om Dyrehavens Forlystelser, man støder paa i Henrich Callisen's „Fysisk-medicinske Betragtninger over København“ (1807). „Ogsaa her,“ siger han, „viser sig den sædelige, alvorlige Nationalkarakter, og maaske i en højere Grad end Fædrenelands-Vennen maatte ønske.“ Han tilføjer, at der blandt den store Mængde Mennesker af Almuen, som ved St. Hansdagstid samles i Dyrehaven, sjælden ses beskænkede Folk. Den rare gamle Læge har dog her kastet Kærlighedens dækkende Kaabe om sine Medborgere; thi *saa* tamt var det københavnske Publikum ikke i Dyrehaven.

Hovedstadens delvise Ødelæggelse under Bombardementet, de syv lange Krigsaar, der fulgte efter, og

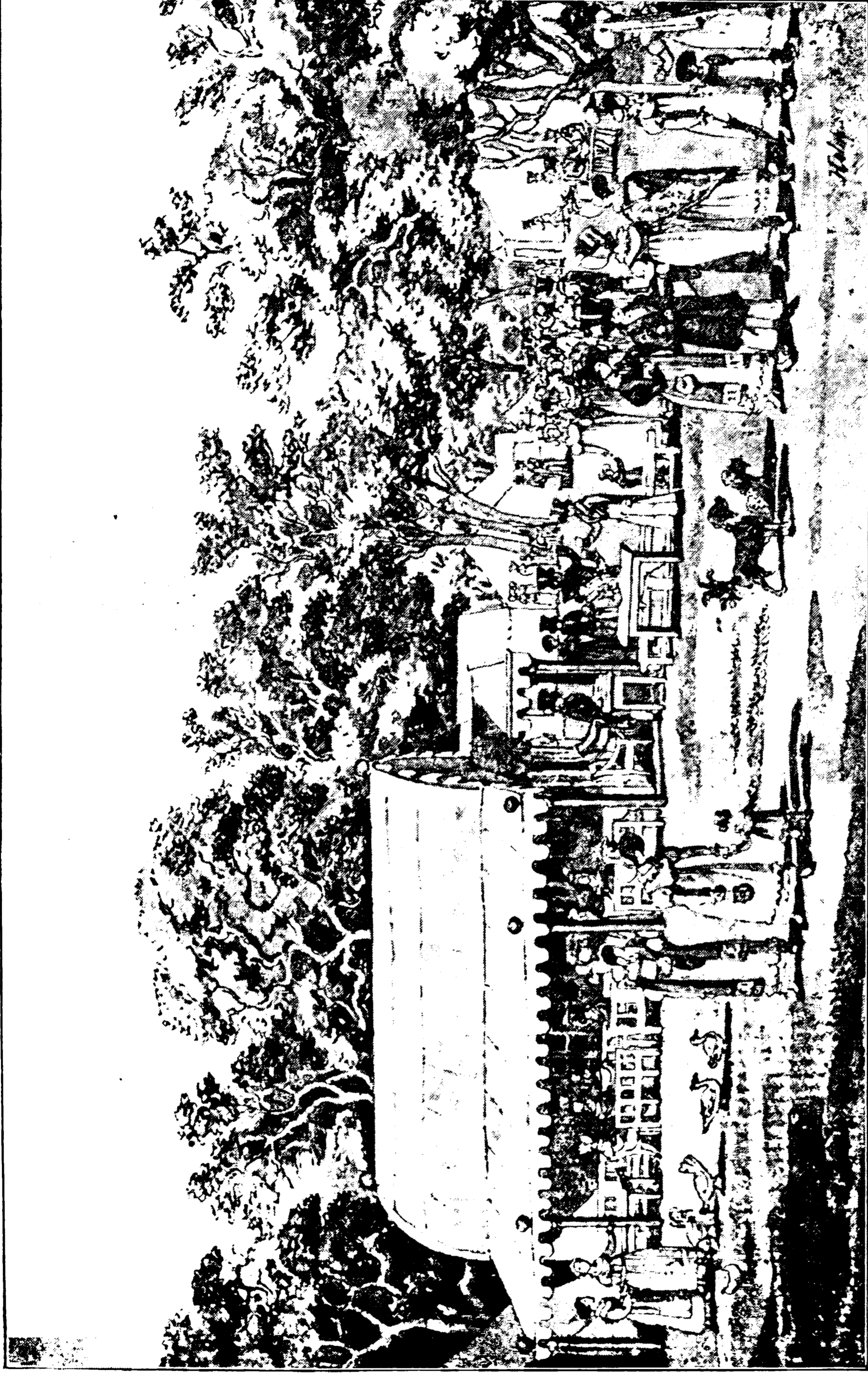
det økonomiske Sammenbrud i 1813 satte en Tid lang sit Præg paa Dyrehaven ogsaa. Faldt Kildesøndagene ind med godt Vejr, var Besøget ganske vist talrigt, nu som før, og Dagliglivets Sorger og Skuffelser joges paa Flugt, mens man promenerede under det grønne Løvhvælv; selv Kongen slap for en Stund Statsskitets Ror og søgte ud til de kære Undersaatter i Dyrehaven. Men de fremmede Virtuoser svigtede i Nøden; Vokskabinetterne, de vilde og tamme Dyr holdtes borte. Man maatte nøjes med et Par Gynger, Jakelkomedien, nogle Mekanici og Jøden under Træet. Telte var der ikke mange af, og den stærke Røg og Damp, som man tidligere i lang Frastand sporede, mærkedes ikke mere; der bagtes færre Kager, bryggedes mindre Punsch og Tallet paa letsindige Damer var svundet ind. Vognlejen var dyr, kun Selvejere kunde tillade sig den Luksus at komme kørende til Dyrehaven; ti Gange saa mange drog derud til Fods som til Vogns og til Hest. Men ogsaa det havde sin Charme. „Det er ret et skønt Syn,“ hedder det 1812, „at se hele Rader af Hovedstadens Skønne i deres lette Sommerdragt vandre med deres Elskede og Bekendtere Arm i Arm paa den dejlige Strandvej ud til Kilden og om Aftenen i Maaneskin samme Vej hjem igen.“ „Man møder nu,“ hedder det videre, „saare sjælden en Vognfuld beskænkede og brutale Kildegæster, der, med Lommetørklæder fæstede paa Stokke, huje og støje.“

Kildeturene var dyre, og man indskrænkede i disse pengeknappe Tider ofte sine Valfarter til *Charlotten-*

lund, der fik en uventet Opgangsperiode. Den lille Lystskov havde fordem været stærkt søgt. Frederik den Tredjes Kammertjener, Eventyreren Jakob Pedersen, fik som bekendt 1663 overladt „den lille Dyrehave ved Ibstrup“ og samtidig Ret til at anlægge et Traktørsted med alle Slags datidige Forlystelser: Pirkentafel, Klodsbane, Pailemaille, Skydebaner og Lystbaade m. m. Hvis dette Forlystelsessted overhovedet er kommet i Stand, har det dog næppe været af lang Varighed, thi Jakob Pedersen maatte faa Aar efter rømme af Landet. At Ulrik Frederik Gyldenløve derefter opførte Gyldenlund, som Prinsesse Charlotte Amalie 1733 lod ombygge og kalde Charlottenlund, skal blot nævnes. Endnu i Struenseetiden søgte Stadens Indvaanere dog jævnlig derud og Dansen gik lystigt i Gyldenlund (et Navn, der ikke rigtigt vilde gaa af Minde), men efterhaanden tabte Tilstrømningen sig, baade fordi Strandvejen var saa vanskelig at komme frem ad og fordi Kilden i Jægersborg Dyrehave med sine mangeartede Forlystelser øvede saa stærk en Tiltrækning. Lige til 1807 var Charlottenlund kun lidet besøgt — nu og da kom Folk derud paa en Nøddetur, og i Aarene omkring 1805 kunde man i Skovløberhuset faa tilberedt sin Kaffe og Te, naar man selv medbragte Ingredienserne. Men efter Bombardementet blev Udflugterne til Charlottenlund almindelige; man travede derud med store Madkurve eller transporterede Provianten i Barnevognen, og kastede langelige Blikke til Bænkene, der stod indenfor Stakitterne eller paa Udsigts-

bakkerne ved Strandvejens Lystgaarde. En Indsender i Politivennen bad Lystgaardsejerne sætte nogle Bænke uden for, „NB. til at sidde og hvile paa og ikke til Sælgekoner med deres Kurve og Mælke-Vand-Potter der at tage Stade“. Var Maalet naaet, blev Borde og Bænke snart besat, de fleste Skovgæster lejrede sig i Græsset. Nogle omvandrede Musikanter sørgede for Underholdningen, hist og her hørtes ogsaa en munter Sang, og ved Solens Nedgang begyndte man at sætt sig i Bevægelse hjemad. Senere blev disse Udflugter til Charlottenlund hyppigt en Station paa Vejen til eller fra Dyrehaven; der opsloges Traktørtelte (i 1820 var der otte foruden Skovløberhusene), der var Dans og Musik, tilsidst ogsaa harpespillende Skønjomfruer (i Madam Lardellis og Kehlets Telte) og et utvungent Folkeliv af et vist borgerligt Præg — mindre broget og mindre løssluppet end Livet ved Kilden.

Dyrehavens magre Aar var nemlig blot en Overgang. Efter de trange Tider, der havde afsluttet Dyrehavens Guldalder, fulgte en saare skøn Renaissance. Det vil dog næppe være formaalstjenligt at gaa for dybt ind paa denne Periode, og navnlig ikke fremdrage Enkeltheder i nogen stor Udstrækning, thi Enkelthederne var væsentlig de samme som tidligere i Kraft af Dyrehavens hele konservative Tilsnit. Dyrehavsturene i den sidste Snes Aar af Frederik den Sjettes Tidsalder er tillige almindelig kendte; et Utal af Memoireforfattere har skildret disse hyggelige, spidsborgerlige Udflugter i det grønne.

TELTE I CHARLOTTENLUND CA. 1830
(Tegning af H. G. F. Holm; lidt forstørret)

Man kan pege paa en enkelt af disse Skildringer, ikke fordi den er særlig indgaaende, men fordi den hænger sammen med et Par litterære Fænomener med Dyrehaven som Baggrund. Abrahams fortæller i sine „Meddelelser af mit Liv“ om en rigtig københavnsk Dyrehavstur, som han sammen med den Saint-Aubain'ske Familie, hvoriblandt Heiberg, foretog i Aarene omkring 1822. Man kørte ud i Holstenskvogn, gyngede, red paa Hestene og saa paa Kunsterne, og tog paa Hjemvejen ind i Charlottenlund, hvor man satte sig uden for et Telt og drak Punsch. Heiberg foreslog en Rundsang, hvori enhver skulde improvisere et Vers etc. etc.

Saadanne Udflugter inspirerede Heiberg. I Sommeren 1825 skrev han „Dyrehavsreisen“ (Nr. 2 af Børnevaudevillerne), og lagde heri sit grundige Kendskab for Dagen; i rappe Vers udmalede han med al ønskelig Fynd Datidens Kildeforlystelser. Men han havde endnu ikke udtømt sit Emne — i Oktober 1826 kom „Recensenten og Dyret“ første Gang paa Scenen. Vaudevillens Dyrehavskolorit med Taskenspilleren Nonpareil og den yppige Beriderske Mad. Voltisubito, som Oehlenschläger i en Anmeldelse kalder „vel indbragte Karakterer fra Dyrehaugen“, er anlagt med grelle og kraftige Farver, men ægte nok.

Dyrehaven fristede imidlertid ikke blot de store Poeter — som Oehlenschläger inden for det foregaaende Tidsrum, Heiberg inden for dette —, en Mængde mindre Aander broderede paa det samme Kanevas. F. C. Gundelach, en Embedsmand, der sys-

lede med Poesien, havde allerede 1809 udsendt en Digtsamling „Melydria“, der afsluttedes med Dyrehavsspillet „Kildetiden, et Maleri kopieret efter Naturen“; det var nok snarere kopieret efter Oehlen-schläger. Langt mere originalt var T. C. Bruuns „Kilde-Reisen“ (1818), et Digt i seks Sange, hvoraf navnlig anden Sang er forbeholdt en Beskrivelse af Dyrehavens Herligheder og hist og her indeholder Smaatræk til Belysning af dens Historie.

Litterater og Journalister forsøgte at udnytte Emnet humoristisk, og deres Pjecer fandt stor Afsætning. Den bekendte Sevel Bloch udgav pseudonymt: En Udflugt til Dyrehaven, eller (om man vil) Dyrehavens Moerskab 1818; i dens Kølvand fulgte en Efterligning: Kan du bare dig for at lee? eller Dyrehavens Lystigheder i 1819. Christlieb Buch Hallager, ligeledes en i Datiden bekendt Litterat, der skrev for det bredeste Publikum, har en hel Række Dyrehavspjecer paa sin Samvittighed, saaledes: Løier over alle Løier eller Vandring til Dyrehaven . . . (1817), Dyrehauge-Post (1818), Peter Sandrues sær-egne Betragtninger over Dyrehauge-Forlystelserne (1819), Allernyeste St. Hans og Fruedags Løier (1820), Charlottenlunds Skovs Fortrin . . . fremfor . . . Jægersborg Dyrehauge i Kildetiden (1820). Disse Folkebøger er nu store Sjældenheder, flere af de nævnte findes slet ikke paa vore Biblioteker. Andre Dyrehavsprodukter skyldes den frugtbare Lejlighedsdigter og Bogtrykker Jacob Behrend: Dyrehaven i Sommeren 1834 (med Træsnit), Forhenværende Klok-

ker Hr. Qvasimodos Reise til Dyrehaven i Sommeren 1835, St. Hans-Nat 1839 i Dyrehaven. Af en noget anden Art er „Dyrehavns Vejviser for Aaret 1833“, et Slags ræsonnerende Katalog over Herlighederne ved Kilden, der minder lidt om Trop; dens Forfatter er en af Dyrehavens egne, og da det er hans første „litterære“ Arbejde, beder han om Undskyldning, hvis Stilen og Udtrykkene skulde være „noget tvungne“. —

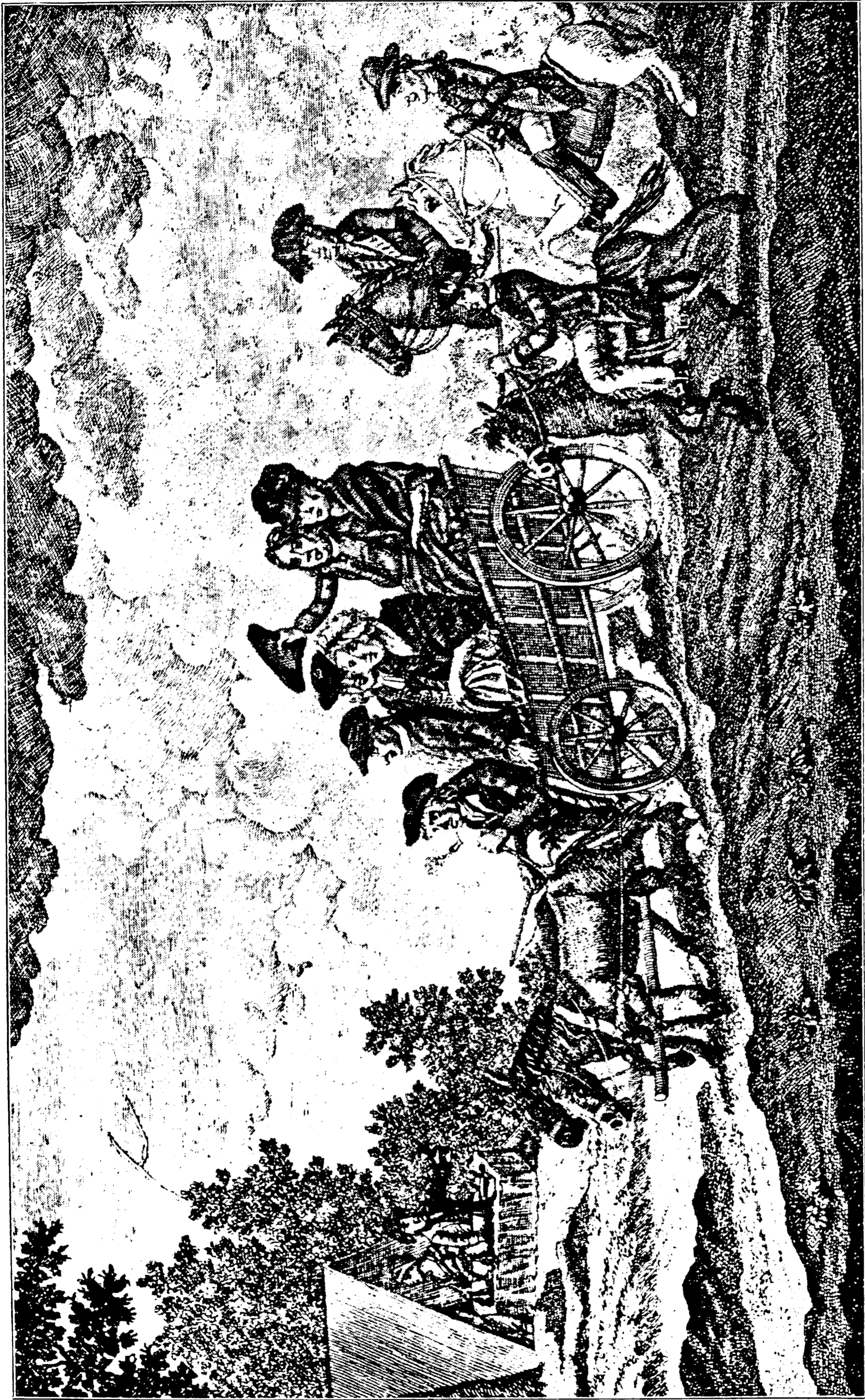
Forestillingen om den aarlig tilbagevendende Kilde-lystighed i Dyrehaven som en Nationalforlystelse havde i Tidens Løb fæstnet sig og knæsattes af de høje Autoriteter, der sørgede for gode Adgangsveje til Teltpladsen, plantede Træer paa Promenaderne og i det hele imødekom Publikum; Kildetiden blev tilmed jævnlig hvert Aar udvidet med en Uge. Smagsdommerne, der havde skumlet over, at Heiberg, den fine Mand, vilde bringe Dyrehavsgøglet ind paa den danske Skueplads, blev i mere end een Henseende gjort til Skamme. Gentofte Hospitals urørlige Formue, der i alt væsentligt stammede fra Stadepengene, var ca. 1822 steget til over 13500 Rdlr. Sølv og henimod 5000 Rdlr. Sedler; det var rent Overskud, der i Tidens Løb var lagt op, efter at de løbende Udgifter til Hospitalets Drift var dækket. Et meget betydeligt Antal Medborgere søgte efterhaanden Erhverv i Dyrehaven; der udstedtes omkring 1830 aarlig mellem to og tre Hundrede Bevillinger og Adgangssedler, og da mange omfattede hele Grupper af Personer, var Tallet paa Dyrehavens faste Befolkning

betydelig større — naar man da regnede alle med, lige fra Drengene, der ved Skovledet kom springende for at børste Folks Klæder for en Skilling*) eller tage Vare paa Hest og Vogn, til Kunstnerne i de store Fjæleboder, der mødte frem med „kongeligt Privilegium“, som man yndede at kalde Bevillingen. Havde Tilstrømningen i Aarene omkring Aarhundredskiftet været stort, var det nu, navnlig efter at de første Dampskibe havde overtaget Befordringen af Kildegæster, til Tider enorm; en smuk Søndageftermiddag i Juli 1831, da Majestæten aflagde sit aarlige Besøg, skal der være mødt henimod 50000 Mennesker, fra København og Omegn; er Tallet blot tilnærmelsesvis rigtigt, maa mindst en Tredjedel af Hovedstadens samlede Befolkning have været i Dyrehaven.

Turen ud til Dyrehaven havde altid i sig selv været en væsentlig Del af Fornøjelsen, og da nu Kilderejserne kunde forbindes med Lystsejls langs Sjællands beundrede Kyst, blev den ikke mindre tiltrækkende. Tidligere kørte man som bekendt gennem Gentofte og Ordrup, men da Strandvejen i det første Tiaar af det nittende Aarhundrede var bleven forbedret, søgte Kildegæsterne fortrinsvis ad denne ubetinget smukkeste Vej ud til deres Rejsemaal; Folk stod af Vognene for at skaane de fede Bryggerheste. Af Befordringsmidlerne holdt Holstenskvognene, med tre eller fire Sæder og Sidestykker af Kurv, sig langt ned i Aarhundredet jævnsides med

*) „Skilt og Bestalling er ægte — Ja, man mærker det straks, I er Embedsmænd, Knægte!“ siger Aarestrup.

de berømte „Kaffemøller“, hvormed man lod sig „male“ ud til Dyrehaven; oprindeligt forstod man dermed de stive Bøndervogne med løse, primitive Agestole og store Hjul, der med en Lyd, som mindede om en Kaffemølle, skar dybt gennem det knasende Sand. Det var anstændigere at køre paa Holstenskvogn end med disse Bøndervogne. Bønderne fra Omegnen, der fra gammel Tid havde Ret til at drive Kaperkørsel i Kildetiden, holdt især uden for Østerport, og Befordringen var billig; omkring 1830 kostede det 12 til 20 β Personen — naar der da ikke var altfor stærk Efterspørgsel, thi saa steg Taksten til det dobbelte —, medens en Hyrevogn, naar man tog den i Byen, kom paa 5 til 8 Rdlr. Skovgæsterne kom lige saa hyppigt gennem Nørreport som gennem Østerport; Ruten gik da over Nørrebro og St. Hans Torv, ad Nørre Allé og Lyngbyvej, og videre ad Bernstorffvejen efter en Frokostrast i Lundehuskroen; siden blev Ruten ad Farimagsvejen til Østerbro og Strandvejen almindelig. Ved Nørre Allé og (senere) ved Farimagsvejen var der Holdepladser for Bøndervogne ligesom ved Trianglen. Disse Kildevogne med deres blandede Selskab frembød et Skue, der nok kunde vække Munterhed; men alligevel — den Satyrikus, der i Skilderiet (1821) i Smollettsk Stil gjorde sig lystig over de svedende og tilstøvede Mennesker, havde dog vist en lidt for frodig Fantasi: „Den ene har saa lange Ben, at han i sin Forlegenhed dermed lader dem hænge ud ad Vognen; den anden, hvis Sæde er gaaet itu, ligger med Hove-

„DYREHAUGE LYST-REISE“
(Malet af Erik Pauelsen, stukket af Friderich 1793)

det bagover og Knæerne opad, ligesom en Bramin, der gør Pønitense; den tredje er sjunken saa dybt ned i Høet, at han, omslyngende sin Dulcinea, ligger mere end sidder, og vilde være aldeles usynlig, dersom han ikke af og til dukkede med Hovedet op af Vognen“ etc. Blandt de gængse Bedesteder var i den ældre Periode, da man kørte og red gennem Gentofte, især Lundehuset og Fortunen, senere blev det navnlig Slukefter, hvor man nød det mindeværdige Gammeløl med Pind i. Hvorledes Kuskene paa Hjemvejen fra Skoven, ofte i en stærkt anløben Tilstand, kørte omkap, saa at hele Selskabet undertiden endte i Grøften, er almindelig bekendt.

I det attende Aarhundrede maatte Byens Borgere betale Afgift for at komme gennem Portene, den saakaldte Portskilling, og da Portene var lukkede om Søndagen indtil efter Aftensang, maatte man begynde sin Skovtur den foregaaende Dags Aften. I Struenseetiden stod Stadens Porte dog aabne i næsten et helt Aar baade Dag og Nat, men straks efter Gehejmekabinetetsministerens Fald bestemtes det, at de skulde lukkes om Natten og i Kirketiden, og ingen maatte opholde sig paa Værtshusene efter Kl. 10 Aften. Mod Slutningen af Aarhundredet blev Vesterport holdt aaben ogsaa under Gudstjenesten. Kom Folk sent hjem fra Kilden, fandt de ofte Portene lukkede; i 1801 stængedes Byens Porte, baade Vinter og Sommer, ved Midnat, men Vesterport stod som Regel aaben om Natten, naar Hoffet opholdt sig paa Frederiksberg Slot. Hvis de forsinkede Kildegæster for-

gæves havde søgt at slippe gennem Nørre- og Østerport, drog de derfor til Vesterport, hvor det da ofte lykkedes at komme ind i Byen. Det kunde dog træffe sig, at ogsaa den var lukket, og da man ikke var meget for at inclade saadanne rejsende paa Skydebanen eller Bjørnsdal, havde de ingen anden Udvej end at banke Folk op f. Eks. i Eegholmsdal (ved den nuværende Værnedamsvej), hvilket undertiden lykkedes; men ofte maatte de bivouakere under aaben Himmel, indtil Porten aabnedes ved Halvfiretiden. Der var idelig Misfornøjelse med de stængede Porte i Kildetiden og det førte til, at man allerede ved Aarhundredskiftet begyndte at lade Portene staa aabne hele Natten i Dagene omkring St. Hans- og Vor Fruedag.

Projektmagerne havde forgæves brudt deres Hjerter med at udpønske et offentligt Befordringsmiddel, der mere hensigtsmæssig end de dyre Enkeltmandskøretøjer og Bøndervognene kunde befordre Hovedstadens Indvaanere til Kilden. En Diligence-Forbindelse blev paapeget, og en Mand, der aabenbart havde været i Holland, foreslog 1801 at grave en Kanalvej til Dyrehaven og sætte Trækskøjter i Gang, fladbundede Baade, som skulde føres frem af en Hest, der travede afsted langs Kanalens Bred. Det fantastiske Forslag løb naturligvis ud i ingen Ting — man havde jo Sundet ved Siden af. Det blev da ogsaa i Aarene umiddelbart før Bombardementet nogenlunde almindeligt, at man gjorde sin aarlige Dyrehavsrejse til Søs, men det førte undertiden til, at de

glade Kildegæster blev forslagne fra deres Kurs og strandede paa Kysten af Hveen eller andet Steds. Efter at Danmark i Maj 1819 havde faaet sit første Dampskib, det noksom bekendte „Caledonia“, indlemmedes det i Befordringsmidlerne til Dyrehaven; egentlig gik det i Fart mellem København og Kiel, men allerede i Sommeren 1819 gjorde det Lystfarer langs Sjællands Kyst. Næsten hele den øvrige Dampskibsflaade, der skabtes i de følgende Aar, „Dania“, „Frederik den Sjette“, „Prinsesse Vilhelmine“, satte samlet Kursen mod Bellevue paa Søndagene i Kildetiden. Skibene laa som Regel opankrede uden for Langelinje og Skovgæsterne maatte fra Toldboden færges i Joller ud til dem; Kl. 3 stak de til Søs og hilstes ved Ankomsten til Bellevue af Kanonskud. Kl. 10 lød Signalskud fra Dampskibet — nu skulde man hjem. Kongen benyttede til disse Dyrehavsrejser sit eget Dampskib „Kiel“. Midt i Fyrreerne begyndte man at tale og skrive om en Jernbane til Dyrehaven, men først tyve Aar efter blev den til Virkelighed.

Selve Skuepladsen for Kildeforlystelserne havde i Tidens Løb forrykket sig: først ind i det nittende Aarhundrede blev Løjerne henlagt til selve Bakken. Det er vanskeligt at sige bestemt, naar det skete. I Trediverne begyndte *Dyrehavsbakken* at blive det gængse Navn, skønt Bakken allerede en Del Aar tidligere var bleven Dyrehavens egentlige Parnas. Kildedyrkelsen var nu ganske ophørt. Den havde for Kirsten Pils Vedkommende næsten altid kun

været et Paaskud, men selv den blotte Fiktion opretholdtes ikke mere — end ikke i Navnet. „Kilden i Jægersborg Dyrehave“ var bleven til „Dyrehavsbakken“; Kilden var et løst tilknyttet Appendiks til Løjerne, ikke omvendt. Endnu i Aarene omkring 1807 saa man dog af og til giftbrudne og lamme i Midnatsstunden før St. Hans- og Vor Fruedag bade sig med Vandet fra Kirsten Pils Kilde og andre knælende forrette deres Andagt, ja selv i Midten af Tyverne var der enkelte naive, som St. Hansnat søgte Lægedom ved Kilden. Bestandig iagttoges den fornødne Forholdsregel: at holde sig tavs; for at det undergørende Vand ikke skulde tabe sin Kraft, maatte man nemlig ikke oplade Munden for andet — og Kildemanden havde da ogsaa sin Morskab af at lokke sine Gæster til at bryde Tavsheden. Livet paa „Bakken“ var næppe mindre mangfoldigt end i de gyldne Aar omkring Aarhundredskiftet: Sang og højroestet Lystighed, Gyngerne med deres øresønderrivende tyrkiske Musik, skrigende og kvinkelerende Harpe- og Guitarspillerinder, Keglebaner, Vaffelboder, Konditorier, Udsalg af Kurve, Knaldperler og Blanksværte, Frugthandlersker og unge Jøder, der løb om med hollandsk Brystsukker, Cigarer og tændte Lunter, etc. etc. Og midt i det larmende Folkeliv Hovedstadens elegante Publikum og de pæne Borgerfolk, der om Eftermiddagen og henad Aften promenerende tog Herlighederne i Øjesyn. Ud paa Natten, navnlig St. Hansnat, særtegnedes Livet i Dyrehaven af en ubehersket Lystighed, paa hvilken Bakkus og Venus

(Venus Vulgivaga siger Nyerup) satte et umiskendeligt Præg. Men ogsaa her kunde lidt Idyl undertiden snige sig ind. Et Par Musici kunde placere sig nede ved selve Kilden, hvor de forsamlede Selskaber sang med og traadte Skærsommernatsdansen paa det omliggende Brædegulv; naar de muntre Skarer brød op, drog de syngende gennem Skoven paa Datidens studentikose Maner.

Forlystelserne i Dyrehaven holdt sig ellers stadig inden for de givne Rammer; kun sjælden slap en eller anden ny Attraktion ind. De Slinger og Kamæleoner, Heiberg lod figurere i „Dyrehavsreisen“, var ingeniørlig poetisk Rimfyld, de hørte Virkeligheden til. En Lyoner havde netop i Kildetiden 1825 vist to unge amerikanske Slinger og en Kamæleon til Skue; de var ganske vist saa tamme, at man kunde tage dem med Hænderne, ja endog „saa matte, at de aldeles ikke kunne være farlige“, som Politimester Bræstrup skrev, men det var dog først efter at der var tilvejebragt Attest fra den bekendte Zoolog, Prof. Reinhardt, om at Slingerne ikke var giftige, at de kom i Dyrehaven. Bjergværket, som Heiberg ligeledes digtede om, var derimod gammelkendt; allerede omkring Aar 1800 var der mekaniske Sølv- og Bjergværker i Dyrehaven. De hørte til samme Art som Julekrybberne, der ganske vist ikke forevistes ved Kilden, men ved Juletid var at se inde i Byen. Disse Julekrybber, om hvilke Frederikke Brun skrev en hel Afhandling, var af italiensk Oprindelse; det var udskaarne Skuestykker eller Pro-

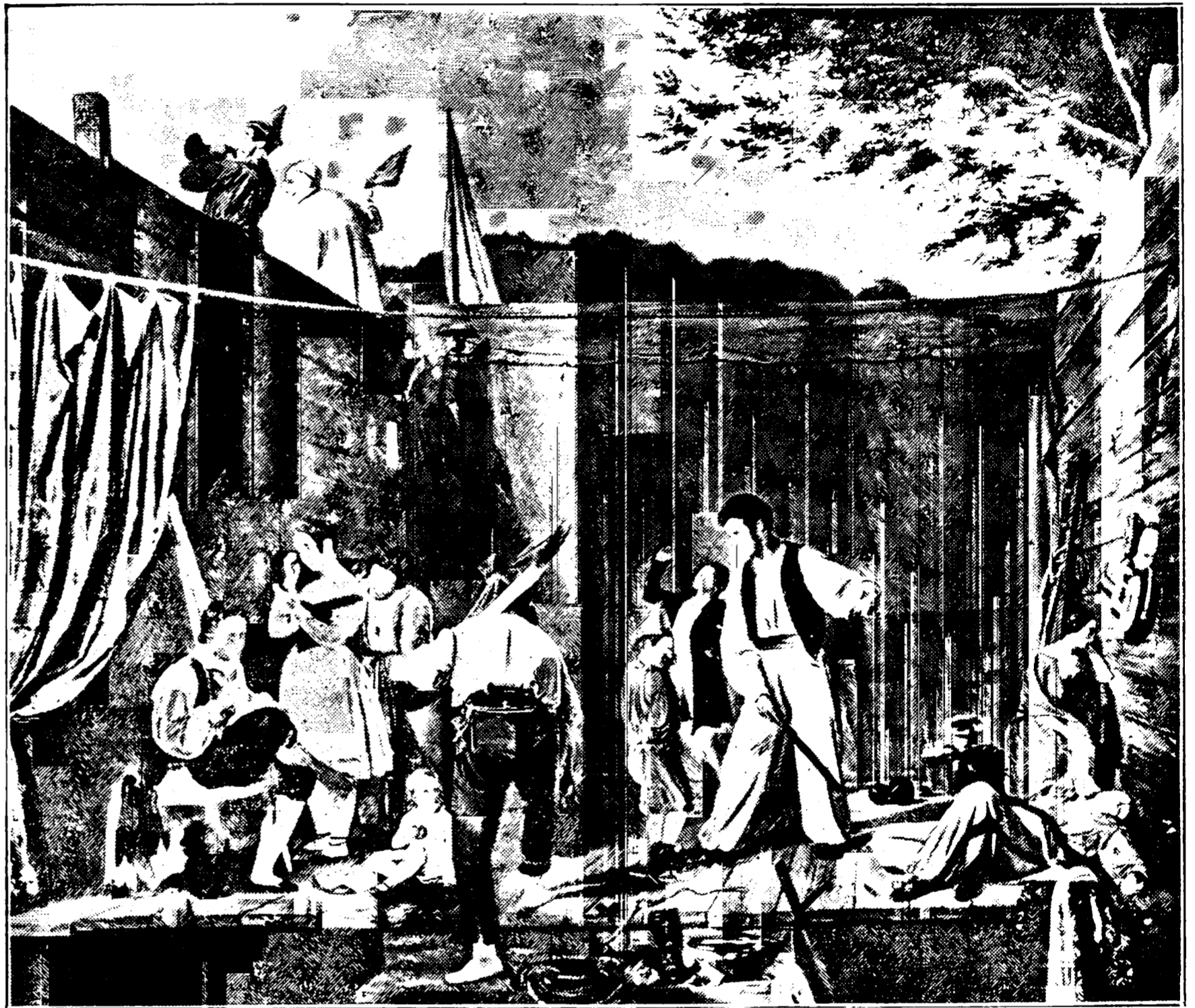
spekter af Kristi Fødsel, Bethlehem, Flugten til Ægypten etc.

Af de Seværdigheder, der særlig karakteriserer dette Afsnit af Dyrehavens Historie kan eksempelvis nævnes Lehmanns berømte Menageri, Bondedigteren Peder Jensen (midt i Trediverne), Fyrværkerne, som Monigatti afbrændte i Dyrehaven, Trommemajoren og Manden med Frederiksstens Fæstning, der opnaede en enestaaende Navnkundighed; ingen har bedre end afdøde Jacob Davidsen skildret denne ejendommelige Figur med den vidunderlige Svada.

Kunstberiderne hørte stadig til Dyrehavens Elitekunstnere; de byggede store Ridebaner, der ikke slet saa udpræget bar Armod og Usseldom til Skue som de øvrige Telte og Fjæleboder, der stadigt i det ydre savnede ethvert Skin af Elegance. Kunstberiderne trak da ogsaa i særlig Grad Beaumonden til. Nævnes kan Gustav Price fra Wien (første Gang 1817), Louis Kuhn (første Gang 1825) og de berømte Brødre Foureaux (første Gang 1826). Et straalende Skue var det, naar Dyrehavens Kunstberidere, Herrer og Damer med vajende Fjer i Hattene, under Lyden af Pauker og Trompeter, i en glimrende Kavalkade satte op over Bakken som et Tegn til Forestillingens Begyndelse; de efter Stedets Omstændighed rige Dragter stod i skærende Modsætning til de andre Dyrehavskunstneres ofte stærkt falmede Flitterstads.

Inden for visse Omraader kendetegnes dog dette

Tidsrum af en Slags Udvikling. I en ældre, mere romantisk Periode traadte man Dansen paa Grønsværet, medens der i 1818 var to Dansesale. Traktørerne havde hele Gaarde med fire Teltlænger, og et Par

FØR FORESTILLINGENS BEGYNDELSE
(Maleri af Friedländer, udstillet 1841)

italienske Sukkerbagere havde slaet sig ned ved Kilden. „Disse Konditorsteder,“ siger Sevel Bloch i sin tidligere nævnte Dyrehaveopsats, „ere dejlige Indretninger med dejlige Lysekroner. Her kan det højstærede Publikum nyde Chokolade, Limonade etc. etc., og, det forstaar sig, afkøles med Is og bespises med Sukkerplæskener og himmelske Kager. O! for hvor meget godt have vi ikke de gode Italienere at

takke!“ De hollandske Vaffelbagersker holdt ogsaa ved denne Tid deres Indtog ved Kilden. Det var en Enke, Gertrude van der Hoever, som 1818 kom hertil med hele sin Vaffelbutik — der var til at slaa sammen og dog indrettet med Værelse; hun havde rivende Afsætning, skønt Vaflerne kostede en Mark Stykket, og opmuntret af sit Held besluttede hun at slaa sig ned paa Vesterbro samme Sommer, men her kom Politimester Hvidberg hende i Vejen. Denne snurrige Embedsmand maatte modsætte sig Vaffelmadamens Ønsker, fordi ethvert Barn da vilde „søge Adgang hos hende, endogsaa uden foresattes Selskab eller Vidende, og Børnene vænnes til at bestjæle Forældrene for at kunne købe Vafler, om ikke for andet, saa dog for at kunne lade deres jævnlig vide, at ogsaa de have smagt de hollandske Vafler Jeg anser hende lige saa unødvendig her som Stadens mange Konditorer; thi sagkyndige iblandt Husholdningens mødre have sagt mig, at hendes Vafler intet have forud fremfor de, der bages i Husholdningen.“ Der kom foreløbig ingen Vafler paa Vesterbro, men de holdt sig i mange Aar i Dyrehaven. Blandt Traktørerne ved Kilden var ogsaa Fru Heibergs Forældre, C. H. Pätges og hans arbejdsomme Kone. Den energiske Mad. Pätges skyede intet Middel til at holde sammen paa det lille Hjem, og efter Mandens Død, helt ind i Kristian den Ottendes Tid, da Datteren fejrede sine største Triumfer, opslog hun troligt hvert Aar sit Telt i Dyrehaven. Men ogsaa paa anden Vis var den store Kunstnerindes Livsbane forunderlig

nok knyttet til Dyrehaven. Det var nemlig en Datter af „Jøden under Træet“, en fattig Jødepige, der var bleven optaget i Mad. Pätges's Hus, som en Dag tog den lille Johanne og hendes Søster Amalie ved Haanden, bragte dem til Solodanser Dahlén og fik de to Smaapiger ind paa Danseskolen. Saaledes fortæller i det mindste Fru Heiberg selv.

En Skildring af Dyrehavens Udviklingshistorie og Blomstring, der nødvendigvis maa indeholde en Række Smaatræk, som i og for sig er ret betydningsløse, men som hører til for at underbygge Helhedsbilledet — maa antages at kunne faa en passende Afrunding ved til Slut at hidsætte et Par Oplysninger om *Jøden under Træet*, der staar som et Sindbillede paa Kildelystigheden gennem et halvt Aarhundrede.

Michel Levin, der var født i 1740'erne, maa have fundet Vej til Dyrehaven allerede i en tidlig Periode, omtrent 1780. Det er maaske for dristigt at identificere ham med Fætter Mikkel, der fra Begyndelsen af Firserne hører til Dyrehavens ejendommelige Skikkelser; Manden med Liren har Stade under et løvrigt Træ ligesom Jøden (se Billedet Side 35), og skønt han endnu ved Aar 1800 stadig giver „Katten er mit Søkendebarn“, har han ogsaa andre Strengte paa sin Lire, thi „Københavnsbladet“ opfordrer ham 1802 til „at lære andre mindre ufine Viser“. Rahbek forsikrer imidlertid, at den berømte Lyriker (eller Liriker), som i saa mange Aar har istemt den navnkundige Nationalsang, er den eneste *indfødte* paa vor hjemlige Olymp — og maaske er det be-

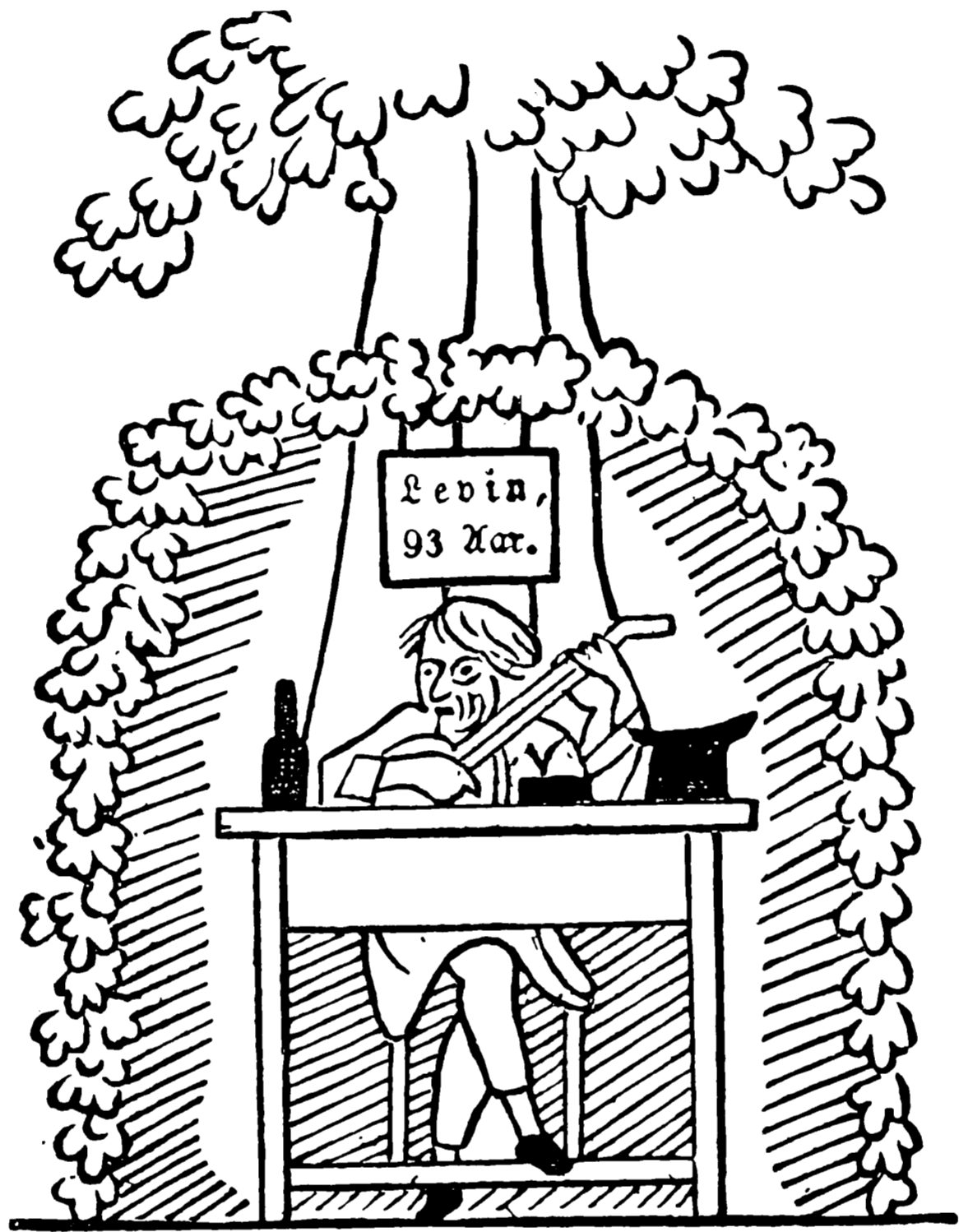
tænkeligt at gøre Jøden under Træet til en Søn af Fædrelandet. Men er han ikke selv Fætter Mikkel, er han ham i hvert Fald en værdig Fætter i Kunsten.

Omkring Aarhundredskiftet finder man umiskendelige Spor af ham. Schellenberg taler (1796) om et Par Jøder, der udkraalede nogle udtraadte tyske Arier til Citar og Violin, og i St. Hansaftenspil er der som bekendt ogsaa syngende Jøder under Træet. Horrebow digtede (1801) om en Fløjtenist og en Harpespiller, der under „et vidtskyggende Træ“ slog de bævende Strengene og glad sang til de søde, smeltende Toner. Af Interesse er ogsaa den Kendsgerning, at Kancelliet Aar 1800 gav en Moses Levi med et Selskab paa fire Personer og en Hertz Levi Tilla-delse til at opføre Musik i Dyrehaven.

Fra denne Sagnverden træder Jøden i de første Tiaar af det nittende Aarhundrede ud i Historiens klare Lys. Han bistaas af „Dronning Esther“, som Folkevittigheden døbte den Kvinde, der havde indtaget Pladsen ved hans Side under Træet. Det var aabenbart hans Kone; hun hed virkelig Ester, og da hun faldt fra i 1815 (hun bukkede under for Brystsygen), maatte han tage til Takke med en „beskægget Hjælper“. Han svigter aldrig nogen Sommer, faar efterhaanden et eventyrligt Ry og kanoniseres tilsidst som et helligt Indbegreb af alle Dyrehavens Forlystelser.

Den gamle Mosait var Bestandigheden selv. Han kærede sig ikke om Døgnets Begivenheder og de nye Helte, der var traadt frem paa Verdensskue-

pladsen, idelig sang han om Syvaarskrigen, om „der grosse Friedrich“, om Daun og om Laudon. Han havde Marseillaner-Marschen paa sit Repertoire, og tillige en Række Viser af et temmelig vovet Tilsnit,

Mit Pulver und mit Pillen
Vertreibt man leicht die Grillen!

TITELVIGNET

til „Hr. Qvasimodos Reise til Dyrehaven“ (1835)

som nysgerrige Pigebørn fnisende havde lyttet til og som Moralisterne i sin Tid havde raset imod; men i Oldingens Mund mistede de deres grovkornede Pointe. Hans komiske Mimik tog Brodden af dem og erstattede tillige Mangelen paa Stemme. Naar han sang om Kvindernes Træskhed mod de stakkels gamle

Mænd, drejede han for hvert Vers sin ildrøde Parryk og med et vildt Blik forfærdede han sin ungdommelige Tilhørerkreds. Hans Bjørnebrummen: „brrr brrr, rappaba“, til Akkompagnement af Hummelen, var uimodstaaelig komisk og hans berømte Refræn: „Jetzt ist der Doktor da“ var paa alles Læber; Abrahams fortæller, hvorledes han paa en

Maskerade med stort Bifald gav den gamle Jødes Viser til Bedste.

St. Hansaften 1830 fejrede han sit Jubilæum i Dyrehaven. Under det store Træ, hvor han gennem halvtredsindstyve Somre havde sunget sine Viser, var af venlige Hænder rejst en Løvhytte med Blomster, forsynet med Inskription og om Aftenen festlig oplyst. Jubeloldingen havde kun faa Kræfter tilbage, Stemmen var skælvende og Synet svigtede ham, men Anerkendelsen manglede ikke; Publikum fejrede ham og Aviserne bragte ham deres Hyldest. Da Kong Frederik dette Aar indfandt sig i Dyrehaven en Søndag i Juli, dvælede han „med den Allerhøjstsamme egne Nedladenhed og Mildhed“, som Københavns-posten skrev, nogle Øjeblikke hos Dyrehavens Jubelsanger; den gamle Mosait Levin.

Faa Aar efter gik han til sine Fædre. Midt i Kildetiden, den 3. Juli 1835, døde han i en meget høj Alder. Tre og halvfemsindstyve Aar blev han dog næppe, skønt det staar i Kirkebogen og han selv sagde det for at pynte lidt paa Ærværdigheden. Fattig havde han levet og fattig gik han ud af Verden; det var kun faa Ejendele, han efterlod sig. Men hans Guitar og hans Hummel var i Behold og — hele fem Parrykker tillige.

FORLYSTELSER UDEN FOR STADENS PORTE

NAAR Kildetiden var omme, blev Telte og Boder taget ned i Dyrehaven og Lystigheden fik Ende. Men Sommeren var endnu inde og Folk længtes ud i det grønne, naar Hviledagen faldt paa. Intet var derfor naturligere, end at Dyrehavens Kunstnere søgte ind mod Byen. Voldene skærmede selve Hovedstaden, og Skuepladsens Privilegier holdt Kunstmagerne i Ave, navnlig de mere fremragende og derfor farlige, naar de gik for vidt i deres Fremstød mod Staden. Byens Festlokaler, Lavshusene især, var heller ingen passende Baggrund for Dyrehavens Kunstnere, der tog sig bedst ud i landlige Omgivelser. Saa snart Autoriteterne tillod det, strømmede de da til Forstæderne, og driftige Folk indrettede Traktørhaver, hvor Publikum kunde nyde Tilværelsen i det frie.

Mod Syd søgte man sjælden. Kristianshavn var ganske bymæssig og Amager for de fleste af Stadens Indvaanere terra incognita. Endnu saa sent som ved Midten af det nittende Aarhundrede, da „En Søndag paa Amager“ fremkom, var Kendskabet til denne Del af Hovedstadens Omegn saare ringe, hvad

der bidrog til Vaudevillens temmelig ufortjente Popularitet. Nu og da kunde et omvankende Beriderselskab slaa sig ned i en af Øens Smaabyer, men maatte saa ogsaa nøjes med det lokale Publikum. Kun Fastelavnsløjerne havde sine Yndere i bestemte Kredse af Hovedstadens Befolkning, og i Tyverne kom man yderligere een Gang aarlig hinsides Langebro. Artillerikorpsset plejede nemlig i disse Aar i September Maaned at afbrænde et Øvelsesfyrværkeri foran faste Batteri, hvortil der udstedtes Billetter.

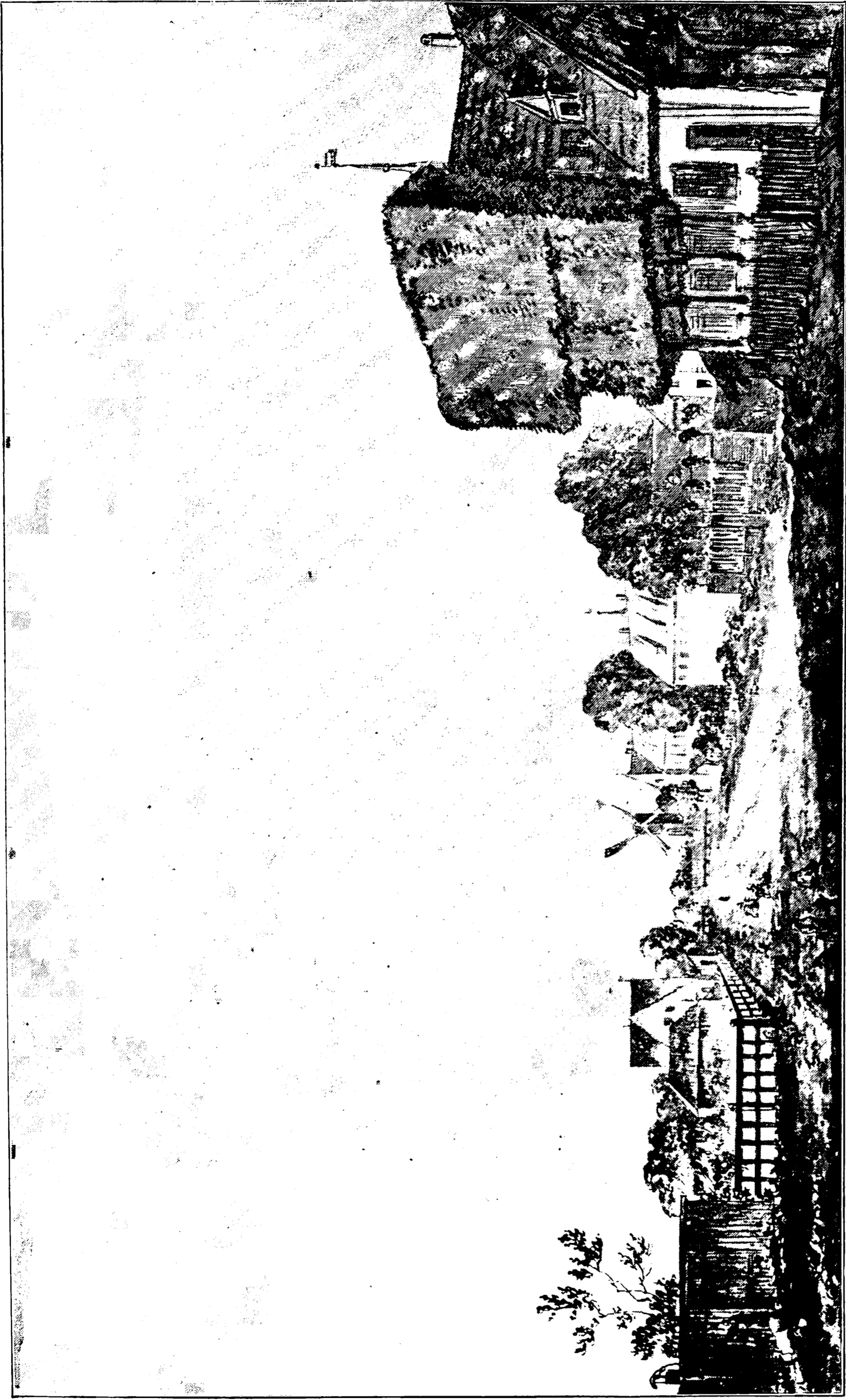
Østerbro var i Kildetiden stærkt befærdet, men laa ellers hen som en Idyl, svagt befolket, og fattig eller rettere læns paa landlige Forlystelsessteder — i hvert Fald inden for Lille Vibenshus, der ligesom Svanholm og Slukefter hørte til Bedepladserne under Kilde- rejsen. Men disse bekendte Traktørsteder laa uden for det egentlige Østerbro. Trianglen var den gamle, langtfra rummelige Stadelplads for Kildevognene. Største Delen af Pladsen optoges endnu midt i Trediveerne af et stort Stykke indgrøftet Jord, i Form af en Triangel, begrænset af tre Veje og rundt om beplantet med Træer. Deraf Navnet.

Classens vidtstrakte Ejendomme indtog en væsentlig Del af Forstaden Østerbro, men levnede dog Plads til adskillige Smaahuse og nogle Værtshuse tillige. Skilderiet fortæller, at Tilskuerne ved Guldsmed Herzleins Henrettelse paa Østerfælled i Foraaret 1805 (han havde taget sin Elskerinde af Dage) efter det blodige Skuespil strømmede til Værtshusene, hvor der var Musik og Dans, og navnlig et Værtshus paa Øster-

bro udmærkede sig ved en meget lydelig tyrkisk Musik. Det gamle „Fiskerhus“ (vistnok beliggende omtrent ved den nuværende Gefions Plads) blev først nedlagt 1799, da P. H. Classen købte det, og „Schwermandsals Have“, hvortil Ewalds Navn ved en enkelt Lejlighed er knyttet, har maaske ogsaa en Tid været Traktørsted, men var det ikke mere ved det nittende Aarhundredes Begyndelse; „Schwermandsaldal“ havde da skiftet Navn og var blevet til „Rolighedsdal“, den bekendte Lystgaard, der laa for Enden af Kalkbrænderivej, hvor denne gjorde et Knæk mod Syd. Paa „St. Petersborg“,*) en stor Gaard, der indtil 1889 laa paa Kalkbrænderivejen, lige ved Trianglen, boede i Tyverne en Traktør J. Waldt, som i August 1827 fik Bevilling til i Sommermaanederne at have Musik og Belysning i Haven og tage Betaling for Adgangen, men han fik ikke gjort Brug af sin Ret, og næste Foraar blev Bevillingen kasseret.

„De fattiges Dyrehave“, beliggende ved Stranden mellem Gamle og Ny Kalkbrænderi og forsvundet ved Frihavnens Anlæg, er godt kendt fra Hertz's Vaudeville, men er næppe opstaaet før efter 1840 og kommer os saaledes i Grunden ikke ved. Det var navnlig Nyboders-Folk, som i Begyndelsen søgte derud, og Forlystelserne var kun smaa og lidet sammensatte: Gyng, Keglebane og en Abekat paa en Stang udgjorde alle Tillokkelser.

*) En Tradition gaar ud paa, at Navnet stammer fra Russernes Besøg i 1716; Mandskabet laa i Lejr paa Fælleden, medens Staben havde sit Hovedkvarter der.

ØSTERBRO I SLUTNINGEN AF DET ATTENDE AARHUNDREDE
(Akvarel af Th. Bruun) — Til Venstre Sortedamssøen, i Baggrunden Rævedals Mølle ved St. Petersborg

Nørrebro var, Tid efter anden, i en noget højere Grad Skuepladsen for udenvolds Forlystelser. I en længst forsvunden Periode havde „den stærke Mand“, den fra det første danske Teater velkendte Eckenberg, sin Bod i en Have paa *Nørrebro*, og inden for det her omhandlede Tidsrum opslog Lustre, som det foran er nævnt, for en Stund sin Ridebane derude. I visse Aar var det Fyrværkerierne, som drog Folkeskarerne fra Hovedstaden ud ad denne Kant.

En Venetianer, Galiveri, der senere producerede sig i Dyrehaven som Marionetspiller, fik i Efteraaret 1793 Lov til at arrangere Fyrværkeri paa den Del af Blaagaards Jorder, der laa nærmest Peblingesøen. Men det var ikke offentligt; til Gengæld var det meget fornemt — hans Publikum bestod udelukkende af de fremmede Ministre. Siden fik det store Publikum rigelig Lod og Del i disse Forlystelser, thi navnlig i de første Aar af det nye Aarhundrede kom Fyrværkerierne stærkt paa Mode. Carl Lehmann planlagde Fyrværkerier paa Blaagaard i Sommeren 1800, men om han fik dem brændt af, er uvist; derimod er det sikkert, at en indfødt i Foraaret 1801 gav „mekanisk Luftfyrværkeri“ paa Solitude, og en Kanoner, der havde „opofret sine ledige Timer til dette Studium“, indbød Aaret efter ligeledes til Ildfest paa Solitude og i Tilgift gav han Løfte om Janitschar-Musik mellem Numrene.

Efter at James Price havde taget Ideen op ved sit Teater paa *Vesterbro* og afstedkommet saa mange

Spektakler, at Ildkunstnerne havde de største Vanskeligheder ved at finde en Plads, som Autoriteterne var tilfreds med, hørte Fyrværkerne paa Nørrebro en lille Stund op. Pierre Magito, der havde bistaaet Price og ganske øjensynlig var en Mester i sit Fag, fik dem atter sat i Scene. I Stedet for Solitude, som maatte opgives af Hensyn til de omboende Gartnere, fandtes en Plads ved Store Ravnsborg, der egnede sig. Magito indrettede et helt Teater for sine Ildkunster og gav 1804-05 stærkt søgte Forestillinger. Trængselen udenfor var saa stærk, at der maatte posteres Militær, og Interessen saa levende, at Døgnskribenterne fandt Regning ved at udnytte den. Der eksisterer endnu en Mellemting mellem en Pjece og Gadevise med Titel: „En splinternye og morsom Comoedie forefaldet ved sidste Fyrværkerie uden Nørreport imellem Jesper Hansen og den gale Kristense, hvori de mynstrede de Forbigaaendes Gefjæser, og følte derefter paa deres egne Næser, da nogle Rakter truede at falde ned paa deres Næsetipper“ (K. 1804). En Student G. Laugier navngiver sig som Mester for dette Aandsprodukt.

Fyrværkerne flyttedes senere tilbage til Vesterbro. En dansk Kunstfyrværker F. C. Mathiesen og en fransk Ildkunstner J. N. Dupuis gav begge Forestillinger derude. Dupuis' Fyrværkerier (1815-16) vakte saa stor Opsigt, at Jens Baggesen f. Eks. lod sig indføre i et af de nærliggende Patricierhjem for at nyde Skuet fra Husets Have, og senere indfandt sig paa selve Fyrværkspladsen. Begge de to

Fyrværkere rejste paa deres Kunst baade i Danmark og Norge.

Efter Fyrværkeriernes Ophør var Nørrebro i en Aarrække temmelig uberørt af Hovedstadens offentlige Forlystelser. Man kom hyppigere ad den Kant i Sorgens end i Glædens Ærinde, skønt Kirkegaarden ogsaa kunde tjene som Maal for en frisk Spadseretur; man saa Godtfolk fortære deres medbragte Spise- og Drikkevarer mellem Gravene i al Gemytlighed, og undertiden tog et Par Spillemænd Stade ved Indgangen og gav for en Styver en moderne Engelskdans til Bedste. Og Forstaden manglede heller ikke de i Aarene før Bombardementet stærkt yndede horisontale Gynger; i 1804 omtales en saadan „Lystkane“ paa Nørrebro, i 1807 en anden (eller maaske var det den samme), som en gammel Vejr-mølle havde maattet gøre Plads for. Offentlige Maskeradeballer holdtes nu og da (1821 f. Eks.) paa Store Ravnsborg, hvor ellers Stadens Klubber (saaledes Det bestandig borgerlige Selskab) havde Sommerværelser. Da Pettolettis Teater aabnedes i 1828, fik Nørrebro pludselig en forøget, men kun kortvarig Interesse, thi dels laa Teatret en Tid lang øde, dels var dets Levetid saare kort.

Hestevæddeløbene paa Blegdamsfælleden i Trediverne bragte hver Eftersommer Nørrebro et Par store Dage, og navnlig „Alléenlyst“ og „Billigheden“ gjorde gode Forretninger. De to Traktørsteder laa ved en aaben Plads, der i Trediverne var navnløs, men tidligere i Folkemunde kaldtes St. Hans Torv, maaske

fordi Kildevognene, den Gang da Strømmen til Dyrehaven jævnlig gik ad denne Vej, ved St. Hansdags-tider tog Stade her ligesom ved Trianglen. Det gamle Navn kom atter til Ære ved Opførelsen af Johannes-Kirken.

Vesterbro havde en absolut Overvægt som Forlystelsesdomæne. Naar Hovedstadens Beboere, ikke mindst den tjenende Klasse og Smaafolk, der i Ugens seks Dage havde været indesluttet i den trange By, om Søndagen i godt Vejr strømmede ud af Portene til Stadens Omegn, var især Vejen til Frederiksberg og den smukke Slotshave almindelig.

Først et topografisk Overblik over *Vesterbro* i den første Snes Aar af Aarhundredet. Hinsides Stadsgraven kom man ud paa en bred Kørevej med dobbelte Alléer, der omkring Frihedsstøtten til begge Sider udvidede sig i en Halvrunding og fortsattes omtrent til den nuværende Helgolandsgade; paa den nordlige Side (højre Side fra Byen) slap Alléen lidt tidligere op end paa den sydlige. Nord for Frihedsstøtten laa i et stort Vænge det bekendte Glacis-holm, og her mandede Farimagsvejen ud i *Vesterbro*. Mod Syd løb Vejen til Tømmerpladsen langs Dronningens Enghave; helt ude ved Tømmergraven førte en smal Vej til Enighedsværn, hvor Fuglestængerne var rejst paa et rektangulært Stykke Jord, der skød sig ud i Kalveboderne. Fra Vejen til Tømmerpladsen (nu Reventlowsgade) strakte den gamle Gaard, Eutins Jorder sig et godt Stykke ud ad Broen og umiddelbart Vest for laa Ægypten. Da Englænderne

i 1807 belejrede Hovedstaden, stak den danske Krigsbestyrelse selv Ild i disse Staden nærmest liggende Bygninger. Baade Glacisholm, Eutin, Ægypten og Møllen tæt derved gik de sidste Dage af August op i Luer, og Eutin blev derefter udstykket i en hel Række mindre Ejendomme. Ud mod Stranden var der vidtstrakte Marker og Enge, gennemstrømmet af Rosenaaen, som forgrenede sig ud over Vesterbro og dannede Forbindelse mellem St. Jørgens Sø og Kalveboderne, og i disse fri Omgivelser laa temmelig langt ude den kgl. Skydebane, hvis Arealer strakte sig helt ned til Stranden; bag Bygningen mod Vesterbro var en meget betydelig Have og bag denne atter Skydebanerne, der var dobbelt saa store som Enighedsværns. I Skydebanens Nærhed, ind mod Byen, var der lange Reberbaner.

Selve Vesterbro havde kun en smal Bebyggelse, en enkelt Række Huse med store Haver. Paa begge Sider, men navnlig paa den nordre, boede Slagterne; et Par Steder var der Kvægfolde ud mod Alfarvej og man slagtede ugenert i Portene. Vesterbros største Bygningskompleks, Gæstgivergaarden Bjørnsdal, laa mellem nuværende Viktoriagade og Gasværksvej; de øvrige Privathuse var lave og uanselige, laa temmelig spredt og gav uhindret Adgang for Sol og frisk Luft. Men de bymæssige Goder var kun ringe; de faa offentlige Lygter, der omkring Aarhundredskiftet sparsomt oplyste Broen, havde en Del af Beboerne selv maattet bekoste.

Ved Værnedamsvejen mødtes Byens og Amtets

Grund og Færdselslinjen forgrenede sig — som den gør den Dag i Dag. Frederiksberg Allé gik mod Nordvest, medens Vesterbro løb videre i sydvestlig Retning og endte ved Kakkellovnsfabrikken eller Sorte Hest. Herude var Bebyggelsen endnu tyndere end ved den indre Del af Broen. Rejsende til og fra Staden (og de fleste rejsende kom netop ind til København over Vesterbro) passerede Sorte Hest, medens Søndagspromenaden til Frederiksberg Slot gik gennem Jernporten ud ad Alléen.

Byens Skydeselskaber havde fra gammel Tid søgt ud til Forstaden uden for Vesterport. I det syttende Aarhundrede var der en, maaske flere Skydebaner, og det vides, at det kgl. Skydeselskab, det daværende „Danske Kompagni“, allerede 1578 havde en Papegøjestang uden for Vesterport. Fra Midten af det attende Aarhundrede fik det fast Bo derude og i 1780'erne opførtes de nuværende, for hin Tid pragtfulde Bygninger, der ikke alene var bestemt til Selskabets Brug og Fornøjelse, men (som Direktørerne selv udtrykte sig) ogsaa skulde „tjene til Sir og Hæder for Selskabet og Hovedstaden, ja for Nationen, samt til Bekvemmelighed for den Del af Stadens Indvaanere, som finde Behag i at benytte sig af den paa Skydebanen bekendte gode Beværtning“; især var det Øjemedet, „at fremmede rejsende, som agte sig til Staden, og som formedelst Portens Lukkelse maatte komme for sildig, stedse der kunde forefinde et bekvemmeligt og anstændigt Natte-Herberge“. Var Skydeselskabet allerede da en fornem og temmelig

eksklusiv Klub, havde Skydebanen ogsaa den Gang Karakter af et offentligt Samlingssted, og fik det endnu mere længer ned i Tiden.

De nyere *Skydeselskaber*, paa *Eutin* og *Enighedsværn*, der her skal gøres til Genstand for Omtale, hørte i deres Oprindelse egentlig til Stadens offentlige Forlystelser.

Disse Selskabers Opstaaen hang nemlig sammen med, at Kristian den Femtes Mundkok, Johan Stats Baden, der havde købt nogle Haver mellem Rosenborg og Østerport, fandt paa at oprette et landligt Traktørsted for den fine Verden, for Kavallerer og Damer, da der paa den Tid savnedes et saadant i Hovedstaden. Til Gæsternes Tidkort skulde indrettes Lysthuse, Skydebane og andre Forlystelser, som var i Brug paa fremmede Steder. Kongen gav ham ogsaa 15. Maj 1688 Bevilling paa Skydebanen og betydelige Skattelettelser, og da Gaarden var sat til Auktion af en ufyldestgjort Panthaver, blev Skydebaneprivilegiet ved et kgl. aabent Brev af 4. Novbr. 1698 overført paa selve Ejendommen.

At en saadan Lyst-Skydebane billigedes paa højere Steder, skyldtes formodentlig Erindringen om Borgernes Heltemod paa Byens Volde under Belejringen; Stadens Indvaanere kunde holdes i Øvelse og det nyttige paa den Maade gaa jævnsides med det fornøjelige. Borgerne søgte da ogsaa jævnlig ud til Stats Badens offentlige Skydebane, der siden blev bekendt under Navn af Skydebanen i Sølvgaden, og efterhaanden sluttede Grupper af besøgende sig sam-

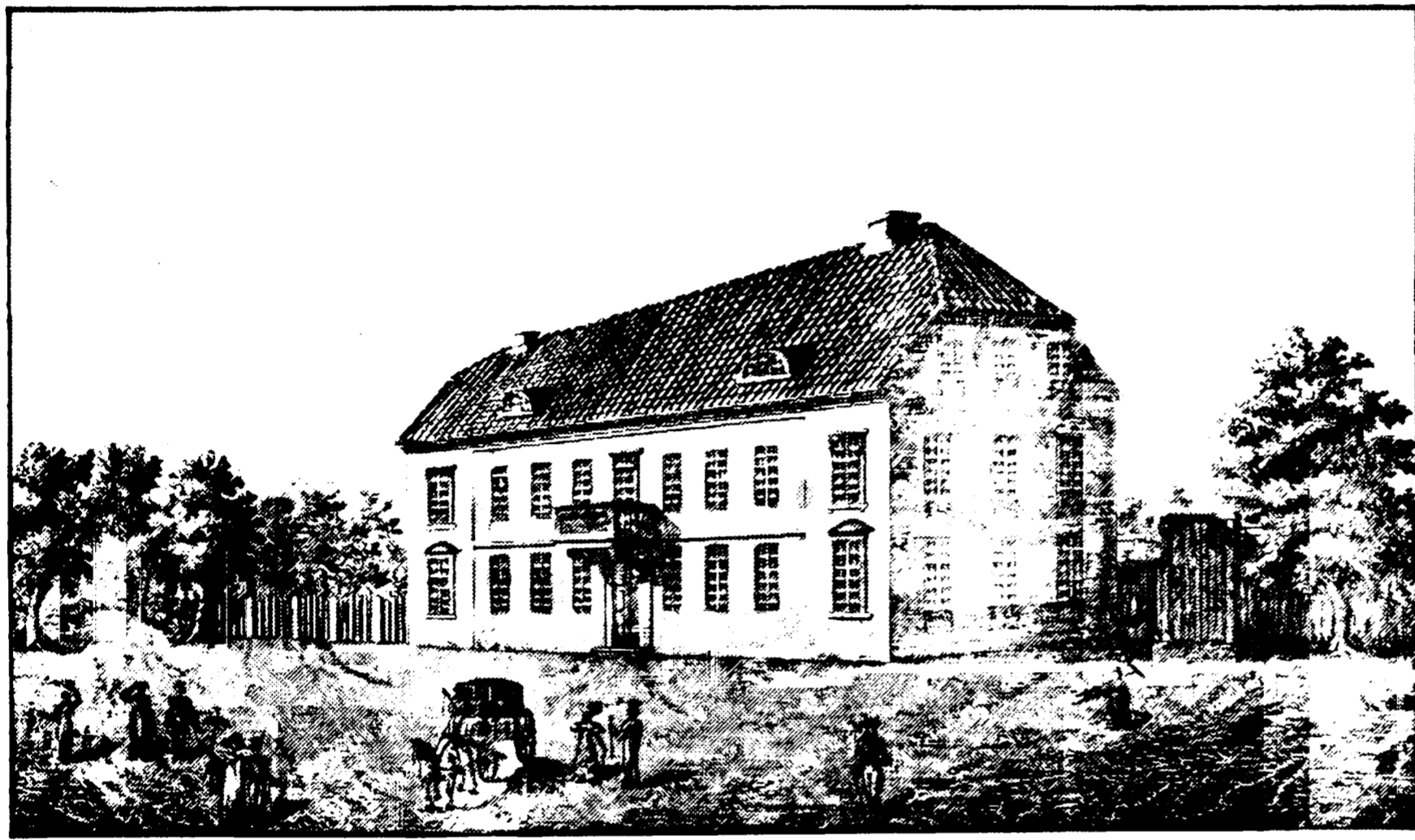
men og dannede særskilte Klubber eller Selskaber. Et af dem kaldtes „Det borgerlige Skydeselskab“ og synes at være dannet før Aar 1700, et andet var „Pelikan-Selskabet“. Disse to skød i en lang Aarrække til Skive i Sølvgaden een Gang ugentlig i Sommertiden, men mod Slutningen af det attende Aarhundrede var man kommen i Strid med Skydebanens nye Ejer og besluttede at udvandre i Endrægtighed. Værten syntes Medlemmerne fortærede for lidt i hans Hus; til Trods for, at han var gaaet ind paa at levere tre Retter varm Aftensmad for 2 Mk. pro persona og kun tog 2 Mk. 8 Sk. for hver Flaske Vin med Sukker, luskede Skydebrødrene dog stille af, naar Skydningen var til Ende, og kun et Faatal blev tilbage. Disse Skydeselskaber var iøvrigt den Gang ikke ret store; det borgerlige Selskab bestod 1791 af 25 Medlemmer mod det kgl. Skydeselskabs ca. 300, men ved de aarlige Fugleskydninger indfandt sig i Almindelighed 100 à 130 Personer. Tiltroen til den Nytte, de i paakommende Tilfælde kunde stifte ved Stadens Forsvar, var ogsaa rokket stærkt i Tidens Løb; Magistraten udtalte i hvert Fald som sin Overbevisning, at slige Skydeselskaber efter deres Indretning næppe kunde „medføre nogen saadan sand Nytte for det almindelige, at der til fleres Oprettelse end de allerede eksisterende bør gives nogen særdeles Opmuntring“.

„Det forenede borgerlige Skydeselskab“, som de to Selskaber kaldtes efter Sammenslutningen, havde imidlertid — efter at deres Tvistigheder med Vær-

ten var indanket for det høje Kancelli, der faderligen maatte tage sig af Landets Børns smaa Anliggender — i Sommeren 1791 opnaaet Tilladelse til at flytte ud, og slog sig ned paa Gaarden Eutin, hvor der til Betryggelse for de omboende blev opført en forsvarlig Skydemur. Da man var kommen til Ro paa Vesterbro i Nærheden af den fornemme kgl. Skydebane, fik man selv fine Fornemmelser. Hidtil havde Selskabet ved sine Fugleskydninger skudt til Fuglen i en vandret Linje, nu begærede Hjertet en Fuglestang, saa at Kongefuglen kunde hænge højt til Vejrs; men om denne Fuglestang maatte der først føres en haard Kamp — ligeledes for det høje Kancellis Forum. Det gamle Skydeselskab, der støttedes af Magistraten, førte en Række snurrige Argumenter i Marken for Bevarelsen af dette Privilegium. Det lykkedes imidlertid det nye Selskab at sætte sine Ønsker igennem, og i Eftersommeren 1793 bar det Sejren hjem i Form af et kgl. aabent Brev om at maatte rejse sin egen Fuglestang. Den sociale Afstand fra det gamle Selskab var iøvrigt ikke større end at flere Skydebrødre var Medlemmer af begge Selskaber.

Et tredje Selskab, der ogsaa tidligere havde holdt til i Sølvgaden, „Det borgerlige Broderskab“, søgte ligeledes ud paa Vesterbro i Begyndelsen af Aaret 1800; den gamle indenbys Skydebane var aabenbart sin Undergang nær, thi den daværende Ejer, den bekendte Brandmajor og Hofarkitekt Kirkerup, havde bortlejet Bygningen til militære Sygestuer. Da det

forenede borgerlige Skydeselskab Aaret før var flyttet fra Eutin til sit nye Ejendomssted ved Tømmerpladsen, der nu kaldtes Enighedsværn (Bygningen indviet 21. Juli 1800), tog det borgerlige Broderskab uden Indsigelse den fraflyttede Skydebane og Fuglestang paa Eutin i Besiddelse.

ENIGHEDSVÆRN
(Kobberstik)

Endnu et fjerde Selskab, „Det venskabelige Skydeselskab“, som i 1801 havde skudt til Fuglen bag Lundehuset, søgte blivende Hjem uden for Stadens Vesterport. Da det ikke lykkedes at opnaa Tilladelse til Anlæg af en Skydebane paa Stedet Hjortelund (omtrent ved Vesterfælledvej), navnlig af Hensyn til den nærliggende Mølle, fik Selskabet 1802 Husly hos det borgerlige Broderskab, men anlagde to Aar efter en selvstændig Skydebane i lige Linje med Banen paa Eutin.

I Bombardementet led alle disse Skydeselskaber

stærkt. Enighedsværn, hvor det forenede borgerlige Selskab havde til Huse, blev totalt ødelagt, Eutin ligeledes, saa at det borgerlige Broderskab i de følgende syv-otte Aar maatte ty til den kgl. Skydebane, men indrettede 1815 en ny Skydebane paa en Parcel af det gamle Eutin. *) Der kom i Tidens Løb andre københavnske Selskaber til, og paa Kristianshavn havde Borgerne frit Lov til at dyrke Skydeøvelserne i det borgerlige Eksercerhus, hvilket gav Anledning til Dannelsen af Selskaber ligesom i Sølvgaden. Af dem alle ansaas vistnok „det forenede borgerlige“, der efterhaanden voksede sig stort, som det, der i Rangen kom næst efter det kgl. Skydeselskab.

Medens den højere Embedsstand, de rige Handelsherrer og velhavende Borgere nærmest hørte til i det gamle Selskab, var det væsentlig underordnede Embedsmænd, smaa næringsdrivende Borgere og Haandværksmestre, der dannede Hovedmassen i de andre; sjældent træffer man paa et bekendt Navn. Man skød baade med Geværer (for det meste fra „Anlægspæle“) og med Kanoner, det sidste til stor Ulejlighed for Politiet, som havde sin Møje med at indfange de løbske Heste, der blev sky for Kanonernes Drøn. Et fælles Ledemotiv havde alle disse Skydeselskaber: man morede sig, og Fornøjelserne var afpasset efter Selskabernes Fornemhed; det venkabelige Skydeselskab betragtede selv sine Skydeøvelser som en Forlystelse i Lighed med Dyrehavs-

*) 1819 omtales „det forenede borgerlige venskabelige Skydeselskab“.

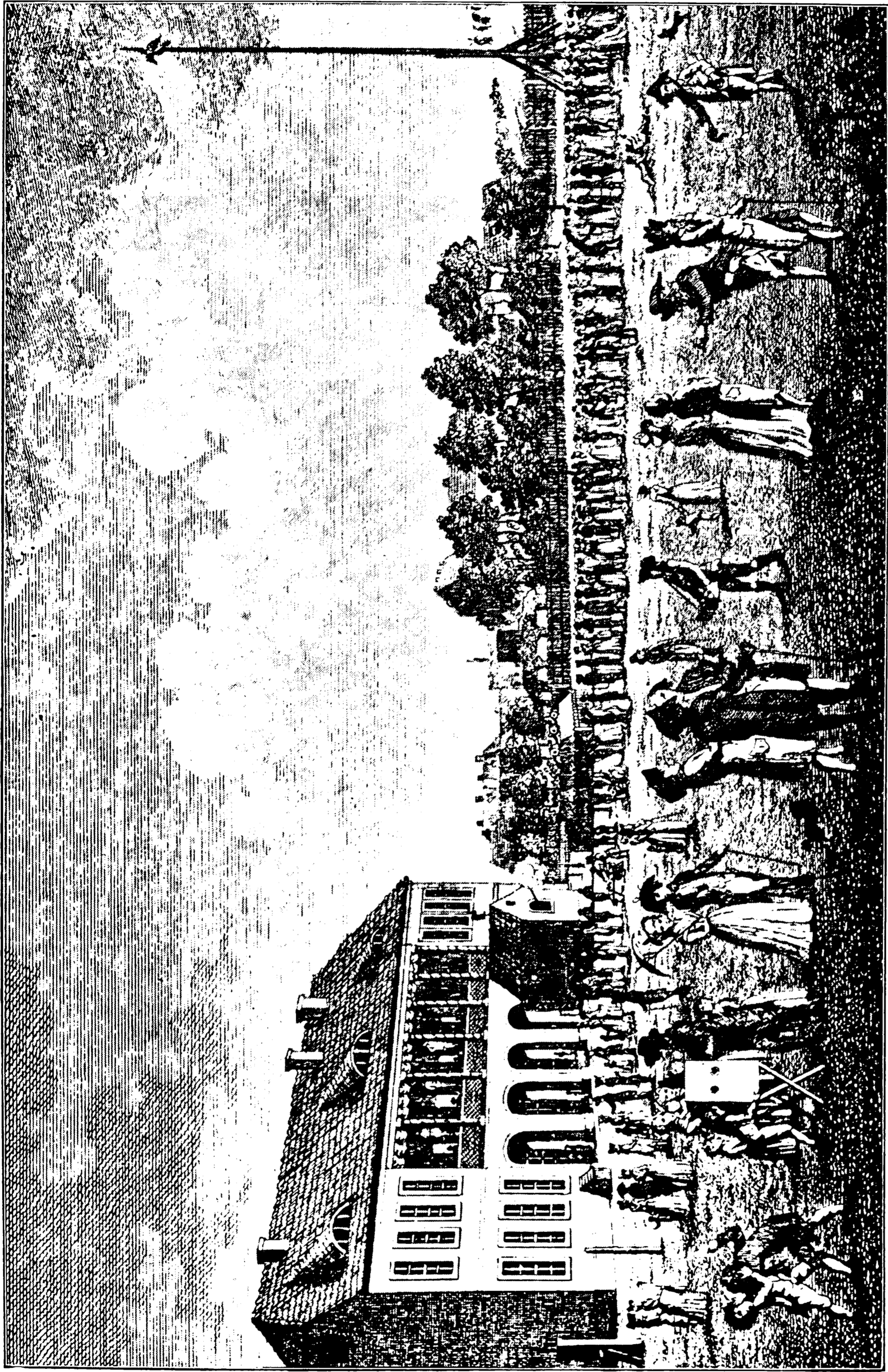
rejserne. Et andet fælles Træk var Attraen efter ydre Tegn paa Værdigheden som Skydebroder. Det forenede borgerlige Selskab havde 1794 faaet Ret til at bære et „Enigheds-Erindrings-Tegn“, om hvilket der var truffet detaillerede Bestemmelser i en særlig „Konvention“, som konfirmeredes af Kongen; det skulde bæres paa venstre Side af Brystet i et af Knaphullerne paa Vesten og, ligesom en veritabel Ordensdekoration, tilbageleveres ved Dødsfald. Derimod vilde Kongen ikke gaa ind paa en Bestemmelse om, at det kunde kræves tilbage ved offentlig Tiltale, og endnu mindre, at Selskabet kunde dekorere udenforstaaende „af Almenvellet fortjente“ Mænd; Tegnet maatte overhovedet ikke bæres uden for Selskabet. Det borgerlige Broderskab fik 1801 en lignende Begunstigelse (et lille Tegn af Sølv maatte bæres paa Brystet i Forsamlingerne) og et Skydeselskab paa Kristianshavn (Det borgerlige Frihaands-Skydeselskab) nød endog den Gunst, at Fuglekongen maatte have Kongens Portræt hængende i et grønt Baand om Halsen. Loyaliteten var iøvrigt stærkt udpræget, selv inden for de mindst fornemme Selskaber, og gik undertiden for vidt. Traktør Braun paa Vesterbro ansøgte 1819 om at maatte indrette en Plads til Flitsbueskydning for et Selskab, der attraaede Navn af „Frederiks-Lyst“. Skydebanen gik glat igennem, men Selskabets Navn faldt selv Kancelliet for Brystet; det blev ikke sanktioneret.

Men, som sagt, disse Skydeselskaber, der for en væsentlig Del hørte Vesterbro til, var kun i sit Ud-

spring en offentlig Forlystelse, og satte intet Præg paa det ydre Liv, ud over det, at Fugleskydningerne sædvanligvis trak en Del Tilskuere derud. Skydebanerne for det allerbredeste Publikum, dem nemlig, der i en Hast kunde indrettes i en stor Port, gav næsten Folkelivet paa Vesterbro mere Relief, og i det hele fik denne Forstad omtrent fra Aarhundredskiftet en ejendommelig Karakter ved de mange Gøglere og Kunstmagere, som navnlig efter Kildetiden opslog deres Pavluner her.

Vesterbro fik saaledes en vis Afglans af Dyrehavslystigheden. Men det er dog vistnok en Overdrivelse, naar moderne Forfattere og adskillige Moralprædikanter i Datiden fremstiller Vesterbro som en lang Allé af Gøglerboder, hvorimellem de spadserende maatte gaa Spidsrod. Ganske vist, naar man gør sig den Ulejlighed at samle alle disse yderst forskelligartede Gøglerier og Rariteter paa eet Bræt, er Tallet legio, men hvert Aar taget for sig, selv de mest glansfulde, bød næppe paa mere, end Publikum nogenlunde let kunde overkomme.

Navnlig i de første Aar af Aarhundredet faldt maaske det uvante Gøglerleben Byens adstadige Borgermænd for Brystet. „Den Forlystelsessyge,“ skrev Politivennen 1803, „som nu saa rasende griber om sig og undergraver det gode hos enhver Klasse, men stærkest hos den Klasse, som er sanseligst, vil af de kommende Tider drage et bittert Minde over enhver, der befordrede den. I forrige Tider var en Søndags Eftermiddags Spadsering Tjenestefolks og Arbejderes

FOLKELIV PAA VESTERBRO UNDER EN FUGLESKYDNING PAA DEN KGL. SKYDEBANE. CA. 1790
(Tegnet af F. Calau, stukket af P. Haas) — I Forgrunden til Venstre en Perspektivkasse

højeste Krav, nu maa de gynges og se Linjedansere og beskue Fyrværkerier og Luftmaskiner, ikke een Gang om Aaret i Dyrehaugen, ikke een Gang om Ugen, om Søndag Eftermiddag, men paa enhver Dag i Aaret, naar det falder Kunstmagerne ind. Forhen prækede Moralisterne mod fire Ugers Dyrehaugen, nu er Vesterbro en evig Dyrehaugen, hvor der ærlig arbejdes paa at gøre Mennesker til blot sanselige Dyr. Der er vist ingen Tjenestepige i København, som jo nu har set et Fyrværkeri, flere Gange set Linjedansere og gynet“ Gyngerne, der i disse Aar havde en meget høj Stjerne hos det brede Publikum, synes navnlig at have irriteret Borgerskabet, og netop paa Vesterbro havde denne Folkeforlystelse sat en smuk Blomst. Manden, der i Dyrehaven 1804 havde indrettet den nye horisontale Gynges, købte, da Kildetiden var forbi, en Mølleplads paa Vesterbro, lod Møllen bryde ned og indrette til Gynges. „Menneskemøllen“, som man kaldte den, havde daglig Søgning til langt ud paa Aftenen. „Tjenestepiger, Haandværkssvende, Tjenestekarle og til Dels ogsaa Jomfruer med Hatte og Sypunge udgøre denne Gynges Publikum,“ fortæller Skilderiet. „Seksten Gange rundt koster 4 β for hver Person, og varer imellem to til tre Minutter. Naar der ringes med Klokken, er Fireskillingen fortjent. Trappen, som gaar op til denne Machine, er bestandig opfyldt med nye Kandidater, der med Gridskhed vente paa at komme ind i Stolene, og pukke paa dem, der sidde deri; thi i Almindelighed er deres Lyst ikke styret, før-

end de have hørt Klokken ti Gange ringe og deres Pung er tom.“ Gyngerne havde i Begyndelsen et daarligt Ry, fordi det skortede dem paa Soliditet, og en Mand slog paa i 1803, at „denne flove Fornøjelse“ maatte blive rent forbudt i Fremtiden for at forebygge Ulykker. Han havde været Vidne til, at det en Aften i Lassens Have paa Vesterbro gik galt; alle slap de dog skikkelig godt derfra „paa et Pigebarn nær, som fik krampagtige Bevægelser, da Gyngen knak“. Men i 1805 skete der en virkelig Ulykke: en Dreng fik Hovedet knust i en Gynges paa Vesterbro.

De faste Forlystelser paa Vesterbro nød ganske vist Forrangen, men de var snart talte; det var de ambulante Kunstnere, som kun slog sig ned for en kort Stund, der gav Broen det stadig vekslende Fysiognomi. Man kan vælge et enkelt Aar fra den — for Vesterbro som for Dyrehaven — glimrende Periode før Bombardementet, 1806 f. Eks., og se, hvad det havde at byde paa.

Nærmest Byen var det første til Glæden indviede Sted, man traf paa, en offentlig Dansesal, afpasset efter Haandværkssvendes og Tjenestepigers Behov, og bagved en Have med Gynges, hvor man, under Pibers og Trommers Lyd, svingedes omkring. Etablissementet, der aabenbart var identisk med det senere „Peters Haab“ og „Ægypten“, var allerede den Gang stærkt søgt. Nogle Skridt videre stødte man paa et Vokskabinet, der konkurrerede med en „Stenæder“, som havde taget Stade lidt længere ude,

en Mand fra Sydhavsøen Tanna, med Mave af saa haardhudet Beskaffenhed, at han havde vakt stor Opsigt i Dyrehaven i den umiddelbart foregaaende Kildetid. Efter Stenæderen kom atter et Vokskabinet, derpaa Mad. Prices Sommerteater og endelig sluttedes Rækken af Konen med Perspektivkassen, der ufortrødent blev ved med sit: Geben Sie nun wohl Achtung, meine Herrschaften, hier ist die Erleuchtung der Stadt Prag etc. Om Aftenen var alt oplyst og om Søndagen straaledede det nye Vauxhall, der straks skal blive omtalt, som en Sol mellem mange smaa Stjerner. Hertil kom yderligere Beværtninger og Traktørhaver med Keglebane, men dermed var ogsaa alle Broens Herligheder for det Aar udtømt.

Det ene Aar var det andet ligt; de samme Fænomener, de samme Navne, som karakteriserede Kildeforlystelserne, gav Vesterbro sit Præg. Vokskabinetterne var der, de mekaniske Kunster, Menagerierne og den store Stud, som var at se for Penge; Kunstberiderne opslog deres Ridebaner, der undertiden faldt ned — akkurat som i Dyrehaven. Men ligesom Dyrehaven i Mester Jakel havde en særegen Ejendommelighed, saaledes havde Vesterbro noget for sig i sine faste Pantomimeteatre, Pricernes og senere Pettolettis. Desuden laa der ad den Kant nogle Forlystelsessteder, der dels i Samtiden havde Ry, dels endnu mindes og som vi maa følge i deres Udvikling.

Chiarinys Vauxhall hører til dem, der forlængst er glemt. Louis Chiariny, den tidligere omtalte fran-

ske Berider, der var kommet hertil i Kildetiden 1805, blev som flere andre af sine Kunstfæller saa indtaget i den danske Hovedstad, at han blev til Sinds at slaa sig ned der for bestandig. Efter Kildetiden tog han midlertidigt Stade paa Vesterbro og vakte en Del Opsigt ved sine Beriderkunster og sine smukke Døtre; samme Efteraar saa han sine Forhaabninger kronet med Held, idet han 15. Novbr. 1805 opnaaede en kgl. Bevilling, hvorefter han paa ubestemt Tid, daglig og efter Førgodtbefindende maatte vise gymnastiske Øvelser i Ridekunsten; „ligeledes maa han,“ hed det videre, „indrette en Vauxhall med behørig indhegnet, rummelig, til Illumination, Springen, Linjedansen og Pantomime samt Fyrværkeri passende Bygning, for samme Steds at opvarte med al mulig Forfriskning.“ Inden Aarets Udløb købte han en Ejendom paa Vesterbro tæt ved „Den grønne Hest“ (mellem nuværende Dannebrogsgade og Saxogade), lod næste Foraar paa Havepladsen opføre en eenetages Dansesal og byggede Ridebane paa en tilliggende lejet Grund. Endelig tog han Borgerkab som Traktør og i Begyndelsen af Juni stod det hele Etablissement færdigt.

Chiarinys Vauxhall*) var det første i sit Slags herhjemme. Vel havde den berygtede Traktør Gabel allerede i Struenseetiden arrangeret Festligheder i Rosenborg Have af lignende Art, men en fast Indretning i Smag med Datidens Vauxhall'er i London,

*) Navnet stammer som bekendt fra Jane Vaux, en Vintapperenke, der ejede det Terræn, hvorpaa det ældste londonske Vauxhall anlagdes i det syttende Aarhundrede.

Paris og Hamborg havde ikke tidligere eksisteret. „En saadan Forlystelse er hidtil endnu saa ubekendt hos os som Is og Maskerade vare det i hine plumpe, borgerlige Tider, da man ikke kørte i prægtige Ekvipager og bedrog Gud og hver Mand“ — hed det i Skilderiet, da der i 1804 gik Rygter om, at der skulde indrettes Vauxhall paa Skydebanen.

Søndag Aften den 8. Juni 1806 straaledede Chiarinys nye Vauxhall for første Gang de besøgende i Møde, der indfandt sig i saa stort Tal, som de beskedne Forhold tillod det. Fornøjelsen var ingenlunde billig, man maatte betale fire Mark for en Adgangsbillet; Beværtningen var tilmed dyr: et Glas Punsch kom paa en Mark; det var dertil et mindre heldigt Udslag af Entreprenørens økonomiske Sans, at der i Lamperne anvendtes Tran i Stedet for Olje, thi det kunde lugtes over hele Haven og det halve Vesterbro. Man morede sig imidlertid. Man trængtes i Dansesalen, hvor der musiceredes og indtoges Forfriskninger (der blev ikke danset denne første Aften), og man promenerede i Haven, som var lang og smal, og kunde have været mere løvrig, men alligevel med sine fire Rækker kulørte Lamper og Musikken fra Lysthusene tiltalte Publikum, der endnu ikke var forvænt. En af Datidens Bladmænd tegner os Øjeblikkets Stemning: de mange brogede Lamper mellem det grønne Løv, de smukke Damer, der klædte som Sylfer, vandrede med deres Chapeau'er i dette paradisiske Halvmørke, den Glæde og Sorgløshed, der boede i alles Ansigter, Musikken, som

genlød fra saa forskellige Kanter — vakte tilsammen behagelige Følelser hos ham. Klokken omtrent elleve afbrændtes et Fyrværkeri og den hele Festlighed var til Ende. I den følgende Tid dansedes der efter Fyrværkeriets Afslutning, og Vesterport stod i den Anledning aaben til Kl. to. „Grever og Skrædere myldrede her imellem hinanden som Oldenborrer og Myg i Juni Maaned,“ skrev Skilderiet.

Om Vinteren rejste Chiariny bort med sin Trup, men næste Aar, sidst i Maj, genaabede han det nye Vauxhall, og der blev atter givet Forestillinger paa Ridebanen til ind i August, da Krigsurolighederne kom i Vejen. Han fortsatte efter Bombardementet, men var bleven ked af det hele og besluttede at afhænde sine Ejendele. Dernæst forsvinder han fra Skuepladsen; i Foraaret 1808 bliver hans Gaard og Vauxhall sat til Auktion og købes af en Tømmerhandler.

Disse festlige Arrangements faldt i Tidens Smag, men det lykkedes ikke de forskellige Arrangører at skabe nogen stabil Institution. I de følgende Aar var det især Konditor H. C. Firmenich, der i Rosenborg Have søgte at faa denne Art Forlystelser i Stand; baade i 1815, 16 og 17 foranstaltede han Vauxhall, i 1816 endog temmelig hyppigt, men senere indskrænkede han sig til Harmonimusik bag Herkulestemplet, hvor Haven var smagfuldt oplyst. I Store Vibenshus holdtes ogsaa Vauxhall (1820), i flere Købstæder ude i Landet ligeledes.

Paa *Ratzenborg* i Frederiksberg Allé, en stor Gaard med mange Beboere, var der allerede før

Bombardementet et Traktørsted for det brede Publikum. Stedet havde Navn efter en Traktør Jørgen Christophersen Ratz, hvis Enke 1805 afhændede det. Senere var det aabenbart kommet i Renommé, thi i 1819-20 arrangeredes der baade Vauxhall og Bal en masque. De første Vauxhall'er fandt Sted i Efter-sommeren 1819; Haven var oplyst af kulørte Lamper og en „stor Sol“ kastede Glans over de dansende, der polkerede i det fri, paa et dertil anbragt Brædegulv. I et Lysthus kunde man faa Forfriskninger, i Værelserne (man sagde endnu ikke „Lokaler“) beværtedes kun med solidere Spisevarer. Samtiden fandt det hele smagfuldt, og Arrangementet var ogsaa anlagt paa et gentilt Publikum, bl. a. maatte der ikke ryges Tobak, hverken udenfor eller inde, men et saa drakonisk Forbud kunde ikke opretholdes; allerede ved det andet Vauxhall saa man sig nødt til at indrette et aparte Sideværelse for de rygende. Vauxhall'erne paa Ratzenborg holdt sig kun et Aar (yderligere Tilladelse nægtedes), men i 1827 toges de op paany, og i Trediverne var det navnlig Fyrværkerierne, der gav Stedet sin Tiltrækning.

Endnu mere udpræget i Vauxhall-Stilen var det bekendte *Rosenlund*, der laa paa Frederiksberg-Siden af Værnedamsvejen. Gaarden Rosenlund med tilhørende Grund og Have købtes 1819 af Reimar Timotheus Kehlet, Søn af en fynsk Præst, oprindelig selv Teolog og Huslærer. Han havde imidlertid slaet sig paa den praktiske Næring, havde 1811 nedsat sig som Te- og Porcellænshandler, fik 1813 tillige

Privilegium som Lak- og Chokoladefabrikør, men 1827 slog han om, blev Traktør og besluttede at vederkvæge sine Medborgere med læskende Drikke, naar de søgte ud ad Vesterport; efter en Del Omstændeligheder fik han Formaliteterne i Orden, og i Juli 1829 kunde han aabne sin nye Sommerrestau-

ROSENLUND

(Kobberstik)

rant paa Rosenlund, hvor Chokoladen serveredes til otte Skilling en Kop og Vinene til Byens Vinkælderpriser. Det taknemmelige Publikum fandt snart Vej derud og Rosenlund stod i Trediveerne i fuld Blomst. Der var Musik, Fyrværkeri og „løbende Transparenter“, for hvilken sindrige Opfindelse en Indsender i Politivennen (1831) takkede Kehlet paa det forbindtligste. Paa den ene Side stod der „Velkommen i Rosenlund“, paa den anden saas et brændende Hjerte, paa den tredje en Sol og paa den fjerde et

Tempel; Indsenderen fandt, at det „saa simpelt, men tillige hjerteligt“ tolkede „hans Agtelse og Kærlighed til Dannerfolket“. Undertiden sendtes ogsaa en Luftballon til Vejrs. Fra 1834 var Rosenlunds Herlighed indrammet af et straalende Vauxhall, og endnu senere toges Pavillonen i Besiddelse af Sangerselskaber, der forlystede Publikum. Værten selv var et opvakt Hoved og en smagfuld Mand, der paa en diskret Maade forstod at retlede sit Publikum i smaa fikse Kundgørelser i Adresseavisen. „Paa en Tid,“ skrev han, „da Musikken er saaledes yndet i vor Hovedstad, at næsten ethvert dannet Menneske behandler et Instrument, finder jeg det upassende at bebyrde musikalske Ører med almindelig Bierfidler-Musik; jeg ønskede derfor at henvende et dannet Publikums Opmærksomhed paa en bedre og behageligere musikalsk Aftenunderholdning, og efter den Yndest, Rosenlund i de senere Aar har nydt, og hvorfor Stedets Ejer er Publikum megen Tak og uendelig Opmærksomhed skyldig, bliver det mig en kær og behagelig Pligt, om jeg ved et Arrangement, som ikke har kostet mig ubetydeligt, kunde fremdeles gøre Stedet værdigt et dannet Publikums Opmærksomhed.“ Maaske laa Musikken dog lidt for højt for det Publikum, der indfandt sig paa Rosenlund; i Stedet for disse Ouverturer og Duetter af Datidens berømte Operaer, som de 26 Musici gav til Bedste, tilraadete Recensenterne mere pikante Numre, men var iøvrigt Entreprenøren megen Tak skyldig for hans ufortrødne Omhu for Publikums Moro.

Rosenlund var i disse Aar stærkt i Ry. Blandt Jacob Behrends mange litterære Efterladenskaber findes ogsaa „En Aftenunderholdning paa Rosenlund“ (1834), der bestaar af et Forspil, et Mellemspil, et Bagspil og et Natstykke, og ender med en Epilog, tilegnet Hr. Kehlet. Omkring Handlingen: Jomfru P.'s Haab om at faa sig en Mand paa Rosenlund slynger sig som virkningsfulde Arabesker en Række Spottegloser, der har Adresse til vidt forskellige Personer og Forhold, lige fra Grundtvigs haandgangne Mand, den bekendte Mag. Lindberg („Philister Lindetop“) til det skandaløse Smudsblad „Raketten“; om Fyrværkeriet paa Rosenlund digter Behrend:

Ved *Ulrichsens* Sole forlystes vort Øie
Som Sjælen ved danske Udgaver af *Bøie*.
Raketterne stige mod Himmelens Sphære,
Men saare sletikke hans Medborgers Ære.

Litteraturskere maa tilgive, at „Capriciosa“ (der skriver sig fra 1836) nævnes i samme Aandedræt som Frugten af Behrends stærkt anløbne Muse. *Capriciosa* hører ganske vist heller ikke til Litteraturens Mesterværker, men har dog adskillig mere, og adskillig noblere litterær Ballast inde og tillige en Del mere Lokalkolorit, hvad Rosenlund angaar. Her finder man forherliget baade Koncerten i den kinesiske Pavillon, det skønne Vauxhall og Fyrværker Ulrichsens Transparenter med „Lanseild“ og den røde Flamme, der endnu straalere lige friskt i de naive Folkekomedievers:

Stort, brillant Fyrværkeri
Mellem Blus og Kjerter,
Og et Transparent, hvori
Navnetræk og Hjerter.

Mærkelig nok følte Kehlet sig brøsthøden, fordi Rosenlund saaledes bragtes paa Scenen; en Tradition i Familien gaar ud paa, at han mundtlig beklagede sig over for Skuespildirektionen, men uden Held.

Rosenlund døde omsider Straadøden ligesom Priernes Morskabsteater, og det var Tivoli, Ætlingen, der tog Livet af Forgængerne. Rosenlund gik sin Undergang i Møde og Søster-Institutionen Ratzenborg tabte al Anseelse, medens Carstensens Anstalt groede frem paa de skabte Traditioner. I sidste Halvdel af Fyrrerne nedlagdes Rosenlund og Dansesalen „Colossæum“ traadte i Stedet. Det var i Foraaret 1846 Kehlet androg Kancelliet om at oprette „en stor og brillant Salon, der i Elegance og Smag kan sættes ved Siden af lignende uden for Hovedstæderne London og Paris“, og som skulde „anvendes til Koncerter, Baller, Familiefester, Dineer, Soupeer og til Udleje for Kunstnere af alle Arter“; han vilde træffe Forholdsregler, der sigtede til, at „ikkun velopdragne og honnette Mennesker“ fik Adgang. Han fik ogsaa Tilladelsen, efter at Amtets Politimester havde haft Lejlighed til at indskærpe et Kancellicirkulære, hvorefter det skulde paases, „at ingen utilbørlige eller i politisk Henseende utilladelige Forsamlinger finder Sted“; det var jo midt i en gærende politisk Tid. Men Anstalten blev noget helt andet

end det, Grundlæggeren havde ventet sig. Da Kehlet døde 1856 som en mere end firsindstyveaarig Olding, gik det stærkt tilbage med dens Renommé, og da den endelig ophævedes 1881, havde den i mange Aar haft et daarligt Lov paa sig. Gaarden Rosenlund omfattede et vidtstrakt Areal; allerede 1855 var Hans Schneekloths nye Skolebygning opført paa den tidligere Vauxhall-Plads og den gamle Pavillon fik Lov til at ligge uberørt langt ned i Tiden.

Ratzenborg fik efterhaanden et bredt borgerligt Præg; det var Smaafolk, Underofficerer og Soldater, der søgte til „Ratzen“ eller „Blokskibet“, som det populært kaldtes (formedelst de mærkelige Glugger i Plankeværket mod Alléen), og Forholdet blev nogenlunde det samme efter at C. M. Thorup i 1845 havde købt Ejendommen og indrettet „Sommerlyst“, et Navn, han formodentlig laante fra Grevinde Hielmstjerne-Rosencrones Landsted midt i Alléen. Nabo til Ratzenborg var Gaarden *Alléenberg*, som Kammerjunker Emil von Scholten 1818 afhændede til Traktør Frederik Lyng (tidligere Forpagter paa den kgl. Skydebane), hvis Enke Juliane Sophie Lyng styrede Bedriften fra 1823 — og styrede den godt. Madam Lynges Traktørsted nød et uomtvistet Ry. Efterfølgeren, der kom til Roret 1836, begyndte at skabe Sommerhave med Lysthuse og Haveborde, men først da Traktør Chr. Kehlet († 1846), en Broder til Rosenlunds Grundlægger, 1841 drog ind paa Madam Lynges tidligere Enemærker, opstod det endnu eksisterende Forlystelsessted. Den gamle Gaard

havde faa Aar i Forvejen besynderlig nok været Skuepladsen for Mag. Lindbergs Virksomhed; mod Slutningen af Trediverne holdt han Møder med sine trofaste paa Alléenberg, og han boede der endnu, da Kehlet overtog Ejendommen.

Jostys og *Monigattis Pavilloner* hører historisk sammen, og deres Oprindelse er ganske kuriøs. Kort efter Aarhundredskiftet begyndte man at sysle med Opførelsen af Kristiansborg Slot efter Branden 1794, og i den Anledning blev en italiensk Billedhugger og Modellerer, Agostino Taddey, 1807 indkaldt fra Hamborg af Slottets Bygmester, C. F. Hansen. Som bekendt gik det utrolig langsomt med Byggeriet, Krigen og Pengekrisen trak det idelig i Langdrag, og den arme Taddey kunde daarlig friste Livet. I 1812 spekulerede han derfor paa at anlægge et Konditori, men da han som Kunstner undsaa sig for aabenlyst at vedgaa disse Planer, lod han en af sine Lærlinge træde i sit Sted og lægge Navn til. Kongen gik beredvillig ind paa Ideen med den Motivering, at det var magtpaaliggende at have duelige Billedhuggere ved Opførelsen af de kongelige Bygninger; Konditoriet blev til Virkelighed og ydermere gav Overhofmarskal Hauch ham Aaret efter (Maj 1813) Lov til at opslaa et Telt eller lignende Indretning i Frederiksberg Slotshave, hvorfra han kunde falholde *Rafraîchissements* til de spadserende. Det var den første Spire til den senere *Jostys Pavillon*.

Taddey var ganske vist hjulpen, for saa vidt den kongelige Gunst kunde gøre det, men var lige nær,

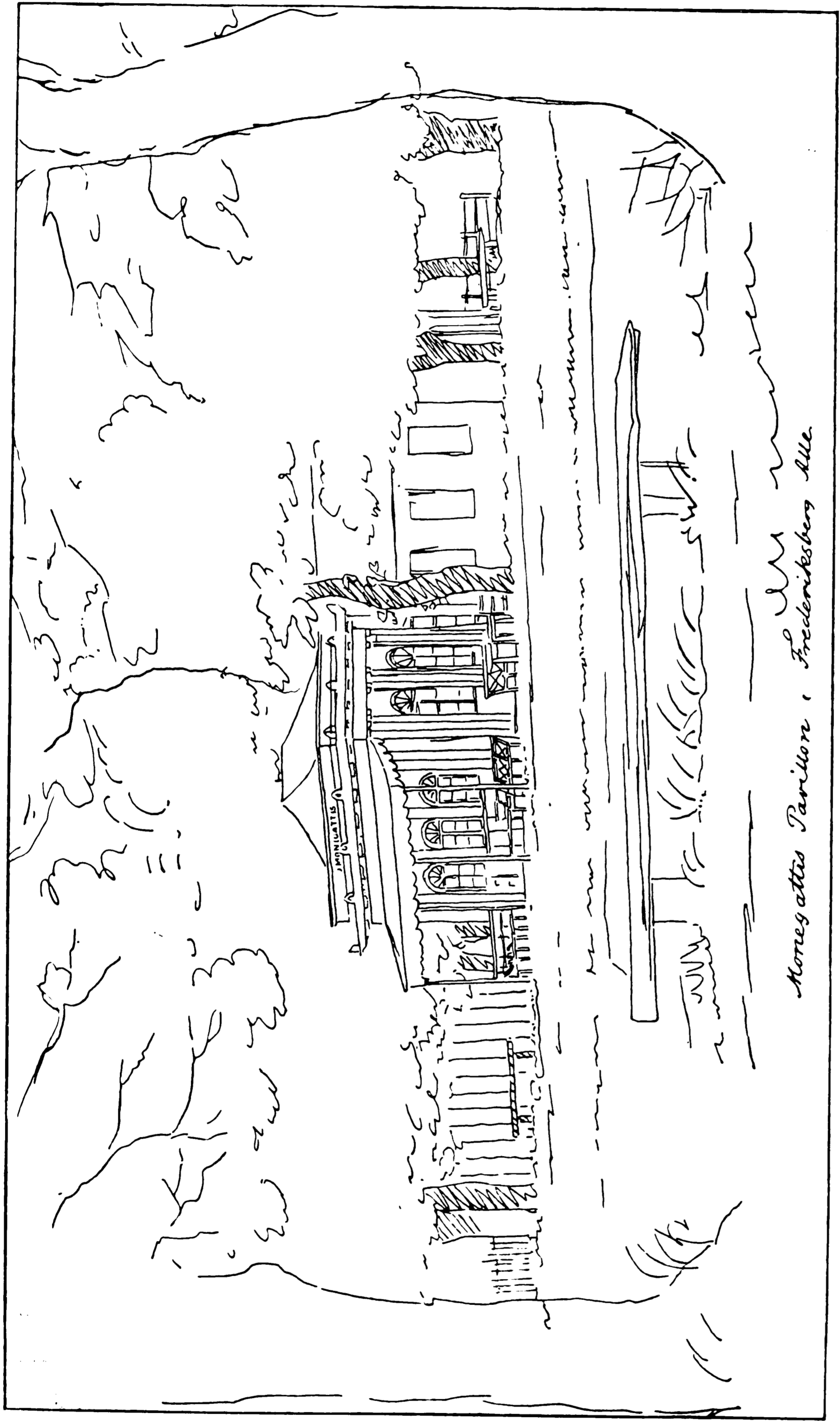
da hverken han selv eller den unge Mand, der lagde Navn til, havde Begreb om Konditoriet, men til alt Held kom han i Forbindelse med en Landsmand, Johan Monigatti, som var indvandret omkring 1808 og virkelig var Konditor. Samarbejdet var frugtbringende. Taddey ofrede sig for sin Billedhuggerkunst og Monigatti forestod baade Konditoriet i Byen og Pavillonen i Frederiksberg Have, der efterhaanden udviklede sig til noget saare fornemt. Kongehuset drak jævnlig Chokolade her, og paa de allerhøjeste og høje Mærkedage var der Illumination og Hornmusik.

Da Taddey døde (1818), havde Monigatti søgt at faa Lov til selv at etablere sig, men forgæves; han maatte vedblive Kompagniskabet med Enken. Udenlandske Konditorer kunde nemlig ikke nedsætte sig uden særlig Tilladelse, og efter Plakaten af 18. Oktbr. 1820 blev de formelt udelukkede fra overhovedet at erholde Bevilling. Alligevel opnaede Monigatti Ret til paa egen Haand at fortsætte Konditornæringen, da Mad. Taddey var død 1824, navnlig fordi det var en gammel Bedrift; men Pavillonen i Slotshaven slap ham ud af Hænderne. Allerede før Francisca Taddeys Afgang havde Kongen givet Anton Josty Tilsagn om denne efterstræbte Plads. Selve Pavillonen hørte Boet og Monigatti til, og det holdt haardt for de to Konkurrenter at blive enige om Overdragelsen; først da Monigatti fik striks Ordre til at rydde Pladsen, lykkedes det, og Josty overtog Taddeys Pavillon i Februar 1825. Den nye Indehaver (født i Graubünden), der hørte til de i Begyndelsen af Aar-

hundredet indvandrede Schweizerkonditorer, havde 1814 nedsat sig i København og 1823 yderligere faaet Tilladelse til at udskænke Kaffe og Te; han fortsatte Driften i Monigattis Aand. Den lille Konditorpavillon i de smukke Omgivelser blev i Tidens Løb et yndet Tilflugtssted for Slotshavens Gæster. Den er endnu i Familien Jostys Besiddelse.

Monigatti tog imidlertid Revanche for det Puds, Skæbnen eller en mere snarraadig Kollega havde spillet ham. Inden for Voldene var Søgningen slet og Huslejen dyr, og han fattede da den Plan at opslaa et Telt i den saakaldte „første Runddel“ i Frederiksberg Allé, ikke langt fra Jernporten mod Vesterbro. Den gamle Overhofmarskal, en rar, velvillig Herre, der gerne undte sine Bysbørn en Fornøjelse, gik ind paa Ideen (Juli 1826). Teltet skulde anbringes i den højre Side af Runddelen lige over for Kammerherre Haxthausens Hus; der maatte ikke udskænkes Øl eller Brændevin og „den lavere Klasse“ maatte ikke finde „nogen Adgang eller Samlingssted“ i Monigattis Telt. Telt var det iøvrigt kun den første Sommer, i Juni 1827 genopstod det som en smagfuld Pavillon, der blev staaende gennem en Menneskealder.

Saaledes var fra første Færd Rammerne for det nye Forlystelsessted bestemt afstukne: det hørte den fine Verden til. „Sandhedsfaklen“, et Talerør for Publikums Ønsker i Lighed med „Politivennen“, krævede 1834 et Tilflugtssted for Smaafolk i Runddelens modsatte Side, „dels fordi en stor Del ej an-

Monigattis Pavillon, Frederiksberg Alle

MONIGATTIS PAVILLON (Blyantskitse)

ser det passende at optræde blandt det Publikum, der almindeligvis indfinder sig hos en Konditor, dels og fordi deres økonomiske Omstændigheder ej tillade dem at besøge et saa dyrt Rekreationssted, med hvis Varer den simple Mands Mave er lige saa

GESCHWISTER HAUSER
(Litografi fra 1826)

uvant som mindre vel tjent.“ Monigatti lyttede dog næppe til slige Ønsker, hans Pretensioner som Fornøjelsesraad gik i anden Retning. Det var ham en smal Sag at udpønske velkendte Amusements som Lystfyrværkerier, Transparenter og smaa Luftballoner; det, der gav hans Pavillon et Særpræg blandt Datidens Forlystelsessteder, var Sangerselskaberne, navnlig Tyrolere, hvis Jodlen, blandet med Harpe-

klang og Guitarspil (to stærkt yndede Instrumenter den Gang), henrykkede Publikum i det trange Rum, der som oftest var overfyldt. Geschwister Hauser fra Zillertal i Tyrol, der optraadte paa Hofteatret i Foraaret 1829 og tillige gav Koncerter i private Selskaber, overalt fejrende Triumfer, og som skal have givet Hauch Sujettet til den rørende lille Fortælling „Tyrolerfamilien“, hørte maaske ikke til Monigattis Kunstnere, men Tyrolere af dette Navn optraadte i hvert Fald i hans Pavillon (Alois Hauser 1833). Og blandt de mange andre skal eksempelvis blot nævnes Italienerne Annato og Percini. Man betalte en Mark i Entre til Monigattis lille Kunstanstalt, og yderligere var der Lejlighed til at vise sin Offervillighed, naar Selskabets smukkeste Dame ombar et Nodeblad, hvorpaa Publikum kunde yde de vokale Kunstnere skyldig Tribut.

I adskillige Aar var Pavillonen et meget søgt Sted i Sommertiden, men efter Monigattis Død (Jan. 1843) gik det tilbage, og i sidste Halvdel af Halvtredserne, efter at Enken, Oline Monigatti, der giftede sig paa ny, en Tid havde opretholdt Traditionerne, forsvandt den; ethvert Forsøg paa Konkurrence med det skønne „Alhambra“, som rejste sig ikke langt derfra, var paa Forhaand udelukket.

GØGL OG KUNST

I den første Tredjedel af det nittende Aarhundrede blev der sørget smukt for de fremmede Virtuoser og Kunstmagere, der bærede Danmark med deres Nærværelse. Naar Kildetiden var forbi, drog de til Vesterbro, og naar Sommeren gik paa Held og det gjaldt om at komme til mildere Egne, fik de som oftest endnu en Haandsrækning. Det hændte sjældnere, at de opnaede Tilladelse til at afsøge Landets Købstæder i et halvt eller helt Aar, men ret almindeligt var det, at enkelte Kunstmagere og hele Trupper fik Lov til at vise deres Kunster og Rariteter paa den lige Vej ud af Landet, saa at de kunde naa Landegrænsen paa en skikkelig Maade. Saaledes fik navnlig Roskilde, Ringsted, Slagelse og Korsør, paa Fyn Nyborg, Odense og Middelfart, i Jylland Kolding og de større Byer paa Rejseruten i Hertugdømmerne jævnlig Del i de samme Kulturgoder, som Kildegæsterne og Hovedstadens Indvaanere havde nydt godt af. Gennemgangsledet til det øvrige Norden, Helsingør, var ligeledes begunstiget i saa Henseende, og havde tillige sin særlige Dyrehavstid; i Tyverne og Trediverne holdtes hvert Aar en Pinsefest i Hammermølleskoven ved Helle-

bæk, der mindede om Kildeforlystelserne ved Kirsten Pil.

Naar Forlystelserne gjaldt Hovedstaden, blev Magistraten jævnlig spurgt til Raads, men fra den Kant lød bestandig den samme Vise, om at saadanne Forestillinger og Forevisninger „ikkuns tjener til at ud-suge den nysgerrige gemene Mand, der som bekendt løber efter alle Ting, og at forskaffe slige fremmede en Fortjeneste, hvilken de derefter af Landet ud-føre“. Kancelliet lyttede undertiden til disse Klage-maal, men gik lige saa hyppigt sine egne Veje, vragede, søgte ud, og hvad der var „seværdigt“, fik Lov til at passere; et anbefalende Moment var det, naar det kunde antages, at de fremmede Kunstnere spiste Fortjenesten op, inden de rejste. Saa trøstede man sig med, at Pengene blev i Landet, og at Publikum tillige morede sig.

I det foregaaende er hin Tids Gøglerleben belyst ved saa mange Eksempler, at det burde være tilstrækkeligt; alligevel staar tilbage et Par Fænomener fra dette rigt nuancerede Omraade, der i Datiden vakte saa stor Opsigt, at de ikke tør forbigaas. Saaledes var den „uforbrændelige Spanier“ *Gely Latour* et Særsyn, hvis Eksperimenter bragte Tanken tilbage paa Middelalderens Ildprøver. Kotzebue, der saa ham i Paris 1804 og beundrede hans Kunststykker, omtaler ham i sine Erindringer; „wenn dieser arme Jüngling,“ udbryder han, „eben so gefühllos gegen die Flamme der Liebe bleibt, so ist er doppelt zu bedauern.“ I Slutningen af 1813, da Latour opholdt

sig i Hamborg, fik han Lov til at komme til København og tillige give Forestillinger paa Vejen frem og tilbage. Allerede i December satte han Odense i Forbavselse ved at gaa paa gloende Jern, vaske Hænder og Fødder i smeltet Bly, tage kogende Olie i Munden etc., og i Januar, Februar, Marts havde Hovedstadens Publikum Lejlighed til at se Ildkunstneren i Koncertsalen i Cassadabans Gaard paa Kongens Nytorv.

Hans mærkelige Kunster vakte stor Opsigt og var almindeligt Samtaleemne. Vinteren var meget kold — den kgl. Brændselskommission*) i travl Virksomhed; Baggesen tog deraf Anledning til at ironisere over Spanieren, hvem han paa Vers indtrængende bad om at gøre Resterne af Magistratens Brændeforraad uforbrændelige, for at de bedre kunde slaa til. Andre Penne sattes i Bevægelse for at kommentere og forklare hans Kunster; enten maatte Manden være særlig haardhudet eller han smurte sig ind med Salamandersalve, thi Salamanderen kunde som bekendt taale Ilden etc.; han maatte prise sig lykkelig, bemærkede Skilderiet, fordi han var kommen til Verden i en human Tid — for nogle Aarhundreder siden vilde hans Uforbrændelighed næppe have hjulpet ham stort paa Heksebaalet.

Den uforbrændelige Spanier havde fra første Færd ladet sig forlyde med, at han vilde gaa i en gloende Ovn med en Lammefjerding i den ene Haand, et

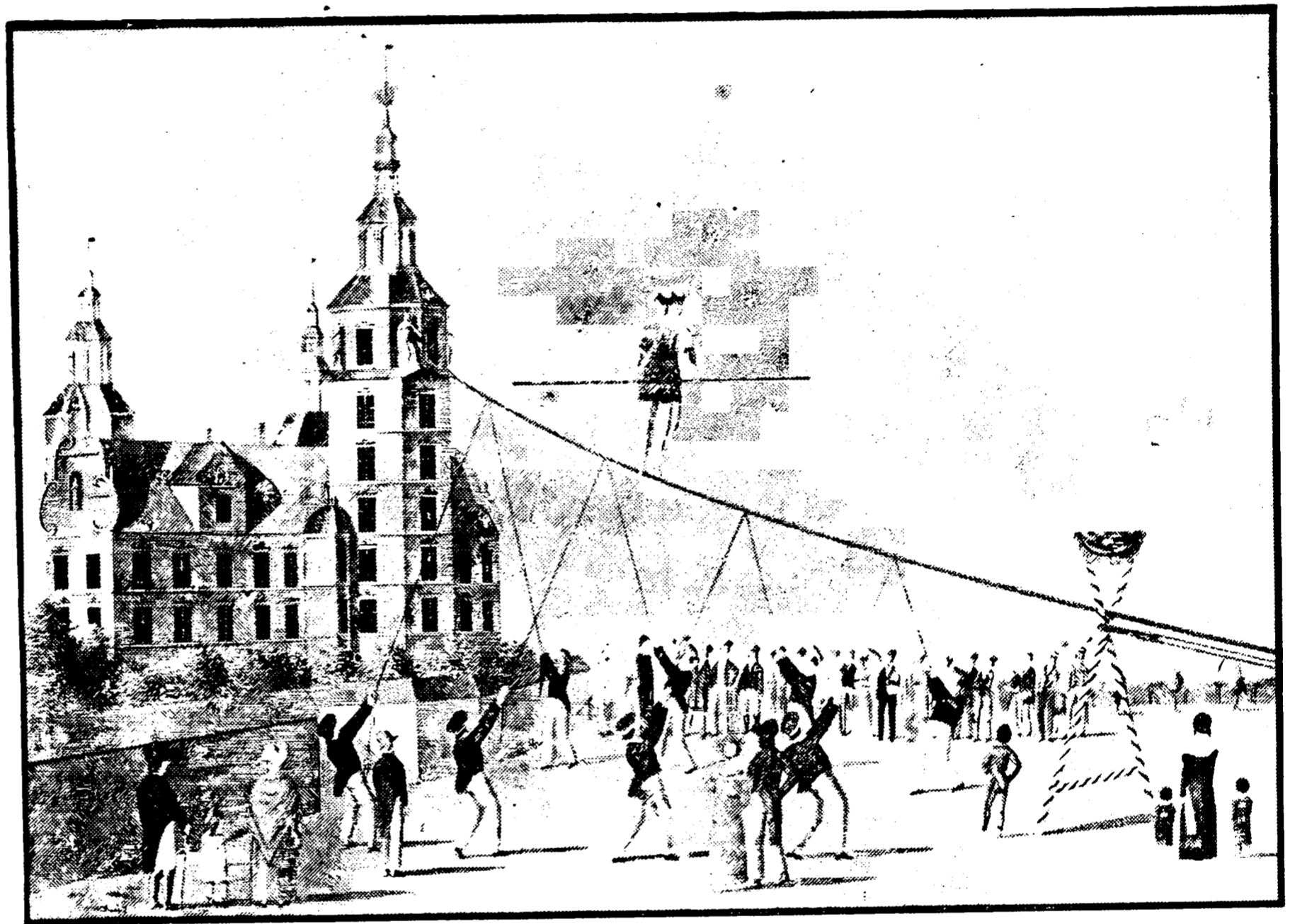
*) Denne Brændselskommission var nedsat 1808 for at sørge for Hovedstadens Forsyning med Brændsel under Krigen.

Æg i den anden, og ikke komme ud, før Lamme-
stegen var færdig til at spise og Ægget kogt. Han
holdt for saa vidt sit Løfte som han den 25. Maj
1814 virkelig gik i Ovn (der var bleven opsat paa
Rosenborg Eksercerplads), men Historien melder
kun, at han spiste medbragt Karbonade derinde. Det
var iøvrigt en meget højtidelig Forestilling. Latour
havde indbudt Videnskabernes Selskab, hvorfra ad-
skillige lærde Herrer var mødt, bl. a. Overhofmar-
skal Hauch, der som bekendt var en anset Fysiker,
og selve den berømte H. C. Ørsted. Og der var
flere andre Videnskabsmænd foruden. Hauch tog
under to af de tilstedeværendes Kontrol Tempera-
turen i Ovn; Termometret steg til 130° og sprang;
et andet Termometer viste 145° . Spanieren gik ind
i Ovn, fulgt af et Par af Herrerne (der dog straks
maatte fortrække), nød sit Maaltid og sin Vin med
Velbehag, men tørrede idelig Sveden af sig. Da han
efter en knap halv Times Forløb kom ud af Ovn,
var han ganske frisk.

Midt i Juni gik han sidste Gang i Ovn ved
Rosenborg, og samme Efteraar drog han bort over
Holbæk, Kallundborg og Aarhus, ned gennem de
østjydske Købstæder, og ud af Landet, med Ret til
hvert Sted at vise sine mærkelige Eksperimenter.

Linedanseren *Christian Roat* og hans triste Skæbne
vakte en halv Snes Aar senere endnu større Opsigt.
Roat var Hollænder (f. omtr. 1788), kom til Danmark
første Gang 1806 og optraadte senere hos Mad. Kuhn.
Af hans to Hustruer var den første en dansk Præ-

stedatter. Under Navnet Rohardo havde han fartet rundt i Europa og høstet Lavrbær for sin dristige Linedans; franske Blade skal endog have bragt Digte til hans Ære. I Tyverne slog han sig nogle Aar til Ro i Odense som Gæstgiver, men tog snart sit gamle

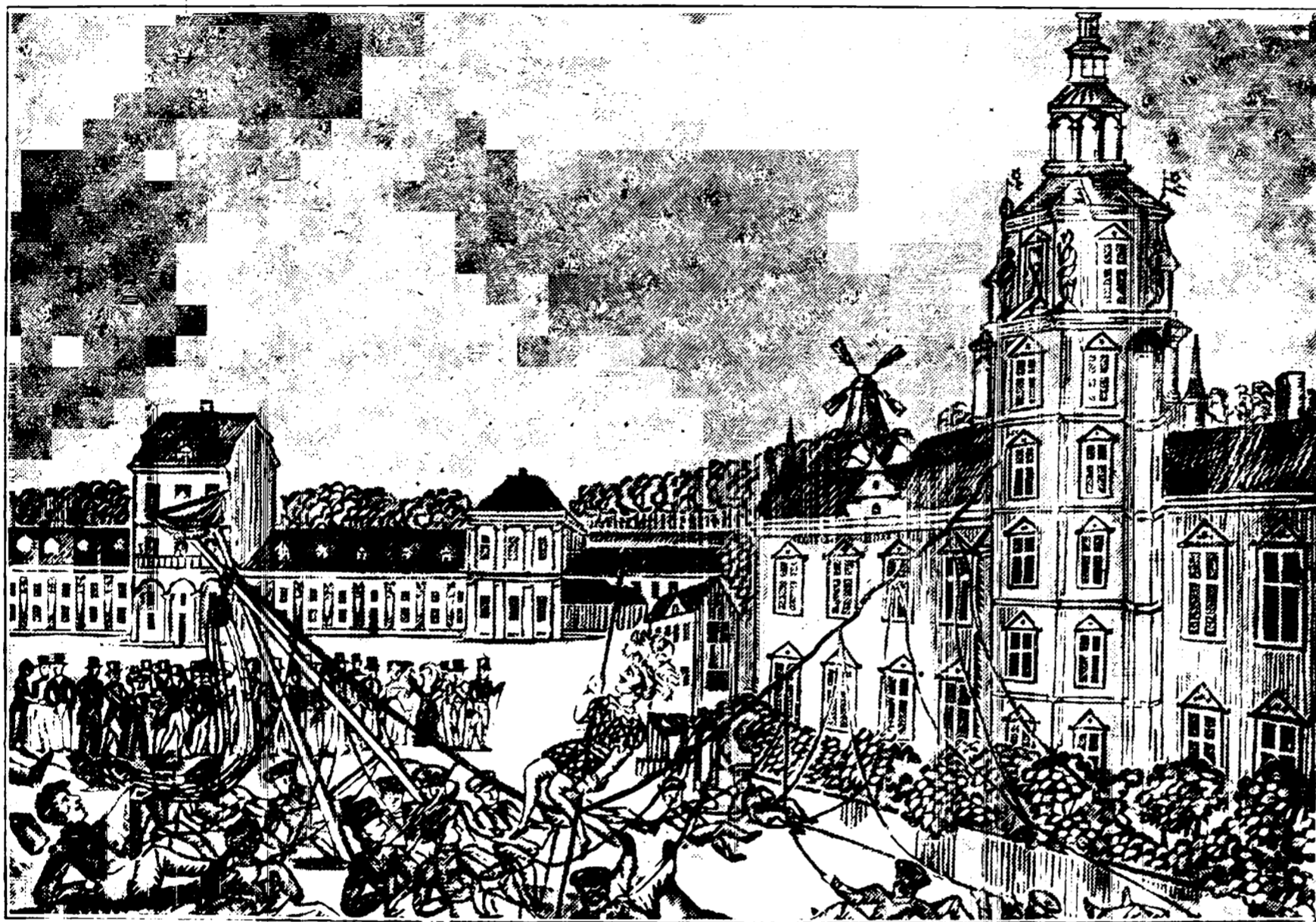

ROATS STORE ASCENSION
(Akvarel)

Metier op paany, og begyndte i Slutningen af 1826 en Rundrejse til de danske Købstæder. Han foretog Ascensioner i Odense, Horsens og Aarhus; i Januar 1827 gik han paa Line til Budolfi Kirketaarn i Aalborg, i Februar var han i Randers, i Maj i Nyborg og kort efter kom han til Hovedstaden.

Onsdag den 6. Juni 1827 foretog han sin første Ascension fra Eksercerpladsen til Rosenborg Slots-taarn, paa en Line af 450 Fods Længde, befæstet i et Taarnvindue 110 Fod til Vejrs. Den ganske By

var i Bevægelse, og som det undertiden skete ved saadanne store Folkeskuespil, var en Del af Volden og hele Kongens Have spærret for at holde de ikke betalende Tilskuere paa Afstand; men Folk besatte Farimagsvejen og Glaciet ved Stadsgraven, krøb op

ROATS NEDSTYRTNING
(Træsnit)

i Træerne og paa Hustagene. Indenfor var et meget talrigt Publikum med Kongen og Prinsesserne i Spidsen. Det kostede Kunstneren nogen Vanskelighed at naa sit Maal, men det lykkedes, og fra Taarnet udbragte han en Skaal for Kongen og Folket.

Den skæbnesvangre anden Ascension fandt Sted Tirsdag den 12. Juni. Opstigningen gik heldigt for sig, og han var allerede kommen Halvvejen ned, da han standsede og raabte til Karlene, der holdt Linen spændt, at de skulde stramme den noget mere. De

parerede Ordre, men i samme Øjeblik brast Tovet med en saa voldsom Kraft, at det svære i Jorden nedgravede Bjælkestillads, hvorved det var fastgjort, blev oprevet, og Roat styrtede til Jorden fra en Højde af 25 Alen. Der opstod almindelig Forvirring. Livkirurgen, Etatsraad Fenger, og flere tilstedeværende Læger ilede til og den ulykkelige Linedanser blev aareladt og forbunden; men ved Midnat døde han paa Frederiks Hospital.

Begivenheden gjorde et dybt Indtryk og Deltagelsen var stor. Rygterne om, at Ulykken skyldtes forbryderske Anslag, sloges ned ved en Bekendtgørelse fra Politimesteren: Aarsagen maatte ene søges i den stærke Stramning og Friktionen mod den ubeskyttede Stenkarm i Taarnvinduet. Morskabsteatret gav en Forestilling til Fordel for de efterladte og det kgl. Teater fulgte snart efter; det saakaldte Vaudeville-Selskab, der netop gav Sommerforestillinger, opførte den 25. Juni til Indtægt for Mad. Roat og hendes Børn bl. a. De Uadskillelige. Heiberg skrev til Anledningen en Epilog, der fremsagdes af Mad. Wexschall.

— — —

Til Gruppen af Linedansere og Kunstmagere sluttede sig i Datidens Forlystelser en mere upersonlig Kategori: *Forevisningerne*. Ikke blot i Dyrehaven og paa Vesterbro, ogsaa i selve Staden, etableredes Forevisninger af enhver Art, og Publikum maa altid have været redebont til at følge Opfordringen. Det var et elastisk Omraade, der inden for sine Rammer havde

Plads baade for Gøgl og Kunst. Det var ikke blot de velkendte Misfostre, Skildpadder, Sælhunde, Skæl- og Pigmennesker, tykke Damer og stærke Jomfruer, men ogsaa kemiske Præparater, Mikroskoper, Panoramer og Malerier; naar en Fisker ved Gammel Strand havde fanget en særlig stor Fisk, lod han den forevise, Gartneren viste sine sjældne Aloer, Urmageren sine Kunsture; en Fader, der kunde prise sig lykkelig ved en lille begavet Datter med Sprog- nemme og usædvanlige Kundskaber i Geografi og Naturhistorie, rejste rundt og lod Barnet vise frem for Penge. De mærkelige Sager stilledes ofte til Skue i Foreviserens Logi, i et enkelt Tilfælde kunde man faa vedkommende Kunstværk til Beskuelse i sit eget Hjem mod Timebetaling! Forevisere med mere fornemme Objekter, der opnaede Husly inden for Stadens Porte, søgte naturligt ind mod Byens Centrum, i Tyverne og Trediverne navnlig til Hotel du Nord (paa Hjørnet af Kongens Nytorv og Vingaardsstrædet), som en Tid lang tilhørte Konferensraad Constantin Brun.

Man kan drage en Slags Parallel mellem disse Forevisninger og Statens Kunstkammer, der var et sandt Raritetskabinet, hvor godt og slet var ophobet i en broget Blanding og hvor mangfoldige Sager var havnet, blot fordi man til et givet Tidspunkt saa noget mærkværdigt i dem. Ligesom dette Kunstkammer i Tidens Løb blev til en Række værdifulde videnskabelige Samlinger, saaledes spores de samme

Interessemotiver, der kom til Syne over for disse naive Forevisninger, i senere Tidens belærende og maalbevidst tilrettelagte Udstillinger.

Blandt de talløse Arter af Forevisninger indtager *Panoramerne* en særegen Plads. Det egentlige Rundmaleri er en Opfindelse fra Slutningen af det 18. Aarhundrede og tillægges i Almindelighed Irlænderen Robert Barker († 1806), der 1794 aabnede sit første faste Panorama ved Leicestersquare i London med et Vue over Flaaden ved Spithead. Den danske Professor Olufsen, Forfatteren til *Gulddaasen*, som i disse Aar var paa Studierejse i Udlandet, besøgte Barkers Panorama og skrev ved sin Hjemkomst en Artikel i *Rahbeks Minerva* (1797) om „denne fortræffelige Opfindelse, der i Henseende til Illusion lader alle Malerier lige saa langt bag sig som Naturen disse“. Den første Ide til Rundmalerierne tilskriver Olufsen (med hvor stor Ret, skal lades usagt) iøvrigt den berømte engelske Maler Louthembourg († 1812), der under Garrick var knyttet til Drurylane som Kostumetegner og Teatermaler. Barkers Panoramabilleder var opstillet langs Væggene i cirkelrunde Rum, de betragtedes fra et Galleri, anbragt omkring en Pille i Værelsets Midte; ved et skraatstillet Gulv og en Loftskærm, der begge udgik fra Pillen, dækkedes Maleriets Over- og Underkant, og Billedets Begrænsning unddroges paa den Maade Beskuerens Opmærksomhed; Rummet var halvmørkt, kun selve Billedet fik Lys fra Taget.

Det er muligt, at Olufsens Omtale af det engelske

Panorama har givet Impulsen til en lignende Indretning herhjemme; vist er det, at en Ungdomsven af Thorvaldsen fik den Ide at indrette et Panorama — for Resten til sin egen Ruin. Det var *Henrik Aug. Grosch*, født i Lybæk (1763), men uddannet i Danmark og især bekendt som Kobberstikker. Selv siger han, at han var den første, der arbejdede i Aquatinta-Maner, hvori han udførte en Række norske Prospekter; hans Gouache-Landskaber gav ham Lejlighed til at øve sig i Kolorit og Komposition, og i flere Aar studerede han Teatermaleriet, baade Arkitektur, Perspektiv og Optik; det lykkedes ham dog aldrig at blive agreeret, ikke heller at opnaa nogen Ansættelse ved Teatret, men de optiske Studier bragte ham ind paa Panoramerne.

I Efteraaret 1800 havde han sine Planer færdige. Bygningen, der oprindelig var anslaaet til 80 Alen i Omkreds, skulde opføres i Haven til den gamle Skydebane i Sølvgaden; der kom den ogsaa til at staa. I et enkelt, men væsentligt Punkt maatte Planen imidlertid ændres; efter Ildebranden 1795 blev det bestemt, at alle Bygninger i København skulde have grundmurede Ydermure, og det lod sig derfor ikke gøre at opføre Panoramaet af Tømmer, tækket med Blik og udvendig overtrukket med Kalk, saaledes som det var bestemt. Grosch maatte bekvemme sig til Grundmuren, men til Gengæld slaa af paa Dimensionerne, og den 27. December 1800 fik han da kgl. Bevilling til at indrette „et Panorama med nationale eller andre Prospekter“. Tør man tro ham

paa hans Ord, var det et helt patriotisk Foretagende, og mere end det; „Hensigten var,“ skrev han senere til Kronprinsen, „her i Landet at forplante et ædelt Kunstværk, der skulde bidrage til Smagens Fremmelse.“

Grosch havde for saa vidt Heldet med sig som Begivenhederne kort efter gav ham et ypperligt Emne. Og han greb det. Men endnu varede det mere end et Aar, inden han (Juli 1802) kunde aabne sit Panorama. Det var et Rundmaleri af Øresund. Kom det med sit Fladeindhold af 2160 Kv. Fod ikke paa langt nær op mod Barkers største Maleri, der efter Olufsens Udsagn maalte 10000 Kv. Fod, maatte dog selve Motivet være nok til at drage Interessen paa den nye Indretning. Han gav selv Forklaring paa, hvorledes Billedet skulde forstaas: „Standpunkten, hvorfra dette Panorama ses, er Vagtskibet i Helsingør For at give denne Prospekt større Interesse, har jeg tænkt mig den 29. Martii 1801, den Dag, da den engelske Flaade under Admiralerne Parker, Nelson og Graves sejlede igennem Sundet; og af de historiske Data, jeg har samlet, ere de mest passende valgte for at fremstille Situationen i sit skønneste Lys. Saavel Parker som Nelson ere passerede Fæstningen, Nelson sejler imellem Hveen og Sjælland med *sin* Eskadre og Parker signaliserer de adspredte Skibe at følge.“

I de næste tre Fjerdingsaar (til Slutningen af April 1803) var Øresundsprospektet at se i det nye Panorama. Publikum havde vist Foretagendet Velvilje og

modtaget denne første Eksposition med Bifald, men Besøget havde alligevel været knebent; Indtægterne strakte ikke til Fortsættelsen: selve Slaget paa Reden. Grosch gik da til Fonden ad usus publicos, en Institution, hvorigennem Staten støttede det private Initiativ og fremmede kulturelle Formaal, være sig Kunst, Videnskab eller Industri. Direktionen foreslog, at der skulde ydes ham et midlertidigt Laan, men Kronprinsen, hvem Ideen og det nationale Motiv aabenbart tiltalte, resolverede (Marts 1803), at de 300 Rdlr., han fik, skulde betragtes som en Gratifikation til Panoramamaleriets Udførelse.

Slaget i Kongedybet den 2. April 1801 blev næste Eksposition, og med dette Rundmaleri genaabnedes Panoramaet i Juli 1803. Billedet skulde tænkes set fra Lynetten omtrent Kl. 11, da Defensionen indtil Charlotte Amalie var engageret; en Del af de engelske Skibe var posterede, andre endnu under Opsejling.

Trods øjensynlige Anstrengelser slog Grosch's Panorama-Ide i det hele ikke rigtig an; han savnede (for at bruge hans egne Ord) „Mængden, som ikke kunde afvindes Smag derfor“; og selv det Publikum, der omfattede hans Forehavende med Interesse, var det vanskeligt at drage did, da Panoramabygningen unægtelig laa noget afsides. Han blev imidlertid ufortrødent ved. I Begyndelsen af 1804 udsendte han et Abonnement paa tre Rundmalerier af norske Landskaber, og projekterede af den Aarsag en Rejse til Norge, hvortil Fonden ad usus publicos atter gav

ham en Bevilling. I Foraaret fortsatte han foreløbig Panoramafremvisningerne med et Billede af Rom, og gjorde udtrykkelig opmærksom paa, at den nye Gade fra Gothersgaden (nemlig Kronprinsessegaden) var aabnet, hvorved Besøget lettedes. Men det hjalp kun lidet; den gode Grosch forstod ikke at blæse i Reklametrompeten, og derfor trak James Price i Stedet for det store Publikum til Landemærket, til sine „mekaniske og pieriske Fantacini“. Rahbek havde aabenbart Ret, naar han allerede før Panoramæet blev til, profeterede, at et dansk Kunstværk, som oven i Købet ikke kom i Dyrehaven, ikke i Folkets Bevidsthed kunde staa Maal med det fremmede Markskrigeri. Og pludselig brast det hele for ham. Trængt af Kreditorerne erklærede han sig i Sommeren 1804 Fallit, og dermed forsvinder dette første danske Panorama af Sagaen.

Grosch, der foreløbig ikke kom til Norge, synes i de følgende Aar at have ført en kummerfuld Tilværelse, skønt han fik truffet Akkord med Kreditorerne. Han slog sig atter paa Kobberstikkunsten og maatte en Tid lang sysle med Tavlerne til Overhofmarskal Hauchs planlagte „fysiske Kabinet“, et for en Kunstner lidet opmuntrende Arbejde. Kronprinsen stod ham stadig bi gennem Fonden, han fik Løfte om Udførelsen af nogle Malerier med norske Motiver til det nye Kristiansborg¹ og endelig i 1810 kom han paa Fondens Bekostning til Norge for at gøre Studier til en Fortsættelse af de norske Prospekter, han tidligere havde udgivet; Frederik den

Sjette havde personlig opmuntret ham dertil og Selskabet for Norges Vel støttede ham. Siden drog han til Norge for bestandig og døde i Kristiania 1843.

Efter denne uheldige Begyndelse blev der næppe i Frederik den Sjettes Tid etableret flere faste Panoramer i Hovedstaden, i hvert Fald ikke af nogen Betydenhed. Til Gengæld gæstedes Landet nu og da, i visse Aar endogsaa temmelig hyppigt, af fremmede Malere og Mekanikere, der medførte Panoramer, Dioramer eller Kosmoramer, og som Regel høstede de baade Bifald og god Fortjeneste.

Et af de første fremmede Panoramer, der blev Genstand for almindelig Opmærksomhed, var *Cornelius Suhrs*. Han var Broder til den bekendte hamburgske Maler Christoffer Suhr (1771-1842), der stod bag ved disse Panoramaforevisninger, og kom i Slutningen af 1819 til København, hvor han slog sig ned i Gehejmeraad Rabens Gaard paa Østergade. Det var et *optisk* Panorama, han bragte med; gennem forskydelige Glas betragtede man Prospekterne, der udmærkede sig ved deres Lighed, minutiøst og omhyggeligt udarbejdede som de var, og de rostes meget. Rahbek omtaler i sine Erindringer disse „dejlige Panoramer“, og er navnlig begejstret over et Prospekt fra Heidelberg, der genkaldte hos ham levende Minder fra hans Rejse for mere end tredive Aar siden. Blandt de andre Billeder fremhæves især Alsteren, Jungfernstieg, Stefanskirken i Wien m. fl. Først efter tre Fjerdingsaars Forløb drog Suhr atter bort.

Fra den følgende Tid kan nævnes en hel Række Panoramer: *J. F. Jerwitz*, en Teatermaler fra Leipzig, viste Panoramer og Diafanoramer (en Art Lysbilledpanorama) i Hotel du Nord (1824-25); et Par lidet kendte Landskabsmalere *Fred. Chr. Fischer* (1826) og *Fried. Wilh. Otto* (1828) havde Transparenter og Panoramer, den sidste et Rundmaleri af København; *Chr. Lehmann* havde et Diorama med Slaget ved Navarin og Kroningsfesten i Moskov, der udstilledes i Hotel du Nord (1828-29) og omtales som fortrinligt i sit Slags, medens den berlinske Mekaniker *Joseph Schneggenburger* (1828-29) ikke høstede Lavrbær for sine Panoramer. I 1833 indrettede en norsk Maler *Ferdinand Giøs*, Elev af det danske Kunstakademi, sit Kosmorama i St. Kongensgade, og Aaret efter kom det i sin Tid verdensberømte *Sattlerske Panorama* til København.

Joh. Michael Sattler (1786-1847) skal have faaet Ideen til sit Panorama af Kejser Franz, som 1824 opfordrede ham til at udføre et Rundmaleri af Salzburg med den naturskønne Omegn. Den østrigske Maler lagde sig Kejserens Opfordring paa Sinde og i Paa-sken 1829 aabnedes det prægtige Panorama, opstillet i en særlig indrettet, transportabel Rotunde. Fra Salzburg drog han til München, Wien og en Række østrigske og tyske Byer, naaede derpaa over Berlin og Hamborg til København i Sommeren 1834, og gæstede siden Gøteborg og Kristiania. I Arendal led han Skibbrud og maatte overvintre. I Marts 1835 brød han op og efter en haard Sejlads over Nord-

søen, under hvilken han bunden til Masten optog Skitser af Uvejret, reddedes Skibet i synkefærdig Tilstand ind til den hollandske Kyst. Sattler rejste derefter i Holland, Belgien og Frankrig; først i 1839, efter ti Aars Fraværelse, kom han tilbage til Salzburg.

I København fik han Lov til at opstille sin Røtunde paa selve Kongens Nytorv. Det store Rundmaleri af Salzburg betragtedes fra en katederlignende Forhøjning, medens Kosmoramabillederne, som han ligeledes medførte, saas gennem Glas. Samtidens Dom er eenstemmig rosende; snart regnes det Sattler'ske Panorama i Klasse med Kunstakademiets Udstillinger og den kgl. Malerisamling, snart hedder det, at man ikke maa forveksle det „med de saa ofte her fremviste Perspektivkasse-Billeder, der vel kunne more Mængden, men saare sjælden tilfredsstille det mere dannede Kenderøje“.

Det er tvivlsomt, om de egentlige *Maleriudstillinger* vakte stort mere Opmærksomhed end de fremmede Panoramer; Datidens Forkærlighed for det nye og fremmedartede gjorde sig her, som paa saa mange andre Omraader gældende, navnlig i det lidt bredere Publikum.

Den bildende Kunst havde tilsyneladende en Blomstringsperiode herhjemme i sidste Halvdel af det attende Aarhundrede — men ogsaa kun tilsyneladende. Det egentlige kunstforstandige og kunstelskende Publikum var næppe stort; den høje Adel, den fornemme Embedsstand og Storhandelens Mænd, som under

heldige Konjunkturer sankede Velstand paa deres oversøiske Forbindelser, havde vel Brug for Kunsten, men Nyttehensynet spillede en overvejende Rolle, den umiddelbare Glæde ved Kunstværket i sig selv kom i anden Række. Oftest drejede det sig om Portrætter, sjældnere om Boligens Arkitektur og Dekoration. Den naturlige Trang til at bevare sine kæres Træk var den samme i Folkets bredere Lag, men her var Fordringerne til Kunsten kun smaa; en stor Del af Datidens Portrætter tør overhovedet ikke behæftes med Navn af Kunst. I det store og hele var Tiden til ind i det nittende Aarhundrede lidet gunstig for Kunstens Fremme, selv om den havde enkelte Samlere og Kunstbefordrere at opvise, Mænd som Moltke, Hielmstjerne og de Coninck, og Trangen til Udstillinger, Mønstringer over hvad Datidens Kunstnere formaaede, var næppe stærk ud fra rent kunstneriske Synspunkter. Mod Slutningen af det attende Aarhundrede viser en Recensent sig i Ny og Næ i Datidens litterære Tidsskrifter med nogle Bemærkninger om Akademiets Ekspositioner, og i Begyndelsen af det nittende er disse famlende Forsøg paa Kunstkritik naaet frem til Dagens Organer, navnlig „Skilderiet“, der havde et vist forstandigt Greb paa, ogsaa i denne Henseende, at retlede Publikum; virkelige Kunstudstillinger kunde alligevel kun foranstaltes med mange Aars Mellemlum, og først fra Tiden omkring Galleriets Henflytning til Kristiansborg (1824) og den første egentlige Foraarsudstilling (1821) faar man Indtryk af, at Interessen for

Kunsten er ved at trænge ud i videre Kredse. „Det er behageligt at bemærke,“ skriver Kjøbenhavnsposten 1827, „at det store kongelige Billedgalleri paa Kristiansborg i den sildigere Tid er blevet alt mere og mere talrigt besøgt, saavel af Hovedstadens Indvaanere som af fremmede.“

— Oprindelsen til de *aarlige Charlottenborg-Udstillinger* kan spores tilbage til Akademiets Stiftelse. Ved den første Konkurrence om Guldmedaljerne bestemtes det nemlig (Marts 1755), at de indkomne Kunstværker skulde udstilles for Publikum, førend Akademiet endelig tilkendte Præmien; i en — som det synes officiel — Meddelelse herom i Berlings Post-Tidender hedder det videre: „Blev samme Tid af Akademiet fastsat, at ikke alene Ekspositionen for dette Aar den 2. April paa Akademiets store Salon paa Charlottenborg Slot, men endog herefter aarlig skal have sin Fremgang, hvor samme Salon, til den Ende, hele Dagen igennem for alle og enhver uhin- derlig skal holdes aaben.“

Af denne Begyndelse har Foraarsudstillingerne udviklet sig. Om Ekspositionernes Offentlighed i den første Snes Aar har været strengt overholdt, er vanskeligt at afgøre. Selv om det har været Tilfældet, er der overvejende Sandsynlighed for, at disse Udstillinger, der kun har rummet faa Arbejder, næppe har vakt større Opmærksomhed uden for en snævrere Kreds af interesserede. Efter Akademiets Omordning under Struenseeperioden holdtes der kun Konkurs hvert andet Aar og Ekspositionen, der nu

tydelig ses at have været offentlig, var i en Række Aar henlagt til Sommertiden. Samtidig var det bleven Skik, at Eleverne, navnlig de ældre Præmie-tagere, undertiden ogsaa enkelte Medlemmer eller Stipendiater, stillede deres Arbejder til Skue ved Aarsfesten, men det er tvivlsomt, om Offentligheden har haft Adgang til denne Fremlæggelse af Elevarbejder før efter Aarhundredskiftet, da Ekspositionen af Konkursstykkerne og Elevudstillingen sloges sammen til en offentlig Udstilling i April, hvis ret snævre Rammer yderligere udvidedes ved at Kunstnere uden for Akademiet, navnlig broderende Damer, fik Lov til at vise Prøver paa, hvad de formaaede. Og fra en enkelt Dag gik Ekspositionen over til at vare flere.

Fra Firserne og Halvfemserne foreligger der Vidnesbyrd om, at Offentligheden nu fulgte Akademiets Udstillinger, der paa det Tidspunkt kun var Ekspositioner af Konkursarbejder, og nødvendigvis maatte bære et stærkt akademisk Præg, med en vis Interesse, som yderligere steg i de første Aar af det 19. Aarhundrede, da Elevarbejderne kom til. Det store Publikum søgte derhen, næppe saa meget for de udsatte Kunstværkers Skyld, som af Nysgerrighed efter at faa et Kig inden for det kongelige Akademis Mure, hvor Statuer og Afstøbninger nok var værd at tage i Øjesyn; Fornøjelsen var tilmed gratis. Til Tider udartede imidlertid Publikums Paagaenhed; Børn og Lediggængere nød her en eftertragtet Adspredelse, støjede og fyldte op, saa at „Kunstens Ven og Elsker“ maatte

staa langt borte, forstødt, og nøjes med et løst Sideblik, og undertiden kom Publikum i altfor intimt Samkvem med de udstillede Skuestykker; „selv velklædte Tilskuere,“ skrev Politivennen 1806, „synes mere at ville undersøge Malerierne med Lugten og Følelsen end med Synet.“

Som Aarene gik, afrundedes og tildannedes Akademiets Udstillinger efter et mere kræsent Publikums Behov, og for den blotte Nysgerrighed sattes der Bom ved at man fra 1811 tog Betaling for Adgangen; allerede tidligere (fra 1807) tryktes der aarlig Fortegnelser over Kunstværkerne til de besøgendes Vejledning. Flere og flere Kunstnere tog Del i disse Fremvisninger, hvor dog Hovedstammen lige til 1821 var Elevarbejder. Fra dette Aar fandt Akademiets egne Medlemmer Vej til Apriludstillingen, som derved fik Præget af en aarlig Mønstring over den hjemlige Kunst, og under denne Form bestaar den endnu, omend Udstillingen i Tidens Løb er skilt fra Akademiet som en særlig Institution med sin egen Bygning.

Forholdsviis sent fik den uddannede og fuldt færdige Kunstner saaledes en aarlig tilbagevendende Lejlighed til at træde i Rapport til Publikum; tidligere havde han ganske vist ikke været den helt foruden, men den faldt grumme sjældent ind. I Tiden 1769-1815 mægtede det danske Kunstakademi kun at foranstalte fire „Saloner“. De tre første var udelukkende forbeholdt Arbejder af Akademiets Officierer, Medlemmer og agreerede, til den fjerde fik ogsaa et Antal Elever Adgang.

Den *første Salon* aabnedes paa Kongens Fødselsdag den 29. Jan. 1769 som en Slags Hyldest i Anledning af hans Hjemkomst fra den store Udenlandsrejse. I Datiden, hvor Staten og Kongens Person formelt faldt sammen og offentlige Foranstaltninger omgærdedes med Loyalitet, faldt det naturligt at tage Anledning af en Mærkedag inden for Kongehuset, navnlig for Akademiet, der skyldte den afdøde Regent sin Tilblivelse. Hvert Aar paa Frederik den Femtes Fødselsdag (31. Marts) fejrede Akademiet sin Stiftelsesfest, og det var da kun en skyldig Tribut til Efterfølgeren heller ikke at lade dennes Fødselsdag gaa ubemærket hen. Det bestemtes derfor for Fremtiden hvert andet Aar at arrangere en Salon for at celebrere Majestætens Geburtsdag.

Salonen stod aaben i en Uge, til 5. Febr. Den var arrangeret af Harsdorff og rummede 137 Numre, baade Skildrer-, Billedhugger- og Medaljørarbejder samt Arkitektur. Datidens betydeligste Kunstnere var repræsenteret. Af nogen Interesse for Kristian den Syvendes Karakteristik i denne hans kortvarige lyse Periode er Efterretningen om, at han under sit Besøg viste en paafaldende Opmærksomhed for Kunstværkerne og sluttelig medtog et Miniaturbillede af Dronningen, malet af Cornelius Høyer.

Den *næste Salon*, der efter Bestemmelsen skulde være afholdt 1771, blev ikke til noget; under Struensees Regimente saa det alt andet end lyst ud for Kunstakademiet. Hver Gang Tidspunktet indtraf i de

følgende Aar, drøftedes Muligheden, men først i 1778 lykkedes det at samle saa stort et Antal Arbejder, at en ny Salon kunde aabnes. Ekspositions-Salen var tilgængelig for Offentligheden i fire Uger fra 29. Januar, og ligesom ved den første Salon havde enhver gratis Adgang; „dog paa det Kunst-Elskere,“ hedder det, „med desto større Ro og Fornøjelse kan betragte det udsatte Arbejde, føjes den Anstalt, at ingen som er uanstændig klædt eller af en usømmelig Opførsel indlades.“ Det er formodentlig Erfaringer fra den tidligere Salon, der har bidraget til dette Forbehold.

Salonen af 1778 omfattede 212 Numre og repræsenterede væsentlig de samme Navne som den foregaaende; for at faa en nogenlunde fyldig Samling Kunstværker havde man maattet gribe til Studiefigurer, Skitser og Haandtegninger. Modellen til Wiedewelts pompøse Frederik den Femte-Sarkofag var opstillet i en Sal for sig i et dæmpet Lys, og maa have været af stor Virkning. I det hele tør man antage, at Salonen flittig er bleven besøgt. Luxdorph, der officielt havde været paa Ekspositions-Salen under de kongelige Herskabers Besøg to Dage før Salonen aabnedes for Publikum, søgte atter derind som Privatmand med sin Kone og sine Venner i Slutningen af Februar. Og August Hennings skrev som bekendt sin smukke lille Bog: *Essai historique sur les arts et sur leur progrès en Dannemarc* netop i Anledning af denne Salon. Han gennemgaar Ud-

stillingen kritisk, fortæller om Kunstnerne, deres Studier og Udvikling, og indfletter kloge Bemærkninger om Kunstens Tilstand herhjemme.

Den *tredje Salon* blev først til Virkelighed 1794, seksten Aar efter. I Forholdet til Publikum adskilte den sig fra sine Forgængere derved, at der krævedes fire Skilling ved Indgangen til en Fattigbøsse, hvis Indhold navnlig kom Akademiets egne trængende til gode; var det oprindelig en Foranstaltning, der sigtede til at holde den blot skuelystne Mængde ude, fik Salonen dog derved et vist filantropisk Anstrøg. Den stod aaben fra 31. Januar til Begyndelsen af Marts, og aabnedes atter en Uge til Fordel for de brandlidte i Lille Værløse, den nordsjællandske Landsby, der kort forinden var lagt i Aske. Af de indkomne Summer synes det at fremgaa, at Tilstrømningen har været betydelig og rundt om i Tidsskrifter og Blade spores der Interesse for den efter datidige Forhold righoldige Udstilling. Den talte 244 Numre og 33 Kunstnere var repræsenteret; gamle Folk erindrede den længe efter som en Begivenhed.

Den *fjerde og sidste Salon* var ligesom de tidligere knyttet til en Mærkedag inden for Kongehuset, nemlig Frederik den Sjettes Kroning, og aabnedes 6. August 1815. Den var betydelig større end de foregaaende (358 Kunstværker) og mønstrede alle Arter og Afskygninger inden for den bildende Kunst. Salonen 1815 havde som nævnt et noget forskelligt Præg fra de andre derved, at ogsaa Elevarbejder havde fundet Optagelse, og blev paa den Vis en

Slags Forløber for den grundlæggende Apriludstilling i 1821.

Navnlig i den første Snes Aar af Aarhundredet, der kun havde een Salon at opvise, var det naturligt, at Kunstnerne paa anden Maade søgte at vedligeholde og fremme den vaagnende Interesse for deres Arbejder og komme i Føling med Offentligheden. Den bekendte Kobberstikker Lahde, en Mand, som forstod at gribe Øjeblikkets Stemning, var blandt de første, der arrangerede en *Maleriudstilling uden for Akademiet*. I Foraaret 1808 udstillede han i sit Hus i Gothersgaden, mellem Brøndstrædet og Slippen, „til den lidende Menneskeheds Understøttelse“ — nemlig til Fordel for de brandlidte ved Bombardementet — nogle Malerier og Tegninger af forskellige Kunstnere til offentlig Beskuelse i otte Dage. Udstillingen talte kun faa Numre, bl. a. nogle Arbejder af Juel; hvad der gav den Særpræg var imidlertid Bombardementsbillederne: Eckersbergs Udfaldet i Classens Have, Den sidste Bombardementsnat, Frue Taarn brændende etc., Billeder, der i Lahdes Kobberstik siden vandt meget stor Udbredelse. Trods de populære Motiver var Kunstinteressen i Publikum endnu ikke mere intensiv, end at kun enkelte Personer kom „dryssende ind“, som en Anmelder i Skilderiet udtrykte sig, medens Tusinder af Mennesker ved Sommertide strømmede til Dyrehaven og Vesterbro. Aaret efter (Sommeren 1809) udstillede Medaljør S. Jacobson en Del af sin Malerisamling (164 Malerier og nogle Billedhuggerarbejder)

i et Par Værelser i Alm. Hospital, Agent Duntzfelts tidligere Gaard i Amaliegaden. Indtægten gik ogsaa her til de nødlidende.

Udstillinger af enkelte Kunstneres Arbejder frembyder Datiden ogsaa Eksempler paa. Portrætmaleren Hans Hansen († 1828) foranstaltede saaledes baade i 1813 og 1815, endnu før han fik Bolig paa Charlottenborg, Udstillinger af egne Arbejder i sit Hjem, hvortil han fik Lov til at tage 1 Mark i Entre; i Forordet til sit Katalog gav han en kort Udvikling af Kunstens kulturbærende Opgaver; da Kratzenstein-Stub, hvis sentimentale Billeder var stærkt paa Mode inden for Skønaandernes Kreds, døde i 1816, blev hans Arbejder (Malerier og Haandtegninger, ialt 44 Numre) stillede til Skue i et Lokale paa Store Købmagergade; i 1817 lod Professor Abildgaards Enke sin afdøde Ægtefælles Malerisamling, for største Delen hans egne Arbejder, offentlig udstille; Altertavler af J. L. Lund udstilledes 1818 og 1821, og Major C. C. Seydewitz, der ganske vist ikke vandt noget stort Navn, men dog regnes med blandt danske Kunstnere, udsatte 1817 „til Publikums Bedømmelse“ nogle „af ham forfattede Malerier“ i det harmoniske Selskabs Lokale i Vingaardsstrædet, bl. a. en Blomstergudinde Flora med Frederiksberg i Baggrunden; samme Steds udstillede Jakob Munch sine Billeder i Sommeren 1813, o. s. fr. I 1818 paa kaldte Historiemaleren C. F. Høyer, der af Kongen havde faaet overladt den store Sal paa Gæthuset, Publikums Interesse for en Udstilling af sine Arbej-

der, men det er ingenlunde sikkert, at han har haft Heldet med sig i samme Grad som en Italiener, Giovanni Riccardi, der kort efter kom hertil og i Thotts Palæ paa Kongens Nytorv lod forevise en Samling paa ca. 50 Numre af gamle berømte Mestre; baade Michel Angelo da Caravaggio (et Selskab af Musikdyrkere) og Paolo Veronese (Dronning Dorothea [sic] med sin Pige) var repræsenteret. Om disse italienske Kunstskatte var ægte eller Manden blot var en Svindler — derom skal ikke udtales nogen Dom.

Kunstinteressen øgedes imidlertid, og der blev Plads for *Udstillinger med større Rammer*, jævnsides Akademiets. I Juli 1827 fik en Række fremragende Mænd inden for Kunstnerverdenen, bl. a. Spengler, Lund, Hetsch, Chr. Jürgensen Thomsen og N. L. Høyen, Bevilling til at foranstalte en offentlig Udstilling af Malerier, Haandtegninger, Kobbere og Stentryk, baade af inden- og udenlandske Kunstnere; det var den nystiftede Kunstforening, der ikke aabenlyst var traadt ud i Livet, men endnu havde en privat Karakter, som gav Livstegn fra sig. Det lykkedes dog ikke at faa Udstillingen i Stand i 1827, da man ikke kunde opdrive noget passende Lokale, først næste Aar i September blev den til Virkelighed, og Kunstforeningen indledede dermed sin offentlige Virksomhed. I Foraaret samme Aar (1828) havde Eckersberg ladet udstille „Holbergs Galleri“, den bekendte Række Scenebilleder af Komedierne, udført af Lorentzen og Eckersberg paa Bestilling af Datidens Kunstmæcen, M. L. Nathanson; de to, der skyld-

tes Eckersberg (til Jeppe paa Bjerget og Jean de France) vandt størst Bifald. Ogsaa Trediverne havde privat arrangerede Kunstudstillinger at opvise, baade af righoldige Samlinger og enkelte Kunstværker. En Udstilling i Norgesgaden (1834-35) omfattede mere end halvtredje Hundrede Billeder af danske og fremmede Kunstnere, medens Adam Müllers Maleri: Luther paa Rigsdagen i Worms ene fremvistes i Salen paa Hotel du Nord (1838) lige under H. C. Andersens Værelser; Digteren omtaler det i et Brev til Henriette Hanck. —

Kan Maleriudstillinger med nogen Grund regnes med til Datidens offentlige Forlystelser, og med Rette anvises Plads blandt de ypperste, falder andre Udstillinger, der tjener specielle Formaal, derimod uden for. Det er derfor ikke Stedet her at komme nærmere ind paa de Udstillinger, som Selskabet for indenlandsk Kunstflid i Aarene 1810-19 afholdt i Kongens Klub paa Østergade, eller de første danske Industriudstillinger (1834 og 36).

HESTEVÆDDELØB

HESTEVÆDDELØB er en meget gammel Idræt og er ogsaa tidlig kendt i Norden. Kulturhistorien ved at berette om Vædderidt og Væddekørsler til forskellige Tider, snart som en aarlig tilbagevendende Almueskik, knyttet til Fester paa Landet, snart som Tidkort og Udslag af Luner i de højere Cirkler. Meget bekendt er det Vædderidt, der 1689 foranledigedes af et Væddemaal mellem den engelske Gesandt Robert Molesworth og den danske Overstaldmester, Baron A. W. Haxthausen, hvorefter en dansk Hest i Løbet af trekvart Time skulde tilbagelægge Vejen fra Københavns Nørreport til Frederiksborg Slot. Den lille tigerhaarede Hest løb virkelig den temmelig betydelige Strækning, fire danske Mil, i 42 Minutter, men styrtede umiddelbart efter. Den blev udstoppet, kom paa Kunstkammeret og førtes senere til Frederiksborg.

Væddeløb efter engelsk Mønster og med Karakter af en offentlig Opvisning kendes dog først fra Struenseetiden. Maaske var Tilskyndelsen udgaet fra den unge Dronning, der satte stor Pris paa Ridning, maaske har Høst Ret i, at den nærmeste Foranledning skyldtes den engelske Jagtjunker Jacob Osborne,

som en Tid hørte til Kongens fortrolige Omgang. Initiativet kom i hvert Fald fra Hoffet, hvis øverste Embedsmænd ved Kabinetsordre fik overdraget Dommerhvervet, og Præmierne, Pengebeløb paa gennemsnitlig 500 Rdlr., gik af den kongelige Kasse. Staldmestrene Bülow og Warnstedt stod for Arrangementet og Struensee satte sig personlig ind i deres Forslag, ændrede i dem med egen Haand og approberede dem paa Kongens Vegne.

Meningen var at holde Væddeløb to Gange aarlig; danske og engelske Heste kunde deltage, men skulde løbe hver for sig. Tilslutningen til det første Væddeløb, der fandt Sted Mandag den 22. Oktober 1770 paa Nørrefælled*) i Nærværelse af Kongeparret, som betragtede det uvante Skuespil fra en oprejst Altan, var iøvrigt ikke stor. Præmierne blev ikke uddelt den Dag; tre Heste, som af hvert Hold kom først til Maalet, udtoges til et afsluttende Andendagsløb (24. Oktbr.), hvor Prisen for den danske Hest, der løb Distancen (en dansk Mil) i 15 Minutter, tilfaldt Parforcejæger Ernst Brun fra Jægersborg, medens Præmien for den engelske Hest, der kom to Minutter hurtigere til Maalet, hjemførtes af Jagtjunker Osborne.

De følgende Aars Væddeløb fik et noget andet Præg derved, at kun indenlandske Heste kunde deltage; det maatte godtgøres ved Attest, at Dyret var faldet efter dansk Hingst. Ved Foraarsløbene 1771

*) Officielt hedder det: Uden for Københavns Nordre og Østre Porte imellem Alléerne.

(4. og 6. Juni) blev den samme Parforcejæger Brun Sejrherr. Ved Efteraarsløbene (9. og 16. Oktbr.) var der udsat Præmier for den hurtigste og den mest udholdende Hest; den første tog Brun, der hjemførte Prisen for tredje Gang, medens en ung Bonde, Jacob Jensen af Gentofte, tilkendtes den anden. Efter Struensees Fald fandt endnu et Væddeløb Sted, den 9. Juni 1772, men paa den udtrykkelige Betingelse, at det skulde være det sidste; Præmierne slugte nemlig for mange Penge. Ikke blot Kongen, ogsaa Enkedronningen, Arveprinsen og den lille Kronprins var til Stede, og det hele havde Karakter af en storstilet Hof- og Folkefest, hvor Kongehuset soled sig i sin nys vundne Popularitet; Publikum havde fri Adgang. En Jagtjunker Rantzau sejrede i dette sidste Væddeløb, hvori deltog fjorten Heste i to Kvadriller, alle indenlandske. Samme Aar blev Pavillonen paa Fælleden nedbrudt og solgt ved Auktion.

I det næste halve Aarhundrede var Hestevæddeløbene helt glemt, først i Aarene omkring 1830 kom Ideerne om Hesteavlens Forbedring ved engelsk Fuldblod, og dermed Interessen for Konkurrenceopvisninger, frem herhjemme. I det engelske Aristokrati havde disse Væddeløbssystemer allerede i lange Tider optaget Sindene, i Danmark var det Hertug Kristian August af Augustenborg, der var Foregangsmanden. Det var en Sag, der tydeligt laa ham stærkt paa Sinde, og han viste sig her, paa dette snævert begrænsede Felt, ligesom senere i det politiske Liv, da det kom til det store Opgør med Danmark, som

en handlekraftig og indsigtfuld Personlighed, der traadte i Breschen for sine Ideer i Skrift og Gerning. Hertugen holdt selv Stutteri, lod sine Bønders Heste krydse med Fuldblod og foranstaltede i 1820 de første Væddeløb ved Augustenborg. Mod Slutningen af Tyverne greb Interessen om sig og var snart udbredt over Hertugdømmerne; 1831 var der allerede holdt Væddeløb i Slesvig, Itzehoe og Oldesloe.

I Frederik den Sjette havde Hertugen en varm Beundrer, der støttede ham i hans Foretagender, og de nye hippologiske Ideer forplantede sig til Kongeriget, hvor de landøkonomiske Spørgsmaal netop var stærkt fremme; men her fik de en for Datiden karakteristisk Skæbne. Allerede i Tredivernes Begyndelse brød det nationale Moment, endnu temmelig ubevidst, overalt igennem og gjorde sig gældende over for fremmede Ideer, selv paa forholdsvis neutrale Omraader som dette. Hesteavlens Forbedring ved engelsk Fuldblod og Væddeløb, der vandt Indpas i flere europæiske Lande, fik i Danmark, i de faa Aar Bevægelsen var levende, et vist nationalt og til Dels demokratisk Tilsnit.

I 1831 begyndte at udkomme et „Maanedsskrift for Hesteavl og Hestehold“, der øjensynligt var et Udslag af den vaagnende Væddeløbsinteresse, og hvis Indhold ogsaa for en væsentlig Del bevægede sig inden for denne Sfære. Aaret efter øgedes Interessen; Fuldblod og Væddeløb var Genstand for Samtaler Mand og Mand imellem og rundt om i Landet foranstaltedes smaa private Væddekursler og Vædde-

ridt; fire fynske Adelsmænd indbød til Væddeløb i Fyns Stift, og i Maj 1832 dannedes en Forening til Indførelsen af Hestevæddeløb i Nærheden af København „efter de Grundsætninger og Bestemmelser, som for saadanne ere antagne og fulgte i Hertugdømmene og i Fyn“. Det var altsaa ganske i Hertugen af Augustenborgs Aand. Dette var tilsyneladende ogsaa Tilfældet med det „Selskab til Hesteavlens Fremme i de danske Provinser“, hvortil bl. a. C. D. Reventlow til Christianssæde og Jonas Collin allerede i Aarets Begyndelse havde taget Initiativet; dets Formaal var udtrykkelig at arbejde for Udbredelsen af Fuldblodsheste og deres Avl og foranstalte Væddeløb, men alligevel var det anlagt efter praktiske, landøkonomiske Principper, der ikke faldt i Traad med Hertugens. Han rettede et Angreb paa det endnu ikke dannede Selskab. Tanken forsvaredes imidlertid ivrigt fra flere Sider, bl. a. af Joh. Chr. Drewsen, der paa sin sædvanlige djærve Maade ikke tog i Betænkning at udtale, at Hertugens Uvilje for en Del grundede sig paa, at Planen kunde virke forstyrrende paa den Ide, „at Augustenborg skulde blive Middel-punktet for den danske Hesteavls Forbedring“. Der kom en hel Pennekrig ud af Indbydelsen, med Kombattanter fra forskellige Lejre. Ogsaa Videnskabernes Selskab blev dræget med ind i al denne Væddeløbsrummel; endnu samme Aar (stadig 1832) udsatte Selskabet efter Opfordring fra det Classenske Fideikommis en Prisopgave om „Hestevæddeløbenes og den dermed forbundne Trænerings Ind-

flydelse paa Danmarks Hesteavl“, hvorpaa der indkom ti Besvarelser, af hvilke de tre (een paa Tysk) belønnedes og tryktes paa Selskabets Bekostning (1835). Pristagerne var ikke synderlig fremragende Mænd. Men ogsaa ansete Landøkonomer tog livlig Del i den offentlige Debat; Veterinæren Jens Veibel Neergaard udsendte netop i disse Aar flere Skrifter om Hesteavl og Væddeløb, og C. Dalgas paa Aldebertsminde, der delvis havde besvaret Videnskaberne Selskabs Prisspørgsmaal, lod selv sin Afhandling trykke; han holdt paa Væddeløbene, naar de kunde fremme Hestens Nytte, bidrage til en frugtbringende og sund Hesteavl, men fraraadede at opelske Væddeløbsheste, der ellers ingen Nytte var til; dertil havde Landet ikke Raad.

Fra alle Sider var man enig om, at det var en fortjenstfuld Gerning at ophjælpe den danske Hesteavl, men Meningerne var delte om Midlerne dertil, og navnlig hævdedes det som et Misgreb, om man vilde forsøge at krydse den store jyske Hest med Fuldblod. Vædekørslerne ved Viborg, der fandt Sted første Gang allerede 1831, var et aabenbart Modtræk mod de fremmede Ideer, Hertugen af Augustenborg agiterede for. Hensigten med disse Vædekørsler, der gik for sig med belastede Vogne, var en Forbedring af Trækdyrtypen, og først i 1833 satte de i Forbindelse med et Væddeløb — vidt forskellig fra de engelske. Det foregik paa aaben Landevej, over en betydelig Strækning og Fuldblodsheste maatte slet ikke konkurrere. Ophavsmanden var den

i det foregaaende nævnte A. W. Hauch, lige nidkær — om end ikke altid lige udmærket — som Hofmand, Stutteri- og Veterinærdirektør, Teaterleder, Kapelchef, Fysiker m. m. Men Mod og Myndighed var han i Besiddelse af, og da Kongen, der ogsaa havde bidraget betydeligt til de Viborg Væddekørsler, kom til Stede i 1832, modtog han Majestæten med en stor Tale, hvori han ytrede sin Mistro til al den Hesteforstand, der var fremme i Tiden; han troede ikke, som man almindelig sagde, at den danske og navnlig den jyske Hesteavl var i Forfald, men var forvissat om, at den ægte danske og jyske Hest om faa Aar vilde være forsvundet — ligesom det var gaaet med den danske Hund —, hvis de nyere Ideer om Væddeløb og overhovedet om Maaden, hvorpaa Hesteavlen burde drives af Landmanden, blev almindelig iværksatte.

Talen vakte stor Opsigt. Hertugen og hans Broder, Prins Frederik af Nør, fremkom med offentlige Protester og udæskede Hauch til Væddekørsler. Imidlertid gik Væddeløbsinteressen en kortvarig Sejrs- gang gennem Landet. Det nystiftede Selskab havde Væddeløbsbaner i Slagelse, Horsens og Randers, hvor der ofte holdtes Dyrskuer samtidig. Nytteprincippet kom aabenbart mere til sin Ret her end i Odense og København, hvor Væddeløbene — navnlig i Hovedstaden — havde Karakter af et Folkeskuespil; men selv her var der forbeholdt Bønderhestene særegne Løb. I Hertugdømmerne havde Haderslev, Neustadt og Wandsbeck ligeledes faaet

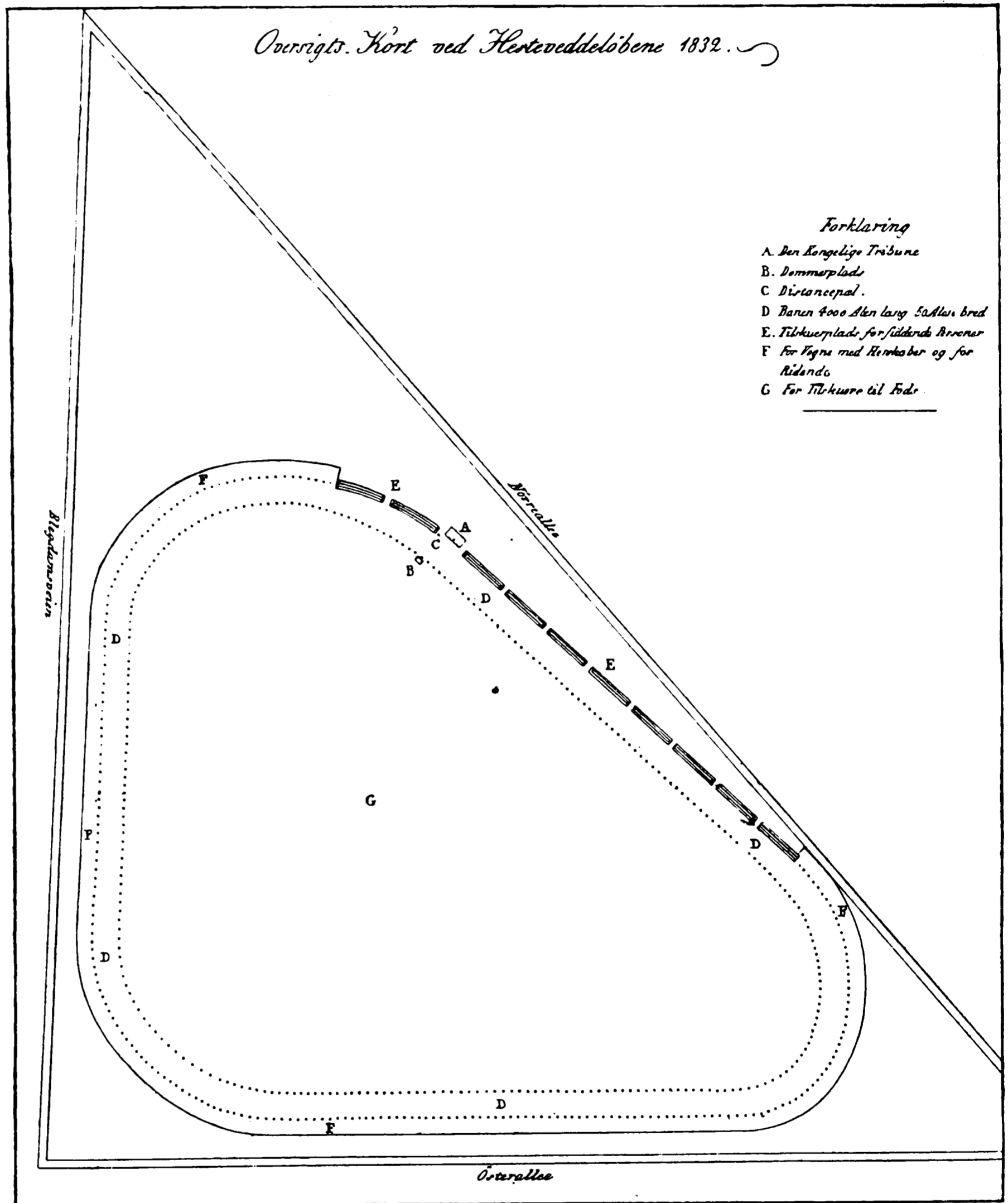
Væddeløbsbaner og efterhaanden omspændte den nye Idræt hele Riget; selv paa Bornholm, ved Aakirkeby, holdtes der (1832) Væddeløb. Væddeløbene ved Helsingborg (1836), hvor Banen laa smukt ved Stranden, søgtes af mange danske. Interessen havde dog kulmineret i Midten af Trediverne og var i de følgende Aar i Tilbagegang.

For at hjælpe paa den dalende Interesse opnaaede Komiteen for Væddeløbene i Wandsbeck 1839, støttet af Hertugen af Augustenborg, Regeringens Tilladelse til at holde Spillebank med „Pharao“ og „Rouge ou Noir“. Allerede Aaret før var der — uden Autoriteternes Billigelse — etableret „Spillehuse“ ved Wandsbecker-Væddeløbene, men denne Foranstaltning havde vakt stærk Uvilje; Rygtet gik, at der var blevet indledet justitiel Tiltale og at Komiteen kun havde opnaaet Legalisering af denne Indretning mod en Rekognition af 1000 Species til Statskassen. Hvor meget disse Rygter havde paa sig, faar staa hen. Vist er det, at denne Art Spil ikke var ukendt i Holsten. Under Omslaget i Kiel havde visse Hasardspil været tilladt indtil 1825, da de blev forbudt, medens der i Oldesloe, som den Gang var et søgt Badested, stadig fra 1818 holdtes Spillebank, men kun i Badetiden; Hasardspillet var en Adspredelse, der ogsaa indrømmedes Gæsterne ved mange tyske Badesteder. Spillebanken ved Wandsbecker-Væddeløbene opretholdtes indtil 1845, da et Forbud mod offentligt Hasardspil kom under Overvejelse paa den tyske Forbundsdag.

Efter disse almindelige Bemærkninger et Par Ord om Hestevæddeløbene ved København i Særdeleshed. Væddeløbene paa Nørrefælled eller Blegdamsfælløden (de to Navne brugtes i Flæng) var sat i Scene ved Subskription, og de indkomne Beløb anvendtes til Præmier foruden de Ærespræmier, Kongeparret stillede til Raadighed. I de fem Aar, Subskriptionen var bindende, opretholdtes Væddeløbene; hvert Aar var der to sammenhængende Dage med tre, senere fire Løb hver Dag; de begyndte Kl. 11 og var som Regel sluttet tidlig paa Eftermiddagen. I de første Aar stod Løbene under Bestyrelse af Hertugen af Augustenborg, der tillige fungerede som Dommer, men i de sidste overtoges dette Hverv af Prins Ferdinand. Kongen og den kongelige Familie gav regelmæssig Møde.

Første Gang fandt de Sted den 7. og 8. Septbr. 1832. I flere Uger havde Hovedstaden ikke talt om andet, og i Dagene umiddelbart før strømmede Folk skarevis ud til Fælleden for at tage Forberedelserne i Øjesyn. Det hele Væddeløbsterræn var omgivet af et Plankeværk, som dog ikke var højere, end at der maatte posteres Husarer udenfor for at holde „ukontante nyfigne“ i Afstand; indenfor var selve Banen saaledes afpælet, at der for Publikum var Staapladses i Midten, medens Tilskuere til Vogns og til Hest var placeret udenfor, rundt om Rendebanen, med Undtagelse af den Side, der vendte mod Nørreallé. Her var den kgl. Pavillon rejst, flankeret af Tribuner med Siddepladser; den var tegnet af Hofbyg-

mester Koch og er i al sin Tarvelighed vel kendt fra nogle oftere gengivne Billeder fra Væddeløbene. Da den længe imødesete Dag, der tilmed faldt ind

med det smukkeste Vejr, endelig kom, vrimlede Gaderne af festlig klædte Grupper; der var en sand Folkevandring ud ad Nørre- og Østerport. Navnlig Kavallerer til Hest var Genstand for Opmærksom-

hed, især dem, der „rede paa magre Rosinanter med stumpede Haler, da disse uimodsigeligen bleve betragtede som Væddeløbere“ — som det hedder i en „Fuldstændig og nøjagtig Beskrivelse“, der kom paa Bogmarkedet i Anledning af Hestevæddeløbene. De dyre Pladser synes ikke at have været fuldt besatte, men til Gengæld var der flere paa de billige, og udenfor var enhver Plads optaget, hvorfra det var muligt at se noget; Folk hang i Trætoppene og paa Mølletagene.

I de følgende Aar var Arrangementet nogenlunde det samme. Væddeløbene holdtes hvert Aar i første Halvdel af September, og Interessen var i Begyndelsen usvækket; Konkurrencen var tilmed livligere. Endnu i 1835 indfandt Publikum sig i stort Tal, men i 1836 synes det at have været skralt nok, skønt Entreen var bleven billigere. Da Flaget faldt paa den kgl. Tribune den 10. September 1836 som Tegn paa, at Løbene for den Dag var til Ende, var det foreløbig forbi med Væddeløbene i Hovedstaden. I Juni 1840 toges de op paany, da Selskabet til Hestavlens Fremme henlagde de Væddeløb, der hidtil aarlig havde fundet Sted paa Slagelse-Banen, til København, maaske nærmest i Anledning af Kristian den Ottendes Kroning.

LUFTMASKINER

RYGTET om Brødrene Montgolfiers ejendommelige Opfindelse er utvivlsomt hurtigt naaet hertil gennem Privatbreve. Men først mod Slutningen af 1783, da Aeronauterne begyndte personlig at give sig det ny underlagte Element i Vold, synes Efterretningerne at være trængt ud i Offentligheden. I November meddelte Korrespondenter fra Paris, at en aerostatisk Maskine af overordentlig Størrelse vilde stige i Luften fra Marsmarken; „man vil lade den flyve ganske fri,“ hed det, „uden Strikker, og tvende Mennesker skulle gøre en Rejse med samme.“ Det var Pilâtre de Roziers og Markis d’Arlandes’ berømte Luftfart, den første, Historien har at opvise. Og snart efter indtraf Meddelelse om den Rejse, Professor Charles og Mekanikeren Robert foretog den 1. Decbr. i deres „Luftvogn“. Den danske Gesandt berettede derom i sine Depecher og Bladene bragte udførlige Referater.

Samtidig begyndte man herhjemme at eksperimentere med de nye Luftmaskiner. Mange Aar efter fortælles det, at den første skal være opsendt af Brødrene Henriques. Paa den Tid levede i København

en anset jødisk Handelsmand, Agent og tidligere Galanterihandler, Abraham Moses Henriques, som i Forbindelse med sine Sønner drev en Fabrik for Tilvirkning af Tapetpapir; tænkeligt er det, at Firmaet har haft franske Forretningsforbindelser. Men i Datiden forlyder der intet om disse aerostatiske Forsøg. Sikkert er det derimod, at den bekendte Veterinær, Professor *P. C. Abildgaard*, og Apoteker, senere Assessor i Sundhedskollegiet *J. A. Mühlenstedt* (1746-1819), hver for sig, i Slutningen af Aaret syslede med Luftmaskiner og opnaaede Resultater, der vakte Opsigt i vide Kredse.

Abildgaard havde konstrueret en aerostatisk Maskine, som efter Bestemmelsen skulde gaa i Luften den 20. Decbr. 1783. Paa Grund af Blæsten maatte Opstigningen imidlertid udsættes, og da Forsøget med Luftkuglen endelig kom i Stand den 24. Decbr., mislykkedes det; umiddelbart efter ydede Videnskaberne Selskab ham 100 Rdlr. til disse Eksperimenter. Den 27. Decbr. saa Stadens Indvaanere til deres Forundring en Luftmaskine sejle hen over Taget af Kristiansborg Slot — men det var ikke Abildgaards. Mühlenstedt havde længe i al Stilhed anstillet Forsøg i sin Gaard paa Østergade, paa Hjørnet af Peder Madsens Gang (hvortil Svaneapoteket, som han ejede, henflyttedes efter Branden 1795), og egentlig var det ikke Meningen, at hans Maskine, en tre Alen lang Cylinder af ferniseret Silketaft, endnu skulde lades fri, men dens Opdrift var saa stor, at den sprængte Strikken; først længe efter fandtes den, syv Mil fra Ho-

vedstaden, paa Gjorslev Gods. Det var, saa vidt vides, det første Forsøg, der virkelig var lykkedes.

Abildgaards Luftkugle svævede over Byen den 5. Januar 1784, sat op fra Kørebanen foran Kristiansborg, og snart indløb Meddelelse om, at Eventyr-Baronen von Krohne paa Sønderhoved ved Vejle ligeledes havde forfærdiget en aerostatisk Kugle, som var steget til Vejrs og hurtig kommen ud af Sigte; tillige havde han gjort Model til en aerostatisk Maskine, der skulde bevæge sig horisontalt og derfor kaldes „Lufthest“. Endnu samme Maaned udgik fra Morten Hallagers Bogtrykkeri i Rosengaarden, en „Afbildning og historisk Beskrivelse over den i Frankerige nye opfundne Luftkugle eller ærostatiske Maskine“, det første danske Skrift om Luftsejlad.*) Det bestaar af to Folioblade, er smukt trykt og forsynet med et efter hin Tids Forhold anstændigt Træsnit af Prof. Charles' og Roberts Luftfart; der berettes om de franske aerostatiske Forsøg og de hjemlige omtales kortelig. „Efter Forlydende,“ hedder det, „vil man her snart faa flere og vigtigere Forsøg at se.“

Dermed sigtes til Mühlenstedts fortsatte Eksperimenter. Han indbød til Subskription paa en ny Luftkugle, som 1. Februar blev prøvet paa Charlottenborg. Luxdorph, der var blandt Subskribenterne, fortæller i sin Dagbog, at den længe svævede omkring i den store Sal med en Vægt af 5 æ og 11 Lod og slutte-

*) Samme Aar udsendte den bekendte C. G. Kratzenstein, ligeledes hos Morten Hallager, et større Skrift: *L'art de naviguer dans l'air*, tilegnet Prof. Charles.

lig blev „viist ud af Vinduet“. Den gik i Luften fra Kristiansborgs inderste Slotsgaard om Eftermiddagen den 12. Februar i Overværelse af de kongelige Herskaber og en meget stor Menneskemængde — „næsten alle denne Stads Indvaanere“, staar der i Berlings Københavnske Tidender. Luftmaskinen beskrives som en elliptisk Cylinder, lukket med en Afrunding foroven og forneden, og forsynet med et Galleri; Størrelsen angives forskelligt, Højden til 5 à 8 Fod, Diametren til 3 à 4 Fod. Før Opstigningen begyndte en let Sne at falde. Først saa det ud, som om Luftkuglen ikke vilde lystre, men saa snart den lodes fri, steg den hurtig til omtrent 500 Fods Højde og forsvandt i Retning af Køge Bugt. Usandsynlig lyder Efterretningen om, at den holdt sig to Dage i Luften, inden den faldt ned; en Bonde, der kom kørende paa Landevejen mellem Køge og Billesborg, indbjærgede den.

Disse første danske Aerostater var — saa vidt det da kan ses — fyldte med brændbar Luft (d. v. s. Brint) efter Prof. Charles' Metode, og skønt de kun var af saare beskedne Dimensioner, satte de Byen paa den anden Ende. Det var dem, Wessel gjorde Løjer med i sit bekendte Impromptu: I, som med brændbar Luft Maskiner. fylde etc. Men Interessen kølnedes eftersom man blev fortrolig med det Faktum, at det var muligt at lade slige Indretninger gaa til Vejrs; foreløbig indsaa man ikke deres Nytte, og ingen havde Mod til at betro sit Liv til dem. Videnskabsmændene blev snart færdig med dem — Gøg-

lerne tog fat: en skuelysten Mængde kunde endnu en rum Tid trommes sammen om Luftkuglerne.

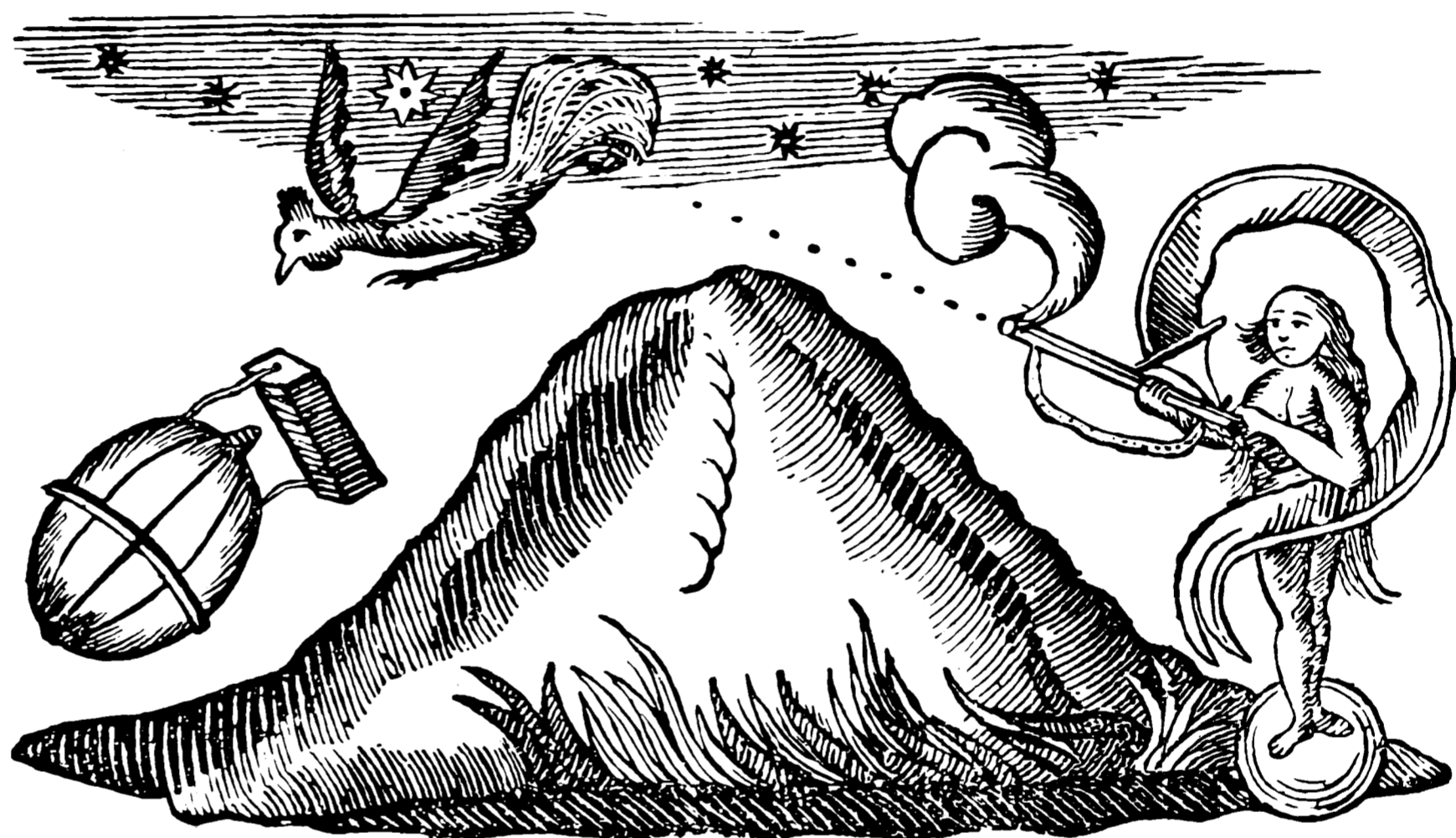
Den noksom bekendte *Urberg*, Skuespilleren Iver Hesselberg Urberg, der tidligere havde studeret Bjergværksdrift i Udlandet paa kongeligt Stipendium og var i Besiddelse af Naturkundskaber, kastede sig ivrigt over det nye Felt; da han opnaede den Begunstigelse at vise sine aerostatiske Eksperimenter ved Hoffet, fik han yderligere Blod paa Tandem. Helst vilde han have haft Ridebanen ved Kristiansborg som Arena for sine Forestillinger, men det lykkedes ham ikke; han maatte ty til Eksercerpladsen ved Rosenborg. Længe i Forvejen var Luftkuglerne med Dekoration og Indretninger udstillet i hans Logi i Kristen Bernikovstrædet, og Publikums Forventning var stærkt spændt, da det blev bekendtgjort ved Plakater paa alle Gadehjørner, at de endelig skulde gaa i Luften den 6. Juni 1786. Kongehuset sendte Afbud i sidste Øjeblik og Urberg narredes for denne sikre Tiltrækning. Helt gunstigt løb Forestillingen ikke af. De to mindre „aerostatiske Globi“ steg heldigt til Vejrs, men den største Maskine „med dekoreret Gondol og Mand udi“, som skulde illustrere „de berømte Montgolfières Invention“, kom der Ild i, og Publikum gik skuffet bort: Manden i Gondolen havde vist sig at være en Dukke.

Urberg havde derefter mest Lyst til at rejse ud til Provinsens mere taknemmelige Publikum med sine Luftmaskiner, en Plan, han ogsaa satte i Værk, skønt baade Kancelliet og Kronprinsen nægtede at

række Haand til hans Forehavende. I Begyndelsen af August havde han været i Aalborg, Randers og Aarhus, og skulde endnu til Horsens, forinden han drog hjem til Hovedstaden og sin Teatergerning. Bifald havde han ikke manglet, men det havde skortet paa forventet Fordel, og han besluttede at gøre endnu et Forsøg i Hovedstaden. Han forstod, at Publikum tørstede efter at se et levende Væsen fare til Himmels. „Endnu har vi,“ kundgjorde Urberg i Begyndelsen af 1787, „her til Lands ej set nogen levende Skabning uden Vinger at gøre Luftrejser, og da jeg ikke tvivler om, at det jo vilde være det respektive Publikum til Velbehag at bivaane et saadant Skuespil, saa bekendtgøres herved, at jeg Faste-lavns-Mandag eller en smuk Dag i samme Uge fra den kongelige privilegerede Skydebane i Sølvgaden lader gaa op en levende Kat med en Luftmachine“. Da Forestillingen kom i Stand den 21. Februar, gik det endnu mere uheldigt end forrige Gang. Maskinen, der i et Bur medførte ikke en Kat, men en Hane, var aldrig saa snart kommen op i Luften, før den faldt ned i den lige overfor liggende Rosenborg Have. Heldigvis for Hanen var Buret forsynet med en Mekanisme af Staal-fjedre, saa at Dyret kom i Frihed, naar Luftmaskinen landede. Den spadserede roligt ud, men den arme Urberg gik det værre; kun med Møje undgik han at blive stenet af Mængden.

Han var nu Skive for alles Spot. I „Morgenposten“ maatte han føre en bitter Polemik med misfornøjede Tilskuere, der endogsaa rev ham i Næsen,

at han i Stedet for Katten havde klemt en Hane ind i det snævre Staaltraadsbur, „saa at vi, os til ubodelig Skade, endnu ikke har til Dato her set nogen levende Skabning uden Vinger at gøre Luftrejser“; Urberg henvistes til næste Gang selv at gaa i Vindbeutel (in casu Luftmaskinen), for at der ikke yderligere skulde sættes Plet paa hans aerosta-

SATIRE OVER URBERGS LUFTMASKINE

Titelvignet til „Forklaring om Lykkens Seyer over den store Uhrhane paa Bloksbjerg“

tiske Ære, og ikke vedblive med sine Fuserier og Vindmagerier, der kun gav Tysken og Udlændingen noget at le af, etc. etc. Gadeviserne, der forlængst i Paris havde besunget den nye Opfindelse, og ligeledes her kastede sig hungrigt over Emnet — En nye Viise i Anledning af de franske Luftreiser (1786), En ganske nye Viise om Fransosen i Luft-Machinen (u. A.) — havde jævnlig ogsaa en ironisk Hentydning til Urberg. En satirisk Pjece med Titlen; „Forklaring om Lykkens Seyer over den store Uhrhane

paa Bloksbjerg“ (1787) var helt igennem møntet paa Urberg; „Korporal“ Sigvard Lyche, der havde forherliget ham som den store Skuespiller sammen med Gielstrup og Kemp, fik et Hib med. Er Satiren i denne Pjece vanskelig at faa fat paa, ligger den endnu længer borte i et „Forslag til et Par allegoriske Kobberer over Luften og Luftmaskiner“ (1787), der vel ikke tager særligt Sigte paa Urberg, men er mærkelig derved, at den handler om alt andet end netop Luftmaskiner, og for en Nutidslæser ser ud som et komplet sindssvagt Produkt.

I Hovedstaden synes Luftmaskinerne derefter en Tid lang at have været banlyst; Urbergs Spor skræmmede og Autoriteterne holdt aabenbart igen. Først mod Aarhundredets Slutning begyndte de atter at florere. En *Giuseppe Mazzanti* mødte i 1798 med en Luftmaskine à la Blanchard paa 13 Alens Højde og det dobbelte i Omkreds; han eksperimenterede ved Pedersdal paa Utterslev Mark. Om den store Ballon (han havde ogsaa mindre) overhovedet kom i Luften, er uvist, men sikkert er det, at der en Aften vankede Prygl, fordi Opstigningen af Hensyn til Vejret maatte indstilles. Han havde ogsaa Genvordigheder med Magistraten og Politimesteren, fordi han ikke havde bedt om Tilladelse. Ude i Landet var Tilsynet ikke saa effektivt; entreprenante Folk drog jævnlig om med smaa Luftmaskiner og satte dem op inde i Byerne, fra Torve, i Haver eller paa større Pladser, og „Politivennen“ fandt det betimeligt at give Brandpolitiet et Vink; thi oftest var Ta-

len om de ildsfarlige Montgolfièrer, der ikke krævede Anstalter til Fremstilling af den „brændbare Luft“.

De almindelige aerostatiske Maskiner, der blot fór til Vejrs og intet mere, *trak* ikke — man maatte finde paa noget nyt. Francke, Marionetspilleren fra Dyrehaven, havde allerede i 1790 paa Louisenlund til de kgl. Herskabers udelte Tilfredshed opsendt en Luftmaskine i en Husars Lignelse, syv Fod høj — men Hovedstaden var forbleven lukket for ham. Da Genren siden vandt Indgang, havde den udviklet sig til hele „Luftjagter“: Dyr og Jægere, konstrueret som Balloner (et Ord, der kom i Brug i Slutningen af Aarhundredet), oftest dannede af den saakaldte Guldslagerhud. Brintudviklingen og Fyldningen, med de mystiske Tønder, Glasrør og Glasklokker, skete for Tilskuernes Øjne og interesserede i samme Grad som selve Opstigningen. Undertiden var Luftjagterne helt effektivt sammensat: en Ræv og en Kronhjort gaar til Vejrs, skarpt forfulgt af en stor Jagthund og en Jæger til Fods; dernæst en vild Hest jaget af en bereden Jægersmand; han skyder (Fyrværkeriet eksploderer) og Dyret styrter død til Jorden (Brinten gaar ud) etc.

I Eftersommeren 1803 opsendte Dorothea Lehmann Luftjagter fra Lustres Ridebane paa Vesterbro, men pludselig forbød Kancelliet dem. De havde dog allerede krævet Luftsejladens første Offer herhjemme. En Holmens Tømmermand sprang nemlig, ansporet af den udsatte Belønning, ud i Sortesø for at fiske Luftfigurerne op, men druknede. Lustre fik dog

Lov til at opføre den ovenfor skitserede Luftjagt for at komme fri af Slutteriet. Mens han selv sad som Gældsarrestant, forarbejdede hans trofaste Hustru de mærkelige Sager, der først udstilledes offentlig, for at Publikum kunde tage dem i Øjesyn; „dette Eksempel paa ægteskabelig Kærlighed fortjener al mulig Opmuntring“, skrev Skilderiet. Den vilde Jagt gik i Luften fra Lustres gamle Domicil paa Nørrebro, under fuld Musik, i Begyndelsen af 1804. I 1806 var der et „aerostatisk Menageri“ paa Vesterbro, i 1819 atter Luftjagter o. s. fr. Langt ned i det nittende Aarhundrede hørte disse Smaaballoner til de gængse Adspredelser baade i Dyrehaven, hos Monigatti og senere i Tivoli.

Luftjagterne var gode nok i og for sig, men Publikums Attraa gik i anden Retning; Ønsket var levende om at se en Luftskipper stige til Vejrs, at være Øjenvidne til en af disse rigtige Luftfarer, som man havde hørt saa meget om fra Udlandet. „Efter alle Tilskueres Forsikring skal det være et rædsomt majestætisk, men tillige henrykkende Skuespil at se en Luftballon af det store Slags opstige i Dunstkredsen“ — skrev den frugtbare Litterat og Kvaksalver H. C. Lund i et lille Skrift „Om Luftsejladsen“ (1806).*) Kobbersmed Kierstrup, hvis Lidelseshistorie straks skal berettes, havde gjort fortvivlede Forsøg paa at komme til Vejrs med sin Ildballon, men først da den i Aeronautikkens Historie bekendte

*) Samme Forfatter havde allerede i 1798 udsendt „Forsøg til en nye Flyvelære“, hvori han i 117 Paragraffer behandlede Muligheden for Mennesket at bevæge sig i Luften.

Belgier, Etienne Robertson (1763-1837), kom hertil i 1806, anbefalet af Overhofmarskal Hauch, blev man Vidne til en virkelig Luftsejlad. København var den Gang den eneste af Europas Hovedstæder, som endnu ikke havde set dette interessante Skuespil.

Robertsons Opstigninger fra Eksercerpladsen ved Rosenborg vakte uhyre Opsigt; Børsen og de fleste Butikker lukkedes og Klasselotteriet, som havde Lokaler paa Slottet, maatte indstille Trækningen. Samtidige Referater beretter omhyggeligt om alle Enkeltheder: hvorledes Fyldningen begyndte i den aarle Morgenstund Klokken fire, og hvorledes Tilskuerne allerede Kl. ni om Formiddagen strømmede til; hvorledes Robertson med klædelig Koldsindighed traf Forberedelser til sin Rejse, og baade fik Instrumenter og Kork-Svømmetrøje med; hvorledes han overleverede Prøveballonen med Kongens Navnechiffer til Hauch, som bad den unge Prinsesse Juliane (de kongelige Herskaber var naturligvis til Stede) om at overskære Baandet; hvorledes han tog Afsked, forsynedes med Pas og satte sig i Gondolen, medens Ballonen førtes Kredsen rundt. Robertson svang det danske Flag, og den lille grøn- og gulstribede Taftesballon (melonformet, $22\frac{1}{2}$ Fod i Gennemsnit) steg Kl. $1\frac{3}{4}$ majestætisk i Vejret mod en blaa Himmel, hvorfra Solen skinnede sommerlig varmt, skønt Dagen var den 1. Oktober; hvor dybt et Indtryk, dette Syn gjorde paa Tilskuerne, læser man om i efterladte Memoirer. Ballonen gik meget højt; efter Luftskipperens egen Beretning faldt Ba-

rometret omtrent til 22 Tm. fransk Maal og Termometret viste to Graders Kulde Reaumur. Den medførte en Faldskærm med en Hane, der dalede i en Have paa Nørrebro, og efter en Times Luftfart steg Robertson selv ned et Par Mil fra Roskilde.*) Fjorten Dage efter, Mandagen den 13. Oktober, fandt den anden Opstigning Sted. En af Luftskipperens Elever steg til Vejrs og gik straks efter ned med en Faldskærm; han landede i Gothersgaden ved Reformert Kirke, og førtes i Triumf ind paa Eksercerpladsen. Faldskærmen blev revet itu og delt som Relikvier af den begejstrede Mængde, medens Ballonen dalede ved Tømmerpladsen uden for Vesterport.

At en Mandag, ikke Søndagen, valgtes til denne sidste Opstigning, var ikke Robertsons Skyld; det var Biskop Balle, der protesterede. Den første Luftsejlad havde „ved sit herlige Udfald“ „opvakt almindelig Længsel saavel paa Landet som i Hovedstaden efter at beskue dette sjældne Syn paany“; der kunde ikke være Tvivl om, at Kirkerne baade i Staden og i en vid Omegn vilde staa tomme; om Formiddagen vilde Folk knibe ud midt under Højmesen for at skaffe sig Plads og se paa Tilberedelserne til Luftfarten, „men til Aftensang kommer slet ingen i Kirke, fordi det store og forunderlige just paa den Tid sætter enhver i Bevægelse“. —

Frederik den Sjettes Tid har to indfødte Aeronau-

*) Robertsons nyeste Biograf, Julien Fraipont (i Biographie Nationale de Belgique XIX), kalder den første Opstigning i København *une superbe ascension* og angiver, at 70000 Mennesker overværede den, men sætter Spørgsmaalstegn ved Tallet. Det er dog næppe saa meget overdrevent, thi af de foreliggende Beretninger faar man det Indtryk, at Hovedstadens hele mobile Befolkning var paa Benene.

ter at opvise, hvortil dog straks maa knyttes den indskrænkende Bemærkning, at den ene aldrig kom i Luften. Han havde den redeligste Vilje og en god Del Evner, men alligevel blev hans Løbebane som Aerostatiker en Kæde af bitre Skuffelser, et sandt Martyrium. Hans Livshistorie er saa interessant, at den bør fortælles i Sammenhæng.

Carl Frederik Kierstrup (f. omkring 1775) var Søn af en Kopist i Rentekammeret. Faderen døde tidligt fra ham og en Slægtning, der var Kobbersmed, tog sig af ham. Han havde liden Lyst til Haandværket — vilde studere, men savnede Midler — og da han kom paa Kant med Standsfællerne, drog han, ægget af Romaner og Rejseskildringer, paa sin Fod sydpaa, til Hessen og Sachsen. Da han atter kom hjem, arbejdede han en Tid paa Brede, men flyttede snart til „Kakkelovnsfabrikken“ paa Vesterbro og nedsatte sig som Kobbersmed-Frimester.

Tidlig havde han stiftet Bekendtskab med en J. J. Pihl, der havde et vist Talent for Matematik og senere blev Konstruktør og Skibsmaaler ved Holmen; de to Venner morede sig med fysiske Eksperimenter, kom tilfældigt ind paa de aerostatiske Maskiner, der netop ved den Tid sysselsatte Sindene, og i Forening konstruerede de en otte Fods Montgolfière af Papir. Etatsraad C. Hansteen, Deputeret i Generaltoldkammeret, og den bekendte Ove Malling havde Sommerbolig paa Kakkelovnsfabrikken, og da de fik Nys derom, vilde de være Tilskuere ved Opstigningen. Rygtet naaede ligeledes Statsminister Brandt, boende paa

Bakkehuset, og Hofpræst Christiani, hvis Institut som bekendt laa tæt ved Skydebanen. I Nærværelse af disse høje Herrer og en Flok tilfældige besøgende gik Luftmaskinen til Vejrs en smuk Sommeraften i August 1799 og vakte almindelig Beundring.

Luftkuglen var ogsaa bemærket i Byen. Nogle unævnte „Videnskabs-Elskere“ bad i Adresseavisen Konstruktøren om at melde sig og lovede at støtte ham, hvis han var at formaa til at forfærdige en anden, helst en større. Kierstrup, der heller ikke manglede Opfordringer fra anden Side, følte sig smigret, og Entusiast som han var lagde han straks Haand paa Værket. Han vilde konstruere en Ballon paa 24 Fods Diameter, tage Entre ved Opstigningen og anvende de indkomne Midler til en endnu større Ballon, som han selv vilde stige op med. Kancelliet gav ham Bevilling og i et proklamations-lignende Inserat i Adresseavisen aflagde han højtideligt Løfte om sin Beslutning; det var ham ikke nok at tilfredsstille „den blotte Forlystelse for Synets Sans“, han ønskede, at „denne, en af vort Aarhundredes skønneste Opdagelser, en Gang maatte blive bragt til en større Fuldkommenhed end den, den fik ved sin første Tilværelse, og hvorved den næsten er bleven staaende til dette Øjeblik“ — han vilde styre Aero-staten i bestemte Retninger. Den foreløbige Ballon var snart færdig; den var tilvirket af Papir og vejede med Ildapparatet firsindstyve Pund. Professor Bugge lovede at signalisere dens Opstigning fra Observatoriet paa Rundetaarn, og en Aften i Ok-

tober 1799, da Vejret var gunstigt, gik den op fra Blaagaard. Marskal Hauch roste dens regelmæssige Konstruktion og Forsøget løb i alle Maader heldigt af, men af Overskud blev der intet.

Der kom nu en streng Tid for Kierstrup, thi han var fast besluttet paa at indfri sit Løfte. Hans gamle Moder, der blev sat til at sy paa den store Ballon (hvortil ogsaa Pihl ydede matematisk Bistand), kunde ikke tumle Lærredsmasserne, og han maatte tage en Pige i sin Tjeneste. Men Pigen lærte snart at flikke paa Kedler og Temaskiner (som Frimester maatte han ikke holde Svende), og kun om Søndagen syedes der paa Ballonen; det var ikke noget lille Arbejde, der var 37800 Fod Søm. Vennerne bragte deres Koner, Kærester og Søskendebørn med, 12-16 Personer arbejdede i Fællig paa Virkeliggørelsen af Kierstrups Ide, og hver Søndag endte med en lystig Aften, til sidst med Dilettantkomedie og Bal.

Man var imidlertid naaet flere Aar ind i det nye Aarhundrede. I 1804 begyndte han at røre paa sig for at faa Formaliteterne i Orden, og da Professor Manthey og Apoteker Mühlenstedt fik hans Beregninger til Gennemsyn, fandt de det hele meget fornuftigt. Ballonen var en Montgolfière, en uhyre Sejldugs-Kugle paa 50 Fod i Diameter og et Rumindhold af 65450 Kubikfod; kunde Luften fortyndes i Forholdet 1 til 3, vilde dens opstigende Kraft være 3208 \wp minus Vægten af Ballon, Gondol og Styregrejer samt Kierstrups egen Person, ialt 1640 \wp , altsaa en Netto-Opdrift af 1568 \wp . Kierstrup lod en hel Afhandling

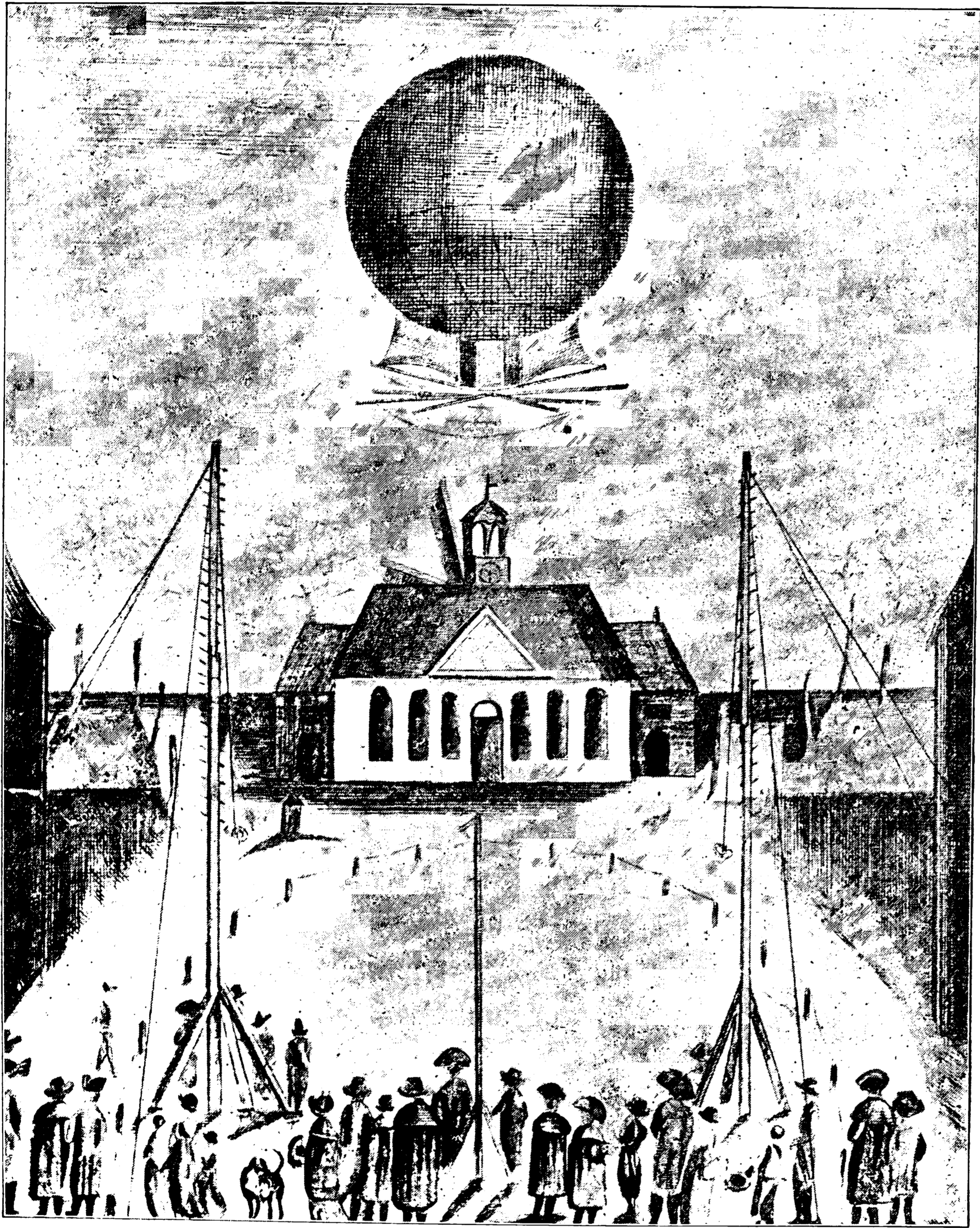
trykke, hvori han klarlagde sine Beregninger og gav Oplysninger om Styremekanismen, der grundede sig paa Læresætningen om Kræfternes Opløsning i Sidekræfter. De sagkyndiges Mening om denne Side af Sagen forlyder der desværre intet om. Hertil kan dog knyttes den Bemærkning, at kompetente Folk i Datiden ingenlunde ansaa Problemet for uløseligt. Nogle Aar efter kom en Mand hertil ved Navn *Danzel*, der foregav at have opfundet en Mekanisme, hvormed han mente at kunne styre en Ballon i Luf-ten, og vilde have Tilladelse til at demonstrere sin Opfindelse offentlig. Kancelliet var betænkeligt og henvendte sig til Hauch og Astronomen Bugge. „Endskønt dette Kollegium,“ skrev Kancelliet, „stedse med Velvilje har understøttet slige og andre nyttige Kunst-Forsøg, har Erfaring dog vist, at Publikum stundom er bleven fravendt deres Penge uden at have nydt nogen Fornøjelse og uden at noget nyttigt er bleven fremmet.“ Men de to sagkyndige, for hvem Danzel maatte anstille Forsøg, fandt Metoden antagelig. Han erholdt den ønskede Tilladelse og fik Ridehuset overladt for at vise Publikum, hvorledes han styrede Luftmaskinerne (Maj 1807).

Men tilbage til Kierstrup. Han giftede sig, skønt han helst havde haft det halsbrækkende Arbejde, der forestod ham, overstaaet først; men stundom fik han Anstød af Hastværk, som han skrev. Kronprinsen ydede en Pengehjælp til Ballonen, og det første Forsøg fandt da Sted i Citadellet, paa Paradepladsen foran Kirken, Søndagen den 2. Decbr. 1804. For-

ventningerne var drevne stærkt i Vejret: en af vore egne skulde krydse i Luften; Luftmaskiner er Hovedemnet for Dagens Samtaler, de har ganske afløst Duellerne, hed det i Skilderiet. Dagen kom, og med den Skuffelsen, som Publikum iøvrigt tog med Ro. Kierstrups Ballon hævede sig ikke fra Jorden; men den var sin Undergang nær, da et heftigt Vindstød paa et hængende Haar havde tændt Ild i den. Opstigningen maatte udsættes.

Det endelige Forsøg, der berammedes til den 6. Januar 1805, blev en komplet Fiasko. Luftmaskinen, der var bleven stukket i Kobber, hvor man saa den *stigende*, følte stadig Ulyst til at komme op i sit rette Element. Da der blev firet paa Tovene, begyndte den at gøre nogle underlige Kaprioler og slaa Kolbøtter og faldt til sidst sammen som en Kar-knud. „Pøbelen blev nu arrig,“ skrev et Øjenvidne i sin Dagbog, „og vilde mishandlet Manden, men han undkom til Vagten. Stor Tumult. Kronprinsen havde selv travlt med at tilvejebringe Orden. En Klædekræmmer, som i Trængselen trædde paa Hertuginde^{*)} Fod og var trodsig mod Adjutanterne, blev arresteret.“ Den skikkelige Kronprins Frederik trøstede Kierstrup med, at det kunde gaa bedre en anden Gang, men i Byen var den uheldige Luftskipper gjort rent umulig. Lejlighedspoeten Bræstrup, der før det første uheldige Forsøg havde prist ham i en „Hæders-Sang for den første Danske Mand, som

^{*)} Der maa menes Hertuginde Louise Augusta.

KIERSTRUPS BALLON
(Kobberstik)

næstkommende Søndag den 2den December agter at anstille en Luft-Reise fra Kjøbenhavn i en af ham opfunden Luft-Maskine“ (K. 1804), skrev nu „En lystig nye Samtale imellem Peder Brygger og Morten Spekhøker om den ulykkelige Luft-Maskine, som dandsede Kuldbøtte imellem Damernes Peltser, Pigebørnenes Skiørter og Mandfolkenes Cheniller“ etc. (K. 1805).

Kierstrups Mod var imidlertid ikke knækket, i Stillehed pønsede han paa nye Planer. Han besluttede at forfærdige en Charlière, men under Bombardementet stjal nogle Hannoveranere, der indkvarteredes paa Kakkelovnsfabrikken, det paabegyndte Luftfartøj. Nogle Aar efter fik han, med en af sine Venner som Mellemand, arrangeret en Forestilling med et Par Smaaballoner, der opgik fra Amalienborg i Anledning af Kongens Fødselsdag (1810). Arveprins Frederik kom ned paa Pladsen og hørte, at det var Kierstrup, der stod bag. Denne greb straks Lejligheden og gik til Kongen med et Bønskrift om atter at maatte stige til Vejrs, men han fik kun Lov til at opsende en Papirs-Montgolfière fra Eksercerpladsen ved Rosenborg — intet Menneske maatte følge med. Det hele løb meget heldigt af. Luftmaskinen steg op 26. April 1810 (Kongen var selv til Stede), tog Retning mod Køgebugt og fandtes senere i god Behold.

Nu var Vejen banet. Kongen reskriberede Kancelliet, at Kierstrup selv maatte stige op fra Eksercerpladsen. Den ihærdige Luftskipper solgte af sine Ejendele, hvad han kunde undvære, gjorde Gæld og

fik endelig forfærdiget en Montgolfière af Kattun og Papir med 35 Fods Diameter. Den 9. August 1810 var alt beredt til Opstigningen. Ildapparatets Indretning — efter hans samtidige Kollegas, J. P. Coldings Udsagn hans Akilleshæl — var saare uhensigtsmæssigt, og var dertil saaledes anbragt, at den brændende Spiritus regnede ned i Gondolen til ham. Han havde Døden for Øjnene, men vilde ikke afstaa fra sit Forehavende. For at lette Ballonen kastede han al Ballast over Bord, trak Støvler, Kjole og Hat af og raabte, at der skulde kastes los, men i sidste Øjeblik fik nogle besindige Officerer fat i Gondolen og væltede det rasende, halvt afsindige Menneske ud, medens Ballonen steg til Vejrs med Kierstrups Kjole og dalede i Kongedybet.*)

Hans Rolle var dermed udspillet og Slutningen af hans Livsroman skal kun kort skitseres. Spottet og forhaanet — selv tyske Blade skosede over hans Uheld — besluttede han at udvandre til Amerika. Han enedes med Konen om Skilsmisse og drog til Norge for ad den Vej at naa til en ny og bedre Verden, men allerede i Kristiania kom han atter ind paa Luftmaskinerne; en Tid lang fristede han Livet i en Række vestnorske Byer ved at eksperimentere med smaa Balloner, som han lod gaa op. I Foraaret

*) Nærmest i Anledning af dette mislykkede Forsøg fik en Indsender Lejlighed til at anbringe nogle Ytringer i Politivennen om det triste i, at Luftsejladsen, som ved videnskabelig Dyrkelse kunde „lade Menneskeforstand og Mennesketarv høste store Fordele“, ene skulde være „uformuende Personers Beskæftigelse, eller Markskrigeres Pengekilde, eller et blot Pragtskue ved store Højtideligheder“. Den Regering, der „laanede Opfindelsen et klogt Øjekast“ og til Flyvekunstens Fremme stillede et Beløb til Raadighed for „et Universitets Mathematici“, vilde ikke handle uværdigt eller unyttigt.

1811 viste der sig endelig en Lejlighed til at komme videre og fra Laurvig indskibede han sig til London. Nogen Tid holdt han sig derefter borte fra den ulyksalige Aerostatik, men atter spillede Tilfældet og Uheldet ind. Skønt Ildballoner var forbudt i Englands Hovedstad, arrangerede han Opstigningen af en Montgolfière fra et londonsk Vauxhall, og for at undgaa Følgerne, maatte han flygte; han kom ombord paa et Skib, var snart efter igen i Norge og fra Kristiania drog han derefter paa sin Fod i ti Dage til København.

Hans Skæbne i de nærmest følgende Aar kommer os ikke ved. Han begyndte at slaa sig til Flasken, led Kummer og Nød. Men i 1818 levede han atter op. Den geskæftige Kunstberider *Gustav Price* fra Wien, som afvigte Sommer havde haft Ridebane paa Vesterbro, og hvis Galleri til stor Bestyrtelse for Byen var faldet ned, havde nu fattet den Ide at agere Luftskipper og gaa til Vejrs med „en skøn Papirs-Luftballon“. Han smigrede sig med, at dette „lige saa modige som paa Erfaring sikkert grundede Foretagende“ vilde vinde Publikums Bifald. Men han forregnede sig. Hans 35 Fod høje Montgolfière var alt andet end skøn, hans Begreber som Aero-naut saare ringe og da Ballonen endelig skulde til Vejrs, kastede et Vindstød den over Ende, hen over Publikum, og ødelagde den. Dette gik for sig i Kastellet den 25. Januar 1818. Kierstrups Venner raadede ham til at gribe Lejligheden og vove et nyt Forsøg, men alle Sunde var lukte: foreløbig fik ingen

Tilladelse til at gøre flere Forsøg paa Luftfarer — end ikke til at sende en lille Ballon op fra Dyrehaven fik han Lov, skønt han derved havde kunnet bjærge sig Udkommet for en Tid. En Nat samlede Vægteren den stakkels Mand op paa Gaden, syg og forkommen. De sidste Spor af ham fører til Bistrup, hvor han en Tid var interneret som Fattiglem.

Kierstrups samtidige Kollega, *Johan Peter Coldings* Liv og Levned var mindre rigt paa Omskiftelser. Hans Livsskæbne formede sig ulige mere gunstigt, om end langt fra glimrende, og han var Akademiker, hvad der navnlig i hine Dage gav Manden Position.

I hans vita ante acta, d. v. s. før han blev Luftsejler, er der intet bemærkningsværdigt. Han var Søn af et Bud i Tyske Kancelli, født 1773, blev Student 1792 og tog Aaret efter Filosofikum. En Tid informerede han, og først i 1807, da han foranstaltede aerostatiske Eksperimenter paa Eksercerpladsen ved Rosenborg, vakte han Opmærksomhed om sin Person. Colding opsendte (18. Juni) fem Balloner, baade Ildballoner og Charlièrer; de fire var af Papir, den største, en Charlière, af Taft. En af Montgolfièrerne faldt ned i Adelgade, en anden, der skulde have medtaget en Faldskærm med en Hane, forulykkede, for saa vidt som den gik til Vejrs alene, uden Passager. Taftesballonen medførte ligeledes en Faldskærm, som ved en sindrig Mekanisme løsnede sig efter en bestemt Tids Forløb; Faldskærmen da-

lede ved Kastellet og en Kaninunge, der fulgte med, kom uskadt til Jorden. Selve Ballonen optoges af en Søofficer, som just sejlede i en Baad ved Tre-kroner. Til sidst lod Colding en Ballon gaa til Vejrs med tændt Brandrør, og da den sprængtes i Luften, var Publikum tilfreds. Det var aabenbart hans Agt at gaa paa Turné baade i Danmark og Norge, og foreløbig berammede han fortsatte aerostatiske Eksperimenter i Hovedstaden til August — men saa kom Bombardementet og gjorde hans Planer til intet.

Krigen aabnede ham imidlertid andre Perspektiver. Allerede i Marts 1808 havde han i Ridehuset ved Kristiansborg offentlig demonstreret sine Planer om at etablere Luftpost, og den paafølgende Sommer begyndte han efter Kongens Ønske at anstille Forsøg ved Storebælt med aerostatiske Maskiner som Led i Efterretningstjenesten. Tanken var ganske vist ikke ny, thi Franskmændene havde 1794 bragt Luftmaskinen i Anvendelse i forskellige militære Øjemed, men disse Eksperimenter har Interesse, dels som de første i sin Art herhjemme, dels fordi de viser, at Frederik den Sjette ogsaa kunde se friskt og fordomsfrit paa det nye i Tiden. Der eksisterer endnu to Brevskaber, som Colding sendte Kongen til Bevis paa, at Ideen lod sig gennemføre i Praxis. Det første Brev, dateret 2. Juni 1808, er befordret med en aerostatisk Maskine fra Nyborg over Bæltet til Sjælland, det andet er afsendt fra Risinge ved Kerteminde, hvor Luftmaskinen steg til Vejrs den 4. August 1808 Kl. 11. Brevene er velbe-

holdne kommet Kongen i Hænde, men om der iøvrigt er befordret nogen Efterretning af Betydning paa den Maade, faar staa hen.

Derimod er det sikkert, at Coldings Luftmaskiner var det eneste Krigsmateriel, der førtes ind i Fjendens Land, da man fra dansk Side i Begyndelsen af 1809 tænkte paa Iværksættelsen af en Overgang til Skaane. Colding installeredes paa Kronborg og herfra opsendte han flere aerostatiske Maskiner, medførende et betydeligt Antal af Gyllembourgs Pjece: Strödda Anmärkningar öfver Sveriges Ställning Sommaren 1808, der havde til Hensigt at bringe Skaaningerne til Frafald. De svenske Krigsfolk synes i Begyndelsen ikke at have været rigtig dristige ved disse mærkelige Luftgæster, men de kom sig snart af Forskrækkelsen og opsnappede Ballonerne saa godt det lod sig gøre.

Colding gik videre endnu. Han syslede med Planer om Fremstilling af „Luftbrandere“, og da Artilleri- og Konstruktions-Kommissionen som sagkyndig Autoritet fik hans Teorier forelagt, blev han ingenlunde afvist. Ganske vist stillede man sig afventende, og man understregede stærkt Vanskeligheden ved at beregne Nedslagsstedet med tilnærmelsesvis Bestemthed; men man ønskede Forsøg anstillet, da „denne Del af Videnskaben endnu er i sin Begyndelse.“ Colding fik da ogsaa bevilget 600 Rdlr. til Taft, Katun, Fernis, Svovlsyre, en Ovn etc., og blev i Juni 1809 udnævnt til Dannebrogsmænd. Stort mere kom der dog næppe ud af disse Eksperimenter.

Colding fortsatte imidlertid ufortrødent sin Virksomhed som Aerostatiker. Et Par Forsøg i Juni 1810, under hvilke han havde til Hensigt at stige op fra Eksercerpladsen med en Ballon, fyldt med Vandstofgas, faldt uheldig ud; Svovlsyren, han benyttede til Gassens Fremstilling, duede ikke, og Blæsten var for stærk, saa at Colding foreløbig maatte blive ved Jorden, til Skuffelse for Publikum, som var talrig mødt, da Indtægten gik til de dansk-norske Krigsfanger i engelsk Fangenskab. Næste Foraar, den 27. April 1811, lykkedes det ham endelig at komme til Vejrs. Opstigningen havde for saa vidt privat Karakter som den foregik fra hans Broders Gaard ved Blegdammene paa Nørrebro, men Publikum havde Adgang uden Betaling. Colding benyttede en Montgolfière paa ca. 59 Fods Højde og 40 Fod i Gennemmaal, forfærdiget af ubleget Lærred og udforet med Papir; ogsaa „Halsen“, hvori Ildapparatet (32 Tm. i Diameter) havde Plads, var af Lærred, malet med ildmodstaaende Farve. Luftsejleren havde Plads i en „Loge“ af Kurvefletning, anbragt nederst paa Halsens ene Side, og paa den modsatte Side var 180 lb Ballast, der tjente til Kontravægt; gennem et Vindu paa Halsen kunde han tilse Ilden. Kl. 3,33 gik han til Vejrs, meget hurtigt og meget højt, Kl. 4,5 steg han ned paa Brønshøj Bakke. Ca. 1500 Fod over Jorden fik nogle heftige Vindstød Tag i Ballonen, hvorved en Del af den opvarmede Luft slap ud og Luftskipperen kom temmelig ublidt til Jorden. Han fik nogle Skrammer, men var ellers i Behold. Det

var den første Luftfart af en indfødt Skandinav, og den første Ildballon, der var gaaet til Vejrs i Norden.

Endnu samme Efteraar (10. Novbr.) foretog han sin anden Opstigning og en tredje fandt Sted den 18. August 1812, begge Gange fra Eksercerpladsen med samme Montgolfière. Under den første af disse Luftfarer nedsendte han en Faldskærm med en Kamin, der lykkelig kom til Jorden hinsides Peblingesøen, og han selv landede uden Uheld efter 25 Minutters Forløb ved Søborghus. Anden Gang dalede han paa Nørrebro, i Nærheden af Solitude, men da Ballonen befriedes for hans Vægt, steg den atter til Vejrs og havnede paa en Mark ved Falkoneralléen. Efter et aabenbart temmelig mislykket, aerostatisk Divertissement ved Rosenborg i Juni 1813 fandt Coldings fjerde og sidste Luftfart Sted i Maj 1814 fra Klosterkirkegaarden i Flensborg. De gode Flensborgere synes at have været misfornøjede med hans Præstationer, men en lokal Poet revsede sine Bysbørn i Flensburgsches Wochenblatt:

Dass er nicht höher flog,
Und bald zur Erde zog,
Darüber will man pochen?
Ward er darnach belohnt,
Zu reisen in den Mond? etc.

Med denne Luftfart var Coldings Løbebane som Aerostatiker i alt væsentligt afsluttet. Han havde i 1813 faaet Lov til at give aerostatiske Forestillinger i Kongens Riger og Lande et Aar igennem, en Tilladelse, der i 1817 blev fornyet, men uden at Col-

ding gjorde Brug deraf, og da han kom igen i 1823, havde Forholdene ændret sig; Autoriteterne var nu helst fri for disse Forestillinger, som man havde indset ikke stiftede nogen synderlig Gavn, men ved den vældige Sammenstimlen af Folk blot gav Politi og Militær unødigt Besvær. Colding fik for første Gang et Afslag. I Slutningen af Tyverne, da det var skralt med hans Lærervirksomhed, tog han atter sin Tilflugt til Aerostatikken, men Kancelliet nægtede stadig sit Minde til offentlige aerostatiske Opvisninger (andre, der søgte samme Begunstigelse, gik det ikke bedre), og kun med Møje fik han i Oktbr. 1828 arrangeret en privat Subskriptions-Forestilling, som han imidlertid kun havde liden Glæde af. I Politivennen maatte han føre en vidtløftig Debat med nærgaaende Indsendere, som syntes det varede for længe, inden Forestillingen kom i Stand, og da det endelig blev til noget, spottedes der over de smaa „Svineblærer“, han sendte til Vejrs. Disse Genvordigheder betog ham Lysten for lang Tid. Men endnu i sit 69. Aar projekterede han ikke blot aerostatiske Forestillinger, men ogsaa Luftfarer; nogle Smaaballoner, han lod opstige ved Rosenborg i August 1842 var dog alt, hvad der kom ud deraf.

Colding var tillige Litteratus, men hans Indsats i Litteraturen er ikke stor. En lille Afhandling: Om aerostatiske Maskiners eller Luftballoners Opfindelse og Forfærdigelse (K. 1818) formede sig nærmest som en Kritik af Kierstrups og Prices Forsøg; i andre Smaapjecer udtalte han sig om Dagens Spørgsmaal

(Om Gasbelysningen, 1819; Om Klasselotteriet, s. A.).
Lægges hertil nogle pseudonyme Smaadigte (f. Eks.
Parodien Sødgrødens Priis, 1824) og Oversættelser
af Romaner etc., er Rammerne for hans litterære Virk-
somhed afstukne. Han døde 1858, 84 Aar gammel.

OFFENTLIGT MASKEBAL

S YDENS Karneval har aldrig rigtig kunnet fæste Rod i de nordiske Landes Jord. Nordboens Gemyt har kun et Smil tilovers for Gadens Lystighed og de brogede Optog, hans Blod er køligt, han rives ikke med. Vore nærmeste Forfædre røber endda mindre Evne til at begejstres over Liv og Farver end Menneskene i en fjernere Fortid; den barnlige Naivetet har her maattet ligge under for den sejrende Kultur. I det syttende Aarhundrede brugte Bønderne endnu uforment deres gamle Fastelavnsskikke. Man valgte sig „Gadebasser“ og „Gadelam“, halvnøgne Piger løb om Kap med Karlene, man jog en Hane træt; formummet drog man omkring paa Gaardene, aad, drak og gjorde sig til Gode. Og i Hovedstaden flyttede Lavene ved Fastelavnstider under stort Optog deres Skilte og Husguder til nye Kroer. Det var i Virkeligheden et Slags nordisk Karneval.

Men snart begyndte man fra højere Steder at lægge Baand paa denne Lystighed. De ældgamle Folkeskikke kunde ikke mere forliges med de stigende Fordringer til Moral og god Tone, maaske var Menigmand ogsaa under Lystighedens Maske i for høj en Grad begyndt at gaa Udydens og Lovløshedens

Veje. Danske Lov forbød strengelig al Fastelavnsløben, Forordningen af 18. Febr. 1682 lagde Hæmsko paa Udfoldelsen af de gamle Lavsskikke, Forordningen af 21. Jan. 1688 satte Straf for Personer, der understod sig maskeret, formummet eller sværtet at begaa Insolentier ved Aftenstid, og Forordningen om Hovedstadens Polititilsyn af 22. Oktbr. 1701 tog Sigte paa det samme Forhold.

At de gamle Skikke var vanskelige at faa Bugt med, ligger i Sagens Natur. De holdt sig en rum Tid endnu, og nye, som var kommet til, vandt Terræn. Blandt de hollandske Bønder, der havde slaet sig ned paa Amager og senere tillige fæstede Bo i den nye Hollænderby Vest for København, raadede ejendommelige Fastelavnsskikke, som især under Frederik den Tredje og Kristian den Femte nød Hofkets udprægede Interesse. Paa Amager har de holdt sig til vore Dage, og navnlig i ældre Tid drog Skarer af Hovedstadens Indvaanere Fastelavnsmandag ud til Byerne paa den flade Ø for at bivaane Løjerne. Paa Frederiksberg, hvor de endnu florerede i Frederik den Sjettes Tid, er de forsvundne; Lars Mathiesen gjorde som bekendt sit til for at holde Traditionen vedlige, og mødte jævnlig i Spidsen for Optøget. I det attende Aarhundrede var Fastelavnsløjerne en Tid lang forbudt, men Struensee tillod dem atter. Kongen ønskede, skrev Ministeren i en Kabinetsordre af 29. Jan. 1771, at Undersaatterne skulde nyde alle anstændige Forlystelser og navnlig skulde Bonden have Lov til at glæde sig over Frug-

terne af sin Flid. Det er ikke uden Interesse gennem Datidens Gadeviser at konstatere, hvorledes det store Publikum allerede mod Slutningen af det attende Aarhundrede tog bestemt Afstand fra det øjensynlige Dyrplageri i Gaasetrækningen og Tøndeslagningen; Visedigterne tilhørte Folkets brede Lag og talte ud af deres Hjerter.

Maskeraden er en utvivlsom Affødning af Fastelavnsløjerne. Den er saaledes i Slægt med Farce og Pantomime, men hører til Fastelavnsspillenes ringeste Afkom; i Norden er det kun en Skifting. I sidste Halvdel af det syttende Aarhundrede trivedes disse „Wirthschaften“, som de kaldtes, ved de mange tyske Hoffer, og herhjemme var Mummelystigheden højt i Kurs i Frederik den Tredjes og Kristian den Femtes Tid. Sofie Amalie yndede Maskefesterne, Aristokratiet gav glimrende Bals en masque, i Folkets bredere Lag nøjedes man med Julestuer. Efter Oprettelsen af Capions Teater i Lille Grønnegade indførtes *offentlige* Maskerader, men de blev snart atter forbudt, og i Kristian den Sjettes Tid var de selvsagt lyst i Ban. Heller ikke i Frederik den Femtes Tid vides Maskerader at have fundet Sted. Endnu havde Pietisterne saa stærk en Magt, at de formaede at holde denne Lystighed nede. Da Teatret fik nye Privilegier i 1750, tillod Kongen, at Huset udlejedes til Assembléer, men ikke til Maskerader.

Det muntre Hofliv under Kristian den Syvende brød imidlertid Skrankerne ned: Maskeraden groede frem som en eksotisk Blomst midt iblandt de talrige

Hoffester. Den første fandt Sted i Kristiansborgs Riddersal den 4. Decbr. 1766. Et Bal masqué ved dette Hof er et Fænomen, skrev den franske Gesandt, men fra denne Tid blev Fænomenet hyppigt og forplantede sig fra Kongens Slot ud i Folket. Schimmelmann, den mægtige Skatmester, fik i Begyndelsen af 1768 Tilladelse til at give en Maskerade i sit Palæ for Folk af Rang og Stand, og kort efter befalede Kongen, at der skulde gives offentlige Maskeballer paa Komediehuset. Direktionen havde allerede begyndt at gøre Indretninger dertil og var naaet saa vidt, at det første Bal masqué kunde afholdes efter Paaske-Helligdagene, da man kom i Tanker om, at det var i Modstrid med Privilegierne. Kongen lod da udgaa et Missive af 2. April 1768, efter hvilket Maskeraderne knyttedes til Komediehuset „med lige Friheder som Komoedier og Skuespil“; intet andet Sted i Staden eller paa dens Grund, det kongelige Slot undtaget, maatte der holdes Maskebal.

Direktionen bekendtgjorde derefter et vidtløftigt Reglement for Redouterne paa Skuespilhuset. De skulde begynde Kl. ti Aften og vedvare til Kl. fire Morgen, naar Paukerne lød, og for Adgangen til dem skulde erlægges en Rigsdaler. Ingen Maske maatte bære skarpt eller skadeligt Værge paa sig, og var det nødvendigt for Karakterens Skyld, maatte det være af Træ. Ingen blev indladt i uanstændige eller uærbare Dragter; enhver kunde efter Behag bruge Sko, Støvler, Træsko eller hvad hans Karakter fordrede, men maatte være ren om Fødderne og i Klæ-

derne for ikke at besudle andre. I Ord eller Gerning maatte ingen gaa ud over Ærbarheds og Anstændigheds Grænsen. Den første Redoute paa Komedi-huset fandt Sted 13. April 1768, og blandt de mange Masker var ogsaa Medlemmer af Kongehuset; med Vished, skrev Berlings Københavnske Tidender, kunde dog kun nævnes Dronning Karoline Mathilde, „som, da Hds. Majestæt maaske af Maskernes ømme Omhyggelighed mærkede sig at være kendt, vilde ej heller længer dølge sig, men afmaskerede sig, og saaledes en Tid lang glædede Forsamlingen med sit milde Aasyn“.

Navnlig i Struenseetiden florerede Maskerade og Bal paré en Domino, baade i Skuespilhuset og paa Hofteatret, der hørte ind under Slottets Enemærker. I 1770 gav Kongen en fri Maskerade paa Komedi-huset, hvortil alle og enhver indlodes uden Billet; i 1772 var det, som enhver ved, efter et Dominobal i Hofteatret, Struensees Skæbne blev besejlet. Maskeraderne paa det store Teater hørte snart op, Bal paré'erne paa Hofteatret var i en Aarrække hyppige Hofforlystelser. Fra 1783 gaves store Dominoballer i Riddersalen paa Kristiansborg, navnlig i Anledning af Kongens Fødselsdag, hvortil Adgangen efterhaanden blev saa godt som offentlig. Gæsternes Antal var stort. Eksempelvis kan nævnes, at der til Bal paré'et i Riddersalen den 1. Febr. 1786 udstedtes 16 til 1700 Billetter, skønt et Hundrede Personer af Hoffet og de fornemste passerede frit. Der var Skænkeborde med Te, Punsch, Smør og Brød og kold

Anretning; ved Taflet spiste Gæsterne i Hold saa længe der var Mad paa Bordet. Disse Dominoballer var kort sagt Kongehusets aarlige Afspisning af Undersaatterne, og man gik saa langt ned i Folket som det lod sig gøre uden at faa Pøbelen inden Døre. Foruden de ni Rangklasser fik Byens Borgerfamilier og honnette Folk Lov til at hente Billetter, men Billetterne lød paa Navn og maatte ikke afhændes.

Efter Kristiansborgs Brand 1794 henlagdes dette officielle Bal paré til Skuespilhuset og holdtes der en Række Aar; der var Spillebank ligesom ved Redouterne i Struenseetiden og de offentlige Maskerader paa Teatret i Lille Grønnegade. Omkring Aarhundredskiftet var disse Bal paré'er paa det kgl. Teater en meget eftertragtet og notabel Forlystelse. Der var endnu drabeligere Haandgemæng om Billetter (hvoraf største Delen dog blev uddelt gennem Etater og Lav) end ved de store Tilløbsforestillinger. I de første Aar af Aarhundredet holdt Hoffet ogsaa egentlige Maskeballer paa Amalienborg, hvortil ligeledes Folk af Borgerstanden uden for Rangklasserne blev indbudt; men Antallet af Gæster var ret begrænset (ca. 400) og Maskerne maatte ved Indgangen demaskere sig for den vagthavende Gardeofficer. I Klubberne, hvor der holdtes Bal eller Koncert hver fjortende Dag, var Maskerader almindelige; i Norske Selskab plejede man at fejre Aarets sidste Dag med en lille Maskerade før man gik til Bords.

De offentlige Maskerader udfoldede sig først rigtigt efter Aar 1800. Hovedstadens Publikum, baade

høje og lave, maa i disse første Aar af Aarhundredet have haft en glubende Appetit paa Livet, og Maskeballerne har aabenbart været anset for en sublim Form for Livsnydelse. „Iblandt de Forlystelser,“ skrev Kancelliet 1803, „som med Begærlighed attraas, har Maskerader i de senere Tider, enten for deres Nyhed eller fordi de i flere Henseender bidrage til Morskab, været Genstand for manges Ønsker.“ *Gottfried Rau*, der havde Auberge og Vinhandel i sin Gaard paa Kongens Nytorv (det senere Hotel d'Angleterre) vilde gerne imødekomme Publikum og androg 1803 om at maatte holde offentlige Maskerader hver Vinter. Autoriteterne stillede sig ikke uvilligt, men havde visse Betænkeligheder. Fik Maskeballerne frit Spillerum, vilde de snart blive indført i alle Kældere og berygtede Huse, og Komploter af Tyve, Falskspillere og andre Spitsbuber kunde husere under Maskens Skjul. Staden savnede ingenlunde den Slags Godtfolk, end ikke de særlige Arter, der fornemmelig gror frem som Udvækster paa de moderne Kultursamfund. Til de farligste hørte „Damemæglerne“, der stiftede ømme Forbindelser. „Russetrækkerne“ var mere uskadelige, skønt de minder om den Slags Eksistenser, der nu om Stunder benævnes Bondefangere; deres Forretning var (som Rahbek siger) „at anvise og anføre alle nykomne i Hovedstaden“, navnlig Provinsboere. Maskeraderne kunde i givet Tilfælde blive en ideel Operationsbasis for den Art Medborgere. Man øjnede Faren og søgte at undgaa den ved at træffe den Bestemmelse, at Til-

ladelse til at holde offentligt Maskebal kun kunde opnaas gennem Kancelliet. Herom udgik da en Plakat under 1. Marts 1803, og samme Dag fik Traktør Rau den første kgl. Bevilling; den gav ham Ret til i den indeværende Vinter at holde Bal masqué een Gang hver Uge.

Rau og hans Kompagnon Schmetzer var ansete Folk og deres Etablissement velset paa højere Steder. Fonden ad usus publicos satte 1803 en Prioritet i Gaarden. De to Traktører var ikke desto mindre, ved store og bekostelige Udvidelser, i 1804 paa Fallittens Rand og maatte sættes under Administration. De økonomiske Vanskeligheder synes i mange Aar at have hængt truende over Gaarden, saa at Traktør Knirsch fra Flensborg, da han overtog den i 1817, fik den for en billig Penge. Misèren havde dog ingen Indflydelse paa Maskeballerne, som trivedes frodigt, navnlig i de første Aar efter 1803.

Maskeballerne i Raus Gaard fik snart en haard Konkurrent i *Maskeraderne paa Hofteatret*. Fuldmægtig i Teater- og Hofkontoret *Christian Bjørn*, hvis smukke Kone var en fejret og meget dygtig Danserinde, havde i April 1803 henvendt sig til Kronprinsen for at faa Hofteatret overladt til offentlige Bals en masque. Han tilstod selv, at hans egentlige Bevæggrund var den at fortjene sig en liden Formue, og det er troligt nok, at han saa sit Haab opfyldt. Fint skulde det være, ordentligt og anstændigt, „saaledes at den bedste og bedre Del af Folket kunde finde Behag i Indretningen“. Teatret skulde

dekoreres under Ballet, en af Byens bedste Konditorer skulde holde Buffet med kolde Spiser, Konfitterer og Forfriskninger. Marskal Hauch talte Bjørns Sag for Kronprinsen. „Dette Bal en masque,“ skrev han, „vil paa dette Sted være meget mere behageligt for Publikum end paa noget andet, da det dertil er vel indrettet og ligger meget bekvemt, og muligen kunde frembringe den Nytte: at Mængden af Maskeraderne, som i Fjor havde Sted, derved bortfaldt“. Og Kronprinsen slog til (Resol. af 14. Juni 1803).

Bjørns første Maskebal fandt Sted i Novbr. 1803. I de følgende Aar gav han hver Vinter nogle Maskerader, hvortil Tilstrømningen var meget stor; i Januar 1805 afsattes til et enkelt Bal 1100 Billetter. Maskeballerne paa Hofteatret var fornemmere end Raus; Stadens elegante Publikum og velstillede Borgerskab søgte derhen, selv Corps diplomatique, hyppigt ogsaa Frederik den Sjette i egen Person. Fra 1816 fortsattes Maskeballerne paa Hofteatret af en veritabel Statsinstitution, der havde umiddelbar Forestillingsret over for Kongen ligesom Regeringskollegierne. I Spidsen stod en Overdirektion, bestaaende af Kancellipræsident Kaas, Overhofmarskal Hauch og Teaterchefen, F. Holstein; til Forretningernes Varetagelse var beskikket en Administration, hvori to af Kapellets Kunstnere (Kunzen og Schall), to Skuespillere (Frydendahl og Clausen) foruden Bjørn og Politimester Hvidberg havde Sæde. Dette mærkelige Kollegiums eneste Opgave var at foranstalte Maskeradeballer, Koncerter og Assembléer, hvoraf Indtægten

for største Delen skulde gaa til det kgl. Teater og Kapel. Bjørn døde 1816, men ogsaa de følgende Aar arrangerede denne „Administration for de offentlige Baller og Koncerter paa Hofteatret“ stærkt søgte Maskerader; til et Maskebal i Anledning af Kongens Fødselsdag 1818 indfandt sig 1600 Mennesker.

I Aarene umiddelbart før Bombardementet stod Maskeradelystigheden paa sit højeste. Den afgav Stof til Dagens Debat. Ironien havde her et ubegrænset Omraade at brede sig paa, mange Pennefjer tilsnittedes, adskillige Blækhorn tømtes for at satirisere eller moralisere over Maskeballerne. Sveistrup udsendte 1804 en „Fortegnelse over en udsøgt Samling fra Satyrien hjemkomne Maskerade-Drægter“, hvori han behændigt fik anbragt en Række Finter til Borgerskabets Svagheder, og den senere bekendte Læge og medicinske Forfatter Schönberg lod i Politivennen (1803) sit Vid glimre i et ironisk Forsvar for Maskeraderne: De fremmede Nationalvelstanden; der øjnedes en begyndende Maskeindustri og en blomstrende Opgangstid for Skræderne, som skulde skabe de tusinde yndige Drægter; Maskeraderne var en fortræffelig Øvelse i Legemsdannelse: det gjaldt om at være adræt og hurtig at kunne salvere sin Person, naar man havde udladt sig med saadanne Grovheder, at Pryglene ikke kunde ventes at udeblive, etc. etc. Skilderiet kunde, vistnok med Rette, ironisere over Damerne, der nu paa Maskeballerne var begyndt at vende tilbage til Uskyldighedstilstanden, som Moralprædikanterne saa længe forgæves

havde lyst efter; thi nu lagde de ikke Skjul paa deres Nøgenhed. Selv Callisen, der ellers mente, at „Legems-Bevægelse ved muntert Sind er ret en Balsom for Livet“, fandt, at de unge Damer ved Baller og Maskerader gik altfor æterisk klædte. Han beklagede, at den smukke, sædelige Menuet rent var gaaet af Brug, fortrængt af engelske, franske og skotske Danse, og de tyske Valse, som paa Trods af deres langsomme Karakter joges igennem i en aandeløs Kehraus. Kavalleren jog af Sted med sin Dame som med den Hest, han lejede hos Klemmer, hed det. En anden almindelig Anke var den, at højt frugtsommelige Kvinder viste sig ved Maskeballerne.

At der gik mange Penge med, kunde ogsaa nok have sin Rigtighed. Paa Maskeraden ved Hoffet i Anledning af Kongens Fødselsdag 1805 skal en af Maskerne have baaret en Kopi af Napoleons Kroningsdragt, der var forfærdiget i Paris efter Originalen og stod i en Sum af 1400 Rdlr. Paa de offentlige Maskerader strøede Gæsterne om sig med Penge; en ikke ringe Del omsattes i Punsch og „Biskop“, en ved slige Lejligheder yndet Damedrik, tillavet af rød Vin, ristede Pommeranser og Sukker. Gennemgaaende var Maskernes Opfindsomhed ikke stor: Vellystens Gudinde optraadte i hvid Atlaskes Trøje og Skørt, Vægtene sang Vers, afpassede efter Stedets Lejlighed, der var sorte Prinser og Landsby-Skolemestre med Ris. Dominoerne var næppe altid lige elegante; nogle saa ud, siger Rahbek, som de havde taget deres Bedstemoders gamle Klokke at gøre dem

en Domino af. Andre Maskeideer var barokke eller raa: Krøblinger med Træben, Kællinger, der sang snurrige Salmer og holdt moralske Forelæsninger for den ellevilde Hob. Enkelte var dog vittige: Fanden gik med en Degn under Armen ved en af Hoffets Maskerader; en Kavaller, der til den ene Side var fornem Herre med broderet Kjole og Kaarde ved Lænd, til den anden Side laset Tigger, var ligesom et Sindbillede paa Livet i visse Kredse, og ved et af de første Maskeballer hos Rau symboliserede en Maske Tidens overhaandtagende Skrivefærdighed. Hans Kjole var besat med Ugeblade og paa Hovedet bar han et firkantet Transparent; paa den ene Side stod: Stolte Løgne for Penge, paa den anden: Lærde Dumheder, paa den tredje: Noget af alt, paa den fjerde: Intet i det hele.

Det var vanskeligt at sætte Skranker for de muntre Maskeballer, Borgerskabets sunde Sans var bjergtagen. „Kristne og Jøder,“ skrev en Indsender i Politivennen, „rige og fattige, høje og ringe, Stormænd og Haandværksdrengene, bivaane dem med et Raseri, der harmer Menneskevennen.“ Biskop Balle gjorde 1805 et spagfærdigt Forsøg. En Mand havde anonymt tilsendt ham et, i Forhold til det almennyttige Formaal ganske vist temmelig ringe Beløb, der efter Bispens Skøn skulde anvendes til „ædel Brug“ under den Forudsætning, at han ved Forestilling for Kancelliet søgte at standse alle de Ulykker, som de fatale offentlige Maskerader afstedkom og som aldeles havde forstyrret den arme Mands huslige Lyk-

salighed. Balle tog sig Hvervet paa, men Kancelliet var storsynet nok til at indse det uværdige i en saadan Fremgangsmåade. „Om Hans Majestæt endog i Fremtiden,“ skrev man, „skulde finde for godt at forbyde Maskerader, saa kan man dog ej anse det passende, at et saadant Lovbud skulde foranlediges af et Tilbud som dette.“ Anderledes djærvt og aabent var den unge Grundtvigs Stormløb mod Maskeraderne. Han vilde ringe Dommedag for de letsindige Øren. I 1808, efter Englændernes uvelkomne Besøg, udsendte han sin lille Pjece: „Maskeradballet i Danmark“, der var rettet til „hver ægte Nordbo, hver Dannekvinde“, disse Skarer, som samledes i Danmarks Sørgetid, i „dets Lykkes haarde Vinter“, i overgiven Spøg og Glæde. Det hjalp ikke, at man holdt dem Billedet af „den blødende Dana“ for Øje, at man skammede dem ud, fordi de dansede og gøgledede paa Bredden af Danmarks Grav. Skaren var døv og blind. „Strengeligen tonede højt, og med den blandede sig i rædsom lystige Akkorder: »Fryd dig ved Livet«“, og Gulvet dundrede under de dansende. Grundtvigs Fremmanen af Heltene fra den hedske og kristne Old for at rejse den „nedsjunkne, faldne Slægt“ („Husk du udsprang af Nordens Kæmpeæt!“) gik sikkert hen over Hovedet paa Borger skabet. Hans mægtige Sagastil laa en Kende for højt.

Medens Rau og Bjørn var blandt de lykkelige, Kancelliet ansaa for egnet til at vaage over Orden og gode Sæder ved Maskeballerne, blev flere Anmodninger fra anden Side kategorisk nægtet. Det

blev ikke tilladt at arrangere offentligt Bal en masque paa Sortebrødre, Baron Wedel-Jarlsbergs Gaard i Næstved, hvor der netop paa det Tidspunkt (1803) gaves Teaterforestillinger; Forpagterne paa den kgl. Skydebane og „Enighedsværn“ fik ligeledes Afslag (1803). Siden blev Autoriteterne noget mere medgørlige. Paa Skydebanen for Eksempel var der i Aarene 1807-14 jævnlig Maskerade, og Vesterport fik Lov til at staa aaben af Hensyn til Gæsterne. Beaumonden, der ved Vintertid morede sig med at foretage Kane-farter til Traktørstederne uden for Stadens Porte, kunde i 1818 tage maskeret til Bellevue, hvis Indehaver, Distriktskommisarius og Dannebrogsmænd Bagge havde faaet Bevilling til at holde Maskebal; i 1819 var der offentlig Maskerade paa Ratzenborg, i 1821 paa Store Ravnsborg o. s. v. Mindre Gæstgivere og Værtshusholdere fik nødigt Lov; C. H. Pätges søgte gentagne Gange, men uden Held. Bedre lykkedes det for Dansere af Faget og Teatermennesker. Hofdansemester Laurent arrangerede 1819 offentligt Maskeradebal i Thotts Palæ, Skuespillerinden Ida Martens og flere Figuranter ved det kgl. Teater fik 1821 Lov at holde Bal masqué. Der var, som man ser, et vist Princip inden for dette Omraade ogsaa; det høje Kancelli dømte ret og rigtigt om, hvad der var til Borgernes bedste.

En Tid lang var Hovedstaden øjensynlig træt af de lystige Maskeballer. Tyverne var i mange Henseender en død Tid med økonomisk Tryk og Strid for Udkommet, Dyden var bleven en Nødvendighed,

Moralen mere nøjeseende, mindre løssluppen. Da Knirsch i Febr. 1831 gav Maskebal paa Hotel d'Angleterre, havde han maattet stille to navngivne Mænd som Garanter for, at kun ordentlige og honnête Personer slap ind; den fremragende Læge, Prof. Herholdt, var den ene af disse Garanter. Det var adskillige Aar siden der var givet offentlige Maskerader i København; Publikum var trevent, først da Masken faldt, fik Munterheden Art. Knirsch gav af og til Maskerader i den sidste Del af Trediverne, men Maskelystigheden fra Aarhundredets Begyndelse synes at være forsvunden, og det var heller ikke mere det allerbedste Selskab, der gav Møde.

De ejendommelige *Jødemaskerader* var hverken helt private eller helt offentlige. I Begyndelsen af Aarhundredet holdt Jøderne ved Purimsfesten aabent Hus for alle maskerede Personer, og de gæstfri Værter lukkede ikke blot Dørene op for deres Trosfæller. Gæstfriheden blev stærkt misbrugt, man tog sig Friheder ved disse Maskeballer, der grænsede til Uforsømmethed. Læredrenge løb fra deres Værksted og udrustet med et Stykke Papir for Ansigtet (Maske var der ikke Raad til) trængte de ind i Husene, hvor der holdtes Fest. Disse Jødemaskerader satte en Tid lang Præg paa Hovedstadens Gadeliv i Fastelavnstiden; Skilderiet fortæller 1804, at man kunde „møde hele Flokke af saadanne maskerede, hvoriblandt Jomfruer med deres Fyre under Armen, som gjorde sig ret lystige“. Det mosaiske Bourgeois fandt det snart for broget og lukkede deres Døre i,

men Almuen blandt Jøderne opretholdt Skikken og gjorde selv Gaderne usikre; forklædt og maskeret løb de rundt og besøgte hverandre. Politimesteren søgte ved en Plakat af 4. Marts 1814 at dæmme op for disse „vandrende Maskerader“ og truede med Mulkt og korporlig Straf, men de holdt sig under lempeligere Former langt ind i Aarhundredet.

HENVISNINGER OG TILLÆG

Forkortelser: KBK = Kgl. Bibliotek i Kbhvn.; RA = Rigsarkivet; LAS = Landsarkivet for Sjælland m. m.; Raadst. = Raadstuearkivet i Kbhvn.; DK = Danske Kancellis Arkiv (i RA). Endvidere betyder R altid: Danske Kancellis 2. Depts Registrant eller Registrantsager (Missiver og aabne Breve) og B altid samme Departements Brevbog eller Breve; dette gælder kun for Tiden efter 1800, for Struenseetiden angives Departementet. — Adr. = Adresseavisen; Berl. = Berlings Kiøbenhavnske Tidender; Aftenp. = Kiøbenhavns Aftenpost; Pol. = Politivennen; Skild. = Nyeste (fra April 1831 Allernyeste) Skilderie af Kiøbenhavn; Kjbhp. = Kiøbenhavnsposten. Ved Aviser og Tidsskrifter angives Aaret og Bladets Nummer, uanset om Bladet har fortløbende Numre gennem flere Aargange eller Aargangen begynder paa et andet Tidspunkt end Nytaar. Avismaterialet er ikke overalt citeret; det vilde føre for vidt.

I alle *Citater*, i Teksten og i Henvisningerne, er Ordlyden bibeholdt, men Ortografien ændret; kun i Vers og enkelte Bogtitler er ogsaa den ældre Retskrivning bevaret.

Kildeforlystelser i Dyrehaven. I Litteraturen foreligger i Form af Erindringer en Række Skildringer af Emnet, der navnlig tager Sigte paa Tiden kort forinden Frederik den Sjettes Død. Af egentlig kulturhistoriske Skildringer skyldes den første Rasmus Nyerup; den fremkom under Mærket Desiderius i Kjbhp. 1827 (Nrr. 51-55, hvoraf dog kun den første Artikel bærer Nyerups Pseudonym). Ligeledes har Werlauff beskæftiget sig med Emnet i sine Antegnelser til Holbergs første atten Lystspil, S. 310 ff.; han gaar som bekendt ud fra den forkerte Forudsætning, at „Kilderejsen“ spiller ved Kirsten Pils Kilde. Senere har Bernhard Olsen (i Ill. Tid. 1874, Nr. 794, 1875, Nr. 798) og L. Both (i Geografisk Tidsskrift V, S. 2 ff.) meddelt Oplysninger om Livet ved Kilden, og Jul. Clausen har i Kulturhist. Studier over Heibergs Vaudeviller (K. 1891), S. 87 ff., fremdraget en Mængde Enkeltheder fra Dyrehavspjecer og Aviser, navnlig fra Tyverne og Trediverne. Den mest indgaaende og omfattende Skildring af Dyrehavskilden og dens Kunstnere findes i E. Gigas: Nogle hist. Antegnelser til Oehlenschlægers St. Hansaften-Spil (Museum 1894 I 173 ff., i udvidet Skikkelse i: Litteratur og Historie I (K. 1898), S. 57 ff.). Mere novellistisk er Richard Petersen, Minder fra Øresundskysten (K. 1891), S. 180 ff. — **S. 1.** Drachmanns Digt i Dagens Nyheder 1890, Nr. 347. — **S. 3.** Om Danmarks hellige Kilder se Museum 1895 II 1 ff.; E. Pontoppidan, Kurzgefasste Nachrichten, die Naturhistorie in Dänemark betreffend, Kop. u. Hamburg 1765, S. 94 ff. — **S. 4.** Helene Kilde: Wolfs Encomion, 522 f.; Arent

Berntsen, Danm. og Norges frugtbare Herlighed, 26; Thiele, Danske Folkesagn I, 29 ff.; Werlauffs Antegnl., 316 ff.; Kirkehist. Saml. 4. R. III, 626 ff., 5. R. I, 30 ff.; Gigas, Rebolledo, 344; Fra Arkiv og Museum IV, 148 ff. m. fl. Steder (citeret hos Werlauff). 22. Febr. 1645 fik Hans Pedersøn, Borger i Hillerød, Till. til, „at han paa de Tider, Folk besøger Helene Kilde, og til deres Bedste og Nødtørft, som did indrejser, maa holde Øl fal udi Nide [ɔ: Nejede] og Annise Byer, dog at med altingst saaledes forholdes, at der med Billighed ingen Klage overkommer“ (Sjæll. Reg. Nr. 21, Fol. 339 b.). — „For Sandhed“, Fjerdingsaarsskrift, 1. Bind 1798, S. 50 ff.; Skild. 1814, 63, 1818, 44. — **S. 5.** Kjbhvns Dipl. I, 632, jvfr. det i O. Nielsen, Kjbhvn. paa Holbergs Tid, S. 199 gengivne Kort (hvor Kilden dog ikke er afsat). — Vartov Kilde laa paa Hovedstadens Grund (KBK. Kall'ske Saml. Fol. 34). — **S. 6.** Ny kgl. Saml. 4to 1986^c 18; Danske Saml. 2. R. VI, 269 ff., jvfr. Geogr. Tidsskr. V, S. 7; om Optøjerne 1713 se iøvrigt Kjbhvns Dipl. VIII, 293, Krigskancelliets ref. Sager 12. Sept. 1713, Nr. 13 og Overkrigssekretærens udf. Haandbreve 20. Sept. s. A., Nr. 505 (Sagens Afslutning og Dom). — At Scenen for Holbergs „Kilderejse“ var Kirsten Pils Kilde, er en Fejltagelse af gammel Dato; da J. H. Schlegel 1770 i 5. Bind (S. 131 ff.) at Broderens Værker optrykte det nedenfor (i Anm. til S. 12) nævnte Dyrehavedigt i Der Fremde, knyttede han dertil en Anmærkning, som næppe kan forstaas anderledes, end at Kilderejsen sigter til Kilden i Dyrehaven. Begge Schlegel'er var indvandrede Tyskere og selv hos indfødte havde Kirsten Pils Kilde ganske for dunklet Erindringen om Vartov-Kilden, saa at alle følgende Litterær- og Kulturhistorikere har anført Schlegels Note som Bevis for „Kilderejsens“ Stedfæstelse i Dyrehaven. Ved Stykkets Opførelse paa det kgl. Teater i første Halvdel af 19. Aarh. arrangeredes Intermediet som en Kopi af Dyrehavsbakken (Kjbhp. 1840, 173). — **S. 7.** Sjæll. aabne Breve 1712, 176, jvfr. Jantzen, Foundationer og Gavebreve vedk. Gjentofte-Ordруп Kommune (K. 1893), S. 1; Hofmans Foundationer VII, 21. — **S. 8.** Sjæll. Miss. 1735, 613. — T. C. Bruun, Kilde-Reisen (K. 1818), S. 28. — **S. 9.** Geogr. Tidsskr. IV, 83 f., jvfr. V, 3, 103 f. En Hans Piil i Kbhvn. nævnes 1587 (Kjbhvns Dipl. I, 553), en Hans Pil var ligeledes i 1580'erne Borgmester i Korsør (Kanc. Brevb., flere Steder); en Peder Piil i Kbhvn. opføres i et Mandtal af 1645 (K. Dipl. VI, 256), fem Personer af Navnet Pihl og Piil opføres i Kbhvns Huse og Indvaanere efter Branden 1728 (udg. 1906), andre findes omtalt i Kancelliets Supplikbøger etc. — Luxdorps Skrivkalender 1783, under 24. Juni (RA). — **S. 10.** Kall'ske Saml. Fol. 34, jvfr. Pontoppidans ovenfor cit. Kurzgefasste Nachrichten og Geogr. Tidsskr. IV, 83; Manuskriptet i Kall'ske Saml. er dateret 10. Maj 1745 (her findes Beskrivelsen og den ældste Inskription). — *Brinckman*: Hof- og Civiletatens Afregnings- og Assignationsprot. 1710-11 (Litr. X), S. 6; Sjæll. Miss. 1748,

139, 143; Rentek. kgl. Resol. 1749, 252; Rentek. danske Bestalingsprot. Nr. 13, S. 628; Helliggeist Kirkebog 1735, 12. Aug., Richters Dødsfald 1760-90. I de katolske Kirkebøger (LAS.) findes andre Personer af Navnet B. — **S. 11.** I en Memorial til Oversekr. i D. Kanc. af 17. Febr. 1748 udtaler Biskop Hersleb om den ene af Brinckmans Døtre, der gik over til Protestantismen, at hun har „fra Ungdom haft Lyst til den Lutherske Religion, og er derover i Faderens Hus meget haardt trakteret; Bibel og Bøger, som hun hemmeligen har staalet sig til at læse, hende fratagne, og hun selv blevet hadet og ret forfulgt derfor af Forældrene“ (citerede Sjæll. Miss.). *Greve*: Kbhvns Huse og Indvaanere efter Branden 1728 (K. 1906), S. 231. — Kall'ske Saml. Fol. 34. — **S. 12.** Ibid. (Citatet fra dette Manuskript); Kort af Oppen i Raadst.; Vartov-Kilden beskrives hos Joh. Chr. Lange (Lære om de naturlige Vande, K. 1756) S. 61, 81, og kaldes her St. Hanses Kilde. — Citerede Verslinjer fra Gedichte auf den Thiergarten und auf die nicht weit von Bellevue darinnen befindliche Quelle (i J. E. Schlegels Ugeblad Der Fremde XIV Stück, 6. Juli 1745). — **S. 13.** Der Fremde, anf. Sted; Lange, anf. Skrift, S. 63, 131. — Ordrup Kilde er vistnok den bekendte *Kongekilde*, der ogsaa kaldtes „Kræmmerkilden“ (jvfr. Lange, S. 64). — **S. 14.** Inskriptionen citeret efter Lange; Gliemann siger i sin Beskr. over Kbhvns Amt S. 254, at Indskriften nu (c: 1821) er borte, men maaske tager han fejl. Lange kalder Kilden: Kirsten Pils eller Brinckmans Kilde, hos Pontoppidan (D. Atlas I, 524, K. 1763) kaldes den endnu Brinckmans Kilde. — Rentek.: Korrespondance-Prot. for Dyrehaverne og Fasanhaven 1751-70, S. 276 og 177, Sjæll. Renteskriverkontors kgl. Resol. 1806, Nr. 109 (RA.). — LAS. Kbhvns Amts Arkivs Journalsager 1765, Nr. 3209 (i Pakken med Breve fra Regimentsskriveren); Gliemann oplyser, at Blokken ved Vangede 1821 var forsvunden (anf. Skr. S. 267); Geogr. Tidsskr. V, 8. — **S. 15.** (Cramers Kildeinteriør). Billedet er gengivet efter et Træsnit i Ill. Tid., Nr. 794 (1874). Originalmaleriet tilhørte Kunsthandler Joh. Aagaard og var den Gang saa ilde medtaget, at der paa mange Steder ikke var andet end Undermalingen tilbage. Siden kom Billedet i Boghandler H. H. Lynges Besiddelse og paa Auktionen efter hans Død erhvervedes det af Frederiksborgmuseet, hvor det nu findes. Det er gengivet i Karl Madsens Kunstens Historie i Danmark, S. 126. Forinden Maleriet kom til Frederiksborg, formodentlig allerede mens Aagaard ejede det, maa det være restaureret, og ved denne Lejlighed er forskellige Enkeltheder gaaet tabt. Det hele Sceneri, selv som det har foreligget fra Kunstnerens Haand, tør iøvrigt næppe tages strengt historisk. Træerne i Forgrunden bærer Tavler eller Plakater med Figurer, og paa tre af dem læses nu i Originalmaleriet: Silenus, Flora, Pan. Det er ikke meget sandsynligt, at Kildens Omgivelser har været udsmykket paa denne Maade; Hjortegeviret over selve Kilden ser ogsaa mistænkeligt

ud og Parret i Forgrunden til Venstre, med den fløjtespillende Elsker, synes laant lige ud af Hyrdebillederne. Kronologien stemmer heller ikke; Dragterne tilhører nærmest Frederik V's Tid, medens Harlekinsmanden, der ses til Venstre for Kilden, efter alt hvad der foreligger hører en senere Periode til. Det hele ser ud som Fosteret af et fantasirigt Kunstnerlune, nyt og gammelt er blandet sammen, og passer iøvrigt godt paa Peter Cramer, hvis Signatur dog ikke findes paa Billedet (da det blev skaaret til Ill. Tid., vidste man ikke, det var et Arbejde af ham). Cramer, der først døde 1782, var en Mand af Lune og med mange smaa Særheder; Rahbek omtaler i sine Erindringer (se bl. a. V, 150) hans snurrige Udtryk, der var meget gangbare i Datidens intelligente Kredse. I Fortegnelsen over Salonen 1778, hvor der var 12 Malerier og nogle Tegninger af Cramer, findes dette Billede ikke anført. — **S. 16.** Luxdorpha's Skrivkal. 1766, 24. Juni, 1768, 2. Juli (begge Aargange paa Univ.-Bibl.: Addit. 43 og 44b 8vo); i de følgende Aargange er der ogsaa jævnlig Optegnelser om Besøg ved Kilden i Dyrehaven. — Berl. 1768, 52. — **S. 17.** Johan Bülow: Forsøg til Bidrag til Biografier af danske Personer, S. 85 (Manuskript KBK.); Aage Friis, Bernstorffske Papirer II, 144; Rahbeks Erindringer I, 99; Stolbergs Brev paa Altenhof. — **S. 18.** Aftenp. 1772, 33, 34 (delvis aftrykt, af Nyerup i Kjbhp. 1827, S. 210 ff., og af flere andre), 1776, 55, 57, 1784, 48 („blak Skinneben“ er et ældre folkeligt Udtryk for „Apostlenes Heste“). — **S. 19.** Kilde-Reysen eller de Christnes aarlige Rase-Tid (K. 1772). Devise: Vi skal derud, skal vi end sætte | Vor Tøy paa Assistance-Huus; | Den Kilde kan vor Hierte lette; | Een Gang vi taale kan en Ruus. (KBK. Luxdorpha's Samling af Trykkefrihedsskrifter eft. 17. Jan., Vol. 12). — **S. 20.** En mærkværdig Samtale med den uforglemmelige Matrone Kirsten Phil og en gammel Nordmand, seeneste Sanct Hans-Nat den 24. Juni Klokken 1 Slæt. K. 1773 (KBK. Luxdorpha's Saml. af Trykkefrihedsskrifter eft. 17. Jan., Vol. 23). — Aftenp. 1776, 50. — **S. 22.** Den forkerte Mercurius 1727, Nr. 6 (jvfr. Danske Saml. 2. R. IV, 274). — **S. 23.** Aftenp. 1772, 32 (Spalte 252), 1776, 60. Om *Brambilla* se bl. a. Adr. 1771, 167, 1772, 88; Rentekammerets Personalialia 1766-1808, Lit. B; Hist. Tidsskr. 3. R. IV, 400; Schmidt, Meddel. om Skuespil og Theaterforhold i Odense, S. 4. — **S. 24.** Skild. 1806, 77 (benyttet af Nyerup i Kjbhp., i Dyrehavens Mærkværdigheder (af Carl Hermann, K. 1863), i Ill. Tid. 1875 (Nr. 798) og af Gigas); Luxdorpha's Skrivkal. 1786, 28. Juni (RA.); Adr. 1786, 119; Luxdorpha's Saml. af Gadeviser I, Nr. 54 (KBK.); Aftenp. 1786, 50, 53-54; Rahbeks Erindringer III, 77 ff.; Hist. Tidsskr. 4. R. IV. S. 384. — **S. 25.** Aftenp. 1785, 53, 1786, 53-54; Oehlen-schlägers Erindringer I, 81. — **S. 26.** Det citerede Vers af Uglevisen efter Aftenp. 1782, 50-51 (Artiklen udførligt refereret hos Gigas); Aftenp. 1784, 53, 1783, 52. Originalen har „lille Fløykap“, men det er sikkert en Trykkefejl, hvoraf der ikke er saa faa i

Aftenp.s Artikler. Udtrykket *Fløykap* kendes ikke, derimod var *Fløyknap* i Datiden brugeligt Kinafarer- eller Matrosjargon. I den nedenfor citerede Dyrehavspjece „Løyer over alle Løyer“ (K. 1783) forekommer det, men ganske vist ikke med den kælnede Bibetydning som her. En Matros standser en Kildevogn og raaer til Bonden: „Den onde spytte i din Tjærekande [et vigtigt Tilbehør til de stive Bøndervogne], *din Fløyknap*, vil du inte køre af Vejen for en Kongens Karl.“ — *Corante* (fr. courante) er en meget gammel, langsom Dans, der beskrives f. Eks. i Desrat, Dictionnaire de la Danse (Paris 1895). — **S. 27.** Aftenp. 1784, 48. „Rultning og Pultring“ har formodentlig været et gængs københavnsk Udtryk; Rultning betyder Rystning ell. Stødning (Vidensk. Selsk. Ordbog), Pultring er antagelig „Boltring“ (at boltre sig; jvfr. Tysk: poltern). — Andre Aftenpostartikler, der beskæftiger sig med Dyrehaven, findes i Aargang 1777, Nr. 51, 1783, 53, 1787, 50-51, 1788, 54, 1789, 48, 1790, 49 (her omtales en italiensk Kunstmager, der kunde balancere med en Kaarde paa sine Tænder), 1792, 54, 1793, 51, 1794, 56, 1800, 63 m. fl. — Det citerede Vers af Rahbeks Drikkevise, der ogsaa anføres af Nyerup, findes i Det muntre Bibliothek for begge Kiøn, 4. Bind (K. 1784), S. 84. Naar Rahbek lader Kildegæsterne drikke af „Haand og Hat“, tænker han maaske paa Holbergs „Kilderejse“, maaske ogsaa paa det ovenfor anførte Digt i Schlegels *Der Fremde*, hvor bl. a. forekommer Linjerne: Indessen soll der Hut dieszmal mein Becher seyn, | Ein frischer Wassertrunk erfreut oft mehr als Wein. Rahbek kendte Digtet; han anfører det som Motto til en Artikel i „Tilskueren“ og nævner det i „Holberg som Lystspildigter“ (II, 259). Han troede naturligvis som alle andre, at Kirsten Pils Kilde var Scenen for Holbergs Stykke. — De to (S. 27-28) citerede Vers er fra: Løyer eller Spillemandens Dyrehave-Reyse, meget lystig og fornøielig for alle Elskere af det Grønne. K. 1783 (Eksemplar (defekt) i KBK.); med *Skiermante* mener Poeten formodentlig *Charmante* (brugt som Substantiv). — **S. 28.** Bobé, Lavaters Rejse (K. 1898), S. 36, 59. — **S. 30.** Ugeskriftet Kopenhagen im Jahr 1798, S. 138; jvfr. H. Steffens, Was ich erlebte, I (Breslau 1840), S. 355 ff.; K. G. Küttner, Reise durch Deutschland, Dänemark, Schweden etc. II (Leipz. 1801), S. 119 ff.; Archenholz's Minerva 1805 I, S. 130 f. — **S. 31.** B. 1800, 960, jvfr. 957; Adr. 1795, 162, 1800, 199, 1801, 191, 1802, 237; Sjællandske Renteskriverkontors kgl. Resol. 1806, Nr. 109. — **S. 32.** DK. Breve 1794, 4202, 1795, 2793; jvfr. F. M. Lange, Udvalg af danske og udenl. Criminelsager II, 260. Egestorff var 1791 kommet fra Hannover til Fredericia og havde ca. 1794 været i Norge; i 1795 opgiver han at være Borger og Værtshusholder paa Nørrebro. — **S. 33.** DK. Breve 1796, 2660; Francke siger i sit Andragende om at opføre „Komedie Spil og mekaniske Figurer“ i Jægersborg Dyrehave, at han „har været den første, der har dertil faaet Tilladelse“. — Ovenfor citerede

Journalsag ved Sjæll. Renteskriverkontor (1806); Rentek.'s kgl. Resol. 1806, 23. Maj (RA.). — **S. 34.** B. 1797, 5537. — Luxdorps Gadevisesaml. III, Nr. 18 (KBK.). — **S. 36.** Samleren S. 1083 (VI Bind); ovenfor cit. kgl. Resol. ved Sjæll. Renteskriverkontor (1806); Den danske Tilskuer 1797, 46. — **S. 38.** Nytaarsgave 1801, S. 20 f. — Et Par Dyrehavspjecer fra Aarh.'s Begyndelse, værdiløse af Indhold, bærer følgende Titler: En splinterny og lystig Brev-Vexling fundet i Kongens Have imellem Mikkel Kinafarer og Maren Amme, Simmon Lige frem og Jomfr. Polsk-Dans, om den Fornøjelse de lover hinanden i Dyrehaven nærværende Kildetid. Udgivet af L. Bumann, Student. u. A. (KBK.). Bonden med Kaaben eller en lystig Samtale imellem en Kjeldermand og en Pige om Manden og Konen, som fejede Alting ud for at kjøre til Dyrehaugen; men maatte dog af Mangel paa Penge ved Hjemkomsten give Bonden [nl. paa Kildevognen] Kaaben i Pant, og fik den aldrig mere igjen, m. m. Af Hans Rud. Petersen, Student. K. 1805 (KBK.). — **S. 39.** Om Teltens daværende Plads faar man Oplysninger i Amtmandens aarlige Bekendtgørelse umiddelbart før Kildetidens Begyndelse (se f. Eks. Adr. 1795, 162), hvori det hedder, at da der i Aar ligesom forhen „bliver indladt Telte i Jægersborg Dyrehauge, saa bliver Vejen forbi Kilden og Teltene i samme Tid spærret for kørende og ridende (de højkongelige Herskaber med Suite og udenlandske Ministre undtagen) ved tvende Bomme Enhver, som ridende eller kørende vil passere *forbi Kilden og Teltene*, maa følge Vejen, som løber *bag Teltene i Skoven*“ etc. Teltene havde altsaa sin Plads i den halvrunde Lysning i Skoven oven for Kilden og ud til Fortunvejen, hvor der endnu den Dag i Dag hvert Aar opstilles Boder. — **S. 40.** James Price i Dyreh. se Casorti og Forstadsteatrene. Hans Optræden ved Kilden Aar 1800: B. 1800, 791, jvfr. Ekstraktprot. s. A. 1049; Adr. 1800, 208. I 1801 søgte Price ogsaa at fortrænge Regoli (o: Casortis Selskab) fra Dyrehaven, men opnaaede kun selv at faa Tilladelse til at vise Kunster (B. 1801, 1264, jvfr. Ekstraktprot. s. A. 1245); han benyttede den dog ikke, men oprettede derimod sit Teater paa Vesterbro. — **S. 42.** Det italienske Selskab i Dyrehaven Aar 1800 og 1801: Adr. 1800, 196; B. 1801, 1217, jvfr. Ekstraktprot. s. A. 1067; Adr. 1801, 192, 96, 207, 13, 17, 20. De to Pantomimer, der averteres, bærer Titlerne: „Harlekin, sin Herres Hustyv, eller den magiske Kasse“ og „Harlekin rivaliserer med sin Herre, med Bombardement af Harlekin“. Jvfr. Casorti og Forstadsteatrene. — Giuseppe Casorti i Dyrehaven 1802-03: Adr. 1802, Juni og Juli; Kiøbenhavnsbladet ell. Borge ren og Politiet Nr. 83 (1802); B. 1803, 1104; Adr. 1803, Juni. — H. Callisen, Physisk Med. Betragtninger over Kiøbenhavn I (K. 1807), S. 614; B. 1807, 1327; Adr. 1807, 266. — **S. 43.** B. 1802, 1262; Adr. 1802, 247, 249, 266; A. A. Feldborg, Spazier-Reise nach Kopenhagen (1808), S. 77 ff. Feldborg foretog sin Rejse

1802; den engelske Original (A Tour in Zealand) udkom 1805 i London. — **S. 44.** R. 1802, 1536; R. 1803, 11; B. 1803, 59, 234, 249, 1903. I en Erklæring af 26. Oktbr. 1802 i Anledn. af *Müller og Aa[r]byes* første Andr. ytrer Stiftamtmand Hauch bl. a.: „Vist nok kan den større Mængde af Indvaanere i de smaa Købstæder ikke formodes at have hverken Penge eller Tid til overs nok for at kunne anvende meget deraf paa Forlystelser, men da Tidsfordriv og Forlystelser dog ingen Steds kan undværes, da omtrent de fleste andre Opmuntringsmidler, som i Mangel af Skuespil mest bruges, ere endnu mere Penge og Tid fortærende og som oftest end farligere for Moralitet og huslig Lykke end Skuespil, der, naar de ere gode, høre med til de ædleste, Forstanden, Hjertet og Smagen bedst tilfredsstillende og til Dels bedst dannede [sic] Forlystelser“ etc., mener han, det ansøgte kan tillades. Over for Amtmand Bielke udtalte Kancelliet i en Skr. af 5. Febr. 1803 sin Misbilligelse af, at han havde givet Selskabet Till. til at opføre Skuespil paa Sortebrødre (den bekendte teaterinteresserede Baron F. C. Wedel-Jarlsbergs Gaard i Næstved) paa et Tidspunkt, da den ansøgte Bevilling endnu ikke var bleven Selskabet forundt. Aa[r]bye ansøgte senere om at maatte give Skuespil paa Møen og Falster, men det afsloges (Kanc. Skr. af 3. Sept 1803). Carl Rasmus Aarbye, f. i Kbhvn., tog 24. Aug. 1795 Borgerskab i Kbhvn. som Værtshusholder, forandret 22. Jan. 1822 til Lysestøber (Raadst. Borgerskabsprot.). — *Lustre*: B. 1799, 2088; Den danske Tilskuer 1800, 50-51; Adr. 1800, 196, 211, 216. Lustres Bevilling til at nedsætte sig i Hovedstaden er af 7. Febr. 1800 (R. 1800, 189, jvfr. Ekstraktprot. s. A. 631; B. 1800, 377, 560); 12. Febr. 1800 vandt han Borgerskab (Raadst.). — **S. 46.** Adr. 1800, 126, 52, 81, 238, 42 (jvfr. Casorti og Forstadsteatrene, S. 32); R. 1803, 867; B. 1803, 1476, 1537, 2238; Adr. 1803, 290, 304. Lustres Ridebane paa Vesterbro var i Nr. 45. Han var i Dyrehaven baade 1803 og 04 (B. 1803, 1131a; B. 1804, 1311, jvfr. Ekstraktprot. s. A., 1294). LAS. Kongens Fogeds Kontor: Gældsarrestantprot. (bl. a. for Aarene 1803-04), Nr. 305; B. 1804, 388; Skild. 1804, 40, 1805, 97. I 1807 var Lustre i Fredericia (Skild. 1807, 83). — *Chiariny*: B. 1805, 1260, jvfr. Ekstraktprot. s. A., 1445; Adr. 1805, 243; Skild. 1805, 71, 73; Adr. 1807, 260. — **S. 47.** DK. Breve 1796, 2782; DK. Breve 1799, 2725; B. 1801, 1265, jvfr. Ekstraktprot. s. A., 1244; B. 1802, 1257, jvfr. Ekstraktprot. s. A., 1140; B. 1803, 1104; B. 1804, 1311, jvfr. Ekstraktprot. s. A., 1296; B. 1805, 1344, jvfr. Ekstraktprot. s. A., 1239; B. 1806, 1182; B. 1807, 1187; Adr. 1802, 247. — DK. Breve 1797, 2760. — Oehlschlägers Levnet II, 299. — LAS. Hof- og Stadsrettens Skifter Prot. 5, 1811, Nr. 1031 (Jørgen Qvist døde 3. Oktbr. 1811); Raadst. Borgerskabsprot. under 9. Juli 1794; RA. Folketælling 1801, Kbhvn., St. Annæ Vester Kv. 378; Vejvisere 1800-09; Raadst. Mag.'s Journal for 1. Hovedfag 1804, Nrr. 124, 1857, 1895, Kopibog 1804 Jan.-April

Nr. 118, Sept.-Dec. Nr. 375; R. 1805, 431-32; R. 1810, 1112 — B. 1802, 1579, jvfr. Ekstraktprot. s. A., 1472; Adr. 1803, 155, 288, 506; Adr. 1805, 71. — **S. 48.** Rob. Watt, Figaro (K. 1869); Karl Engel, Deutsche Puppenkomödien XII (Oldenburg u. Leipzig 1892) jvfr. H. S. Rehm, Das Buch der Marionetten (Berlin 1905). — **S. 49.** Engel, anf. Skrift. — **S. 50.** Mester Jakels Potter og Krukker omtales mange Steder, bl. a. i C. B. Hallagers Pjece: Løier over alle Løier (K. 1817), S. 21, og i Bruuns Kilde-Reisen (K. 1818); se ogsaa G. Siesbys Satire: Mester Jakel om hundrede Aar (K. 1840). — Kiøbenhavnsbladet ell. Borgeren og Politiet, Nr. 82 (1802); Adr. 1805, 243. — **S. 51.** *Campioni*: DK. Breve 1796: 1191, 1308, 2039, 2659; Supplikprot. 8 L, 2520. — **S. 52.** *Antonio Martini*: DK. Breve 1799, 2655. — *Comoglio* (kaldes ogsaa *Comaglio*): B. 1800, 986, 1458, jvfr. Ekstraktprot. s. A., 1578, 2069; Adr. 1800, 196; Den danske Tilskuer 1800, 50-51. En italiensk Operasanger *Comoglio* gav i Oktbr. 1799 Koncert paa det kgl. Teater (Adr. 1799, 283, jvfr. Overskou III, 740). — **S. 53.** *S. Meyer*: Adr. 1801, 205. — Skild. 1804, 62, 74, 81, 1805, 73, 1806, 77; Deutsche Biographie XXXI, 281 ff. — **S. 54.** *Carl Lehmann*: DK. Breve 1797, 2760. — *Tenler*: B. 1801, 2732, jvfr. Ekstraktprot. s. A., 2454; Adr. 1801, Dec.-1802, Febr. (*Tenler*, som i denne Tid havde Forestillingssted paa Hjørnet af Østergade og Kristen Bernikovstrædet i Vildmanden, viste den Gang navnlig *L'ombres chinoises* og *Transparenter*, f. Eks. *Bataillen* af 2. April). B. 1802, 1125, jvfr. Ekstraktprot. s. A., 980; Adr. 1802, Juni-Oktbr.; Raadst. Borger-skabsprot. under 12. Marts 1806; B. 1806, 490, 562, 623, 1124, 1497; Adr. 1806, 272, 1807, 115, 194. — *Schöffel*: B. 1802, 1934-35, jvfr. Ekstraktprot. s. A., 1681; Adr. 1802, Sept.-1803, April. — **S. 55.** *Heinrich Hill*: Adr. 1821, 163, 68. Han havde en lille Kontrovers med *Dennebecq*, der samme Aar viste sit Voks-kabinet i Dyrehaven og paastod, at *Heinrich Hill* havde røvet hans Ide med Fremvisning af bibelske Grupper; *Dennebecq* erklærede, at han først af alle i 1813 havde pousseret saadanne i München efter originale Malerier (Adr. 1821, 165, 66). — Skild. 1804, 62, 74. — **S. 56.** *Schellenberg*, Freie Bemerkungen über Kopenhagen in Briefen (1796), S. 244. — DK. Breve 1799, 2088, 2656; Den danske Tilskuer 1799, Nr. 48 (om Dyrehaven handler ogsaa Numrene 55-58 s. A.). — **S. 57.** Pol. 1799, 61; B. 1800, 893, 987, 988, 1017, 1341; R. 1800, 1187; Adr. 1800, 199, 205, 216. — Kristian IV's egenh. Breve IV, 302; Olai Wormii Epistolæ, S. 496; Kjbhvns Dipl. V, 787. — **S. 58.** I en Kancelliskr. til Stiftamtmanden af 31. Maj 1800 hedder det, at man har bragt i Erfaring, at der ved Transporten af Leonhardis Dyr gennem Landet skal være indløbet nogle Uordener, hvorved endog et af dem skal have været nær ved at rive sig løs, og det paalægges derfor Stiftamtmanden at lade paase, at den størst mulige Forsigtighed ved Dyrenes Bevogtning bliver udvist; Aaret efter

(25. Juni) indskærpedes det ham at vaage over, at der ikke forevistes saadanne Dyr, med hvilke det ved Anordningerne var forbudt at omløbe, saasom Bjørne, Abekatte m. v. (B. 1800, 936; B. 1801, 1378). — J. Davidsen fortæller (Fra det gl. Kongens Kjbhvn. II, S. 10 f.), at „da en Løve i Frederiksberghaves Menageri i Begyndelsen af indeværende Aarhundrede var sprungen ud af sit Bur efterat have sønderrevet sin Vogter, blev det forbudt at forevise deslige store Rovdyr, indtil denne Bestemmelse for fyrgetyve Aar siden [o: ca. 1840] atter blev hævet“. Hvorfra Forfatteren har denne Viden, er vanskelig at sige; maaske er dog hans Kilde at søge i Skilderiet for 13. Juni 1807, der indeholder følgende Notits: „Mærkeligt er det, at man i et Plankeværk i Frederiksberg Hauge endnu finder de Huller, igennem hvilke den Løve, som forud fandtes i det derværende Menageri, blev skudt.“ Men det maa være en gammel Historie, der her omtales, thi Menageriet i Frederiksberg Have, der byggedes 1706 (Friis, Saml. til Dansk Bygnings og Kunsthist., S. 97), var saa vidt vides allerede ødelagt 1768 (jvfr. Trap, Danmark (3. Udg.) I, 162). Derimod udgik 2. Juli 1822 et saalydende Reskript til Kancelliet: „Da Forevisningen af vilde Dyr af glubende Natur hverken i naturvidenskabelig eller i anden Henseende kan have nogen særdeles Nytte, eftersom de Dyr, hvormed der i Alm. omrejses, saasom Løver, Tigre, Hyæner, Ulve, Bjørne o. s. v., allerede ere Naturforskeren tilfulde bekendte, og slige Dyr, naar de ved Uforsigtighed eller Vanheld slap løse, kunde afstedkomme megen Ulykke, førend de kunde dræbes eller indfanges, saa ville Vi allernaadigst have Vort Kancelli paalagt at foranstalte, at de nævnte og andre Dyr af lignende glubende Natur herefter under intet Paaskud indføres eller forevises her i Landet“ (B. 1829, 1729). — *Caramatti*: B. 1801, 1370, jvfr. Ekstraktprot. s. A., 1182; B. 1801, 1411, jvfr. Ekstraktprot. s. A., 1370. De tre Bjørne, der indførtes 1802, tilhørte en Johan Caramanti (skal formodentlig ogsaa være Caramatti). B. 1802, 1314-15, jvfr. Ekstraktprot. s. A., 1208; B. 1802, 1646; B. 1802, 1694, jvfr. Ekstraktprot. s. A., 1478. — *Sacchi*: B. 1802, 1232; Adr. 1802, 245; Kiøbenhavnshavnsbladet 1802, 83. — *Johan Belli*: B. 1804, 1311, 1577, 81, jvfr. Ekstraktprot. s. A., 1295, 1619; Johan Belli et Comp. androg allerede 1787 om „at maatte opvarte Publikums Nysgerrighed“ med afrettede Hunde, men fik Afslag (DK. Breve 1787, 2433). — B. 1802, 1371. — Der var mange andre Forevisere med Dyr, nogle fik Tilladelse, andre ikke; blandt de sidste var en Italiener, hvis Andragende begynder saaledes: „Den naadige Optagelse, Deres Maj. lader forunde de fremmede Kunstnere, og dem der har haft Natursjældenheder at fremvise, som har vovet at nærme sig Deres Maj.'s Riger og Lande, har opmuntret mig (som formedelst Krigens Udbrud i mit Fædreneland Italien har maattet fly fra en stille Næringsvej og søge Tilflugt i den ustadige Handtering at oplære Bjørne og Aber, for med disses Færdighed at

fortjene det daglige Brød) at ty hen til dette lykkelige Danmark, hvor Fred og Velsignelse trives under den lykkeligste Regering“ (DK. Breve 1799, 5098). — *Leonhardi*: Adr. 1806, 272; Skild. 1806, 75. — *Caramatti*: B. 1807, 1048, 1319; R. 1807, 890; han var ogsaa i Danmark 1815-16 (R. 1815, 1269; R. 1816, 1413; B. 1816, 1375, 1663, 2202b). — *Gautiers Elephant*: B. 1807, 1271. — **S. 59.** Skild. 1807, 81; Adr. 1807, 319, 351. — B. 1803, 1218, 1430, 1436, 1626, 1655; Pol. 1803, 270. Schellenberg omtaler ogsaa (1796) „Krüppel und Miszgeburten“ (ovenfor anf. Skrift). — **S. 60.** Jvfr. Holm, Danm.-Norges Hist. V, 1, S. 368 f. — *Broun*: Adr. 1786, 229 (m. fl. Nrr.), jvfr. Overskou III, 331 f. — *Jonas*: DK. Breve 1787, 567; Krohns Fortegnelse over Kobberstik, Nrr. 1682-88; DK. Breve 1799, 5097; Adr. 1799, 297, 1800 Jan.-April. — **S. 61.** Pol. 1800, 101; R. 1800, 1225 (Bev. for P. Jonas til at nedsætte sig i Kbhvn., dateret 22. Juli), jvfr. B. 1800, 1359; B. 1801, 117; Adr. 1801, 126 (Spalte 6). — *Pierre og Gabrielle*: DK. Breve 1795, 17, 71, 103, 172, 505, 1297, 1372, 1378, jvfr. Supplikprot. 8 J, 1089; DK. Breve 1796, 3917; DK. Breve 1797, 736; Pol. 1801, 190; Rahbeks Erindr. V, 166. — *Enslén*: Øst, Intelligenzblade (1798), S. 92, 107. — *Brødr. Kauffert*: Adr. 1801, 84, 87, 91, 95, 96; R. 1805, 78b; B. 1805, 156, 159; Adr. 1805, Febr.-April; B. 1805, 1144, 47, 50; Adr. 1805, Maj-Juni. — *Johannes Körner og Joseph Zirn*: B. 1800, 1303; B. 1801, 1768, 1919, jvfr. Ekstraktprot. s. A., 1560; Adr. 1801 Novbr.-1802 April. — **S. 62.** Pol. 1801, 190. Körner, der var Urmager, viste ogsaa Vokskabinet i 1806 og 07 (B. 1806, 1285, 1324, 1335; B. 1807, 1178, 1182). Zirn i Dyrehaven 1801 og 2: B. 1801, 1324, jvfr. Ekstraktprot. s. A., 1174; Adr. 1801, 194, 210, 220; Adr. 1802, 242. — *Cetti*: DK. Breve 1797, 2838; Raadst. Borgerskabsprot. under 28. Juli 1797; Adr. 1835, 189; om Cettis private Forhold se bl. a. R. 1815, 582 og Katolske Kirkebøger (LAS.); en Søn (Broder til Sangeren) var bosat i Stockholm. — DK. Breve 1798, 2418; Øst, Intelligenzblade (1798), S. 711, 732; DK. Breve 1799, 2725; B. 1801, 1263, 1377, 1427, jvfr. Ekstraktprot. s. A., 1137, 1237, 1300. — **S. 63.** B. 1803, 1106; Adr. 1803, 239; DK. 1. Depts aabne Breve 1772, 342; Johan Stöber forsøgte ogsaa i 1796 at faa Lov til at vise sin Dvergdamme (Raadst. Mag.'s Kopibog 29 Juli 1796); Lavaters Physiognomische Fragmente, IV (1778), S. 72; B. 1804, 1234, jvfr. Ekstraktprot. s. A., 1269; Adr. 1804, Juni; i 1804 havde Cetti ogsaa en Dverg i Dyrehaven, en „lille Schweizer“ (Skild. 1804, 60); B. 1805, 1261; B. 1806, 871, 1182; Skild. 1806, 66. — **S. 64.** Adr. 1801, 202; B. 1802, 2219, 23, jvfr. Ekstraktprot. s. A., 2020; Adr. 1802, 448; Adr. 1803, 45; Skild. 1804, 61. — **S. 65.** Skild. 1804, 60. — Cetti opererede, især med mekaniske Figurer og Vokskabinetter, baade paa Vesterbro og i Købstæderne lige til Aarene omkring 1820 og fik hyppig Pas til Rejser i Udlandet, hvor Sønnen ofte fulgte med (se bl. a. R. 1804, 1035; R. 1810, 1037; R. 1817, 756; Raadst.

Mag.'s 2. Sekr.s Referatprot. 16. Febr. 1820). — Citaterne af St. Hansaftenspil efter Originaludgaven (Digte 1803). — **S. 66.** B. 1803, 1218; DK. Breve 1796, 2782; B. 1801, 1696, jvfr. Ekstraktprot. s. A., 1525; Adr. 1801, 263. — Raadst. Mag.'s Kopibog 27. Juni 1787; B. 1815, 946, 1970, jvfr. 2379; Adr. 1803, 482; B. 1804, 946, jvfr. Ekstraktprot. s. A., 883; Adr. 1804, 236; Skild. 1804, 89, 1807, 68. — **S. 67.** Luxdorps Skrивkal. 1788, 25. Juni (RA.); Aftenp. 1790, 48. — Küttner (ovenfor cit. Skrift, S. 120) udtrykker sig saaledes om Gyngerne ved Kilden 1798: Hier waren Leute, die sich in Stühlen in einer Zirkellinie herum winden lieszen, wie ich es einst im Prater bey Wien sah. Han tænker her paa den vertikale (lodret roterende) Gyng. I Stedet for Blanchards Luftmaskiner (siger Rahbek i Den danske Tilskuer Aa gang 1800 Nr. 50-51) lader vi os beskedenlig nøje med Dyrehavens berømte Gyng. — **S. 68.** Skild. 1804, 62, 1805, 74. I Bruuns Kilde-Rejsen (1818) beskrives Gyngerne i Dyrehaven saaledes (hvortil bemærkes, at Stole i Form af malede Paaskeæg ogsaa omtales andet Steds): Der stander en, som venligt os indbyder | At stige i dens Æg til Himlen op; | Skiøndt naar man sig bedst ved sin Høihed fryder, | Saa skeer der midt i Hævelsen et Stop; | Og lidt ydmyget man mod Jordens Flade synker, | Hvorved dog Du og jeg slaee knapt i Panden Rynker. || Men gider Du Dig heller lade dreie | Beskedent i den samme Cirkel om, | Saa kan vi for en ringe Pending feie | Beqvemt omkring i dennes Karme, kom; | Naar efter tolvte Gang da Klokken høres klinge, | Vi sige mange Tak, og need fra Sædet springe. — Skild. 1804, 44, 1807, 80; Kiøbenhavnsbladet 1802, 83. — **S. 69.** Kobberstikket findes i Heinrich Storchs Gemählde von St. Petersburg II (Riga 1794), hvor der ogsaa (S. 277 f.) findes en udførlig Beskrivelse af de russiske Gynger. Nyerup henviser i sin Kjbhvns Beskrivelse (K. 1800) under Omtalen af Gyngerne i Dyrehaven (S. 676) netop til dette Værk. — I nærværende Skrift menes med *horisontale Gynger* hvad man nu kalder Karrusel (med vertikal Akse); det er Datidens Udtryk. Men undertiden synes man den Gang ogsaa at kalde Møllegyngerne (med horisontal Akse) for horisontale Gynger (se f. Eks. Skild. 1805, 1). — **S. 70.** B. 1804, 1364; B. 1800, 1017, 1112; Pol. 1799, 65, 1800, 114; Kiøbenhavnsbladet 1802, 82; Sjæll. Renteskriverkontors kgl. Resol. 1806, 109. — Todes „Tilskuerne“ 1793, 30, 32; B. 1800, 960. — **S. 71.** Luxdorps Gadevisesamling (KBK.) I, Nr. 26; Werlauff i Hist. Tidsskr. 4. R. IV, 384; Skild. 1805, 72; Callisens anf. Skrift I, 614 f. — **S. 72.** Skild. 1810, 75; B. 1812, 2072-74, 2103-4; Skild. 1812, 53. — **S. 73.** Sjæll. aabne Breve 1663, 101, jvfr. Kronens Skøder II, 145; Museum 1892 II, 260; Hist. Tidsskr. 4. R. IV, 385; Skild. 1805, 87, 1810, 96, 1817, 50. — **S. 74.** Pol. 1810, 640; Hallager, Charlottenlunds Skovs Fortrin i Henseende til landlige Sommer-Glæders Nydelse, især for Hovedstadens Indvaanere, frem-

for de som findes i Jægersborg Dyrehauge i Kildetiden (K. 1820); Jac. Behrend, Qvasimodos Reise til Dyrehaven (K. 1835); B. 1836, 3576; B. 1840, 1608. — **S. 76.** Abrahams, Meddel. af mit Liv, 161; Bidrag til den oehlenschlägerske Literaturs Hist. II, 147. **S. 77.** Sevel Blochs Pjece udkom under Pseudonymet: N. Sørensen, Litteratus. — Kan du bare dig for at lee? er af en ubekendt Forfatter S. Møller. — **S. 78.** I en Rentekammerforestilling fra 1832 omtales Jægersborg Dyrehave dels som Indelukke for Vildtet, dels som kongelig Park, dels som „en Lystskov, hvortil en aarlig Nationalforlystelse kalder en stor Del af Landets Beboere saa vel som fremmede“ (Rentek. kgl. Resol. 1832, 246). — Rentek. kgl. Resol. 1831, 455, jvfr. Pakken: Jægersborg Dyrehave 1821-35. — I 1840 blev Kildetiden forlænget med hele tre Uger (Kjbhp. 1840, 196). — R. 1823, 1433 (Gentofte Hospitals Fundats). — Kjbhp. 1829, 98. — **S. 79.** Kjbhp. 1831, 161. — Orla Lehmanns Efterl. Skr. I, 232 f.; Hist. Tidsskr. 4. R. IV, 384. — **S. 80.** Qvasimodos Reise til Dyrehaven (1835), jvfr. Geogr. Tidsskr. V, 9; Aftenp. 1791, 46-47; Weile Amts Avis 1830, 56; Museum 1895 I, 18 f. — Med Værtshuset „Holger Danskes Brilller“, hvorfra der i Skilderiet 1804 (Nr. 63) gives et livfuldt satirisk Interiør, sigtes aabenbart til den i hin Tid, navnlig ved Dyrehavsrejserne, stærkt søgte Lundehuskro. — Skild. 1821, 59. — **S. 82.** Luxdorps Visesaml. I, Nr. 15 (KBK.); Pol. 1801, 165, 1803, 268. — Jvfr. Carl Bruun, Kjøbenhavn III, 153; Kabinetsordre af 23. Jan. 1772 (RA. Schumachers Konc. til Kabinetsordrer 1772-Febr. 1773); Plakat af 25. Jan. 1772; Aftenp. 1772, 6; Adr. 1801, 99, 213, 403; Pol. 1801, 165, 179, 1803, 271. — **S. 83.** Adr. 1800, 205, 213, 1801, 204, 213; Kiøbenhavnsbladet 1802, 83; Pol. 1804, 319, 1801, 178; Skild. 1806, 74, 1807, 75. — **S. 84.** Om *Caledonia* se bl. a. Dagen 1819, 170, 251; Adr. 1819, 128, 156; Karl Schmidt, Dampmaskinens Historie (Odense 1874), S. 161 f. — Kjbhp. 1827, 57, 1831, 161, 1845, 2 (og følgende Nrr.). — Skild. 1836, 50, jvfr. Henvisn. til S. 39; Kjbhp. 1830, 161, 1833, 122. — **S. 85.** Callisen, Fys.-med. Betragtn. I, S. 613; Kjbhp. 1827, 54, 1831, 143, jvfr. Rantzau-Breitenburgs Erindr. (udg. af L. Bobé 1900), S. 42. — I 1829 forsøgte en Mand at indrette et Abonnement paa Tilbringelse af Vand fra Kirsten Pils Kilde; Formaålet var at afhjælpe det „her i Staden erkendte Savn af friskt og koldt Kildevand“ (Adr. 1829, 117). — **S. 86.** Kjbhp. 1827, 55. — B. 1825, 1562; B. 1803, 1219; B. 1804, 1328, jvfr. Ekstraktprot. s. A., 1311; B. 1803, 2885; Adr. 1803, 498, 1804, 16, 1805, 19; Bobé, Frederikke Brun, S. 114. — **S. 87.** Professor J. C. H. Reinhardt udtaler i en Erklæring, dat. 25. Dec. 1828, om Dyrene i *Lehmanns Menageri*, at der i Listen over dem „forekommer Pattedyr, som enten, saa vidt jeg veed, første Gang, til Exempel: den store Antilopeart Nilgau fra Asien, eller meget sjelden forevises levende i Europa, som den ved sin bizarre Form høystmærkværdige Antilopeart Gnu fra Sydafrika, den

forunderlige Kanguroo fra Nyeholland, og Dovendyret med flere, og hvoraf ingen nogensinde har været seet levende i Danmark. Listen indeholder desforuden en sjelden Samling af de store Kattearter, hvilke endog meget faae Naturhistorikere have saaledes paa engang kunnet sammenligne i levende Tilstand ved Siden af hinanden, hvortil endnu kommer det overraskende Sær-syn af en Løve og en Tigerinde i fredelig Samqvem i et og samme Buur. Ogsaa iblandt Fuglene ere flere saavel ved deres besynderlige Form som ved deres Levemaade mærkværdige Ar-ter, og Kjæmpeslangearten *Contortrix* har aldrig været levende at see her. Jeg maae i Følge det angivne ansee Hr. Lehmanns Menagerie for at ville være særdeles interessant i enhver eu-ropæisk Hovedstad, men af dobbelt Mærkværdighed her, hvor saa mange af disse Dyr tilforn aldrig har været seet levende.“ Kancelliet indstillede, at det samlede Menageri blev forevist, men Kongen vilde ikke; kun en Del af det kom i Dyrehaven og paa Vesterbro (B. 1829, 1729; Adr. 1829, 140; Dagen 1829, Juni). — Kjbhp. 1834, 137; Adr. 1839, 169; Davidsen, Fra det gl. Kongens Kjbhvn. I, 70. — B. 1817, 2045; Skild. 1817, 50; B. 1825, 1588; B. 1826, 1417. Foureaux's Elefant var ogsaa i Dyre-haven (Adr. 1831, 159). — S. 88. N. Sørensen (o: Sevel Bloch), En Udflugt til Dyrehaven (K. 1818), S. 14. — S. 89. B. 1818, 2548. — Paa en Grundplan over Dyrehavsbakkens Boder i Ar-boe Mahlers „Alm. Skov- og Dyrehavsblad“ 1842, Nr. 6, findes ogsaa Mad. Pätges' Telt afsat (Om dette Blad og dets Redaktør se Cabiro, Udvalgte Feuilletoner, S. 182). Johanne Louise Hei-berg, Et Liv genoplevet i Erindrungen I, 32, 515. — S. 90. For-tællingen om Jødepigen (Fru Heibergs Erindr. I, 7) maa staa til Troende, da man daarlig kan gaa ud fra, at Fru Heibergs Hu-kommelse har svigtet i en for hendes Liv saa vigtig Hændelse. Den Omstændighed, at Stabshoboist Zangenberg i Aalborg havde givet den lille Johanne en Anbefalingsskrivelse til Dahlén (Sam-me, S. 518) behøver ikke at staa i Modstrid dermed; Faderen kan f. Eks. have modsat sig, at Datteren gik til Danseren, ind-til Pigens Resoluthed afgjorde Barnets Skæbne. Mærkeligt er det imidlertid, at Fru Heiberg slet ikke omtaler dette Brev. Da hun ganske har glemt det, har det næppe været det afgørende Moment. — Kiøbenhavnsbladet 1802, 82; Den danske Tilskuer 1800, 50-51. I 1771 omtales en Jøde *Levin Michel* (Sjæll. aabne Breve 1771, 45). — S. 91. Schellenberg, tidl. anf. Skrift, S. 244; Horrebow, tidl. anf. Skrift, 2. Sang; B. 1800, 1017, jvfr. Ekstrakt-prot. s. A., 2163; S. Møller, Kan du bare dig for at lee? (1819); Mosaisk Begravelsesbog (LAS.), under 20. Dec. 1815. — S. 92. Weile Amts Avis 1830, 56, jvfr. Dagen s. A., 169 (Redaktøren af Amtsavisen var Sylvester Hertz, en Broder til Digteren Hen-rik H.); Skild. 1836, 50; Orla Lehmann, Efterl. Skr. I, 232 f.; Abrahams, Meddel. af mit Liv, S. 56. — S. 93. Kjbhp. 1830, 147, 161; Qvasimodos Reise til Dyrehaven (1835); Dyrehavns Vej-

viser (1833); Mosaik Begravelsesbog (LAS.), under 3. Juli 1835. Ved Folketællingen 1. Febr. 1801 angav Michel Levin (Snarens Kv. 60b) sin Alder til 52 Aar; han skal derefter være født ca. 1748 og altsaa have været ca. 87 Aar gammel ved sin Død, og ikke 93. Hof- og Stadsrettens Skifter 1834-35, Prot. 5, 1288 (LAS.).

Forlystelser uden for Stadens Porte. — S. 94. Jvfr. Bournonville, *Mit Teaterliv* III, 2, S. 9 ff. — **S. 95.** Skild. 1804, 25, 40; Adr. 1827, 69; Kjbhp. 1827, 74, 1828, 74; Dagen 1829, 210. — Sandhedsfaklen 1834, 15; Skild. 1805, 50. — **S. 96.** *Fiskerhuset*: Nyrop, Joh, Fr. Classen (K. 1887), S. 55; Werlauffs Antegn., S. 281; Luxdorph spiste til Middag i Fiskerhuset (Skrivkal. 1745, 8. Febr. KBK.). *Schwermansdal*: Adr. 1778, 143, jvfr. Ewalds Skrifter (ved Liebenberg) I, 230; af Raadst. Vurd. (Udenbys Klædebo Kv. 129, 30) ses, at Schwermansdal og Rolighedsdal er een og samme Ejendom (jvfr. Carl Bruun, Kjbhvn. III, 790). *St. Petersborg*: R. 1827, 618; B. 1828, 889, 1128; Sandhedsfaklen 1834, 28; Frosts Haandskrift (LAS.), S. 709, jvfr. Hist. Meddel. om Kbhvn. IV, 64. Hvorvidt Traditionen om Navnet har noget paa sig, skal ikke afgøres; paa Grunden synes der i det attende Aarh. at have ligget et Hus, der kaldtes „Storken“ (Raadst. Vurd. Udenbys Klædebo Kv. 128). At der i 1716 var Indkvartering og-aa paa Østerbro, fremgaar af Akter i RA. (se Vejled. Arkivreg. II, 88). *De fattiges Dyrehave*: Ill. Tid. 1862 ^{21/9}, 1867 ^{27/10} (Billeder og Tekst). — **S. 98.** DK. Breve 1793, 4555; Raadst. Mag.'s Resolutionsprot. 1793, 28. Oktbr.; B. 1800, 1333, jvfr. Ekstraktprot. s. A., 1741; B. 1800, 2512, jvfr. Ekstraktprot. s. A., 2955; Adr. 1801, 95, 130; Adr. 1802, 107, 121, 131. — **S. 99.** Pol. 1804, 333; B. 1804, 78, 237, 591; jvfr. Ekstraktprot. s. A., 40; Skild. 1804, 5; Adr. 1805, 249, 264, 277; R. 1806, 950. Kunstfyrværker *Mathiesen* fik en Mængde Bevillinger til at vise mekaniske Transparenter og Fyrværkerier baade i Danmark og Norge (se DK. 2. Depts Registranter 1809-16); R. 1811, 1622, jvfr. Forestillinger s. A., Nr. 300; Adr. 1814, 87. *Dupuis*: B. 1815, 2655; Adr. 1815, 240, 1816, 125; Abrahams, Meddel. af mit Liv, S. 37 f. (Abrahams fortæller, at Fyrværkerierne fandt Sted der, hvor Gaardene Nr. 58 og 60 senere rejste sig, 3: Prices gamle Fyrværksplads, hvor Morskabsteatret endnu ikke var bygget; husker han rigtig, maa det have været i 1815, thi i 1816 afbrændte Dupuis sine Fyrværkerier paa Vodrofgaards Mark tæt ved St. Jørgens Sø). I 1815 saa man ved Dupuis Fyrværkerier „den ægte bengalske Flamme brænde, saaledes som den er givne ved Napoleons Kroningshøjtidelighed og den Gang oplyste hele Paris“ (Adr. 1815, 240). Om Dupuis, der var bosat i Altona, se ogsaa: R. 1808, 1362; R. 1809, 1776; Adr. 1815, 185. — **S. 100.** Skild. 1804, 68, jvfr. Hist. Tidsskr. 4. R. IV, 374; Skild. 1804, 67, 73; Skild. 1807, 65; B. 1821, 429b, 1016 (Traktøren paa St. Ravnsborg bad om at maatte give Maskebal paa Hofteatret, men fik

ikke Lov); Adr. 1814, 120, 1815, 160. — *St. Hans Torv*: Sandhedsfaklen 1834, 11; Frosts Haandskrift (LAS.), S. 1029. Det er ikke rigtigt, naar Wroblewski (Museum 1895 I, 41 f.) siger, at Torvet tog Navn efter Kirken; Forholdet er det omvendte. — **S. 101.** Callisens Fys.-med. Betragtninger over Kbhvn. I, 611; Schlegels Kort 1819 (Raadst.). — **S. 102.** Skild. 1807, 92, jvfr. Ræder, Danmarks Krigs- og Pol. Hist. I, 173; Pol. 1798, 13, 24, 1799, 63, 1801, 179; Nyerups Kjbhvns Beskrivelse, S. 658. Man afholdt Gilder paa Bjørnsdal ligesom paa Skydebanen; Rahbek tilbragte her en Nytaarsaften i 1780'erne sammen med nogle Venner (Erindringer III, 203). — **S. 103.** Kjbhvns Dipl. III, 516 f., VI, 664, 676 f., jvfr. O. Nielsen, Kjbhvns Hist. IV, 297, V, 329; Kjbhvns Dipl. I, 469. Ewold Schröder fik 29. Novbr. 1726 kgl. Bev. til at lade indrette en Skydebane uden for Kbhvn. (Sjæll. aabne Breve 1726, 376). — Sjæll. aabne Breve 1793, 815. — **S. 104.** Rahbeks Erindringer IV, 245. Om det kgl. Skydeselskab se: N. P. Nielsen, Hellig Trefoldigheds Gilde udi det Danske Kompagni (K. 1836) og N. P. Jensen, Det kgl. københavnske Skydeselskab og Danske Broderskab (K. 1901). — Sjæll. aabne Breve 1688, 126, jvfr. O. Nielsen, Kjbhvns Hist. V, 329 f.; Sjæll. aabne Breve 1698, 180. — **S. 105.** DK. Breve 1791, 2062, jvfr. Samme 1787, 1510. — **S. 106.** Sjæll. aabne Breve 1793, 815; R. 1800, 336. — Skydeindretningen i Skydebanen i Sølvgaden beskrives 1788 som en Skydegang og en Portal af Mur, „og midt inde i samme ere Kampesten; samme er til at skyde efter og foran en Jord-Kasse med Bræder beklædt“ etc. 1799 omtales „en Machine paa Hjul til at skyde efter Skiven“ (Raadst. Vurderinger: St. Annæ Vester Kv. 414c). Da Skydebanen i Sølvgaden 1771 averteres til Salgs opgives Pladsens Størrelse til 12834 Kv.-Al. (Adr. 1771, 103). Det var aabenbart her, Skuespiller Urberg holdt Flitsbueskydning og Smugkro for Kameraterne (Overskou III, 413). — I „Linden“ i Adelgaden var mod Slutningen af det 18. Aarh. en lignende Skydebane som den i Sølvgaden (Nyerup, Kjbhvns Beskr., S. 665). — **S. 107.** DK. Breve 1799, 4592; Leth, Indvielses-Tale, afholdt paa Eenigheds-Værn (K. 1800); Adr. 1800, 259, 279. Kbhvns Kommune købte 1871 Enighedsværn (Falbe-Hansen og Scharling, Danmarks Statistik V, 265). — B. 1801, 1562; B. 1802, 865, jvfr. Ekstraktprot. s. A., 309; B. 1802, 825; R. 1804, 154. — **S. 108.** R. 1809, 1045; B. 1815, 1532. — Allerede før 1751 havde der været Skydeskive ved Borgerskabets Eksercerplads p. Kristianshavn; i det nævnte Aar blev den indrettet paa ny paa Foranledning af Stadshauptmanden, Friderich Fabricius. „Saadan Skibe-Skyden,“ skrev han, „vil være af god Virkning, og medføre stor Nytte helst hos et Borgerskab, som søger deres største Ære derudi at imitere deres Forfædres bekendte Dapperhed.“ Han var meget for Genindførelsen af „denne prisværdige Ambition, som paa ny oplives, saa ofte en Borger tager Gevær i Haanden, og end mere under-

holdes og forøges ved Krudets Lue og Knald, der ligesom indtrykker en martialske Gejst, endog i de forsagteste Gemytter“ (DK. Oversekr.'s Breve 1751, 250, jvfr. Berlings Kiøbenhavnske Tidender 1778, 36). — Adr. 1800, 273; R. 1804, 154; B. 1801, 1562; Adr. 1819, 228. — **S. 109.** Sjæll. aabne Breve 1794, 759, jvfr. Carl Bruun, Kjbhvn. III, 639; R. 1801, 669, jvfr. Ekstraktprot. s. A., 1113 (Tegninger af det borgerlige Broderskabs Emblem ligger ved denne Sag); B. 1820, 3106; B. 1819, 1374. — Ældre trykt Litteratur om Skydeselskaber se Bibl. Dan. II, 671 ff. — **S. 110.** Skild. 1804, 81; Pol. 1803, 281. — **S. 112.** Pol. 1804, 329; Skild. 1804, 66, 1805, 65. — **S. 113.** Pol. 1803, 275; Skild. 1805, 1; Skild. 1806, 86. Ægypten skal senere have heddet „Frederiksdal“ (Nær og Fjærn 1875, 3. Jan.). — **S. 114.** Skild. 1806, 74; Adr. 1827, 188. — **S. 115.** B. 1805, 1572, 1583, 2248, 2258, jvfr. Ekstraktprot. s. A., 1782; Skild. 1805, 87, 93; R. 1805, 1056, 1487, jvfr. Ekstraktprot. s. A., 1817, 2180; Skild. 1805, 10, 12, 15; Brevskriverkont.: Skødeprot. Nr. 40, S. 594; Raadst. Vurderinger: Udenbys Vester Kv. Nr. 56; Raadst. Stadsbygmesterens Indberetn. 1802-14, Nrr. 34 og 37; Raadst. Mag.'s 2. Sekr. Resolutionsprot. 1806, Nrr. 435, 486, 527; Raadst. Borgerskabsprot. under 12. Maj 1806; R. 1806, 950; Skild. 1806, 61; Høst, Struensee, I, 338. — **S. 116.** Skild. 1804, 54; Skild. 1806, 69. — **S. 117.** Adr. 1806, Juli, Aug.; Skild. 1806, 70, 92; Adr. 1807, 231, 378, 396, 446; Brevskriverkont.: Skødebog Nr. 43, S. 224. — Brock, Hist. Meddel. om Rosenborg III, 91 ff.; Nyeste Morgenpost 1828, 19; Adr. 1820, 181. — **S. 118.** Frederiksberg Birk: Skødebog F, 134; Stern, Beskr. over Kbhvns Amt I, 199; R. 1819, 1462, 1956; Skild. 1819, 69 (her klages dog over, at Kontrollen ikke var tilstrækkelig streng, saa at *Gadedrenge* kunde slippe ind); Adr. 1819, 202, 222; Adr. 1820, 173, 192; B. 1820, 3606; B. 1827, 2191; Adr. 1827, 197, 207; Adr. 1833, 191; Adr. 1834, 209. — Frederiksberg Birk: Skødebog O, 199; Raadst. Borgerskabsprot. under 24. April 1811, 14. April 1813 og 29. Novbr. 1828 (jvfr. Mag.'s 2. Sekr. Referatprot. 1827, 3411 og 1828, 3005). R. T. Kehlet, født 19. Aug. 1774 i Stenløse paa Fyn, var Søn af Japhet Kehlet, Præst i Stenløse og Fangel. — **S. 119.** B. 1829, 229a; Rentek. Ekspeditionsprot. 1829, 478; Adr. 1829, 175; Pol. 1831, 821, jvfr. Nær og Fjern 22. Novbr. 1874. — **S. 120.** Adr. 1833, 178, 197, 203; Adr. 1834, 195 og flere følgende Numre (i Citatet efter Adr. er af Hensyn til den grammatikalske Sammenhæng foretaget en uvæsentlig Retelse); Skild. 1834, 69. — **S. 122.** Folketællinger 1845 og 50 (Frederiksberg Sogn, henholdsvis under Nr. 109 og 94); Adr. 1846, 269; B. 1846, 1425. — **S. 123.** Eberlin, Frederiksberg, S. 187. — Overskou, Af mit Liv og min Tid, S. 73; Frosts Manuskript i LAS., S. 261; Frederiksberg Birk: Skødebog 2 F, 469; Davidsen, Fra det gl. Kongens Kjbhvn. II, 19 ff.; Frederiksberg Birk: Skødebog M, 367, X, 137b, 2A, 23b; R. 1814, 1498; Ill. Ugeblad 1870, 12; DK. Kbhvns Amts Blanketregnskab ^{1/7-}

³⁰/₉ 1823, Nr. 5. — **S. 124.** R. 1812, 1162; R. 1815, 1597b; Hofmarskallatets Arkiv: Korrespondance-Prot. under 15. Maj 1813. — **S. 125.** B. 1821, 3605; Adr. 1822, 251; LAS. Hof- og Stadsrettens Skifter, Prot. 5, 1818-19, Nr. 397; B. 1819, 1571; R. 1820, 1690a (Plakaten af 1820 var fornemmelig en Følge af de mange indvandrede Schweizerkonditorer); B. 1824, 1958; R. 1824, 1282; Hofmarskallatets Arkiv: Journal 1824, Nr. 487, Kopibog 1824-25, S. 66, 368, 386, Journal 1825, 143; LAS. Hof- og Stadsrettens Skifter: Ekstraordinære Boer, Design. 13, Nr. 157. — **S. 126.** R. 1814, 839; B. 1823, 3919; Adr. 1824, 225, 1825, 252, 1826, 124; Ill. Tid. VIII, 395 (1867). — R. 1826, 413 (Monigatti fik først i 1826 Ret til, som Byens andre Konditorer, at udskænke Likører, Punsch, Chokolade etc.); Hofmarskallatets Arkiv: Journal 1826, 336 og Korrespondance-Prot. 1826-27, S. 171; Skild. 1827, 47; Sandhedsfaklen 1834, 20. — **S. 128.** Adr. 1831, 170, 1834, 219, 257, 1837, 240. — **S. 129.** Skild. 1834, 69; Adr. 1829, 62, 72; B. 1829, 888-89; Adr. 1833, 174; Adr. 1832, 172, 73; Jac. Behrend, St. Hans-Nat 1839 i Dyrehaven; Frosts Manuskript (LAS.), S. 264; Hof- og Stadsrettens Skiftekomm.'s Hvidebog (LAS.) Nr. 21, S. 227; Folketællinger 1845 og 1850 (Frederiksberg, henholdsvis Nr. 113 og 100).

Gøgl og Kunst. — **S. 130.** Kjbhp. 1828, 43, 1832, 114. — **S. 131.** DK. Breve 1787, 1714, jvfr. Satiren: En gammel Historie om Taskenspilleren Magsmecum, K. 1787 (KBK. Luxdorps Gadevisesaml. III, Nr. 51). — Kotzebue, Erinnerungen aus Paris (Berlin 1804), S. 156 f. — **S. 132.** R. 1813, 1697; Skild. 1814, Jan., Febr., jvfr. Brock, Hist. Meddel. om Rosenborg III, 106f.; Adr. 1814, Febr., Marts. — **S. 133.** Dagen 1814, 122; Skild. 1814, 43, jvfr. Brock, anf. Sted; B. 1814, 2751, 3040; R. 1814, 1279. — Kjbhp. 1827, 48, jvfr. Brock, anf. Skrift, S. 108 ff. — **S. 134.** DK. 3. Depts Miss. og aabne Breve 1826, 2279; Schmidt, Meddel. om Skuespil og Theaterforhold i Odense, S. 73 f. (Anm.); Kjbhp. 1827, 9, 41-42; R. 1827, 472 (vedligger et Træsnit af Roat paa Linen). — **S. 135.** Kjbhp. 1827, 46, 48; Skild. 1827, 48; Brock, anf. Sted. — **S. 136.** Adr. 1827, 139, 140; Kjbhp. 1827, 51; Heibergs Flyvende Post 1827, 52. — **S. 137.** Se f. Eks. B. 1816, 3498, B. 1836, 3540-41, B. 1817, 4062; B. 1801, 1575, jvfr. Ekstraktprot. s. A., 1376; Adr. 1801, 245; Adr. 1825, 223. — **S. 138.** Minerva 1797 2. Kvartal S. 213 ff., jvfr. Dictionary of National Biography III, 209. — **S. 139.** Fonden ad usus publicos: Kgl. Resol. 1808, Nr. 4 (jvfr. Weilbachs Kunstner-Lex.); Teaterark.: Journal 1800, 249; B. 1800, 2188, jvfr. Ekstraktprot. s. A., 2684; R. 1800, 1996, jvfr. Ekstraktprot. s. A., 3111; Fonden ad usus publicos (trykte Værk) II, 60. — **S. 140.** Fonden ad u. p.: Kgl. Resol. 1804, Nr. 13; Adr. 1802, 249, 284, 1803, 155. — **S. 141.** Fonden ad u. p.: Kgl. Resol. 1803, Nr. 17, 1804, Nr. 13; Adr. 1803, 273. — **S. 142.** Adr. 1804, Marts-Juni; Den danske Til-

skuer 1800, 50-51; Hof- og Stadsrettens Skifter (LAS.) 1804, Prot. 6, Nr. 30; Fonden ad u. p.: Kgl. Resol. 1804, Nr. 30, 1806, Nr. 1, 1810, Nr. 15, 26, 31, jvfr. Skild. 1811, 43. Om Grosche ogsaa: B. 1803, 907, 1221. — **S. 143.** Deutsche Biographie XXXVII, 139; B. 1819, 4067, 4099; B. 1820, 634, 1921 („Ew. Maj. hatten“, skrev Cornelius Suhr til Kongen, „die Gnade mir mündlich die Erlaubniss zu ertheilen, meinen Aufenthalt hieselbst zur Vorzeigung meiner Panoramen auf beliebige Zeit zu wählen“); Skild. 1819, 84, 101; Adr. 1820, 35; Rahbeks Erindr. III, 267. — **S. 144.** *Jerwitz*: R. 1824, 527, 844, 1338; Adr. 1824, 135; Bibl. Dan. I, 1108. *Fischer* og *Otto*: R. 1826, 554; R. 1827, 911; Plakat i KBK. (Danske Katal. 17, S. 259); Adr. 1828, 37; Kjbhp. 1828, 37. Otto var Hannoveraner. *Lehmann*: R. 1828, 824; Dagen 1828, 288, 298, 1829, 4, 28; Kjbhp. 1828, 76, 103. *Schneggenburger*: R. 1828, 892; R. 1829, 157, 280, 531; Kjbhp. 1829, 30, 81; Dagen 1829, 83, 103. *Giøs*: R. 1833, 12; B. 1833, 1424-25; Kjbhp. 1833, 34. *Sattler*: Wurzbach, Biogr. Lex. des Kaiserthums Oesterreich, XXVIII, 272 ff. (Her anføres den mærkelige Efterretning, at Sattler, der var Æresborger i Salzburg, i Norge fik Diplom som „fri Borger af den skandinaviske Halvø“; det norske Rigsarkiv har paa Forespørgsel erklæret, at det ikke kan have sin Rigtighed). — **S. 145.** R. 1834, 248; Kjbhp. 1834, 100, 111, 178; Skild. 1834, 69. — Foruden de nævnte Panoramer, der synes at have vakt størst Opsigt, vistes ogsaa en Række andre. — **S. 146.** „Hvem kommer paa Kunstammeret?“ spørger Rahbek, „at se paa det Brød, der er blevet til Sten, og de tolv Børn, og de mange Dyr og Fugle, og alle de Skilderier! Hvad bryder det en Københavner? Ser han nogentid paa noget Maleri, uden dem af Steinmanns, eller Süsz og Kunz's Fabrik [Spillekortfabrikanter, „Holmblads Billedbog“, vilde Rahbek have sagt i vore Dage], og saa højt, sit eget Portræt, og sin Kones maaske, for at fortælle hende, hvor smigret det er?“ (Rahbek, Den danske Tilskuer 1798, 71). — Ramdohr, Studien auf einer Reise nach Dännemark (1792), 186 f.; Forord til Fortegnl. over Salonen 1794; Skild. 1804, 45, 1805, 49, 1818, 27, 28; Nyeste Morgenpost 1828, 29-30. — Af *private* Malerisamlinger i Kbhvn. var Grev Moltkes og den Spenglerske Samling indtil Aar 1800 de mest betydelige. Efter Aar 1800 kom Konsul Hans West's til. Til Konsul West's Samling kunde man faa Adgang ved at melde sig; unge Kunstnere studerede der; Moltkes var den eneste Samling, der (fra 1804) egentlig var aaben for Offentligheden. Private Samlinger af Naturalier, Konkylier og „Kunstsager“ var der i den sidste Del af 18. Aarhundrede adskilligt flere af, baade Spengler og Moltke samlede tillige paa Naturalier — eller rettere: de samlede paa Naturalier og Rariteter og *tillige* paa Malerier. (Jvfr. Haubers Beskr. af Kbhvn. (1783), S. 114 ff., Nyerups Kjbhvns Beskr. (1800), S. 349, og Angelins Underrättelser om Köpenhamn (1806), S. 70 ff.). — **S. 147.** Kjbhp. 1827, 62. — Om

Kunstakademiet og Udstillingerne i Alm. se Meldahl og Johansen, Kunstakademiets Historie (1904) og Meldahl, Kunstudstillingerne ved det kgl. Akademie (1906). — Berl. 1755, 25. — **S. 148.** Berl. 1781, 28, 1784, 28; Supplement (Bilag IA) til Meldahls Kunstudstillingerne; Pol. 1807, 469. — **S. 149.** Pol. 1806, 416. — **S. 150.** Berl. 1769, Jan.-Febr.; Fortegnl. over Salonen 1769. — **S. 151.** Berl. 1778, 9, 27; Fortegnl. over Salonen 1778; Luxdorps Skrivkal. (RA.), under 27. Jan. og 22. Febr. 1778. — **S. 152.** Adr. 1794, 24, 44, 53; Ugebladet Tilskuerne 1794, 80-81; Meldahl, Kunstudstillingerne, S. 27; Fortegnl. over Salonen 1794; Skild. 1815, 62, 70; Fortegnl. over Salonen 1815. — **S. 153.** Fortegnl. over Lahdes Udstilling 1808 (KBK.), jvfr. Weilbach I, 214, II, 3 (der var flere Billeder end nævnt i Fortegnelsen); Skild. 1808, 51; Fortegnl. over Medaljør Jacobsons Udstilling 1809 (KBK.), jvfr. Weilbach I, 495. — **S. 154.** *Hans Hansen*: Adr. 1813, 245; Fortegnl. over hans Udstill. 1813 (der var 32 Numre); B. 1815, 1809-10; Adr. 1815, 146, 160. *Kratzenstein-Stub*: Katalog over hans Udstill., jvfr. Weilbach I, 598. *Abildgaard*: Skild. 1817, 40. *Lund*: B. 1818, 3947; B. 1821, 2552; Adr. 1821, 168. *Seydewitz*: B. 1817, 2833; Adr. 1817, 198, jvfr. Weilbach II, 378. *Munch*: Adr. 1813, 139, jvfr. Weilbach II, 140. *Høyer*: B. 1818, 1840; Adr. 1818, 123. — Blomstermaleren *Fritzs* havde i 1802 ladet offentlig udstille et Maleri af Slaget paa Reden (Adr. 1802, 45, 123). — **S. 155.** *Riccardi*: B. 1818, 3182; Adr. 1818, 202; Skild. 1818, 71. *Kunstforeningens Udstill.*: R. 1827, 605; R. 1828, 371; Fortegnl. over Kunstforen.'s Udstill. 1828; Kunstforeningen i Kbhvn. (K. 1864). *Holbergs Galleri*: B. 1828, 348; Adr. 1828, 38; Kjbhp. 1828, 21, 23. — **S. 156.** B. 1834, 4218-19; Fortegnl. over Maleriudstill. i Norgesgaden (K. 1834). Se ogsaa R. 1834, 382. Kjbhp. 1838, 340; Breve fra H. C. Andersen I, 464 f. — Om de ældste Industriudstillinger se især Nationaløkonomisk Tidsskr. XXVI, S. 1 ff.; her som de fleste andre Steder, hvor Kunstflidsselskabets Udstillinger omtales, angives urigtigt, at de kun fortsattes til 1815. Der var Udstillinger baade 1816, 17 og 19, derimod ikke 1818 (jvfr. trykte Fortegnl. over Udstillingerne og Beretning fra Selskabet for 1818).

Hestevæddeløb. — **S. 157.** Troels Lund, Dagligt Liv i Norden (ill. Udg.) VII, 62 ff.; O. H. Møller, Das Geschlecht derer von Haxthausen (Slesvig 1784), p. 14 f., jvfr. Brasch, Om R. Mølesworth, S. 131 f.; Stenstrup, Historieskrivningen i Danm. i 19. Aarh., 231. — Holm, Danmark-Norges Hist. IV, 2, S. 230 f.; Høst, Struensee I, 279 f. — **S. 158.** Kongens Ordre til Schumacher af 17. Oktbr. 1770 om Udstedelse af 4 Kabinetsordrer ang. Væddeløbet (RA.); Koncept til Kabinetsordre af 20. Oktbr. 1770 (RA.); Kopibog over Kabinetsordrer A Nr. 70, C Nr. 297-300; Rentek.'s dansk-norske Kammerkancelli: Kabinetsordrer 1766-84. — Adr. 1770, 152, 158, 159, 160; Luxdorff noterer i

sin Skrivkalender (RA.) under 22. Oktbr. 1770: „Ved Væddemaal[!] vare af engelske Heste Dronningens, Holstes og Struensees de bedste. Af danske Jægermester Ahlefeldts.“ Hvortil Jac. Gude knytter den Bemærkning, at „de danske og engelske Heste konkurrerede ikke med hinanden, men løb hver for sig“. Efter den oprindelige Bestemmelse maatte kun danske Heste løbe om den ene Pris; i det andet Løb, der væsentlig var bestemt for engelske Heste, kunde derimod ogsaa danske Dyr deltage. Formodentlig er der ikke bleven anmeldt nogen dansk Hest til dette sidste Løb. — **S. 159.** Adr. 1771, 88, 90, 165, 169; Luxdorps Skrivkal. under 9. Oktbr. 1771 (RA.); Raadst. Mag.'s Resolutionsprot. 1771, 15. Maj, 8. Juli, 4. Decbr., Kopibog s. A., 30. Oktbr., 4. Decbr.; Staldetatens Brev- og Forestillings-Kopibog (RA.), under 28. Marts 1772; Adr. 1772, 90, 93; Danske Kammers 5. Bureau, Journal B, Nr. 1591; Bülow's Forestill. af 8. Juli 1772 ved Danske Kammers Kommunikationer af kgl. Resol., vedk. 1. og 5. Bureau (RA.). — **S. 160.** Gustav Michelsen, Om Væddeløbene ved Augustenborg 1829 (K. 1830), S. 41; Schouw, Dansk Ugeskrift I, 444; Kjbhp. 1831, 154; Maanedsskrift for Hesteavl og Hestehold I (1831) passim, III (1832), S. 41, 49; Kjbhp. 1832, 152, 1833, 220. — **S. 161.** Maanedsskrift for Hesteavl og Hestehold II (1832); Drewsen: Nogle Bemærkninger ved „Nogle Ord i Anledn. af Indbydelsen til at stifte et Sælskab til Hesteavlens Fremme“ af Hans Durchl. Hertugen af Augustenborg (K. 1832). — **S. 162.** Trende Besvarelser af den af det Kgl. danske Vidensk.'s Selskab udsatte Prisopgave om Hesteveddeløb, udg. af Selskabet (K. 1835); C. Dalgas: Kunne Væddeløb ialmindelighed antages at være hensigtssvarende Midler til at fremme Avlen af saadanne Heste, som etc. (Aarhus 1835). — Maanedsskr. for Hesteavl og Hestehold I, S. 38; Aalborg Stiftstid. 1833, 104, 125. — **S. 163.** Dagen 1832, 163; Maanedsskriftet III, 28 ff.; Kjbhp. 1832, 144, 147, jvfr. Maanedsskriftet III, 84, 97, 193, V, 150; Beretninger fra Selsk. for Hesteavlens Fremme i de danske Provinser (1833-36); Kjbhp. 1832, 153, 159; Maanedsskriftet III, 95, 125. — **S. 164.** Kjbhp. 1836, 224, 1837, 163, 1839, 185; Slesvig-holst. Kanc.'s Forestillinger (RA.) 1839 II, Nr. 70, 1845 V, Nrr. 38, 39; Kjbhp. 1839, 229, 241; Skild. 1818, 39. — **S. 165.** Statstidende 1832, 108; Kjbhp. 1832, 150, 152; Adr. 1832, 209; Krohns Fortegnl. over Kobberstik, Nr. 1965; Smiths nedenfor citerede Beskrivelse. — **S. 167.** J. L. Smith, Fuldst. og nøiagtig Beskr. over Hesteveddeløbene p. Nørrefællend ved Kiøbhvn. d. 7. og 8. Septbr. 1832 (u. A.); Adr. 1832, 211; Rantzau-Breitenburgs Erindr. (ved Bobé), S. 70 f.; Kjbhp. 1835, 212; Dansk Billed-Magazin 1835, 7; Adr. 1836, 211, 212; Kjbhp. 1836, 258, 259; Adr. 1840, 131; Dagen 1840, 142, 143, jvfr. Villads Christensen, København 1840-57 (K. 1912), S. 122.

Luftmaskiner. Den tidligste, meget kortfattede, Fremstilling

af Luftsejladens Historie i Danmark findes i Skild. 1806, 100; lidt mere udførlig er en Artikel af P. Brock i Berl. 1878, 156, og samme Forfatter har i sine Hist. Efterretninger om Rosenborg givet udførlige Meddelelser om aerostatiske Forestillinger og Luftfarter fra Eksercerpladsen, hvorfra største Delen fandt Sted i Fred. VI's Tid. Hans Meddelelser stammer fra Datidens Aviser og for en Del fra Hofmarskallatets Arkiv. I J. C. Tuxens „Luftsejlads“ (Foredrag, 1863) findes kun en enkelt Ytring om den første danske Luftmaskine, i Rambusch's „Luftballoner og Luftsejlads“ (K. 1893) og i Helge Holst's „Luftens Erobring“ (K. 1909) slet intet om ældre dansk Aeronautik. Den første sammenhængende Fremstilling af dansk Luftsejlad's Historie findes i Laurits Johansens „Over Taarn og Tage“ (K. 1911); for Tiden indtil 1840 er den væsentlig bygget paa Brocks Meddelelser og Kierstrups nedenfor citerede Autobiografi, og er, fra regnet nogle Unøjagtigheder, meget vel gjort. — **S. 168.** Berl. 1783, 96, 101; Udenlandske Dept. (RA.): Depecher fra Paris 1783, 1. Decbr. (Nr. 4055), 14. Decbr. (Nr. 4059). — **S. 169.** Skild. 1806, 100; Carl Bruun, Kjbhvn. III, 533, 842. Om Mühlenstedt se Farmaceutisk Stat; han fik Apotekerprivilegium i Kbhvn. 2. Jan. 1782 (Sjæll. aabne Breve 1782, 2). — Af Videnskabernes Selskabs Mødeprotokol under 19. Decbr. 1783 fremgaar, at Abildgaard, der var Medlem af Selskabet, indbød de øvrige Medlemmer til at se den af ham forfærdigede aerostatiske Maskine næste Dag Kl. henimod 1, da han vilde prøve den; Luxdorpha's Skrivkal. 1783 (RA.) under 19., 20., 26. og 29. Decbr., 1784 under 1. Febr.; Berl. 1784, 2. — **S. 170.** Luxdorpha's Skrivkal. 1784 (RA.), under 5. og 6. Jan. 1784; Adr. 1784, 14; Eksemplar af Morten Hallagers hist. Beskr. i KBK. (permanente Udstilling, Nr. 767), jvfr. Adr. 1784, 10. I „Den physikalske Aar-Bog. Første Aargang 1783“, der dog bærer Trykkeaaret 1786, findes nogle „Tanker i Anledning af Luft-Maskinen“; i anden Aargang 1784 (med Trykkeaar 1787) findes en langt udførligere Artikel, om „Den ærostatiske Maskine“. Indholdet er dog ikke andet end Uddrag af fremmede Bøger og Magasiner. — Luxdorpha's Skrivkal. 1784, under 1. Febr. — **S. 171.** Luxdorpha's Skrivkal. 1784, under 12. Febr.; Hofmarskallatets Dagjournal (RA.) 1784, 12. Febr.; Berl. 1784, 13, 15; Adr. 1784, 22, 27. — Levins Anmærkning til Wessels Impromptu over Luftmaskinerne (W.'s Samlede Digte, 2. Udg., S. 310) er naturligvis ganske forkert. — **S. 172.** Partikulærkassens Prot. over Indtægts- og Udgifts-Ordre 1766, S. 247 (vgl. Resol. $\frac{9}{8}$ 1766) og 1769, S. 182; Hofmarskallatets Resol.-Prot. 1784-86, S. 236, Korrespondance-Prot. 1785-87, S. 109, 131 (RA.); Adr. 1786, 93, 97, 104 (udførlig gengivet hos Brock, Hist. Efterretn. om Rosenborg II, 128 f.); DK.'s Supplikbog 7 R (1786), Nr. 2345; Hofmarskallatets Resol.-Prot. 1784-86, S. 255, Korrespondance-Prot. 1785-87, S. 151. — **S. 173.** KBK. Nyere Breve D: Urberg til Warnstedt 4. Aug. 1786 (citeret i

Neiiendams Breve fra Danske Skuespillere og Skuespillerinder I, S. 277 f.); Adr. 1787, 24, 35, 38; Artiklerne i Morgenposten gengivne in extenso hos Brock, anf. Sted, S. 129 ff. — I Sommeren 1787 var Urberg i Kristiania, hvor han ogsaa opsendte Luftmaskiner (Huitfeldt, Chria. Theaterhist., S. 119 f.); hans Kone fik 1801 af Teaterdirektionen en Gratifikation for at hun kunde rejse fra Kbhvn. (Teaterark. Kgl. Resol. 1801, 38). — **S. 174.** Hr. *Harald Mortensen* ved det Kgl. Bibliotek har velvilligst gjort Forf. opmærksom paa Satiren over Urbergs Luftmaskine. — Berl. 1783, 104; Luxdorps Visesaml. (KBK.) I, Nr. 47. — **S. 175.** De nævnte satiriske Pjecer paa KBK.; Sigvard Lyches Digt: Fortjente Skuespilleres Ros (Bibl. for Skuespil- og Musik-Elskere, 1. Hefte, K. 1784). — Adr. 1798, 239, 254, 288; Pol. 1798, 28; Raadst. Mag.'s Kopibog 1798, 5., 22. og 24. Septbr.; Pol. 1799, 69 (skønt det her siges, at „der let skal kunne gaa Ild i disse Maskiner, formedelst den brændbare Materie, hvormed de ere fyldte“, menes der utvivlsomt Montgolfiører; det store Publikum havde i Datiden ingen rigtig Rede paa Luftmaskinernes Teknik). — **S. 176.** DK.'s Breve 1791, 1649; Adr. 1804, 36; Adr. 1803, 311, 350, 57, 59; B. 1803, 1583, 1950, 2156; Berl. 1803, 66. — **S. 177.** B. 1803, 2769; Skild. 1804, 14 (¹⁶/₁); Adr. 1803, 480, 1804, 16, 31, 34, 36; B. 1806, 1866a; B. 1819, 3613; Adr. 1819, 233. — **S. 178.** B. 1806, 2012, 17, 24, 29, 99; Skild. 1806, Septbr. og Oktbr. (navnlig Nr. 102), jvfr. Brocks hist. Efterretn. om Rosenborg II, 135 ff.; Abrahams, Meddel. af mit Liv, S. 16. — **S. 179.** B. 1806, 2094, 96, 97; Skild. 1806, 1; Danske Mag. 5. R. VI, 98; B. 1806, 2151; Hofmarskallatets Journal 1806, 520, Korrespondance-Prot. 1806-07, S. 206, 208. — **S. 180.** Kierstrups Autobiografi, efter alt at dømme et fuldt ud sandfærdigt document humain, er meddelt af Oluf Nielsen i Museum 1891 I, 209 ff. — Faderen Niels Kierstrup, der havde tjent i Rentekammeret i tredive Aar, blev i 1783 Kopist i det kbhvn-ske Kontor, men døde Aaret efter (RA. Embedsudnævnelser under Rentek.). — Jens Jørgen Pihl fik 1816 Bestalling som virkelig Konstruktør, befordredes 1832 til Skibsmaaler og døde 1835. Et matematisk Værk om Skibskonstruktion, som Videnskabernes Selskab havde udtalt sig fordelagtigt om, blev aldrig trykt, men i Stedet tilstod Kongen ham 400 Rdlr. i Honorar. (RA. Admiralitetets kgl. Resol. 1825, 132) — **S. 181.** Adr. 1799, 210, 252; Sjæll. Register 1799, 1064. — **S. 182.** Adr. 1799, 261, 66, 68, 77; B. 1804, 1241, jvfr. Berl. 1804, 47. — **S. 183.** I Kierstrups trykte Afhandling (Plan til et aerostatisk Forsøg med Hensyn til Ballonens Afvigelse fra Vindens Direction, 1804) er Tallene noget ændrede; Netto-Opdriften sættes til 1208 \bar{w} (Eksemplar i KBK.). — *Danzel*: B. 1807, 1043; Hofmarskallatets Journal 1807, 230; Adr. 1807, 213; Skild. 1807, 68; Dagen 1807, 101. — **S. 184.** Skild. 1804, 11 (¹⁹/₁₁), 13 (²⁶/₁₁), 14 (³⁰/₁₁), 15 (³/₁₂); Adr. 1804, 240, 458, 61, 68, 77, 83; Berl. 1804, 97; Skild. 1805,

25, 26; Berl. 1805, 2; Pers. Tidsskr. 5. R. IV, 49. — Bræstrups „Hæders-Sang“ i Hjorts Samling (KBK.) V, Nr. 14 (Nr. 13 er en anden Vise om det samme Emne). — **S. 185.** Paa det gengivne Billede, ligesom paa andre i det foregaaende, vil man lægge Mærke til, hvor paafaldende faa Tilskuere der synes at have været til Stede, og dog er det bevisligt, at deres Tal har maattet tælles i Tusinder. Det er imidlertid et Særkende for de fleste ældre Billeder med lignende Motiver; Kunstnerne havde kun ringe Begreb om Anbringelse af den behørig Staffage. — **S. 186.** Eksemplar af Samtalen mellem Peder Brygger og Morten Spækhøker paa KBK.; Hofmarskallatets Korrespondance-Prot. 1809-10, S. 393, jvfr. Journal 1809, 787; DK. 2. Dept.'s kgl. Resol. 1810, første Halvaar, Nr. 1013 og 917, jvfr. B. 1810, 1677; Brock, tidl. anf. Skrift III, 65. — **S. 187.** Adr. 1810, 139; Colding, Om aerostatiske Maskiners eller Luftballoners Opfindelse og Forfærdigelse (K. 1818); Brock III, 67 f. (og de der anførte Numre af Skild.); Pol. 1810, 641, 42. — **S. 188.** Price: R. 1817, 1605; Adr. 1817, 256, 300, 1818, Jan. og Febr. (især Nr. 21); Coldings ovenfor anf. Skrift. Price kom *ikke* til at foretage nogen Opstigning eller Forsøg derpaa i 1817 (jvfr. Casorti og Forstadsteatrene, S. 250). Efter det mislykkede Forsøg i 1818 fik han Lov til at vise Ridekunster i det kgl. Ridehus (B. 1818, 519, 1380, 3216). — **S. 189.** Kierstrups Søn, Forfatteren Theodor Vilhelm, adopteredes ved kgl. Bevilling af 1. Decbr. 1829 af D. C. Rumohr og fik Till. til at føre Navnet Kierstrup-Rumohr, men uden adelige Rettigheder (R. 1829, 805); om ham se Biogr. Lex. XIV, 421. — Colding: Erslews Forf.-Lex.; B. 1807, 177, 393; Hofmarskallatets Journal 1807, 275, og Korrespondance-Prot. 1806-07, S. 474; Skild. 1807, 40, 72; Adr. 1807, 260, 268; Dagen 1807, 101, jvfr. Brock II, 140. — **S. 190.** B. 1807, 1607; Skild. 1807, 84; Adr. 1808, 84. De omtalte to Breve ligger ved Generaladjutantstabens Bureau (RA.): Indkomne Sager til Journal II 1808, Nr. 1847 og 3363. — **S. 191.** Meddel. fra Krigsarkiverne IV, 90 f., 126 f.; Generaladjutantstabens Bureau: Indkomne Sager til Journal I 1809, Nr. 915 og 1064; Brock III, 28. — **S. 192.** B. 1810, 1522; Adr. 1810, 136, 138; Bobé, Efterl. Pap. fra den Reventlowske Familiekreds V, 71, 208; Brock III, 66; B. 1810, 3701 a; Dagen 1811, 118; Skild. 1811, 35 (har ved en Trykfejl Datoen 23. April for Coldings første Luftfart i Stedet for 27. April); Adr. 1811, 231. — **S. 193.** Adr. 1811, 231, 240; Dagen 1811, 314-16; Skild. 1811, 81, 92; Brock III, 69; B. 1812, 2221, 3180, 3528; Adr. 1812, 174; Dagen 1812, 199, 1813, 150; Brock III, 103 f.; Riises Archiv XXIX, S. 137 (de her angivne Højder er næppe paalidelige); Flensburgsches Wochenblatt für Jederman 1814, 44, 47, 48. — R. 1813, 1513; R. 1817, 1574. — **S. 194.** B. 1823, 1973; B. 1827, 2801; B. 1828, 1120; Pol. 1828, Septbr., Oktbr.; Kjbhp. 1828, 86; B. 1842, 599; R. 1842, 363; Adr. 1842, 188; Kjbhp. 1842, 226, 27; Brock III, 145. — **S. 195.**

Collin, Anonymer og Pseudonymer, Nr. 3596 og 5120; Adr. 1858, 12.

Offentligt Maskebal. Om Maskerader i Alm. se Werlauffs Antegn. til Holbergs Lystspil, S. 212 ff. og H. V. Lunds Fastelavnsforlystelser II (Morgenbladet 1882, 53). — **S. 196.** Om Fastelavns-skikke se Birket Smith, Studier på det gl. danske Skuespils Område, S. 132 ff., og især Troels-Lund, Dagligt Liv i Norden VII; Sjæll. Miss. 1682, 49, jvfr. Kjbhvns Dipl. V, 798 og O. Nielsen Kjbhvns Beskr. V, 273, 292, 334. — **S. 197.** Danske Lov 6-3-11; Sjæll. aabne Breve 1688, 19; Forordn. ^{22/10} 1701, Stk. III §3; H. Møller, Fastelavns-Løier i Kiøbenhavn, paa Amager, men især paa Frederiksberg i Aaret 1820 (K. 1820); Jac. Behrend, Kiøbenhavnernes Valfart til Frederiksberg for at see Fastelavns-løier (K. 1833); DK.'s Saml. af Kabinetsordrer (RA.), anf. Dato. — **S. 198.** Se bl. a. Luxdorps Visesaml. III, 42; Hist. Tidsskr. 4. R. IV, 375 f. — **S. 199.** Holm, Danm. Norges Hist. IV, 1, S. 47 f.; Danske Mag. 5. R. III, S. 12; Sjæll. Miss. 1768, 253. — Adr. 1768, 27, jvfr. Høst, Clio I, 3. Hefte, S. 129 ff. — **S. 200.** Berl. 1768, 31; Adr. 1770, 190, 1771, 167, 1772, 12. Hofmarskallatets Dagjournaler 1772-94 (bl. a. under 4. Febr. 1783 og 1. Febr. 1786). — **S. 201.** Bal paré'er paa Skuespilhuset: Hofmarskallatets Dagjournaler 1795-1803 (omkring 1. Febr.); Adr. 1803, 35, 103; Pol. 1803, 251. I 1795 hedder det, at Indretningerne ved Bal paré'et paa det kgl. danske Teater var omtrent som forhen paa Hofteatret (Dagjournal 1795, 2. Febr.); naar der holdtes Bal paa Hofteatret, blev Parterret skruet i Vejret, saa det gik lige i eet med Skuepladsen (Haubers Beskr. over Kjbhv. 1783, S. 46). — Bal masqué paa Amalienborg: Dagjournal 1803, 28. Marts; Adr. 1804, 40. — Nyerup, Kjbhvns Beskr., S. 662, 67: Den danske Tilskuer 1800, 27, 39, 97, 98; Rahbeks Erindr. IV, 17. — **S. 202.** DK. 2. Depts Forestill. 1803, 177; R. 1803, 229; Skild. 1806, 70; Den danske Tilskuer 1798, 71. — **S. 203.** R. 1803, 227; Fonden ad usus publicos: Kgl. Resol. 1803, Nr. 9; R. 1804, 1013, 1014, 1263; Skild. 1817, 41; Maskeballer hos Rau: se DK. Registranter (2. Dept.) 1803, 1804, 1806; B. 1807, 361; R. 1817, 430. — Biørn: Hofmarskallatets kgl. Resol. 1803, 14. Juni, jvfr. B. 1803, 1427. — **S. 204.** Bjørns Maskerader paa Hofteatret: se bl. a. Hofmarskallatets kgl. Resol. 1804, 1806, 1809 etc. DK. Registranter (2. Dept.) 1804, 1806, 1809-12, 1815; Adr. 1803, 447, 493, 1804, 465 etc.; Skild. 1804, 21 (^{10/2}), 24 (^{20/2}), 1805, 31; Angelin, Underrättelser om Köpenhamn (1806), 239; Pol. 1810, 614; Overskou, Den d. Skueplads IV, 76; Hist. Tidsskr. 4. R. IV, 380; Bobé, Efterl. Pap. fra den Reventlowske Familiekreds V, 97. — Teaterark. Journal 1816, 2273, jvfr. Overskou IV, 427, og Abrahams Meddel. af mit Liv, S. 55. — **S. 205.** Adr. 1817, 305, 1818, 24, 44; Skild. 1818, 11. — Pol. 1803, 256, 1804, 301; Skild. 1803, 9, 12. — **S. 206.** Callisen, Fys.-med. Beskr. over Kbhvn. I, 597 ff.;

Skild. 1803, 11, 1805, 28, 32; Skild. 1804, 12 (²/₁); Den danske Tilskuer 1799, 12-13. — **S. 207.** Skild. 1804, 15 (²⁰/₁), 19 (³/₂), 1805, 31; Skild. 1803, 9; ved Maskeraderne paa Hofteatret var undertiden højtidelige Optog, f. Eks. i Anledn. af Kongens Fødselsdag og Aarsdagen for Slaget paa Reden (Skild. 1804, 20 (⁶/₂), 35, 37, 1818, 11). — Pol. 1803, 255; B. 1805, 1424. — **S. 209.** B. 1803, 438, 442, 1911, 1919, jvfr. R. 1804, 916 (og Henvisning til S. 44); B. 1803, 405, 465, 1974; Maskebal paa Skydebanen: R. 1807, 408, jvfr. Adr. 1807, 148; R. 1810, 56; R. 1811, 209; R. 1813, 26; R. 1814, 131 b, 1498. — R. 1818, 257 c; Pätges: B. 1810, 2715; B. 1814, 881. — B. 1819, 1019, 1187; Adr. 1819, 83; B. 1821, 484, 4227-28, 4323. — **S. 210.** R. 1831, 113; Kjbhp. 1831, 51; B. 1831, 3414, 3832; Adr. 1838, 45, 53, jvfr. B. 1840, 2968. — Jødemaskerader: Pol. 1803, 255; Skild. 1804, 26; Nær og Fjern 1874, 89; Jac. Davidsen, Fra det gl. Kongens Kjbhvn. I, 45 f. — **S. 211.** Adr. 1814, 53.

FORTEGNELSE OVER BILLEDERNE

	Side
1. Ved Kirsten Pils Kilde i sidste Halvdel af det 18. Aarhundrede, af Peter Cramer (Træsnit i Ill. Tidende, Original paa Frederiksborg).....	15
2. „Dyrehauge-Forlystelser“ 1792 (Eksemplar i Kgl. Bibliotek)	29
3. Kildeviser fra det 18. Aarh. (Eksemplar i Kgl. Bibliotek)	35
4. Kirsten Pils Kilde ca. 1800, af Elias Meyer (Original i Kunstmuseet).....	37
5. Telte ved Kilden ca. 1800, af Elias Meyer (Original i Kobberstiksamlingen)	39
6. Kirsten Pils Kilde i Begyndelsen af det 19. Aarhundrede (Originalen tilhører Undervisningsinspektør, Professor, Dr. phil. S. L. Tuxen)	41
7. Et fremmed Gøglerselskab ankommer til Dyrehaven, af C. A. Lorentzen (Originalen tilhører Forlagsdirektør, Etatsraad J. Hegel).....	45
8. Antonio Cetti (Eksemplar i Kgl. Bibliotek)	63
9. Gynger under Paaskefesten i St. Petersborg (Titelkobber til Storchs Gemæhlde von St. Petersburg, 1794) ..	69
10. Telte i Charlottenlund ca. 1830, af H. G. F. Holm (Original i Kgl. Bibliotek).....	75
11. „Dyrehauge Lyst-Reise“ 1793 (Eksemplar i Kgl. Bibliotek)	81
12. Før Forestillingens Begyndelse, af Friedländer (Original i Kunstmuseet)	88
13. Jøden under Træet (Titelvignet til „Hr. Qvasimodos Reise til Dyrehaven“, 1835)	92
14. Østerbro i Slutningen af det 18. Aarhundrede, af Th. Bruun (Original i Kobberstiksamlingen):.....	97
15. Enighedsværn (Eksemplar i Nationalmuseet).....	107
16. Folkeliv paa Vesterbro under en Fugleskydning, ca. 1790 (Eksemplar i Kgl. Bibliotek)	111
17. Rosenlund (Eksemplar i Nationalmuseet).....	119
18. Monigattis Pavillon (Original i Kgl. Bibliotek)	127
19. Geschwister Hauser (Eksemplar i Kgl. Bibliotek)	128
20. Roats store Ascension (Original i Kgl. Bibliotek)	134
21. Roats Nedstyrtning (Eksemplar i Kgl. Bibliotek).....	135
22. Oversigtskort ved Hestevæddeløbene paa Nørrefælled, 1832 (Eksemplar i Kgl. Bibliotek).....	166
23. Satire over Urbergs Luftmaskine (Titelvignet til „Forklaring om Lykkens Seyer“, 1787).....	174
24. Kierstrups Ballon (Eksemplar i Kgl. Bibliotek).....	185

REGISTER

til „Casorti og Forstadsteatrene“ og til nærværende Bind,
betegnet henholdsvis med I og II.

En Mængde Navne, hvorom intet væsentligt udsiges, er forbigaaet. Parentes om
Tallet betyder, at den paagældende Person eller Lokalitet ikke udtrykkelig
nævnes ved Navn.

- Aabye se Aarbye.
Aakirkeby p. Bornholm II 164.
Aalborg I 46, 128, II 173. —
Budolfi Kirke II 134.
Aarbye (Aabye), C. R., II
221; jvfr. Müller.
Aarhus II 134, 173.
Abdala, Beduin, I 231.
Abildgaard, N. A., Maler, †
1809, II 154. — P. C., Ve-
terinær, † 1801, II 169 f.,
235.
d'Abis, Jean, I 239.
Academicum, Studenterfor-
ening, I 170.
Admiralitetsskollegiet I 236.
Akademiet for de skønne
Kunster II 146-52.
Alhambra, Forlystelsessted, I
177, 255, II 129.
Alléenberg i Frederiksberg
Allé II 123 f.
Alléenlyst, Traktørsted p. Nør-
rebro, II 100.
Alm. Hospital (Duntzfelts
Gaard) II 154.
Altona I 193.
Amager, Amagere II 21 f.,
30, 46, 94 f., 197.
- Amalienborg II 186, 201.
Amazonedragter II 18.
d'Amore, Antonio, I 95. —
Barbara, gift Winther, I 95,
250. — Francesca I 95.
Annato, F., italiensk Sanger,
I 212, II 129.
Annisse, Holbo H., II 216.
Apitz, Joh. Carl, Konditor, I
99, 146.
Assistenshuset I 14, II 17.
Assistenskirkegaarden I 5, (II
100).
Augustenborg II 160 f.
Avlsgaarden i Landemærket I
74, II 60, 142.
- de Back'ske Kunstberidersel-
skab I 211 ff., 218.
Badeliv I 12 f. — Badeanstalt
ved Langebro I 242.
Baden, Johan Stats, Kr. V's
Mundkok, II 104.
Bagge, Joh., Indehaver af Bel-
levue, † 1853, II 209.
Baggesen, Jens, II 99, 132.
Bal paré se Maskerade.
Balle, N. E., Biskop, † 1816,
II 179, 207.

- Ballet (Gulvdans), Balletter I 89, 137, 167, 193, 195 ff., 205, 207, 209.
- Barker, Robert, irsk Maler, † 1806, II 138, 140.
- Baronyai, Mekanikus, I 82.
- Becher, M., Taskenspiller, I 163.
- Becker, Adolphine, gift Rosenbusch, I 147-51, 216, 222.
- Becker'ske tyske Skuespiller-selskab (Carl Becker) I 146-51, 204, 215-18, 222 ff., 258.
- Beduintrupper I 231 f.
- Behrend, Jac., Bogtrykker og Lejligheds poet, † 1846, II 77, 121.
- Bellevue, Traktørsted, II 84, 209.
- Belli, Johan, II 58, 223.
- Bengalsk Belysning („røde Flamme“) I 123 f., 201 f., 229, II 121.
- Berlin, Murermester, I 172.
- Berlin I 182.
- Betleri I 8.
- Billigheden, Traktørsted p. Nørrebro, II 100.
- Bils, Brødrene, I 168.
- Bircherod, Jens, Biskop, † 1708, II 5.
- „Biskop“, Drik, II 206.
- Bissi, Medlem af Casortis Selskab, I 34, 41. — Angela (Angola), gift Cocco, Danserinde, I 33, 37, 248 — Theodora I 33, 36, 38.
- Bjergværker, mekaniske, II 86.
- Bjørn, Chr., Hofskriver, † 1816, II 203 f., 208.
- Bjørnsdal p. Vesterbro II 83, 102, 229.
- Blaagaard p. Nørrebro I 181, 183 f., 187, 211, 254 ff., II 98, 182.
- Blegdammene p. Nørrebro II 192.
- Blegdamsfælleden se Nørrefælled.
- Bloch, Niels Hofman Sevel, Forfatter, † 1829, II 77.
- Bono'ske Linedanserselskab I 233.
- Bornholdt og Schleemüllers tyske Skuespillerselskaber I 224-31, 237, 257.
- Bosco, B., Tryllekunstner, I 139 f., 252.
- Bournonville, August, † 1879, I 50, 68, 171, 174 f.
- Brambilla, Antonio, Linedanser, II 23, 218.
- Bramsnæs, Sjælland, I 12.
- Braun, Traktør p. Vesterbro, I 142, II 109.
- Brinckman, Frederik, Dansemester, † 1784, II 11. — Henrich, Dansemester, II 10 f., 217.
- Brinckmans Kilde II 9 f., 12 ff.
- Broun, Mekanikus, II 60.
- Brun, Constantin, Konferensraad, † 1836, II 137 — Ernst, Parforcejæger, II 158 f. — Frederikke, Forfatterinde, † 1835, II 86.
- Bruun, T. C., Digter, † 1834, II 8, 77.
- Brydekamp I 234.
- Bræstrup, C. J. C., Politidirektør, † 1870, I 173, 210, 224, II 86. — J. C., Lejlighedsdigter, I 9, II 184.
- Brønshøj Bakke II 192.
- Bugge, P. F. C., Justitsraad, I 252 — Thomas, Astronom, † 1815, II 181, 183.
- Busholm, Artist, I 168, 239.
- Bülow, Fr., Staldmester, † 1811, II 158.
- Bärens, J. H., † 1813, I 78.
- Børneballetter, Børneforestillinger, I 167, 208 ff., 217.

- Campioni, A., Vokspousser, II 51 f.
- Capozzi, Dominico, Hofviktualiehandler, † 1862, I 190, 220, 256.
- Caramatti (Caramanti), Johan, II 223. — Luigi, Dyretæmmer, II 56 ff., 224.
- Carl, Landgreve af Hessen-Kassel, † 1836, I 230, II 60.
- Carstensen, Georg, Tivolis Stifter, † 1857, I 164, 166, 171 ff.
- Casorti, Alexander, I 37. — Antonetta (Antonina) se Damato. — Giuseppe (Joseph), Mimiker, † 1826, I 33 f., 36, 41, 57, 64 f., 68 ff., 87-92, 94 f., 100 f., 103 f., 107-10, 115-20, 123, 169, 250, II 42. — Johan I 33, 36. — Pasqual (Pasquale), Det store ital. Selskab, I 29-41, 52 f., (56), 59, 65, 95, 115 f., 248, 250, II 42, 220. — Theresa se Rinaldi.
- (Casorti), Charlotte, I 65 f., II 42. — Theresia Kombold, gift Pettoletti, † 1873, I 65 f., 89, 101 f., 146, 156, 163, 239, 253, II 42.
- Cassadabans Gaard p. Kongens Nytorv II 132.
- Censur, Skuespil-, I 237.
- Cetti, Antonio, Barometermager, † 1835, I 35 f., 65, II 62-65, 224.
- Charlottenborg Slot II 170. — Udstillinger II 147-52.
- Charlottenlund I 12, II 72-76.
- Chiariny, Louis, Kunstberider, I 83, II 46, 114-17.
- Chiavelli, Josephine, se Winther.
- Christensen, C. F., Teatermaler, † 1883, I 221, 228.
- Christiany, Antonie, Sangerinde, I 225, 227.
- Ciniselli, Henriette, se Price.
- Circus gymnasticus p. Nørrebro I 206, 213, 219.
- Cirkusforestillinger se Kunstberidere.
- Clausen, H. A., Skuespiller, † 1831, II 204.
- Cocchi, Francesco, Arkitekt og Teatermaler, I 100 ff., 117, 119, 186.
- Cocco (Coco), Angola, Danserinde, se Bissi. — Conchetto (Joseph?), stærk Mand, I 33, 36, 248.
- Colding, Joh. Peter, Lærer og Aerostatiker, † 1858, II 187, 189-95.
- Collin, Jonas, † 1861, II 161.
- Colossæum, Dansesal, II 122 f.
- Commedia dell'arte I 110-15.
- Comoglio, italiensk Operasanger, II 222. — Stefano II 52.
- Constantia, Traktørsted, II 38.
- Cook, Opdagelsesrejsende, I 50 f.
- Corrigen, Ernestine, se Lewin.
- Courante se Dans.
- Cramer, Peter, Maler, † 1782, II 217 f.
- Croft, engelsk Ekvilibrist, I 156.
- Dahl, P., norsk Badutspringer, I 253.
- Dalgas, C., paa Aldebertsminde, † 1870, II 162.
- Dallot, Ægteparret, I 140, 213.
- Damato, Antonetta (Antonina), gift Casorti, I 109.
- Damemæglere II 202.
- Dampskibe II 79, 84.
- Danner, Grevinde, I 177.
- Dans (Courante, Menuet) II 23, 26, 28, 206, 219. — Dansboder, Dansesale I 10, II 88, 113, 122 f.

- Danzel, Mekanikus, II 183.
 Danzig I 134.
 Deba, Helene, gift Pettoletti, I 255.
 Dekorationer, Forvandlings-, I 132, 165 f.
 Delcour, fransk Skuespillerselskab, I 229.
 Demoleringskommissionen I 84 f.
 Dennebecq, Catharine, I 129 f.
 — Jean Julien I 129 f., 213 f., II 222.
 Depuis, Jean, Bryder, I 234 f.
 — Mad. I 257; jvfr. Teutsch.
 Dioramer se Panoramer.
 Drachmann, Holger, II 1.
 Drewsen, Joh. Chr., † 1851, II 161.
 Dronninggaard, Sokkelunds H., II 13.
 Dupuy, Springer, 1802, I 68.
 — J. N., Kunstfyrværker, II 99, 228.
 Dverge II 63, 224.
 Dyr, Forevisning af, I 23, 66 f., 213, II 25, 56 ff., 63, 86, 114, 222 f.; jvfr. Elefanter, Lehmanns Menageri, Trede'ske Dyreteater.
 Dyrehaven, Dyrehavsbakken, se Jægersborg Dyrehave.
 Dyrtid I 15.
- Eckersberg, C. V., Maler, II 153, 155 f.
 Eegholmsdal ved Værnedamsvejen II 83.
 Egelin, Wilhelmine, se Winter.
 Egestorff, Dorothea Margrete, gift 1. Lehmann, 2. Legat, I 105 ff., II 176. — Joh. Heinr. I 105, II 32 f., 47, 219.
 Ehrling, F., tysk Skuespiller og Danser, I 67.
- Ekkard, Fred., Bibliotekar, † 1819, II 36.
 Elefanter I 82, 208, II 56-59, 227.
 Enighedsværn p. Vesterbro II 101, 104, 107 f., 209, 229.
 Enrum, Sokkelunds H., II 13.
 Enslén, Carl, Mekanikus, II 61.
 Eutin p. Vesterbro II 101 f., 104, 106 ff.
 Ewald, Johannes, II 96.
- Faaborg II 51.
 Fabricius, Frid., Stadshauptmand i Kbhvn., II 229.
 Fackler, Sanger, I 225.
 Fantasmagorier I 163, 200. — Jvfr. mekaniske Kunster.
 Fastelavnsløjer II 95, 196 ff., 238.
 Fattiges Dyrehave II 96.
 Fattigvæsen, Fattigafgift, I 8, 15 f., 25-28, 78 f., 181, 202 ff., 236.
 Ferdinand (Frederik Ferdinand), Arveprins, I 209, II 165, 186.
 Ferezi, Lorentz, Linedanser, I 33, 36. — Seraphina, I 37. — Jvfr. Ferzi.
 Ferzi, Medlem af Casortis Selskab, I 41; jvfr. Ferezi, Terzi.
 Filhcl, Kunstrytter, I 211 f., 218. — Mad., Kunstberiderske, I 230.
 Firmenich, H. C., Konditor, II 117.
 Fischer, F. C., Maler, II 144.
 Fiskerhuset p. Østerbro II 96, 228.
 Flensborg I 133, II 193.
 Folketeatret i Kbhvn. se Hipodromet.
 Forevisninger II 136 ff.
 Forkerte Mercurius, Smudsblad, II 22.

- Fortunen, Traktørsted, II 18, 23, 82.
- Fcureaux, Kunstberiderselskab, I 125, 204-8, 211, 217 f., 256, II 87. — Mad. I 205, 207, 218. — Benoît I 205, 207. — Louis I 204, 256.
- Francke, Joh. Konr., Mekanikus, II 32 f., 47, 49, 176, 219.
- Franske Skuespil I 204, 208 ff., 217, 229, 253, 256 f.
- Frechon, Benoît, Balletdanser, I 101, (132). — Ludovica se Pettoletti.
- Fredericia II 221.
- Frederik VI, Konge, I 17, 35, 90, 94, 122, (202, 210, II 72, 79), 93, (141), 142, 152, 160, (163, 184), 190, 204.
- Frederik VII, Konge, I 177.
- Frederik, Arveprins, † 1805, II 16.
- Frederik af Augustenborg (Prinsen af Nør) II 163.
- Frederiksberg Allé I 5, II 117, 123, 126. — By II 197. — Have I 3, 122, II 124 ff., 223. — Slot II 61, 82.
- Frederiksstensmanden II 87.
- Fritsch, C. D., Maler, † 1841, II 233.
- Frydendahl, Skuespiller, † 1836, I 68, II 204.
- Fyn II 54, 161.
- Fyrværkerier I 64, 71 ff., 79 f., 107 f., 139, 201, 211, II 87, 95, 98 ff., 117 ff., 121, 128.
- Gabel, Traktør, II 115.
- Gabrie, Telemaque, fransk Balletdanser, I 167, 199.
- Gabrielle, fransk Kunstmager, I 122, II 61.
- Gadeviser, I 8 f., II 24, 34 f., 71, 174, 198.
- Galiver (Galiveri), Venetianer, II 32, 98.
- Gammel Torv I 9.
- Gauthier, Kunstberiderselskab, I 227, 230, 233. — Alexander I 227, 233. — Carl I 227. — Rosa I 227.
- Gautier, Elefantejer, I 82, II 58.
- Gentofte, Sokkelunds H., II 8. — Hospital I 30, II 8, 14, 32 f., 64, 78.
- Gherardi, Evarista, Harlekinfremstiller, † 1700, I 115.
- Giøs, Ferdinand, norsk Maler, II 144.
- Gjorslev, Stevns H., II 170.
- Glacisholm p. Vesterbro II 101 f.
- Gluck, C. W., Komponist, † 1787, I 119.
- v. Gramm, C. C., Overjægermester, † 1780, II 14. — Louise, senere gift Stolberg, † 1824, II 17.
- Greve, Parykmager, II 10 f.
- Griffe, russisk Teater-Maskinmester, I 200.
- Gropius, tysk Teatermaler, I 186.
- Grosch, Henrik Aug., Maler, † 1843, II 139-43.
- Grundtvig, N. F. S., II 208.
- Grønne Hest p. Vesterbro II 115.
- Grønningen (Kbhvn.) I 5, 8.
- Gundelach, F. C., II 76.
- Gyldenlund se Charlottenlund.
- Gyllembourg, C. F., † 1815, II 191.
- Gyllembourg-Ehrensverd, Thomasine, † 1856, I 91.
- Gynger, vertikale og horisontale (Karrusel), I 66, 72, II 42, 67 ff., 100, 112 f., 225.
- Gæthuset II 154.
- Gøglere, Forordn. ang., I 21, 23, 25.

- Gøteborg I 195, 204, 227, 231, 255, II 144.
- Haagen, Hans**, Politidirektør, † 1815, I 94.
- Haderslev II 163.
- Hagemann, Henrik, Arkitekt, I 244.
- Hagen, Amalie, se Price.
- Hallager, C. B., Litterat, † 1821, II 77. — Morten, Forfatter og Bogtrykker, † 1803, II 170.
- Hamborg I 121, 160, 232, II 46, 132.
- Hamburger, C., reformert Præst i Kbhvn., I 144.
- St. Hans Torv II 80, 100, 229.
- Hansen, Hans, Portrætmaler, † 1828, II 154.
- Hanstein, Heinrich, Skuespiller, I 148, 150.
- Harlekinsmanden II 25.
- Harsdorff, C. F., Arkitekt, II 150.
- Hasardspil, Spillebank II 164, 201.
- Hauch, A. W., Overhofmarskal, † 1838, II 124, (126), 133, 142, 163, 178, 182 f., 204. — Johs. Carsten, II 129.
- Hauser, Alois, II 129. — Geschwister II 128 f.
- Haxthausen, A. W., Overstaldmester, † 1694, II 157.
- Heesbe, Tryllekunstner, I 231.
- Heiberg, Joh. Ludv., I 91, 171, II 76, 78, 86, 136. — Johanne Louise I 216, 223, II 1, 89 f., 227. — Pet. Andr. II 61.
- Helene Kilde ved Tisvilde II 3-6, 216.
- Hellebæk, Hammermølleskoven ved, II 130 f.
- Helsingborg II 164.
- Helsingør I 34, 49 f., 70, 198, 213, 250, 252 f., 256 f., II 130.
- Hennings, Aug., † 1826, II 151.
- Henrettelser I 18, II 95.
- Henriques, Brødrene, II 168. — Abraham Moses, Agent og Tapetfabrikør, II 169.
- Herholdt, J. D., Læge, † 1836, II 210.
- Herzlein, Guldsmed, henrettet 1805, II 95.
- Hesse, B., I 233. — Artist I 168.
- Hestevæddeløb, Væddekursler I 233, II 100, 157-67, 233 f.
- Heuser'ske tyske Skuespiller-selskab I 231.
- Hill, Heinrich, II 55, 222.
- Hippodromet (nu Folketeatret) i Kbhvn. I 177, 254.
- Hjortelund p. Vesterbro II 107.
- Hofmeister, Jfr., Sangerinde, I 225.
- Hofteatret I 20, 31 f., 34-37, 39, 51 ff., 59, 68 f., 92 f., 126, 170, 177, 238, 250, II 61, 129, 200, 203 ff., 228, 238 f.
- „Holbergs Galleri“ II 155.
- Holstein, F., Teaterchef, † 1853, II 204.
- Holsten II (160), 164.
- Holstenskvogne II 79 f.
- Horrebow, Otto, Teolog, † 1823, II 38, 65, 91.
- Horsens II 134, 163, 173.
- Hotel d'Angleterre (Rausgaard) I 77, II 202 f., 210.
- Hotel du Nord II 137, 144, 156.
- v. Huth, H. W., General, † 1806, I 5.
- Hveen II 84.
- Hvidberg, O. H., Politimester i Kbhvn., † 1822, II 89, 204.

- Hvide Lam p. Vesterbro I 87.
 Hvide Svane p. Vesterbro I 54.
 Hyllested, Carl, I 91.
 Hoever, Gertrude van der, Vaffelbagerske, II 89.
 Høyer, C. F., Historiemaler, † 1855, II 154. — Cornelius, Miniaturmaler, † 1804, II 150.
- Ildebrand, Kbhvns, 1795, I 14 f., II 139.
 Italiensk Opera I 238, 257.
 Italienske Pantomimeselskab se Casorti.
 Itzehoe II 160.
- Jacobsen, S., Medaljør, † 1830, II 153.
 Jakelkomedie se Marionetter.
 Jensen, Jacob, fra Gentofte II 159. — Peder, Bondedigter, II 87.
 Jernbane til Dyrehaven II 84.
 Jerwitz, J. F., Teatermaler, II 144.
 Jonas, Philip, Mekanikus, II 60, 224.
 Josty, Anton, Konditor, II 125.
 Jostys Pavillon II 124 ff.
 Juel, Jens, Maler, II 153.
 Julekrybber II 86.
 Juliane Marie, Dronning, II 16.
 Juliane Sofie, Prinsesse, † 1850, II 178.
 Jægersborg Dyrehave, Kilden i (senere Dyrehavsbakken), I 11 f., 14 f., 18, 25, 29 f., 34 f., 44-49, 54, 66, 70, 82, 103, 106 f., 129, 145, 200, 205, 212, II 1-93, 215-28.
 Jødemaskerader II 210 f.
 Jøden under Træet se Levin.
- Kaas, F. J., Kancellipræsident, † 1827, II 204.
- „Kaffemøller“ (Bøndervogne) II 18, 80.
 Kakkelovnsfabrikken (Sorte Hest) p. Vesterbro II 103, 180, 186.
 Kanefarter I 9 f., II 209.
 Kannikestrædets Teater („Kalkeballen“) I 171, 213, 217.
 Karoline Mathilde, Dronning, II 16, 18, (150, 157), 200.
 Karrusel se Gynger.
 Kasino, Teater i Kbhvn., I 173 f., 176, 231, 239, 241.
 Kastellet II 183 ff., 188.
 Kauffert, Brødrene, I 52, II 61.
 Keck, P. L., Kapelmusikus, I 105.
 Kehlet, Chr., Traktør, † 1846, II 74(?), 123. — R. T., Traktør, † 1856, II 118-23, 230.
 Kiel I 133, II 84, 164.
 Kierstrup, Carl Fred., Kobbersmed og Aerostatiker, II 177, 180-89, 236 f.
 Kildendal, Traktørsted, II 5.
 „Kilderejsen“ af Holberg II 6 f., 20, 216.
 Kirkerup, A. J., Brandmajor og Hofarkitekt, † 1810, II 106.
 Klampenborg, Traktørsted, II 17.
 Klemmer, Udlejer af Rideheste, I 12, II 206.
 Klubber, Klubliv I 4, II 100, 201.
 Knirsch, Carl Joseph, Traktør, II 203, 210.
 Kobben, Johanne Laurentze, gift Pettoletti, † 1848, I 241.
 Koch, J. H., Hofbygmester, † 1860, II 166.
 Kombold, Theresia, se (Casorti).
 Konditorer, Konditorier I 10, II 88, 124-29, 231.

- Kongens Have se Rosenborg Have.
 Kongens Nytorv I 10, II 145.
 Korsør I 251.
 Kosmoramer se Panoramer.
 Kotzebue, tysk Skuespilforfatter, II 131.
 Kratzenstein, C. G., Naturforsker, † 1795, II 170.
 Kratzenstein-Stub, C. G., Maler, † 1816, II 154.
 Kristian VII, Konge, II 16, 150.
 Kristian August, Hertug af Augustenborg, † 1869, II 159-65.
 Kristian Frederik (Kristian VIII), Kronprins, I 138, (209), II 167.
 Kristiania I 47, 70, 116, II 144, 187, 236.
 Kristiansborg Slot I 5, (7), 14, 166, 233, II 124, 142, 146 f., 169-72, 199 ff. — Garderstalden I 16. — Ridehuset II 183, 190, 237.
 Kristianshavn II 94, 109. — Borgerlige Eksercerhus I 7, II 108, 229.
 Kristiansholm ved Dyrehaven II 47.
 von Krohne, J. W. F., Baron, † 1787, II 170.
 Kronborg II 191.
 Kronprinsessegade I 6, II 142.
 Kruse, Lavrids, Forfatter, † 1839, I 117, 240 f.
 Kræmmerkompagniets Gaard ved Gl. Strand I 43.
 Kuhn, Familien, I 250. — Alexander I 168. — Frantz Joseph, † 1832, I 86, 89, 98, 105, 108, 118, 121, 127 f., 131, 145, 178, 180 f., 188, 190, 201, 206, 251. — Joseph I 86 f. — Louis I 86, II 87.
 Kuhnske Selskab se Familien Price.
 Kunstberidere, Cirkus, Ridekunster I 47 ff., 85 f., 125, 204-7, 211 f., 222, 227 f., 230, 232 f., 243, II 44, 46, 87, 114 f., 117.
 Kunstflidsselskabet II 156, 233.
 Kunstforeningen II 155.
 Kunstinteresse II 145 f., 232.
 Kunstkabinetter I 50 f., 82.
 Kunstammeret II 137, 232.
 Kunstkomedien se Commedia dell'arte.
 Kunzen, Kapelmester, † 1817, II 204.
 Küttner, K. G., II 30.
 Køge II 44, 171.
 Körner, Johs., Urmager, II 61, 224.
 Ladebye, Lars Andersen, II 66.
 Lahde, G. L., Kobberstikker, † 1833, II 153.
 Landliggeri I 11.
 Lardelli, Mad., II 74.
 Latour, Gely, Spanier, II 131 ff.
 Laugier, G., Student, II 99.
 Laurençon, Medlem af det Price'ske Selskab, I 253.
 Laurent, Pierre Jean, Hofdanssemester, † 1831, I 195, II 209.
 Lavater, Joh. Casp., II 28, 63.
 Ledet, Familien, I 140, 204, 206. — August I 195. — Constance I 159, 195, 199. — Philip, Danser, I 124, 159, 194 f., 199, 207, 255 f.
 Legat (Legard), Brødrene, I 140. — Dorothea Margrete se Egestorff. — Joseph I 106.
 Lehmann, Kunstmagerfamilie, I 105 ff., 129 ff., 161, 213. — Andreas I 105 f., 129 ff., 252. — Carl sen. I 105 f.;

- II 47, 54, 98. — Carl jun. I 106. — Chr. I 105 f., 131 f., 145, 164, 166 f., 172, II 144. — Dorothea Margrete se Egestorff. — Hanne Sophie se Price.
- Lehmans Menageri I 128-31, 145, II 87, 226 f.
- Leonhardi, Italiener, I 29, II 57 f., 222.
- Levi, Hertz, Musikant, II 91. — Moses, Musikant, II 91.
- Levin, Ester, † 1815, II 91. — Michel (Jøden under Træet), † 1835, II 90-93, 228.
- Lewin, Armand (Amy), I 168, 255. — Cathrine (Katy), gift d'Obson, I 255. — Elisa, gift Noblin, I 136, (140, 142), 144, (183), 193, (194 ff.), 198, (201), 252. — Ernestine, gift Corrigen, I 255. — Flora, gift Price, † 1863, I 136 f., (140), 142-45, (159), 164, (170), 173, 176, (183), 193, (194 f.), 196, 198 f., (201). — Joseph I 255. — Joseph L., engelsk Mimiker, I 124, 132, 136 f., 140, 142, 144, 182 f., 188-95, 197 f., 203 f. — Juliette Rosette se Moon. — Rosa, gift Price, † 1887, I 136 ff., (140), 141 f., (159), 162, (170), 175 f., (183), 193, (194 ff., 198), 199, (201), 258.
- Lichey, Frantz, II 65 f.
- Lichtenstein, Pauline, gift Rung, Sangerinde, † 1890, I 258.
- Lindberg, J. C., Mag., † 1857, II 121, 124.
- Linedans I 89, 91, 101 f., 125, 137, 194 f., 222, 227, 233 f., II 23 ff., 42, 134 f.
- Linsky, Louis sen. og jun., Taskenspillere, I 121 ff.
- London I 182, 192, II 138, 188.
- Longuemare, fransk Linedanserfamilie, I 183, 191 f., 194 f., 198, 202, 218. — Hyacinthe (Jacinthe) I 194 f., 218. — Jfr. H. I 199. — Jean Baptiste I 194 f., 202, 218.
- Lorentzen, C. A., Maler, † 1828, II 155.
- Louise Augusta, Hertuginde, † 1843, II 184.
- Louisenlund, Slesvig, II 176.
- Loutherbourgh, engelsk Maler, † 1812, II 138.
- Ludvigsen, Ferdinand, Slagter, I 234.
- Luftmaskiner (Luftballoner) I 53, 76, 106, 211, II 66, 120, 128, 168-95, 234-38. — Luftbrandere II 191. — Luftjagter II 176 f. — Luftpost II 190.
- Lund, A. G., Kommerceraad, † 1843, I 123. — H. C., Homøopat, † 1846, II 177. — J. L., Maler, † 1867, II 154. — Troels, Arkitekt og Teatermaler, † 1867, I 220, 228.
- Lundehuset, Lundehuskroen II 80, 82, 107, 226.
- Lustre, Jean, fransk Kunstberider, I 32 ff., 49, 106, II 44, 46, 56 f., 176 f., 221.
- Luxdorph, Bolle Willum, † 1788, II 9, 16, 24, 67, 151, 170.
- Lübecker Stadttheaters Skuespillerselskab I 234.
- Lybæk I 140, 182.
- Lyche, Sigvard, Litterat, † 1789, II 175.
- Lykkepottemænd I 21.
- Lyngby, Sokkelunds H., II 8, 31. — Store Kro II 7.
- Lynge, Fred., Traktør, II 123. — Juliane Sophie II 123.

- Lütthans, J. H., Murermester, I, 172.
- Maan**, Juliette Rosette, se Moon.
- Magiske Forestillinger se mekaniske Kunster.
- Magito, Pierre, Kunstfyrværker, I 73, 80, 82, II 99; jvfr. Magrini.
- Magni, André, I 126, 182 f., 188, 190, 195, 198.
- Magrini, Pietro, I 70; jvfr. Magito.
- Malerisamlinger, private, i Kbhvn. II 232.
- Maleriudstillinger II 145—56.
- Malmberg, Charles, I 254.
- Mancini, Kunstberider, I 125, 205, 207, 213.
- Mangor, Kancelliraad, 1768, II 16.
- Manthey, J. G. L., Professor, † 1842, II 182.
- Mantzius, Kr., Skuespiller, † 1879, I 170.
- Mario, Camillo, amerikansk Springer, I (33?), 57, 68.
- Marionetter, Mester Jakel I 77 f., 82, 213 f., II 25, 32 f., 46-50, 219; jvfr. mekaniske Teatre.
- Marteau, Kunstberider, I 211.
- Martens, Ida, Skuespillerinde, II 209.
- Martini, Antonio, II 52.
- Maskerader I 18, 213, II 100, 118, 196—211, 228, 238 f.
- „Matematiske“ Kunster se mekaniske Kunster.
- Mathiesen, F. C., Kunstfyrværker, II 99, 228. — Lars, Traktør, † 1852, II 197.
- Mayrhofer, Mekanikus, I 145.
- Mazzanti, Guiseppe, Aerostatiker, II 175.
- Mekaniske (fysiske, kymiske, magiske, matematiske, optiske) Kunster og Forestillinger, I 64, 73 f., 82, 139, 231, II 25, 60-63. — Mekaniske Teatre (Metamorfoseteatre) I 106, 121 f., 129, 213 f., 251, II 51, 62. — Jvfr. Fantasmagorier, Marionetter.
- Mekaniske Køretøjer II 66 f.
- Menagerier se Dyr.
- Menuet se Dans.
- Mesorsky, Trolldmand i Pantomimen, I 132.
- Metamorfoseteatre se Mekaniske Kunster.
- Meyer, S., II 53.
- Mikkel, Fætter, i Dyrehaven II 26, 90 f.
- Moder I 2 f., 14, II 18.
- Molesworth, Robert, engelsk Gesandt, II 157.
- Monigatti, Johan, Konditor, † 1843, II 87, 125 f., 128 f., 231. — Oline II 129.
- Monigattis Pavillon I 211 f., II 124-29.
- Moon (Maan), Juliette Rosette, gift Lewin, I 182.
- Morskabsteatret p. Vesterbro og dets Forgængere (Pricernes Teatre) I 54-177, 188, 215 ff., 224, 235, 239, 250, II 136.
- Moskov I 161, 253.
- Motti, Jonglør, I 211, 228.
- Munch, Jakob, Maler, II 154.
- Munck og Wilckes tyske Skuespillerselskab I 234.
- Mühlenstedt, J. A., Apoteker, † 1819, II 169 f., 182, 235.
- Müller, Adam, Historiemaler, † 1844, II 156.
- Müller og Aarbye (Aabye), Skuespilentreprenører, II 44, 221.
- Møbelmagasinet se Snedkermestrenes Lavshus.

- Nachtegalls gymnastiske Institut I 48.
 Nationaldragter I 8.
 Naturaliekabinet II 64.
 Neergaard, Jens Veibel, Veterinær, † 1864, II 162.
 Nehrmann, H., Tøjfabrikør, I 54, 98.
 Nejede, Strø H., II 216.
 Neustadt, Holsten, II 163.
 Niemeczek, Linedanserfamilie, I 163.
 Nishnij Novgorod I 146, 161.
 Noblin, Hofkok, I 144. — Elisa se Lewin.
 Norge I 24, 34, 47, 70, 106, 116, 173, II 56, 100, 141-44, 187 f.
 Norske Selskab II 201.
 Nyborg II 134, 190.
 Næstved II 44; jvfr. Sortebrødre.
 Nørrebro I 7, 32, 188, 196, 207, 219, II 46, 98-101, 177, 179.
 Nørrebros Teater I 133, 136, 140, 178-218, 254, (255 f.).
 Nørrefælled (Blegdamsfælløden) II 66, 100, 158 f., 165 ff.
 Oberea, Dronning af Sydhavsen Otaheite, I 50.
 d'Obson, Katy, se Lewin.
 Odense I 41, 92, 160, 213, 224, II 44, 53, 132, 134, 163.
 Oldesloe II 160, 164.
 Olsen, G. H., Medlem af Direktionen for det kgl. Teater, † 1829, I 240.
 Olufsen, O. C., Forfatter, † 1827, II 138.
 Omgangsformer I 4.
 Opera I 225-31, 234, 238, 243, 257.
 Optiske Forestillinger se mekaniske Kunster.
 Ordrup Kilde II 13, 217.
 Osborne, Jac., Jagtjunker, II 157 f.
 Otto, F. W., Maler, II 144, 232.
 Overskou, Thomas, I 241.
 Pallesen, Carl, Skuespiller, I 235.
 Panoramer (Dioramer, Kosmoramaer etc.) I 82, 145, II 138-45, 232.
 Pantomimer I 34, 52, 64 f., 68, 74 f., 88 f., 105, 110-19, 123 ff., 132 f., 136 f., 156, 158 f., 163, 166 ff., 171 f., 177, 182, 191 ff., 195, 197 ff., 201, 205 ff., 212 f., 230, 232, 238 f., 251, 253-56, II 220. — Repertoirelister: I 39 f., 53, 69, 119 f.
 Paran, Familien, I 250. — Louise se Price. — Jacques, Gymnastiker, I 80, 82, 86, 90, 94, 250.
 Pavels, Claus, † som Biskop 1822, II 59.
 Pedersdal p. Utterslev Mark II 175.
 Pedersen, Jakob, Fred. III's Kammertjener, II 73.
 Pedrin, Konditor, I 186.
 Percini, Marie, se Schøyer. — P., italiensk Sanger, I 212, II 129.
 Perspektivkasser II 55 114.
 St. Petersborg I 134, 144 ff., 161, 253, II 69.
 St. Petersborg, Gaard paa Østerbro, II 96, 228.
 Petersen, Henrik, Arkitekt, † 1895, I 242 f., 258.
 Pettoletti, Familien, I 34, 94 f., 103, 107, 118, 127, 181, 257. — Antonia I 94. — Carlo Giovanni, † 1838, I 38, 94 f., 100, 119 f., (181, 203), 251, 255. — Caroline,

- † 1886, I 239, 257. — Giacomo (Joachim) I 94 f., 207, 256. — Giovanni (Jean), † 1830, I 94 f., 100 ff., (156), 181, 239, 253. — Helene se Deba. — Johanne Laurentze se Kobben. — Ludovica, gift Frechon, I 101, 107, 132. — Philippo, Teaterentreprenør, † 1845, I 38, 94 f., 127, 146, 159 f., 168, 178-244, 254 f., 257 f. — Pietro (Pierre) I 94 f., 256. — Theresia se (Casorti). — Victoria se Vidali.
- Phønixberg, Bogtrykker, † 1729, II 22.
- Pierre, fransk Kunstmager, I 122, II 61 f.
- Pihl, Jens Jørgen, Skibsmaler, † 1835, II 180, 182, 236.
- Pihls, Kirsten, Jordemoder, II 9.
- Pil, Kirsten, II 8 ff., 14, 20. — Kilde se Jægersborg Dyrehave.
- Politivennen I 16 f.
- Pram, Kristen Henriksen, † 1821, I 8, II 24.
- Price, Familien, I 27, 42-177, 242, 248-54; Stamtavle I 259-62. — Adolph, Mimer, † 1890, I 131, 142, (144), 145, 154, 157-60, 164, 166 f., 169, 171, 175 ff., 239, 252, 254. — Albert, Skuespiller, f. 1844, I 176. — Alexander, Kunstberider, I 230. — Amalie, gift Hagen, † 1892, I 160, 167, 175 f. — Anna Isabella (Bella), gift Winther, f. 1791, I 46, 49, 52 f., (56, 57, 64, 77), 90, 125, 131. — Carl, f. 1803, I 77, 125, 131, 145, 154, 159, 162, 253. — Carl, Skuespiller, † 1909, I 164, 166, 176. — Chr. Gustav I 250. — Flora se Lewin. — Gustav jun., Kunstberider, I 102 f., 250, II 87, 188, 237. — Hanne (gift 2. G. med Frantz Kuhn) se Todd. — Hanne Sophie, gift Lehmann, f. 1800, I 49, 57, (64, 77), 90, 106. — Henriette, gift Cinielli, I 162. — James, † 1805, I 16, 30 ff., 35, 42-78, 80, 88, 96, 107, 172, II 33, 40, 142, 220. — James, † 1865, I 108, 125, 131 f., 142, 144 f., 154, 156, 159 f., (162), 173, 175 ff., 252, 258. — Juliette, † 1906, I 167, 175 ff. — Julius, † 1893, I 176. — Louise, gift Paran, f. ca. 1790, I 46, 49, 52 f., (56, 57, 64, 77), 80, 82, 86, (90). — Mathilde, Malerinde, f. 1847, I 176. — Rosa se Lewin. — Sophie, † 1905, I 167, 176. — S. L. née Masson, 1787, I 43 f. — Valdemar, † 1908, I 176 f.
- Privatteatre (o: dramatiske Selskabers Teatre), I 147, 170.
- Provinstrupper II 44, 221.
- Præstø II 58.
- Pätges, C. H., Traktør, I 130, II 89, 209, — Mad. II 89, 227.
- Pöschel, C. A., Skuespiller, I 148, 150, 152.
- Q**vist, Jørgen, Marionetspiller, † 1811, II 46-50, 66, 221.
- R**aben, Gehejmeraad's Gaard p. Østergade II 143.
- Rahbek, Knud Lyne, I 59, 62, II 17, 24, 27, 36, 57, 61,

- 90, 142 f., 202, 206, 219, 232.
- Raketten, Smudsblad, II 121.
- Randers II 134, 163, 173.
- Rantzau, Jagtjunker, II 159.
- Rappo, Carl, stærk Mand, I 126, 162 f., 251 f.
- Rastatt II 52.
- Ratz, Jørgen Christophersen, Traktør, II 118.
- Ratzenborg (senere Sommerlyst) II 117 f., 122 f., 209.
- Rau, Gottfried, Traktør, I 77, II 202 f., 207 f.
- Ravnsborg, Store, p. Nørrebro II 99 f., 209, 228.
- Reden, Slaget p., I 16, 38, II 62, 140 f., 222, 233, 239.
- Redouter se Maskerader.
- Regoli, Joseph, italiensk Gibsermester i Kbhvn., I 29 f., 34 (jfr. 248).
- Reinhardt, J. C. H., Zoolog, † 1845, II 86, 226.
- Rendsborg I 133.
- Reventlow, C. D. Stiftamtmand, † 1750, II 13 f. — C. D. Godsejer, † 1851, II 161. — C. D. F., Statsminister, † 1827, I 2.
- Rhigas, Beduin, I 231.
- Riccardi, Giovanni, Italiener, II 155.
- Rinaldi, Theresa, gift Casorti, I 249.
- Ringsted I 9.
- Risinge, Vindinge H., II 190.
- Roat (Rohardo, Rohart), Chr., Linedanser, † 1827, I 90, 132, II 133-36, 231. — Mad. I 132, II 136.
- Robba, Selskabet (Dominico Robba), I 78.
- Robertson, Etienne, belgisk Luftskipper, † 1837, II 178 f.
- Rolighedsdal se Schwermansdal.
- Romanini, Signora, spansk Danserinde, I 234.
- Rosenborg Have (Kongens Have) I (3), 5 f., II 115, 117, 135, 173. — Eksercerhuset og Eksercerpladsen I 6 f., II 133-36, 172, 178 f., 186, 189, 192 ff.
- Rosenbusch, Skuespiller, I 148. — Adolphine se Becker.
- Rosenlund II 118-23.
- Rothe, Chr., Justitsraad, Kommitteret i Rentekammeret, † 1852, I 98.
- Rundetaarn, Observatoriet p., II 181.
- Rung, Pauline, se Lichtenstein.
- Rusland I 129, 134, 144, 146, 160 ff.
- Russetrækkere II 202.
- Rüthling, Skuespiller, I 226.
- Rævedals Mølle p. Østerbro II 97.
- Sacchi, Francesco, II 58.
- Sagen, Lyder, norsk Pædagog, † 1850, I 80.
- „Saloner“ II 150 ff.
- Samme, Mooty Madua, indisk Kunstmager, I 126.
- Sandhedsfaklen, Blad, II 126.
- Sangere, Sangerselskaber I 163, 212, II 120, 128 f.
- Sattler, J. M., østrigsk Maler, † 1847, II 144 f., 232.
- Savio, Giovanni, Direktør for den italienske Opera, I 257.
- Schall, Koncertmester, † 1835, II 204.
- Scheer, Georg, Bagermester, I 181, 185, 254 f.
- Schimmelman, H. C., Skatmester, † 1782, II 199.
- Schinderhannes, tysk Røver, II 53.

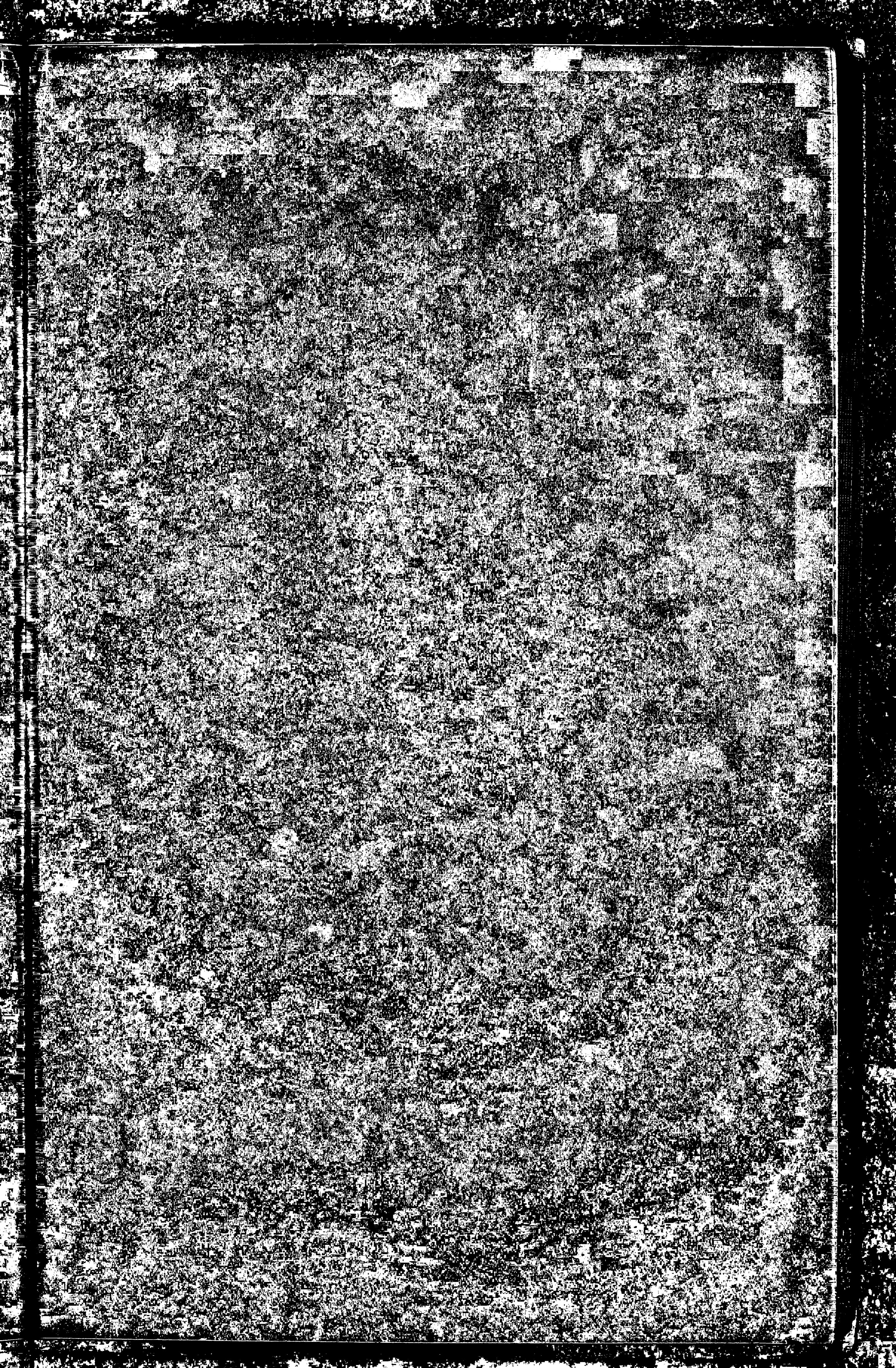
- Schindler, Mlle, Sangerinde, I 228.
- Schleemüller se Bornholdt.
- Schles, Artist, I 168. — Josephine se Winther.
- Schmetzer, Traktør, I 77, II 203.
- Schneggenburger, Joseph, Mechanikus, II 144.
- Scholten, Emil, Kammerjunker, II 123. — F., Kammerjunker, I 139.
- Schrøder, Ewold, II 229.
- Schultz, Jfr., Skuespillerinde, I 231.
- Schweitz, Restauratør, I 244.
- Schwermansdal (Rolighedsdal) p. Østerbro II 96, 228.
- Schöffel, F. J., II 54.
- Schönberg, H. H., Hofembedsmand, † 1845, I 240. — J. J. A., Læge, † 1841, II 205.
- Schøyer, Marie, gift Perecini, I 212.
- Seest, Sanger, I 225 f., 256.
- Seidelin, K. H., Bogtrykker og Redaktør, † 1811, I 63.
- Seydewitz, C. C., Major, Maler, II 154.
- Silkehuset i Kbhvn. I 26.
- Skaane I 34, 50, II 191.
- Skueplads, den danske, se Teater.
- Skuespil, offentligt, i Kbhvn. (uden for det kgl. Teater og Hofteatret) I 67, 146-53, 208 ff., 215-19, 222-31, 234-38, 240 f., 243.
- Skuespildirektionen se Teater.
- Skydebaner, Skydeselskaber, I 50, 66, II 70, 101-11, 229 f.; jvfr. Sølvgaden. — Kgl. Skydebane p. Vesterbro I 66, II 83, 102-6, 108, 111, 116, 123, 209.
- Skygebilleder se Fantasmagorier, mekaniske Kunster etc.
- Skøger I 11, II 71.
- Slagelse II 163, 167.
- Slagtere I 7, II 102.
- Slesvig, Hertugdømmet (II 160).
- Slesvig By I 133, II 160.
- Slesvig-holstenske Hofteaterselskab se Bornholdt.
- Slukefter, Traktørsted, II 82.
- Snedkermestrenes Lavshus i Store Grønnegade I 41, II 54, 61.
- Sofie Amalie, Fred. III's Dronning, II 198.
- Solitude p. Nørrebro II 98 f., 193.
- Sommerlyst se Ratzenborg.
- Sorte Hest p. Vesterbro se Kakkelovnsfabrikken.
- Sortebrødre, Gaard i Næstved, II 209, 221.
- Sortesø i Kbhvn. II 66, 176.
- Spillekortfabrikanter II 232.
- Spinacutta, Linedanser, 1786, I 19, II 24.
- Springer, Abefremstiller, I 232, 257.
- Stockholm I 43, 45, 126, 204.
- Stolberg, Chr., † 1821, II 17.
- Storebælt II 190.
- Strandvejen I 11 f., II 72, 74, 79.
- Struensee, Gehejmekabinetminister, II 158, 197.
- Stærke Mænd I 38, 234, II 25, 70, 98; jvfr. Rappo, Vention.
- Stöber, Johan, II 63, 224.
- Stöberinn, Dvergdamme, II 63.
- Suhr, Cornelius, Maler, II 143, 232.
- Sukkerduns Kjoler I 3.
- Sveistrup, H. G., Forfatter, † 1824, II 205.
- Sverig I 43, 45, 82 f., 106, 173, 231.
- Søborghus ved Kbhvn. II 193.

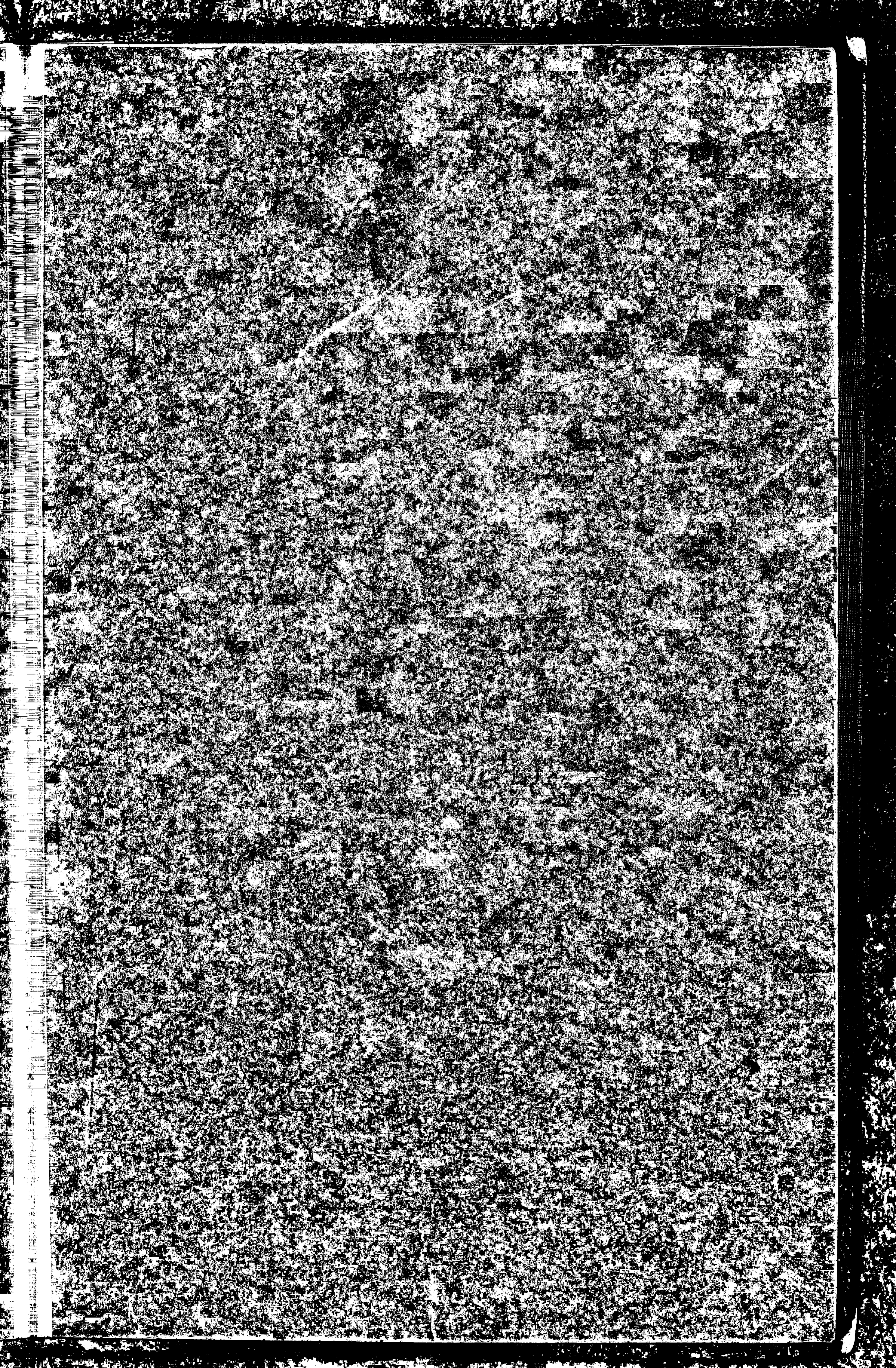
- Sølvgaden, Skydebanen i, II 104 ff., 139, 173, 229.
- Sønderhoved, Nørvang H., II 170.
- Taarbæksdal, Sokkelunds H., I 13.
- Tableauer I 164, 166.
- Taddey, Agostino, Billedhugger, † 1818, II 124 f. — Francisca, † 1824, II 125.
- Tatere I 21.
- Teater, kgl. (Skuespildirektionen), I 18 ff., 28, 31, 34 f., 37, 68, 83, 92 f., 147 ff., 169, 171 f., 174 f., 180 f., 191, 196 f., 199, 208 ff., 215 ff., 223, 225 ff., 229, 232, 235 ff., 240, II 23 f., 60, 122, 136, 199 ff., 205, 216, 238.
- Teaterplaner, strandede, I 240-43, (257).
- Teatre, mekaniske, se mekaniske Kunster.
- Tenler, Joh. Ludv., Tegnester og Silhouettør, II 54, 222.
- Terzi (? Ferzi), Linedanser, I 251.
- Teutsch, Catharina, stærk Dame, I 234; jvfr. Depuis.
- Thielo, C. A., † 1763, II 18.
- Thieme, Mekanikus fra Leipzig, I 106 f., 251.
- Thorup, C. M., Traktør, II 123.
- Thorvaldsen, Bertel, I 169.
- Thotts Palæ p. Kongens Nytorv II 155, 209.
- Tiggere se Betleri.
- Tivoli I 171 f., 177, 238 f., 244, II 122.
- Tjenestepiger I 8.
- Todd (Tott), Hanne, I 44. — Hanne, † 1826, gift 1. G. med James Price († 1805), 2. G. med Frantz Kuhn, I 28, 44, 50, 56, 77-96, 126 f., 249, 251. — Stephen I 44.
- Tourniareske Kunstberiderselskab I 232 ff.
- Traktører i Dyrehaven II 88 f.
- Trede'ske Dyreteater I 208.
- Trianglen p. Østerbro II 80, 95.
- Trommemajorer I 65, II 87.
- Trondhjem I 47.
- Trykkefrihed I 1 f.
- Trækskøjter II 83.
- Tyrolere II 128 f.
- Tysk Skuespil (og Opera) I 67, 146-53, 203 f., 222-31, 234 f., 253, 257, II 43.
- Ubrich, Mad., Sangerinde, I 225.
- Uglevisen II 26, II 90.
- Ulrichsen, Fyrværker, II 121.
- Urberg, Iver Hesselberg, Skuespiller, I 25, 247, II 172-75, 229, 236.
- Urspruch, Sanger, I 228.
- Vaffelbagersker II 89.
- Wahl, Hans Mortensen, Traktør, I 87, II 55.
- Waldt, J., Traktør, II 96.
- Wallick, Arnold, Teatermaler, † 1845, I 221.
- Wandsbeck II 163 f.
- Vangede Kilde II 6 f., 11, 14, 217.
- Vangensteen, Jens Joh., norsk Litterat, † 1837, I 75.
- Vanskabninger II 59, 224.
- Warnstedt, F. C., Staldmester, † 1811, II 158.
- Vartov Kilde II 5 ff., 12, 22, 216 f.
- Vaudeviller I 148 f., 151 ff.
- Vauxhall II 114-23.
- Wedel-Jarlsberg, F. C., Baron, † 1831, I 147, 240, II 209.

- Wegener, C. F., Gehejmearkivar, † 1893, I 172, 253.
 Weimar I 144.
 Venetien, Victor, stærk Mand, I 199, 201, 204, 213, 255.
 Verdensteater I 145.
 Wessel, Joh. Herm., II 171.
 Westerblaa, Artist, I 168.
 Vesterbro I 7, 54 f., 58, 72, 75, 80, 82 f., 91, 96, 98, 103, 107, 125, 145, 154, 172, 219 f., 241 (244), II 46, 53 ff., 59, 61, 66, 89, 99, 101-24, 176 f., 221.
 Vesterbros nye Teater (Pettolettis) I 173 f., 177, 218-44, 257 f.
 Wexschall, Mad., Skuespillerinde, II 136.
 Weyse, Komponist, † 1842, I 91 f.
 Vibenshus, Store, II 117.
 Viborg I 21 f., II 162 f.
 Vidali, Rosalia, † 1826, I 94 f., 109, 251. — Victoria, gift Pettoletti, I 95.
 Videnskabernes Selskab II 133, 161 f., 169, 235.
 Wiedewelt, Johs., Billedhugger, † 1802, II 151.
 Wien I 182.
 Wilcke, Skuespiller, I 231. — Jvfr. Munck.
 Vildmanden, Gaard p. Østergade, II 222.
 Winsløw, Carl, Skuespiller, † 1834, I 258.
 Winther, Familien, I 90, 127, 144. — Barbara se d'Amore. — Bella se Price. — Carl I 132, 137, 155 f. — Joh. Fred., Mimiker, I 103, 107 f., 131, 133, 140, 144. — Josephine, gift: 1. Chiavelli, 2. Schles, I 124, 132, 137, 155 f. — Wilhelmine, gift Egelin, (Portræt) I 131.
 Winther, Ulr. Fred., Student, II 57.
 Vodrofgaard II 228.
 Vokskabinetter I 50, 107, II 51-55, 62-65, 113 f., 222, 224.
 Wolff, Lars, Hestehandler, I 98.
 Wolffske Kunstberiderselskab I 230.
 Volkersen, N. H., Mimiker, † 1893, I 110, 168, 238 f., 257.
 Væddeløb se Hestevæddeløb.
 Værløse, Lille-, Smørum H., II 152.
 Wøldike, Andreas, Biskop, † 1770, I 22.
 Zimmermann, Skuespiller, I 231.
 Zirn, Joseph, II 61 f.
 Ægypten p. Vesterbro II 101 f., 113, 230.
 Oehlenschläger, Adam, I 169, II 25, 38, 47, 49 f., (65), 67 f., 76 f.
 Øresund II 83 f., 140.
 Ørsted, H. C., II 133.
 Østerbro I 85, II 95 ff.

INDHOLD

	Side
KILDEFORLYSTELSER I DYREHAVEN	1
FORLYSTELSER UDEN FOR STADENS PORTE ..	94
GØGL OG KUNST	130
HESTEVÆDDELØB	157
LUFTMASKINER	168
OFFENTLIGT MASKEBAL	196
HENVISNINGER OG TILLÆG	213
FORTEGNELSE OVER BILLEDERNE	240
REGISTER	241

GYLDENDALSKE
BOGHANDEL

© NORDISK FORLAG ©

KJØBENHAVN — FORLAGSTRYKKERIET

